

Biblioteka
STUDIJE I MONOGRAFIJE

Knjiga 68

Izdavač
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU

Odgovorni urednik
Prof. dr Momčilo Pavlović

Recenzenti
Prof. dr Momčilo Pavlović
Prof. dr Predrag J. Marković

Lektor
Branka Kosanović

Likovno-grafički urednik
Mladen Acković

Dizajn korica
Aleksandar Ravas

ISBN 978-86-7403-142-1

Štampanje knjige sufinansiralo je Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj
Republike Srbije, Beograd

Dr Vladimir Petrović

TITOVA LIČNA DIPLOMATIJA

studije i dokumentarni prilozi

Beograd 2010

str. 4 bela

SADRŽAJ

Predgovor.....

Uvod.....

Kontekst i struktura

Ličnost i literatura

Prva glava Gost.....

Neuspešni pregovori o savezu sa Velikom Britanijom

Staljinova smrt i njene implikacije

Škola bontona

Prilozi prvoj glavi.....

Druga glava Domaćin.....

Sovjetska Kanosa?

Beogradski Rašomon

Kanosa u kontekstu

Prilozi drugoj glavi.....

Treća glava Posrednik.....

Jugoslavija u potrazi za fleksibilnom spoljnom politikom

Posredovanje na delu: Jugoslavija i kriza na Bliskom istoku

Od Briona do Sueca: vrhunac i pad politike posredovanja

Prilozi trećoj glavi.....

Četvrta glava Globtroter .....

Svetski putnik
Beogradska konferencija
Utabavanje nesvrstavanja

Prilozi četvrtoj glavi.....

Peta glava Arbitar.....

Prevladavanje tuđih kriza
Nesvrstani od Lusake do Kolomba
Intimus u godinama detanta

Prilozi petoj glavi.....

Šesta glava Veteran.....

Pripreme za samit
Odmeravanje u Havani
Memento mori

Prilozi šestoj glavi.....

Epilog: Titova posthumna diplomatija.....

Tito's Personal Diplomacy.....

Izvori i literatura.....

Skraćenice.....

Registar ličnih imena.....

Podaci o autoru.....

PREDGOVOR

Ovom knjigom nastojim da zaokružim svoje interesovanje za spoljnu politiku socijalističke Jugoslavije i ličnost njenog glavnog nosioca, probuđeno pre gotovo deset godina na seminaru profesora Ljubodraga Dimića, a produbljeno diplomskim i magistarskim radom na katedri za Opštu savremenu istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu i istraživanjima na projektima Instituta za savremenu istoriju. Trideset godina posle smrti Josipa Broza Tita, kada su ključni arhivi za razumevanje ovog segmenta prošlosti uveliko pristupačni, otvara se put ka proučavanju ove tematike, pa i ka preispitivanju njenih ustaljenih percepcija. U nameri da onima koji se na taj put otisnu ponudim poneku prečicu, opredelio sam se za atipičnu koncepciju knjige, koja kombinuje istraživačke studije sa publikovanjem dokumenata, po mom sudu bitnih kako za shvatanje položaja Jugoslavije u različitim fazama Hladnog rata, tako i za neobičnu ulogu šefa jugoslovenske države u međunarodnim odnosima tog vremena.

Knjiga je podeljena u celine koje prate sazrevanje jugoslovenske spoljne politike i transformacije ličnosti njenog glavnog nosioca. U nameri da prodre kroz ove slojeve, ona okuplja šest studija posvećenih Titovoj ulozi u kreiranju spoljne politike, koje vremenski obuhvataju period od 1953. do 1979. U uvodu je dat pregled obimne literature o Titu i spoljnoj politici i ponuđena je interpretacija za shvatanje njegove uloge u kreiranju jugoslovenske diplomatije. Aktivnost na diplomatskom polju predstavljala je važnu komponentu rutinizacije Titove vladarske harizme, izgrađene tokom Drugog svetskog rata. Ovaj prelaz bio je, međutim, postepen i jedna od osnovnih namera studije jeste da osvetli njegove važnije etape. Tito je rano pokazao istančan osećaj za međusobno prožimanje „spoljnog“ i „unutrašnjeg“ faktora u legitimizaciji svoje vlasti. Tako je uporedo sa procesom internacionalizacije partizanskog pokreta tekao i proces međunarodne afirmacije njegovog vođe. Već je tokom rata Tito shvatio da jedan od nezaobilaznih mehanizama učvršćivanja ličnog prestiža predstavlja komunikacija sa stranim državicima. Ratne susrete sa Čerčilom u Napulju i sa Staljinom u Moskvi umeo je da prikaže kao ravnopravne sastanke, iako je u njima učestvovao u funkciji vođe pokreta, a ne državnog zvaničnika. Učvršćivanjem pokreta na vlasti, usledila je Titova prva turneja po inostranstvu, ograničena doduše na zemlje Istočnog bloka, ali su i ova putovanja doprinela međunarodnoj afirmaciji prvog čoveka jugoslovenske komunističke partije, pa tako i buđenju podozrenja kod sovjetskog vođe i zaoštavanju odnosa koje je prethodilo Rezoluciji Informbiroa 1948. U godinama posle Rezolucije Jugoslavija se borila za opstanak kako je znala i umela, u potrazi za modelom koji bi omogućio opstanak komunističkom režimu van sovjetskog lagersa.

Otvaranje saradnje sa Zapadom otvorilo je vrata i zapadnim diplomatama, novinarima i posetiocima, koji nisu više nužno doživljavani kao agenti imperijalizma, već kao predstavnici potencijalnih partnera. Kroz pregovore o Tripartitnoj po-

moći sa SAD, Velikom Britanijom i Francuskom, strukturiranje vojne saradnje i potpisivanje Ugovora o prijateljstvu sa Grčkom i Turskom, kojim je Jugoslavija stavljena pod neformalan kišobran NATO-a, režim se obezbedio od invazije sa Istoka, ali ne bez temeljnih modifikacija. Nakon perioda borbe za opstanak protiv Staljinovih staljinističkim metodama, usledile su promene. Diskontinuitet sa sovjetskim modelom ogledao se u promeni imena Komunističke partije u Savez komunista Jugoslavije, ali i u promeni odnosa između države i partije. Ustavnim promenama iz 1952, kojima je zamenjen staljinistički Ustav iz 1946, kolektivno telo koje je upravljalo državom zamenjeno je ustanovom Predsednika Republike, krojenom po Titovoj meri.

Stupanjem na ovu funkciju januara 1953, Tito i formalno postaje glavni nosilac jugoslovenske spoljne politike, dokidajući tako dualitet između realnog i fiktivnog stanja. Zato prva od studija u ovoj knjizi počinje upravo tom godinom, u kojoj je Tito imao prilike da doprinese posleratnoj renesansi samit-diplomatije svojim sastankom na vrhu sa rukovodstvom Velike Britanije, postajući tako prvi šef komunističke države koji je posetio kapitalističku zemlju. Nedugo zatim, zakopavanje sekira sa Istokom, oličeno posetom sovjetskog rukovodstva leta 1955, označilo je kraj jedne rastrzane epohe. Njoj su posvećena prva dva poglavlja knjige, koja se bave Titovim debijem kao gosta i domaćina stranim državicima. Druge dve studije za predmet imaju kompleksnije manifestacije Titove lične diplomatije. One prate nastojanja da se uspostavi složena mreža saradnje sa Zapadom, Istokom i zemljama Trećeg sveta od sredine pedesetih do sredine šezdesetih godina, i bave se ikoničnim multilateralnim sastancima poput samita na Brionima 1956, sastanka lidera pet neangažovanih zemalja u Njujorku 1960. i Prve konferencije nesvrstanih 1961. Poslednje dve studije za temu imaju ampir Titove vladavine, obeležen brojnim samitima sa liderima Zapada, Istoka i nesvrstanih zemalja, koji se nižu gotovo sve do kraja 1979, kada se Tito našao na izmaku svojih duhovnih i fizičkih snaga. Epilog ovoj neobičnoj diplomatskoj karijeri predstavljala je njegova sahrana maja 1980, koja se usled svoje posećenosti pretvorila u *ad hoc* samit grandioznih razmera.

Knjiga ne pretenduje na celovit opis bilo jugoslovenske spoljne politike, bilo Titove ličnosti. Period koji pokriva suviše je dugačak. Tokom te tri decenije menjalo se sve – okolnosti, ličnosti, politike. Menjao se i sam Tito, grešio, uspevao i, pre svega, prilagođavao. Međutim, priroda režima kojem je stajao na čelu bila je takva da je i spoljnu politiku predstavljala i posmatrala monolitno, kao u stenu munjom uklesanu, iako nema mnogo zemalja koje su tokom Hladnog rata prošle dramatičniji razvoj i isprobale više spoljnopolitičkih koncepcija od socijalističke Jugoslavije. Režim je, razume se, našao načina da sve te promene predstavi kao opravdane, ispravne i jedine moguće, i da ih interpretira kao plod genijalnosti njihovog inspiratora, nezaobilaznog posrednika između Istoka i Zapada, Severa i Juga. Ta tendencija se prenela iz propagande u proučavanje jugoslovenske diplomatije, u kojem se do danas tvrdoglavo insistira na ključnoj važnosti tadašnje jugoslovenske spoljne politike i mačijoj spretnosti njenog tvorca. Ne sporeći osobenosti položaja Jugoslavije u bipolarnom poretku, niti Titov interes za oblikovanje aktivne spoljne politike, ova knjiga ipak nastoji da otvori prostor za nove, manje tašte interpretacije.

Otud je i izbor studija pratio potrebu za realnijim sagledavanjem predsedničke spoljne politike, pa i isticanjem njenih promašaja i lutanja. Dokumentarni materijal, obimniji nego što je to slučaj u monografskim studijama, iznosi se pred čitaoce kao podsticaj da sami stiču sudove o domašajima Titove lične diplomatije.

*

Zahvalnost za nastanak ove studije, koja je deo projekta Instituta za savremenu istoriju *(Ne)uspešna integracija – (ne)dovršena modernizacija: Međunarodni položaj i unutrašnji razvoj Srbije i Jugoslavije 1921–1991*, (broj 147039) koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, pripada pre svega arhivskim institucijama i bibliotekama koje su bile spremne da autoru stave na uvid svoje fondove, i pojedincima koji su ih učinili pristupačnim. Početno istraživanje 2003. u Londonu omogućio je i olakšao gostoprimljivi dr Robert Anderson, a šest godina kasnije lepa Ira je učinila završno istraživanje u Moskvi pravim kulturološkim iskustvom. Ne manje važni bili su podsticaji koleginica i kolega, te podrška prijatelja i porodice, a pre svega drage bake, diskretnog stuba porodice i jedinog titoiste sa kojim ne polemišem.

UVOD

Tito je, nema sumnje, voleo svoj posao. Voleo ga je toliko da mu nijedan segment nije padao teško. Breme protokola, pod kojim su se slamale i najstrpljivije prirode, za njega je predstavljalo izvor autentičnog zadovoljstva, o čemu svedoče bezbrojne fotografije snimane u zvaničnim prilikama, nepogrešivo odajući utisak čoveka koji iskreno uživa. Ispraćaji, putovanja, sastanci, banketi, govori, kokteli, dočeci i drugi zamorni aspekti državničke svakodnevice nisu predstavljali opterećenje za njega i pre bi se moglo reći da je on sam zavodio diktaturu protokola na svom dvoru, no da joj je nevoljno robovao. Ceremonije su za Tita predstavljale nezaobilazan segment „rutinizacije harizme“, toliko potrebne revolucionarima koji su se ustoličili na vlasti. „Voleo je oko sebe savršen red, ali i pompu i luksuz. Uživao je u putovanjima, masovnim doćecima, ispraćajima, himnama, počasnim četama i paradama. Prilježan u obavljanju nevidljivih državničkih poslova, bio je aktivan i na prijemima, sednicama i konferencijama i onda kad su mu bile dosadne“, pisao je njegov ministar inostranih poslova Mirko Tepavac.¹ Razume se, ovaj protokol se vremenom razvijao. S obzirom na razliku u godinama, partijskom stažu i iskustvu u međunarodnom radničkom pokretu, Titu nije bilo teško da svoj autoritet učvrsti među najbližim saradnicima, a njegove ratne fotografije svedoče da je i u najneredovnijim okolnostima nalazio vremena za poziranje i davao aktivan doprinos izgradnji sopstvenog kulta. U mirnodopskom periodu, spoljna politika je predstavljala aspekt državnštva u kojem je ova Titova osobina došla do punog izražaja nakon izbora za šefa države 1952. U ovom kapacitetu, tokom poslednjih četvrt veka svoje vladavine pokazao se kao jednako neumoran putnik i gostoljubiv domaćin koji je svojim uključivanjem u međunarodnu političku razmenu značajno doprineo dinamizaciji samit-diplomatije. Iz zemlje je tokom života izbio ravno 193 puta, lično je predvodio gotovo 160 državnih delegacija, sa kojima je proputovao 70 zemalja svih kontinenta sem Australije.² Van zemlje je, ponekad putujući mesecima, proveo oko hiljadu dana, gotovo desetinu svog impresivnog vladalačkog staža.

---

¹ Aleksandar Nenadović, *Mirko Tepavac, Sećanja i komentari*, B92, Beograd 1998, 138.

² Brojke se razlikuju. Najnižu (142 putovanja u 62 države) daje Mitja Velikonja, *Titostalgija*, XX vek, Beograd 2010, 137. Ivan Bratko pominje 149 putovanja na jednom, a 159 na drugom mestu (Ivan Bratko, *Titovi putevi mira*, Otokar Keršovani, Rijeka 1980, 9–11), a Momčilo Stefanović prihvata ovu drugu brojku (Momčilo Stefanović, *Svet i Tito*, Globus, Zagreb 1988, 9–10). Procene se razlikuju usled nejasne granice između državnih i zvaničnih putovanja i nezvaničnih i radnih poseta. Prema postojećim popisnicima iz Arhiva Jugoslavije (AJ), Kabinet Predsednika Republike (KPR), *Popis zemalja koje je posetio Josip Broz Tito i Prijemi stranih delegacija kod Josipa Broza Tita*, od stupanja na mesto šefa države (1953) Tito je boravio u inostranstvu u 159 prilika, gde se susreo sa preko 250 šefova država i premijera u 70 zemalja. U zemlji je ugostio 175 šefova država, 110 šefova vlada, gotovo 200 ministara inostranih poslova i isti broj parlamentarnih delegacija, kao i preko 300 delegacija različitih pokreta. U ovu statistiku, međutim, ne ulaze spoljnopolički kontakti koje je imao kao premijer (1944–1953). Ako bi se i oni uzeli u obzir, Tito je tokom svoje vladavine zvanično putovao 169 puta u 92 zemlje. – Ljubodrag Dimić, *Josip Broz Tito i spoljna politika Jugoslavije*, Saopštenje sa međunarodnog naučnog skupa Tito: viđenja i tumačenja, Beograd 2010.

Kontekst i struktura

U današnjem globalizovanom svetu, u kojem su samiti gotovo svakodnevna pojava, Titove nomadske navike ne deluju ekscentrično. Međutim, u vremenu njihovog oblikovanja, sredinom pedesetih godina, putovanja su bila napornija, a državni manje spremni na duža odsustva. Samit-diplomatija nije predstavljala regularan oblik spoljnopolitičkog saobraćanja. Veliki protivnici ili saveznici, poput Napoleona i Aleksandra, videli su se dva puta u životu, a Hitler i Staljin nikada. Spoljnu politiku su, uz neizbežne izuzetke, u svojstvu predstavnika vodili ambasadori, ministri inostranih poslova ili specijalni emisari. Ne samo da diplomatska razmena nije patila zbog odsustva ličnog kontakta između šefova država, već je katastrofalan neuspeh britanskog premijera Nevila Čembrlena da u Minhenu učini kraj nacističkoj ekspanziji temeljno kompromitovao ovu vrstu poseta, koje, po britanskom diplomatu Haroldu Nikolsonu, „izazivaju očekivanja, dovode do nesporazuma i stvaraju konfuziju. Posetioci nemaju dovoljno vremena na raspolaganju da strpljivo i hladno raspravljaju.“³ Sa druge strane, bio je potreban tektonski poremećaj razmera Drugog svetskog rata da unese određenu promenu u ovaj diplomatski pejzaž.

Za ovu revoluciju u saobraćanju među šefovima država bili su zaslužni pre svega Winston Čerčil, koji je tokom rata u avionu preleteo preko 100.000 kilometara i Frenklin Delano Ruzvelt, koji je smatrao da „kada bi se pet ili šest šefova važnih država mogli sastati na nedelju dana bez ikakvog pristupa štampe, telegrama ili radija, mogao bi se postići definitivni i koristan sporazum, ili bi jednog-dvojicu ostali ubili! U svakom slučaju, bilo bi to vredno sa tačke gledišta civilizacije“.⁴ Samit-diplomatija beležila je svoj kratkotrajan vrhunac tokom Drugog svetskog rata institucionalizacijom saradnje Velike trojice (isprva Čerčila, Ruzvelta i Staljina, a zatim Atlija, Trumana i Staljina). Posle Drugog svetskog rata, sa rastućom polarizacijom između dva bloka, promenile su se i rute šefova država. Čelnici država Severnoatlantskog pakta, a posebno Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Francuske počeli su se sastajati češće, kao i šefovi drugih zapadnoevropskih država koji su nastojali da stvore čvršći oblik evropskih integracija. Sa druge strane, lideri komunističkih partija na Istoku počeli su redovno odlaziti na zajedničke konsultativne sastanke u Moskvu, koji su se vremenom pretvorili u istinska podvorenja Staljinovom Kremlju. Podozrivi sovjetski lider je međutim nerado napuštao i Moskvu, a nekamoli teritoriju SSSR-a.

Kontakti na najvišem nivou između Istoka i Zapada gotovo su zamrli posle sovjetskog odbijanja Maršalovog plana. Opala je volja za nastavkom ovog oblika saradnje, a njene manifestacije, posebno sastanak Velike trojice na Jalti, budile su na Zapadu gotovo jednako nepopularne asocijacije kao kapitulacija u Minhenu. Odsustvo takve komunikacije činilo je svaku krizu između Istoka i Zapada daleko opasnijom, budući da su se odluke donosile bez kompetentnih informacija, što je pove-

³ David H. Dunn, *What is Summitry?*, David H. Dunn (ed.), *Diplomacy at the Highest Level. The Evolution of International Summitry*, Palgrave, London 2002, 4.

⁴ Cit. prema: William E. Leuchtenburg, *Franklin D. Roosevelt and the New Deal*, Harper, New York 2009, 211–212.

ćavalo rizik od daljih eskalacija i dovelo igru nerava do granice rata (tokom Berlinske krize) ili preko nje (u Koreji). Otud se potreba za sastancima na najvišem nivou ponovo pojavila, a javno ju je izneo jedan od arhitekata sastanaka Velike trojice, Winston Čerčil, koji je, napustivši premijersko mesto, kao vođa opozicije pozvao 14. februara 1950. svetske lidere na sastanak na najvišem nivou (eng. *parley at the summit* – pregovore na vrhu).⁵ Uprkos skepsi, ideja prevladavanja suprotstavljenosti putem susreta i drugih oblika ličnih kontakata između državnika bila je ponovo na dnevnom redu.

Ikona promašaja samit-diplomatije: Nevil Čembrlen krajem septembra 1938. po povratku sa pregovora sa Hitlerom maše Minhenskim ugovorom, proglašavajući ga „mirom našeg vremena“.

Ratni sastanci lidera velikih sila otpočeli su konferencijama Vinstona Čerčila i Frenklina Ruzvelta avgusta 1941 (gore) i nastavili se u januaru, pa junu 1942, te maju i avgustu 1943. Usledili su trojni samiti u Teheranu (novembra 1943), na Jalti (februara 1945) između Čerčila, Ruzvelta i Staljina.

Na sastanku u Potsdamu (jula 1945), preminulog Ruzvelta zamenio je novi predsednik SAD, Hari Truman. Tokom konferencije Čerčilovo mesto je zauzeo Klement Atli, novi premijer Velike Britanije (fotografije desno).

⁵ David Reynolds, *Summits. Six Meetings that Shaped the 20th century*, Penguin Books, London 2007, 3.

Kako se u ovaj diplomatski pejzaž uklapao Tito? Isprva, prilično trapavo. Svestan prožimanja između spoljne i unutrašnje politike, još tokom rata Tito je, u okviru napora usmerenih ka internacionalnom priznanju partizanskog pokreta, imao prilike da se susretne sa svetskim državicima, poput Čerčila i Staljina. Međutim, njegov prvi izlazak na svetsku diplomatsku pozornicu bio je iznuđen tokom vojnih operacija u Jugoslaviji. Sa ostrva Visa, Tito je avgusta 1944. preleteo do Italije, sastavši se u Kazerti sa generalom Vilsonom, glavnokomandujućim Sredozemlja. Okružen naružanim, sumnjičavim telohraniteljima, nije odavao nimalo ležernosti po kojoj je docnije postao prepoznatljiv. Tek je posle sastanka sa Vinstonom Čerčilom u Napulju, 12. avgusta 1944, prestao da se ponaša kao da je na neprijateljskoj teritoriji. Ipak, neposredno posle svog prvog samita, uputio se u Moskvu, na sastanak sa Staljinom septembra iste godine. Razgnevljeni Čerčil je prokomentarisao da je Tito „pobegao sa Visa ne plativši ni kartaški dug“.⁶ Ne ostavljajući sumnje o svojoj istinskoj afilijaciji, Tito je u neposrednom posleratnom periodu, kao premijer jugoslovenske vlade, posećivao prestonice Istočne Evrope, zaobilazivši Zapad.⁷

Tito i Čerčil u Napulju, avgust 1944. i Tito i Staljin u Moskvi, april 1945.

Tek je razvoj događaja koji je Tita gurnuo u sukob sa Staljinom utro put formiranju njegove lične diplomatije. Sa prvim nagoveštajima krize u odnosima, jugoslovenske delegacije u Moskvu više ne predvodi Tito, već ih prepušta Kardelju i Đilasu. Rešavajući dilemu spoljnopolitičkog pozicioniranja posle potpunog raskida sa „prvom zemljom socijalizma“, Jugoslavija je iznedrila autentičan odgovor. Posle

⁶ O ovom diplomatskom debiju u apologetskom duhu piše Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju*, Kultura, Beograd 1953, 405–415. Istu tematiku demistifikuju Pero Simić, *Tito. Tajna veka*, Novosti, Beograd 2009, 164–166 i Predrag Simić, *Tito i NATO*, Novosti, Beograd 2008, 18–22. O sastancima Velike trojice Slobodan Nešović, *Velika trojica oči u oči*, Narodna knjiga, Beograd 1977.

⁷ Up. Branko Petranović, *Tri putovanja maršala Josipa Broza Tita u SSSR (1944, 1945. i 1946)*, Treći program 56 (1987), 5–29.

početnog perioda dokazivanja komunističke pravovernosti u spoljnoj i unutrašnjoj politici, prevladala je bojazan od sovjetske intervencije, koja je dovela do popuštanja. Ono je režimu obezbedilo popularnost dovoljnu da izdrži napade za „revizionizam“ i da zasluži simpatije Sjedinjenih Američkih Država, koje su nastojale da promovišu Jugoslaviju kao model za dalju dezintegraciju Istočnog bloka. Pomoć koju je u tome sa Zapada dobila, Jugoslavija je koristila u svrhe stabilizacije svog položaja. Za Sovjetski Savez, Tito je postao plaćenik međunarodnog kapitalizma i nosilac fašističkog režima, ismevan u državnoj propagandi SSSR-a, dok se na Zapadu formirala slika neustrašivog borca za nacionalnu nezavisnost.

Karikatura Tita kao fašiste i agenta imperijalizma u sovjetskom satiričnom časopisu *Krokodil* (1949)

Tito na naslovnoj strani magazina *Tajm* (1955). U pozadini je grb Federativne Narodne Republike Jugoslavije

Situacija u kojoj se Jugoslavija našla nije bila jedinstvena. U sličnom položaju renegata od SSSR-a našle su se u godinama koje su dolazile države poput Kine, Albanije i Rumunije. Za razliku od Kine, koja se opredelila za stvaranje autonomnog centra svetske revolucije, i u potpunoj suprotnosti sa Albanijom, koja se posle dugogodišnjeg lutanja potpuno izolovala i potražila izlaz u izgradnji socijalizma u jednoj zemlji, jugoslovenski odgovor (koji je Rumunija dve decenije kasnije nastojala da oponaša), zahtevao je veštu diplomatiju. Ideološki problematično i politički riskantno vrludanje između blokova iziskivalo je jasnu stajnu tačku, koja bi obezbedila prepoznatljivost nekonzistentnoj spoljnoj politici.

U neposrednom posleratnom periodu, jugoslovenske državne institucije nisu bile dovoljno opremljene za ostvarenje ovakve funkcije. Spoljnu politiku je po

Ustavu određivala Skupština, razrađivala Vlada a sprovodili sekretari za inostrane poslove. Međutim, kao i drugi, i ovaj segment se nalazio pod direktnim nadzorom komunističke partije, a diplomatija kao profesionalizovani element spoljne politike, nije uživala njeno nepodeljeno poverenje. Posle prelaznog perioda, tokom kojeg su Državnim sekretarijatom za inostrane poslove (DSIP) šefovali Ivan Šubašić (30. novembar 1943 – 7. mart 1945), Josip Smodlaka (7. mart – 9. oktobar 1945) i Stanoje Simić (1. februar 1946 – 31. avgust 1948) izbor Edvarda Kardelja na ovo mesto 1948. simbolisao je odlučnost partije da stegne dizgine u ovom sektoru.⁸ Diplomatska služba je popunjena kadrovski proverenim komunistima, čiju je pravovernost nadgledala Uprava državne bezbednosti kroz koordinaciono telo – Službu za dokumentaciju i istraživanje osnovanu 1952.⁹ Ovakav sekretarijat primio je Koča Popović (11. februar 1953 – 24. april 1965), tokom čijeg je dvanaestogodišnjeg ministrowanja DSIP poprimio svoj prepoznatljiv karakter. Primat državnih funkcija, međutim, nije išao nauštrb partijskog uticaja. Dok su regularni i svakodnevni poslovi obavljani preko aparata državnog ministarstva za inostrane poslove, Komisija za međunarodne odnose i veze Centralnog komiteta SKJ kanalisala je saradnju između SKJ (odnosno SSRNJ) i drugih nacionalnih i internacionalnih „naprednih pokreta“. Skupa uzev, u spoljnu politiku Jugoslavije bila su upletena različita tela: Kabinet Predsednika Republike, Državni sekretarijat za inostrane poslove, Odbor za spoljne poslove Skupštine FNRJ, Uprava državne bezbednosti, Komisija za međunarodne odnose CK SKJ, a u docnijim fazama i odgovarajuća tela republika koje su uzimale sve življu ulogu u kreiranju spoljne politike čitave zemlje.

Figura Josipa Broza Tita je od samog početka natkrilila ovu institucionalnu kakofoniju. Jedinstvenost njegove pozicije proizilazila je iz preseka ideološke i državne spoljnopolitičke linije, budući da je prvu utvrđivao u Politbirou, ostavljajući je Komisiji za međunarodne odnose i veze CK SKJ na razradu, dok je drugu formulisao u saradnji sa državnim sekretarom za inostrane poslove i aparatom tog sekretarijata: „Tito drži u svojim rukama usredsređenu celokupnu vlast preko Politbira, koga saziva u svojstvu generalnog sekretara Partije, i preko Vlade FNRJ, čiji je predsednik.“¹⁰ Moguće raskorake glačala bi intervencija iz Spoljnopolitičkog odeljenja Kabineta Predsednika Republike, institucionalne personifikacije njegove moći. Kabinet se razvio iz Kancelarije Maršala Jugoslavije nakon što je ustavnim promenama 1952. predviđena ustanova šefa države, predsednika FNRJ, a na nju izabran Josip Broz Tito. Njegov uticaj na diplomatiju, međutim, nije proizlazio toliko iz ustavnih ovlašćenja koliko je bio uslovljen centralnošću pozicije koju je Tito zauzimao u sistemu socijalističke Jugoslavije. „Koliko li je toga posle rata rešavano na odvojenim kolosecima koje je jedino on povezivao u celinu (CK KPJ, Vlada FNRJ, Ministarstvo inostranih poslova, Jugoslovenska armija)? Njegovi ministri spoljnih

⁸ Tranziciju u diplomatiji detaljno prati Ranko Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije 1943–1991*, Službeni list SRJ, Beograd 1995, 18–37.

⁹ Isto, 116–122. O telu kojim su upravljali Ranko Zec i Antun Vratuša izneo je svoja sećanja Antun Duhaček, *Ispovest obaveštajca. Uspom i pad jugoslovenske obaveštajne službe*, Grafopress, Beograd 1992. O „udbizaciji“ DSIP-a progovorio je i Jovo Kapičić. Up. Tamara Nikčević, *Goli otoci Jova Kapičića*, Zeitgeist, Podgorica 2009, 97–98.

¹⁰ Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Agonija dve Jugoslavije*, Zaslou, Šabac 1991, 234.

poslova su ljudi koji su uglavnom figurisali kao šefovi resora, ili bili samo formalni nosioci spoljne politike (...) Tito je i tada pa do kraja života povezivao sve spoljno-političke niti i međunarodnu aktivnost Jugoslavije smatrao isključivo svojom sferom... Tito je sve radio sam, bio je svemoćan“, tvrdi Branko Petranović.¹¹

Jednako kategoričan je Ranko Petković: „Ministri inostranih poslova su sa ustavnopravne tačke gledišta bili sprovodioci politike koju je utvrđivala Skupština, a sprovodila vlada. Međutim... neprikosnoveni arbitar u sferi spoljne politike bio je Tito.“¹² Njihovo mišljenje potkrepljeno je iskustvom Veljka Mićunovića, dugogodišnjeg visokorangiranog diplomate socijalističke Jugoslavije: „Predsjednik Tito je rukovodio spoljnom politikom Jugoslavije. Kada je bila riječ o krupnijim pitanjima iz te oblasti, Predsjednik je donosio odluke.“¹³ Razume se, bilo bi preterano zaključiti da je Titov monopol na spoljnopoličko odlučivanje nastao namah i ostao nepromenjen tokom decenija njegove vladavine. „Pa, ni diktator ne diktira baš svaki dan, i baš svakim povodom“, ističe Mirko Tepavac. Centralizaciji u ovoj sferi doprineli su i njegovi afiniteti: „Istinski ga je zanimala spoljna politika, za razliku, recimo, od ekonomske.“¹⁴ Titov uticaj na spoljnu politiku prerastao je u njenu istinsku privatizaciju, koja se odražavala ne samo u kadrovskoj politici i kreiranju spoljnopoličkih smernica, već i u njihovom ličnom sprovođenju kroz kontakte sa stranim državicima.

Tito je u inostranstvu ne samo predstavljao već upravo personifikovao Jugoslaviju, a jugoslovenska spoljna politika postala je gotovo sinonim za Titovu ličnu diplomatiju. Osnovna svrha studija u ovoj knjizi jeste da osvetle razvoj Titove lične diplomatije, formiranje njegovog spoljnopoličkog stila i aspiracija u međunarodnim odnosima. Knjiga je, iz istog razloga, podeljena u tri hronološke celine. Prva se bavi početnim Titovim pokušajima da se ogleda u spoljnoj politici kao gost i domaćin. Posle sastanka sa Čerčilom u Velikoj Britaniji marta 1953, na koji se uputio brodom u najrizičnije moguće vreme, nastavio je da putuje i prima posete na najvišem nivou. Tokom 1954. posetio je Francusku, a krajem iste godine otišao je na dvomesečno putovanje brodom i tom prilikom obišao Indiju i Burmu, a na povratku se susreo sa egipatskim liderom Gamalom Abdulom Naserom. Dugotrajan period izbivanja svedočio je i o povišenom samopouzdanju jugoslovenskog lidera, koji se nije ustezao da napusti zemlju na duže vreme, a u tome ga nisu omele ni unutrašnje političke krize poput otvaranja slučaja Đilas-Dediđer.

Otvorivši novu komponentu spoljne politike posetama Bliskom i Dalekom istoku, i stabilizujući saradnju sa Zapadom zamrzavanjem trščanskog pitanja, jugoslovenska diplomatija je imala određene ruke da se rasterećeno upusti u raprošman sa Sovjetskim Savezom. Borbama unutar sovjetskog Politbiroa potisnuta je „konzervativnija“ struja, pa se tako i u spoljnoj politici, dugotrajnom Molotovljevom zabranu, počeo osećati trag partijskog šefa Nikite Hruščova. Planirajući svoju diplomatsku ofanzivu kroz seriju putovanja sa šefom države Nikolajem Bulganjinom,

¹¹ Isto, 216.

¹² R. Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije 1943–1991*, 16.

¹³ Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1969–1971*, Jugoslovenska revija, Zagreb 1984, 24.

¹⁴ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 123, 133.

Hruščov je nastojao da diskontinuiru Staljinovu politiku samoizolacije. Jedan od puteva koji je odabrao bio je posebno ponižavajući za Molotova. Hruščov je naumio da svoju turneju otpočne posetom Jugoslaviji, svestan da je Molotov, uz Staljina, bio glavni arhitekta raskida. Pažljivo pripremanom posetom Hruščov je nameravao da pošalje jasnu poruku o novom imidžu sovjetske vlasti, postavi na nove osnove odnose unutar lagersa i otvori novi prostor za komunikaciju izvan njega. Susret na batajničkom aerodromu iz 1955. poslao je u svet fotografije samouverenog maršala Tita, koji samo što nije prskao od ponosa u svojoj tesnoj uniformi dok je čutke slušao pozdravni govor dvojice sovjetskih vođa. Beogradski samit poslužio je za interesantnu razmenu mišljenja jugoslovenskih i sovjetskih lidera, za koju su veliko interesovanje pokazali drugi Titovi posetioci tokom te godine – indijski premijer Džavaharlal Nehru i američki državni sekretar Džon Foster Dales.

Dokazavši se kao domaćin i gost, Tito je nastavio da razvija politiku angažovane miroljubive koegzistencije posetom Egiptu i Etiopiji. Tokom 1956, ovaj trend, obrađen u trećoj i četvrtoj glavi knjige, nastavljen je uzvratnom Naserovom posetom, koja se pretvorila u multilateralni samit dolaskom Nehrua na Brione. Međutim, niz kriza iz druge polovine 1956. ukazao je na krhkost Titove posredničke samit-diplomatije. Erozija sovjetskog uticaja nad lagerom, obznanjena nemirima u Poljskoj i Mađarskoj, kao i nesloga zapadnih saveznika oko rešavanja Suecke krize dovele su do povlačenja diplomatije, koja je do kraja godine ustupila mesto oružanom rešavanju problema. Uspeh sovjetske intervencije u Mađarskoj, kao i neuspeh anglo-francusko-izraelskog pokušaja svrgavanja Namera rekonfigurisali su svetski sistem. U ovoj konfiguraciji Tito je imao razloga da se oseti skrajnutim. Njegovi pokušaji da se na svetskoj sceni etablira kao posrednik između Istoka i Zapada i promoter aktivne miroljubive koegzistencije nisu više bili tako uspešni, jer se ove usluge nisu više činile potrebnim. Iznenađen Sueckom krizom, odstranjen iz lanca odlučivanja, Tito je mogao da se raduje krah u anglo-francuske bliskoistočne politike, ali ga je kriza u susednoj Mađarskoj daleko više onespokojila. Rušenjem vlade Imrea Nađa Sovjetski Savez je poslao jasnu poruku o granicama liberalizacije u okviru Varšavskog pakta, a njegovim kidnapovanjem iz jugoslovenske ambasade u Budimpešti poslata je još jasnija poruka da Sovjetski Savez neće dozvoliti da bilo ko, a posebno ne Tito, stoji na tom putu.

Neuspesi, međutim, nisu obeshrabrili Tita. Naprotiv, izgleda da su ga samo uverili u prednosti samit-diplomatije i primorali na njeno intenziviranje. Koristeći rastuću napetost između blokova kao lajtmotiv okupljanja država koje se nisu otvoreno svrstale ni uz Varšavski niti uz Severnoatlantski pakt, Tito je uložio još više vremena i energije u spoljnopolitičku aktivnost. Od 1959. do 1961. proveo je na putovanjima brodom Galeb više od pola godine obišavši bliskoistočne i dalekoistočne partnere, kao i zemlje tzv. Crne Afrike. Posrednik se pretvorio u svetskog putnika. Time je pokušavao da dobije saglasnost lidera neangažovanih zemalja za koncept institucionalizacije njihove saradnje. To mu je pošlo za rukom, 1960. u Njujorku, tokom sastanka sa Nehruom, Naserom i Nkrumahom, a zatim i 1961, kada je bio u prilici da organizuje multilateralni samit šefova nesvrstanih država. Svetske ture, naslovljene „putovanja mira“, takođe su u narednim godinama postale stalni izraz

Titove lične diplomatije i jedno od osnovnih sredstava utabavanja nesvrstavanja i obezbeđivanja jugoslovenske pozicije unutar pokreta, a time i unutar svetskog sistema.

Bilo bi, međutim, pogrešno zaključiti da se jugoslovenska spoljna politika prestala izgrađivati 1961, i da je od tada predstavljala samo nadgradnju politike nesvrstavanja u novonastalim okolnostima. Naprotiv, Titova lična diplomatija je u naredne dve decenije sa nesmanjenim žarom nastojala da utiče na tok događaja, uzimajući aktivno učešće ne samo u rukovođenju pokretom nesvrstanih, već i u razvoju bilateralnih odnosa sa supersilama, izgradnji sistema kolektivne bezbednosti u Evropi i traženju rešenja za svetske krize, pre svega na Bliskom istoku. Načeto zdravlje nije bitnije uticalo na Titovu želju da upravlja spoljnom politikom Jugoslavije, a korišćenje avionskog saobraćaja i slanje Galeba u zasluženu penziju omogućilo je održavanje jednake dinamike izmene državnih poseta tokom sedamdesetih godina. U njima je Tito igrao ulogu svojevrsnog intimusa, koristeći svoju starost i dugovečnost u svetskoj politici kao neku vrstu generacijskog mosta između stare garde koja je napuštala svetsku scenu i novih snaga koje su na njoj pekle zanat. Kao takav, smatran je dragocenim sagovornikom i na Istoku i na Zapadu i u okvirima blokovski nesvrstanih zemalja. Takva reputacija, sa druge strane, olakšavala mu je vršenje faktički doživotne vlasti u samoj Jugoslaviji.

Ovaj kapital nije nužno olakšavao krmanjenje jugoslovenskim spoljnopolitičkim brodom. I kada se ustalila, Titova lična diplomatija nije bila lišena uspona i padova, tačnih i pogrešnih procena, koje su gotovo uvek bile vezivane za ličnost njenog osnovnog kreatora i sprovodioca. Međutim, iako nije uspeo da sprovede mnoge ideje u praksu, Tito je i dalje igrao ulogu dragocenog seniora, a ponekad i neprikosnovenog arbitra. Jednom od poslednjih takvih nastupa posvećena je zadnja glava knjige, u kojoj se prati jugoslovenska spoljnopolitička aktivnost na Šestoj konferenciji nesvrstanih u Havani, ujedno i Titovom poslednjem velikom međunarodnom angažmanu. Uzete zajedno, studije zapravo bacaju svetlo na genezu Titove lične diplomatije, kao i na varljivost njenog nasleđa. Stoga se u epilogu razmatra Titova sahrana kao poslednji, posthumni samit koji je povezan sa ovim velikim promoterom samit-diplomatije, ali i kao pokušaj jugoslovenskog rukovodstva ne samo da iskoristi već i da petrifikuje njegovu ostavštinu. Neuspeh u ovoj nemogućoj misiji, koji je doprineo agoniji socijalističke Jugoslavije, ostaje predmet razmatranja za neku narednu studiju.

Ličnost i literatura

Kakvu je Tito igrao ulogu u spoljnoj politici Jugoslavije i svetskim međunarodnim odnosima? Ako je suditi po literaturi, gotovo natčovečansku. „Spoljna politika bivše Jugoslavije bila je vrlo uspešna, vođena je s vizijom, a počivala na dobroj strategiji i profesionalnim kadrovima“, ocena je priloga sa tribine *Srpska diplomatija u periodu od 1941. do 1991.* održane nedavno na Fakultetu političkih nauka.¹⁵ Interesantno je da slika o Titovoj ličnoj diplomatiji ne odudara znatno od

---

¹⁵ *Nauka analizira srpsku diplomatiju: Titovo i današnje vreme*, Danas, 26. decembar 2008.

predstave koju je sama o sebi stvarala za njegovog života. Ovaj zabran Titovog vladarskog angažmana i dalje uspešno odoleva talasima revizionističke literature, koja je do sada potkopala gotovo sve ostale temelje njegovog kulta. Postoje mnogi razlozi za to, neki naučni, a neki psihološki. Sa provincijalnih razvalina država naslednica bivše Jugoslavije teško je izricati kritičke sudove o diplomatiji čiji su domašaji, stremljenja, pa i promašaji, bili (ili nastojali da budu) globalnih razmera. Sa druge strane, iako fascinacija Titom ne prestaje, uslovi za kritičko sagledavanje njegove istorijske uloge se tek stvaraju, i to u još uvek ne sasvim povoljnim okolnostima.

Sa jedne strane, postoji bogato nasleđe apologetske literature socijalističkog perioda, čiji je prazvor monografija Vladimira Dedijera *Josip Broz Tito*, krojena početkom pedesetih godina rukom apologetskog autora, pod budnim okom njenog glavnog junaka, u sklopu brendiranja novog Titovog imidža, prijemčivog zapadnoj publici. Ova knjiga, prevedena na mnoge jezike, predstavlja dragocen izvor o slici koju je Tito želeo da ostavi o samom sebi. Ona je, uprkos Dedijerovom padu u nemilost, predstavljala i kanonski uzor za sve druge ilustrovane i neilustrovane monografije o njegovom liku i delu. Štaviše, njen je uticaj bio takav i toliki da je sam autor morao da se preduzme posla njenog revidiranja, štampajući svoje senzacionalne trotomne *Priloge za biografiju Josipa Broza Tita*, kojima su u periodu neposredno posle Titove smrti načeti prvi mitovi o njegovom životu.¹⁶ Neuobičajeno visok tiraž ovih knjiga i javna debata koja se ovim povodom rasplamsala bili su nagoveštaj novog društvenog senzibiliteta, kao i radoznalosti koju nije mogla da utazi ni kič produkcija (*Tito i lov, Tito i umetnici, Tito i deca, Tito i glumci...*) niti da suspregne Zakon o zaštiti lika i dela Josipa Broza Tita iz 1984.

Nije bolje sreće bio ni sistematski pokušaj režima da se kultura sećanja na vođu očuva serijom novih monografija koje su nastale još za njegovog života.¹⁷ Kao odgovor na ovaj izazov, partija se prihvatila štampanja novog kanona – *Sabranih dela Josipa Broza Tita*, kojima je zamenjen dotadašnji selektivan pristup objavljivanju Titovih govora, članaka, intervjua i maksima. Međutim, sa erozijom komunističkog sistema, objavljivanje ovih sabranih dela poslužilo je pre dekonstruisanju Titovog kulta no njegovom učvršćivanju. Upravo su kontradiktorni citati iz ovog izvora poslužili kao najubojitiji materijal za prvu izrazito revizionističku knjigu *Tito – tehnologija vlasti* iz pera Koste Čavoškog.¹⁸ Ona je otvorila sezonu antititoističke

¹⁶ Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju*, Kultura, Beograd 1953. Prevedeno u: *Tito Speaks*, Simon&Schuster, New York 1953; Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 1–3, Liburnija, Rijeka 1981.

¹⁷ Edvard Kardelj, *Tito i jugoslovenska socijalistička revolucija*, Narodna knjiga, Beograd 1977; Pero Damjanović, *Tito pred temama istorije*, Narodna knjiga, Beograd 1977; Pero Morača, *Tito strateg revolucije*, Narodna knjiga, Beograd, s. a. Sve tri knjige objavljene su u naučnoj redakciji Instituta za savremenu istoriju u Beogradu koji se u istom periodu latio priređivanja i komentarisanja novih Titovih sabranih dela. Ovaj mamutski projekat nikada nije dovršen, pa se u literaturi i dalje najčešće koristi Josip Broz Tito, *Govori i članci, I–XIV*, Prosvjeta, Zagreb 1959, a u proučavanju spoljne politike Josip Broz Tito, *Borba za mir i međunarodnu saradnju, VIII–XIII*, Kultura, Beograd 1970; Josip Broz Tito, *Nezavisnost i savremeni svijet*, Komunist, Beograd 1982; Josip Broz Tito, *Nesvrstavanje: savest i budućnost čovečanstva*, Socijalistička misao i praksa, Beograd 1980.

¹⁸ Kosta Čavoški, *Tito. Tehnologija vlasti*, Dosije, Beograd 1990.

literature, koja tokom devedesetih godina nije dala mnogo novog na nivou fakticite- ta, ali je zatrovala ovu oblast tako temeljno da se ozbiljniji istraživači nisu želeli upuštati u žabokrečinu ogovaranja, nategnutih interpretacija i poplavu otrovnih uspomena Titovih saradnika, telohranitelja, kuvara i lekara.¹⁹ Manipulacija nasle- đem titoizma postala je jedna od gorućih političkih tema, ne samo tokom jugoslo- venske krize i ratova na području bivše Jugoslavije, već i posle njihovog okončanja. Iako su u fokusu ovih debata bili pre svega Titova unutrašnja politika i odnos prema nacionalnom pitanju, neminovno je imala reperkusije na izučavanje njegovog spolj- nopolitičkog delovanja. Nažalost, ozbiljne analize su u ovom području uglavnom izostale, a prednost su dobile mistične interpretacije koje su Tita predstavljale kao doživotnog agenta Sovjetskog Saveza, Velike Britanije ili međunarodne masonerije. Ta je „demistifikujuća“ literatura stigla i do suda, na kojem je Miroslava Todorovi- ća, autora knjige *Hohštapler* koja predstavlja brevijar antititoističkih stereotipa, tu- žio za klevetu Titov unuk Joška Broz.²⁰ Razume se da je takva vrsta pritiska one- spokojavala ozbiljne naučnike od ulaska u arenu koja je dugo tavorila u zabranu pu- blicistike. Takvo je bilo, možda i očekivano, ishodište rasprave o ulozi čoveka koji je bio tako obožavan za života, a tako omražen deceniju posle smrti.

U međuvremenu su se stvorile okolnosti za hladnokrvniji pristup ovoj ose- tljivoj materiji. Sintetski uvidi poput Todora Kuljića i Pere Simića, iako nisu lišeni polemičkog tona, doprinose dekontaminaciji ove važne debate.²¹ U nju se uključuju i detaljni istraživački zahvati o užim celinama, poput studije Koste Nikolića *Tito govori što narod misli* i zbornika časopisa *Hereticus* naslovljenog *Obogotvorenje Titovog kulta*.²² Posebno ohrabruje činjenica da se sve više uvida potreba za ne sa- mo multidisciplinarnim, već i međunarodnim pristupom ovoj temi, koja podrazume- va izučavanje Titove uloge ne samo u unutrašnjoj već i u spoljnoj politici, uz učešće autora iz svih država naslednica bivše Jugoslavije i konsultovanje stranih arhiva.²³ Važan podsticaj za dalja istraživanja ove teme dolazi iz oblasti arhivistike, otvara- njem arhiva Kabineta Predsednika Republike, koji je izvanredno sređen i očuvan u okviru Muzeja istorije Jugoslavije, a odskora prebačen u Arhiv Jugoslavije. Ova građa je isprva služila samo za stvaranje panegiričkih dela koja su potpisivali bivši

¹⁹ Aleksandar Matunović, *Enigma Broz*, Čigoja, Beograd 1997; Miladin Adamović, *Brozovi strahovi. Kako je čuvan Tito i pokušaji atentata: prema kazivanju i dnevniku generala Milana Žeželja*, Nidda, Beograd 2004.

²⁰ Miroslav Todorović, *Hohštapler*, Narodna knjiga, Beograd 2003.

²¹ Pero Simić, *Tito. Tajna veka*, Novosti, Beograd 2009; Todor Kuljić, *Tito. Sociološko-isto- rijska studija*, Žarko Zrenjanin, Zrenjanin 2005.

²² Kosta Nikolić, *Tito govori što narod misli: kult Josipa Broza Tita 1946–9*, Službeni list SCG, Beograd 2006; Kosta Nikolić, *Proslave Titovih rođendana 1945–1949. Izgrađivanje kulta lično- sti*, Tokovi istorije, 3–4/2004, 7–26. Videti takođe priloge Koste Nikolića, Slobodana Markovića i Ma- rinka Arsića u tematu Obogotvorenje Titovog kulta časopisa *Hereticus* 1/2005, 7–31, 32–86, 109–114. Interesantan je i kratak prilog Olge Manojlović Pintar u kojem se fenomen uspostavljanja Titovog kul- ta razmatra u komparativnoj ravni sa predratnim kultom monarha – Olga Manojlović Pintar, „*Tito je stena*“. (Dis)kontinuitet vladarskih predstavljanja u Jugoslaviji i Srbiji 20. veka, Godišnjak za društve- nu istoriju, 2–3/2004, 85–100.

²³ Do sada najozbiljniji pomak u tom pogledu predstavlja zbornik radova koji je priredio Zvonimir Despot, *Tito. Tajne vladara. Najnoviji prilozi za biografiju Josipa Broza*, Večernji, Zagreb 2009.

radnici Kabineta.²⁴ Tek od početka novog veka privukla je pažnju naučnika, a sada predstavlja nezaobilazan izvor saznanja za svakoga ko se upušta u ovu temu. Iz arhiva Kabineta ne izlazi samo do sada nepoznata, a nesporno važna građa, poput Titovih ranih zabeleški.²⁵ On predstavlja nemi spomenik jednog vremena i pokazatelj mere u kojoj je sistem bio centriran oko jedne ličnosti. Kroz ovu građu može se pratiti i način na koji se razvijao predsednički protokol, može se utvrditi šta je Tito imao „na stolu“ kada je donosio važne spoljnopolitičke odluke, kako je organizovana saradnja između različitih institucija koje su uticale na formiranje jugoslovenske diplomatije. Sličnoj svrsi mogu poslužiti i dokumenta iz stranih arhiva, bez kojih nije moguće uravnoteženo razmatranje jugoslovenske spoljne politike i njenog lidera, a koja postaju sve dostupnija u elektronskom obliku. Za očekivati je da ona doprinesu kritičkom izdizanju ove debate i prevladavanju njenih „dečijih bolesti“.

Za razliku od „titologije“, koja je dugo stagnirala, i još uvek hramlje, o jugoslovenskoj spoljnoj politici je pisano mnogo. Kreatori spoljne politike su nastojali da je istovremeno i teoretski utemelje, a iz tog trenda razvile su se prve autoritativne studije o spoljnoj politici, nastale još za trajanja socijalističke Jugoslavije.²⁶ U drugoj polovini osamdesetih, delimičnim otvaranjem arhiva, selektivnim objavljivanjem diplomatske građe i poplavom sećanja protagonista jugoslovenske spoljne politike, stvoreni su preduslovi za njeno ozbiljno izučavanje i revalorizaciju.²⁷ Najveći napor je uloženi u istraživanja prve dve posleratne decenije, kojima je posvećeno nekoliko magistralskih studija i zbornika radova, kao i sijaset članaka.²⁸ Na ovim osnovama razvija se stabilna istorija međunarodnih odnosa socijalističke Jugoslavije,

²⁴ Zvonko Štaubinger, *Tito, građanin sveta*, Radnička štampa, Beograd 1974; Zvonko Štaubinger, *Titovo istorijsko ne staljinizmu*, Radnička štampa, Beograd 1976; Zvonko Štaubinger, *Maršal mira*, Globus, Zagreb 1980; Blažo Mandić, *Tito u dijalogu sa svijetom*, Mir, Novi Sad 2005.

²⁵ Pero Simić (prir.), *Titov dnevnik*, Novosti, Beograd 2009; Pero Simić, Zvonimir Despot, *Tito – Strogo poverljivo: arhivski dokumenti*, Službeni glasnik, Beograd 2010.

²⁶ Edvard Kardelj, *Istorijski koreni nesvrstavanja*, Komunist, Beograd 1976; Miloš Minić, *Spoljna politika Jugoslavije 1973–1979*, Centar za političke studije, Novi Sad 1979; Leo Mates, *Nesvrstanost. Teorija i savremena praksa*, IMPP, Beograd 1970; Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Nolit, Beograd 1976; Ljubomir Radovanović, *Nesvrstanost – osnovi jedne doktrine i principi spoljne politike Jugoslavije*, Radnička knjiga, Beograd 1974; Ranko Petković, *Velike sile i politika nesvrstavanja*, Zagreb 1979; Momir Stojković, Velibor Gavranov, *Međunarodni odnosi i spoljna politika socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1980; Ranko Petković, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet, Spoljna politika Jugoslavije 1945–1985*, Zagreb 1985.

²⁷ Up. Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, Beograd 1974; Aleš Bebler, *Kako sam hitao*, Beograd 1980; Antun Duhaček, *Ispovest obaveštajca. Uspon i pad jugoslovenske obaveštajne službe*, Beograd 1992; Milovan Đilas, *Razgovori sa Staljinom*, Beograd 1990; Veljko Mićunović, *Moskovske godine, 1956–1958*, Zagreb 1977; Aleksandar Nenadović, *Razgovori sa Kočom*, Zagreb 1989; Aleksandar Nenadović, *Mirko Tepavac, Sećanja i komentari*, Beograd 1998; Edvard Kardelj, *Sećanja, Borba za priznanje i ravnopravnost*, Ljubljana 1980; Ivan Ivanji, *Titov prevodilac*, Samizdat B92, Beograd 2005.

²⁸ Up. Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, Globus, Zagreb 1988; Dragan Bogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, ISI, Beograd 1990; *Balkan posle Drugog svetskog rata*, ISI, Beograd 1996; Đoko Tripković (ur.) *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*, ISI, Beograd 1999; Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, Službeni list, Beograd 2000; Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici*, Matica hrvatska, Zagreb 2002; Ljubodrag Dimić (ur.), *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955. Slučaj Jugoslavije*, Beograd 2005; Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, ISI, Beograd 2006.

koja obimom raste svake godine, a o čijoj zrelosti ne govore toliko izolovane monografije koliko zbornici sa međunarodnih naučnih skupova.²⁹ Kako primećuje Ljubodrag Dimić u programatskom tekstu iz jednog od tih zbornika, stiču se uslovi za utemeljen, artikulisan pristup proučavanju mesta Jugoslavije u Hladnom ratu.³⁰ Jedan od važnih testova zrelosti ove problemski postavljene istorije međunarodnih odnosa biće lociranje uloge njenog glavnog nosioca i sprovodioca koja je svakako prepoznata, ali nedovoljno analizirana u problematizovana.

U takvom poduhvatu važan je pregled strane literature, koja istovremeno podstiče i razočarava. Strana literatura je u ovom pogledu brže uspjela da poveže biografske detalje o Titu sa spoljnopolitičkim tokovima Jugoslavije. Međutim, standardne biografije Filipa Otisa, Džaspara Ridlija i Ficroja Meklina ne predstavljaju značajan pomak čak ni u odnosu na prvu biografiju iz pera Vladimira Dedijera.³¹ Od veće vrednosti su studije koje se bave određenim aspektima jugoslovenske spoljne politike ili imaju jasno omeđen hronološki okvir, poput knjiga Alvina Rubinštajna i Lorejn Lis.³² Sa druge strane, srpska historiografija zabrinjavajuće kaska za svetskom u sistematizaciji pomoćnih istraživačkih sredstava, poput izdavanja izvora za proučavanje spoljne politike, koje je u slučaju socijalističke Jugoslavije nažalost u zastoju. Stoga se ova belina može popuniti konsultovanjem zbirke diplomatske građe iz stranih arhiva, a posebno temata koji se odnose na njihovu balkansku politiku.³³ Ne može se dovoljno naglasiti važnost upotrebe jednog manje konvencionalnog izvora naučnog saznanja, bez kojeg već sada proučavanje novije istorije posrće, a koji će u budućnosti postati ne samo važan već i nezaobilazan. Reč je o elektronskim bazama podataka i virtuelnim arhivima.³⁴ Još jedno korisno pomoćno sredstvo koje valja pomenuti jeste bibliografski priručnik Ejpril Karter *Maršal Tito*. Ova bibliografija, koja se nažalost završava sa 1990, predstavlja nezaobilazan vodič kroz literaturu o Titu i njegovu arhivsku i štampanu zaostavštinu kroz 350 bibliografskih jedinica. Karterova komentariše preko dvadeset biografija ili biografskih eseja o Titu na nekoliko svetskih jezika, i sa pravom primećuje: „Iako ima više

²⁹ Up. Aleksandar Životić, *Jugoslavija i Suecka kriza 1956–57*, INIS, Beograd 2007; Vladimir Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, ISI, Beograd 2007; Jovan Čavoški, *Jugoslavija i kinesko-indijski konflikt 1959–1962*, INIS, Beograd 2009, a posebno zbornike radova *Tito – Staljin*, Arhiv Jugoslavije, Beograd 2007; *Spoljna politike Jugoslavije 1950–1961*, INIS, Beograd 2008; *1968 – četrdeset godina posle*, INIS, Beograd 2009.

³⁰ Ljubodrag Dimić, *Istoriografski putokazi. Istoriografsko nasleđe o spoljnoj politici Jugoslavije u Hladnom ratu*, u: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961*, INIS, Beograd 2009, 44–46.

³¹ Džasper Ridli, *Tito, Biografija*, Mir, Novi Sad, 1998; Fitzroy Maclean, *Josip Broz Tito*, MacMillan, London 1980; Phyllis Auty, *Tito: a biography*, Longman, London 1970; Hamilton Armstrong, *Tito and Goliath*, MacMillan, New York 1955.

³² Lorejn Lis, *Održavanje Tita na površini*, BMG, Beograd 2004; Alvin Rubinstein, *Yugoslavia and the Non-aligned World*, Princeton 1970.

³³ *Dokumenti o spoljnoj politici Jugoslavije 1945–1950*, Jugoslovenski pregled, Beograd 1984; *Восточная Европа в документах российских архивов 1944–1953*, ИСБ РАН, Москва 1998; *United States Policy in the Middle East, September 1956 – June 1957*, Washington 1957; Momčilo Pavlović, *Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948–1983*, Službeni glasnik, Beograd 2009; *Top Secret Magyar-Jugoslav kapcsolatok 1956–1959. Dokumentumok*, MTA, Budapest 1997. US Department of State, Foreign Relations of the United States, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/>

³⁴ Videti odeljak „Digitalne baze podataka“ u literaturi.

Titovih biografija, najvećim delom su tanke, napisane nakon što je Tito postao poznata figura posle raskida sa Staljinom, ili stvorene nakon njegove smrti da obeleže njegova dostignuća. Biografije koje su nastale ranije su obično štire u činjenicama, a kasnije su nedorečene i oslanjaju se na nekoliko poznatih izvora. Ton knjiga i člana o Titu varira od nekritičkog divljenja do ekstremnog neprijateljstva.³⁵

Vrednosni sudovi pretežu i u domaćim studijama koje nastoje da povežu istoriju spoljne politike Jugoslavije i biografiju Josipa Broza Tita. „Njegov hobi“, piše Ranko Petković, odličan poznavalac ove materije, „bila je spoljna politika. Kada se budu izricali utemeljeniji istorijski sudovi o Titu, jedna od zamerki koja će moći da bude upućena na njegov račun biće da je suviše pažnje i energije posvećivao spoljnoj politici, uživajući na lovorikama slave, a premalo rešavanju unutrašnjih problema koji su svom silinom izbili na videlo nakon njegove smrti.“³⁶ Suprotnu tvrdnju izriče Blažo Mandić: „Tito je – kritički se govorilo i još uvijek govori – volio da putuje. Jeste, Tito je bio i znatiželjnik, naročito ako se radilo o zemljama u kojima nikad nije boravio i državicima sa kojima se nikada ranije nije sreo. Ali to nikada nije značajnije uticalo na njegove odluke o tome kojoj zemlji i kom državniku treba dati prioritet prilikom programiranja njegovih međunarodnih aktivnosti. Pa, neke posjete su – tome sam direktni živi svjedok – godinama odlagane, ili nikad nisu ni ostvarene, bez obzira na ponavljanje poziva i snažne prateće diplomatske pritiske.“ Ovaj dugogodišnji Titov saputnik, rukovodilac Odeljenja za štampu Kabineta Predsednika Republike, bez oklevanja uzdiže mnogobrojna Titova putovanja na rang „brilijantne spoljnopolitičke filozofije.“³⁷

U nastojanju da situira Titovu spoljnu politiku u opšti sistem njegove vladavine, izdašan je u komplimentima i Todor Kuljić: „Titova spoljna politika je redak primer relativno uspešnog i samostalnog proboja hijerarhijskih odnosa u međunarodnom poretku i prevladavanje neizbežne periferijske podređenosti male zemlje interesima moćnih sila. Reč je o neobično aktivnoj i uspešnoj diplomatiji u osobenim istorijskim okolnostima (...) Koristeći lični ugled, Tito je uspešno radio na stvaranju nezavisnog bloka nesvrstanih država. U njegovoj diplomatiji preplitala se ne svakodnevna elastičnost, hazardni i smeli potezi, ali i harizma borca koji se uspešno odupirao Hitleru i Staljinu. Nužda ga je nagnala, a raznolikim iskustvom usavršeni instinkt političara odveo zapaženom samostalnom spoljnopolitičkom proboju (...) sklonost gipkoj i veštoj spoljnoj politici podudarila se sa povoljnim strukturnim sklopom doba.“³⁸ Mnogo kritičniji kroki daje Predrag Simić, koji ishodište Titove slalomske spoljne politike ceni po finalnom rezultatu u kojem se Jugoslavija našla u paralizi, a zatim i na „pogrešnoj strani istorije“.³⁹ Oba autora, međutim, slažu se u ponečemu. „Veliki lideri dugo umiru“, tvrdi Predrag Simić. „Tito i zemlja koju je stvorio i kojom je gvozdеноm rukom vladao do smrti ostavili su neizbrisiv trag u istoriji svetske komunističke utopije i istoriji Evrope u XX veku“. Todor Kuljić isti-

³⁵ April Carter, *Marshal Tito. A Biography*, Meckler, London 1990.

³⁶ R. Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije 1943–1991*, 16.

³⁷ B. Mandić, *Tito u dijalogu sa svetom*, 615.

³⁸ T. Kuljić, *Tito. Sociološko-istorijska studija*, 297–301.

³⁹ P. Simić, *Tito i Nato*, 216.

če da će „istorija verovatno, u stalnom preispitivanju i preocenjivanju, Titovu spoljnu politiku dugo beležiti, kako zbog njenih univerzalnih načela, tako i veštine kojom je diplomatija male zemlje uspela da obezbedi visok ugled u međunarodnim odnosima.“⁴⁰ Precenjivanje položaja Jugoslavije u svetskom sistemu tipično je za proučavanje uloge njenog predvodnika, bez obzira na to da li se ona vrednuje kao mesijanska ili dijabolična. „Bilo je, moram priznati, i toga među nama: tog uverenja da smo mi maltene rođeni da budemo vođi nesvrstanosti, da mi sve treba da iniciramo, najpre sa Nehruom i Naserom a onda i s drugima“, priseća se Koča Popović.⁴¹

Ovakav spoljnopolitički stil Jugoslavija je umnogome dugovala manirima svog dugogodišnjeg vođe, a zadržala ga je i posle njegove smrti. Fasada kontinuiteta se održavala formom koja je ubrzano gubila na suštini. Bez hrabrosti da revidira svoju mantru i sposobnosti da se prilagodi novim okolnostima, socijalistička Jugoslavija je u potresima druge polovine osamdesetih godina prerastala u nadrealni anahronizam, koji je nadživeo svog tvorca tek za jednu deceniju. Stoga najvažnija poruka dosadašnjih napora da se razjasni Titova spoljnopolitička uloga leži u uviđanju njenih promena kroz vreme. Tito je, kako je u jednom intervjuu lepo sažeo Andrej Mitrović, „trajao dugo i mnogo je svojih lica pokazao.“ Kult se, kao i stil, gradi. Malo šta zajedničkog imaju razbarušeni vođa gerilskog pokreta koji se rukovao sa Čerčilom u Napulju 1944. sa liderom u naponu koji tog istog Čerčila ispraća pod ruku u Splitu 1965. Još manje liči stidljivi maršal, stešnjen između Staljina i Molotova, na ostarelog veterana svetske politike koji patronizira Fidela Kastru. Odabirajući iz te široke palete šest hronološki raspoređenih uloga – Gost, Domaćin, Posrednik, Globtroter, Arbitar i Veteran, ova studija nastoji da doprinese trežnjenju od taštine, retke konstante vijugavog životnog puta dugogodišnjeg jugoslovenskog vođe, koja se prelivala u držanje čitave jugoslovenske diplomatije.

---

⁴⁰ Isto, 217; T. Kuljić, *Sociološko-istorijska studija*, 301.

⁴¹ A. Nenadović, *Razgovori sa Kočom*, 126.

Prva glava

GOST

Razlaz partijskog rukovodstva SKP(b) i KPJ koji se 1948–1949. prelio u međunarodni sukob Jugoslavije sa SSSR-om i zemljama lagersa temeljno je uzdrmao spoljnopolitičku orijentaciju FNRJ. Prebrodivši početnu, raskidom izazvanu konfuziju, izgubivši pri tom svaku nadu u mogućnost izmirenja sa Moskvom, jugoslovenska komunistička elita je ušla u mučan period definisanja novih spoljnopolitičkih ciljeva. Jugoslaviji su bile neophodne jasne bezbednosne garancije spram opasnosti od sovjetskog napada. Ne manje važna bila je potreba za novim trgovinskim partnerima i ekonomskom pomoći. Imajući u vidu veličinu opasnosti koja se nad Jugoslaviju nadvila, samo su joj zapadne države mogle pružiti adekvatnu zaštitu i pomoć. Međutim, dotadašnje prednjačenje Jugoslavije u antizapadnoj politici predstavljalo je rđavu osnovu za radikalni preokret koji je trebalo izvesti. Predstojalo je nevoljno prevrednovanje spoljne politike kroz hitno poboljšanje odnosa sa Zapadom, pre svega Sjedinjenim Američkim Državama, Francuskom i Velikom Britanijom. Približavanje Sjedinjenim Državama, vodećoj zapadnoj sili, bilo je samorazumljiv prioritet. Unapređenje odnosa sa Velikom Britanijom, međutim, teklo je lakše i brže.¹ Tradicionalno prisutniji u regionu, suptilniji u diplomatskom pristupu, prevedeni laburističkom vladom, Britanci su predstavljali spremnije sagovornike. Oni su, u granicama svojih mogućnosti, ubrzo prihvatili izazovnu saradnju sa otpadničkom komunističkom državom, isprva na ekonomskoj osnovi. Dve godine posle raskida sa SSSR-om, februara 1951, britanska vlada je Jugoslaviji stavila u izgled i bezbednosne garancije.²

---

¹ Razvoj anglo-britanskih odnosa 1949–1952. sistematizovano je opisan u: Đorđe Borozan, *Jugoslovensko-britanski odnosi 1948–1952*, Istorija 20. veka, 2/2000, 67–82. Kontekstualizacija ovih odnosa u okvirima Hladnog rata: Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, Zagreb 1988, 229–251, 368–382, 411–432.

² Ministar rada Aneurin Bevan izjavio je 15. februara 1951. u Donjem domu: „*Bilo kakva opasnost za Jugoslaviju... prirodna je briga vlade Nj. Veličanstva i mi smo o ovome u vezi s drugim vladama*“. – Đ. Borozan, *Jugoslovensko-britanski odnosi 1948–1952*, 69. Britance, doduše, ova ljubavnost nije puno koštala ako se ima u vidu da su dan pre ove izjave SAD zvanično pružile garanciju Jugoslaviji. – Videti: *Izjava Ačensona o stavu SAD prema agresivnoj politici protiv Jugoslavije*, u: Brancko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918–1984, zbirka dokumenata*, Beograd 1985, 837.

Stvaranjem Tripartitne komisije za pomoć Jugoslaviji aprila iste godine, britanska politika je dovedena u sklad sa stavovima SAD i Francuske.³ Novi spolj-nopolitički kurs je tako institucionalizovan, pa nije trpeo od pada laburista, koje je oktobra 1951. na vlasti zamenila konzervativna administracija. Povratak Vinstona Čerčila i Antonija Idna na kormilo britanske spoljne politike umnogome je pogodovao jugoslovenskoj strani, budući da su njihova ratna slava i antifašistički oreol pružali zahvalan okvir za legitimizaciju nužne saradnje. Uspostavljane su nove političke, vojne, ekonomske i kulturne veze, koje su učvršćivane razmenama formalnih i neformalnih poseta zvaničnika obe zemlje.⁴ Međutim, glavno pitanje za obe strane odnosilo se na odmeravanje dometa ovih odnosa. U ovu svrhu, septembra 1952, ministar inostranih poslova Velike Britanije, Antoni Idn, posetio je Jugoslaviju. „Leteo sam za Beograd 17. septembra“, seća se Idn, „i radovao sam se tom iskustvu, jer sam bio prvi ministar spoljnih poslova vodeće zapadne zemlje koji će posetiti Jugoslaviju od raskida maršala Tita sa Kremljom. U stvari, prvi od kraja rata.“⁵ Tom prilikom Idn je uručio Titu Čerčilov uzvratni poziv. Prihativši, Josip Broz se početkom marta 1953. spremao za svoje prvo državničko putovanje u jednu zapadnu zemlju, čime su probijeni okviri dotadašnje diplomatske prakse koja je izmene poseta najvišeg ranga između socijalističkih i kapitalističkih država predviđala samo kao izuzetan oblik komunikacije. Promena diplomatskog stila iziskivala je tumačenje, posebno u ideologijom opterećenom jugoslovenskom društvu. Opravdavanje ugrožene komunističke savesti osetno je u tonu kojim je o svojoj odluci Tito obavestio kolege u Politbirou: „Tito iznosi da treba da ide u Englesku. Iznosi da je to postavio Idn kad je bio u Bgd. i nije se moglo odbiti. Eng. Vlada je to službeno postavila i mi smo prihvatili. Misli da bi put mogao biti koristan.“⁶

Korist od posete koju je Tito pominjao i očekivao bila je politička – ali i ne samo politička. „Punih pet godina, od 1948. do 1953, Tito je bio u kavezu. Ni jedan jedini dan nije proveo izvan Jugoslavije, niti ga je iko igde zvao.“⁷ Ovo je bila prilika da se na svetsku scenu vrati u velikom stilu, za šta nije bilo boljeg načina od sastanka sa Vinstonom Čerčilom, živom legendom međunarodne politike. Stoga nije imao nameru da propusti ponuđenu priliku koja bi mu omogućila da prvi put posle 1948. napusti zemlju, i da prvi put poseti jednu zapadnu zemlju u svojstvu šefa države (njegovi predratni boravci na Zapadu bili su ilegalnog karaktera). Ovakva vrsta promocije prevazilazila je pitanje Titove taštine, jer je njegova lična afirmacija predstavljala ujedno priliku za izvlačenje Jugoslavije iz diplomatske defanzive u kojoj se od 1948. nalazila. Tito je i ranije išao samo na Istok, kako svedoči načelnik

³ Dragan Bogetić, *Proboj međunarodne izolacije i ekonomski aranžman Jugoslavije sa Zapadom 1952*, Istorija 20. veka, 1/1995, 127–138.

⁴ Beograd je tokom 1949–1952. različitim povodima ugostio istaknute članove Atlijeve i Čerčilove administracije, a u London su tih godina putovali Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Koča Popović, Peko Dapčević, Petar Stambolić, Ivan Ribar i drugi jugoslovenski zvaničnici.

⁵ Sir Anthony Eden, *Full Circle*, Cassel, London 1960, 180. O detaljima ove posete: Đorđe Borozan, *Jugoslovensko-britanski razgovori u Beogradu 1952. i Londonu 1953. godine*, Istorija XX veka, 2/1997, 113–127.

⁶ Cit. prema: D. Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, 445.

⁷ Pero Simić (prir.), *Titov dnevnik*, Novosti, Beograd 2009, 8.

njegovog odeljenja za štampu Blažo Mandić: „Prve Titove državne posjete po završetku Drugog svjetskog rata imale su poznati, jednosmjerni pravac: SSSR i istočnoevropske zemlje. Redosljed, takođe, nije bio slučajan. Poslije Sovjetskog Saveza (u septembru 1944. i aprilu 1945.) Tito je 1946. posjetio najpre Poljsku (od 14. do 20. marta) i odmah potom Čehoslovačku (od 20. do 24. marta). Slijedeće, 1947. posjetio je i tri susjedne zemlje: Bugarsku (od 25. do 28. novembra), Mađarsku (od 6. do 9. decembra) i Rumuniju (od 16. do 20. decembra). Posjete su realizovane po obrascu toga vremena. U javnim nastupima govorilo se o zemljama narodne demokratije koje imaju 'velikog prijatelja u SSSR-u, nepobjedivoj zemlji socijalizma'. A završavale su se potpisivanjem ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i saradnji, po istom receptu po kome je zaključen, prije svih, ugovor sa SSSR-om. Proticale su u atmosferi produženog pobjedničkog slavlja, tužno osijenčenog velikim žrtvama koje su podnesene...“⁸ U Velikoj Britaniji Tita je očekivalo nešto sasvim drugačije.

Na političkoj razini postojali su jasni razlozi za produbljivanje saradnje sa Zapadom, mahom vezani za pitanja bezbednosti. Premda opasnost od sovjetske intervencije 1952/53. nije izgledala tako neposredna kao u prethodnom periodu, ona je i dalje lebdela nad Jugoslavijom i determinisala njenu spoljnu politiku. Broj graničnih incidenata je rastao, a glasila Kominforma su nesmanjenom žestinom osuđivala jugoslovenski režim. Sam Staljin nije davao nikakvog znaka da je spreman na ublažavanje raskola. Štaviše, on je stario, postajao sve iracionalniji, ujedno i opasniji. Niko nije mogao sa sigurnošću reći da je sasvim odustao od namere da „podigne mali prst i učini da Tito padne“⁹. U tom smislu, jugoslovensko rukovodstvo je sa izuzetnom zabrinutošću pratilo niz događaja u drugoj polovini 1952, koji su pretili da ugroze bezbednost države. Pre svega, Sjedinjene Američke Države su bile sve manje spremne na bezuslovno tolerantnu politiku spram FNRJ. Oštrinu novog američkog pristupa Jugoslaveni su osetili na pregovorima sa generalom Tomasom Hendijem, zamenikom komandanta američkih snaga za Evropu i predstavnikom vojne Tripartitne komisije, koji su sredinom novembra 1952. okončani neuspjehom.¹⁰ Hendi nije pokazivao nameru da se obaveže na pomoć u slučaju da FNRJ bude napadnuta od strane SSSR-a ili sovjetskih satelita. Bio je vrlo rezervisan u pogledu namjera Severnoatlantskog pakta, štaviše, nije raspolagao ni ovlašćenjima da jugoslovenskoj strani otkriva ratne planove.¹¹ Time je produbio bojazan jugoslovenske strane da bi u slučaju napada sa Istoka bila ostavljena sama sebi.

Krah ovih pregovora pokazao je da logika hladnog rata kojom se Jugoslavija, odbačena od Istoka, vrlo brzo našla pod zaštitom Zapada nije neupitna. Nerešeno tršćansko pitanje, koje je ugrožavalo odnose sa Italijom i Zapadom uopšte, moglo je

⁸ B. Mandić, *Tito u dijalogu sa svetom*, 9. – Više o jednoj od tih poseta u: Milan Sovilj, *Poseta Josipa Broza Tita Čehoslovačkoj marta 1946. godine*, Tokovi istorije, 1–2/2007, 133–153.

⁹ *Khrushev's Secret Speech at the XX Congress of the CPU*, www.home.mira.net/~andy/bs/1956nk.htm, 5. septembar 2003. O razmerama Titove bojazni od sovjetske intervencije 1950–51. videti dnevničke zabeleške: *Titov dnevnik*, 65–66, 88.

¹⁰ O Hendijevoj misiji više u: D. Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, 439–445.

¹¹ The National Archives (TNA), Public Record Office (PRO), Prime Minister's Office (PREM) 11/576, 19.

u svakom trenutku pomutiti mukom uspostavljene odnose, a upravo je rešenje tog pitanja bilo visoko na skali prioriteta republikanske predsedničke administracije SAD, koja je 20. januara 1953. zamenila Trumanovu. Novi predsednik Dvajt Ajzenhauer delom je dugovao izbornu pobjedu obećanjima da će biti tvrdi prema komunizmu, a novi državni sekretar Džon Foster Dales se činio čovekom koji je u stanju da ta obećanja pretoči u realnost. Promena kursa se mogla negativno odraziti na programe pomoći Jugoslaviji. Paradoksalno, potpuno oprečna mogućnost detanta između dva bloka takođe je ugrožavala položaj Jugoslavije, koja nije bila u ugovornom odnosu sa zapadnim silama i strahovala je od eventualne pogodbe između Zapada i SSSR-a na njen račun. „Još uvek se jugoslovenskom rukovodstvu mota po glavi strah da bi se mi mogli nagoditi sa Moskvom na njihovu štetu“, upozoravao je francuski ministar spoljnih poslova britanskog ambasadoru u Parizu.¹² Jugosloveni su ovu bojazan često iznosili zapadnim državicima i ambasadorima, ali zauzvrat nisu dobili čvrstu garanciju koja bi ih zadovoljila.

Uhvaćena između ove dve neugodne mogućnosti, FNRJ je razvila grozničavu diplomatsku delatnost koja je kulminirala proleća 1953. Njen najopipljiviji rezultat oličen je u sklapanju Ugovora o prijateljstvu sa Grčkom i Turskom 28. februara 1953, kojim se Jugoslavija posredno našla pod zaštitom NATO-a (u kojem su se obe ove države nalazile od 1952).¹³ Ugovor je zaključen neposredno pred Titov odlazak u Britaniju, a jugoslovensko rukovodstvo je bilo u velikoj meri zadovoljno kako samim ugovorom, tako i činjenicom da predsednik putuje „u London sa Balkanskim ugovorom u džepu“. ¹⁴ Tito je, međutim, bio svestan da ovaj savez, iako jak pregovarački adut u razgovorima sa Zapadom, ne predstavlja dovoljnu zaštitu. Podršku koja mu je bila potrebna nije mogao dobiti u Atini i Ankari. Put je vodio u London i Pariz, a nadasve Vašington. U Vašington se stoga marta 1953. uputio načelnik Generalštaba, Peko Dapčević, gde je očekivao kontakte sa američkim vojnim strukturama i nastavak razgovora o vojnoj saradnji.¹⁵ U London je u isto vreme krenuo sam Tito. Obe misije, premda različite u rang i sadržini, bile su rukovođene istom namerom – potragom za bezbednošću.

Agenda za londonske pregovore nije bila fiksirana, što se vidi iz britanskih pripremljenih dokumenata.¹⁶ Britanska strana je ovaj samit posmatrala prevashodno kao priliku da se uspostave srdačni lični odnosi i da se razmene mišljenja o svetskim problemima. Težište je stavljano na ceremonijalni i simbolički aspekt posete, više nego na ostvarenje konkretnih političkih poena. Stoga nisu povedeni preliminarni razgovori i nije bio sačinjen konkretan i detaljan materijal, mada je, razumljivo, postojala generalna svest o intencijama pregovarača. Osnovna Titova pregovaračka namera bila je, po oceni ser Ajva Maleta, britanskog ambasadora u Jugoslaviji, „želja da se uveri, da, ako bude rata, kominformskom bloku neće biti

¹² TNA, PRO, Foreign Office (FO) 371/107838, WY 1059/4.

¹³ *Ugovor o prijateljstvu i saradnji između FNRJ, Kraljevine Grčke i Republike Turske*, u: Momir Stojković (prir.), *Balkanski ugovorni odnosi*, III tom, Beograd 1999, 235–237. Više o ugovoru u: Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, Beograd 2000, 36–44.

¹⁴ Vladimir Dedijer, *Izgubljena bitka Josipa Visarionoviča Staljina*, Sarajevo 1969, 443.

¹⁵ O Dapčevićevoj misiji: D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, 112–113.

¹⁶ TNA, PRO, FO 371/107835; PREM 11/577, 40–42.

dozvoljeno da ih pregazi u izolaciji¹⁷. Forin ofisa je stoga savetovao Čerčilu da „uveri Tita da je naš obostrani interes u otporu agresiji i da je naše uverenje da bi napad na Jugoslaviju vodio opštem ratu u koji bismo svi bili umešani“¹⁸. Upućen je, takođe, da obeća Titu podršku za obnovu razgovora sa generalom Hendijem. Britanci su smatrali da su to sasvim dovoljne garancije.

Neuspešni pregovori o savezu sa Velikom Britanijom

Britanska strana nije dobro procenila dubinu jugoslovenske bezbednosne dileme, koju verbalne garancije nisu mogle da razreše. Tito se, zapravo, uzdao da će mu ova poseta pružiti priliku da u ime FNRJ zaključi sa Velikom Britanijom formalan politički savez ili ugovor o prijateljstvu. Ovu neočekivanu nameru obelodanio je neposredno pred polazak u Britaniju, bez prethodnih konsultacija sa britanskom stranom. Kanal kojim se poslužio da svoje ideje izloži britanskim vlastima i jugoslovenskoj javnosti bio je jednako neuobičajen – koristio se intervjuima da pojasni svoja stanovišta. Počelo je bezazleno. U intervjuu datom 3. marta novinarka *Dejli ekspresa* i *Krišćen sajns monitora*, upitan da li priželjkuje neku vrstu garancije od mogućih napada, decidno je izjavio: „Što se tiče garancija, mi ih ne tražimo... Za nas je važno da dobijemo naoružanje i to nam je najbolja garancija.“¹⁹ U istom razgovoru, međutim, na direktno pitanje o mogućnosti saveza sa Britanijom „Tito je rekao da on stvarno misli na ovo, ali da je to jedan toliko skorašnji razvoj da o tome nije čak ni razgovarao sa svojim kolegama u vladi. Ono što bi voleo da postigne, dodao je zatim, bila bi neka vrsta političko-ekonomskog sporazuma sa Velikom Britanijom“²⁰. I dalje: „Ja bih lično želeo da dođe do ugovora koji bi se osnivao na političkom, privrednom i kulturnom sporazumu. Međutim, to zavisi od britanske vlade... Moram da kažem da to predstavlja stvar koju do nedavno nisam razmatrao.“²¹ Naoko nehajna izjava bila je, kako pokazuju dokumenti iz Kabineta Predsednika Republike, i te kako osmišljena. U rukopisu odgovora na pitanja novinara vidi se da je prvobitan odgovor na pitanje o sporazumu („Nadam se da će biti reči i o tome. Ja bih htio da bude reči i o tome.“) Tito precrtao i izmenio u: „Možda će biti i o tome reči. Ja ne bih bio protiv takvih razgovora.“ Dopisao je, pri tom, da novinari mogu da dodaju koju rečenicu da on na takvu mogućnost gleda pozitivno.²² Pred sam polazak, otklonio je svaku nedoumicu da se radi o slučajnoj izjavi iznuđenoj novinarskom upornošću u intervjuu dopisniku *Opservera* Lajošu Ledereru u kojem je ponovio svoju ponudu: „Zato smo mi sada spremni da sa drugim zemljama zaključimo pojedinačne sporazume slične onom koji smo nedavno potpisali sa Grčkom i Turskom.“²³

¹⁷ TNA, PRO, PREM 11/578, 40.

¹⁸ TNA, PRO, PREM 11/577, 41.

¹⁹ Josip Broz Tito, *Govori i članci*, knj. VII, Zagreb 1959, 34.

²⁰ Arhiv Jugoslavije (AJ), Novinska agencija Tanjug, Dnevni informativni bilten – crveni (Crveni bilten), 112–77–78, 4. mart 1953.

²¹ AJ, Crveni bilten, 112–77–78, 11. mart 1953.

²² AJ, Kabinet Predsednika Republike (KPR), 837, I-2/1, Intervju novinarka, 3. mart 1953.

²³ AJ, Crveni bilten, 112–77–78, 9. mart 1953.

Ovakve štire i neprecizne izjave, koje su ipak iznosile radikalno nov sadržaj, neočekivano lansirane u poslednji čas mogu se interpretirati u ključu pomenute bezbednosne dileme. U uvodu su izneseni razlozi zbog kojih je Tito težio dubljem obavezivanju prema Zapadu. Tražio je, izgleda, najpovoljniji put da to i uradi. Pri tom je bio svestan da ne može uvesti Jugoslaviju u NATO. Ideološki obrazac ovog saveza bio je inkompatibilan sa društvenim uređenjem FNRJ, a primanje zapadnih trupa na njenu teritoriju u budućnosti bi moglo biti veliki izazov njegovoj svemoći. Drugi put, jugoslovenska integracija u Evropsku odbrambenu zajednicu, koja se upravo u to vreme formirala, bio je iz istih razloga nepodesan, a postavljalo se i pitanje ima li ozbiljan vojni značaj savez zapadnih demokratija u kojem ne učestvuju SAD i Velika Britanija.²⁴ Štaviše, nije samo jugoslovenska strana oklevala da pristupi ovim integracijama. I arhitekta NATO i EOZ su bile podeljene po pitanju eventualnog kooptiranja FNRJ. Pored ideološkog problema, teritorijalne raspre između Italije i Jugoslavije onemogućavale su ovakvo rešenje. Uoči Titove posete generalni sekretar NATO, lord Hejstings Ismej, „upitan šta misli o jugoslovenskim šansama da pristupe NATO-u, istakao je da prijem novih članova mora biti odobren jednoglasno od svih trenutnih članova organizacije. Ako bi se Jugoslavija kandidovala, nije bio uopšte siguran da bi dobila nužnu jednoglasnu podršku.“²⁵ Entoni Iden je takođe bio mišljenja da „još nije došlo vreme za prijem Jugoslavije u NATO“.²⁶ Američki izveštaj o nacionalnoj bezbednosti iz istog perioda upozoravao je da „Tršćansko pitanje nastavlja da ometa italijansko-jugoslovenske odnose, što otežava saradnju Jugoslavije sa NATO.“²⁷ Skupa uzev, izgledalo je da Jugoslavija ostaje na marginama evroatlantskih vojnih integracija, a u to vreme se još nisu videle prednosti koje su od tog položaja mogle nastati.

Tito je stoga želeo da za Jugoslaviju obezbedi posrednu podršku ovih struktura, što je zapravo i pokušao sklapanjem Balkanskog ugovora. Možda je ideja o ugovoru sa Britanijom za njega značila mogućnost da u doglednoj budućnosti Britanija postane neka vrsta zaštitnika Balkanskog saveza. U trijumfalnoj atmosferi posle ovog zaključenja izgledalo je da je dalji diplomatski proboj i moguć i potreban. Jugoslavija bi time, kroz neku vrstu ugovora sačinjenog po ugledu na ugovore o većitom prijateljstvu koje je ranijih godina zaključivala sa zemljama članicama lagera, dobila potrebno reosiguranje. Ova logika je, verovatno, stajala iza Titove inicijative o ugovoru. Jugoslovenski vođa teško da je imao u planu vojni pakt ili bilo kakav dublji politički savez. Da se u to uzdao on bi prethodno obavestio Britance, povelili bi se preliminarni pregovori nužni pri sklapanju takvih ugovora. Pre bi se moglo reći da se pominjanjem ugovora pred sam polazak uzdao da će zbrzati britansku stranu i da će se iz londonskih razgovora izroditi neka vrsta ugovora o prijateljstvu, koji bi Jugoslaviji bio od velike koristi, jer bi je ojačao prema SSSR-u i tako olakšao

²⁴ O EOZ više u: Žorž-Anri Sutu, *Neizvestan savez, Istorija Evropske zajednice*, Klio, Beograd 2001, 29–30.

²⁵ *The Times*, 12. mart 1953. O oprečnim mišljenjima o prijemu Grčke, Turske, Španije i Portugala u NATO videti: P. Simić, *Tito i Nato*, 64–73.

²⁶ TNA, PRO, PREM 11/577, 30.

²⁷ Probable Developments within the NATO Coalition, u: *Foreign Relations of the United States 1952–1954, vol. II, US government Printing Office Washington 1984, 557.*

njen bezbednosni problem. Istovremeno, ona bi se našla u mnogo boljoj pregovaračkoj poziciji prema Italiji u pogledu rešavanja tršćanskog pitanja. Lansiranjem izjave o mogućnosti saveza Tito je možda hteo i da sondira stavove Britanaca po ovom pitanju, u prilog čemu govori i neobavezan manir u kojem je ponuda izneta.

Kako je Tito bio glavni kreator jugoslovenske spoljne politike, njegove izjave, bez obzira na formu u kojoj date, poprimale su direktivan karakter. Iako se o ovom novom razvoju Tito po sopstvenoj tvrdnji nije konsultovao sa DSIP-om, njegova inspiracija se pretočila u spoljnopolitičku smernicu. U pogon je stavljena propagandna delatnost, čiji je cilj bio priprema jugoslovenske javnosti na mogućnost saveza sa Britanijom. Informativna agencija Jugopres, čiji je poluzvaničan karakter jugoslovenska diplomatija često koristila za emitovanje političkih probnih balona, plasirala je 11. marta komentar takvog sadržaja.²⁸ Ovaj komentar je, razume se, preuzela jugoslovenska štampa, pa su čitaoci bili u prilici da saznaju da „dosadašnja spoljna politika Jugoslavije ukazuje na to da je ona spremna da sa svakom zemljom s kojom ima dobre političke i ekonomske odnose sklopi takav sporazum koji bi značio produbljivanje tih odnosa i bio u interesu mira.“²⁹ Takav ugovor bi bio „u interesu očuvanja mira, zasnovanog na načelima Povelje Ujedinjenih nacija“.³⁰ Autor ovih redova, Đorđe Janković, alias Josip Đerđa, bio je doskorašnji ambasador u Indiji i uticajan službenik DSIP-a, što je ovim rečima davalo posebnu težinu. Ova „vest“, koju su narednog dana plasirale strane agencije, namah je izazvala veliko interesovanje i spekulacije o ishodu londonskih pregovora.³¹

Titove namere, iznete na takav način, ubrzo su došle do Londona, izazvavši u Forin ofisu nemalo iznenađenje. Predsednikova izjava, praćena napisima jugoslovenske i svetske štampe, oštro je odstupala od dotadašnjeg toka anglo-jugoslovenskih odnosa i iz britanske perspektive izgledala je prenagljeno. Britanci su smatrali da je institucionalizacija saradnje sa Jugoslavijom moguća samo u tesnoj koordinaciji sa drugim zapadnim državama.³² Iz ugla Čerčilovih savetnika, sastanak sa Titom bio je dobra prilika da se poboljšaju odnosi, da se Jugoslaviji stavi do znanja da neće biti ostavljena sama sebi u slučaju sukoba sa SSSR-om, da se izglade sporna pitanja, pre svega tršćansko. I ne mnogo više od toga.³³ Iznenađenje je stoga bilo potpuno, a beogradska ambasada nije mogla pružiti nikakve detaljnije informacije jer ih nije imala. Britanskoj ambasadi u Beogradu je naloženo da se raspita o izvoru i razmeri glasila o savezu. Titova izjava je u stranim prestonicama mogla biti protumačena kao signal da se već duže vreme vode tajni pregovori o takvom savezu, što nije bilo tačno, ali je bilo kompromitujuće za Britance, posebno pred italijanskom vladom, sa kojom je Jugoslavija bila u oštrom konfliktu oko granica. Britanski ambasador u Rimu dobio je iz Forin ofisa sledeću instrukciju: „Namera nam je da demantujemo sugestije iz jugoslovenskih izvora da bi moglo doći do formalnog anglo-

²⁸ AJ, Crveni bilten, 112–77–78, 13. mart 1953.

²⁹ *Politika*, 13. mart 1953.

³⁰ Isto.

³¹ AJ, Crveni bilten, 112–77–78, 13. mart 1953.

³² AJ, Crveni bilten, 112–77–78, 2. mart 1953.

³³ TNA, PRO, PREM 11/577, 40–44.

jugoslovenskog sporazuma. Za ovakve razgovore nije spremljena nikakva agenda, i ako Tito bude insistirao na ugovoru bićemo vrlo rezervisani.³⁴ Poruke slične prirode su odate u Vašington i Pariz. Potreban je bio koordinirani napor moćne diplomatske službe da se razveju glasine koje su cirkulisale u diplomatskim i novinarskim krugovima. U jeku Tršćanske krize, ovakav korak bi naneo štetu italijanskoj vladi od čijeg je opstanka umnogome zavisila ratifikacija ugovora o Evropskoj odbrambenoj zajednici.³⁵ Premijer Italije, Alcide de Gasperi, kao i Đuzepe Pela posle njega, vezivali su ovu ratifikaciju za jasnu podršku u tršćanskom pitanju.³⁶

Ishitreni potezi Velike Britanije spram Jugoslavije ugrozili bi pažljivo sinhronizovanu politiku Sjedinjenih Država, Velike Britanije i Francuske po ovom pitanju. Savez bi kompromitovao Čerčilovu vladu u britanskoj javnosti, koja je ovim povodom već trpela teške kritike. Brojni glasovi su bili protiv poziva komunističkom vođi, a najglasnija je bila Katolička unija Velike Britanije, budući da je krajem 1952. Jugoslavija prekinula odnose sa Vatikanom. Novinski napisi o mogućem ugovoru sa Jugoslavijom su veoma zaintrigirali britansku javnost, koja je postavljala neugodna pitanja. „Predstavnik Forin ofisa nije dao nikakvo obaveštenje o tome kakav će biti stav Britanije ukoliko bi maršal Tito ponudio zaključenje pakta“, prenosi Rojters 7. marta.³⁷ Vlada je možda i mogla da se izbori sa ovakvim pritiscima, ali je bilo malo verovatno da bi uspela da u Parlamentu izbori ratifikaciju eventualnog ugovora sa Jugoslavijom. Idn je sumirao premijeru Čerčilu ovu problematiku na sledeći način: „Ima indicija da bi Tito pozdravio neku vrstu političkog pakta o prijateljstvu sa Velikom Britanijom kao rezultat svoje posete. Takav pakt nam ne bi mnogo koristio, a mogao bi biti problematičan vis-a-vis Amerikanaca i Francuza ... Ako ga ne ohrabrimo, Tito verovatno neće sam insistirati na njemu iz straha od negativnog odgovora.“³⁸

Staljinova smrt i njene implikacije

Dugo očekivan, Tito se 16. marta iskrcao na britansko tle. Naredni dani bili su ispunjeni razgovorima između dve delegacije, čiji je sadržaj ostao nedostupan javnosti. O njihovoj tajnosti svedoči i odluka jugoslovenskih vlasti da se zabeleške o njima komisijski spale, odluka koja nekim srećnim slučajem nije izvršena.³⁹ U zapisnicima koji su preživeli detaljno je opisan ovaj samit. Iz njih proizilazi da su pregovori u Londonu bili Brozov nesumnjiv politički trijumf. Lansirali su ga u orbitu

³⁴ TNA, PRO, PREM 11/ 577 28.

³⁵ Razapetost britanske diplomatije po ovom pitanju dobro je izrazio ambasador Njenog veličanstva u Vašingtonu: „Šta god bi mogli da uradimo bilo bi nedovoljno da pomogne gospodinu De Gasperiju na izborima, ali dovoljno da uznemiri maršala Tita“. – TNA, PRO, FO 371/107369, WE 1015/76. Britanska podrška ovom planu nije bila bezrezervna, ali su u javnim istupima te rezerve ostajale skrivene. Prema: Alex May, *Britain and Europe since 1945*, London, New York 1999, 22–23, 104–105.

³⁶ Dwight D. Eisenhower, *The White House Years, Mandate for Change*, London 1963, 413.

³⁷ AJ, Crveni bilten, 112–77–78, 7. mart 1953.

³⁸ TNA, PRO, PREM 11–5777 Advanced Note to Prime Minister, 17 March 1953.

³⁹ Prema: D. Bogetić, *Saradnja Jugoslavije sa zapadnim zemljama*, Istorija XX veka, 2/1995, 117.

svetske politike i predstavili Jugoslaviju u povoljnom svetlu. Postignut je pomak po mnogim važnim pitanjima bilateralnih odnosa.⁴⁰ Ipak, osim zajedničkog kominikea, nikakav formalni dokument nije iz njih proizišao. Tokom boravka u Londonu Tito nijednom nije pokrenuo pitanje ugovora. Nije sasvim jasno zašto. Možda je britanska strana, u želji da izbegne moguće neprijatnosti, na diskretan način stavila do znanja Jugoslovenima da bi insistiranje na ugovoru bilo kakve vrste bilo nepoželjno. O tome, međutim, nema dokaza u dokumentima, od kojih neka čak upućuju na britansku pomirenost sa mogućnošću da Tito otvori ovo pitanje i rešenost da se reterira negativnim odgovorom.⁴¹ Sem toga, pitanje je koliko je Idu bio u pravu ocenjujući da je dovoljno nagovestiti Jugoslovenima kako je priča o ugovoru nepoželjna pa da Tito, naviknut na sklapanje ugovora čija je simbolička vrednost daleko nadmašala praktičnu primenu, od tog predloga odustane.

Pre će biti da je Britance poštdeo neprijatnosti neobičan sticaj okolnosti, koji je odsudno promenio jugoslovensku percepciju vlastitog bezbednosnog položaja u svetskom sistemu. Josif Visarionovič Staljin je 1. marta doživeo moždani udar, a 5. marta je umro.⁴² Ove vesti su zatekle Tita u jeku priprema za put, sa određenim zakašnjenjem uzrokovanim tajnovitošću kojom je Kremlj obavio ovaj događaj. Prve vesti su izazvale u Beogradu grozničave konsultacije i nagle promene Brozovih putnih planova, što je oštro odudaralo od smirujuće izjave iz kancelarije Maršalata u kojoj je rečeno da „ni Staljinova bolest, ni njegova eventualna smrt, neće uticati na plan maršala Tita da krajem ovog meseca poseti Britaniju.“⁴³ Tito je sa pravom smatrao da Staljinova smrt može prouzrokovati temeljno prevrednovanje jugoslovensko-sovjetskih odnosa. Doduše, još uvek je oskudevao u informacijama, oslojnen manje-više na agencijske vesti i nekoliko mršavih indicija. Tokom uzbudljivih i događajima bremenitih dana posle Staljinove smrti (6–8. marta) sovjetske diplomate su napravile nekoliko sitnih gestova u otpravništvu poslova u Beogradu koji su ukazivali na mogućnost otopljanja odnosa. Slično je postupio i jugoslovenski otpravnik poslova Dragoje Đurić izjavljujući saučešće i prisustvujući Staljinovoj sahrani, na kojoj mu je ministar inostranih poslova SSSR-a naglašeno srdačno stegao ruku. Sitan gest, ali u nedostatku boljih informacija dragocena sugestija da se odnosi razvedravaju.⁴⁴ Čitava logika kojom se jugoslovensko vođstvo rukovodilo od pre-

⁴⁰ O razgovorima u Londonu: *Stenografske zabeleške sa zvaničnih pregovora prilikom pose- te Druga Pretsednika Londonu (16–21. marta 1953. god.)*, Jugoslovenski istorijski časopis, 1–2, Beograd 2001, 183–204; Đorđe Borozan, *Jugoslovensko-britanski razgovori u Beogradu 1952. i Londonu 1953. godine*, Istorija 20. veka, 2/1997, 113–127; Katarina Spehnjak, *Posjet Josipa Broza Tita Velikoj Britaniji 1953. godine*, Časopis za suvremenu povijest, 3/2001, 597–631.

⁴¹ TNA, PRO, FO 371/107835.

⁴² O Staljinovoj smrti i njenim implikacijama više u: Iskra Baeva, *Staljinova smrt i neki aspekti američke politike prema Istočnoj Evropi pedesetih godina*, Balkan posle Drugog svetskog rata, ISI, Beograd 1996, 92–97. Vest o smrti zatekla je Tita tik nekoliko metara od jugoslovenske obale, po svedočenju Milana Žeželja, 7. marta ujutro na izlasku iz Zelenike. – Miladin Adamović, *Brozovi strahovi. Kako je čuvan Tito i pokušaji atentata: prema kazivanju i dnevniku generala Milana Žeželja*, Nidda, Beograd 2004, 64.

⁴³ AJ, Crveni bilten, 112–77–78, 5. mart 1953.

⁴⁴ Prema: Jan Pelikan, *Jugoslavija i Istočni blok 1953. godine*, Balkan posle Drugog svet- skog rata, Beograd 1996, 98–100.

govora sa Hendijem iziskivala je preispitivanje, a potraga za bezbednošću više nije bila tako visoko na listi prioriteta.

Sa ovim informacijama u ruci, Tito nije imao razloga da tuguje zbog britanske nespremnosti za zaključenje ugovora o prijateljstvu ili savezništvu, jer je potreba za njim na neki način nestala. Otud i jasna promena tona u njegovoj izjavi o očekivanjima od posete, izražena u intervjuu na Galebu od 15. marta: „Pitanje da li će prilikom mog boravka u Britaniji biti govora o kakvom formalnom sporazumu ne zavisi samo od nas već i od opštih okolnosti u svetu. Osim toga, ja smatram da to nije bitno. Glavno je da izmenjamo mišljenja...“⁴⁵ Narednog dana, neposredno pred prispeće u London, Tito je ponovio agenciji Tanjug da „pitanje formalnog sporazuma ne zavisi samo od Jugoslavije“,⁴⁶ premda je znao da će ova inicijativa, ako se prepusti Britancima, neumitno pasti u vodu. Vest o Staljinovoj bolesti i smrti naknadno je umanjila britansku spremnost za upuštanje u avanturističke obaveze. Idn je bio mišljenja da je „5. mart (dan Staljinove smrti – prim. V. P.) označio kraj jedne ere.“⁴⁷ U novoj eri kojoj su se Britanci nadali očekivalo se otopljanje na relaciji Zapad-Istok. Tranzicioni period koji je nastupio nije trebalo otežavati, a ishitreno obavezivanje prema Titu moglo je uticati na pregovaračke položaje britanskih državnika spram Staljinovih naslednika.

Londonski razgovori su, sticajem ovakvih okolnosti, ostali u okvirima koje su Britanci želeli. Pitanja bezbednosti, zajedničke odbrane, lokalnog i globalnog rata bila su u glavnom fokusu, ali više u formi razmene mišljenja nego preuzimanja formalnih obaveza. Lucidnom posmatraču, Idnovom ličnom sekretaru, nije promaklo ovo izvrđavanje suštine, namesto koje su se pregovarači častili uopštenim tumačenjima geostrategije: „Tito i Vinston su se smenjivali nad mapom, bijući prošle i buduće bitke sa dugačkim štapom.“⁴⁸ Ne samo što Tito u ovako promenjenoj situaciji nije bio sklon da traži ugovornu obavezu od Britanaca, već je podvlačio da je Jugoslavija „... protiv formalnog pristupanja Atlantskom paktu, jer smatramo da postoje druge podesnije forme za saradnju... Mogu uveriti gospodu da se ne radi o našem izvrđavanju obaveza. Mi ćemo svoje obaveze, koje se odnose na nas, rado primiti i ispuniti i bez formalnog stupanja u Atlantski pakt.“⁴⁹ Tito je već došao do zaključka da bi eventualna normalizacija odnosa sa SSSR-om za njegovu politiku bila probitačnija od nepovratnog obavezivanja prema Zapadu. Neposredno po povratku u zemlju (krajem marta), na pitanje novinara da li se nada poboljšanju odnosa sa Sovjetskim Savezom, odgovorio je: „Nas bi to obradovalo. Mi ćemo čekati, mi ćemo videti.“⁵⁰ I dok su Jugosloveni čekali, odlučni da inicijativu po ovom pitanju prepuste Sovjetima, imali su razloga za zadovoljstvo. Pozicija FNRJ je znatno ojačana. Pretnja sa Istoka je bledela, a ostvareni kontakti sa Zapadom povećali su joj specifičnu težinu. Ideja o savezu je potpuno potonula u poplavi ovih događaja. Njen

⁴⁵ *Politika*, 16. mart 1953.

⁴⁶ AJ, Crveni bilten, 112–78, 16. mart 1953.

⁴⁷ Sir Anthony Eden, *Full Circle*, 50.

⁴⁸ Evelin Shuckburg, *Descent to Suez, Diaries 1951–1956*, London 1986, 80–81.

⁴⁹ *Stenografske zabeleške sa zvaničnih pregovora prilikom posete druga pretsednika Londonu (16–21. marta 1953. god.)*, Jugoslovenski istorijski časopis, 1–2/2001, 189.

⁵⁰ Cit prema: D. Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, 83.

poslednji pomen nalazimo u Titovom govoru na mitingu u Beogradu, neposredno po povratku iz Velike Britanije (30. mart), u kojem je sumirao rezultate posete. Naveo je, između ostalog, Čerčilove reči: „Mi smo vaši saveznici; ako naša saveznica Jugoslavija bude napadnuta, mi ćemo ginuti zajedno sa vama!“⁵¹ Ekstatičnom auditorijumu Tito je tumačio: „Za mene i za sve nas to je bila jedna svečana zakletva i nama je to dovoljno, nama nisu potrebni potpisani ugovori.“⁵² Ostalo je na Koči Popoviću da se rve sa znatiželjnim novinarima, koji su ga na konferenciji za štampu 21. marta upitali: „Na svom putu za London maršal Tito je izrazio želju da se sklopi ugovor između Jugoslavije i Velike Britanije. Kakav je napredak učinjen u toku razgovora? Koča Popović: Jeste li sigurni da je takva želja, podvlačim reč želja, bila izražena? Novinar: Mislim na odgovor koji je Maršal Tito dao dok se nalazio na putu. Popović: Mogu da kažem da se to pitanje pojavilo u toku razgovora u obliku u kakvom ste ga vi ovde postavili. Odnosi između Velike Britanije i Jugoslavije su u tolikoj meri zadovoljavajući da uopšte nije bilo potrebno postaviti na dnevni red pitanje nekog specijalnog pakta. Novinar: Da li g. državni sekretar hoće s tim da kaže da uopšte nisu vođeni pregovori za zaključenje takvog pakta? Da li je jugoslovenska vlada u tom slučaju zadovoljna sa perspektivom bezbednosti Jugoslavije? Popović: Što se tiče perspektive naše bezbednosti mogu da vam kažem da smo više nego zadovoljni. Možda je to jedan razlog više zbog čega nije bilo potrebno pokretati pitanje zaključivanja jednog posebnog pakta.“⁵³

Činjenica da se ideja o ugovoru između Jugoslavije i Britanije nije ni primakla realizaciji svela bi priču o njemu na rang diplomatskog kuriozuma, da nije poučna kao zgodan pokazatelj niza pogrešnih procena jugoslovenske, a delom i britanske strane. Ona odslikava neobično visok stepen nerazumevanja između naizgled bliskih saradnika. Uprkos tome što je od 1949. između Beograda i Londona postojala vrlo živa i neprekinuta komunikacija, očigledno je da su obe strane gajile izvesno nepoverenje jedna prema drugoj. Ambasadori u Londonu (Vladimir Velebit) i Beogradu (Ajvo Malet) često su ostavljani u mraku po izvesnim pitanjima, ili su imali samo ograničene instrukcije. Ovakva forma saobraćanja generisala je donekle iskrivljenu percepciju namera i položaja pregovarača. U takvoj atmosferi jedino je i bio moguć ovako jednostran razvoj ideje o savezništvu, same po sebi čudne i izražene na još čudniji način. Način kojim je jugoslovenska strana stavila svoje stanovište na znanje britanskoj gotovo da izaziva sumnje u ozbiljnost ponude. Titova namera da ugovor izbori snažnim izjavama, datim tek nekoliko dana pred pregovore i bez ikakvih konsultacija sa britanskom stranom, bila je u najmanju ruku nesporetna. Teško da se mogao nadati kako će uspeti da ubedi Britance prosto ne dajući im vremena da se prestroje. Istrčavši sa svojom idejom upao je naposljetku sam sebi u usta, budući da je, videvši da od saveza nema ništa, morao da je demantuje. Ne samo što nije ostvario svoje htenje, već je produbio nepoverenje britanske strane u stabilnost jugoslovenske diplomatije.

⁵¹ J. B. Tito, *Govori i članci*, knj. VIII, 48.

⁵² Isto, 48–49.

⁵³ AJ, KPR 837, I-2/1, Konferencija za štampu druga Koče Popovića, 21. mart 1953.

Čak i da je Tito bio suptilniji u pristupu, sama namera je i dalje izgledala daleko od realnosti pedesetih godina prošlog veka. Već tada je bilo prilično jasno da su veliki dani Britanije prošli i da se strateške odluke o odbrani Zapada donose u Vašingtonu. Ako je imperijalni sjaj još nekoga mogao da prevari, to sigurno ne bi trebalo da bude Tito, čija je zemlja bila primalac Tripartitne pomoći. Ovlaštan pogled na učešće zapadnih država u njoj govorio je da Britanija donira 23% sredstava, nasuprot lavovskih 65% SAD.⁵⁴

Jugoslovenska delegacija u Dauning ulici 10, rezidenciji britanskog premijera, London, mart 1953. S leva: Koča Popović, Winston Čerčil, Tito i Entoni Idn. Na slici desno: Čerčil i Tito se rukuju pored čuvenog sata.

Isto je izmicalo i Čerčilu koji je bio sasvim nespreman da britansku spoljnu politiku prilagodi umanjenom posleratnom značaju Imperije. On i njegovi saradnici bili su skloni da priznaju Sjedinjenim Američkim Državama moć, ali su dovodili u pitanje sposobnost i iskustvo njihovih državnika u rešavanju složenih međunarodnih situacija, i nudili su se za savetnike Amerikancima. Ograničenja ovakve politike je zgrovito je opisao u svojoj instrukciji Forin ofisu Harold Kača, tadašnji britanski ambasador u Beču: „Imajući u vidu očitu nameru Maršala Tita da razgovara sa nama radije no sa Amerikancima, ne sumnjam da bi opšti interes bio najbolje poslužen ako bi se to moglo tako obaviti. S druge strane, priznajem da bi bilo teško navoriti vladu SAD da nam dozvoli da povučemo takav potez.“⁵⁵ Britanci su ipak pokušali. „Tito je pun zdravog razuma“, pisao je Čerčil Ajzenhaueru, nadugačko mu opisujući tok razgovora, da bi zauzvrat od američkog predsednika dobio kratak komentar: „Vrlo sam zainteresovan za to što kažeš o Titu. Drago mi je da ste ga ti i Entoni ohrabрили da poboljša odnose sa svojim susedima.“⁵⁶ Ovakav pristup ključnih londonskih pregovarača davao je čitavom događaju izvesnu irealnu dimenziju, koju protagonisti pregovora nisu mogli ili želeli priznati. Trezveniji britanski politički

⁵⁴ Prema: D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad*, 15.

⁵⁵ Peter G. Boyle (ed.), *The Churchill-Eisenhower Correspondence, 1953–1955*, The University of North Carolina Press, London 1990, 33–34. – Evolucija američke spoljne politike prema Jugoslaviju u: L. Liz, *Održavanje Tita na površini*; Predrag Simić, *Tito i Nato. Uspon i pad Druge Jugoslavije*, Novosti, Beograd 2008, 51–78.

⁵⁶ TNA, PRO, PREM 11/316, 5.

krugovi nisu bili „iznenađeni što se u kominikeu ništa ne spominje o eventualnom paktu prijateljstva između dve zemlje, o kome se govorilo pre sastanka. Oni primećuju da položaj Velike Britanije prema Komonveltu i evropskim saveznicima onemogućava da ona uzme takve obaveze bez prethodnog konsultovanja sa svojim saveznicima i saradnicima.“⁵⁷

Čerčil i Idn dočekuju Tita u Londonu, mart 1953.

Škola bontona

Kada je septembra 1952, britanski ministar inostranih poslova Entoni Idn uručio svom domaćinu Josipu Brozu Titu poziv premijera Vinstona Čerčila da napravi uzvratnu posetu Britaniji nije se nadao uspehu. Komunistički prvaci bili su po njegovom iskustvu neskloni da napuštaju teritoriju pod svojom kontrolom, posebno zarad direktnih bilateralnih susreta sa državicima kapitalističkih zemalja. Titov položaj je doduše posle 1948. bio specifičan, ali je on upravo od raskida sa Informbiroom napadno pokušavao da očuva imidž komunista, i nije bilo za očekivati da će odstupiti od pomenute prakse. Na Idnovo iznenađenje, „maršal Tito je sa neočekivanom radošću primio sugestiju da bi mogao posetiti ovu zemlju.“⁵⁸ Nezavidna spoljnopolitička situacija u kojoj se FNRJ nalazila krajem 1952, u sprezi sa rastućim razmerama Titove taštine, prevagnula je nad strahom od kompromitovanja. Bila bi to njegova prva zvanična poseta Zapadu, uostalom i prvo napuštanje Jugoslavije od 1948, pa tako i prilika da se direktno afirmiše na svetskoj sceni. Tako je njegov pristanak otvorio put stvaranju diplomatskog i protokolarnog presedana. Deo britanske javnosti, posebno katolička manjina, protestovao je protiv posete komunističkog vođe, a i u redovima SKJ postojale su sumnje u svrsishodnost ovog čina. Lideri su ipak istrajali u svojoj nameri, rukovođeni obostranim potrebama za poboljšanjem odnosa. Jugoslovenska strana je težila dobijanju zapadnih garancija u slučaju napada sa Istoka i produbljavanju vojno-ekonomske saradnje. Britanci su

⁵⁷ AJ, Crveni bilten, 112–78, 21. mart 1953, 11h.

⁵⁸ TNA, PRO, PREM, 11/316, Idn Čerčilu, 2.

takođe nameravali da poboljšaju partnerske odnose sa Jugoslavijom i da naprave pomak u rešavanju tršćanskog pitanja.⁵⁹

Uprkos jasnom obostranom interesu, pregovori nisu tekli glatko. Učesnici su bili neskloni da svoje pozicije i namere jasno predoče jedni drugima, što je komplikovalo pregovaračku dinamiku i ugrožavalo politički ishod pregovora. Nepoverenje je delom bilo uslovljeno složenim kalkulacijama koje su ishodile iz potrebe obeju strana da očuvaju svoj nerealan položaj u svetskom sistemu (Velika Britanija je igrala ulogu velike sile na zalasku, a Jugoslavija je učvršćivala svoj vanblokovski status). Uslovi u kojima su se posredni i neposredni učesnici ovih pregovora rodili, odrastali i živeli, njihove biografije, socijalni kontakti, obrazovanje koje su dobili, percepcija stvarnosti, a iznad svega politički pogledi, upravljačko iskustvo i ideološka paradigma razlikovali su se u velikoj meri, i svakako su bili otežavajući faktor u uspostavljanju obostranog razumevanja i stvaranju povoljne klime za plodonosne razgovore. Ponašanje državnika na samitima je izuzetno konvencionalno i rezervisano, a njihovi razgovori predstavljaju samo ishodište strpljivog rada podređenih službi. Stoga je teško oceniti da li je nerazumevanje u pregovorima deo pregovaračke taktike, ili je posledica ideološki uzrokovanih, neželjenih nesporazuma. Ova dimenzija se daleko jasnije očitava analizom „perifernih“ problema organizacije i realizacije posete, ispitivanjem tihih, javnosti neinteresantnih okršaja jugoslovenskih i britanskih službi koje su trebale da pretoče u realnost politiku koju su njihovi lideri naznačili.

Pitanje Titove funkcije

Kada je Idn doneo odluku o pozivu Titu, nije imao ozbiljnijih dilema. Postojali su dobri politički razlozi za približavanje Jugoslaviji, a pokazalo se da je jedan od boljih načina da se to učini bio neposredan kontakt sa vođom jugoslovenskih komunista i neprikosnovenim upravljačem FNRJ, čovekom koji poseduje faktičku moć u zemlji. Međutim, bio je pri tom svestan tenzije koje je nosilo preklapanje državnih i partijskih funkcija u socijalističkim državama.⁶⁰ Uprkos tome, željan da napravi bučan diplomatski gest, nije se konsultovao sa saradnicima ni o svrsishodnosti ovog čina niti o njegovim protokolarnim aspektima. Poziv je lično uručio Titu, usmenim putem, ne uzimajući u obzir njegovu trenutnu funkciju.⁶¹ Ovaj Idnov

⁵⁹ O političkoj potrebi za realizaciju ove posete videti: D. Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949–1955*, 444–446; Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, Beograd 2000, 25–29, 56–57.

⁶⁰ Britanska i nemačka iskustva sa SSSR-om naterala su svetsku diplomatsku zajednicu da uvidi ovu razliku između formalnog i faktičkog. Staljin, recimo, do 1941. u državnom aparatu nije imao nikakvu funkciju, ali je bilo jasno da je on sagovornik sa kojim se mora komunicirati, posebno posle male diplomatske revolucije koju je avgusta 1939. izazvao jednako neformalni Adolf Hitler, kada je, u želji da ubrza pregovore o savezu, preskočio regularne međudržavne kanale i poslao pismo sa adresom: „*Gospodinu Staljinu, Moskva*“. Posle ovog predsedana i Britanci su shvatili da je jedini efikasan pregovarački put direktna komunikacije sa Staljinom. – Henri Kisindžer, *Diplomatija*, Beograd 1999, knj. I, 284.

⁶¹ U tom smislu, poznati engleski književnik Grejem Grin u otvorenom pismu umesno se zapitao: „*Da li je odluka da se maršal Tito pozove u ovu zemlju vladina odluka, ili je bila lična odluka*

pragmatični realizam bio je stran britanskim službama koje su imale da razrade mnogobrojne detalje vezane za posetu. One su se interesovale za Titovo mesto u državnom aparatu, da bi mogle organizovati doček, čiji je protokol zavisio od funkcije gosta.

Odgovor na to pitanje nije bio jasan i jednoznačan kako bi se moglo očekivati. U vreme primanja poziva, Tito je bio predsednik vlade FNRJ i predsednik Saveza komunista Jugoslavije. Ali, ne i šef države. Ovu dužnost je po Ustavu iz 1946. (dosledno pravljenom po ugledu na Ustav SSSR-a iz 1936) obavljao predsednik Prezidijuma Savezne skupštine, i ona je bila strogo protokolarne prirode. Ta staljinska praksa imala je za cilj da minimizira značaj državne birokratije nauštrb partijske i da partiji omogući ostvarenje vodeće, direktivne društvene uloge. U kapitalističkim državama, međutim, itekako se držalo do (makar i ceremonijalne) institucije šefa države, pa se od zapadnih političara nije moglo očekivati da primaju uz glamurozan protokol socijalističke šefove države, ljude bez političke moći, često slučajno izabrane.⁶² Stoga se pribegavalo neuobičajenim rešenjima. Recimo, šef jugoslovenske države do izmaka 1952. bio je dr Ivan Ribar. On je boravio u privatnoj poseti Londonu februara 1952.⁶³ Izgledalo je da ovoga puta nema mesta takvim polurešenjima, jer se činilo da se radi jednostavno o zvaničnoj poseti premijera FNRJ premijeru Ujedinjenog Kraljevstva. Međutim, u Jugoslaviji je u vreme Idnove posete pripreman novi Ustavni zakon. Ideja vodilja ove konstitucionalne promene bila je namera jugoslovenskih komunista da se distanciraju od staljinske prakse i utemelje sopstveni put u socijalizam. Ustav je stoga predviđao funkciju predsednika Republike, koji je bio šef države, a istovremeno i predsednik Saveznog izvršnog veća i vrhovni komandant oružanih snaga.⁶⁴ Ustav je donet 29. novembra 1952, (stupio je na snagu 14. januara 1953), ali je bilo očigledno da samo čovek Titove moći može obavljati ovakvu funkciju, krojenu po njegovoj meri.⁶⁵ To jest, bilo je očito u Jugoslaviji. Britancima je ipak trebalo malo više vremena i suptilnih nagoveštaja da shvate da program posete treba menjati na osnovu glasina da će Tito postati šef države. Ovu opciju je, istini za volju, Kardelj još septembra 1952. sugerisao Idnu.⁶⁶ Nije, međutim, bio eksplicitan, jer je bilo teško objasniti da posetu treba prilagoditi dolasku ne premijera već šefa države, na osnovu glasina da će Tito to i biti, ako se ima u vidu da je novi Ustav predviđao da šefa države bira Savezna skupština. Priznanje da se unapred zna ishod glasanja izvrsglo bi ruglu koncept jugoslovenske na-

---

Idna, doneta posle ručka?“, AJ, Novinska agencija Tanjug, Dnevni informativni bilten – crveni (Crveni bilten) 112–72–73, 21. novembar 1952. Odluka je zaista na neki način doneta „posle ručka“, bez konsultacija, ali se uklapala u okvire Čerčilove politike izgradnje posleratnog sveta putem samit-diplomatije.

⁶² Pa i ismevane. Do svoje smrti (1946) ovu funkciju u SSSR-u držao je Kalinjin, koji je neretko bio žrtva sprdnje u krugu Staljina. – Milovan Đilas, *Razgovori sa Staljinom*, Beograd 1990, 70.

⁶³ TNA, PRO, PREM 11/580, 25.

⁶⁴ *Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ i saveznim organima vlasti*, čl. 70–76, prema: Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918–1984, zbirka dokumenata*, Beograd 1985, 864.

⁶⁵ Prema Đilasu, u procesu promene Ustava Tito se interesovao isključivo za prerogative funkcije koju je sebi dodelio. – Milovan Đilas, *Druženje sa Titom*, Šabac 1990, 172–173.

⁶⁶ TNA, PRO, FO, 371/107832, WY 1054/4.

rodne demokratije. Britancima je ova mogućnost ipak diskretno predočena i tako je Forin ofis krajem novembra 1952. najavio posetu za mart naredne godine, a na pitanje u kojem svojstvu Tito dolazi pitajući je odgovoreno da to zavisi od očekivanih ustavnih promena u Jugoslaviji.⁶⁷ Ove promene, obnarodovane januara 1953, donele su olakšanje britanskoj strani, jer je barem postalo izvesno da je visoki gost šef države.

Pitanje ranga posete

Titovo stupanje na funkciju šefa države otvorilo je još ozbiljniji protokolar- ni problem. Šefa države je trebalo da primi šef države, a to je od smrti kralja Džordža VI (februar 1952) bila britanska kraljica Elizabeta II. Međutim, ona još nije bila krunisana, a tako nekrunisana nije smela primati zvanične državne posete. Krunisanje je bilo planirano za leto 1953, a poseta se morala obaviti pre toga. Da je Tito mogao čekati toliko, morao bi stati u prilično dugačak red šefova država koji su ranije najavili posete kraljici. Protokolari su se ponovo dovijali i došli do sledećeg predloga. Budući da Tito ne može u željenom periodu napraviti državnu posetu, zašto ne bi posetio Britaniju privatno? U tom slučaju bi ga nekrunisana kraljica mogla primiti neformalno, ne ogrešivši se o protokol. Takvo rešenje nije bilo neuobičajeno, jer je i ranije primenjivano. Anticipirajući moguću reakciju Jugoslovena, Idu o ovu mogućnost blagovremeno predočio Edvardu Kardelju, koji tada nije protivrečio.

Kako se poseta bližila, Tito se zainteresovao za formalna pitanja etikecije, iz bojazni da je namera Britanaca da minimiziraju značaj posete. Jugosloveni su reagovali oštro i otpočeli borbu za njen status. Obavestili su Forin ofis da je neprihvatljivo okarakterisati posetu privatnom, jer se tako umanjuje važnost događaja, što jugoslovenska javnost ne bi mogla da prihvati. Britanci su neumorno objašnjavali zašto to nije moguće, naglašavajući da je Tito mogao zvanično da poseti zemlju kao premijer, ali da kao šef države mora to uraditi privatno, jer nije moguće organizovati državnu posetu pre krunisanja.⁶⁸ Jugosloveni su onda reterirali maštovitom ponudom da se poseta ako ne može biti zvanična i državna nazove bar „službenom“, ali Britanci to nisu mogli da prihvate, jer takva klasifikacija u njihovom protokolu nije postojala.⁶⁹

Korespondencija po ovom pitanju se množila, bez izgleda za prihvatljivo rešenje, sve dok Britanci nisu shvatili da Jugosloveni smatraju da se poseti namerno umanjuje značaj. A onda su lako našli način. Poseta će biti privatna, ali će je pratiti pompa ravna državnoj, a u izveštajima za javnost naglašavaće se njen „službeni“ karakter. Jugosloveni su se nevoljno saglasili, a Britanci su započeli kampanju kojom je trebalo objasniti situaciju i učiniti je snošljivijom gostima. U emisijama BBC-ja na srpskohrvatskom jeziku naširoko je objašnjavano zašto kraljica ne može primati zvanične posete i isticano je da time značaj događaja nije niukoliko manji: „Ako se svi ti običaji i priredbe neće ponoviti prilikom predstojeće posete maršala

⁶⁷ AJ, Crveni bilten, 112–72–73, 25. novembar 1952.

⁶⁸ TNA, PRO, FO 371/107832, WY 1054/4.

⁶⁹ Isto, WY 1054/5.

Tita, to ne znači neko nepoštovanje prema njemu ili prema narodu Jugoslavije.⁷⁰ Ministarstvo odbrane Ujedinjenog Kraljevstva je svojim pomorskim, vazduhoplovnim i kopnenim jedinicama zaduženim za doček pojasnilo problem vojnički jasno: „Maršal Tito ne čini zvaničnu posetu u svojoj funkciji šefa države, ali, razme se, dolazi kao šef jugoslovenske vlade i kao takav je gost vlade Njenog Veličanstva.“⁷¹ Predsedan je ipak bio u nesuglasju sa diplomatskom praksom, pa se i Entoni Idn oglasio cirkularnim pismom svim diplomatskim predstavništvima Velike Britanije: „Po novom jugoslovenskom Ustavu, koji je stupio na snagu u januaru, maršal Tito je postao predsednik FNRJ i predsednik Saveznog izvršnog veća. Stoga je on i šef države i šef vlade. Pošto se zvanične posete ne mogu upriličiti pre krunisanja, njegova poseta je striktno gledano privatna. On međutim dolazi kao gost vlade Njenog veličanstva, koja ovoj poseti pridaje veliki značaj.“⁷²

Jugosloveni su pristali na ovu opciju, ali njihove sumnje u britansku iskrenost nisu razvejjane. Aleš Bebler, zamenik ministra inostranih poslova, bio je mišljenja da je ceo manevar lukavo izveden da se Tito ne bi primio u punom sjaju, a pre svega da bi kraljica izbegla izvesne obaveze, iznad svega uzvratnu posetu Jugoslaviji.⁷³ Svoju impresiju, faktički neutemeljenu (jer uzvratna posete nije obaveza britanskog suverena), preneo je i na Tita koji je nastavio da uzima za zlo Britancima ovo rešenje, na koje se osvrnuo u prvim pozdravnim rečima po prispeću na Ostrvo: „Iako ova poseta, do koje je došlo usled poziva dostavljenih mi od britanske vlade i Vinstona Čerčila lično, nema formalno karakter zvanične posete, nikada nisam bio tako duboko uveren...“⁷⁴ Sa ovakvim bockanjima je ubrzo prestao, jer se ispostavilo da neformalan status posete nije imao nikakav uticaj na njenu pompeznost. Čitava zbrka je tako odnela zamašan broj radnih sati britanskih i jugoslovenskih službenika, a da pri tom nije rešila glavni problem – nije otklonila fundamentalno nepoverenje između pregovarača. To se, doduše, nije direktno odražavalo na tok posete i atmosferu, jer su svi bili zadovoljni – Čerčil i Idn zato što su uspeli da uklone sa dnevnog reda natezanja oko statusa, a Tito uveren da je izigrao britansko lukavstvo i izvojevao prijem kakav mu i dolikuje.

Pitanja transporta i bezbednosti

Posle konačnog razrešenja statusa posete, nametnule su se brojne, manje-više praktične teme, od kojih je svaka postala problem koji je jugoslovenska strana uspela da izdigne do nivoa principijelnog pitanja. Na primer, problem Titovog prevoza u Britaniju. Jugoslovenska strana je jedno vreme prihvatila britanski predlog da se Titu stavi na raspolaganje avion koji bi ga direktno doveo u Britaniju, ali se od toga naprasno odustalo pod geslom da bi putovanje brodom bilo bezbednije i udob-

⁷⁰ AJ, Novinska agencija Tanjug, Prislušna služba – bilten, 112–1027–1028, 15. i 16. mart 1953.

⁷¹ TNA, PRO, PREM 11/578, 31.

⁷² Isto, 38–39.

⁷³ Aleš Bebler, *Kako sam hitao, sećanja*, Beograd 1982, 270.

⁷⁴ Audio zapis Titovog govora: www.earthstation1.com/pgs/history/dos-TitoInLondon1953.wav.html, 15. septembar 2003.

nije. Traženo je zatim da se Titu obezbede brod i pratnja od Malte do Britanije. Britanci su se saglasili i počeli da preduzimaju pripreme, ali se u Beogradu u međuvremenu zaključilo da je za predsednika FNRJ neprikladno da putuje pod tuđom zastavom. Tako je Tito iznenadio svog šefa obezbeđenja novim zahtevom: „Imam novosti za tebe. Kakve, družo Maršale? Čerčil me poziva da posetim Englesku. Mom iznenađenju nije bilo kraja“, priseća se Milan Žeželj: „Pa valjda imamo neki brod, pitao je Tito. Koliko znam ostali su nam neki razarači. Uostalom, nešto ćemo smisliti. Tito mi zatim naredi da pošaljem telegram Vinstonu Čerčilu da se zahvaljujemo na pomenutoj usluzi i prevoznim sredstvima do Londona, ali da ipak dolazi svojim brodom i sa svojom zastavom.“⁷⁵ Shodno tome, odlučeno je da će predsednik od početka do kraja izvesti putovanje školskim brodom Galeb jugoslovenske ratne mornarice, kojeg će samo pratiti britanski vojni brodovi. Ovako frekventne izmene izazivale su u Forin ofisu nestrpljenje, možda čak preterano.⁷⁶ Britanska strana nije shvatala kakav je presedan za Tita zvanična poseta kapitalističkoj zemlji, i da je za njega od presudne važnosti da o svom boravku emituje izrazito povoljnu sliku, koju sigurno ne bi obezbedio izlazak iz britanskog aviona ili plovila. Titovi protokolari su bili svesni da na ovom samitu na svetsku scenu ne izlazi samo on, već da se radi o razbijanju diplomatske izolacije FNRJ u velikom stilu. Otuda polaganje na scenske efekte i insistiranje na glamuru putovanja Galebom. Tako se postupno stvarala nijansirana slika predsednika koja je narednih godina prerasla u mit.

Promene nisu bile uslovljene samo željom Jugoslovena da pronađu transportno rešenje koje bi odgovaralo nacionalnom ponosu, već su za cilj imale prikrivanje načina i vremena posete, iz bezbednosnih razloga. Njima je jugoslovenska strana pridavala ogroman značaj, što je i razumljivo ako se ima u vidu bumerang efekat višegodišnje propagande o spoljnom i unutrašnjem neprijatelju, ali i realna opasnost od protivnika iz ideološki neobično široke palete (rojalista, ustaša, komunisti). Lista potreba koju je jugoslovenska strana imala u pogledu bezbednosti bila je dugačka. Zahtevane su najviše mere obezbeđenja, što je primoralo Skotland jrd da na ovom poslu angažuje neobično veliki broj ljudi. Sam program posete je držan u potpunoj tajnosti. Jugosloveni su štaviše zahtevali da se poseta, već zakazana za 21. mart, pomeri u poslednjem trenutku bar dve nedelje unapred, da bi se i na taj način osujetili potencijalni atentatori. Ovo je bio posebno težak zahtev, jer je iziskivano koordiniranu promenu planova kraljice, Idna, vojvode od Edinburga, Čerčila. I u ovom pogledu, međutim, Britanci su učinili sve što su mogli, tako da je poseta u poslednjem trenutku pomerena nedelju dana unapred.⁷⁷ Još jedan problem je bio Titov

⁷⁵ M. Adamović, *Brozovi strahovi*, 63.

⁷⁶ TNA, PRO, FO 371/107835, WY 1054/83–90.

⁷⁷ TNA, PRO, FO 371/107832, WY 1054/13. Jugoslovenska potreba je u neku ruku bila razumljiva. Ovo je bilo prvo Titovo putovanje na Zapad, i to upravo u London koji je bio jedan od najznačajnijih centara jugoslovenske političke emigracije. Titova bezbednost je bila ugrožena, imajući u vidu da je CIA procenjivala da bi samo Titova nagla smrt mogla da ugrozi stabilnost njegovog poretka. „Titova smrt predstavljala bi ozbiljan udar na režim.“ – *Jugoslavija i njena buduća orijentacija NIE 31–55*, Momčilo Pavlović (prir.), Dokumenta CIA o Jugoslavija, ISI, Beograd 2009, 122. Titovo obezbeđenje je raspolagalo informacijama da bi podmornice mogle da napadnu predsednički konvoj u oblasti Otranta. M. Adamović, *Brozovi strahovi*, 65–80.

smeštaj. Jugoslovenska strana je odbijala britanski predlog da Tito bude smešten u hotelu. Zahtevano je da mu se stavi na raspolaganje vila u gradu koja će biti na povučenom mestu, obezbeđena, ograđena i sa velikim dvorištem. Ovakvu rezidenciju u Londonu britanska vlada nije imala, pa ju je posudila uz zamašan napor od privatnog lica. Adresa ove vile, zvane Vajt Haus Lodž, čuvana je kao tajna sve dok se za nju nije pročulo indiskrecijom promoskovskog lista *Dejli vorker*, što je naknadno zabrinulo Jugoslovane.⁷⁸

Tolika pažnja posvećena bezbednosti ozlovoljila je i britanske službenike i javnost. *Mančester gardijan* je pisao: „Jugoslovenska štampa misli da su mere koje su preduzete sasvim normalne u svakoj zemlji koju posećuje poglavar neke strane države. Ali Londonac koji je video mnogo slavnih gostiju o tome drugačije misli. On zna da može da pride bliže predsedniku Francuske ili holandskoj kraljici nego što je mogao da pride predsedniku Titu.“⁷⁹ Britanci očito nisu imali razumevanja za strahovanja Jugoslovena. Bezbednosne mere bile su za britanske državnike samorazumljiva i rutinska pojava, koja ne iziskuje posebnu pažnju. Politički atentat u Britaniji nije bio bauk sa kojim su legalni i ustajali. Tito je, sa druge strane, mladost proveo u ilegalni, u bliskom kontaktu sa mračnim svetom agenata tajnih službi, terorista, policajaca i profesionalnih revolucionara. Mere koje je zahtevao diktirao je oprez, koji je postao jedno od temeljnih određenja njegovog karaktera. Znao je da pravila igre na koja su svikli zapadni političari ne važe u njegovom odmeravanju sa Staljinom, a sudeći po jednom sovjetskom dokumentu, imao je pravo.⁸⁰ Sem toga, očigledno mu je padala na pamet i sudbina njegovog prethodnika, kralja Aleksandra I Karađorđevića. Pri ukrcavanju na voz od svojih saradnika se oprostio šaljivom, ali zbog toga ne manje indikativnom opaskom: „Čuvajte mi Jugoslaviju!“⁸¹ Za Britance je bilo još čudnije što su bezbednosne mere morale biti nevidljive. Moralo je izgledati da maršal nema razloga za brigu, da mu vreme u Britaniji prolazi u bezbrižnoj komunikaciji sa londonskim masama, koje mu pružaju nepodeljenu naklonost, kako su jugoslovenske novine opisivale posetu. Međutim, bilo je protesta. Jugoslovani su želeli da taj aspekt posete protekne onako kako je opisivan u beogradskoj štampi, iako je u britanskoj javnosti bilo protesta zbog posete „nepokajanog komuniste“.⁸² Dešavali su se izgređi koje britanska policija nije mogla da suzbije. Mediji su takođe oštro komentarisali povišene bezbednosne mere. BBC je prenosio da je „ova organizacija (Skotland jard – prim V. P.) preduzela najveće mere obezbeđenja u svojoj istoriji za vreme posete maršala Tita zato što je raspolagala od ranije izve-

⁷⁸ AJ, Crveni bilten, 112–77–78, 23. mart 1953.

⁷⁹ AJ, Novinska agencija Tanjug, Prislusna služba – bilten, 112–1028, 27. mart 1953.

⁸⁰ Opasnost je bila blizu, možda i bliže no što je Tito mislio. Sovjetska obaveštajna služba razradila je planove za njegovo uklanjanje. Jedna od Staljinu predloženih varijanti bila je da agent Josif Grigulevič (*alias* Maks), tada u diplomatskoj službi Kostarike, iskoristi poznanstvo sa Vladimirom Velebitom, jugoslovenskim ambasadorom u Londonu, da bi prisustvovao Titovom prijemu u ambasadi, gde je trebalo da ga ubije. Operacija nije izvedena, verovatno zbog Staljinove smrti koja je omela njenu realizaciju. Cold War International History Project, Virtual Archive, Yugoslavia and the Cold War, *Stalin's Plan to Assassinate Tito*, http://wwics.si.edu/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=library.document&id=228, 5. septembar 2003.

⁸¹ Vladimir Dedijer, *Izguđljena bitka Josipa Visarionovića Staljina*, Sarajevo 1969, 443.

⁸² AJ, Crveni bilten, 112–72–73, 24. novembar 1952.

snim informacijama.⁸³ *Politika i Borba* su ovu vest prenele uz jetak komentar o pristrasnosti britanskih glasila koja izvrću stvarnost i maliciozno izvlače iz konteksta selektivne informacije.⁸⁴

Orkestracija medijske prezentacije

Ove međusobice između glasila bile su posledica različitog odnosa britanske i jugoslovenske strane prema medijskoj prezentaciji posete. Jugoslovenska strana joj je pridavala ogromnu važnost. Od kvaliteta informacija o poseti i medijskog odjeka umnogome je zavisila njena politička svrsishodnost. Pre svega bio je potreban publicitet. Tito je sa te strane mogao biti zadovoljan. Uprkos tome što je pažnja čitavog sveta bila usmerena na Staljinovu smrt i promene u Kremlju, poseta je prilično odjeknula u štampi i diplomatskim krugovima. To, međutim, nije bilo dovoljno. Odjeci su trebali biti pozitivni, barem u zapadnoj štampi, da bi se time pariralo medijskoj kampanji u zemljama Kominforma, koje su sa posebnom zluradošću isticala neobičnost ove londonske zgode, uglavnom naglašavajući skorojevičko Brozovo ponašanje. Njegova pompeznost privukla je svakojake kritike, poput ove sa Radio Budimpešte: „Pred debelim maršalom se najzad otvara palata jedne zapadne vlade... .. međutim nije balkanski pacov postao otmen već je britanski lav nisko pao.“⁸⁵ Satiričari i karikaturisti su imali pune ruke posla oslikavajući zamišljene komične zgode iz Londona.⁸⁶ Sovjetska štampa je takođe orkestrirano napadala Tita, mada manje sistematično no inače zbog zbrke koju je izazvala Staljinova smrt.⁸⁷ Za Tita je bilo od velikog značaja da svojom pojavom ostavi povoljan utisak na britanske domaćine, ali tako da u sopstvenoj zemlji ne ostavi sumnje u svoju komunističku pravovernost.

⁸³ AJ, Crveni bilten, 112–78–79, 21. mart 1953.

⁸⁴ *Borba*, 17–21. mart 1953; *Politika*, 17–21. mart 1953.

⁸⁵ AJ, Crveni bilten, 112–1021–1022, 29. novembar 1952.

⁸⁶ TNA, PRO, FO 371/107835, WY 1054/105.

⁸⁷ Prema: D. Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, 470.

Karikaturalne predstave Titove posete Londonu u bugarskoj štampi, mart 1953.

I u Jugoslaviji su zbijane šale, koje su doduše ostajale u podsmevačkoj, čaršijskoj zoni jugoslovenske javnosti. Ispredane su izmišljene anegdote. Prva opisuju (nevođeni) razgovor između Tita i šefa njegovog obezbeđenja, generala Žeželja, u kojem ga je zabrinuto upitao gde su postavljeni njegovi ljudi, a ovaj mu je odgovorio: „Druže Tito, Engleza ovde ima toliko da, ako hoće nešto da ti urade, ja to ne mogu sprečiti.“ I dodao, uz lupanje šakom po futroli pištolja: „Ali, ako ti dlaka sa glave zafali, Čerčil je moj“. Druga je sa gala večere u Bakingemskoj palati, na kojoj je Tito navodno želeo da upozori generala Šumonju da manje koristi prste a više escajg, pa mu je šapnuo: „Šumonja, nož, nož!“, da bi mu on zabrinuto odgovorio: „Koga? Koga?“⁸⁸

U ovakvom ideološkom, pa i kulturološkom procepu Tito se prilično dobro snašao. Naravno da nije bilo dovoljno da maršal ordenjem i zlatom zakiti partizansku uniformu da bi ga krem britanske aristokratije percipirao kao ravnog. Uočen je, međutim, njegov trud da se prilagodi sagovornicima. Titu nije palo na pamet, kao Hruščovu u sličnoj prilici, da pre prijema kod Elizabete II kaže Idnu „ukoliko kraljici ne smeta da nas primi u našoj svakodnevnoj radnoj odeći, odlično. Ali, ukoliko bude protestovala, utoliko gore. Imali smo nekih predubedenja oko ovog ceremonijala, i nismo želeli da u njega uđemo u smokingu i cilindru ili nečem sličnom.“⁸⁹ Ti-

⁸⁸ O tome kako su uistinu izgledale bezbednosne mere može se saznati iz beležaka šefa Titovog obezbeđenja. Up. M. Adamović, *Brozovi strahovi*, 64–73.

⁸⁹ Prema: Martin Mccaley, *The Khrushchev Era 1953–1964*, London, New York 1995, 115.

to je bio lišen ovakvih predubedenja. Čizme je zamenio cipelama, a domaćinima se obratio na engleskom, iako je taj jezik počeo intenzivno da uči početkom 1951, i to, kako sam piše, „četiri puta dnevno“. Tonski zapis, međutim, svedoči da ga nije savladao u potpunosti.⁹⁰ Naravno, pitanje je kako je njegove manire prihvatila britanska sredina. Za verovati je da im je maršal bio simpatičan, premda pomalo egzotičan. Opštu klimu verovatno dobro oslikava šarmantna pesmica koju je tom prilikom sastavio i u *Sandej grafiku* objavio konzervativni poslanik A. P. Herbert, čiji su stihovi lep primer gostoljubivosti obojene primesama ostrvske ironije:

Dobar dan

Dosta je Rusije, te večne dosade, dosta
 Ovo je komunista našem srcu mio,
 Doista hrabar drug u liku našeg gosta,
 Koji ne pita Moskvu da bi se odlučio.
 Poput nas, taj vođa živi kraj mora.
 Čuvajuć' ko i mi slobodu svojih gora,
 Pod narodnom zastavom rešen da vodi
 Svoj narod i svoj brod ka meri i slobodi.
 On ima prošlost, vele, ali ko je nema.
 I koliko je često ruska zaboravljena.
 Dobro nam došao družo, u ovaj drevni kraj!
 Sumnjajuć' u tvoju doktrinu, tvoj lik volimo znaj!
 Mi ne volimo Marksa, ali ti si nam junak znan,
 Oprosti biskupima. Drag si nam. Dobar dan.⁹¹

Tajms je u broju od 17. marta pisao afirmativno o poseti, ističući da se radi o prvoj poseti komunističkog vođe Velikoj Britaniji i navodeći broj ljudi koji su izašli na ulice da ga pozdrave.⁹² S druge strane, bilo je u britanskoj javnosti i manje gostoljubivih komentara, prožetih određenim nipodaštavanjem Titove ruritanske pompeznosti. Pomešanim sentimentima bili su obojeni i novinski komentari posete, što jugoslovenskoj strani nije bilo po volji. Nepovoljni odjeci u britanskoj štampi su od jugoslovenske strane tumačeni kao provokacija i izazivali su nezadovoljstvo. Jugosloveni nisu mogli da shvate da su mogućnosti uticaja britanske vlade na novinske napise ograničene, a svakako daleko manje od onih na koje su navikli kod kuće. Najaktivnija u osudi Titove posete bila je, razume se, brojna jugoslovenska emigracija u Engleskoj.⁹³ U Jugoslaviji nije bilo takvih problema. Štampa je orkestrirano slavila državnički uspeh, a *Filmske novosti* i *Zastava film* su napravili dva dokumentarna priloga o poseti. Jugoslovenska štampa je bila preplavljena izveštajima iz Londona, punim hvale za maršalovu delatnost. Tenzija je postepeno pojačavana, da

⁹⁰ *Titov dnevnik*, 90, http://www.youtube.com/watch?v=9t2iWP0_1BI

⁹¹ AJ, Crveni bilten 112–77–78, 17. mart 1953.

⁹² *The Times*, 17. mart 1953.

⁹³ Nebojša Popović, *Poseta Josipa Broza Velikoj Britaniji marta 1953. i jugoslovenska politička emigracija*, Istorija 20. veka, 2/2006, 51–70.

---

bi se oduševljenje naroda izlilo u masovnim mitinzima kojima je maršal dočekan. Titov povratak iz Velike Britanije postavio je svojevrstan obrazac koji će se ponavljati u narednom periodu – iskrčavanje uz obraćanje okupljenom narodu, trijumfalan put do prestonice i centralni miting u Beogradu.

*

Tumačeći domete posete Velikoj Britaniji na mitingu u Beogradu, Tito je istakao: „U Londonu su nas smatrali ravnopravnim. Mi smo tamo razgovarali na potpuno ravnopravnoj osnovi, bez one nadmenosti koju smo nekad mogli da vidimo kod nekih ljudi na Istoku, a koja nam je vrlo teško padala...“⁹⁴ Otprilike u isto vreme, Entoni Iden je pisao o poseti: „Prošla je glatko i nije se pojavila nijedna od katastrofa koje su toliko predviđane“.⁹⁵ Led je bio probijen. Za jugoslovensku diplomatiju ovaj samit je bio dragocena „škola bontona“, a za njenog šefa važan spoljnopolitički debi.

---

⁹⁴ Cit. prema: D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad, 1952–1955*, 56.

⁹⁵ Sir Anthony Eden, *Full Circle*, 182.

PRILOZI PRVOJ GLAVI

Izabrani dokumenti ilustruju političku pozadinu Titove posete Velikoj Britaniji. Prvi potiče iz britanskog državnog arhiva, Pablik rikord ofisa, iz fonda Premijera. Adresiran je na Vinstona Čerčila, a sadrži hitnu poruku ministra inostranih poslova, Antonija Idna, o mogućnosti da Tito pokrene pitanje formalnog sporazuma i načinima da se to pitanje zaobide. Drugi dokument iz fonda Kabineta Predsednika Republike, koji je pohranjen u Arhivu Jugoslavije, sadrži stenografske beleške razgovora vođenih između britanskog i jugoslovenskog rukovodstva u Londonu. Ovaj dokument je u celosti objavio 2001. Đorđe Borozan u *Jugoslovenskom istorijskom časopisu*, a ovde se reprodukuju samo delovi vezani za pregovore između Tita i Čerčila, iz kojih se vidi u kojoj su meri sagovornici bili nedovoljno pripremljeni za ozbiljan razgovor. Treći dokument predstavlja izvode iz Titovog govora po povratku u Jugoslaviju, u kojima se ovaj diplomatski promašaj prikazuje jugoslovenskoj javnosti kao veliki uspeh. Četvrti dokument je javnosti predočio Dimitri Volkogonov. Ovaj sovjetski istoričar (1928–1995) i general-pukovnik, dugogodišnji šef sovjetske službe za psihološko ratovanje, bio je od 1988. do 1991. direktor Instituta za vojnu istoriju Ministarstva odbrane SSSR-a, a zatim savetnik za odbranu Borisa Jeljcina. Tokom devedesetih napisao je više monografija i priredio građu obaveštajne provenijencije, pa je tako 11. juna 1993. u *Izvestiji* objavio tajni dokument NKVD-a iz februara 1953, koji sadrži nekoliko varijanti atentata na Tita, uključujući i jednu prilikom ove posete. U ovom kontekstu postaju razumljivije visoke mere bezbednosti, kao i Titovo opredeljenje da putuje brodom Galeb, o kojem se u petom dokumentu daju osnovni podaci, budući da je ovaj brod predstavljao ne samo jedno od osnovnih logističkih sredstava Titove lične diplomatije, već i njen dugogodišnji simbol.

I

HITNA BELEŠKA MINISTRA INOSTRANIH POSLOVA PREMIJERU

Premijeru Vlade Njenog kraljevskog veličanstva, ser Vinstonu Čerčilu

1. Ima indicija da bi Tito pozdravio neku vrstu političkog pakta o prijateljstvu sa Velikom Britanijom kao rezultat svoje posete. Takav pakt nam ne bi mnogo koristio, a mogao bi biti problematičan vis-a-vis Amerikanaca i Francuza, sa kojima smo do sada saradivali u tripartitnoj politici spram Jugoslavije; a svakako bi pod sadašnjim okolnostima bio omražen u Italiji. Ako ga ne ohrabrimo, Tito verovatno neće sam insistirati na njemu iz straha od negativnog odgovora.
2. Izgleda da je Tito veoma zainteresovan da se izvuce iz dosadašnje politike izolacije koju je birao. To nije loše, pod preduslovom da je spreman da prihvati i odgovornosti, a ne samo prednosti od vojne i političke saradnje sa zapadnim državama. Nije još došlo vreme da se Jugoslavija primi u NATO. Moglo bi, međutim, biti od pomoći kada bi se Titu dale neke garancije o našem zajedničkom interesu u opiranju agresiji. Problem je naći adekvatne reči.
3. Mislim da bi tokom razgovora bilo moguće razjasniti Titu da bi, što se nas tiče, svaki napad na Jugoslaviju verovatno vodio opštem ratu u koji bi svi bili uključeni. Ako bi pak Tito hteo da kaže nešto u kominikeu, a sigurno će hteti, to bi se moralo utišati, i sumnjam da bi mogli ići mnogo dalje od nečeg poput ovog: „Bilo je razgovora o našim zajedničkim interesima u opiranju agresiji. Predsednik Tito se uverio da bi svaka pretnja Jugoslaviji prirodno bila briga Vlade Njenog veličanstva, koja bi mogla dovesti do nepredvidivih rezultata“.

Entoni Idn

London, 17. mart 1953.

Izvor: The National Archives, Public Record Office, Prime Minister's Office 11/577, 17. March 1953.

II

STENOGRAFSKE ZABELEŠKE SA ZVANIČNIH RAZGOVORA PRILIKOM
POSETE DRUGA PRETSEDNIKA LONDONU
16–21. MARTA 1953.

Sastanak u kancelariji Čerčila, 17. marta 1953, 17h–18.20

Prisutni:

Predsednik Josip Broz Tito
Državni sekretar Koča Popović
Državni podsekretar Aleš Bebler
Ambasador Vlatko Velebit
Opunomoćeni ministar Anton Vratuša

Premijer Wihnston Churchill
Državni sekretar Anthony Eden
Državni podsekretar William Strang
Državni ministar Selvyn Lloyd
Privatni sekretar Churhill-a
Privatni sekretar Eden-a

Čerčil počinje sa pitanjem kako mi ocenjujemo novi režim u SSSR. Drug Tito predlaže da radije počne sa kratkim pregledom opšte situacije. Prihvaća se.

Tito: Pre svega hoću da kažem da smo došli ovde sa velikim interesom. Hteli bismo pre svega da upoznamo g. Čerčila i britansku vladu kako mi gledamo na situaciju i da čujemo njihovo mišljenje. Hteo bih da počnem sa onim što je spomenuo g. Čerčil, tj. kako mi danas gledamo na razvoj u SSSR posle smrti Staljina. Mada je jasno da je dok je živio Staljin bilo verovatno da neće doći do rata pošto Staljin kao star čovek nije bio spreman na avanture ipak smatramo da ni sadašnja grupa neće u prvi momenat prouzrokovati krupne izmene. To zbog toga što nijedan od njih, a ni svi u celini ne predstavljaju dovoljan autoritet niti kod kuće niti u svijetu. Međutim, obzirom na one koji su još uvek verovali u SSSR i Staljina nije sigurno kako dugo će ostati sadašnje stanje. Rukovodioci u SSSR vrlo dobro znaju da ne mogu bez podrške u pojedinim zemljama pripremiti bilo kakvu ozbiljniju agresiju. Osim toga sadašnja ekipa na vlasti je po sastavu toliko heterogena, da će doći pre do nesporazuma među njima, nego do tako važne zajedničke odluke. Mislim naročito na odnose između Molotova i Maljenkova, pošto su mi poznati vrlo dobro odnosi između Berije i Maljenkova. Nije bez važnosti činjenica da je baš Berija predložio Maljenkova da zauzme Staljinovo mesto (Čerčil odobrava). Dakle, ne može biti reči o nekom jedinstvenom gledištu, ali ne bi se smeli zanositi iluzijama da oni neće produžiti sa hladnim ratom. Možda će ga čak i više pojačati. Mislim da je sada najbitnije da narodi koji stoje protiv agresije produže s poboljšavanjem odnosa i jačanjem odbram-

bene moći, razume se, izbegavajući, bilo u propagandi, bilo drukčije, parole preventivnog rata, pošto bi to moglo samo da ujedini današnju ekipu u SSSR. Najjače oružje za odbranu od agresije je politika mira.

Čerčil: Mi nismo za preventivni rat.

Idn: Niti Amerikanci

Čerčil: Niti američka Vlada. Ja mislim da tamo ima elemenata – ali ne u Vladi – koji bi bili za to da se vodi takva politika, da se stvari isteruju na čistinu. Ali ne verujem da oni žele rat i da oni idu na rat.

Tito: Mogao bih da potkrepim svoje teze. Poznato je naime takođe iz vremena carističke Rusije da su se kneževi i drugi za vreme nacionalne opasnosti uvek ujedinili bez obzira kakva su bila unutrašnja trvenja. Zato ne bi vredelo da se i danas stvori za SSSR takva situacija. Oni imaju 15 miliona ljudi u zatvorima. Zbog toga oni ne mogu u rat preko granice pošto ne znaju kako bi se ruski vojnik ponašao. Još više se to odnosi na satelitske zemlje. Smatram da te zemlje danas predstavljaju više teret nego pomoć SSSR, a za vreme rata one bi bile još veći teret. Jedino se radi o tome da li u satelitskim zemljama sede na vlasti tako neodgovorni ljudi da mogu izazvati nered na granici. Ali ne mislim da te provokacije mogu biti od tako velike važnosti da bi izazvale rat.

Čerčil: Hoće li sateliti da slušaju SSSR u svakom slučaju?

Tito: Kako danas stoje stvari hoće. Hteo bih da kažem par reči o situaciji u našoj zemlji. Posle sukoba sa SSSR jedinstvo naših naroda još više se pojačalo. To se pokazuje naročito u činjenici što naši narodi podnose ogromne terete u odbrambene svrhe. Mi trošimo preko 20% nacionalnog dohotka u te svrhe.

Čerčil: Engleska troši 40% svog budžeta.

Tito: Postotak koji sam ja naveo je postotak od nacionalnog dohotka, ne od budžeta.

Čerčil: Shvaćam. Mi trošimo 14% od nacionalnog dohotka. Koliko izvežbanih vojnika imate?

Tito: Sada ima pod oružjem u raznim službama pola miliona. Osim toga svake godine redovni prirast iznosi 130.000 regruta, a 60.000 iznosi broj rezervista.

Koča Popović: G. Čerčila očividno interesuje koliko smo izvežbali vojnika od rata pa na ovamo. Izvežbali smo ukupno milion i po ljudi.

Tito (produžuje): Osim toga mi imamo pomoćne vojne organizacije. Samo predvojnička obuka obuhvata blizu jedan milion omladinaca.

Čerčil: Pretpostavljate li da bi vaše snage bile dovoljne da se obračunaju sa Rumunima i Bugarima, ako bi Rusi ostali da posmatraju sa strane?

Tito: Samo ove dve armije ne bi bile dovoljne za nas. (Tito prelazi na novo pitanje). Kako stoji sa našom saradnjom s Zapadom, a naročito sa Engleskom. Mi smo došli do takvog stepena saradnje sa Zapadom, gde sve čvršće povezivanje u svrhu odbrane postaje logična potreba daljnje saradnje. Prvih godina posle prekida sa SSSR mi smo bili protiv formalnih paktova. Ali sada mislim da je situacija dovoljno zrela da sklapamo prijateljske ugovore na ravnopravnoj bazi. Smatramo da je od ogromne važnosti što smo postigli tako uske odnose sa Turskom i Grčkom i da će to pomoći stabilizaciji mira na Balkanu. Mi smo protiv formalnog pristupanja Atlantskom paktu, jer smatramo da postoje druge podesniji forme za saradnju. Sa jedne strane mi treba da se borimo ideološki protiv SSSR, a s druge strane smatramo da našim prestupanjem AP ne bismo ništa naročito pojačali, naprotiv oslabili bi sebe i svoj međunarodni položaj. To zbog toga što propagandi SSSR, naročito na Zapadu, i nadalje prilično uspeva da ubedi mase da AP predstavlja faktor agresije u svetu. A ta propaganda još nije tučena. Mogu uveriti gospodu da se ne radi o našem izvrđavanju obaveza. Mi ćemo svoje obaveze, koje se odnose na nas, rado primiti i ispuniti i bez formalnog stupanja u AP.

Želeo bih da kažem nekoliko reči o koncepciji lokalnog i opšteg rata, gde se izgleda mi malo razilazimo. Želeo bih samo da kažem moje mišljenje na osnovu svojih zapažanja. Nadam se da neće biti uvredljivo za gospodu. Bojim se da koncepcija lokalnog rata u Evropi koju još uvek zastupaju neki vojni krugovi na zapadu (**Čerčil:** ja ne verujem u mogućnost da rat može ostati lokalni) i stoga što se kod nekih zapadnih krugova precenjuje mogućnost sovjetske armije, da se ona u opštem sukobu, odmah nađe u Pirinejima i na Atlantskom okeanu. Smatram da Jugoslavija ima takav geografski položaj, da bi napad na nju, i dolazak Rusa na Jadran značio isto što eventualni daljni ruski prodor na Zapad, pošto bi poremetio zapadni odbrambeni sistem.

Čerčil: (Slaže se)

Idn: Mi nikad nismo verovali u teoriju lokalnog rata.

Tito: Pa kažem, neki krugovi. Za vreme naših pregovora sa generalnim Hendijem osnovna poteškoća je bila baš u tome. Izgledalo je kao da treba da primimo na sebe opšte obaveze, a oni samo obaveze prema tzv. lokalnom ratu. Zato smatramo da treba doći napred do zajedničke ocene situacije na najvišem političkom nivou. Ako bi pobedila koncepcija generala Hendija onda znači da mi treba da se ograničimo pre svega samo na svoje sopstvene snage u odbrani naše zemlje. Onda trebamo praviti dosta drukčiji strateški plan. U tom slučaju mi ne bismo mogli preuzeti neke šire obaveze pošto odbrana u okviru opšteg rata za nas se postavlja sasvim drukčije nego u lokalnom ratu. 1948. godine kada smo prekinuli sa SSSR mi smo se spremali za totalni rat, za kombinaciju partizanskog rata i regularne armije. Ako gledamo

kroz prizmu opšteg Evropskog odbrambenog plana, onda se potreba kod nas sasvim drukčije postavlja. Mi smo bili uporno protiv teorije da se kod nas može voditi samo partizanski rat, pošto mi smatramo da trebamo braniti svaku stopu naše zemlje i da odstupamo samo u krajnjoj nužnosti. Mi se pripremamo u svim pravcima. Utvrđujemo se prema granicama, vaspitavamo naše kadrove itd. sa ciljem da branimo čitavu zemlju.

U vezi s time je i pitanje naoružanja. Mi smo već mnogo dobili sa Zapada, ali to je još daleko premalo da bi moglo zadovoljiti tako veliku armiju. Razume se mi ćemo postepeno biti u mogućnosti da sami proizvodimo što nam je potrebno. Ove godine mi završavamo postrojenja za našu industriju naoružanja. Čim proradi ova industrija mi ćemo moći pristupiti proizvodnji teškog naoružanja. Razume se i to će iziskivati veliki teret za naše narode, i nadamo se da ćemo dobiti nešto izvana.

Hteo bih da kažem još nekoliko reči kako mi gledamo na sredozemni sektor. Izvesna disonanca je u tome što odnosi između nas i Italije nisu prijateljski kako bi to odgovaralo sadašnjem stanju i potrebama. Tu je pitanje Trsta i stare ideje koje postoje u glavama italijanskih rukovodećih ljudi po pitanju uticaja Italije u Albaniji i po pitanju italijanskih pretenzija na ostale zemlje Balkana. Što se tiče Albanije, naše je stanovište da Albanija treba ostati nezavisna i mislimo da je grčka vlada istog mišljenja. Mi nemamo nikakve skrivene ideje pošto znamo da albanski narod mnogo voli slobodu. Zato smatramo, da bi bila pogrešna svaka intervencija izvana, čak i od nas. Samo u slučaju rata, u slučaju agresije trebalo bi – preduzeti mere iz preventivnih razloga. Pošto imamo sporazum sa Turcima i Grcima neće biti teško rešiti taj strateški problem.

Idn: Sada su odsečeni i ne mogu ništa.

Tito: Rusi ipak imaju neke baze kao to je na pr. ostrvo Sasene, ali to nema naročito značaja (svi se slažu). Trst je zaseban problem i o tome se može posebno govoriti (Čerčil i Idn se slažu). Na kraju bih hteo reći da smatramo naročito važnim da vidimo gledište britanske Vlade po pitanju Mediterana, pošto imamo naročito po pitanju odbrane ovog prostora zajedničke interese. Sa stanovišta kako mi gledamo je za ovo područje najbolje rešenje *status quo*. Svaka promena ovde mogla bi izazvati poremećaj.

Čerčil: Nema neprijatelja u Mediteranu. Tu ima mnogo savezničkih brodova, ali nema neprijatelja koga bi se trebalo bojati. Ako dođu ruske podmornice iz Bosfora onda bi bila opasnost, ali ne smatram da bi se to moglo brzo desiti. Mi radimo na tome da budemo sposobni i to da otklonimo. Ja smatram da je sovjetska armija toliko snažna da neće birati hoće li napasti Balkan ili ustupiti Evropu, nego da će to uraditi istovremeno na čitavom frontu od Baltika do Turske. Ako se to desi onda je pitanje šta bi radili Amerikanci u prvoj ili drugoj nedelji; šta bi bilo na kraju druge, treće ili četvrte nedelje. Amerikanci bi svakako upotrebili atomsku bombu. Oni imaju mnogo više bombi nego što su imali pre dve godine. Imaju i hidrogenske bombe. Jako su pojačali mogućnost borbe sa radio dirigovanim projektilima. Akcioni radijus

njihove avijacije je višestruko pojačan. Izgradili su nove aero-baze, imaju nosače aviona. Imaju obezbeđeno snabdevanje aviona u vazduhu, čime je takođe povećan domet njihovih bombardera. Oni bi svakako stavili u dejstvo sva ta sredstva čim bi borba počela. Desilo bi se nešto grozno. Britanskoj podmorničkoj floti je palo u dužnost da se probije kroz Bosfor i da se na samom Crnom moru obračuna sa sovjetskom mornaricom. Ne smemo nikako da pustimo njihovu floru na Sredozemlje. Grozno bi bilo za SSSR. Jasno da bi stradao takođe ruski narod mada mi nemamo ništa protiv njega, nego hoćemo samo da oborimo režim. Glavni ciljevi atomskih i drugih bombi bile bi komunikacije, industrijska i elektro-postrojenja, aerodromi kako bi se paralizirali pokreti ruskih snaga i onemogućilo snabdevanje onih koje bi prodrle dublje u Evropu. Zato se može desiti da na kraju prva tri meseca borbe Rusi ne bi imali više snage da vode moderni rat. Ne bi mogli da izdrže takav tempo i angažovanje svih snaga preko dva-tri meseca. To je američko mišljenje, zato je nemoguće u zapadnoevropskim zemljama govoriti o nekom neutralizmu. Ostati neutralan značilo bi za zapadne zemlje sudbinu ČSR. Jasno je da je u interesu SSSR da prođe što dalje na Zapad kako bi se razaranja atomskim bombama prenelo na te zemlje namesto da pogodi ruske centre. Amerikanci misle da mogu razbiti pozadinu ruskih i satelitskih snaga, ali slika koju ćemo na taj način dobiti je grozna. Moć bombardera je naime mnogo veća i efekat bombi mnogo više razarajući nego u toku Drugog svetskog rata. Povećana je tačnost pogađanja, a i razarajuće dejstvo bombe je mnogo veće.

Ja se slažem sa Maršalom Titom i na osnovu ovih razloga da je nemoguće misliti na lokalni rat u Evropi. Ako Rusi napadnu napašće na čitavoj liniji, a to je ogroman rizik. Zato mislim da će mir još potrajati i da ćemo da živimo još neko vreme u ovom svetu greha i nesreće.

Idn: Mi nikada nismo verovali u lokalni rat i sećam se da je i Litivnovljeva teza bila da je mir nedeljiv. Ne mogu verovati da bi moglo ostati samo na lokalnom sukobu, ako do sukoba dođe.

Čerčil: Ja bih se, da se nalazim na mestu Rusa, bojao da počnem pošto bih izgubio svoju snagu u sukobu za vrlo kratko vreme.

Idn: Nadam se da će se moći uskoro produžiti vojni razgovori sa generalom Hendijem na osnovu novih instrukcija. Ali tu ima drugo pitanje na kojem bih želeo da se zaustavimo. To je pitanje Italije. Ovaj problem nije samo lokalnog značaja.

Čerčil: Ako bi došlo do napada protiv Jugoslavije nije moguće da se sukob zaustavi samo na ovome. Kada budete ponovo razgovarali sa Amerikancima kažite im to, jer ja ne verujem da bi oni mogli gledati kako Rusi zemlje u Evropi malo po malo jednu za drugom osvajaju. Rusi mogu i prodrati na centralnom evropskom sektoru, čak duboko prodrati, ali, da bi se stvorila efikasna odbrana, ni jedna zemlja u Evropi ne može da ostane neutralna (Svi se slažu).

Ostatak razgovora se odnosi na pitanje Trsta i jugoslovensko-italijanske odnose.

Prisutni

Predsednik Josip Broz Tito
Državni sekretar Koča Popović
Državni podsekretar Aleš Bebler
Ambasador Vlatko Velebit
General Bogdan Oreščanin
General Miloš Šumonja
Opunomoćeni ministar Anton Vratuša

Premijer Whinston Churchill
Državni sekretar Anthony Eden
Državni podsekretar William Strang
Ministar odbrane Lord Alexander
Državni ministar Selwyn Lloyd
Načelnik južnoevropskog odeljenja FO
Privatni sekretar Eden-a
Ambasador Ivo Mallet

Čerčil: Kako hoćete da počnemo?

Tito: Bilo bi dobro da oni kažu kako gledaju na stvar.

Čerčil: Smatram da je vaš sporazum sa Turskom i Grčkom od velikog značaja. Vi ste naše jako desno krilo i ono neće biti razbijeno što god se desilo. U međuvremenu nadolaze novi događaji u Rusiji i dešavaju se nove atomske eksplozije u SAD. Veliko će razaranje biti u Sovjetskom Savezu ako dođe do rata. Mi doduše nećemo da razaramo sve popreko, gradove treba čuvati, mada će dva do tri morati biti napadnuta. Ja se plašim masovnog ubijanja ruskog naroda, pošto ruski narod nema ništa zajedničko sa ratom. Ali Kremlj je cilj koji moramo napasti. U međuvremenu će se desiti velike stvari na glavnom frontu u Evropi. Svako treba da izvrši svoju dužnost. Ja svakako smatram pametnije da drže što manje snaga na Zapadu, jer će biti sve iza njih porušeno. Ja ponavljam da niko na Zapadu ne može biti neutralan, jer bi se u tom slučaju desilo sa zapadnoevropskim državama isto što se desilo sa ČSR. Ne mislim da se može desiti išta ozbiljno u prva dva meseca u Severnoj Africi. Nadam se da će komunikacije iza ruskih linija biti toliko oštećene da oni neće biti u mogućnosti da dalje vode moderni rat. Mnogo zavisi od novih stranih oruđa. Šta će da bude posle toga? Niko neće biti toliko lud da napada Rusiju. Mi bismo poslali na njihovu teritoriju milione metaka (sic! – letaka?) u pedeset i nekoliko jezika. Pozvali bismo ih da se oslobode. Najgore će biti u prvim mesecima za Englesku, ako i Rusi imaju mnogo atomskih bombi (Obraća se Titu sa pitanjem koliko Rusi imaju atomskih bombi).

Tito: Naše se gledište malo razlikuje od gledišta g. Čerčila. Mi smatramo da baš u početku treba dati najjači otpor, jer početak ima presudni značaj na dalji tok stvari. Ja ne potcenjujem atomsku bombu, ali smatram ako se agresoru dozvoli dobitak u početku onda ga to može ohrabriti. Mi vršimo odbrambene pripreme na osnovu koncepcije da trebamo biti u ofanzivi.

Čerčil: To se u suštini ne razlikuje od mog gledanja i ja predviđam da desno krilo svakako mora izdržati prvi mesec, ali ne znam za ostalu Evropu. Najverovatnije će Rusi imati nekih početnih uspeha.

Tito: Da objasnim na karti našu strategijsku koncepciju. Mi se ne orijentišemo samo na odbranu naše zemlje. Budući rat će biti u prvom redu manevarski. Zato treba udariti što pre na nekim mestima. Prema tome mi na našem sektoru smatramo kao najvažnija dva pravca kojima bismo mogli biti odsečeni od Zapada, ako Rusi na njima uspeju. To su Trst i Albanija. Ako Rusi prodru u ova dva pravca mi bismo bili izolirani.

Čerčil (upada): Ali samo suhim putem, pošto vam ostaju uglavnom neokrnjene pomorske i vazduhoplovne veze.

Tito (produžuje svoju misao): Zato smo mi odredili za ljubljanski pravac 23 divizije. Na južnom delu smo imali po dosadašnjem planu 23, ali mislimo da dodamo još dve kao neposrednu rezervu. Taj pravac je za nas vrlo važan, naročito posle dogovora sa Grcima. Baš ovde mi mislimo na izvesne ofanzivne akcije. Razume se, mi ćemo takođe da branimo naš centar, ali ne po svaku cenu. Ne uz rizik gubitka većih vojnih formacija. Bolje da se povučemo do neke mere i da se branimo u brdovitijim predelima. Mislimo na elastičnu odbranu u tom sektoru. Ali da bismo u tome uspeali mi treba da imamo dobre komunikacije po dubini. Zbog toga sada vršimo velike napore na stvaranju komunikacija, za mogućnost manevra po unutrašnjim pravcima.

Čerčil: Znači predviđate napad u vidu klešta?

Tito: Jeste, ali ga možemo odbiti ako ima dobre komunikacije.

Čerčil (se slaže): Hoće li maršal Tito da nam kaže nešto više o severnom pravcu: mislim na sektor Austrija – Ljubljana.

Tito: To je vrlo važno pitanje. Taj sektor nas mnogo interesira. Za nas bi bilo mnogo lakše kad bismo bili sigurni za ovaj deo. Ali mi vidimo da je Austrija gotovo nesposobna za odbranu i to jako produžava naš front. Ovde je slaba tačka i mi smatramo da naš front mora ovde biti povezan sa vašim snagama, jer bi inače mogle naše akcije i na našem centralnom frontu da budu kompromitovane (Svi Britanci se slažu sa ovim).

Idn: Ali mi imamo tamo vrlo malo snaga.

Tito: Mi to znamo, zato smo hteli da čujemo vaše mišljenje kako tome doskočiti. Koliko je nama poznato zapadna odbrana se sada orijentiše uglavnom na Brener. Ali ja smatram da je to poslednji izlaz i da bi se mogli zapadni saveznici angažirati već ranije, bliže mađarskoj granici. Italijani obično kažu da bez njih ovde ne ide, ali ja vas mogu ubediti da mi garantujemo za naš deo. Važno je međutim ono što je van toga. Ako ovde ostane i nadalje slaba tačka onda se mi moramo povući na našem zapadnom frontu dalje prema Zapadu što znači da bismo morali izložiti važne transportne centre kao što su Zagreb i Maribor.

(...)

Čerčil: Ja sam siguran da će se vaš front održati. Ali teško se može šta naročito napraviti ako Rusi idu prema Francuskoj na centralnom sektoru. Naše će snage biti tamo sve angažovane i nećemo imati trupa da ih pošaljemo ovamo, naročito ne u tako kratko vreme. Možda bi se moglo upotrebiti na ovom sektoru nekoliko italijanskih divizija. Ja smatram da će za Zapad biti najopasniji naši udarci u bok neprijatelju koji bi krenuo suviše napred.

Tito: Bolje da mi držimo na našem Zapadu više snaga pa da na sredini nešto žrtvujemo (ovo nije prevedeno Englezima).

Čerčil: Biti će opasno ali vi ćete izdržati. Čitav Mediteran biće u našem posedu i vi ćete imati dobre mogućnosti da dobijete pomoć. Vi nećete biti izolovani, imaćete punu našu pomoć. Ali važno je da se održite prvih par meseci. Oni će svakako udariti i na Skandinaviju. Fino bi bilo kada bismo imali na ovom pravcu 40 divizija. To je takođe mišljenje našeg ministarstva odbrane. Ja samo ponavljam šta sam bio sa njima razgovarao.

Aleksander: Slažem se sa time što kaže g. Čerčil. Slažem se takođe s time to je izneo Maršal Tito. Po mom mišljenju je vrlo važna činjenica što su Rusi odbili svaki sporazum sa Austrijom. Inače, ja dopuštam da će oni težiti da izađu na Sredozemlje preko Albanije i da zauzmu Solun. A šta će raditi na Severu?

Tito: Mi potpuno razumemo opasnost na albanskom i solunskom sektoru. Mi smo o tome već razgovarali sa Grcima. Zato mi ovde više mislimo na ofanzivne akcije, da angažujemo njihove snage i da ih bacimo do Sofije.

Čerčil: Smatrate li da će Bugari da drže više-manje nepromenjenu svoju zapadnu granicu i da će pokušati da dođu na jug prema Carigradu?

Tito: Baš zato mi ovde ne mislimo držati odbrambenu liniju nego samo ofanzivnu. U svakom slučaju naša pretnja organizovanim akcijama oslabiće njihove snage koje će ići prema Carigradu. (Britanci se slažu)

Aleksander: Sigurno je da će Rusi pokušati da prodru u važne centre Zapadne Evrope. Tu doduše ima reka Rajna, ali to nije prepreka koja bi mogla zadržati nadi-

ranje. Kada Rusi zauzmu ove delove oni će svakako pokušati da prenesu svoje aerodrome i da tuku Veliku Britaniju iz neposredne blizine. Mi se ne možemo boriti ovde čovek protiv čoveka. Mi ovde predviđamo mobilni rat sa jačim protivudarima u pogodno vreme.

Tito: Za Ruse je svakako vrlo važno da se dočepaju bogatih industrijskih centara u ovom rejonu.

Čerčil: Ja se ne sećam da se je linija duž reke mogla stvarno održati u modernom ratu. Zato mi ne mislimo na Rajni nešto naročito da gradimo.

Tito: Ja smatram mnogo važnijim utvrđivanje glavnih pravaca po dubini, pre svega protiv prodora tenkova.

Čerčil (slaže se): Mi ćemo svakako pokušati da izvodimo protivudarce. Mi nismo toliko glupi da se razmilimo sa našim snagama po Evropi kao puter po kruhu.

Tito: Dobro rečeno. Ako imam mnogo kruha, a malo putera, onda se puter ne oseća.

Čerčil: Turskoj preti opasnost sa dva pravca – preko Kavkaza i sa Kaspijskog mora. Recimo da Rusi zauzmu severnu stranu Moreuza, ali im to neće mnogo pomoći. To bi bila baza za njihove brodove.

Tito: Čini mi se da bi i samo severna strana Moreuza bila važna za njih. Mislim da preti velika opasnost takođe iz Irana i Iraka, naročito kako tamo sad stoje stvari.

Čerčil: Ali tu je važno pitanje vremena. Pored toga radi se o velikim distancama. Dejstvovaće atomske bombe, saobraćajne veze i sredstva biće uništene, a u međuvremenu proći će koji mesec za koje vreme predviđam da će naše desno krilo ostati čvrsto. U ostalom ja samo dajem svoje mišljenje. Rusi će sigurno pokušati da dođu do Carigrada, kako bi mogli da povuku svoje podmornice kroz tesnace. Ali mislim, da im samo jedna obala ne može pomoći mnogo. Da bi došli do Turske preko Irana trebaju tri meseca. Teško je dovljučiti tolike snage po pustinji.

Tito: Mi smo svakako ogromno ojačali naše mogućnosti protivdejstva dogovorom sa Grcima i Turcima. Naročito će to da bude kad se još konkretnije dogovorimo sa njima.

Idn: Sada imamo obrnutu situaciju nego što smo je imali 1941. To nam je 1941. godine falilo.

Tito: Tačno. Zato je Hitler mogao da zauzme ove zemlje jednu za drugom.

Čerčil: Mi imamo vrlo malo trupa u poređenju sa njima. Međutim, ja ne verujem da je bilo moguće, obzirom na njihov industrijski potencijal, sve te snage takođe kvalitetno naoružati.

Tito: Nije uvek kvalitet najvažniji. On ne rešava uvek. Smatram da je kvalitet turske, grčke i jugoslovenske armije visok u moralnom i borbenom smislu.

Čerčil: Tako je. I geografski sklop je vrlo povoljan za odbranu.

Idn (već se približilo vreme za odlazak na ručak): Novinari čekaju vani, šta da im kažemo?

Čerčil (produžava svoju misao): Svakako treba gledati da se front održi na desnom krilu. Međutim, na centralnom sektoru Evrope neće biti moguće održati neprekidnu liniju kao u Drugom svetskom ratu. Jedino što se može efikasno raditi to su protivudari.

Tito: To odgovara našoj koncepciji.

Čerčil: Oni će nastojati da napreduju, i praviće velike prodore, što će nama pružiti priliku da pravimo džepove.

Tito (odgovara Idnu): Može se reći štampi da smo u opštim crtama razmenili mišljenja o situaciji u svetu sa vojne tačke gledišta i da smo jednoglasni kako treba organizovati odbranu mira.

Čerčil: Treba pomenuti da smo se sastali u Map Room-u. (Svi se slažu)

Izvor: Arhiv Jugoslavije, Kabinet Predsednika Republike, I-2/1, *Stenografske zabeleške sa zvaničnih razgovora prilikom posete druga Predsednika Londonu*

III

TITOV GOVOR NA MITINGU U BEOGRADU PO POVRATKU
IZ POSETE VELIKOJ BRITANIJI, 31. mart 1953.

Drugovi i drugarice,

Dozvolite mi da vas najprije sve skupa srdačno pozdravim i da zahvalim građanima Beograda na ovom veličanstvenom mitingu. Vraćamo se iz Velike Britanije praćeni prijateljskim savezničkim željama britanskog naroda, koji je pun divljenja prema našoj zemlji i žrtvama koje je ona dala.

Drugovi i drugarice, mi smo išli u savezničku Britaniju poslije toliko godina od rata, u vrijeme kad je naš rad na učvršćenju prijateljske saradnje sa Velikom Britanijom već urodio rezultatima. Ja neću ulaziti u ono što vam je već poznato: kako smo se tamo proveli, kako su nas primili i narod i najviši organi državne vlasti. Ali bih htio da podvučem jednu stvar, o kojoj sam već juče u Splitu govorio: mi smo ovog puta u inostranstvu razgovarali kao ravnici sa ravnima. To je ono što je nama ulilo još više povjerenja u same sebe i što je pokazalo, na kraju krajeva, da je upornost našeg naroda u pogledu ostvarivanja ravnopravnosti među velikim i malim nacijama već djelimično postigla rezultate. U Engleskoj se gleda na našu zemlju kao na savezničku zemlju, gleda se na naše narode kao na narode koji su, uz Engleze i ostale saveznike, dali najveće žrtve u ratu, koji su mnogo stradali, ali koji su se oduprli svakom pokušaju da se napadne na našu nezavisnost i slobodu kako za vrijeme rata, tako i poslije rata.

Mi smo tamo govorili uglavnom o problemima koji se tiču naše dvije zemlje, i ne samo o njima nego i o učvršćivanju mira u svijetu, o međunarodnim problemima. Prva važna tačka našeg razgovora bila je kako i šta treba da uradimo da bi se osigurao mir u svijetu, da bi se u Evropi još više učvrstilo povjerenje i onemogućila svaka agresija. Mene i moje drugove naročito je radovalo što smo tamo naišli na puno razumijevanje naših stavova u tim pitanjima. O pitanju opšteg ili lokalnog rata, koje je mnoge naše ljude mučilo i kao problem razmatrano i u međunarodnoj diskusiji kroz štampu, bilo je svakojakih nagađanja.

Nas su uvjerali najviši državni autoriteti u Velikoj Britaniji da ne može biti lokalnog rata, a sam pretsjednik vlade Čerčil, na jednoj večeri i zdravici, izjavio je sledeće: „Mi smo vaši saveznici; ako naša saveznica Jugoslavija bude napadnuta, mi ćemo ginuti zajedno sa vama!“ Za mene i za sve nas to je bila jedna svečana zakletva i nama je to dovoljno, nama nisu potrebni potpisani ugovori...

Izvor: Josip Broz Tito, *Govori i članci*, Naprijed, Zagreb 1959, 47–49.

DOKUMENT MGB-a O PLANIRANOM ATENTATU NA TITA

Ministarstvo državne bezbednosti SSSR-a traži saglasnost za izvršenje terorističkog akta (ru. теракт) protiv Tita, preko tajnog agenta „Maksa“, druga I. R. Griguleviča, sovjetskog građanina i člana Komunističke partije SSSR-a od 1950. Maks je bio smešten u Italiji sa pasošem Kostarike, pa je bio u situaciji da zadobije poverenje južnoameričkih diplomata, kao i političara i trgovaca koji su posećivali Italiju. Koristeći te veze, Maks je po našem naređenju dobio postavljenje za specijalnog opunomoćenika Kostarike za Italiju i Jugoslaviju. Obavljajući svoje diplomatske dužnosti, posetio je Jugoslaviju dva puta u drugoj polovini 1952. Tamo je dobro primljen i zvanično pozdravljen u krugovima bliskim Titovoj ekipi. Obećana mu je lična audijencija kod Tita. Maksova trenutna pozicija nam nudi mogućnosti da izvršimo aktivne mere (ru. – активные действия) protiv Tita. Ranog februara ove godine pozvali smo Maksa u Beč radi tajnog sastanka. U diskusiji, Maks je upitan kako bi ga mogli najbolje iskoristiti u svetlu njegove trenutne pozicije. Maks je predložio nekoliko vrsta aktivnih mera protiv Tita lično. U svetlu njegovih predloga, sa njim se diskutovalo o njegovim razmišljanjima o rezultatu, predložavaju se sledeće mogućnosti terorističkog akta protiv Tita:

1. Da se naredi Maksu da obezbedi audijenciju sa Titom, tokom koje bi bezvučni mehanizam sakriven u njegovoj odeći ispuštao dozu bakterija plućne kuge dovoljnu da usmrti Tita i sve prisutne. Maks ne bi bio informisan o prirodnoj supstanci, već bi mu se samo unapred dao serum protiv kuge sa ciljem spasavanja njegovog života.
2. U vezi sa Titovom očekivanom posetom Londonu, poslati Maksa tamo da iskoristi svoj zvaničan položaj i dobre lične odnose sa jugoslovenskim ambasadorom u Engleskoj Velebitom, da dobije pozivnicu za prijem u Titovu čast u jugoslovenskoj ambasadi. Teroristički akt bi se mogao postići pučnjem iz mehanizma sa prigušivačem sakrivenim u lične stvari, uz istovremeno puštanje suzavca u svrhu izazivanja panike u gužvi, koja bi omogućila Maksu da pobjegne i prikrije tragove.
3. Iskoristiti jedan od zvaničnih prijema u Beogradu na koji su pozvani članovi diplomatskog kora. Teroristički akt bi se mogao izvesti kao u drugoj opciji, izvršio bi ga Maks koji bi kao akreditovani diplomata bio pozvan na takav prijem.

Dodatno, Maksa se može zadužiti da razradi mogućnost u kojoj bi jedan predstavnik Kostarike poklonio Titu nakit u kutiji, pri čijem otvaranju bi se ispuštila otrovna supstanca instantnog dejstva. Naložili smo Maksu da ponovo razmotri operaciju i da predloži najefikasnije predloge akcije koje bi on mogao preduzeti. Kontakt je omogućen i dogovoreno je da će instrukcije uslediti. Izgledno je upotrebiti Maksa za teroristički akt protiv Tita. Maksovi lični kvaliteti i obaveštajno iskustvo ga čine prikladnim za takav zadatak. Očekujemo vaše odobrenje.

Izvor: Дмитрий Антонович Волгогонов, *Известия*, 11. јун 1993.

V

SPECIFIKACIJA I ISTORIJAT BRODA *GALEB*

Državna pripadnost:	SFRJ
Klasa i vrsta	školski brod/rezidencijalna jahta
Naručitelj	Regina Azienda Monopoli Banane
Brodogradilište	Ansaldo, Genova, Italija
Porinuće	1938
Preimenovan	prvo ime RAMB III, u njemačkoj službi kao Kiebitz
Status	izvan službe, nalazi se na mrtvom vezu
Glavne osobine	
Istisnina	5377 t
Dužina	117 m
Širina	15,13 m
Visina	17,05 m
Gaz	5,7 m
Pogon	dva Fiatova dizelska motora od 2500 KS svaki
Brzina	17,6 čv
Nadimak	Brod mira

TRAGOM GALEBOVIH PUTOVANJA

Galeb je izgrađen 1938. Brod je naručila kompanija Regia Azienda Monopoli Banane (RAMB) iz , koja se bavila trgovinom južnim voćem. Galeb je tada dobio ime RAMB III. Kada je Italija najavila rat Velikoj Britaniji i Francuskoj, brod je angažiran u ratu. RAMB III osim uloge prateće dobio je zadatak prijevoza mesa za talijansku vojsku u. Brod se 30. lipnja 1941. godine po tom zadatku nalazio u libijskoj luci Bengazi kada ga je u provu pogodilo iz britanske. Oštećenje se nije moglo popraviti te brod nije mogao isploviti. Kapetan Giuseppe Aneti rasporedio je teret tako da je brod mogao isploviti i to na unazad, odnosno krmom naprijed jer je tako mogao ploviti. Brod je tako plovio devetsto milja od Libije do Sicilije. Brod je iz Sicilije dovučen tegljačima u brodogradilište San Marco u Trstu. Nakon kapitulacije Italije 1943. brod su, tada još uvijek na popravku, zauzeli Nijemci. Najprije su od njega planirali napraviti brod za prijevoz trupa, a zatim je donesena odluka da taj brzi brod preurede u te mu daju ime Kiebitz. Poslije preuređenja Kiebitz je mogao ukrcati 240 mina, postavljene su mu šine za izbacivanje mina i postavljeno dodatno protuavionsko naoružanje. Tijekom 1944. godine brod je postavio više od 5000 mina u i sjevernom. godine brod je potopljen u luci od strane savezničkog ratnog zrakoplovstva. Godine 1947. otpočelo je vađenje Kiebitz koji se nalazio na dubini od 22 metra. Vađenje potonulog broda odradio je. Prvi put se u nas primijenilo vađenje broda pomoću cilindara i stlačenog zraka. Početkom 1948. brod je izvađen i djelomično rastavljen i rekonstruiran u pulskom brodogradilištu. Brod je potpuno i vrlo luksuzno i moderno uređen i predan JRM kao školski brod „Galeb“.

Brod je i danas poznat kao ploveća rezidencija. Od ožujka godine, kada je krenuo u prvi posjet Velikoj Britaniji, Tito je Galebom putovao 14 puta posjetivši 18 zemalja na tri kontinenta – Aziji i, pristavši u 29 luka (u neke i više puta). Na ovim putovanjima Galeb je prošao 85.000 nautičkih milja (157.420 km), u trajanju od 478 dana. Tijekom posjeta Galebovom palubom prošli su mnogi državnici i predstavnici prijateljskih zemalja, od engleskog premijera Winstona Churchila, grčkog kralja Pavla i

kraljice Frederike do etiopskog cara Haile Selasija i marokanskog kralja Hasana II, a posjetili su ga i predsjednici nesvrstanih zemalja Gamal Abdel Naser, Džavaharlal Nehru, Ahmed Sukarno, general Abud, Kvame Nkrumah, Albert Tabnen, Habib Burgiba, Sirimavo Bandaranaike, U Nu, Ne Vin, Modivo Keita, Seku Ture, arhiepiskop Makarios, ali i predsjednik SSSR-a Nikita Hruščov. Pored državnika na Galebu su boravili i mnogi svjetski poznati znanstvenici, umjetnici i visoka vojna lica. Zadnje Titovo putovanje ovim brodom bilo je 1979. godine.

Galeb: Pre i posle Tita

Na ovim putovanjima Združenog odreda JRM, nazivanom i „Titovom eskadrom“, pored GALEBA u pratnji su se nalazili stari, bivši talijanski eskortni razarači Triglav, Biokovo, Durmitor i Učka, a na prvom putovanju čak i patrolni brod PBR 506. Kasnije su uključeni novi razarač Split i od Britanaca kupljeni razarači Kotor i Pula. Na dužim putovanjima uključivani su u Odred i trgovački brodovi tadašnje Jugolinije Dinara, Avala, Lovćen i Triglav kao logistička podrška, ali i brodovi Vis, Romanija, Kumrovec, te još neki za prijevoz razne opreme i materijala. Prvo putovanje u posjet Velikoj Britaniji otpočelo je 7. ožujka 1953. godine iz luke Zelenika u Boki Kotorskoj. Ovo putovanje odvijalo se u teškom vremenu nakon što je Tito prekinuo odnose sa SSSR-om i Staljinom, pa je čak postojala opasnost atentata na Tita. Upravo zbog sigurnosnih mjera putovalo se morskim putem. Kada je donijeta odluka da se plovi GALEBOM, trebalo je na brzinu pripremiti brod za taj zadatak. Titu su tada na raspolaganje stavljene tri obične kabine za rad i odmor i to bez grijanja, kojeg brod tada nije imao. Pratnja je smještena po časničkim kabinama a časnici porazmješteni po prostorijama posade. Može se, dakle, lako zamisliti kako je to bilo daleko od današnjeg pojma „jahte“. Združenim odredom zapovijedao je admiral Josip Černy, dok je zapovjednik GALEBA bio kapetan korvete Marko Orhanović. U pratnji do Malte bili su eskortni razarači Triglav i Biokovo i patrolni brod, dok su od Malte do Londona pratnju preuzeli britanski razarači. Tako je bilo i na povratku. Na ulasku u rijeku Themsu kraljevska jahta Britannia dočekala je GALEB i dopratila ga je do pristaništa u Londonu. U Londonu Tita su primili kraljica Elisabetha II i premijer Winston Churchill, kao i najviši politički i vojni predstavnici. Nakon posjeta Velikoj Britaniji predsjednik Tito nastavio je s obnavljanjem prijaja-

teljskih odnosa sa Zapadnim blokom, pa je posjetio balkanske zemlje Tursku i Grčku. Združeni odred u sastavu GALEB i eskortni razarači Triglav, Biokovo, Durmitor i Učka, pod zapovjedništvom admirala Černyja, za Tursku je iz Splita isplovio 8. travnja, a vratio se u Split 21. travnja 1954. Brodovi su u Turskoj boravili u Carigradu, a zapovjednik GALEBA bio je kapetan fregate Stanislav Abram. U istom sastavu Odred je od 31. svibnja do 10. lipnja 1954. posjetio grčke luke Pirej i Solun.

Kada je Tito odlučio, neposredno pred održavanje azijsko-afričke konferencije u Bandungu, posjetiti Indiju i Burmu, tražio je od mornarice mišljenje jesu li GALEB i eskortni razarači u mogućnosti obaviti taj zadatak. Za GALEB i njegovu posadu nije bilo problema, jer su na dosadašnjim putovanjima s Titom i na više školskih putovanja pokazali svu svoju spremnost, ali bilo je pitanje kako će putovanje podnijeti posade i eskortni razarači koji su građeni za uska priobalna mora i ograničenog radijusa. Pored svih dvojbi i pomno izvedenih priprema Odred je opet bio spreman za isplavljenje, ali ovog puta GALEB su pratila samo dva razarača Triglav i Biokovo. Po prvi put bio je kao logistička potpora priključen trgovački brod Dinara. Zapovjednik je bio admiral Mate Jerković, zapovjednik GALEBA kapetan fregate Petar Vidan (koji je kasnije zapovijedao u još tri putovanja), dok je Dinarom zapovijedao kapetan duge plovidbe Juraj Uršičić iz Kostrene. Odred je isplovio iz Rijeke 30. studenog 1954. pristajući u lukama Port Said, Aden, Bombay, Vizagapatan, Calcutta, Rangoon, Madras, Cochin, Aden i Port Said. Nakon 75 dana provedenih na putovanju vratili su se 12. veljače 1955. ponovno u Rijeku, dočekani od mnoštva ljudi iz Rijeke, Primorja, Istre i Gorskog kotara.

Izvor: Orfeo Tićac, *Tragom Galebovih putovanja*, Sušačka revija, 54–55.
<http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=54-55&C=9>

Druga glava

DOMAĆIN

Tito je brzo savladavao lekcije naučene u Londonu. U novoformiranoj kancelariji Predsednika Republike razvijao se minutirani protokol, kojim su se gasili poslednji ostaci ratnih familijarizacija. Putovanja su učestala. „Posle šestogodišnjeg tavorjenja u Jugoslaviji, Tito je, zbog potpisivanja vojnog sporazuma sa dvema članicama NATO u proleće 1954, posetio najpre Tursku, a potom i Grčku. Tito je pakt potpisao u svečanoj beloj maršalskoj uniformi, sa Staljinovim Ordenom pobeđe na grudima.“¹ Ova vizuelna dihotomija verno je odavala rastrzanost jugoslovenske spoljne politike: komunistička zemlja u paktu sa članicama NATO, zaštićena vojnom pomoću sa Zapada bila je podržavana ekonomskom pomoću koja je upotrebljavana za izgradnju jugoslovenskog puta u socijalizam. Tito je bio svestan ove tenzije i tražio je načina da je umanjí. Jedan od njih bio je i spoljnopolitička promocija zemlje kroz posete na najvišem nivou.

Tito i predsednik
Turske Čelal Bajar,
Istanbul 1954 (levo)

Tito i kraljevski par
Grčke, Atina 1954
(desno)

¹ Pero Simić, *Tito – Tajna veka*, Novosti, Beograd 2009, 239.

Tako je 1954, koja je otpočela putovanjima u Tursku (12–18. aprila) i Grčku (2–6. juna), okončana prvim Galebovim prekookeanskim putovanjem – kroz Mediteran, preko Sueckog kanala do Indije i Burme, pa nazad (16. decembar 1954 – 17. januar 1955). Ovo putovanje i susreti sa Nehruom, U Nuom i Naserom dobro su opisani u literaturi, i sa pravom označeni kao prekretni momenat u stvaranju nove mentalne mape sveta jugoslovenskih komunista.² Dugotrajno izbjivanje šefa države iz zemlje takođe je predstavljalo novinu, koja je ukazivala na stabilnost uspostavljenog poretka. U istom periodu, gost se takođe ogledao kao domaćin, pa su tako Jugoslaviju tokom 1954. i 1955. posetili brojni zvaničnici iz zapadnih zemalja i zemalja Trećeg sveta. U Beogradu je novembra 1952. boravio bivši belgijski premijer, tada ministar inostranih poslova Pol Anri Spaak. Juna naredne godine zemlju je posetio prvak Demokratske partije SAD, Adlaj Stivenzon, a krajem 1955. i bivši predsednik Francuske, Pjer Mendes-Frans. Krajem marta 1954. Jugoslaviju je posetio ministar spoljnih poslova Burme Sao Hkun Hkio, a jula 1954. car Etiopije Haile Selasije. Međutim, istinsko iznenađenje i vrhunac ovog trenda predstavljala je najava da će zemlju posetiti delegacija najvišeg državnog i partijskog rukovodstva SSSR-a.

Sovjetska Kanosa?

Najava posete sovjetske delegacije predstavljala je vrhunac trenda poboljšavanja bilateralnih odnosa. Ovaj uzlet, međutim, nije bio jednoznačan. Paradoksalno, Staljinova smrt nije doprinela stabilizaciji situacije, ni na globalnom nivou, niti u jugoslovensko-sovjetskim odnosima. Njegov oprez, koji je sa godinama prerastao u paranoju, ulivao je određenu stabilnost u odnos između suprotstavljenih strana. Entoni Idn se svojevremeno prisećao ratne epizode u kojoj se Staljin pred njim divio Hitleru, tvrdeći da je jedina velika mana nemačkog diktatora bila što nije umeo da stane. Idn je na ovo odgovorio ironičnim smeškom, koji je Staljin propratio rečima: „Smeškate se, i znam zašto se smeškate. Vi mislite da ni ja neću znati kada da stanem kada pobedimo. Grešite, znaću.“³ I znao je. U prvim posleratnim godinama, kada su se mnogim entuzijastima i paničarima sovjetski tenkovi prividali na Lamanšu, Staljin je bio zauzet pre svega obnovom zemlje, a zatim i konsolidacijom sovjetskog uticaja u državama Istočne Evrope, koja je zaokružena tek 1949.⁴ U krizama poput berlinske, tršćanske, korejske, pa i jugoslovenske, znao je dokle da zateže odnose, ali je i popuštao pod pretnjom svetskog rata, svestan sovjetske inferiornosti u atomskom naoružanju, pa i krhkosti nepopularnog režima koji je personifikovao.⁵

² Ljubodrag Dimić, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955*, Tokovi istorije, 3–4/2004, 27–54; Dragan Bogetić, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanosti*, Istorija 20. veka, 2/2001, 65–74; D. Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, 43–51.

³ David J. Dallin, *Soviet Foreign Policy after Stalin*, J. B. Lippincott Company, Philadelphia 1961, vi.

⁴ Татьяна Волокитина и др., *Москва и Восточная Европа. Становление политических режимов советского типа*, Росспзн, Москва 2008.

⁵ O sovjetskim pozicijama tokom Tršćanske krize videti u: Dragan Bogetić, *Odnosi Jugoslavije sa Zapadom i Tršćansko pitanje (1948–1954)*, Istorija 20. veka, 1/1994, 123–138; Bojan B. Dimitrijević – Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza 1945–1954 – vojno-politički aspekti*, ISI, Beograd 2009.

Staljinova smrt je predstavljala kako olakšanje tako i izvor zabrinutosti, kojoj je Tito dao oduška na pregovorima u Londonu neposredno posle smrti sovjetskog vođe: „Mada je jasno da je dok je živeo Staljin bilo verovatno da neće doći do rata pošto Staljin kao star čovek nije bio spreman na avanture, ipak smatramo da ni sadašnja grupa neće u prvi momenat prouzrokovati krupne izmene. To zbog toga što nijedan od njih, a ni svi u celini ne predstavljaju dovoljan autoritet niti kod kuće niti u svijetu.“ Tito je, međutim, više slutio no znao šta se dešava iza zidina Kremolja. Promena je zbunjivala savremenike koji su nastojali da razaznaju šta se u sovjetskoj politici ovim prelomom promenilo, a šta je ostalo isto. U žiži je, razume se, bila spoljna politika, a tokom 1953. bilo je teško oceniti čak i ko su njeni istinski nosioci, a kamoli u kom pravcu se usmerava. Posmatrači su se oslanjali na sporedne izvore, poput redosleda kojim su se u saopštenjima tih dana pojavljivala imena članova najužeg partijskog rukovodstva (tzv. suženog Prezidijuma CK KPSS): Maljenkov, Berija, Molotov, Vorošilov, Hruščov, Bulganjin, Kaganovič. Tako je Tito nagađao da je Maljenkov, koji je u novoj konstelaciji zauzeo premijersko mesto, bio eksponent Lavrentija Beriје, moćnog šefa NKVD-a, koji je postao njegov zamenik i proširio svoju kontrolu nad bezbednosnim sektorom. „Osim toga sadašnja ekipa na vlasti je po sastavu toliko heterogena, da će doći pre do nesporazuma među njima, nego do tako važne zajedničke odluke. Mislim naročito na odnose između Molotova i Maljenkova, pošto su mi poznati vrlo dobro odnosi između Beriје i Maljenkova.“⁶ Tito je predviđao da će se ova grupa ranije ili kasnije suočiti sa „konzervativcima“ predvođenim Vjenčeslavom Molotovim i Lazarom Kaganovičem.

U prvim danima posle Staljinove smrti najviše se eksponirao Berija, koji je krajem marta lično podneo predlog o aboliciji političkih kažnjenika na osnovu kojeg je oko milion ljudi pušteno iz zatočenja. Nagovešteno je i napuštanje politike prinudnog raseljavanja stanovništva.⁷ Maljenkov je uz njegovu podršku sa mesta predsednika sekcije Centralnog komiteta za inostrane poslove prešao na položaj prvog sekretara CK KPSS. U njegovom govoru od 15. marta 1953, isticalo se da „danas nema nerešenih pitanja koja se ne mogu rešiti mirno, obostranim dogovorom zemalja u pitanju. To se odnosi na naše odnose sa svim državama, uključujući Sjedinjene Američke Države“. Na tragu ove izjave, Vinston Čerčil je već 20. aprila ponovio potrebu za „razgovorom na vrhu sa sovjetskim liderima“, a Ajzenhauer „izrazio nadu da se radi o početku nove ere u sovjetskoj politici.“ Usledio je zvaničan Čerčilov poziv u govoru od 11. maja u Donjem domu u kojem je istakao potrebu za „konferencijom na najvišem nivou između vodećih sila bez odlaganja... ograničenu na što manji broj sila i osoba što je moguće.“ Ajzenhauer se, premda nevoljno, saglasio sa mogućnošću da se susretne sa sovjetskim rukovodstvom, ali samo „ako

⁶ *Stenografske zabeleške sa zvaničnih pregovora prilikom posete Druga Pretsednika Londonu (16–21. marta 1953. god.)*, Jugoslovenski istorijski časopis, 1–2/2001, 195.

⁷ Martin McCauley, *The Khrushchev Era 1953–1964*, London 1995, 19. Zastrašujuće razmere sistema deportacija su tek odskora postale predmet sistematske pažnje naučnika i posvećena im je obimna zbirka dokumenata *Сталинские депортации 1928–1953*, Демократија, Москва 2005. Jedna od poslednjih studija na ovu temu: Pavel Polian, *Against their will: the History and Geography of Forced Migrations in the USSR*, CEU Press, Budapest, 2004.

postoji ikakva šansa da se nešto dobro uradi.“⁸ Postojale su i sumnje u svrishodnost takvog čina. Američki državni sekretar Džon Foster Dales izjavio je za *Njujork tajms*: „Sumnjam da može biti važnih ishoda na konferenciji koja uključuje sovjetske lidere“. Gotovo u isto vreme, *Pravda* je pisala da „takva konferencija, ako bi SSSR u njoj učestvovao, mogla bi da se desi samo ako strane dođu na nju bez fiksnih preliminarnih zahteva. Međutim, smisao planiranog sastanka šefova triju sila je očigledno da sastave takve zahteve i da ih uruče SSSR-u.“⁹ Bojazan da bi liberalizacija unutar Sovjetskog Saveza mogla da dovede do krize u čitavom bloku ubrzo se pokazala opravdanom i to na jednoj od najosetljivijih tačaka, u novostvorenoj Nemačkoj Demokratskoj Republici. Demonstracije radnika u Istočnom Berlinu, motivisane lošim životnim uslovima, izbile su 16. juna, a već narednog dana vlasti su imale da se suoče sa 40.000 demonstranata. Oštro gušenje protesta od strane nemačkih organa bezbednosti i sovjetskih tenkova izazvalo je njegovo širenje u čitavoj NDR, a mir je povraćen po cenu od više stotina ljudskih života.¹⁰ Sa neredima u Istočnoj Nemačkoj temeljno se promenio i odnos snaga u Kremlju. Berijina pozicija je naglo oslabljena, a kolege iz Politbiroa dobile su šansu da se obračunaju sa omraženim konkurentom. Već 28. juna Beriju su na sednici Politbiroa napale obe struje, optuživši ga za promašaje u spoljnoj i unutrašnjoj politici. Uhapšen je, zajedno sa najbližim saradnicima. Na mestu ministra unutrašnjih poslova nasledio ga je Ivan Serov, a u njegovom uklanjanju su se posebno istakli Nikita Hruščov, Nikolaj Bulganjin, Georgij Žukov i Vjenčeslav Molotov.¹¹ Uznemireni pobunom u Istočnoj Nemačkoj, preokupirani sopstvenim međusobicama, Sovjeti su zvanično odbili ovaj Čerčilov poziv početkom avgusta i predložili sastanak pet sila, uključujući i Kinu, na kojem bi se načelno raspravljalo o najvažnijim svetskim pitanjima.

Ova brza promena je povećavala konfuziju na Zapadu. Početkom avgusta, vodeći „kremljolog“ Isak Dojčer pisao je u *Tajmsu* da je „u poslednjem periodu svoje aktivnosti Berija oličavao interesantan paradoks poluliberalnog šefa policije totalitarne države.“ Dojčer je pisao opširno o Berijinih „sto dana“ kao pokušaju destalinizacije koju je presekao Politbiro.¹² Britanske vlasti, u neprestanoj potrazi za stabilnim pregovaračem, nastojale su da prikupe što više informacija o stanju u Moskvi, pa je Čerčil zamolio ambasadora Ajva Maleta da podnese Koči Popoviću i Titu taj članak na uvid. Ambasador je sa vanrednom upornošću tražio jugoslovensko mišljenje. Jugosloveni su se držali stava da je teško poverovati da se Berija rukovo-

⁸ John Young, *The Western Summit at Bermuda, December 1953*, u: David H. Dunn, *Diplomacy at the Highest Level. The Evolution of International Summitry*, Palgrave, London 2002, 166–167.

⁹ *Njujork tajms*, 23. maj 1953; *Pravda*, 24. maj 1953.

¹⁰ Christian Ostermann, *Uprising in East Germany, 1953*, CEU Press, New York 2001; Ulrich Mähler, *Der 17. Juni 1953, ein Aufstand für Einheit, Recht und Freiheit*, Berlin, J. H. W. Dietz, 2003. – Bogata baza podataka o ustanku u Berlinu: *17. Juni 1953, Zeitzeugen berichten*, Deutschland Radio 2003.

¹¹ O raskolima u sovjetskom prezidijumu više u: Михаил Вострышев (прир.), *Москва сталинская*, Алгоритм, Москва 2008, 554–574; Roj Medvedev, *Svi Staljinovi ljudi*, Svjetlost, Sarajevo 1987.

¹² Isaac Deutscher, *Rival Forces in Kremlin*, *The Times*, 5. avgust 1953. Up. Isaac Deutscher, *Staljin. Politička biografija*, Globus, Zagreb 1977.

dio politikom liberalizacije.¹³ Čitajući Dojčerov članak, sličan utisak je izneo i Vilijem Hajter, britanski ambasador u Moskvi. Čerčil se pitao: „Da li je pao jer je bio ekstremniji i gori, ili jer je bio manje surov od ostalog poststajlinskog tima? Moj instinkt i utisak mi govore da je on predstavljao najgoru formu komunističke policijske države i da je njegovo otpuštanje dobra stvar. Ali shvatam da postoji i drugačije mišljenje.“¹⁴ Uzdajući se da će Berijin pad stabilizovati Maljenkovljevu poziciju, Čerčil je nastavio ispitivanje terena za mogućnost održanja konferencije na vrhu.

Do isteka 1953, Čerčilu je pošlo za rukom samo da uzme učešća u anglo-američko-francuskim samitu na Bermudama (4–8. decembar), koji nije odsudno doprineo čak ni stabilizaciji zajedničke politike zapadnih saveznika.¹⁵ Određen pomak u uspostavljanju kontakta sa Sovjetima ispoljio se ipak pri zakazivanju konferencije ministara inostranih poslova, održane u Berlinu od 25. januara do 18. februara 1954. Umesto šefova država u Berlinu su se našli Vjenčeslav Molotov, Džon Foster Dales, Entoni Idn i Žorž Bido. Pregovori su bili teški, a glomazna 72-člana sovjetska delegacija pokazala se prilično nekooperativnom, pa je tako, uprkos određenim pomacima po pitanju krize u Koreji i Indokini, glavni razlog sastanka – sudbina Nemačke i Austrije, ostao nedovoljno tematizovan, a sa njim i rešavanje pitanja kolektivne bezbednosti u Evropi.¹⁶ Iako je ministarski sastanak završio u ćorsokaku, ipak se ocrtavao novi pejzaž, u kojem je bilo očigledno da sovjetsko rukovodstvo nije jedinstveno po pitanju spoljne politike. „Konzervativnu grupu“, u kojoj su se nalazili Kaganovič i Molotov uz povremenu podršku Vorošilova i Gromika, pokušavala je da istisne dinamičnija ekipa u kojoj su se isticali Hruščov, Bulganjin, Žukov. Tokom 1954. izgledalo je da se ravnoteža menja nauštrb konzervativne linije. U ovoj borbi, Hruščov i Bulganjin su bili namerni da poraze Molotova upravo u oblasti koju je ovaj smatrao svojim neprikosnovenim zabranom – spoljnoj politici.¹⁷ Razume se, ovde se nije radilo samo o ličnoj borbi između ličnosti, već i o odmeravanju snaga između institucija koje su kreirale sovjetsku spoljnu politiku. Prilikom dolaska na vlast boljševici su ozbiljno imali u vidu ukidanje ministarstva inostranih poslova. Prvi narodni komesar u ovoj branši, Lav Trocki, rezonovao je: „Šta može biti... naša diplomatska aktivnost? Objaviću nekoliko revolucionarnih proglašenja, a onda mi preostaje još da zatvorim radnju.“¹⁸ I ovaj, kao i mnogi drugi komunistički pogledi, promenio se pri učvršćenju na vlasti, čiju je međunarodnu poziciju nastojala da odbrani i proširi sovjetska spoljna politika.

Sovjetskom Savezu koji je, makar na rečima, težio svetskoj revoluciji, doktrina nije omogućavala da jednostavno zauzme mesto za stolom među velikim silama. Tenzija između realnog i proklamovanog, mogućeg i željenog, države i partije, proži-

¹³ PRO FO 371–107827, WY 1023 17–25.

¹⁴ PRO PREM 11/540.

¹⁵ John Young, *The Western Summit at Bermuda, December 1953*, u: D. H. Dunn, *Diplomacy at the Highest Level. The Evolution of International Summitry*, 165–181.

¹⁶ *Многосторонняя дипломатия 6 годы холодной войны*, Институт всеобщей истории РАН, Москва 2008.

¹⁷ Stobre Talbott (ed.), *Khrushchev Remembers*, Little Brown, Boston 1974.

¹⁸ Lav Trocki, *Moj život*, Gradina, Niš 1990, knj. I, 69.

mala je od početka sovjetsku politiku. Iako je koncept ukidanja diplomatije i objavljivanja svih tajnih ugovora ubrzo napušten, Sovjetski Savez nije uzeo učešća ni u Pariškim mirovnim ugovorima ni u stvaranju Lige naroda. Rastrzana između „internacionalizacije proleterske revolucije“ i „izgradnje socijalizma u jednoj zemlji“, spoljna politika se odražavala u smeni ritmova ekspanzije i izolacije. Sa jedne strane, Komesarijat za inostrane poslove se pod rukovodstvom Georgija Čičerina kadrovski popunio i reformisao. Sa druge, Treća internacionala (Kominterna), sa centrom u Moskvi, održavala je mrežu komunističkih partija širom Evrope i van nje. Iako je tokom mandata narodnog komesara Maksima Litvinova (1930–1939) sovjetska spoljna politika nastojala da uzme učešća u bilateralnim i multilateralnim bezbednosnim aranžmanima, pa je stupila u Ligu naroda 1934, ovaj drugi kolosek koji je omogućavao Kremlju da se direktno meša u unutrašnja pitanja drugih država ostao je aktivan, varirajući svoje koncepcije od borbe protiv socijaldemokratije do forsiranja politike narodnog fronta.¹⁹

Ovaj dualitet je donekle raščišćen posle učvršćenja Staljinovog položaja u partiji. Staljin je i fizički uništio čitavu generaciju diplomatskog kora koji se pomaljšao posle 1917, dok su ovim odeljenjem upravljali Georgij Čičerin i Maksim Litvinov, dovodeći na ovo mesto Vječeslava Molotova 1939.²⁰ Dalja centralizacija spoljnopoličkog odlučivanja bila je uslovljena izbijanjem Drugog svetskog rata, tokom kojeg je i Kominterna raspuštena, dok se Staljin u potpunosti okrenuo geopolitičkim, a daleko manje ideološkim elementima spoljne politike, učvršćujući položaj Sovjetskog Saveza kroz samit-diplomatiju sa liderima SAD i Velike Britanije. „U sprovođenju posleratne spoljne politike Staljinu nije bio potreban uobičajeni tip ministra spoljnih poslova. Sumnjajući i u inteligenciju i u lojalnost svojih kolega, rezervisao je sve važne odluke za sebe...“²¹ Sprovodio je rado menjao. Neposredno posle rata, Molotov je nadgledao transformaciju komesarijata inostranih poslova SSSR-a u ministarstvo, kao i izgradnju glomaznog aparata koji je trebalo da sprovede odluke donete na konferencijama u Moskvi, Teheranu, Jalti i Potsdamu. Posle decenije na čelu sovjetske spoljne politike, Molotov je jednim potezom uklonjen, da bi ga 1949. zamenio Andrej Višinski, zloglasni tužilac sa staljinskih procesa tridesetih godina. Molotovu je tek Staljinova smrt ponovo otvorila vrata veleplepnog nebo-dera sovjetskog MID-a. Ipak, u poliarhiji koja je u SSSR-u nastala, nazvanoj „kollektivno rukovodstvo“, spoljnopoličke odluke nisu više bile u rukama jednog čoveka, a pregovarati sa Sovjetima je postalo još komplikovanije.²² Pitanje oblikovanja sovjetske spoljne politike ponovo je postalo višeslojno, a njeni konci su sastavljeni i rasplitani između ministarstva inostranih poslova i spoljnopoličkih tela centralnog komiteta, dok je ulogu nevidljivog koordinatora igrao Prezidijum CK

¹⁹ Александр Ватлин, *Коминтерн. Идеи, решения, судьбы*, РОССПЭН, Москва 2009; Е. С. Афанасьева, *Отдел ЦК КПСС по связям с иностранными компартиями 1953–1957*, РОССПЭН, Москва 1999.

²⁰ МИД РФ, *Из истории российской дипломатии*, ГИМ, Москва 2002, 36–41. Videti takođe Ivan M. Majski, *Uspomene sovjetskog diplomate*, BIGZ, Beograd 1974, 89–103.

²¹ David J. Dallin, *Soviet Foreign Policy after Stalin*, J. B. Lippincott Company, Philadelphia 1961, 3.

²² Committee for Foreign Affairs, *Soviet Diplomacy and Negotiating Behavior, Emerging New Context for U. S. Diplomacy*, Washington 1990, 27–41.

KPSS. U sklopu oprezne revizije Staljinove spoljne politike, članovi bivšeg Politbiroa su praktično izolovali Molotova tokom 1954. Na dugoj listi zamerki na dotadašnje vođenje inostranih poslova našla se i politika prema Jugoslaviji. Svestan da je jedan od njenih glavnih arhitekata bio Molotov, Hruščov je bio nameran da upravo u ovoj zoni napravi pomak, najavljujući u maju 1955. posetu sovjetske državne delegacije Jugoslaviji.

Ovaj nesvakidašnji događaj *Njujork tajms* je propratio dužim člankom, naslovljenim „Sovjetska Kanosa“. Skicirajući dinamiku šestogodišnjeg zaokreta između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza i nenadani zaokret, uvodničar je smatrao da „su se u ovoj komunističkoj Kanosi stvari obrnule naglavce, budući da je ovoga puta papa došao na noge kralju.“²³ Sovjetska poseta je prerasla u Titov spoljnopolitički trijumf. U medijskom izveštavanju se insistiralo na detaljima, poput Titovog ponositog držanja na aerodromu prilikom dočeka. Zapadna štampa je posebno nastojala da kontrastira izgled trapavih sovjetskih rukovodilaca u loše skrojenim odelima pompežnoj pozi maršala.

Tito i Hruščov na batajničkom aerodromu, maj 1955.

Štampa u Jugoslaviji je bila obazrivija. Jugoslovenska strana je shvatala da ovaj dolazak predstavlja kariku u dužem lancu događaja. Jugoslavija je budno pratila razvoj u SSSR-u od 1953 (videti prilog II. 1). Tako su i prve inicijative iz Moskve o obnavljanju odnosa spremno, ali i oprezno prihvaćene. Međutim, iako zadovoljni uklanjanjem Berije, Jugosloveni su kritički pratili njegovo suđenje, a *Borba* je čak isticala da se ne može dozvoliti da samo on ostane „žrtveni jarac“ staljinističke politike.²⁴ Čitave 1954. razmenjivana je korespondencija, kako između central-

²³ *Njujork tajms*, 25. maj 1955.

²⁴ PRO FO 371-113157 WY 1021-3, Roberts to Foreign Office, 31. December 1953.

nih komiteta, tako i uobičajenim diplomatskim kanalima i prepiskom Tita i Hruščova.²⁵ Jugoslovensko-sovjetski raprošman bio je postepen. Sovjetska strana je pažljivo pripremila dolazak u Beograd, uz obimne konsultacije sa vođama satelitskih zemalja. Jugosloveni su ispravno procenjivali da je reč o široj spoljnopoličkoj ofanzivi koju je inicirao Nikita Hruščov uz Bulganjinovu podršku, a koja je trebalo da do kraja godine zahvati upravo zemlje koje je nedavno proputovao Tito – Indiju, Burmu i Veliku Britaniju. Jugoslovenski ambasador u Moskvi Veljko Mićunović je iz toga izvukao samozadovoljan zaključak da je Sovjetima za ovu akciju potrebna „jugoslovenska viza“.²⁶ Najmanje što je Jugoslavija imala nameru da izvuče u zamenu bilo je okončanje sukoba, uz neformalno proglašenje „pobede“ jugoslovenske strane u razdoru koji je duboko rasepio KPJ.²⁷ Negovanje jugoslovensko-sovjetskih odnosa po državnoj liniji impliciralo je slobodu jugoslovenske partije da kreira „sopstveni put u socijalizam.“ Po mišljenju Ranka Petkovića, „dolazak Hruščova na Kanosu u Beogradu 1955. godine je označio trijumf Jugoslavije u sukobu sa Kominformom.“²⁸

Za razliku od svojih saradnika, Tito se nije prepuštao oduševljenju. U okviru spoljnopoličke delatnosti, koja je za njega sve više postajala centralna, posebnu pažnju pridavao je odnosima sa SSSR-om, koje je čak smatrao nekom vrstom svog privatnog zabrana. On je dobro razumeo razloge koji su stajali iza posete Jugoslaviji, ne samo kao početka svetske turneje Hruščov–Bulganjin, već i kao završnice borbe za Staljinovo nasleđe u Politbirou. Shvatao je da je Hruščov „od mirenja sa Titom imao koristi dok se tukao sa staljinistima u sopstvenoj kući.“²⁹ Uviđao je, takođe, da normalizacija odnosa sa SSSR-om može u budućnosti imati nepredvidiv tok i tražio je način da umanjí štetu koja je od ovog spoljnopoličkog manevra mogla nastati za novostvorene jugoslovenske odnose sa zapadnim zemljama. Na sličan, susretljiv način najavljena je i poseta Sovjeta, što je minimiziralo odijum na

²⁵ Đoko Tripković, *Normalizacija jugoslovensko-sovjetskih diplomatskih odnosa 1953. godine*, Istorija 20. veka, 1/1994, 111–123; Ljubodrag Dimić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1954. hronologija događaja*, u: Balkan posle Drugog svetskog rata, ISI, Beograd 1996, 155–165; Svetozar Rajak *The Tito – Khrushchev correspondence, 1954. Cold war international history bulletin*, (2001) (12–13), 315–324; Mita Miljković, *Burne diplomatske godine*, Službeni list SRJ, Beograd 1995, 131–132; Анатолий Семенович Аникеев, *Начальный период нормализации советско-югословенских отношений 1953–1954*, u: Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961, INIS, Beograd 2008.

²⁶ V. Mićunović, *Moskovske godine*, 12.

²⁷ O genezi sukoba i dimenzijama raskola koji je ostavio u Jugoslaviji videti Vladimir Dediđer, *Izgubljena bitka Josipa Visarionovića Staljina*, Rad, Beograd 1978; Vladimir Dediđer, *Dokumenti o 1948*, Beograd 1980; Čedomir Štrbac, *Dokumenti o 1948*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1989; *Pisma CK KPJ i pisma CK SNP (b)*, Beograd 1948; Đoko Tripković, *Iza gvozdene zavesе. Početak i eskalacija sukoba Tito – Staljin prvih meseci 1948*, Istorija 20. veka, 1/1995, 89–100; *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*, ISI, Beograd 1999; *Иосиф Сталин и Иосиф Тито*, ГАРФ, РГАН, АЖ, Москва 2006; Ivo Banac, *With Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*, Cornell University Press, Ithaca 1988; *Советско-Югославский конфликт Холодная война* <http://www.coldwar.ru/conflicts/yugoslaviya/conflict-1948-1953.php>; Đoko Tripković, *Sukob Jugoslavije i Sovjetskog Saveza i odnosi na Balkanu*, u: Balkan posle Drugog svetskog rata, ISI, Beograd 1996, 86–91.

²⁸ R. Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije*, 12.

²⁹ Aleksandar Nenadović, *Mirko Tepavac, Sećanja i komentari*, Beograd 1998, 175.

Zapadu, između ostalog i zbog toga što je poseta posmatrana kao završnica dugog procesa normalizacije, koji su zapadni posmatrači pratili od proleća 1953. Iako na ovom putu nikada nije ohrabrivana od zapadnih zemalja, Jugoslavija nije ni direktno sprečavana, imajući u vidu da Zapad nikada nije bio u stanju da joj pruži potpunu bezbednosnu garanciju.³⁰ Međutim, ako je Zapad prihvatio ovakav kurs, jedan od razloga bilo je uzdanje da će Tito biti u prilici da promoviše alternativu sovjetskom imperijalizmu. Britanski ambasador je ispoljio puno razumevanja za ovaj politički kurs.³¹ Uprkos tome, poseta delegacije SSSR-a, najavljena od strane Koče Popovića zapadnim ambasadorima 13. maja, morala je da izazove određeno sužavanje odnosa sa Zapadom.³²

Zapadne reakcije postale su nešto pozitivnije tek kada su se uverili da Tito neće podržati koncept neutralizacije Nemačke i uključiti se u sovjetski projekat stvaranja pojasa neutralnih država koji bi se prostirao od Skandinavije do Jugoslavije. Progutavši ovu gorku pilulu, nastavili su da podržavaju Jugoslaviju, i sami pridajući značaj ovoj poseti kao etapi u redefinisaju odnosa unutar bloka.³³ Morali su se pomiriti sa time da je Tito u suštini komunist, i da to namerava da ostane. Njegove motive da se otisne na nepredvidiv put normalizacije dobro je ocenio jedan od najboljih američkih diplomata, Džordž Kenan: „Bio je nestrpljiv da, bez ugrožavanja nezavisnosti svoje pozicije, opravda svoju aktivnost iz 1948, da принуди sovjetske lidere da priznaju njegovu ispravnost, da ga tretiraju sa poštovanjem i uzmu u obzir interese njegovog režima. U godinama nakon Staljinove smrti, igrao je tu igru umešno i konzistentno, u nameri da to i ostvari.“³⁴ Sada je došlo vreme da se uberu plodovi strpljenja; ništa nije prepušteno slučaju. Razrađen je obiman materijal na osnovu kojeg je trebalo proraditi pitanja sa sovjetskom delegacijom, koja su uključivala opšte stanje u svetu, pozicije obe strane o aktuelnim globalnim problemima i, naposljetku, bilateralne odnose između dve zemlje i puteve za njihovo unapređivanje.³⁵

³⁰ TNA, PRO, FO 371/118026, RY 10338/51, *A Chronology of the USSR-Yugoslav Rapprochement*.

³¹ TNA, PRO, PREM 11/1085, 44, *Roberts to Foreign Office, Soviet visit to Belgrade, 22. May 1955*.

³² Dragan Bogetić, *Odnosi Jugoslavije i Zapada u kontekstu posete Hruščova Beogradu 1955*, Istorija 20. veka, 1/1997, 47–60; Dragan Bogetić, *Saradnja Jugoslavije sa zapadnim zemljama 1953–1954*, Istorija 20. veka, 2/1995, 115–128; Dragan Bogetić, *Reakcija Zapada na proces jugoslovensko-sovjetskog približavanja 1955–1957*, Istorija 20. veka, 2/2003, 161–176.

³³ O važnosti posete Jugoslaviji u kontekstu unutarlagerskih odnosa i stvaranja Varšavskog pakta videti: Нина Быстрова, *СССР и формирование военно-блокового противостояния в Европе 1945–1955 гг.*, Гиперборей, Кучково поле, 2007, 488–520.

³⁴ George F. Kennan, *Memoirs*, Little Brown, Boston 1972, 278.

³⁵ Obimna dokumentacija o pripremi sastanka u: AJ, KPR 837, I-3-a SSSR *Poseta državno-partijske delegacije SSSR-a*.

Beogradski rašomon

Sastanak u Beogradu je nesumnjivo ostavio dubok utisak na učesnike. Kada se ukrste različiti izvori o ovom događaju jasno se vidi da su ga protagonisti doživeli ne samo vrlo dramatično, već i na veoma različit način, pa vredi detaljno izneti njihove utiske. Hruščov ga se ovako priseća: „Tako smo odlučili da pošaljemo delegaciju u Beograd. Ja bih je predvodio, i trebalo je da uključi Bulganjina, Mikojana i Šepilova. U to vreme, naša jugoslovenska ambasada je operisala sa minimalnim ljudstvom. Obratili smo se jugoslovenskim drugovima sa našim predlogom, i oni su pristali da prime našu delegaciju i razmene mišljenja. ...Moram priznati da sam bio pomalo razočaran hladnim prijemom na aerodromu, jer sam znao da bi mogao da ohrabri one u našem rukovodstvu koji su se protivili uspostavljanju dobrih odnosa. Kada su razgovori počeli, uzeo sam inicijativu i predložio da pređemo preko naših nesuglasica. Rekao sam da sam siguran da možemo doći do neke vrste uzajamnog razumevanja. Priznajem da je bilo rupa u našim pozicijama. Jugosloveni su sasvim ispravno krivili Staljina za razlaz između dve partije. Nisu imali ništa protiv nas, već protiv Staljina. Mi smo takođe bili mišljenja da je Staljin započeo konflikt, ali smo pokušali da izbegnemo pitanje odgovornosti kada smo odlučili da normalizujemo odnose sa Jugoslavijom. Mi smo tek počeli da shvatamo razmere Staljinove zloupotrebe moći i masakr koji je napravio kada je posekao cvet naše partije. Kao što sam već rekao, psihološki nismo bili pripremljeni za razgovore sa Jugoslovenima. Još se nismo otarasili ropske zavisnosti od Staljina. Međutim, Jugosloveni su se složili da možemo da dođemo do nekakvog razumevanja. Izgledalo je da su receptivni prema našim namerama ... Sećam se razgovora sa Vukmanović-Tempom. Impresionirao me je svojom iskrenošću, originalnošću i ljudskom prirodnošću. Dopao mi se iako je veoma glasno govorio protiv nas. Ne mislim da je trebao tako da se ponese ... Svidelo mi se da vidim čoveka sa tako izraženom klasnom mržnjom ali mi se nije dopalo kada je Vukmanović-Tempo imao oštrih reči za nas. Na jednom sastanku sam rekao: „Ako ikada ponovo budete hteli da povećavate tenzije u odnosima sa nekom zemljom, pravi čovek za to je drug Tempo“. Tito me je pogledao i počeo da se smeje. Posle smo se Vukmanović-Tempo i ja odlično slagali.“³⁶

Interesantno je navesti kako je sam Tempo doživeo ovu razmenu mišljenja, budući da je sovjetski dolazak predstavljao veliku prekretnicu za jugoslovenske komuniste, vaspitavane do 1948. u duhu bezrezervne lojalnosti prema SSSR-u, a od 1949. u duhu bezgraničnog podozrenja: „Poslije kraćih pregovora u Beograd je 26. maja 1955. stigla sovjetska delegacija koju su sačinjavali Hruščov, Bulganjin, Mikojan i drugi visoki rukovodioci. Priređen im je zvaničan doček, a stanovništvo je izašlo na ulice. Nijesam prisustvovao dočeku na aerodromu, ali od očevidaca sam čuo da je Tito bio dostojanstven i pomalo hladan. Stanovništvo je takođe bilo uzdržano. U našu delegaciju za pregovore ušao sam i ja. Tako sam prvi put sreo Hruščova u Sali Doma garde u Topčideru. Za mene je bilo izvjesne simbolike što razgovore vodimo pored velike dvorane u kojoj je prije nepunih sedam godina održan Petri kongres KPJ, i to u vrijeme kada smo bili potpuno izolovani od međunarodnog radničkog pokreta, kada smo počinjali borbu za ravnopravne odnose.

³⁶ S. Talbott (ed.). *Khrushev Remembers*, 379–381.

Razgovori sa sovjetskim rukovodiocima, poslije toliko godina borbi i iskušenja, najbolje svjedoče da smo pobijedili, da više nijesmo izolovani, da smo izvršili prodor u svijet. Iz takvih misli sam se prenuo kada je Hruščov uzeo riječ. Dugo je izlagao poglede sovjetskog rukovodstva na međunarodnu situaciju. Njegovo izlaganje je za mene bilo interesantno jer sam prvi put čuo jednog sovjetskog rukovodioca koji ne govori staljinskim jezikom hladnog rata. U njegovom prilazu međunarodnim pitanjima našao sam elemente sporazumevanja. Međutim, bio sam nezadovoljan što Hruščov ne govori o sukobu sa nama, o onome što treba da bude glavni predmet razgovora. To me je činilo nestrpljivim. Najzad je i o tome progovorio! Istakao je da su za sukob sa Jugoslavijom krivi Beriju i Avakumova; oni su, navodno, oklevetali Jugoslaviju. I ništa više! Očekivao sam objašnjenje kako je moglo doći do napada na našu zemlju i partiju; čime opravdavaju mjere pritiska i blokade; kako su mogli jednu marksističku partiju i zemlju sa socijalističkim uređenjem proglasiti fašističkom; kako su osvjedočene revolucionare proglašavali agentima Gestapoa i drugih obaveštajnih službi, likvidirajući ih kao špijune i kontrarevolucionare. O svemu tome ni riječi! Hruščov je jednostavno prešao preko toga izjavljujući da je Berija kriv što je oklevetana Jugoslavija.

Očekivao sam da će mu Tito odgovoriti i iznijeti mu našu ocijenu suštine sukoba i kampanje protiv naše zemlje. Ali ni Tito nije o tome ništa govorio. Zadržao se na analizi međunarodne situacije, a nije se čak ni osvrnuo na ono što je Hruščov rekao o sukobu! Bio sam nezadovoljan i zatražio sam riječ sa namjerom da kažem šta o tome mislim, kada neće niko drugi. Tito je naslućivao moje raspoloženje i, vidjevši da tražim riječ, pokušao je da me odvrati:

- Slušaj, Tempo, ti bi mogao sutra da govoriš.
- Ne, Stari, hoću danas da govorim – insistirao sam.

Dobio sam riječ i obratio se Hruščovu pitanjem: „Druže Hruščove, meni je nejasno kako se sukob između naše dvije partije može objasniti time da je, navodno, Berija govorio istinu, da smo stvarno usvajali, recimo, Buharinove stavove o razvoju odnos na selu. Da li bi u tom slučaju bili opravdani blokada i pritisci prema našoj zemlji? Ja to pitam zato što me interesuje kako biste se ponašali u sličnim situacijama u budućnosti. Ako recimo odlučimo da na selu izgrađujemo „buharinovski“ socijalizam, šta biste preduzeli? Da li biste opet vršili blokadu i pritiske ili biste ušli u diskusiju o tim pitanjima ostavljajući praksi da pokaže koje rješenje daje optimalne rezultate?“ Nastao je tajac. Hruščov se vrpeljio na stolici. Ali ja sam bio uporan i nastavio sam: „Meni je nejasno, druže Hruščove, kako jedan čovjek, makar kakvu funkciju zauzimao, može da prevede cijelu partiju na očigledno nepravilne i nesocijalističke pozicije. Vi sada za sve okrivljujete Beriju, a ja se pitam: ko garantuje da se opet neće pojaviti neki Berija? Koliko je meni poznato, vi ste u prošlosti uvijek prebacivali odgovornost na ljude koji su stradali zbog politike koju je ranije sprovodilo cijelo rukovodstvo. Vi znate ... Jagoda, Ježov, Berija. Ko garantuje da se u budućnosti neće pojaviti neki četvrti Berija?“ – završio sam, dosta dramatično. Hruščov je bio veoma uzbuđen i sav crven u licu. Naglo me je prekinuo ljutito uzviknuo: „Ti ... ti si melkoburžoazni element!“. Htio sam da mu oštro odgovorim, ali je Tito naglo ustao. Očigledno, bio je veoma ljut. To se vidjelo po njegovom držanju. Prijepodnevi sastanak je time bio završen. Dogovoreno je da se razgovori nastave po podne. Bio sam uzbuđen. Ne samo zato što me je Hruščov nazvao sitnoburžoaskim elementom nego naročito zbog toga što sam svojim istupom pokvario Titove planove. Jedva sam čekao da sa Titom porazgovaram o tome. Po podne sam prišao Titu i rekao mu: „Stari, vidim da kvarim tvoju politiku, a ja to ne bih htio. Zato te molim da ne budem u našoj delegaciji. Meni to neće biti nimalo žao, bolje je da me izostaviš, jer ako me Hruščov još jednom nazove „melkoburžoaskim elementom“, ja ću mu odgovoriti ma šta se dogodi.“ „Ostaćeš u delegaciji“, Tito se nasmijao. „To je važno jer si jedan od četvorice koju su okvalifikovali kao sumnjive marksiste. Samo, vodi računa da nam je važnija budućnost od

prošlosti, da treba sve učiniti kako bi naši odnosi omogućili dalji razvoj socijalizma, da međunarodni radnički pokret bude postavljen na nove osnove.“

Pažljivo sam ga slušao. Otkrivao je ono o čemu nijesam razmišljao. „Što se tiče mogućnosti recidiva odnosa među socijalističkim zemljama koji su postojali u Staljinovo vrijeme, protiv toga nema apsolutne garancije, nastavio je Tito. Čak bi se moglo reći da će u budućnosti dolaziti do tih recidiva. Pitanje je samo šta sada učiniti da se oni svedu na najmanju mjeru. Zato se valja okrenuti budućnosti, razumije se ne zaboravljajući ni prošlost, ali bez nepotrebnog potenciranja. Sama činjenica da su došli u Beograd govori da žele da isprave svoje greške iz prošlosti. To je u ovom trenutku dovoljno. Zašto tražiti više nego što mogu dati? Mi ih moramo podržati da nastave putem koji su sami izabrali.“ Rastao sam se sa Titom zadovoljan i spreman da ga podržim kao i uvijek, u njegovim nastojanjima.“³⁷

Tito korača ispred Hruščova i Mikojana, Tempo se rukuje sa Bulganjinom Beograd, maj 1955.

Posle sećanja dvojice učesnika ovog okršaja, poučno je pogledati kako je konflikt između Hruščova i Tempa opisan u stenografskim zapisima, koji upozoravaju na razliku između memoarskog i dokumentarnog traga prošlosti. Sačuvan u dva prepisa razgovora koji su snimani na magnetofonskoj traci, dokument *Tok konferencije između jugoslovenske i sovjetske delegacije u Beogradu, maja 1955.* beleži: „Drug Vukmanović: „Mene interesuje na kojim pozicijama stoje drugovi po pitanju odnosa među socijalističkim zemljama. Naprimera, ja polazim od rezolucije IB i blokade, koja je primenjena prema Jugoslaviji. Naime, drug Hruščov je dao objašnjenje da u pozadini rezolucije IB stoje pogrešna obaveštenja koja je dao Berija (upadica: to spada u drugu tačku). Ja znam da to ulazi u drugu tačku i diskutovaću po toj tački, ali hoću da postavim pitanje odnosa, tj. hoću da povećam pitanje poverenja u Sovjetski Savez sa strane drugih socijalističkih pokreta i demokratskih masa u drugim zemljama. Jer, drug Hruščov je kazao da se radi o pogrešnom obaveštavanju o stanju u Jugoslaviji. Mene interesuje to pitanje. Uzmimo

³⁷ Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, Komunist, Beograd 1971, knj. II, 232–234.

da je sve to tačno. Uzmimo da je podatke o stanju u Jugoslaviji isfabrikovao Berija i da polazimo od toga da su ta fakta bila tačna. Da li je u tom slučaju opravdana politika Sovjetskog Saveza prema Jugoslaviji? Dalje, da li je opravdana politika pretnje ratom? Da li treba sprovesti blokadu prema jednoj zemlji, koja prema podacima Beriije stoji ili, na primer na pozicijama Buharina, recimo stoji na pozicijama vredanja sovjetskih građana itd., a da za rukovodioca kaže da je sumnjiv marksist itd. Ja uzimam da je sve to tako, kako je rečeno, tj. da je Berija sve isfabrikovao, uzmimo čak i da je sve to bilo istina. Da li to znači da jedan socijalistički pokret treba da tako postupa prema drugom socijalističkom pokretu koji je zaista na takvim pozicijama. Razumeš, o čemu se radi? – obraća se tumaču – (Tumač nije mogao ovu rečenicu dovoljno jasno da prevede te se umešao jedan od Rusa koji je rekao da je to zaista delo Beriije, da je od njega isfabrikovano). Pretpostavimo, polazeći od toga da je to tačno i da je takva situacija, da se u jednoj zemlji stvori buharinsko skretanje, hoćete li vi ugroziti ratom tu zemlju? Hoćete li? Ne, hoćete li blokadom ugroziti drugu zemlju, kao prema Jugoslaviji? To mene interesuje prosto radi socijalističkih odnosa. I sada neka pobeđe socijalisti u nekoj zemlji i komunisti pobeđe i zauzmu pozicije slobodnog razvitka poljoprivrede koje bi se mogle nazvati buharinovskim skretanjem, da li će u tom slučaju slediti onakva blokada prema toj zemlji kao što je bila prema nama? Jer mene sad interesuje drugo, dalje, ako je u Sovjetskom Savezu bio Ježov, Jagoda, pa Berija – šta ja znam sutra šta će biti. Neće li se isfabrikovati opet prema nama nešto? Jer mi ipak imamo svoju samostalnu politiku. Može ona biti negde pogrešna, po nekom pitanju. To u otvorenoj diskusiji možemo danas da diskutujemo, a može biti i da se ne složimo, i treba čekati da praksa pokaže ko ima pravo. Ako sada treba da mi iščekujemo opet nekog Beriiju (Upadica: Loša stvar, loša perspektiva – smeh). Da vam samo kažem da ja nisam diplomata i to što mislim sve odmah kažem (sa smehom). (Jedan Rus: To se odmah i osetilo da vi niste diplomata. On se pobojao da ćemo mi pomisliti da je on diplomata). Vi biste hteli da ja odgovorim na to pitanje – opšti smeh?

Drug Tito: Je li, ti tražiš da se odgovori na ovo pitanje? (obraća se Tempu)

Drug Vukmanović: Da, da.

Hruščov: Da, da, dobro. Ja ću vam reći. Vidite, kod vas je meni se čini, takoreći stvarno pomalo prevagnula nediplomatija nad, u izvesnom stepenu, diplomatskim pitanjima. Zato što vi takoreći, mnoga pitanja koja (nejasno) zašto govorite „kako ja mogu biti uveren da sutra neće biti slično“? Na to pitanje vi ćete sami odgovoriti. To je znači pitanje: možete li vi nama verovati ili ne? A to je stvar vaša. Kako vaša savest nalaže. Ja vam otvoreno mogu reći kako smo mi ovde došli: delegacija od komunističke partije sovjetske zemlje, a ne od pokojnog Beriije, a ne od Ježova i svake druge utvare. Uostalom, vi znate kako se završio život tih avanturista. Mi, znate, nismo hrišćani koji širimo molepstvija, već mislimo da smo ljudi koji su se na vreme sa njima raspravili i raspravljamo se. Znači, zašto smo mi to uradili? Zato da se to ne bi ponovilo. Eto Beriije, koji je hteo produžiti sa time i čime se to završilo? Time, što su Berija i Abakumov pokojni. Mi i dalje čistimo to od onih koji ugrožavaju. Njih još ima u Gruziji, saradnika Beriije, koji nešto pokušavaju. Mi ćemo i te privesti sudu. Evo, to su ta pitanja. Na ta pitanja nije trebalo od mene tražiti odgovore, već vi sami na njih odgovorite. Ako je tako, zašto vi vrtite glavom? A šta ću vam ja reći, ja se neću kleti: „tako mi boga, to se više nikad neće ponoviti.“

Drug Tito: Ja mislim da treba završiti sa „diplomatskim razgovorima“, pošto treba da idemo na koncert, a već je sedam časova, a sutra počinjemo u 10.

Hruščov: Znači, sutra u 10 časova.

Član ruske delegacije: Dobro. Sada znači ima još pitanja koja su postavljena na koja ja treba da odgovorim njemu (Vukmanoviću) (Upadica: Ako se u drugoj zemlji dogodi). Da, ako se sa drugom zemljom to dogodi. Šta će onda biti? To vam ja isto sada ne mogu re-

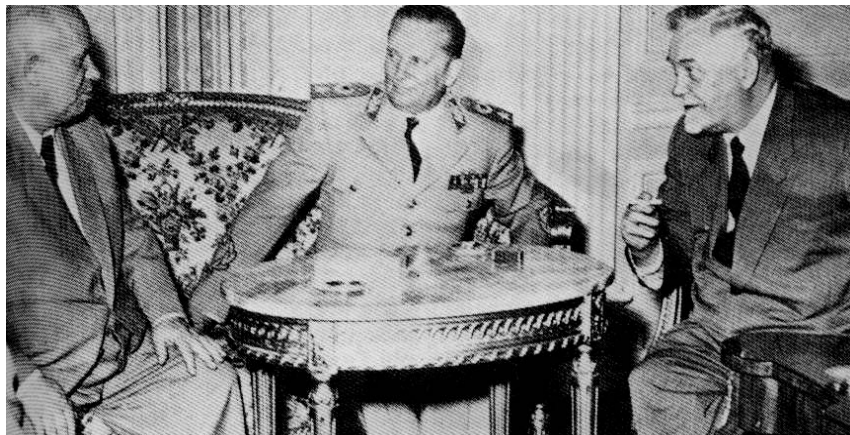
ći, jer kakav će biti slučaj, kakav odnos naše zemlje i vaše – zavisiće od situacije, koja tada bude. Ja mislim o konkretnim stvarima, o kojima smo mi danas raspravljali, mi smo jasno izneli svoj stav. Tačno i jasno smo izrazili i svoje perspektive. A vi mi sada postavljate pitanje kao neku zagonetku. Ja sam dužan da odgonetnem. Pre svega, ja ne bih hteo da se to dogodi ni sa kojom zemljom, a ako se desi, ja ne mogu to sad kazati kako će se razvijati događaji. Lako je početi tuču, a teško je zaustaviti. Borba nekad počine od sitnica, a završava se sa jako velikim činjenicama. Jer, pitanje je postavljeno nekako apstraktno. Apstraktno zato što je vezano za ono što će biti i kako. No, ja ne mogu više ništa reći, pa smatram, polazeći sa pravilnih uzajamnih odnosa, da se nije pokazalo dovoljno taktičnosti u odnosu prema Jugoslaviji. Nije bilo potrebno prekidati veze koje su postojale. Iako mi smatramo da su postojale neke nesuglasice, ali za te nesuglasice podrazumevam to da nije bilo jedinstvenih shvaćanja pojedinih pitanja. To je činjenica. I zato, ako je reč o rezolucijama IB, koje su bile donete, mi smatramo, naprimer, mi se odričemo rezolucije 1949. godine. No, mi za 1948. ne možemo reći da je tamo sva kritika bila nepravilna. Ne možemo to i dajte drugovi da to posle raspravimo (Tito: Osnova te kritike bila je netačna i zato je izvesno kritika u pogledu optužbi bila nepravilna). Optužba je bila nepravična. Tako, mi naročito smatramo, pri kraju 1948. kada je IB apelovao na partiju i narod Jugoslavije da budu protiv rukovodstva, da je to mešanje i da je to nepravilno i mi to odbacujemo. To nije bila funkcija IB, to je bilo unutrašnje pitanje njihove partije i njihovog naroda (Neko stavlja primedbu da misli da to spada pod drugu tačku dnevnog reda). Da, ja isto tako mislim, ali drugovi, nagomilalo se toga toliko, i kada je već bilo govoreno, rekao sam.

Tito: Prekidam ovu sednicu.³⁸

Sastanak je docnije nastavljen u mnogo boljoj atmosferi. Jugosloveni su uspeli da najveći deo svojih stavova unesu u tekst Beogradske deklaracije. Ne bez borbe, kako se seća Edvard Kardelj: „Na tekstu Deklaracije koju su na kraju razgovora potpisali Tito i Hruščov radili smo posebno Veljko Vlahović, Moša Pijade i ja, uz tesnu saradnju sa Titom. Politburo naše Partije je dobro razradio Deklaraciju, tako da je ona postala prava *Magna carta* za odnose među socijalističkim, pa i drugim zemljama. Znali smo da i sovjetska delegacija ima pripremljen tekst Deklaracije. Kad smo pripremljene tekstove predloga Deklaracije izmenjali, pokazalo se da se toliko međusobno razlikuju da je Hruščov vrlo brzo povukao njihov tekst i dao saglasnost da se tekst Deklaracije priprema na bazi našeg predloga.“ Otud je u dokumentu naglašeno „priznavanje i razvijanje miroljubive koegzistencije među narodima, bez obzira na ideološke razlike i razlike u društvenom uređenju“, kao i „priznavanje da politika vojnih blokova pojačava međunarodnu zategnutost.“³⁹

³⁸ AJ, 507, IX/119/I, 45–90, *Tok konferencije jugoslovenske i sovjetske delegacije*, 57–61. Identična verzija se može naći u Arhivu Predsednika Republike, AJ, KPR 837, 1–3-a, SSSR, *Poseta državno-partijske delegacije SSSR-a na čelu sa N. S. Hruščovom, Zabeleške o razgovorima, Beogradska deklaracija vlada FNRJ i SSSR*, 2. jun 1955.

³⁹ Edvard Kardelj, *Borba za priznavanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957*, Radnička štampa, Beograd 1980, 146–147; *Balkanski ugovorni odnosi*, Službeni list, Beograd 1999, knj. III, 279–282.

Hruščov, Tito i Bulganjin na razgovorima u Belom dvoru u Beogradu, maj 1955.

Kanosa u kontekstu

Hruščov i Bulganjin su se, uprkos učinjenim ustupcima, takođe vratili u Moskvu obavljena posla. „Kada smo se vratili u Moskvu“, piše Hruščov, „izvestili smo o toku naših sastanaka sa Jugoslovenima. Rekli smo da Jugoslavija deluje kao zemlja stabilno usmerena na putu socijalizma: i narod i partija su čvrsto privrženi marksizmu-lenjinizmu. U Moskvi smo odlučili da ćemo se naći sa Jugoslovenima na pola puta, i da ćemo postaviti temelje naše buduće ekonomske saradnje otpisivanjem njihovog velikog duga.“⁴⁰ Usledili su sastanci Prezidijuma CK KPSS na kojima su razmatrani rezultati posete. Iz beležaka sa ovih sastanaka jasno se može videti pravi smisao misije u Beogradu. Po povratku, Hruščov informiše članove Prezidijuma o susretima u Jugoslaviji i predlaže da Prezidijum usvoji i predoči plenumu Centralnog komiteta odluku u kojoj stoji da „Prezidijum CK KPSS smatra da je sovjetska vladina delegacija u razgovorima sa Jugoslavijom obavila veliki plodan rad koji odgovara interesima sovjetske države, KPSS i međunarodnog radničkog pokreta, sprovodeći striktno lenjinsku liniju, rukovodeći se u potpunosti smernicama CK KPSS. Prezidijum CK odobrava liniju i praktičnu delatnost sovjetske vladine delegacije u razgovorima sa vladinom delegacijom Jugoslavije. Prezidijum CK KPSS smatra da je rezultat sovjetsko-jugoslovenskih razgovora odlučan zaokret u odnosima između SSSR i Jugoslavije. Likvidirani su nenormalni, nezdravi odnosi stvoreni posle 1948. godine u vezi sa provokativnom delatnošću Berije i Abakumova. Položene su trajne osnove za razvoj prijateljskih odnosa i svestrane saradnje između SSSR-a i Jugoslavije po državnoj liniji, što ima veliki značaj za stvar mira i socijalizma. Prezidijum CK KPSS smatra da su tokom razgovora o partijskim pitanjima u kojima je sovjetska delegacija dosledno branila principe marksizma-lenjinizma, postignuti prvi rezultati i stvoreni preduslovi za povezivanje i zbližavanje KPSS i SKJ.

⁴⁰ S. Talbott (prir.), *Khrushev Rememers*, 379–382.

Rezultati pregovora jasno su potvrdili ispravnost linije i praktičnih mera Prezidijuma CK po pitanju odnosa sa FNRJ i SKJ. Istovremeno rezultati razgovora sa Jugoslovenima potvrdili su pogrešnost stava druga Molotova prema jugoslovenskom pitanju, koji tokom dugog perioda ne samo da nije sprovodio nijednu meru linijom Ministarstva spoljnih poslova u pravcu normalizacije odnosa SSSR-a i Jugoslavije već je i nekoliko puta istupao protiv tih mera koje su bile odobrene od Prezidijuma CK i protiv poboljšanja odnosa sa Jugoslavijom. Drug Molotov je zauzeo stav protiv puta vladine delegacije u Beograd, a posebno protiv stvaranja veza sa rukovodiocima SKJ. Prezidijum CK smatra stanovište druga Molotova po jugoslovenskom pitanju za stanovište koje ne odgovara interesima sovjetske države i socijalističkog tabora i koje ne odgovara principima lenjinske politike. Takvo stanovište bi vodilo održanju nenormalnih odnosa sa Jugoslavijom i daljem potiskivanju Jugoslavije u imperijalistički tabor. S obzirom da se drug Molotov nije odrekao svog neispravnog stava, Prezidijum CK smatra nužnim da o tome dâ obaveštenje na predstojećem plenarnom zasjedanju CK u izveštaju druga Hruščova o rezultatima razgovora sa Jugoslavijom.⁴¹ Molotov, razume se, nije pristajao na ovakvu kvalifikaciju, pa se na sednici razvila živa rasprava o jugoslovenskom pitanju:

Molotov: Izražavam svoje mišljenje.

Hruščov: Mi takođe izražavamo svoje mišljenje. Vječeslave Mihailoviču, to miriše na neprijateljske odnose. Kada biste vi, kao ministar spoljnih poslova, načinili analizu celog niza naših koraka u to doba, videli biste koliko smo mobilisali ljude protiv sebe. Ali, Vječeslave Mihailoviču, potrebno je sve videti, načiniti analizu. Tek onda je moguće naći pravilan pravac.

Molotov: Nisam učinio potrebno u stvari poboljšanja odnosa, inicijativa pripada Hruščovu, bio sam od početka protiv odlaska u Jugoslaviju ... Zajedničku sovjetsko-jugoslovensku deklaraciju od 2. juna smatram za veliki uspeh i dobar rezultat rada naše delegacije u Jugoslaviji.

Hruščov: Ove rezultate smo dobili u borbi sa tobom.

Molotov: To nije tačno.

Hruščov: To je tako.

Molotov: Ali imao sam i dalje imam sumnje u ispravnost pristupa jugoslovenskom pitanju u sadašnjem... Mi smo svi radosni zbog tih uspeha u toj stvari.

Hruščov: Daj bože, da bi isto tako izjavio i u daljim slučajevima da bismo postigli dalju pobjedu u nastupajućoj etapi.

Molotov: Tome ću se, naravno, veoma radovati.

Hruščov: Da bi bilo moguće radovati se, treba to izboriti.

Molotov: Slažem se s tim.

Bulganjin: Na kraju, drugovi, ljudi, kadrovi Jugoslavije su sjajni vojnici, divni ljudi, prema nama imaju veoma dobar odnos.

Hruščov: Dobro bi bilo kada bi drug Molotov pogledao te kadrove i video kakvi su to ljudi, kakav su životni put prošli. ...

Bulganjin: Sjajni su ljudi u Jugoslaviji, oni su studirali i učili kod nas.

Hruščov: Učitelji iz naših škola.

Bulganjin: Izgubili smo te ljude kao svoje prijatelje. Tako je to, drugovi.

⁴¹ AJ, SKJ 507, IX, 119/ I-45-56, *Fragmenti iz zapisnika plenuma CK KPSS jula 1955*, 8.

Hruščov: I kada se to tako prizna, ipak treba reći da smo u vreme priprema za put u Jugoslaviju poverili našim ekonomistima da sakupe materijale i prostudiraju pitanje – je li to fašistička država ili ne? Jednom rečju, počinjali smo u tom pitanju kao pri otkrivanju Amerike. Eto, dokle je čak došao stepen nepoznavanja Jugoslavije.

Bulganjin: U Kardeljevoj glavi vlada zbrka po ideološkim pitanjima. On je verovatno više sličan austrijskom socijaldemokrati kauckijanskog tipa nego komunisti. Prigovoreno mu je na predavanju u Oslu. Po završetku sednice, kojoj je predsedavao Tito, javio se Vukmanović Tempo po odnosnom pitanju. Tito mu je dao reč.

Hruščov: Milim da su se dogovorili.

Bulganjin: Da, ja to isto mislim, da su podelilo uloge.

Hruščov: Ispalo je to kao neočekivano, ali su istupili prema planu.

Bulganjin: Vukmanović nas je napao otprilike ovako: Zašto sve svaljujete na Beriju i na Abakumova, to nisu bili glavni ljudi, a gde je bio Politbiro (mislio je, naravno, na Staljina).

Hruščov: I na nas takođe.

Bulganjin: Da, i na nas. Hoćemo, rekao je Vukmanović, da nam ovde kažete gde je garancija? Mi sa vama razgovaramo, a potom se kod vas pojavi neki Berija (smeh u sali). Naš šef delegacije, drug Hruščov, uzeo je reč, pokazao na Vukmanovića i rekao: „Znate šta, druže Tito, ako vam bude potrebno da pošaljete svog delegata na neku konferenciju da bi onemogućio razgovore, drug Vukmanović će biti čovek koji će tome najbolje odgovarati, pošaljite ga kao diplomatu takve vrste (smeh u sali).

Hruščov: Oni su se takođe nasmejali.

Bulganjin: Svi su se nasmejali – oni i mi – i time je incident upravo i završio.⁴²

Smeh u sali je, međutim, zamro kada su Hruščov i Bulganjin nastavili da otvoreno napadaju Molotova. Bulganjin je dovodio u pitanje njegov opstanak u Prezidijumu: „Kažem vam: imamo li šta da radimo sa čovekom koji je izgubio praktičnu perspektivu? Sva njegova istupanja – to su knjiška, sektaška, talmudistička istupanja. (Glasovi: Pravilno.) Nemaju ničeg zajedničkog sa životom i stvarnim interesom naše partije, naše države. (Glasovi: Pravilno, aplauz). Hruščov: Prezidijum je to uneo u zapisnik.“ Molotov se nije predavao: „Smatram da je prezidijum CK KP marksističko-lenjinistički, ali je moguće prepirati se po pojedinim pitanjima.“ Ostao je, međutim, bez podrške. Kaganovič je, iako veličajući Staljina, priznao da je prema Jugoslovenima učinjena greška, sa čime su se saglasili i Vorošilov i Gromiko, pa Molotovu nije ostalo drugo nego da „prizna pogrešnu poziciju i obeća da će aktivno podržavati liniju CK.“⁴³

Julski plenum je bio poraz za Molotova, koji je bio prinuđen na samokritičko istupanje. Ova debata je predstavljala veoma važan segment borbe za vlast u Prezidijumu i na ovom frontu se Molotov našao usamljen. Prepoznat u partijskoj nomenklaturi kao nosilac promena, Hruščov je shvatio da put ka učvršćivanju leži u demontaži najnepopularnijih aspekata staljinističkog sistema upravljanja, a naposljetku i ka delegitimisanju čitavog Staljinovog nasleđa. Međutim, ova „reforma iznutra“ je predstavljala veoma opasan posao, a ljudi koji su se plašili za ličnu bez-

⁴² А. А. Фуренко, *Президиум ЦК КПСС 1954–1964. Черновые, протокольные записки заседаний, стенограммы*, РОССПЭН, Москва 2003, књ. 1, 47–54. Takođe u skraćenoj formi u: AJ, SKJ 507, IX, 119/ I-45–56, *Fragmenti iz zapisnika o sastanku plenuma CK KPSS jula 1955*, 8.

⁴³ AJ, SKJ 507, IX, 119/ I-45–56, *Fragmenti iz zapisnika plenuma CK KPSS jula 1955*, 10.

bednost grupisali su se sve više oko Molotova, koji se pokazao zatočnikom Staljinovog nasleđa. Diplomatska ofanziva je upravo iz tih razloga inicirana od Hruščova i Bulganjina sa ciljem daljeg osamljivanja Molotova u partijskoj i državnoj hijerarhiji. Iako ministar inostranih poslova, on nije predviđen za člana delegacije, a upravo je stoga i Jugoslavija izabrana kao početak. Kao jedan od kreatora raskida, koji se odlikovao vatrenim kritikama „klike Tito-Ranković“. Molotov u Beogradu ne bi bio rado viđen gost. Zato je on i sam uložio veliki trud da do pomirenja ne dođe, uspravajući raprošman koliko je bilo u njegovim moćima. Njegov neuspeh je bio Hruščovljevi uspeh, i obratno. Otud toliki značaj pridavan poseti Beogradu nije bio vezan strogo za bilateralne odnose između dve države, koliko za borbu za moć unutar Kremlja. Molotov nije odstranjen iz rukovodstva, ali je gubio kontrolu nad spoljnom politikom SSSR-a, koju su sve aktivnije sprovodili Hruščov i Bulganjin, uz pomoć partijskih kadrova poput Dimitrija Šepilova. Jugoslovenska strana je bila dobro informisana o raspletu situacije, budući da su Sovjeti mogli da pretpostave da će takva informacija uticati na učvršćenje dobrih odnosa, a Jugoslovenima dati do znanja po kakvu cenu su oni poboljšavani u samom Sovjetskom Savezu. Ono što je jugoslovenska strana propustila da primeti bila je širina nove sovjetske strategije, u kojoj je Jugoslavija bila samo mali segment. Otvaranje koje je 1955. inicirao Hruščov počelo je zaključenjem mirovnog sporazuma kojim je okončana okupacija Austrije i potvrđena njena neutralnost. Sa druge strane, konsolidacija odnosa između SSSR-a i istočnoevropskih satelita potvrđena je stvaranjem Varšavskog ugovora, sredinom maja 1955.⁴⁴ U ovako promenjenim okolnostima konačno je održan sastanak koji je Čerčil dugo priželjkivao, a ironijom istorije nije uspeo da mu prisustvuje. U Ženevi se 18. jula 1955. susrela „velika četvorica“ (američki predsednik Dvajt Ajzenhauer, premijer Velike Britanije Entoni Idn, premijer SSSR-a Nikolaj Bulganjin i francuski premijer Edgar For). Sastanku su prisustvovali i šefovi diplomatija četiri zemlje (Džon Foster Dales, Harold Makmilan, Vjačeslav Molotov i Antoan Pino), a tu je bio i nezaobilazni Hruščov. Agenda je bila posvećena smanjivanju međunarodnih tenzija kroz izgradnju poverenja.

Sastanak je doprineo smanjenju međunarodnih tenzija i nadama za novi početak, nazivan često „duhom Ženeve“. Prvi put su ozbiljno razmatrane mogućnosti ekonomske saradnje između Istoka i Zapada. U konkretizaciji se, ipak, nije daleko odmaklo. Ajzenhauerov plan o zajedničkoj kontroli neba, koji je trebalo da bude uvod u pokušaj obuzdavanja trke u naoružanju, bio je sumnjičavo prihvaćen na Istoku, dok su zapadni državnici sa jednakom rezervom tretirali Hruščovljeve predloge za istovremeno ukidanje Severnoatlantskog i Varšavskog pakta i odocele predloge za ujedinjenje i neutralizaciju Nemačke.⁴⁵ Iako su se obe strane zalagale za koegzistenciju, „Ženevski sastanak je bio od početka osuđen na propast. Ali je bio koristan u nekoliko važnih elemenata. Pre svega, dao je liderima četiri velike sile mogućnost da vide jedni druge izbliza i izmene mišljenja neformalno, uglavnom na večerama

⁴⁴ Ур. Н. Быстрова, *СССР и формирование военно-блокового противостояния в Европе 1945–1955 гг.*, 488–520.

⁴⁵ Gunter Bischof, *Cold War Respite: The Geneva Summit of 1955*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, 2000.

posle oficijalnih sesija ... Na kraju smo pripremili zajedničku izjavu koja je bila tako formulisana da je svakoj delegaciji omogućavala da je interpretira kako god hoće.⁴⁶ Jedna od kolateralnih „dobiti“ Ženeve bio je i poziv Bulganjinu i Hruščovu da posete Veliku Britaniju. Krećući se putem koji je tri godine ranije utabao Tito, komunistički lideri su posetili ovu državu aprila 1956. „Razgovori u biti nisu mnogo doprineli onome što je proizišlo iz Ženevskog sastanka ... Naš hotel u Engleskoj je bio odličan. Usluga je bila odlična. Sve je to za nas bilo novo. Nismo ranije imali mnogo kontakta sa strancima.“⁴⁷ To se i osetilo u njihovom ponašanju: „Idn je pozvao Bulganjina i mene da provedemo noć u Čekersu. Pokazali su nam odvojene sobe gore. Ujutro sam se rano probudio i otišao u hodnik, tražeći Bulganjinovu sobu da bih ga probudio. Kucnuo sam, misleći da je Bulganjinova. Čuo se ženski glas, iznenađen i uplašen. Shvatio sam da sam umalo naleteo na Idnovi ženu. Okrenuo sam se i požurio u svoju sobu bez izvinjenja i predstavljanja. Bulganjin i ja smo se siti ismejali oko toga, ali smo rešili da to ne pominjemo našim domaćinima.“⁴⁸ Dvojica sovjetskih prvaka su se sastala i sa ostarelim Čerčilom, koji se povukao iz politike posle naglog pogoršavanja zdravstvenog stanja, pa ni tokom ove posete nije uzeo zapaženog učešća. Uprkos ograničenim koristima od posete, Hruščov i Bulganjin su srdačno primljeni kao heroji destaljinizacije Sovjetskog Saveza, budući da su u Velikoj Britaniji boravili još svežih utisaka sa prekretnog 20. kongresa CK KP SS.

Na ovom kongresu Hruščov je 25. februara 1956. izložio „tajni referat“ o prevazilaženju kulta ličnosti i njegovih posledica (О культуре личности и его последствия). Njime je, uprkos otvorenom protivljenju grupe u Prezidijumu, čiji je neformalni vođa bio Molotov a činili su je Maljenkov, Kaganovič i Vorošilov, počelo urušavanje Staljinovog nasleđa. Za Jugoslaviju je ovaj događaj bio od presudnog značaja. Ako je verovati Antunu Duhačeku, „naše partijsko rukovodstvo je imalo referat Nikite Hruščova na Dvadesetom partijskom kongresu mnogo ranije nego što je pročitano u Moskvi. Bilo je to veliko iznenađenje za mnoge jugoslovenske rukovodioce.“⁴⁹ Referat je predstavljao potvrdu kursa koji je Hruščov najavio u Beogradu. Ubrzani tok destaljinizacije doprineo je daljem jugoslovensko-sovjetskom zblizavanju, demonstriranim Titovom posetom Sovjetskom Savezu juna 1956, uoči koje je Molotov prestao da obavlja funkciju ministra inostranih poslova, da bi ga zamenio Hruščovljev pristalica Dimitrij Šepilov. Međutim, kriza odnosa u Istočnom bloku, a posebno intervencija u Mađarskoj ojačala je privremeno pozicije konzervativne grupacije, koja je u junu 1957. čak nadvladala Hruščova, napuštenog u Prezidijumu i od dotadašnjih lojalista, Bulganjin i Šepilova. Hruščov, osokoljen podrškom armije i KGB-a, nije popustio već je prebacio diskusiju na plenum CK KPSS koji mu je dao tako odlučujuću podršku, pa su Molotov, Kaganovič, Šepilov i Maljenkov isključeni ne samo iz Prezidijuma, već i iz Centralnog komiteta, čime je njihov uticaj na partijske poslove trajno okončan.⁵⁰

⁴⁶ S. Talbott (prir.). *Khrushchev Remembers*, 395–400.

⁴⁷ Isto, 403–404.

⁴⁸ Isto, 405.

⁴⁹ A. Duhaček, *Ispovest obaveštajca*, 149.

⁵⁰ Detalji o previranjima u: R. Medvedev, *Svi Staljinovi ljudi*. Odnose snaga unutar sovjetskih struktura moći detaljno analizira Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy towards Egypt*, London 1979, 136–151.

Jugoslavija je bila zainteresovani posmatrač ovih događaja. Podržavajući destalinizaciju SSSR-a, nastojala je da zadrži prednosti od partnerstava koje je stekla tokom sukoba. U takvoj složenoj politici od velikog značaja je bilo Titovo držanje, a on je umeo da iskoristi susret sa sovjetskim državicima za jačanje ličnog prestiža. Ubrzo po njihovom odlasku ugostio je burmanskog predsednika U Nua (6–16. jun 1955) i indijskog premijera Nehrua (30. jun – 7. jul 1955), a krajem iste godine, u pauzi Ženevske konferencije, u svojoj brionskoj rezidenciji primio je i Džona Fostera Dalesa, američkog državnog sekretara.⁵¹ Dales je i dalje bio uveren da korist od Jugoslavije nadmaša moguću štetu od njene neoprezne retorike: „Titov primer i uticaj vrlo su korisni... Njegov primer je učinio da satelitskim državama ide voda na usta. Zato mu i dajemo novac.“⁵² Boravak na Brionima učvrstio ga je u uverenju da je ova investicija opravdana. Dales je prevashodnu ulogu Jugoslavije najviše video u evropskim razmerama. Međutim, ipak je zamolio Tita da se prilikom posete Kairu prihvati posredništva u izraelsko-egipatskim odnosima, i sa očiglednim interesovanjem je pratio Titove procene razvoja situacije u SSSR-u. Kako je pisao Ajzenhaueru, „dan sa Titom bio je jedan od najinteresantnijih koje sam ikada imao.“⁵³ Za Tita je to bio još jedan uspeh u ulozi državnika-domaćina, koji je uticao na razvijanje ideje o posredovanju u međunarodnim odnosima. Tito se složio sa Dalesovim predlogom za posredovanje i zadržao načelno kritički stav prema politici vojnih paktova. Međutim, razumevajući dobro osetljivost situacije u kojoj se nalazio, Tito nije propustio da iscrpno obavesti sovjetsko rukovodstvo o razgovorima koje je imao sa američkim državnim sekretarom, u pokušaju da predupredi malicioznije interpretacije:

„Ja i moji drugovi smatramo za potrebno da Vam pismeno iznesemo neka pitanja, koja će, nadamo se, biti od interesa za Vas. To je naročito potrebno zbog toga što smo primetili da se neke stvari iz naše spoljne politike prikazuju u međunarodnoj štampi u iskrivljenom vidu. Osim toga, mislimo da je korisno da s vremena na vrijeme izmijenjamo misli o raznim problemima od obostranog interesa, kako o onima spoljopolitičkog karaktera, tako i o drugim. Ja ovom prilikom zahvaljujem za dvije pismene informacije, koje ste nam poslali u vezi s Vašim stavom i stavom zapadnih sila u ženevskim razgovorima. Poslije jednodnevne posjete Dalsu na Brionima počelo je u većem dijelu zapadne štampe, kao obično, iskripljavanje i tendenciozno prikazivanje ovog razgovora. Mi smatramo taj razgovor vrlo korisnim, jer smo bez okolišenja mogli iznijeti svoj stav o mnogim pitanjima međunarodnog karaktera. Tema razgovora bila je: Ženevska konferencija, njemačko pitanje, evropska bezbjednost, situacija na Srednjem Istoku, Balkanski pakt, zemlje narodne demokratije i SSSR, situacija na Dalekom Istoku, odnosno Kina. Dals je prvi izložio tok ženevske konferencije i stav zapadnih sila o njemačkom pitanju i pitanju evropske bezbjednosti. Za stavove u pogledu evropske bezbjednosti kaže da su se prilično približili i da tu vjerovatno neće biti naročitih teškoća oko postizanja sporazuma, ali da u pogledu ujedinjenja Njemačke nema izgleda

⁵¹ Detaljno o poseti: L. Lis, *Održavanje Tita na površini*, 235–238. – Dales je još početkom oktobra izrazio želju da tokom konferencije u Ženevi dođe u jednodnevnu posetu. Organizacioni detalji u: AJ, KPR 837, 1–3-a, SAD, *Prijem Džon Foster Dalsu, ministra inostranih poslova SAD*, 6. novembar 1955.

⁵² Prema: L. Sulcberger, *Sedam kontinenta i 40 godina*, Zagreb 1976, 178–179.

⁵³ L. Lis, *Održavanje Tita na površini*, 237.

da bi skoro moglo doći do sporazuma, jer oni insistiraju na slobodnim izborima za čitavu Njemačku, a SSSR to odbija i predlaže jedan zajednički savjet između oba dijela Njemačke, kao prvu etapu u postepenom rješavanju njemačkog ujedinjenja.

Mi smo naš stav o njemačkom pitanju izložili u sljedećim crtama. Svi mi koji smo već dvaput bili napadnuti od Njemačke zabrinuti smo zbog toga što se ne vodi računa o karakteru njenog budućeg razvitka, to jest o potrebi razvitka u pravcu njene miroljubivosti, a ne revanšizma. Jedna ujedinjena i naoružana Njemačka je nepoznanica jer niko pa ni Zapad ne može znati šta će učiniti Njemačka kad bude jaka i naoružana. Ni zapadne zemlje ne mogu biti sigurne u to da će ona htjeti da ostane u zapadnom paktu i da će tu igrati jednu podređenu ulogu. Prije će ona uzeti svoj sopstveni pravac, što bi ubuduće opet bilo opasno za mir. Drugo, mi smatramo da SSSR ne može pristati da Istočna Njemačka, kao nova državna formacija, ne učestvuje aktivno u rješavanju ujedinjenja Njemačke. Jer, ovdje je u prvom redu pitanje da sam narod Njemačke, čitave Njemačke, učestvuje u rješavanju svojeg ujedinjenja. Tu je u pitanju i unutrašnja demokratizacija Njemačke, a Istočna Njemačka u tom pogledu može odigrati pozitivnu ulogu kao protivteža razvijanju fašističke i revanšističke tendencije u budućoj ujedinjenoj Njemačkoj. Nema smisla da se na Zapadu strahuje da će Istočna Njemačka na taj način politički asimilirati Zapadnu Njemačku i uspostaviti komunističku vlast u cijeloj Njemačkoj. Tu se radi samo o tome da bi se učešćem Istočne Njemačke u postepenom rješavanju ujedinjenja samo ojačale progresivne snage u čitavoj Njemačkoj, što bi bila garancija da će ujedinjena Njemačka zaista biti demokratska i miroljubiva. Razgovor o njemačkom pitanju završen je time što smo naglasili da ne bi bilo potrebno insistirati da se najprije riješi pitanje ujedinjenja Njemačke, već da je najbolje prvo pristupiti izradi sporazuma o evropskoj bezbjednosti, gdje su gledišta najbliža, a onda bi baš time bilo moguće doprinijeti lakšem i bržem rješavanju njemačkog pitanja.

U pogledu situacije na Srednjem istoku, Dals je izrazio želju, nekoliko puta, da bi bilo dobro da ja za vreme svog puta u Egipat posredujem između Egipta i Izraela radi obustavljanja sadašnjih neprijateljstava. On je isto tako izrazio zabrinutost zbog naoružanja Egipta od strane SSSR i Čehoslovačke. Dalsu je rečeno da je pitanje posredovanja vrlo delikatna stvar, jer su Arapi strašno ogorčeni prema Izraelu zbog stalnog provociranja i zbog teškog stanja arapskih izbeglica. Što se tiče naoružavanje Egipta, a zatim prijetnje preventivnim ratom i očevidnog boljeg naoružanja Izraela, Egipat je zabrinut zbog toga i želi da kupi oružje tamo gdje može, jer ga na Zapadu nije mogao dobiti u nekoj znatnoj količini. U pogledu posredovanja sa naše strane, Dalsu je rečeno da je naša dužnost da radimo na smirenju između Izraela i Egipta. Ali, mislimo da bi bila vrlo nesretna ideja stvarati na Srednjem istoku neke paktove koji nemaju nikakav drugi efekat osim razvijanja arapskog jedinstva i stvaranja stalnih sukoba u tom dijelu svijeta. Interesantno je da se Dals složio s takvim gledanjem i mi smo dobili utisak da je taj pakt forsiran s neke druge strane. O Kini mi smo izložili naš već dovoljno poznat stav da bi bilo potrebno primiti Kinu u Ujedinjene nacije i da bi to bilo veoma korisno za smirenje u svijetu. Osim toga, na taj način bi se uklonila anomalija da jedna takva zemlja sa pet stotina miliona stanovnika, ne bude zastupana u Ujedinjenim nacijama. Što se tiče Dalsovog interesovanja za naše odnose sa SSSR-om i zemljama narodne demokratije, kao i za situaciju u tim zemljama, objašnjeno mu je da se odnosi sa SSSR dobro razvijaju, a da sa ostalim zemljama ne ide baš glatko. U pogledu odnosa SSSR-a s tim zemljama objašnjeno je Dalsu da Beogradska deklaracija daje pravo naroda da sami sobom upravljaju i da se drugi ne mješaju u unutrašnje stvari drugih zemalja, ne važi samo za Jugoslaviju već i za druge zemlje, uključujući i zemlje narodne demokratije. Podvučeno je takođe da je iluzorno misliti da se nekom intervencijom izvana može promijeniti unutrašnji sistem ili učvrstiti strani sistem u tim zemljama.

U pogledu Balkanskog saveza, Dals je izrazio želju da mi djelujemo pomirujuće između Turske i Grčke. Mi smo kazali da s Grcima imamo odlične odnose ali da je suviše veliko ogorčenje u Grčkoj zbog poznatih događaja u Istambulu i Smirni, no da mi i tu radimo na stišavanju sukoba. Dals je postavio pitanje o sadašnjem karakteru Balkanskog pakta, odgovoreno mu je da taj pakt nužno dobija sve više karakter konstruktivne i miroljubive saradnje između tri zemlje potpisnice, jer bi se davanje prioriteta vojnoj saradnji kosilo s našom politikom – politikom aktivne koegzistencije i miroljubivog rješavanja svih spornih pitanja. Dals je ovo dosta dugo izlaganje pažljivo pratio i dobili smo utisak da se kod nekih stvari i zamislilo, no svakako smatramo da je ovaj sastanak bio vrlo koristan i ako nije bilo razgovora o našim međusobnim odnosima.
Beograd, novembra 1955, Tito.“⁵⁴

Levo: Titova zdravica sa Hruščovom, prvim sekretarom KP SSSR maja 1955. prilikom posete sovjetske delegacije u Belom dvoru u Beogradu.

Desno: Titova zdravica sa Džonom Fosterom Dalesom, američkim državnim sekretarom novembra 1955, prilikom posete Titovoj rezidenciji na ostrvu Brioni

*

Tito je tokom 1955. izborio značajan manevarski prostor, između ostalog i stoga što je njegov debi na spoljnopolitičkoj sceni koincidirao sa naglim usponom globalne samit-diplomatije, obeleženim „povećanom težnjom političkih lidera da se bave ministarskom diplomatijom. Mlaznjaci su učinili svet manjim i malo je političara odolelo težnji da se okušaju u međunarodnim pregovorima.“⁵⁵ Tito se nije samo povodio za ovim tokom, već mu je dao i aktivan doprinos, posvećujući veliki deo vremena ostvarenju direktnih kontakata sa svetskim državicima. Početni uspesi su ga uverili u nezaobilaznost ovog pristupa, kojim je istovremeno jačao spoljnopolitičku poziciju zemlje i etablirao se kao njen nezamenljivi predstavnik. Previđao je rizike ovog vida diplomatskog saobraćanja, na koje su profesionalni pregovarači,

⁵⁴ AJ, 507, IX, 119/1, 45–90.

⁵⁵ D. H. Dunn, *Diplomacy at the Highest Level*, 221–222.

„ljubomorni na šefove država i vlada što im uzimaju hleb i sve više žele da se bave njihovim poslom – diplomatijom“, već tada skretali pažnju. „Šefovi država, sa svojim masivnim egom, svojim nepoznavanjem nužnih detalja i svojom prožetom verom u vrednost dvosmislenosti povratnih udaraca, prosto precenjuju sve“, upozoravao je Dejvid Vot. Bivši američki državni sekretar, Din Ačenson, smatrao je da „kad jedan šef države ili vlade napravi neku brljotinu, mreža za golove iza njega je otvorena.“ Džef Beridž je tvrdio da „diplomacija koja se vodi na samitima ne samo da pravi više grešaka, već pravi nepopravljive greške“, i zalagao se za aktivniju ulogu profesionalnih diplomata kao „šerpasa na samitima“. ⁵⁶ Čak su i šampioni lične diplomatije, poput tadašnjeg američkog potpredsednika Ričarda Niksona i Nikite Hruščova, ubrzo shvatili njene rizike. Nikson je upozoravao da je „stvaranje neosnovane euforije jedna od opasnosti diplomatije na vrhu. Duh i ton znače samo kada dva lidera imaju zajedničke interese ili nesporazume koji mogu biti rešeni njihovim upoznavanjem“. Hruščov je bio još otvoreniji: „Da li mislite da će dva predstavnika dijametralno sučeljenih stanovišta samo da se nađu i rukuju i kontradikcije između sistema će se prosto otopiti? Kakva je to utopija?“ Upravo takvoj utopiji ostao je posvećen jugoslovenski šef države, za koga od sredine pedesetih godina pitanje nije bilo da li da se upušta u pregovore na vrhu, već kako da u njima ostvari što češće i zapaženije prisustvo. Do kraja života ostao je nosilac fenomena koji je izraelski diplomata Aba Eban nazvao „monarhizacijom“ spoljne politike.

---

⁵⁶ Miodrag Mitić, *Diplomatija – delatnost, organizacija, veština*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1999, 204; Donald C. Watt, *Summits and Summitry Reconsidered*, International relations, II (1963), 493–504; Geoff R. Berridge, *Diplomatija: teorija i praksa*, „Filip Višnjić“, Beograd 2008, 246–270.

PRILOZI DRUGOJ GLAVI

Prilozi drugoj glavi sadrže dokumenta relevantna za razumevanje jugoslovensko-sovjetskog približavanja. Pored osnovne hronologije koju je za diplomatske potrebe izradila britanska ambasada u Moskvi (I), reprodukovani su izvodi iz zapisa sa beogradskih razgovora dveju delegacija koji se odnose na spoljnu politiku (II). Priložen je i tekst Beogradske deklaracije (III).

HRONOLOGIJA SOVJETSKO-JUGOSLOVENSKOG PRIBLIŽAVANJA IZRAĐENA U BRITANSKOJ AMBASADI U MOSKVI

1953.

5.5. Jugoslovenske emigrantske novine u Moskvi pozivaju Jugoslaviju da se vrati u „porodicu demokratskog bloka“

14.6. Tito u govoru u Pažinu kaže da su Jugoslaviji potrebni normalni diplomatski odnosi („mi sada čekamo na Ruse da pokažu svojim delima kako će normalizovati te odnose“)

7.11. Tito prvi put od 1948. šalje Vorošilovu čestitku povodom godišnjice Oktobarske revolucije

1954.

2.2. Glasilo Kominforma poziva na obnavljanje drevnih veza između bratskih naroda zemalja narodne demokratije sa velikim ruskim narodom

4.2. Zagrebački radio javlja da Jugoslavija nije prevarena manevrima Kominforma

23.4. Tanjug šalje dopisnika u Moskvu

26.5. Jugoslovensko-mađarski barter aranžman, prvi od 1949, potpisan u Beču

2.7. Rojters javlja da je SSSR voljan da repatrira zadržane jugoslovenske građane

6.9. Sovjetska trgovinska delegacija dolazi u Beograd, prvi put od uvođenja ekonomske blokade

29.9. Prekinuto emitovanje stanice „Slobodna Jugoslavija“

19.9. Titov govor u Ostrožnom u prilog normalizaciji prenet u sovjetskoj štampi, prvi put od 1948.

13.10. Višinski piše Savetu bezbednosti o Tršćanskom pitanju

14.10. Radio Beograd se čuje u SSSR-u

16.10. SSSR se obavezuje da vrati jugoslovenske kadete koji su ostali u Moskvi

20.10. Desetogodišnjica oslobođenja grada Beograda je prilika za izmenu srdačnih čestitki na obe strane

6.11. Saburov u svom govoru poziva na uspostavljanje „iskrenog prijateljstva“ sa Jugoslavijom i kompletnu normalizaciju odnosa

24.11. Jugoslavija odbija da prisustvuje konferenciji o evropskoj bezbednosti u Moskvi

29.11. Maljenkov i drugi prisustvuju jugoslovenskom Danu Republike u Moskvi

15.12. Dva jugoslovenska pisca dolaze na Kongres pisaca u Moskvu

17.12. Jugoslovenska trgovinska delegacija odlazi za Moskvu da utvrdi novi trgovinski sporazum umesto privremenih barter aranžmana

21.12. U govoru u indijskom parlamentu Tito ističe da su sovjetski lideri priznali da su 1948. pogrešili

1955.

5.1. Potpisan jednogodišnji trgovinski aranžman u Moskvi

8.2. Molotov na Vrhovnom sovjetu govori o potrebi pune normalizacije odnosa: „Još sve nije urađeno da bi se to postiglo.“

9.2. Beograd u načelu prihvata Molotovljevu izjavu, ali protestuje protiv ocene da je Jugoslavija „skrenula u određenoj meri sa kursa koji je usvojila u prvim posleratnim godinama.“

10.3. Titov govor prenet u *Izvestiji* i *Pravdi* bez komentara

12.3. *Pravda* reaguje blago. Uglavnom se komentariše da podgrevanje starih neprijateljstava služi samo neprijateljima obeju država.

3.3. *Glasnik*, časopis srpske Patrijaršije, najavljuje da su nastavljeni odnosi Ruske i Srpske pravoslavne crkve, prekinuti 1948.

7.3. Tito govori o spoljnoj politici na sednici oba doma jugoslovenske skupštine. Tvrdi da je normalizacija važan preduslov mira. Govori o nedavno uspostavljenim odnosima sa Kinom, a za Molotovljevu izjavu kaže da „ne odgovara realnosti“.

13.4. Jugoslovenska vlada izražava spremnost za razmenu parlamentarnih delegacija sa SSSR-om

20.4. Jugoslovenska sindikalna delegacija odlazi na proslavu Prvog maja u Peking. Hruščov u Varšavi tvrdi da je poslednje poboljšanje u odnosima sa Jugoslavijom od velike važnosti za bezbednost u Evropi.

8.5. Bulganjinov govor na 10-godišnjici Dana pobeđe u Evropi u kojem se odaje priznanje „velikoj ulozi koju je u ovoj borbi imao jugoslovenski narod, predvođen CK KPJ“

14.5. Najava predstojeće posete sovjetske delegacije Beogradu, prevedene Hruščovom, sa Bulganjinom, Mikojanom, Šepilovim, Gromikom i Kumikonom.

Izvor: The National Archives, Public Record Office, Foreign Office, 371/118026 RY 10338-51

A Chronology of the USSR – Yugoslav Reapprochement, 14. 5. 1955.

II

TOK KONFERENCIJE JUGOSLOVENSKE I SOVJETSKE DELEGACIJE

Maršal Tito: Drugovi, pozdravljam sovjetsku delegaciju, druga Hruščova, druga Bulganjina, druga Mikojana i ostale. Izražavam svoje zadovoljstvo što imam mogućnost da ih pozdravim tu, u našoj zemlji, kao rukovodioce velike države koja je prva u svetu sprovela proletersku revoluciju i pošla novim putem. Mi smo se danas ovde sreli da bi razmotrili neka pitanja, koja se tiču međunarodnog položaja i naših međusobnih odnosa. Ja verujem da smo mi svi duboko svesni tog velikog događaja, zato što je sada u svetu takvo stanje da je potrebno udružiti sve snage kako bi doprneli stvari mira i kako bi, kako da kažem, uspostavili prijateljstva, kako među našim narodima tako i u celom svetu. Ja znam da ima još raznih prepreka, koje ne mogu odmah biti rešene, sada za ovim stolom. No, ja se nadam da možemo mi ipak, ovde, na ovoj konferenciji postaviti principe za naše buduće odnose, zato što je to, kako naša želja i naših naroda želja, tako isto vaša želja i želja vaših naroda. Ja znam da ste vi takođe sami uvideli da u svetu postoje ljudi koji ne gledaju mnogo prijateljski, neprijateljski gledaju na stvari. No, vi ste se mogli uveriti da se mi nismo osvrtnali na to šta ko misli u drugim zemljama, nego smo mi gledali na svoje ciljeve i na naš sopstveni put, koji je u saglasnosti sa svim narodima, i naravno, u prvom redu sa sovjetskim narodom. Mi smo imali u prošlosti mnogo zajedničkog, mnogo teških trenutaka, mnogo lepih pobeda, no bilo je kasnije nerazumevanja, za koje mi smatramo da će toga dana, kada razmotrimo sve te probleme, biti skinuta sa dnevnog reda. Ja želim, drugovi, da vi steknete poverenje u našu otvorenost, kao što i mi želimo da, vođeni potpunom otvorenošću, naši razgovori budu imali uspeha.

Nikita Hruščov: Dozvolite mi, drugovi, da pozdravim delegaciju jugoslovenskog naroda sa kojom smo mi opunomoćeni da vodimo pregovore u ime Sovjetskog Saveza, Centralnog komiteta Komunističke partije i Prezidijuma Vrhovnog sovjeta Sovjetskog Saveza. Ja mislim, drugovi, da će vama biti razumljivo, pogotovo ako pratimo praksu, da ima mnogo primera koji pokazuju da je konflikt lakše stvoriti nego ugasiti. Ima vrlo mnogo istorijskih primera kada su konflikti iskrsavali usled slučajnih uzroka i, ukoliko bi se uložili međusobni naponi, bilo bi možda moguće ne samo sprečiti te konflikte, već ih i ugasiti. I stoga, drugovi, ja smatram, vi razumijete, da se u Sovjetskom Savezu smatralo – neću da krijem, kada se određivala naša delegacija za ovamo – da je prošlo mnogo vremena u prepisci sa Centralnim komitetom Saveza komunista Jugoslavije. Ja to ne želim da krijem pred vama kao drugovima i jednomišljenicima, izjavljujući sasvim otvoreno onako kao što smo mi raspravljali i ocenjivali kod nas. Nije nam bilo lako da to razumemo. To nije bio lak posao. Ja sam dužan da kažem, da kod nas, a kako se vidi i u vašoj partiji i kod vašeg naroda, ima takvih ljudi, koji pitaju zašto, da li je to nužno, zašto u Jugoslaviju, kako će vas primiti, kakva je to velika zemlja i šta je to sve? Ja, drugovi, govorim onako kako je to u stvarnosti. Mi smo to izbacili iz glava, ali to pitanje nije obično. Treba posmatrati suštinu stvari i gledati dalje od onoga nego što bi, kako znate, gle-

dala neka lična ambicija ili samoljublje. To treba odbaciti s naše strane. Obzirom da utičemo na sudbinu i istorijska zbivanja te je na nas bačena odgovornost za pitanja koja se odnose na uzajamne odnose između bratskih država i međunarodne politike. Prema tome, mi želimo da pođemo sa pozicija državnika i rukovodilaca komunističkog radničkog pokreta. Mi smo odbacili sve. Mi smo razumeli i shvatili vaš odgovor u kome ste izrazili želju da se sastanemo negde na Dunavu ili u Beogradu. Ja razumem da bi vama bilo teže doći k nama, nego nama kod vas. I zato smo, razmatrajući to pitanje, posle toga svi saglasno kazali: „Zašto bi nama trebalo da se susrećemo negde na Dunavu, tamo negde iza žbuna, onda je bolje da pođemo u Beograd i otvoreno kažemo kako mi gledamo na stvari, odbacujući postojeće raspoloženje i nastojeći da nađemo puno uzajamno razumevanje.“ Ja mislim da ćete vi pravilno razumeti naše postupke u odnosu na to. Mi, drugovi, moramo da imamo u vidu da uzajamne uvrede – optužbe, koje vi razumete, nisu priličile, pogotovo jer nismo ostali jedni drugima dužni, kako sa naše, tako i sa vaše strane. No, priznajem da je u početku vatra, i to nedostojno, otvorena s naše strane, pa smo mi i dužni da prvi kažemo da se vatra prekine. I zato smo dali otvorenu izjavu.

Drugovi, kao što sam to drugu Titu kazao još u automobilu, kod nas je bio težak period. Drugovi, vi jugoslovenski rukovodioci, rukovodioci Komunističke partije Jugoslavije i svoga naroda, ne možete ni zamisliti kako je to bio težak period i kako je tu ulogu odigrao Berija. Ja razumem da vi postavljate pitanja, a što vi, kako da kažem, ruski komunisti i komunisti SSSR hoćete sada da se zaklanjate za Berijom i Abakumovim, a gde ste vi bili? Da, mi smo, drugovi, bili tamo gde ste i vi ste znali da smo bili. Drug Kardelj (obraća se Kardelju), kada si ti to bio u SSSR-u, u 1937. godini. No, to nije protokol. Od tada mi smo mnogo izgubili, i to čestitih, i vrlo dobrih ljudi. I šta se desilo? Sada smo mi hiljade ljudi oslobodili iz zatvora i to svojih ljudi. Mi smo neke od njih, i to većinu, ponovo vratili, nedavno, vratili u partiju. Time se pokazuje koliko je duboko obaveštajna služba prodrila u redove partije i dospela do samih rukovodećih vrhova. I zato, posle smrti Staljina, kada se ta aktivnost bila razvila do nepodnošljivosti i kada je ta pojava postala očita i razumljiva, vi ste videli, kako smo mi onda nastupili. Mi vidimo sada da smo pravilno uradili. Nama su bile time odrešene ruke, dobili smo pristup do dokumenata koje smo proanalizirali, tako Popiščeva, Pavel Petroviča i tako smo podneli dokumenta te se otkrilo da nema nikakve krivice. Kleveta. Od tada smo mi kazali javnom tužiocu da prouči materijal, a on je podneo izveštaj da nema nikakvih podataka za optužbu Popiščeva, i mi smo ga rehabilitovali. Ja, kada vam to govorim, hoću da kažem kako je to ozbiljan posao, no vi razumete, da kada je taj organ imao mogućnosti, on je i mučio, on je stvar i skuvao.

Drugovi, mi se protivimo tome, kao što ste se i vi protivili. Mi znamo takođe da je naša obaveštajna služba vrbovala vaše ljude. To ja pozitivno znam. Vrbovala čak generale. I kakvi su to prijateljski odnosi, kad jedan prijatelj vrbuje protiv svojih prijatelja? Kakvi to mogu biti odnosi? Kada je 1948. godine Staljin mene pozvao u Livadu tada je u to vreme bio Gotvald i mi smo razgovarali. Tada se on obratio Staljinu: „Vaša obaveštajna služba vrbuje naše ljude. Zašto vam je to potrebno, i kažite, ako vam je što potrebno i mi ćemo vam poslati, i to je pravilno“. I tom prilikom

je doneto rešenje, ali već posle toga, kada se razbuktao konflikt sa Jugoslavijom, tada je Staljin video da to vodi do negativnih posledica. Evo, drugovi, kakva je bila situacija. Mi sada to pitanje detaljno razmatramo i pretresamo u našoj stvarnosti i čvrsto držimo kurs i to kroz kolektivno rukovodstvo tako da sada kolektivno i dovoljno slobodno raspravljamo, tako da svako može izneti svoju misao i tačku te tako nalazimo zajedničko rešenje. I tako smo našli ovo rešenje, tj. da dodemo k vama i da kažemo u čemu nismo bili u pravu i ja smatram da smo to uradili – sada treba o tome da porazgovaramo.

Ja razumem druga Tita da odmah, znate, posle toliko opterećenja, preturanja i preplitanja, sve naravno, neće biti odmah u redu. No, ja ipak mislim da će nama biti lakše, ako grešim ispraviću, da se popravimo, nego vama. Ja tako mislim. Ja kažem da će nama biti lakše. No ja time neću da vredam svoje prijatelje, mi smo jači (nejasna upadica). Zato i kažem da će nama biti lakše nego vama. Mi smo kod nas zato i sve smleli i potukli, da uzme vrug, mada takav izraz protokolarno nije predviđen. Drug Popović će to već nekako uskladiti. On može sve da napiše što god hoće. Ja mu verujem, ja svakako nisam govorio protokolarnim rečnikom. Sada, smatram govoreći u prvom planu, da nismo došli da trgujemo, nego smo došli kod svojih ljudi, pa dogovorili se ili ne o ideološkim pitanjima, po državnim pitanjima mi moramo rešiti neosporno i nezavisno, jer tu smo mi međusobno, između vas i nas dozvolili ono što se ne sme trpeti među susednim državama. Zato treba skinuti ta pitanja, te gorčine i famozne optužbe. Izvinite, ako govoreći, prelazim na ilustrativno izražavanje. Kada je moja porodica saznala da putujem, moja kćerka, koja je završila 10-ljetku – no ona se vaspitala u tome što je bilo između nas i vas, mi je kazala: „Slušaj, tata, zar ti putuješ u Jugoslaviju, ja imam u vidu...“ Ta šta ti govoriš, šta ti misliš“ (smeh). Evo do čega je došlo. Ja sam joj odgovorio: „Umiri se, umiri, pa ćemo prodiskutovati“. Zašto ja to govorim. Zato što smo mi sami vaspitali ljude. Sada ne možemo očekivati da će nam se svi obradovati. Zato još treba mnogo.

No drugovi, šta smo mi uradili? Mi smo vama poslali odluku Centralnog komiteta prošle godine, tako da smatramo da vi možete pravilno razumeti naše težnje. Ne radi se samo o tome da kaznimo i uklonimo krivce, a mi da provodimo razgovore o tome, o postavkama u biografiji i koliko smo mi u međuvremenu napisali knjiga, što sve nije važno (**Tito**: To nije važno). Na nama sada, kada se vratimo, leži da pročistimo put i rasvetlimo pitanja, ja smatram, u vezi naših sporazuma o državnim i ekonomskim pitanjima za koja ste zainteresovani kako vi tako i mi. Mi razumemo, ja govorim direktno, da smo mi ekonomski jači od vas, a kod vas stvorena teška situacija nije još sasvim likvidirana. Pri tome, kada idemo na naše zbližavanje, mi to želimo obzirom da mi sami želimo da uspostavimo normalne odnose sa Amerikom i Turskom, mi smo pisali i Turcima, ali nam oni nisu odgovorili. Međutim, kod vas, kako da kažem, postoji bolje uzajamno razumevanje (smeh). Mi razumemo, mi smo čitali vašu izjavu. Ja govorim, mi smo to čitali. No ja govorim o tome: kako izgleda, postoji neka opreznost ekonomskog poretka kod svih zapadnih istupa. Naš dolazak, on će vam ... Naravno, sada će biti svađe za vašu dušu, no šta mogu oni, Amerikanci? Mogu, obzirom da između nas postoji ideološka srodnost i opšti zadaci, ne dati novac. (**Tito**: Za novac se ne prodajemo). No ja sam dužan da kažem i da konstatu-

jem vašu čast, da ste se vi, i pored svih optužbi i podozrenja, držali dostojno i umeli da sačuvate svoju politiku i nezavisnost bez obzira na vaš težak ekonomski položaj u kome se nalazite. Ja smatram da opšti interesi, kako izgleda, zahtevaju, da mi nađemo nekakav zajednički jezik, s tim da nastojimo da se vaša zemlja počne što više da oslobađa zavisnosti, što ne znači prekidanje poslovnih veza. Mi samo želimo da trgujemo sa Amerikancima, no kako izgleda, trebalo bi ipak postaviti naše ekonomske odnose na jednu širu osnovu. Posle toga treba razmotriti i partijska pitanja, a ja smatram, a verovatno i vi takođe, da bi to bilo osnovno. Napominjem da svima nama koji ovde prisustvujemo kako izgleda ostalo je još nešto do 60 godina, mi smo te godine prevalili dok ćemo uskoro praznovati kod Nikolaja Aleksandroviča i to 11-og, napunio 60 godina, što potvrđuje da smo korisno radili za dobro radničke klase i da ćemo još raditi. Mi bi želeli, i nadam se da ćemo, kada budemo izmenili svoja mišljenja o kojima smo iskreno već govorili u svojim ranijim i jučerašnjim govorima, pravilno shvatiti pitanja koordinacije naših akcija i pune nezavisnosti naše unutrašnje politike. Bez toga se apsolutno ne može. Eto šta sam ja sa svoje strane hteo da kažem o tome i da vas pozdravim od celog našeg naroda i od sebe, i to od sveg srca, i ubeden sam, duboko sam uveren da će povratak naše delegacije u Sovjetski Savez biti naša zajednička pobeda. Mi odavde ne treba da se razidemo niti kao pobedeni niti kao pobeditelji, već kao jednaki, kao prijatelji koji su se popravili i pretresli sva pitanja i našli, kako da kažem, put po kojem ćemo naći naše zблиženje. Eto, čemu naša konferencija treba da bude posvećena.

Drug Tito: Drugovi, ja kao predsedavajući predlažem sa naše strane sledeći dnevni red. (Da, izvolite). I to prvo, razmatranje međunarodnog položaja, i drugo naši međusobni odnosi. Ja dajem reč drugu Hruščovu.

Hruščov: Ja bih se u vezi sa međusobnim položajem oslonio na neka naša dokumenta. Mi sada u vezi sa čitavom situacijom treba, pre svega, da postignemo stišavanje. Stišavanje, koje se sastoji iz nekih akcija, iz nekih činjenica. Pre svega, da bismo došli do popuštanja potrebno je uspostaviti poverenje među državama. Apsolutnog poverenja, ja mislim, da otvoreno govorimo među nama kao zemljama koje stoje na određenim klasnim pozicijama, apsolutnog poverenja među nama i kapitalističkim zemljama ne može biti. No, mi sada treba da uredimo naše uzajamne odnose kako ne bi moglo doći do stvaranja uslova nekog nepoverenja, tj. treba stvoriti situaciju koja će doprineti očuvanju mira. Zato mi nastojimo da se razvije i spoljna politika među državama. Naravno, tome se u prvom redu suprotstavlja Amerika. Sada u vezi sa razoružanjem. Mi držimo vrlo veliku armiju, naša je armija jako velika, a osim toga i oni su organizovali velike armije. Mi smatramo da se treba dogovoriti o naoružanju, o smanjenju oružanih snaga, o smanjenju rashoda za naoružanje. Mislim da ste vi upoznati sa našim dokumentom koji smo izneli... (**Drug Tito** ubacuje: Deklaracijom). Da, deklaracijom. I mi od nje iskreno polazimo. I to iskreno polazimo. Ja bih hteo da vam obratim pažnju na situaciju koja interesuje Amerikance. Kad oni predlažu razoružanja i zabranu upotrebe atomskog i vodoničnog oružja oni sa svoje tačke gledišta i predlažu sistem kontrole. (**Upadica:** To je Baruh

izradio projekat i ovo poslednje je Baruhov sistem). I ako sada tako realno pogledamo na stvari mi nemamo mogućnosti da prihvatimo taj sistem, ali ne samo mi već ni Amerika i Engleska, niti ijedna kapitalistička država. Zato je to propagandni predlog. Zar Amerika može pustiti naše koji bi se nalazili po njenim preduzećima, kad oni ne dozvoljavaju našim agronomima i biotehničarima da idu tamo u vezi sa kukuruzom. Ni mi, takođe sada, nećemo pustiti, ne možemo pustiti njih, to su obaveštajci. Znači, mi smo tražili realne puteve za sporazum. I zato smo mi predložili svoj sistem kontrole i mi to možemo odmah usvojiti. Ako bi se i drugi složili se predlozima koje smo dali, mi smo spremni da to potpišemo. U čemu se oni sastoje? Da ponovim, iako ste vi svi čitali. Uostalom, evo u čemu je stvar. Sada u proizvodnji atomske energije za mirnodopske ili ratne ciljeve nema razlike. Stvar je samo u primeni. Znači, glavna je razlika samo u konstruisanju bombi i mehanizmu za upaljivanje. Tako da mi to uvek možemo sakriti, kao što mogu sakriti i Amerikanci. Znači, da oni mogu slobodno proizvoditi atomsku energiju, a posle toga tu atomsku energiju upotrebiti i u mirne i u ratne svrhe. I mogu, znači, proizvoditi i praviti atomske bombe od onoga što su sakrili od naših inspektora. Znači, oni je mogu iskoristiti kada im je to nužno. Prema tome, to ne daje nikakve garancije. Naprotiv, to traži budnost. Zato smo mi spremni da to prihvatimo tek na onoj etapi kada bude više poverenja među državama, tj. da prihvatimo kontrolu sa inspektorima u fabrikama. No, danas, očigledno, za to nismo pripremljeni. Zato mi danas nastojimo da se uspostavi kontrola na železničkim raskrscima, na automagistralama, na aerodromima i samim tim ostvarili bi se uslovi za kontrolu trupa i materijala. Dakle, ako mi uspostavimo takvu kontrolu da se iznenada ne mogu sakupiti snage za agresivna dejstva, to je, smatram, prilično efikasna kontrola. Na to nam Amerika, Engleska i Francuska još nisu odgovorile. No, da priznamo, ni mi nismo gajili neke naročite nade da će nam oni na to pozitivno odgovoriti. U Americi, kako izgleda, sada nema uslova da oni to prihvate. Na to mi gledamo realno. U Americi se sada ne može postići popuštanje zategnutosti, jer, znate kako je: popuštanje zategnutosti može dovesti do ekonomskog pada, pošto oni na tome temelje, takoreći, svoju politiku i ekonomski prosperitet. Kako izgleda, ja mislim, a i po izjavama Dalsa i Ajzenhauera, i koga još sve ne, koji su davali izjave na televiziji, njima je potrebno da prođe neko vreme, da sačekaju dok malo stvar ne prođe, pa da daju izjavu kako im to ne odgovara. Toliko po pitanju naoružanja. Kao što vidite mi idemo na tako veliki korak ka razoružanju. Mi smo se odrekli svog stava o razoružanju za jednu trećinu. Tj predlog je bio slab, zato što on nije izjednačavao razoružavanje i nije stvarao uslove za poverenje među državama. Mi smo tome prišli sasvim iskreno. Mi smo sa Kinom o tome prodiskutovali i ona podržava naš stav o tome. Toliko po tom pitanju. Po pitanju trgovine već sam odgovorio. Sada mi imamo pitanje (**Upadica**: o sastanku). Da, sada je to pitanje četvornog sastanka. Pre nego što smo pošli na ovaj put mi smo pisali Francuskoj, Engleskoj i SAD. Ako govorimo kao prijatelj mi smo pisali i Kini. Sastanak je bio potreban konzervativcima da bi pobedili laburiste. Kako izgleda, iako još ne znam konačne rezultate, oni su postigli svoj cilj. Prema obaveštenjima koje imamo o Amerikancima, njima susret nije potreban. Ali, zapravo, ni mi se ne nadamo naročito mnogo u vezi a tim sastankom, iako bismo ga hteli ako bi do-

neo neku realnu korist. Ali, mi to ne vidimo. No, mi na tome nastojimo, mi bismo to hteli. Sada o pitanju evropske bezbednosti. Kakav je tu naš stav? Po mom mišljenju, on je dovoljno jasno i iskreno izložen. To smo pitanje, ja mislim, dobro rešili i dobro smo proračunali. I kako vi dobro znate, to pitanje nije prosto. Ono se otešlo i to smo pitanje rešili vrlo dobro. Mi smo zadovoljni, a i drugi su zadovoljni.

Pitanje Nemačke. Centralno pitanje je Nemačka. Rešavati sada nemačko pitanje je vrlo složena stvar. Zašto? Posle ratifikacije Pariskih ugovora, kada je Zapadna Nemačka uključena u NATO, kada je doneta, prema tim Ugovorima, odluka da se ona naoruža, od tada je vrlo teško dogovoriti se o glavnom pitanju, tj. o ujedinjenju Nemačke. Ja mislim da bi to sa naše strane bilo glupo, jer poći na ujedinjenje Nemačke, značilo bi naoružati protivnički tabor sa još 18 miliona stanovnika Istočne Nemačke. Mogli bi se dogovoriti o tome da Nemačka ima svoju nezavisnu vladu i svoju posebnu politiku i svoje mesto u Evropi. Ali, kako izgleda, danas je to za Nemačku isključeno. Zato je ovo pitanje složenije nego što je bio slučaj sa Austrijom. Mi mislimo da nastojimo stvoriti uslove koji bi doveli do ujedinjenja Nemačke. No, to dolazi u obzir tek u nekoj etapi u budućnosti. Kakva će to budućnost biti, kada će to vreme doći, to je teško kazati. To će zavisiti od situacije koja će se stvoriti u budućim događajima. Mi smo sada hteli da stvorimo normalne odnose sa Zapadnom Nemačkom. Mi bismo hteli da Zapadna Nemačka uspostavi normalne odnose sa Istočnom Nemačkom. To nije lako i ono danas možda neće biti, ali mi bismo to hteli. Vi znate naš predlog koji smo dali pošto bismo hteli da sada uspostavimo neku vrstu kontrole i da povučemo svoje trupe iz Nemačke i iz drugih država. No, s tim da i zapadne sile povuku svoje trupe iz Nemačke i da likvidiraju vojne baze koje su razmeštene na teritoriji drugih država. Ako bi mi u tome uspeli, ako bi mogli da uspostavimo neku kontrolu, ja smatram da bi to bila velika korist za Evropu. Mi shvatamo to što se neke evropske države boje, ako bi se tako moglo izraziti, da ostanu sa Sovjetskim Savezom same, jedna prema drugoj, da ne bi mi imali prevagu. Mi zato smatramo, da se u sporazume u početku uključe i SAD sa svojim snagama, s tim da bi se uspostavila ravnoteža. Tako ne bi bilo, da kažem, sablazni ni za jednu ni za drugu stranu da otpočnu ratna dejstva. Samim tim stvorila bi se stabilnost, stabilnija situacija u Evropi. Eto, to bi bilo uglavnom moje gledanje.

No, sada još jedno pitanje. To mi Nikolaj Aleksandrovič sada došaptava. Vi znate za naš predlog koji smo izneli prošle godine u OUN. Mi smo smatrali i smatramo i sada da, kada postoje dva bloka, ma koliko bile brojne oružane snage, postojaće i klika sukoba dveju sila. I zato će se svaka strana starati da ne bude slabija od druge, i to je prirodno. Ali u tome se krije opasnost, jer kada jednom već snage postoje, i to usmerene jedna protiv druge, one se mogu i sukobiti. Mi bismo zato hteli i predložili smo da se stvori organ evropske bezbednosti sa učešćem Amerike. Sada smo mi kao protivtežu stvorili varšavsko savetovanje – Savez država evropske bezbednosti. On je kod nas otvoren za sve države koje bi se htele prisajediniti. Ako bi se sada mogli sporazumeti sa evropskim državama, Engleskom, Francuskom i SAD, kao i sa drugim državama, (a tu sada zapravo, kako bi se reklo, postoji svađa samo između četiri države, tu bi veliku ulogu igrale i druge evropske države), mi se slažemo da oni raspuste NATO. Mi bi raspustili varšavsku organizaciju, koju smo tek ofor-

mili, s tim što bi stvorili jedinstvenu evropsku organizaciju. (**Drug Tito** upada: Znači, likvidirati blokove?). Da, likvidirati blokove. Da, to je naša pozicija. To su vojni instrumenti. I, zatim dalje. Mi bi, takoreći, već obavezno trebali imati dobro poverenje i dobre dogovore: skinuti ograničenje u trgovini, izmenjati kulturne delegacije, razviti turizam, da bi narodi mogli putovati slobodno i opštiti, takoreći izučavati jedni druge i na tome se zblizavati. Eto, to je naš predlog. Toliko o Evropi.

Daleki Istok. Vi znate da na Dalekom Istoku postoji takvo stanje, da razbojnik koji davi svoju žrtvu više, okrivljujući žrtvu da ona hoće rat. Slušajte, od Kine se traži da Kina Amerikancima prizna prekid rata. Znači, da između Kine i Amerika postoji rat, a zapravo, ratnog stanja između Amerike i Kine nema. Traženje da se Kina odrekne Formoze, naravno, Kina neće pristati i mi svestrano podržavano kinesko stanovište zato što bi se inače Kina morala odreći prava na svoj suverenitet. Amerikanci i Englezi sami priznaju da je Formoza kineska teritorija. Znači, ja mislim, da oni galame na njih vrlo glasno, a sami razumeju da je to avanturistička politika. I ja mislim da su Kinezi vrlo zreli političari. Oni su svesni, kako svoje snage, tako i naše podrške, a koju smo mi obavezni dati i davaćemo. Ja ne očekujem da se tamo može razgoreti ratni požar, ali treba imati u vidu, da tamo preti požar i treba preduzeti mere da do toga ne dođe. No, Amerikanci i Englezi stvorili su tamo svoj tip NATO organizacije, tzv. SEATO. (**Upadica**: Bandunška konferencija). Vi ste je dobro ocenili i mi je takođe cenimo. Mi smo spremni da potpišemo neke odluke koje su tamo donete. Sada očekujemo поблиže mere i mi smatramo da kod nas nema nikakvih razmimoilaženja u oceni političke situacije koja se stvorila na Dalekom Istoku. Mi smo ovde, takoreći, jedinstveni.

Na Bliskom Istoku, vi znate naš stav prema našim susedima Turcima, kao i prema Siriji. Po mom mišljenju, mi smo zauzeli pravilan stav. I taj stav upravljen je na to da bi stvorili blaže odnose i da bi oni odbacili oružje. Znači, tako oni su sada naši susedi i prijatelji. (**Drug Tito**: Oni su i sada vaši susedi). Jesu susedi, ali su sada vaši prijatelji (smeh). Tako, među nama budi rečeno, smatram da smo ovde napravili grešku u svoje vreme, a koje tako, mi smo bili dužni da to popravimo i popravili smo. Kada smo već raskinuli sporazume koje smo imali posle rata (**Upadica**: i već smo ih uspostavili), zašto? Turci su se ponašali pristojno. Kod nas nema nikakvih teritorijalnih aspiracija prema Turskoj. Eto, drugovi, to je stvarno tako. Naše stanovište povodom Gruzije bilo je i zasnovano na tome da su nekada, tu negde, prolazili Gruzini. Đavo bi znao kakvi sve narodi nisu negde prolazili i ne mogu se prema tome stvarati granice. Eto, to je bila suština i u izvesnoj meri mi smo to izjavili u svojoj noti. Dovoljno o tome. Izgleda da na bolje mi nećemo ni ići, izvolite. Mi njih ne ugrožavamo, a kako oni sada, ne znam, iako mislim da nas neće ugrožavati. No, ipak ne treba nagađati. Takav pokušaj bio bi svakako neprijatan za nas, ali ni Turcima ne bi bilo lakše, jer savremeni rat je takav da svako mesto pri postojanju ovakvih sredstava za rat, tj. čitava Turska nalazila bi se u sferi vatre, ako već hoćemo tako govoriti. No, mi nećemo takvim sredstvima da se služimo da bi doveli do ublažavanja i uzajamnog razumevanja sa Turcima, a to je stanovište naših opštih interesa, državnih, ekonomskih i političkih. Tako je sa Turcima.

Sa Iranom mi smo sklopili ugovor i išli smo i dalje. Regulisali smo neka pitanja koja se vuku, đavo bi ga znao od kada: pogranično, carinsko i još neka druga. Sada se na Persiju vrši veliki pritisak, pritiskaju ih, a njihov položaj je vrlo slab. Kuda će Persija? Mi činimo sve da ona ostane samostalna država i da ne postane arena borbe i prolazna vrata. Na rečima Persijanci sada izjavljuju da će se usprotiviti, no, da li će imati hrabrosti, to je nama teško reći. Vi znate da Persijanci govore kada su nasamo sa nama jedno, a đavo bi znao odjednom se stvori treće, kada nisu. Rade za Amerikance i za Engleze i još za kojekoga, tako da ni oni sami ne znaju kakva im je vlada, šahovska ili američka. Tamo se teško snaći. To je država vrlo slaba. Razjedinjena i nestabilna. No, to je vama poznato. Ali mi sve činimo da uspostavimo dobre odnose sa Iranom.

Kina. Kakvi su naši uzajamni odnosi? Ja sam dužan da vam kažem. Evo, mi smo putovali skoro, nas četvoro, u Kinu. Kod nas su najbolji uzajamni odnosi, kao i lično odnosi sa Mao Ce Tungom, Ču En Lajem i svim ostalim drugovima iz rukovodstva. Mi sve što možemo pomažemo im. Da li je to dovoljno i uspešno ili ne, mi činimo takoreći sve. Sada povlačimo trupe uz Port Artura i već smo ih izveli. To je takođe velika stvar. Mi smo likvidirali, tako da se izrazim, ono što je vama najviše smetalo. Likvidirali smo ta koncesiona mešovita društva i mi vas sada razumemo, to je najgluplja stvar, najgluplja. Zašto nam to treba? Komu to? Tim pre u Kini. Kina je toliko vekova bila pod jarmom tih Engleza i svakojakih došljaka, a sada i sovjetska socijalistička država, takođe hoće da ima takve odnose, i to među prijateljima. To je zaista čudno. Sada mi zajedno gradimo put, mi sa jedne strane, a oni sa druge. Mi smo se dogovorili, ali još nismo pristupili izgradnji, i to preko Alma Ate-Sinkjang i Vanghaou, Peking, što nam je vrlo drago, pogotovo zato što taj put kod njih vezuje vrlo bogate provincije, bogate sirovinama, naftom i drugim. Tako je sa nama i Kinom. Mi bi rekli da oni vrlo mnogo grade: fabrike automobila, metalurgijske tvornice, fabrike mašina, alata motore i drugo.

No, mi im sada pomažemo. To nas, naravno, iscrpljuje sa jedne strane, zato što mi njima dajemo sredstva, a sa druge strane to nas jača kao veliki kolektiv. Ako mi to gradimo onda Kinezi imaju neiscrpne ljudske resurse pokrivaju nama Istok i stvarno su nam granice stvarno slobodne. I ako nešto bude, molim, naša je tehnika i naša su materijalna sredstva, a vojnici i ratovanje bili bi na leđima Kineza. Tako da to doprinosi uzajamnom obezbeđivanju kako Kine tako i Sovjetskog Saveza.

Sa Japanom mi smo sada počeli pregovore o likvidaciji ratnog stanja i zaključenju mirovnog ugovora. Vi znate u kakvom je stanju Japan. On stvarno, takoreći, sada ne pripada ni tamo ni ovamo. Hatojama je došao, i mi smo sa njime uspostavili dobre uzajamne odnose, ali on još nije ovlašten, on nije premijer. A kako će biti ne mogu reći. U svakom slučaju vrlo veliki pritisak japanskog naroda na svoju vladu traži uspostavljanje normalnih uzajamnih odnosa sa Sovjetskim Savezom i Kinom. To je u interesu ekonomike Japana i razvitka privrede. Mi želimo da okončamo ratno stanje i sklopimo mirovni ugovor.

Sa Korejom su naši odnosi, mi smatramo, najbolji – najbolji. Mi imamo Severnu Koreju, a Južna, vi znate kako su ljubazni naši odnosi sa Sing Man Riem. Oni su potpuno postradali i sada uspešno uspostavljaju svoju privredu. No, sada naš zajed-

nički prijatelj Ho Ši Min. Tamo u Severnom Vijetnamu je uopšte teško ekonomsko stanje. Francuzi su sve porušili, ali narod mnogo podržava Ho Ši Mina. Mi smo im pomagali tehnički čime smo mogli da bi mogli da sprovedu organizaciju državnih poslova i uspostave poljoprivredu, kao i sve ostalo što im je bilo potrebno za učvršćenje vlasti.

Sa ostalima, Indonezijom i Burmom, naši odnosi su jako dobri kao i između vas i njih. Mi ćemo da ih podržavamo i učvršćujemo dalje odnose. No, sve ostale države koje se graniče sa nama na zapadu: Poljska, ja mislim da vam je jasno, Čehoslovačka, Mađarska, Rumunija, Albanija. Naši su odnosi prosto bratski, i mi ne bi da tražimo više od toga. Između ostalog, moram vam staviti do znanja da našu akciju po pitanju normalizacije odnosa sa vama po državnoj i partijskoj liniji zaista ne sprovodimo zajedno, ali mi od tih partija imamo odgovore, a takođe i od Mao Ce Tunga, tako da po tom pitanju nema nikakvih razmimoilaženja ni pukotina. I uopšte njihova unutrašnja situacija je čvrsta. Bilo je u Mađarskoj sa tim Nađ Imrićem. To je, između ostalog, možda malo čudno da mi sada to ovde prepričavamo. Kada smo razmotrili jednom mađarske stvari, bio je doputovao i drug Rakoši. Tada je bila reorganizacija mađarske vlade. Berija je predložio Nađa (nejasna upadica): „Zašto ne uzdignuti toga boljševika, on je bio stari boljševik. Dugo je živio u Rusiji, ostavši kao ratni zarobljenik“. Međutim, on je pravu pravcati oportunist. No, mađarska partija se ipak raspravila sa njim. Sada su nam naši prijatelji poslali izjavu koju je on napisao i u kojoj je priznao svoje greške. Zato smo mu dali mogućnost da se popravi. Eto, takva je situacija kod nas. Sami odnosi između nas, kako se vidi, nisu lošu. Najzaoštreniji su naši odnosi sa Amerikom. Sa Francuskom i Engleskom mi smo takođe prekinuli sporazume jer oni više ništa nisu značili. Sporazum je bio usmeren protiv nemačkog militarizma, a sad su oni načinili pakt, tj. akt usmeren protiv toga. Ali to ne znači da mi želimo zaoštavanje, nego naprotiv, mi činimo sve da do toga ne bi došlo. To je jedan kratki osvrt na ta pitanja, kako ih mi cenimo. Kuda mi idemo? Ratu ili miru? Mi računamo da idemo k miru. Oni nas plaše ratom, Amerikanci, ali mi se ne bojimo. Sile mira dosta su jake. Zato imperijalistima nije baš lako da stvore uslove za rešavanje pitanja rata. Amerikanci nikada nisu ratovali svojim sopstvenim ljudima. Oni hoće rat koji bi se razvio u Evropi, a da ga za njih vode Nemci i drugi narodi, a samo ne oni. Ja smatram da nemački narod to isto razume dobro. Nemci nisu naročito oduševljeni militarizmom i ratom. U Francuskoj je jaka komunistička partija i na to vlada mora da računa, jer je to narod. I u Italiji je jaka komunistička partija i tamo moraju na to da računaju (**Kardelj** upada: i socijalističke partije takođe). Da, i socijalističke partije, takođe. Ako razmatramo situaciju koja postoji, ne može se reći, da se bliži rat. Mi idemo jednom cilju: pribitati se na svojim pozicijama i jačati svoju zemlju, naoružavati je i učvršćivati je idejno i argumentima o svom pravilnom stavu, ali, ne gubiti glavu. Znači, kako da kažem, pravilno oceniti stvorenu situaciju. Mi računamo da sadašnja situacija nije kao pred rat. Kada rat može početi? Ako rat počne, ja neću biti prorok, no ja mislim da nema čoveka koji bi to pogodio. No mi ćemo u svom daljem radu davati sve moguće da do rata ne dođe. To je naš glavni cilj. Ja mislim da po tome sa vama nemamo različitih pogleda. Ako mi sa vama normalizujemo odnose, to je veliki faktor učvršćenja mira,

uzajamnog razumevanja i slabljenja napetosti sa Jugoslavijom. No Amerikanci, pa i vi ste mislili da smo mi protiv vas spremali rat, iako niko od nas to nije mislio. Ali, Amerikanci, ako su vas pomagali, nisu vas pomagali za lep glas (**Tito**: Ja sam to i rekao). Oni su vam pomagali jer su se nadali da će Jugosloveni suprotstaviti svoje divizije, takoreći postaviti svoj narod pred mitraljeze. Za Amerikance to je korisno, korisno. Ja smatram da po pitanju Jugoslavije Amerikanci nisu glupo postupili. Oni su se koristili vašom situacijom i ponudili vam ruku pomoći, kao da su pomogli Jugoslovene, a u stvari oni su pomogli najviše sami sebe. Ja smatram da sada, Ajzenhauera i Dalsa, verovatno, iako su izjavili drugačije, ovaj naš dolazak ovde je obradovao (**Tito**: ne, nije ih obradovao). Da, nije ih obradovao. Zato sam ja uvek, da ako se mi potpuno složimo ovde o dokumentu, a on ne treba da bude takav da govori o tome da to nije mobilizacije jedne strane protiv druge, nego da je to zbijanje snaga koje deluju u pravcu stvaranja mirnih uslova i normalnih uzajamnih odnosa, razvitka ekonomskih, kulturnih i političkih odnosa. To će pozdraviti ne samo naši narodi, već i narodi celog sveta. Sada možete da mi postavite pitanja, ja ne pretenujem da sam sve obuhvatio, te ćemo tako utanačiti detalje o uzajamnim odnosima.

Drug Tito: Ja ću govoriti na svom jeziku (upadica više glasova: izvolite). Ja mislim, drugovi, da je izlaganje druga Hruščova bilo prilično iscrpno i mnoge su stvari za nas nove. I ja bih svoje izlaganje prilagodio izlaganju druga Hruščova. Naime, ja sam hteo isto da kažem, o našim sadašnjim problemima. Potpuno se slažem sa drugom Hruščovim kada kaže da naša saradnja ima ogroman značaj i da je ona najbolji način za rešavanje međunarodne napetosti. Zato mi tu saradnju u našoj spoljnoj politici uvek ističemo kao naše načelo.

Ja bih hteo da se osvrnem na neka evropska pitanja. Pre svega bih hteo da sa par reči objasnim našu orijentaciju, naše povezivanje sa evropskim drugim zemljama. Ja neću da obrazlažem, jer je to drugovima sigurno jasno, zbog čega smo mi to učinili, nego bi hteo da kažem da to nije bilo nešto što bi značilo odstupanje od naših principa, da smo bili spremni da žrtvuemo naše socijalističke principe, principe marksizma-lenjinizma i da bi sada dozvolili da se to naše povezivanje odrazi na naš unutrašnji sistem. Naravski, da ja moram otvoreno da kažem da je možda bilo i nade i pokušaja da se utiče na naš unutrašnji razvoj da ide u drugim pravcima. Razume se da smo mi uvek takvim pokušajima dali energičan otpor i nismo dozvolili da se to pitanje, pitanje našeg unutrašnjeg razvoja povezuje sa pitanjem bilo kakve pomoći sa strane. Mi smo uvek jasno govorili zapadnim zemljama i Americi da mi tu pomoć nismo nikada smatrali kao pomoć, šta ja znam, pomoć koja ne bi imala i sa druge strane koristi. Nije ona korisna samo za nas, nego je korisna i njima.

Ja bih hteo da se sada osvrnem na nekoliko pitanja da vidite kako mi gledamo na njih. Naprimer, nemačko pitanje, koje smatramo jedno od najvažnijih. Vi ste sigurno upoznati sa tim kakav smo mi stav zauzeli, naime, da smo mi među prvima kazali da smatramo da Nemačka treba da dobije svoj suverenitet. To znači da ima ista prava kao što imaju i druge države, uključivo i izvesno naoružanje pod izvesnim uslovima, tj. pod kontrolom, kako bi se sprečila militarizacija. Kada smo mi govorili o tome mi nismo mislili na Zapadnu Nemačku, nego na Nemačku uopšte. Ja mo-

žda ne bih se složio sa mišljenjem koje je ovde izneo drug Hruščov da će nemačko pitanje trajati još dugo i da možda nije aktuelno sada, te da se teško može doći do ujedinjenja i njegovog rešenja. Mi smatramo da je nemačko pitanje danas kamen spoticanja i da od toga zavisi niz problema. Ja mislim da ne bi trebalo propustiti da se učini sve da se nemačko pitanje reši. Naravski, postavlja se pitanje kako ga rešiti? Ima raznih koncepcija. Bilo bi suviše i nepravedno i pretenciozno kada bi mi smatrali da imamo recept za njegovo rešenje. Ali, ja ću ipak reći naše mišljenje i naša načela. Ja mislim, pošto se nemačko pitanje ne može generalno rešiti, znači potpuno, treba naći neki postepeni put. Šta ja razumem pod postepenim? Pod postepenim ja imam u vidu da se na neki način uspostavi kontakt između Istočne i Zapadne Nemačke. To sam ja rekao i nemačkoj delegaciji, zadnji put, da kažu i oni svoje mišljenje, kako oni misle o tom pitanju, šta oni misle o nemačkom pitanju. Ja smatram da nemački narod ima pravo da izrazi svoju volju. Ja znam da nemački rukovodioci daju jaki otpor tome, da sednu za zajednički sto sa predstavnicima Istočne Nemačke. Ja smatram da oni neće ići do kraja, a da neće popustiti u tome, pošto sam ja imao mogućnosti da saznam nešto po tim pitanjima od predsednika zapadnonemačkog Parlamenta. Kada mi nije mogao odgovoriti na koji bi se način to pitanje moglo rešiti, a kada sam ja spomenuo postepenost, on je to nekako prihvatio i kazao da o tome treba razmisliti. Razume se, da sam ja isto spomenuo da bi bilo pogrešno očekivati da bi se Sovjetski Savez i Istočna Nemačka mogli odreći svoje individualnost, da se utope u Zapadnu Nemačku i da bi trebalo isprva doći do ravnopravne, u prvom vremenu kao koegzistencije, a posle će se odnosi razvijati i to prvenstveno ekonomski. To se može rešiti na neki način, na konfederaciji. Treba naći neku formu kako bi se ta postepenost ostvarila (Maršal napominje prevodiocu da nije preveo njegovu misao da istočni Nemci ne mogu pristati da se utope u zapadnonemačkom moru, s obzirom da se na taj način ne bi osetila individualnost Istočne Nemačke, koja u tom slučaju ne bi mogla da odigra svoju ulogu u pravcu nemačkog razvitka, naime u pravcu stvaranja demokratske Nemačke, i to na ruskom jeziku ponavlja): Smatram da bi bilo pogrešno misliti i očekivati, da bi se tim ujedinjavanjem, iako bi to vilo vršeno postepeno, Sovjetski Savez i rukovodioci Istočne Nemačke mogli odreći svoje individualnosti i prosto se utopiti u Zapadnoj Nemačkoj i prihvatiti uređenje Zapadne Nemačke. To je otvoreno govorim. Ja smatram da me se sada neće pogrešno razumeti, no, skoro me je zamolio, tj. Sovjetski Savez, na neki način u kontakt sa Zapadnom Nemačkom i da vam o tome kažem.

Član sovjetske delegacije: Druže Tito, ja vam takođe odgovaram, da smo mi o tome pretresli te smo 25-og sastavili tekst. Međutim, mi smo posle toga rekli, da se on preradi, ali je posle ostalo na tome da ćemo o tome raspravljati kad dođemo. I ja mogu da vam kažem da imamo nameru da se obratimo neposredno vladi Zapadne Nemačke i da je pozovemo na pregovore.

Drug Tito: Kada je već na redu pitanje Nemačke, onda moramo spomenuti ovde jedno pitanje koje mi smatramo naročito važnim za razvoj u Zapadnoj Nemačkoj, kao i mogućnosti sporazumnog rešavanja ovog pitanja unutar samih Nemaca. Mislim na ulogu Socijalističke partije Nemačke.

NN: Ja imam u vidu i pitanje unutrašnjeg razvitka Nemačke. Kada se govori o tom pitanju ja mislim da treba imati u vidu još jedan element, Socijaldemokratsku partiju Zapadne Nemačke.

Drug Tito: U čemu je stvar? U poslednje vreme Socijaldemokratska partija Zapadne Nemačke ima čitav niz stavova koji su prilično prihvatljivi i ne bi trebalo potcenjivati njihovu brojčanu snagu, kao i uticaj u Zapadnoj Nemačkoj. Ja govorim to zbog toga, jer smatram da ne bi bilo baš najcelishodnije, da se, recimo, oslonimo samo na komunističku partiju Zapadne Nemačke, jer je ova mnogo jača od nje. Ja sam video da je nemačka Socijaldemokratska partija, naročito zadnjih godina u vezi sa nama prilično evoluirala i ona je, u odnosu na ostale reakcionarne struje u socijaldemokratskim partijama, nama najviše odobravalala i pomagala. Ja bih hteo da kažem ovde samo jedan detalj. Kada sam bio u Indiji, dobio sam od Olenhauera molbu da kažem Nehruu da bi želeo Olenhauer da se sa njim sastane u Londonu. Ja sam Nehruu to kazao. Nehru nije bio baš tako voljan da to učini, ali kada sam mu ja objasnio zašto bi to bilo potrebno, on je na to pristao i sastao se sa Olenhauerom. Ja sam njemu, naime, kazao da je ipak važno da čuje mišljenje Olenhauera o nemačkom pitanju. Ja govorim o tome zbog toga što mislim da treba imati u vidu sve elemente, naime pozitivne elemente, tj. one koji imaju izvesne pozitivne strane i koje treba iskoristi baš u rešavanju nemačkog pitanja. Ja sam, razume se, uveren da neće to na Zapadu tako lako ići i da će to biti malo protiv njihove linije. Ja sam i zapadnjacima, ne samo ja nego i svi naši rukovodioci, koji smo dolazili sa njima u dodir, otvoreno govorio da treba tu stvar rešavati malo drugačije, ne samo kroz prizmu vojnog naoružavanja, militarizacije i uključivanja Nemačke u Atlantski pakt. To što sam rekao tako mi mislimo o nemačkom pitanju.

No, u vezi sa tim smatram da treba razmotriti i pitanja sa drugim zemljama. Ja mislim i na francusko pitanje koje je vrlo komplikovano, naročito obzirom na antagonizam koji postoji između Francuske i Nemačke. Francuska politiku treba takođe u izvesnom smislu analizirati i razumeti izvesne njihove poduhvate. Francuska je, takoreći, između sve vatre. S jedne strane boji se jako Nemačke, s druge strane prema zapadnim saveznicima ima izvesne obaveze koje je vežu da preduzme određene korake. Moram da kažem da Mandes Frans nije baš tako lakog srca išao na ratifikaciju pariskih ugovora. I on je pao, razume se, jer nije odgovarao interesima, politici izvesnih zapadnih krugova. Nama je bilo jako žao što nije imao podrške Sovjetskog Saveza.

NN: Mi smo ga podržavali.

Drug Tito: No, posle toga je ipak došlo do ratifikacije, a stanje se pogoršalo. Ja ne bi smeo da kažem da je samo sada gore radi toga što ja treba da posetim Francusku, ali gore je. Ipak ćemo možda nešto da se dogovorimo. Danas je u Francuskoj takva situacija da tamo nije samo komunistička partija, već i socijaldemokratska partija i druge više leve buržoaske partije, postoje tamo ljudi koji se nisu slagali sa Atlantskim paktom, koji se boje Nemačke, ljudi koji bi želeli da vode nekakvu svoju,

francusku politiku (**Upadica:** Degolovci isto tako). Ja mislim da moja predviđena poseta Francuskoj, gde sam ja postavio uslov, da ne bude kurtoazna, već radna. Inače, zaista nema smisla da idem tamo. Potrebno je da se dogovorimo o raznim problemima međunarodnog karaktera i da nađemo put i one zajedničke dodirne tačke koje bi išle u pravcu te saradnje, tj. koegzistencije. Ta ideja koegzistencije sve više prodire u svet. Ja sam rekao tih nekoliko reči o Francuskoj zbog toga što među nama nisu sasvim dobri odnosi, te se ta poseta smatra kao prelomna. Tako se oni nadaju, a i mi se tako nadamo.

Italija: Vi znate da smo mi sa Italijom rešili jedno od najvažnijih pitanja, a to je pitanje Trsta. Mi smo tu vodili jednu vrlo žestoku borbu, kako bi to pitanje rešili barem ako ne 100%, a ono većim delom u korist naših opravdanih nacionalnih i državnih interesa. Odnosi su bili tako rđavi da su oni počeli da gomilaju trupe, pa smo posle toga mi počeli da to činimo i malo je falilo da nije došlo do sukoba. Ako bi oni ušli u Trst – i mi bi ušli u Trst, i sigurno je da i ne bi izašli iz Trsta. Blagodareći razumnosti koju su pokazali italijanski rukovodioci nije došlo do nikakvih sukoba i mi smo rešili prilično povoljno to pitanje. Mi se sada staramo, a o tome se daju u izvesnom smislu i izjave i sa druge strane, da sa Italijom imamo što normalnije odnose, jer tamo treba mnogo štošta još popravljati. Imamo čitav niz ugovora koje treba urediti. Ja smatram Italiju takođe jednom vrlo interesantnom zemljom, gde postoje jake unutrašnje antagonističke snage, i to jedne koje su na liniji stišavanja situacije u svetu i prihvatanja saradnje sa istočnim zemljama i to ne samo komunistička partija, već i druge, tj. one koje su proameričke, za silu Atlantskog pakta, tako da će naš kontakt i naša saradnja po raznim pitanjima sa Italijom imati izvesnog dejstva na jačanje onih demokratskih snaga koje postoje. A to znači raditi u pravcu stišavanja nesporazuma, kao i u pravcu jačanja snaga mira u svetu. Toliko o Italiji.

Sada bih hteo da kažem nekoliko reči o Balkanskom paktu. Ja znam da Balkanski pakt nije bio baš oduševljeno pozdravljen ni od strane sovjetskih rukovodilaca ni od nekih drugih. Ja mislim da shvataju zašto smo mi pristupili stvaranju Balkanskog pakta. Ja bih hteo da kažem šta je sada Balkanski pakt, po našem mišljenju, i šta treba da bude. A na tome smo se mi sa Turcima razišli. Nismo se složili. Mi smatramo da Balkanski pakt ne treba sada jačati i davati mu neki vojni prioritet, već da Balkanski pakt treba da bude onaj elemenat koji spaja balkanske narode. Treba mu dati, pre svega, kulturni, ekonomski i politički element. Razume se, iz tih razloga mi smo bili sve vreme a bićemo i ubuduće, protiv svakog pokušaja da Italija uđe u Balkanski pakt, jer bi to značilo stvarati novi blok na Balkanu. Ja znam da drugovi sigurno očekuju da ćemo se mi složiti da Balkanski pakt prestane da dejstvuje kao Balkanski pakt. Ja smatram da bi to bilo pogrešno tražiti od nas. U čemu je stvar? Ja ću reći. Drug Hruščov je spomenuo Siriju i tako dalje, te istočne zemlje tamo. Govorio je o pritisku Turske na Siriju. Moram reći da smo mi tu takođe odigrali svoju ulogu, te da je Turska ipak morala da se povuče. Jer, mi nismo smatrali pozitivnim ni Pakistanski pakt, a još manje Tursko-irački pakt. Mi smo otvoreno kazali to i Naseru i sirijskoj i libanskoj delegaciji, kada su te delegacije bile kod nas. Ja sam libanskoj delegaciji, kad su me pitali šta ja mislim, obzirom da je izgledalo da oni misle da pristupe tome paktu otvoreno izložio kako ja gledam na to kao na negativnu stvar.

„Zašto vi hoćete da idete u pakt?“ Oni su kazali „da dobijemo oružje“ govoreći da su ekonomski slabi. Na to sam im odgovorio: „Pristupiti tom paktu znači razbiti arapsku solidarnost i jedinstvo arapskih zemalja“. Dodao sam i to da to znači ponovno jačanje kolonijalnih sila, što znači gubiti svoju nezavisnost, jer vi oružje, obzirom da se radi o slaboj zemlji, ne možete dobiti bez uslova. Jer, sa oružjem, kao što sam već rekao, ne mogu dobiti ništa, sem što mogu samo izgubiti nezavisnost. Oni su to prihvatili i kazali da će o tome razmisliti.

Sirijskim delegatima takođe smo otvoreno govorili. Sirija se drži uporno. Mi smo kazali da ćemo mi njih podržavati u slučaju jačeg pritiska, itd., jer mi smo u Balkanskom paktu i ne možemo gledati ravnodušno ako jedan partner toga pakta radi nešto protiv jedne zemlje sa kojom mi imamo prijateljske odnose. Razume se, da su Turci sigurno sve to saznali, a i mi smo njima sve to rekli tako da naši „družestveni otkrovenija“, kao što ste vi to rekli, nisu baš tako „topli“ (Neko ubacuje „prijateljski“. Tito ispravlja i insistira na izrazu „topli“). Zašto sam ja to govorio sada? Ja sam govorio zbog toga što nije svejedno da li postoji taj pakt i da mu Jugoslavija daje pravac politike, ili da ne postoji; da se stvara nova formacija koja bi bila van našeg uticaja i moći. To ne znači da to treba da traje za večita vremena. To zavisi od celokupnog razvoja međunarodne situacije. I naročito zavisi od odnosa Sovjetskog Saveza sa tim zemljama. Mi imamo vrlo dobre odnose sa Grcima (**Upadica**: Možda bi i nas u Balkanski pakt – smeh – no, Balkanci nas još ne primaju). Vi ste vrlo jaki. A mi vrlo slabi (sa osmehom). Evo, ovo se odnosi na Balkanski pakt. Ja bih hteo da kažem sada nekoliko reči kako mi gledamo na azijske probleme i na Bliski istok. Kada sam ja išao u Indiju i Burmu, razume se, ja nisam išao tamo zbog nekih kurtoznih razloga, nego i ja i drug Ranković i ostali išli smo tamo da upoznamo te zemlje, da vidimo (**Upadica**: kako dišu) šta se tamo zapravo događa. Moram da kažem da nam je ta poseta, koja je trajala dosta dugo, dala ogromno da smo upoznali te zemlje. Mi smo o njima čitali i imali tamo svoje predstavnike. I izveštaje smo imali, ali za nas je otkriće ono što smo sami tamo videli. Prvo, moram da kažem o Indiji. Indija, to je jedna velika zemlja. Ima, doduše, mnogo nacionalnosti i mnogo religija, i šta ja znam, ali tamo čitava Indija danas vri. I to vri u pravom stvaranju sveindijske monolitnosti. Moram da kažem da Nehru kao rukovodilac uživa tamo ogromnu popularnost. To je najjača ličnost u Indiji. Ja sam gledao kako oni kidaju feudalne i druge razne privilegije i to vrlo smelo. Ja sam video nekoliko maharadža. Bio sam kod njih sa drugovima. Ima takvih maharadža koji imaju milijardu i 200 miliona dolara u zlatnim šipkama. Prvo što su tamo učinili to je da su ih lišili vlasti. A posle, kad su ih lišili vlasti onda su počeli da im oduzimaju imanja. Naravno, da će se oni jednog dana dokopati i onih šipki. Ima jedna zakonita postepenost u tome. Oni uzimaju, po mom mišljenju, sasvim pravilno, u obzir specifične uslove koji postoje u Indiji, kako u pogledu raznih praznoverja, religije, tako i po raznim drugim stvarima. A šta je nas najviše impresioniralo, to je bilo to da smo mi malo znali šta se u Indiji zapravo čini u pravcu industrijalizacije i kako oni gledaju na industrijalizaciju. Oni su tu već vrlo mnogo učinili, iako je Indija bila zaostala zemlja, naročito po pitanju irigacije, navodnjavanja ogromnih pustinja na kojima do nedavno ničega nije bilo. Jednom rečju, u razgovoru sa Nehruom i drugim rukovodiocima, mi smo

imali prilike da prolazimo kroz celu Indiju. Videli smo da se Indija razvija i želi da se razvija u jednom naprednom, progresivnom pravcu. Na Kongresu Kongresne stranke u Madrasu, gde smo bili, a gde je bilo 600.000 ljudi, Nehru je proklamirao da idu u pravcu stvaranja socijalističkih elemenata. Nacionalizovali su odmah neke banke. Dakle, nacionaliziraju postepeno. Naročito nas je prijatno iznenadila istovetnost gledišta po međunarodnim problemima: po pitanju rata i mira, atomske energije, atomskog naoružanja itd. tako da nije bilo teško doći do zajedničke deklaracije. Hoću da kažem da je Ču En Laj napravio vrlo dobar utisak na Nehrua i na druge tamo. Tako smo mi tamo s jedne strane upoznali vitalnost indijskog naroda, njegovu perspektivu i početke stvaranja jedne savremene države. Mi smatramo da vredi sa tim narodom uspostaviti što bolje odnose. Razume se, ja drugovima ovde moram otvoreno da kažem, ima u Indiji malih komunističkih partija, mislim da su razdeljene u nekoliko frakcija, da ima manjih socijalističkih i socijaldemokratskih partija, takođe razdeljenih u nekoliko frakcija i da te partije žive po strani od onog silnog bujanja, svakodnevnog. To je pogrešno, jer njih će vreme pregaziti. Umesto da dejstvuju unutra, da rade tu i da dejstvuju tamo, oni sebi prisvajaju jedino pravo da kritikuju sve ono što se tamo dešava. Jer, Nehru ima dovoljno muke sa raznim kapitalističkim elementima koji su prilično jaki i u Indiji. Tu sam hteo da se kritički osvrnem na to, a to se isto tako odnosi i na Burmu.

Mi smo sa Nehruom razgovarali i po pitanju Bandunške konferencije, pitanja daljeg razvitka u Aziji itd., a i njegovog gledišta uopšte, na odnose sa Kinom i sa Sovjetskim Savezom. Mi smo videli da taj čovek vodi jednu neverovatno realnu politiku i sad smatram da će biti vrlo dobro kada dođe u Sovjetski Savez da vidi malo i vašu zemlju, da na licu mesta i sa vama razgovara.

Slično je i sa Burmom, jedino što je Burma industrijski potpuno nerazvijena zemlja, nema industrije, inače je vrlo bogata zemlja i meni se čini da je životni standard viši nego i u nekim krajevima u Indiji. Ali, narod je neverovatno čestit i visoko ceni tu nezavisnost koju je on sada postigao i koji želi da ide putem progresivnog razvitka i da sa svima ima najbolje odnose i da se maksimalno založi po svojim sposobnostima i moći za stvar mira. Tamo, u Burmi, preovlađuju socijalistički elementi i na rukovodećim mestima, u vojsci i svugde, ali koji prilično kritički i negativno gledaju na politiku evropskih i drugih zapadnih socijalističkih partija po kolonijalnom pitanju. Prosto i apsolutno su protiv ulaska u II internacionalu. Ja mislim da uopšte njih ne bih mogao uporediti ni sa jednom drugom socijalističkom partijom. Njima treba pomagati. To je ona udarna snaga koja može tamo ubrzati razvitak. I oni komunisti tamo, koji su se raštrkali po šumama i vode neki gerilski rat, mislim da je to glupost što rade i da bi to trebalo likvidirati. Ja to govorim zbog toga što mi moramo zaostale zemlje, a naročito azijske i afričke, drugačije tretirati, nego recimo, zemlje u Evropi. Ne možemo tamo govoriti o proleterskoj revoluciji, sada kao što, recimo, možemo govoriti ili se govorilo o onim zemljama, pa čak i tu se menja sadržina.

Eto, tako je po prilici obavljen taj naš put, koji je završen sastankom sa Naserom, gde sam ja dobio prilično dobar utisak o njemu, kao čoveku koji ima prilično dobre državničke sposobnosti: bistar je, i nije nekako brzoplet čovek, i ima neverovatno poštenje, što sam zapazio kod njega i kod svih. Ono što on želi učiniti, to on otvore-

no govori, ali i vidi sve teškoće koje ima. Ja, da pravo kažem ovde, ja malo i strahujem, jer će on imati dosta velikih napora pošto je Egipat vrlo osetljiva tačka. Prvo, nema partije, niti neke stranke na koju bi se mogao osloniti. Drugo, ima raznih elemenata koji se ne slažu sa takvim načinom rada. Zbog te delikatnosti položaja Namera, koji može da odigra na Srednjem istoku između azijskih zemalja prilično krupnu ulogu – bar Egipat može da odigra – vrlo je važno kako će se ko odnositi prema toj zemlji. Ne bi bilo apsolutno poželjno, nego bi bilo na štetu, ako bi se tu Namera suviše forsiralo i stvarao neki uticaj u Egiptu, ili, recimo, oni koji imaju kolonijalnih interesa u Egiptu da shvate da je to upereno protiv njih, što bi moglo da ima i vrlo teške posledice. Ne mislim na mešanje u unutrašnje stvari, nego mislim da se prosto ne bi dobio utisak kod njih koji imaju kolonijalne interese još danas, da neko sada izvana potkopava njihove pozicije i da na taj način dobiju argumente da bi mogli srušiti Namera. Takvom jednom uslugom, koja bi dala povoda za nešto, mi ne bi Nameru pomogli, već bi mu zapravo odmogli... Na taj način ne bi se likvidirao kolonijalni uticaj. Kolonijalni uticaj može se likvidirati jedino unutrašnjim jačanjem tih zemalja.

Sada bih hteo kazati nekoliko reči – na kraju sam se tu malo zadržao – o Atlantskom paktu. Vi znate, ja sam to već pre spomenuo, da mi gledamo negativno na Atlantski pakt i da mi otvoreno govorimo, kada je bio pokušaj da se na nas utiče da uđemo u Atlantski pakt, da nama tu nema mesta, jer su oni tamo idejno opredeljeni. Oni idu ideološki, sve više poprimaju ideološku borbu, i pored toga, vode borbu protiv komunizma, i razume se, taj naš stav ostaje nepromenjen i mi činimo sve u pravcu toga, da bi tu oštrinu, koju stvara Atlantski pakt protiv drugih zemalja, otupili. Mi ne možemo da utičemo da se on raspusti, jer to zavisi od opšte međunarodne situacije, zavisi od politike Sovjetskog Saveza, a zavisi razume se, da li će najreakcionarniji krugovi u Atlantskom paktu imati vodeću reč tu, ili će imati oni umereniji elementi. Meni se čini da poslednje izjave nekih američkih rukovodilaca daju nazreti da su spremni ići ne na likvidaciju Atlantskog pakta, nego na popuštanje zategnutosti. Naravno, o tome treba još više govoriti. No, ja mislim, da još nemamo sve elemente, tako da ... (Upadica, **Hruščov**: Ja imam... ako je slobodno). Izvolite.

Hruščov: Vi ste kazali što se tiče NATO, ako to razumem, no vi ste kazali da to zavisi i od Sovjetskog Saveza.

Drug Tito: Da, zavisi od politike Sovjetskog Saveza.

Hruščov: Kako to treba razumeti? Šta zavisi od nas u vezi sa NATO? Vi znate naš stav.

Drug Tito: Ne, to ne zavisi od vaše politike prema Americi, nego uopšte od politike prema drugim državama i od vašeg daljeg odnosa, kao npr. Ono što ste učinili sa Austrijom i ovde u Jugoslaviji (**Bulganjin**: i sa Zapadnom Nemačkom) Da, da... to doprinosi slabljenju i razlabavljanju (**Upadica**: pravilno).

Drug Kardelj: Uopšte, Zapadna Evropa je jako labava i Amerikanci ih drže samo plašeći ih Istokom, Sovjetskim Savezom.

Hruščov: Ja bih vam kazao svoj stav. Mi, kako da kažem, nismo imali mogućnosti za dodir, no ja ću se postarati i nadam se da ću odraziti zajedničko mišljenje.

Drug Tito: Dobro.

Hruščov: Ja, naprimer, smatram, drugovi, da razmena mišljenja o međunarodnom položaju, koju smo izvršili govori o tome da su naša gledišta vrlo bliska. Ja bi čak rekao da su u većini pitanja jedinstvena (**Tito:** Identična). Ja neću ponavljati. Uostalom, kada smo govorili o Bevanu (nerazumljivo i smeh), naravno vi nas u Balkanski pakt nećete primiti, a i mi nećemo insistirati na tome (smeh). Mi smo primili vaše objašnjenje uopšte o Balkanskom paktu i vašoj ulozi tamo.

Drug Tito: Budite uvereni da sve što sam rekao da tako i mislimo i da ćemo tako postupati.

Hruščov: Eto, kad smo mi pošli ovamo mi smo tako i smatrali, da kada budemo sa vama govorili, da ćemo tamo prosto malo porazgovarati: kakav ste vi cilj postavili i šta kod vas ima, i kako to diplomati kažu, da vidimo da li da se ograničimo samo na to što je objavljeno ili ima nekih drugih stvari koje su nam još nepoznate (smeh). Po pitanju Indije, po pitanju Burme, Nemačke, arapskih zemalja i Egipta sa vladom kojoj je Naser na čelu. Mi Nasera vrlo malo znamo. No, on se drži sada dosta dobro u odnosu na kolonizatore i on ima naše simpatije (**Upadica:** Mi smo mu poklonili dosta pažnje). Mi smo spremni da mu pomognemo, no naša pomoć treba da bude oprezna jer čim počnemo da ga pomažemo oni će se baciti na njega.

Drug Tito: Mi smo takođe nastupili oprezno.

Hruščov: Da, svakako, treba oprezno. No, ponavljam da smo mi spremni da ga pomognemo i saopštili smo mu da ćemo mu pomoći. On je tražio, među nama govoreći, da li bi mu mogli prodati oružje. Mi smo mu saopštili da smo spremni da mu prodamo oružje. Ali i njemu nije tako lako kupiti, razumljivo, jer bi ga odmah napravili boljševikom. No, pustite neka to on sam reši.

Drug Tito: On i kod nas to kupuje.

Hruščov: I pravilno, on očigledno gleda gde jeftino može da kupi. Ali, ja kažem da mi treba da mu pomognemo. Znači, po tom pitanju smo saglasni. Po pitanju Indije sada, sa velikom pažnjom, očekujemo dolazak Nehrua. Po pitanju komunističkih partija mi tu vrlo malo znamo. U Indiji komunistička partija je vrlo slaba i snage su razdeljene. U Burmi su još više rasturene. Ja treba da vam kažem da indijski komunisti prelaze sada na odlučno ispravljanje programa. Program, koji su oni do sada imali, zastareo je. Taj program daje nepravilnu ocenu situacije u Indiji i to ih stavlja u nezgodan položaj. A o Burmi još manje znamo, jer mi, ako verujete, nemamo veze sa njima. Tamo ima i crnih i crvenih (**Upadica:** i belih i crvenih). Kada smo sa

drugom Mao Ce Tungom hteli da izmenjamo mišljenja pokazalo se da i oni vrlo malo znaju. A mi smo im rekli, ako vi ne znate, mi tim više ne znamo. Zbog toga mi o tome ovde ne možemo ništa reći, ja sada ne mogu da kažem svoje mišljenje po tome što ste vi rekli, ali nekako sumnjam da je nužno da se komunistička partija utapa u socijaldemokratskim masama Burme.

Drug Tito: Stvar nije u tome da se one utapaju i da odreknu, no u tome kakvu one politiku vode.

Hruščov: To je druga stvar. Zato, ako se tako shvati, onda tu razmimoilaženja nema. Mi ne znamo te komunističke partije Burme. Mi nemamo nikakve veze sa njima. No, mi, kao komunisti, smatramo da komunistička partija treba da postoji, da je dužna da prikuplja svoje snage, nužno je da se bori za svoje. (**Tito:** No, ona mora da vodi pravilnu politiku). Naravno, samo na pravilnim pozicijama može se zbiti partija i steći rukovodeći položaj. Ako oni neće pravilno da priđu tome, ništa od toga neće biti. Po pitanju Nemačke, odnosno sa vašim stavom po tom pitanju, potpuno se slažemo. Jedinstveni smo, znači. I mi tako gledamo. Mi bi želeli da i Nemci sednu za jedan sto i da oni sami, tj. dve Nemačke, imaju svoje dobre odnose: diplomatske, privredne i kulturne. Tako bi se ti odnosi uzajamno razvijali, a što bi postepeno prešlo na ujedinjenje. I što mi želimo, to je da imamo diplomatske odnose sa Nemačkom, što sam ja već govorio, i jako mi je drago da se tu slažemo (**Tito:** pravilno.) Po pitanju Francuske. No, mi smatramo da su Edgra For i Mandes Frans „dve čizme u paru“, kako se to ruski kaže. Oni potpuno liče. I jedan i drugi stoje zajedno. Koji je od njih gori, koji je od njih bolji. Mi tu razliku vrlo slabo vidimo. Zbog toga ću ja, između ostalog, reći da nisam obavestio KPF o našem stavu sa kojim nastupamo kod vas. Međutim, iako ovaj stav nije usklađen sa kompartijom Francuske ni sa kompartijom Italije, mi imamo izjave od druga Toljatija i Toreza da su se oni složili i da oni pozdravljaju i pravilno ocenjuju ovaj naš postupak. Francuska kompartija se, kako vidimo, ne cepa po tome što se nije podržavao Mandes Frans. Mi se, međusobno, kako izgleda, po tom pitanju ne slažemo.

Drug Tito: Bili su na istoj liniji kao i Amerikanci. To je greška.

Hruščov: Oni imaju takvu situaciji. Faktički je Mandes Frans vodio takvu politiku po kojoj bi se, ako bi komunistička partija njega i dalje podržavala, stvorila takva situacija koja bi bila nerazumljiva za članove francuske partije, jer je Mandes Frans ipak – Mandes Frans (**Upadica Rusa:** Tada je KPF bila dužna da glas). Da, to je bilo moguće. Zato izlaza drugog nije bilo, a KPF, takoreći, u jednom izvesnom periodu ne da ga nije podržavala nego nije glasala protiv njega, a kada je bilo pitanje poverenja KPF se uzdržala. Samim tim nije ga podržavala. No i dalje, kako se vidi (nejasne upadice). Da, da, kao što vidim po ovim pitanjima mi imamo različita mišljenja.

Po pitanju Trsta. Vi znate, mi smo bili veoma zadovoljni i sa svoje strane smo sa dejstvovali. (**Tito:** To je pravilno). Tako da ja u današnjem susretu i razmeni mišlje-

---

nja smatram da je ono bilo otvoreno i neposredno kako sa naše, tako i sa vaše strane i to nam kaže da nadalje (**Tito**: Mi možemo razgovarati još) možemo razgovarati. (**Upadica** Rusa: Inače bi bilo uvredljivo da smo zalud doputovali). Naše putovanje se već opravdalo. Ako nam vaši i naši diplomati ne budu smetali onda će sve biti dobro (smeh).

Lupanja stolica, nejasan razgovor. Završetak prepodnevnog zasedanja.

Izvor: Arhiv Jugoslavije, Komisija za međunarodne odnose i veze CK SKJ, fond 507, IX, 119/1, 45-90, *Tok konferencije jugoslovenske i sovjetske delegacije*. Identična verzija se može naći u Arhivu Predsednika Republike (APR, KPR, 1-3-a, SSSR, *Poseta državno-partijske delegacije SSSR-a na čelu sa N. S. Hruščovom, Zabeleške o razgovorima, Tok konferencije jugoslovenske i sovjetske delegacije*).

III

BEOGRADSKA DEKLARACIJA

Zajednička deklaracija vlada FNRJ i Sovjetskog Saveza

Delegacija Vlade FNRJ koju sačinjavaju Josip Broz Tito, predsednik FNRJ, Edvard Kardelj, potpredsednik SIV, Aleksandar Ranković, potpredsednik SIV, Svetozar Vukmanović-Tempo, potpredsednik SIV, Mijalko Todorović, član SIV, Koča Popović, državni sekretar za inostrane poslove FNRJ, Veljko Mićunović, državni podsekretar za inostrane poslove

Delegacija vlade Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, koju sačinjavaju: N. S. Hruščov, član prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR i prvi sekretar CK KP SS, N. A. Bulganjin, predsednik Ministarskog saveta SSSR, A. I. Mikojan, prvi zamenik predsednika Ministarskog saveta SSSR, D. T. Šepilov, predsednik Komisije za inostrane poslove Sovjeta nacionalnosti Vrhovnog sovjeta SSSR, član CK KP SS i glavni redaktor lista „Pravda“, A. A. Gromiko, prvi zamenik ministra inostranih poslova SSSR, P. M. Kumikin, zamenik ministra spoljne trgovine SSSR

vodili su u Beogradu i na Brionima razgovore od 27. maja do 2. juna 1955. Za vreme pregovora koji su se razvijali u duhu prijateljstva i uzajamnog razumevanja, izvršena je razmena mišljenja o međunarodnim problemima koji se tiču interesa Jugoslavije i SSSR, a takođe su svestrano razmotrena pitanja političkih, ekonomskih i kulturnih odnosa između dve zemlje.

I

Polazna tačka razgovora bila je obostrana želja dveju vlada da se u interesu mirnog rešavanja međunarodnih pitanja i jačanja saradnje među narodima i državama primenjuje metod pregovaranja.

Narodi obeju zemalja i njihove oružane snage naročito su razvile svoje prijateljstvo i borbenu saradnju u godinama rata, koji su vodili zajedno s drugim slobodoljubivim narodima protiv fašističkih zavojevača.

Obe vlade su se saglasile da preduzmu dalje mere za normalizaciju svojih odnosa i za unapređenje saradnje među dve zemlje, uverene da je to u interesu obeju zemalja i doprinos kako smanjenju međunarodne zategnutosti, tako i učvršćenju mira u svetu.

U toku pregovora pokazalo se iskreno nastojanje vlade dveju zemalja ka daljem razvijanju svestrane saradnje između FNRJ i SSSR, što je u punoj saglasnosti sa interesima obeju zemalja, kao i sa interesima mira i socijalizma, a za što danas postoje objektivni uslovi.

U razmatranju pitanja o kojima su se vodili razgovori, a u cilju jačanja poverenja i saradnje među narodima, obe vlade polaze od sledećih principa:

Nedeljivost mira na kome jedino može da počiva kolektivna bezbednost;
Poštovanje suverenosti, nezavisnosti, integriteta i ravnopravnosti među državama u uzajamnim odnosima i odnosima sa drugim državama;
Priznavanja i razvijanja miroljubive koegzistencije među narodima, bez obzira na ideološke razlike i razlike u društvenom uređenju, što podrazumeva saradnju svih država na području međunarodnih odnosa uopšte, a posebno ekonomskih i kulturnih odnosa;
Pridržavanje načela uzajamnog poštovanja i nemešanje u unutrašnje stvari ma iz kakvih razloga ekonomske, političke ili ideološke prirode, pošto su pitanja unutrašnjeg uređenja različitih društvenih sistema i različitih formi razvitka socijalizma stvar isključivo naroda pojedinih zemalja;
Unapređivanje međusobne i međunarodne ekonomske saradnje i uklanjanje svih onih faktora u ekonomskim odnosima koji otežavaju razmenu dobara i kočje razvitak proizvodnih snaga u svetu i u okviru nacionalnih ekonomija;
Pružanje pomoći kroz odgovarajuće organe OUN kao i u drugim formama koje su u skladu sa principima OUN kako nacionalnim ekonomijama tako i privredno nerazvijenim područjima u interesu naroda tih područja i razvitka svetske privrede;
Uklanjanje ma kakvih formi propagande i dezinformacija, kao i drugih postupaka koji seju nepoverenje i na bilo koji način otežavaju stvaranje atmosfere za konstruktivnu međunarodnu saradnju i miroljubivu koegzistenciju među narodima;
Osude svake agresije i svakog pokušaja da se nametne politička i ekonomska dominacija drugim zemljama;
Priznavanja da politika vojnih blokova pojačava međunarodnu zategnutost, podriiva poverenje među narodima i uvećava opasnost rata.

II

Obe vlade u svojoj politici polaze od principa izraženih u Povelji Ujedinjenih nacija i saglasne su da treba uložiti dalje napore radi jačanja uloge i autoriteta OUN, što bi naročito bilo potvrđeno davanjem Narodnoj Republici Kini mesta legitimnog predstavnika u OUN. Takođe bi bilo značajno primanje u članstvo te organizacije svih drugih država koje odgovaraju zahtevima Povelje OUN.

Obe vlade saglasne su da svi narodi treba da ulože nove napore da se dođe do pozitivnih rezultata i sporazuma u pregovorima o tako bitnim pitanjima za mir u svetu kao što su: pitanje smanjenja i ograničenja naoružanja, kao i zabrane atomskog oružja, uspostavljanje opšte kolektivne bezbednosti u Evropi zasnovane na dogovoru, pitanje upotrebe nuklearne energije u mirnodopske svrhe.

Takvim naporima stvorila bi se atmosfera koja bi istovremeno omogućila rešavanje miroljubivim sredstvima tako gorućih međunarodnih problema kao što su spora-

zumno rešenje nemačkog pitanja na demokratskoj osnovi i u skladu kako sa željama i interesima nemačkog naroda tako i sa interesima opšte bezbednosti, zadovoljavajuće legitimnih prava Narodne Republike Kine prema Tajvanu.

Obe vlade pozdravljaju rezultate konferencije u Bandungu kao značajan doprinos ideji međunarodne saradnje, kao podršku u naporima Azije i Afrike za učvršćenje njihove političke i ekonomske nezavisnosti, i smatraju da ovo doprinosi jačanju mira u svetu.

III

Puna pažnja je posvećena analizi dosadašnjih odnosa između dve zemlje i perspektivama njihovog daljeg razvitka. Imajući u vidu da je poslednjih godina došlo do krupnih poremećaja u uzajamnim odnosima, što je nanelo štetu kako obema stranama tako i međunarodnoj saradnji, i odlučno rešene da razviju svoje buduće odnose u duhu prijateljske saradnje i oslanjajući se na principe izložene u deklaraciji, vlade FNRJ i SSSR saglasile su se u sledećem:

1. Da preduzmu sve potrebne mere za uvođenje normalnog ugovornog stanja na osnovu kojega će regulisati i obezbeđivati normalni razvoj odnosa u cilju proširenja saradnje između dve zemlje na svim područjima za koja su obe vlade zainteresovane;
2. O potrebi pojačanja ekonomskih veza i proširenja ekonomske saradnje između dveju zemalja. U tom cilju dve vlade su se saglasile o preduzimanju potrebnih mera kojima bi se likvidirale posledice koje su nastale narušavanjem normalnog ugovornog stanja u ekonomskim odnosima između dve zemlje. One su se takođe saglasile da se pristupi zaključenju neophodnih ugovora kojima će se regulisati i olakšavati razvoj ekonomskih odnosa u gore izloženom pravcu.
3. U cilju unapređenja kulturnih veza, dve vlade su izrazile spremnost da zakluče konvenciju o kulturnoj saradnji.
4. Pridajući veliki značaj informisanju javnosti o razvijanju prijateljske saradnje među narodima a želeći da javnost bude tačno i objektivno informisana, dve vlade su se saglasile o potrebi sklapanja konvencije o informativnoj službi u duhu odluka OUN a na osnovu reciprociteta u pogledu položaja i privilegija za organe tih službi na teritoriji svake strane ugovornice.
5. Podržavajući preporuke OUN o razvijanju saradnje između ovih zemalja o upotrebi nuklearne energije u mirnodopske svrhe, što je od bitnog interesa za jačanje mira i za progres u svetu, dve vlade su se saglasile da uspostave međusobnu saradnju u ovoj oblasti.
6. Dve vlade saglasile su se u preduzimanju mera radi zaključenja ugovora za rešavanje pitanja državljanstva odnosno repatrijacije državljana jedne strane ugovornice koji se nalaze na teritoriji druge strane. Obe vlade su saglasne da ugovori treba da pođu od respektovanja principa humanosti kao i uopšte

---

usvojenih principa dobrovoljnosti lica koja su u pitanju. Obe vlade su takođe saglasne u pogledu obezbeđenja prava u vršenju zaštite državljana druge strane na svojoj teritoriji, podrazumevajući time i pravo državljana da zadrže državljanstvo koje su imali pre dolaska na teritoriji druge strane ugovornice.

7. U duhu miroljubivih principa izloženih u ovoj deklaraciji, kao i radi boljeg upoznavanja i razumevanja naroda njihovih zemalja, dve vlade su se saglasile da će pomagati i olakšavati saradnju društvenih organizacija dveju zemalja putem ostvarenja kontakata, razmene socijalističkog iskustva i slobodne izmene mišljenja.
8. Dve vlade su se saglasile da će uložiti najveće napore za ostvarenje zadataka i odluka izloženih u ovoj deklaraciji u interesu daljeg razvitka međusobnih odnosa u interesu unapređenja međunarodne saradnje i jačanja mira u svetu.

Za Vladu Federativne Narodne Republike Jugoslavije
Josip Broz Tito, Predsednik Republike FNRJ

Za Vladu Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika
N. A. Bulganjin, Predsednik Saveta ministara SSSR

2. juna 1955, Beograd

Izvor: Arhiv Jugoslavije, Komisija za međunarodne odnose i veze CK SKJ, fond 507, IX, 119/1, 45-90

str. 120 bela

Treća glava

POSREDNIK

Zalet Titove lične diplomatije deo je prelazne faze jugoslovenske spoljne politike sredinom pedesetih godina. U njemu se ističe osoben mehanizam posredovanja, koji je karakterisao jugoslovenski spoljnopolitički angažman kroz koji se oblikovala doktrina aktivne miroljubive koegzistencije. Analiziraju se različiti pokušaji posredovanja između zapadnih sila, Istočnog bloka i blokovskih država tokom bliskoistočne krize 1955–56. Posrednička uloga se posmatra kao spoljnopolitičko sredstvo kojim se ambiciozno mesto koje je Jugoslavija želela da ima u međunarodnim odnosima nastojalo uskladiti sa oskudnim resursima koji su joj stajali na raspolaganju, kao i pokušaj usklađivanja raskoraka koji se pojavljivao u politici starih i novih jugoslovenskih partnera. Nepredvidiv tok i ishod tih posredničkih inicijativa podvukao je ove protivrečnosti između ciljeva i sredstava i opredelio jugoslovensku diplomatiju ka drugim vidovima spoljnopolitičke aktivnosti.

Razvoj ideje o posredničkoj ulozi javio se u okviru pokušaja fleksibilnijeg konceptuiranja jugoslovenske spoljne politike sredinom pedesetih godina. Ovi pokušaji su za Jugoslaviju predstavljali novinu kojoj su se nosioci spoljne politike teško prilagođavali. Nastala u ratu, politika jugoslovenskih komunista je bila karakterisana ideološkom rigidnošću, koju je Moskva ne jednom bila prinuđena da moderira. Tako je i spoljna politika Jugoslavije prvih posleratnih godina doprinosila izgradnji imidža udarne pesnice sovjetskog lagersa, eskalirajući krize sa zapadnim državama, pomažući grčke komuniste u građanskom ratu, krojeći velike planove balkanskih integracija i kritikujući oportunističke druge evropskih komunističkih partija. Raskid sa SSSR-om je odsudno uticao na promenu ovog kursa. Posle početnog šoka i pokušaja dokazivanja lojalnosti daljom radikalizacijom spoljne i unutrašnje politike, jugoslovenski komunisti su prošli kroz fazu dezorijentacije, prihvatajući postepeno neumitnu logiku Hladnog rata, koja ih je primoravala da, odbačeni od Istoka, potraže pomoć i zaštitu od Zapada. Ulazeći u privredne, a zatim i vojne aranžmane sa SAD, Velikom Britanijom i Francuskom, Jugoslavija je bila prinuđena da pronađe adekvatna sredstva kojima bi legitimisala svoj neobičan položaj socijalističke zemlje

van sovjetskog lagera. Budući da njene vođe nisu nameravale da se odreknu ni ideologije niti aktivne uloge u spoljnoj politici, tražena su nova rešenja, isprva jednako rigidna. Uprkos deklarativnoj osudi imperijalizma, Jugoslavija se ubrzano integrisala u zapadni bezbednosni sistem, zaključujući politički sporazum sa Grčkom i Turskom, nastojeći čak da sličan ugovor zaključi i sa Velikom Britanijom.¹ Prostor njenog delovanja bio je tako prilično sužen i omeđen događajima na koje nije mogla aktivno uticati.

Tek je Staljinova smrt, praćena postepenim nagoveštajima da novo sovjetsko rukovodstvo nastoji da diskontinuirá politiku konfrontacije sa Jugoslavijom, unela nove elemente u jugoslovensku spoljnu politiku. Namera jugoslovenskog rukovodstva da ovaj razvoj iskoristi upuštanjem u ponovno približavanje SSSR-u, praćena potrebom da se ovim usmerenjem ne izgube prednosti stečene saradnjom sa Zapadom, postepeno je vodila udaranju temelja politike balansiranja između blokova, koja će ubrzo postati jedna od osnovnih karakteristika jugoslovenske spoljne politike.² Ova kompleksna orijentacija postajala je još složenija budući da je Jugoslavija istovremeno sprovodila kurs aktivnog približavanja blokovski neangažovanim zemljama, nastojeći da doktrinarno fundira svoju oscilaciju između blokova. Pokušaj kapitalizacije na dotadašnjim uspesima praćen je dinamičnom diplomatskom aktivnošću, koja se ogledala kako u razvoju bilateralnih odnosa, tako i u Ujedinjenim nacijama.³ Ovakav proboj je iziskivao fleksibilan spoljnopolitički okvir, koji se gradio nauštrb rigidnim stavovima koji su karakterisali dotadašnju jugoslovensku diplomatiju.

U taj ambiciozni projekat ulazilo se sa oskudnim resursima. Jugoslavija nije bila bogata zemlja. Zaokreti u politici prema selu, od nacionalizacije i kolektivizacije, preko obaveznog otkupa i agrarne reforme, do napuštanja zadružnog sistema, iznirili su jugoslovensku poljoprivredu. Ubrzana industrijalizacija i investiciona politika koja je favorizovala izgradnju velikih sistema, kao i održavanje velike vojske, naprezali su jugoslovensku privredu, još neoporavljenu od razornog rata. Ekonomska pomoć sa Zapada je olakšavala situaciju, ali nije ostavljala mnogo prostora za spoljnopolitičku ekspanziju. U pokušaju da što bolje iskoristi svoj osoben, praktično jedinstven položaj socijalističke zemlje van lagera, jugoslovenska spoljna politika je pribegavala jednako neobičnim sredstvima. Naknadno učitavajući smisao u neobičan put koji su od 1941. do 1954. prešli, jugoslovenski komunisti su ubeđivali i sopstvenu i svetsku javnost, a naposljetku i sebe same, da je politika saradnje i prevazi-

---

¹ Više o Balkanskom savezu u: Dragan Bogetić, *Iskušenja na putu stvaranja Balkanskog saveza 1952–1955*, u: Balkan posle Drugog svetskog rata, ISI, Beograd 1996; Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, Službeni list, Beograd 2000, 36–43, 141–153; Vladimir Petrović, *Pokušaj sklapanja anglo-jugoslovenskog ugovora i Staljinova smrt*, Istorija 20. veka, 1/2004, 65–80.

² Tokove normalizacije opisao je Ljubodrag Dimić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1953–1956*, u: Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948, Beograd 1999, 279–294. O istrajnosti da se normalizacija ne odrazi na odnose sa Zapadom piše Dragan Bogetić, *Saradnja Jugoslavije sa zapadnim silama u vreme normalizacije njenih odnosa sa socijalističkim lagerom 1956. godine*, Istorija 20. veka, 2/2005, 113–129.

³ Ta diplomatska ekspanzija predmet je studije Darka Bekića, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, Globus, Zagreb 1988. Njen odraz u Ujedinjenim nacijama u: Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama 1945–1953*, ISI, Beograd 1985.

laženja blokovskih napetosti jedini razuman i opravdan spoljnopolitički kurs kojem su uvek težili. U promociji novog kursa traženo je zadovoljavajuće doktrinarno rešenje koje je moglo da podrži i približavanje SSSR-u, i produžetak saradnje sa Zapadom, i otvaranje novih kontakata sa izvanblokovskim zemljama, koje su u kontekstu ubrzane dekolonizacije igrale sve vidniju ulogu. Takva namera, međutim, sudarala se na konkretnom političkom polju sa složenostima i krizama karakterističnim za to vreme. Trka u naoružavanju i borba za prestiž između dva bloka kroz uspostavljanje vojnih saveza činila je koegzistenciju, uprkos privremenim popuštanjima, tek slovom na papiru. U takvoj situaciji Jugoslavija je nastojala da se prikaže uspešnim modelom, prikazujući čak i Balkanski savez, koji je ubrzano klizio u disfunkcionalnost, kao primer bezbednosne saradnje ideološki različitih zemalja.⁴ Zao-kružujući ovu doktrinu koja je dobila naziv *aktivne miroljubive koegzistencije*, Jugoslavija je naoko došla do spoljnopolitičke formule koja je delovala dovoljno fleksibilno da legitimiše i očuvanje starih partnerstava i produblјivanje novih.

Jugoslavija u potrazi za fleksibilnom spoljnom politikom

Nema ničega neobičnog u posredničkoj ulozi u međunarodnim odnosima. Medijacija određenih država zarad smanjenja međunarodnih tenzija može se pratiti na nizu istorijskih primera. Među najčuvenijima je svakako bio Bizmarkov pokušaj raščišćavanja čvornih pitanja evropske politike na kongresu u Berlinu 1878. Domaćin je za sebe sačuvao ulogu direktno nezainteresovanog, „poštenog posrednika“. Bizmark je, međutim, nastupao sa pozicija kancelara moćnog i ekspanzivnog Nemačkog carstva, posvećenog očuvanju stabilnosti evropskog i svetskog sistema. Jugoslavija je 1950-ih godina svoju posredničku taktiku temeljila na sasvim drugim osnovama. Ona nije bila ni snažna ni nezainteresovana. Naprotiv. Svoj posrednički kapacitet pokušavala je da izgradi na osnovama svoje relativne slabosti, a pre svega na bazi jedinstvenosti svog iznuđenog položaja. Nastojala se nametnuti kao sagovornik i partner isticanjem neobičnog diplomatskog kapitala – dobrog poznavanja glavnih aktera globalne političke igre. Jugoslavija je bila jedna od retkih država koja je u pomenutom periodu iza sebe imala partnerske i savezničke odnose i sa Istokom i sa Zapadom. Njen kadar je već svikao na različite forme diplomatskog saobraćanja na obe relacije, služeći se kako formalnim kanalima Državnog sekretarijata za inostrane poslove, tako i manje formalnom saradnjom preko partijske Komisije za međunarodne odnose i veze. Isprobavani su različiti modeli međudržavne, međupartijske, političke, vojne, ekonomske i kulturne saradnje, kako sa Zapadom i Istokom, tako i sa neevropskim blokovski neangažovanim zemljama. Posredovanje se tako nametalo kao nezaobilazno sredstvo glačanja brojnih tenzija koje je ova složena oscilacija neminovno izazivala.

Ovaj koncept je nosio i izvesne rizike. Isključivost političke filozofije Hladnog rata nije išla na ruku posredničkoj ulozi, i izazivala je sumnje u kredibilitet potencijalnih posrednika. Istok je sumnjičio Zapad, Zapad je sumnjičio Istok, a na blo-

---

⁴ Postupni razvoj doktrine i retorike aktivne miroljubive koegzistencije praćen u Titovim govorima: Vladimir Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, ISI, Beograd 2007, 81–83.

kovsko neangažovanje se i na Zapadu i na Istoku gledalo sa negodovanjem.⁵ Stoga je izgrađivanje aktivnog posredničkog potencijala moglo funkcionisati samo ukoliko je sprovedeno istrajno i uverljivo. U tome je nezaobilazna uloga pripala šefu države, Josipu Brozu Titu, čija je neobična biografija najpoznatijeg evropskog gerilca, najpouzdanijeg istočnoevropskog saveznika SSSR-a, nepobedenog Staljinovog protivnika, prvog komunističkog šefa države koji je zvanično posetio jednu zapadnu zemlju, kompletirala neobičan kurs kojim se otisnula država na čijem je čelu bio. Od kraja 1954. i njegovog puta u Indiju i Burmu, Tito postaje jedan od ranih promotera lične diplomatije. U nekoliko narednih godina veliki deo njegove aktivnosti prolazio je u samitima sa šefovima država. Februara 1955, na povratku iz Indije i Burme susreo se sa egipatskim premijerom Naserom. Maja 1955. trijumfalno je primio sovjetsku delegaciju predvođenu Hruščovom i Bulganjinom. Novembra iste godine konferisao je sa američkim državnim sekretarom, Džonom Fosterom Dale som. Januara 1956. posetio je Nasera u Egiptu i Haila Selasija u Etiopiji. Početkom maja bio je u Francuskoj, a krajem istog meseca susreo se u Moskvi sa Hruščovom i sovjetskim rukovodstvom, sa kojim će se do isteka godine videti još nekoliko puta.⁶ Jula 1956. bio je domaćin multilateralnog samita na Brionima, gde se sastao sa Nehruom i Naserom. Ovaj nabijeni itinerer svedoči o pokušaju operacionalizacije doktrine aktivne miroljubive koegzistencije i pokušaju da se jugoslovenska pozicija u svetskom sistemu ne samo legitimise, već i afirmise. Mobilnost i fleksibilnost su predstavljali dragocene adute koji su Jugoslaviju činili potencijalnim spoljnopolitičkim kanalom u nekoliko smerova: između SSSR-a i država Zapada; između blokovski neangažovanih zemalja i zemalja Zapada; između SSSR-a i neangažovanih zemalja, pa čak i između samih neangažovanih zemalja. U takvoj situaciji posredovanje se nametalo kao logičan izraz politike zemlje koja traži partnerstva na različitim stranama, čiji se interesi često bezizgledno razilaze. U procepu između blokova, Jugoslavija se našla u poziciji da tumači Zapad Istoku kao i Istok Zapadu, te predočava i Zapad i Istok zemljama Trećeg sveta, legitimišući time pre svega sopstveni položaj.

Posredovanje na delu: Jugoslavija i kriza na Bliskom istoku

Zenit ove složene igre pada između 1955. i 1956. i poklapa se sa značajnim jugoslovenskim spoljnopolitičkim otvaranjem oličenim i u kretanjima šefa države. Ona su se hronološki poklapala sa neprekinutim nizom manjih ili većih kriza u odnosima između Istoka i Zapada, ali i unutar naizgled koherentnih blokova. Pojava Hruščova unela je u globalnu politiku više kontakata, ali i više nepredvidivosti koje su proizilazile iz njegove diplomatske ofanzive. Nestabilnost je bila primetna i unu-

⁵ Up. Dragan Bogetić, *Razvoj sovjetskih i američkih stavova prema politici i pokretu nesvrstanih*, Istorija 20. veka, 1–2/1986, 101–128.

⁶ O ranim Titovim putovanjima videti: Katarina Spehnjak, *Posjet Josipa Broza Tita Velikoj Britaniji 1953. godine*, Časopis za suvremenu povijest, 33, 3/2001, 597–631; Vladimir Petrović, *Škola bontona*, Godišnjak za društvenu istoriju, 1–3/2002, 179–196; Dragan Bogetić, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanih*, Istorija 20. veka, 2/2001, 65–73; Ljubodrag Dimić, *Titovo putovanje u Burmu i Indiju 1954. godine. Prilog za istoriju Hladnog rata*, Tokovi istorije, 3–4/2004, 27–54.

tar sovjetskog lagera u kojem je, uprkos formiranju Varšavskog pakta, destalinizacija generisala antisovjetske sentimente. Ulazak Trećeg sveta u međunarodne odnose ukazao je na ne manje razlike između zapadnih saveznika. Velika Britanija je nastojala da posle gubitka Indije i Burme očuva svoje interesne sfere na Bliskom istoku. Francuska se suočavala sa oružanim ustankom u Alžiru. Postkolonijalni spazmi su uvodili ove dve države u sve očigledniji raskorak sa politikom Sjedinjenih Američkih Država, koje su nastojale da koordiniraju globalnu strategiju zadržavanja, pa i potiskivanja sovjetskog uticaja razvijanjem regionalnih paktova po ugledu na NATO. Jugoslavija nije bila pasivan posmatrač ovih razvoja, ma koliko oni ne bili u neposrednoj vezi sa njom. Ona je aktivno pratila te trendove i pretendovala na posredničku ulogu. U jugoslovenskim kontaktima sa stranim državicima tih godina kao nit se provlači otvorena jugoslovenska posrednička ponuda po najrazličitijim pitanjima, od kojih će tema ovih priloga biti inicijative vezane za Bliski istok, koji je postajao žarište svetske krize. U takvom kontekstu složenost jugoslovenske politike prelila se u višesmeran posrednički poduhvat.

Posredovanje u približavanju Bliskog istoka sovjetskom bloku

Prvi odsjaji ove politike ispoljili su se prilikom zvanične posete državne delegacije SSSR-a Jugoslaviji maja 1955. Označena kao veliki jugoslovenski spoljopolitički trijumf, čak kao pokajnički iskorak Sovjeta u sklopu diskontinuiranja Staljinove politike, poseta je bila praćena razgovorima vođenim u duhu ravnopravnosti.⁷ Ovi razgovori su počeli razmenom mišljenja o globalnim prilikama u kojima su Tito i Hruščov oslikavali jedan drugom svoje viđenje međunarodnih odnosa. Jugoslovenska strana je smišljeno insistirala na svom dobrom poznavanju svetske situacije, a posebno na mogućnostima koje su joj se otvarale u Trećem svetu. U pripremnom materijalu za sastanak pisalo je: „Rusima otvoreno kazati da bi jedno forsiranje njihove politike u ovom momentu moglo sve pokvariti, s obzirom da su ... zapadne zemlje naročito osetljive... Kina ima više šansi u Aziji, a Jugoslavija raspolaze sa najviše mogućnosti.“⁸ Na samom sastanku, Tito je podvukao značaj posredničke uloge u ovom delu sveta: „Drug Hruščov je spomenuo Siriju i tako dalje, te istočne zemlje tamo. Govorio je o pritisku Turske na Siriju. Moram reći da smo mi tu takođe odigrali svoju ulogu, te da je Turska ipak morala da se povuče.“⁹

Sovjeti su bili veoma zainteresovani za Titove procene razvoja u vanblokovskom svetu, priznajući da im u tom pogledu manjkaju informacije.¹⁰ Po pitanju

⁷ Više u: Ljubodrag Dimić, *Josip Broz i Nikita Sergejevič Hruščov. Razgovori u Beogradu 27. maj – 2. jun 1955*, Istorijski glasnik, 1–2/1997, 35–68.

⁸ Arhiv Jugoslavije (AJ), 837 (Kabinet Predsednika Republike, KPR), 1–3-a, SSSR, *Beleška o sastanku jugoslovenske vladine delegacije održanom 22. maja 1955*.

⁹ AJ, 507, IX/119/I, 45–90, *Tok konferencije jugoslovenske i sovjetske delegacije, 22* (Tok konferencije). Identična verzija se može naći u Arhivu Predsednika Republike (APR, KPR 837, 1–3-a, SSSR, *Poseta državno-partijske delegacije SSSR-a na čelu sa N. S. Hruščovom, Zabeleške o razgovorima, Tok konferencije jugoslovenske i sovjetske delegacije*).

¹⁰ Sovjeti su bili tako strpljivi, po mišljenju Veljka Mićunovića, budući da im je „bila neophodna 'jugoslovenska propusnica'. Tek poslije 'pomirenja' s Jugoslavijom Hruščov i Bulganjin

Egipata, Hruščov se žalio: „Mi Naseru vrlo malo znamo... no, on se drži sada dosta dobro u odnosu na kolonizatore i on ima naše simpatije... Mi smo spremni da mu pomognemo, no naša pomoć treba da bude oprezna jer čim počnemo da ga pomažemo oni će se baciti na njega.“ Tito je ovu priliku iskoristio da obavesti sagovornike o svom putu u Aziju, „koji je završen sastankom sa Naserom, gde sam ja dobio prilično dobar utisak o njemu, kao čoveku koji ima prilično dobre državničke sposobnosti: bistar je, i nije nekako brzoplet čovek, i ima neverovatno poštenje, što sam zapazio kod njega i kod svih ... Zbog te delikatnosti položaja Naseru, koji može da odigra na Srednjem istoku između azijskih zemalja prilično krupnu ulogu ... vrlo je važno kako će se ko odnositi prema toj zemlji. Ne bi bilo apsolutno poželjno, nego bi bilo na štetu, ako bi se tu Naseru suviše forsiralo i stvarao neki uticaj u Egiptu ... Takvom jednom uslugom, koja bi dala povoda za nešto, mi ne bi Naseru pomogli, već bi mu zapravo odogli...“¹¹ Njegova promocija Naseru ostavila je na Sovjete vidan utisak, o čemu svedoči Hruščov u svojim memoarima: „Kada smo se drug Tito i ja prvi put sreli da izmenimo poglede na međunarodna pitanja Tito je o Naseru i njegovoj politici govorio veoma laskavo. Bili smo impresionirani, ali smo istakli da je iz Naserovih govora teško zaključiti da li namerava da u Egiptu uvede progresivan režim ili ne. Još uvek nije ni takao buržoaziju i banke. Drug Tito je odgovorio da je Naser mlad čovek bez velikog političkog iskustva; ima dobre namere, ali još nije dosegao zenit moći. Tito je istakao da, ukoliko Naseru sada poverujemo, kasnije možemo biti u situaciji da ostvarimo koristan uticaj na njega, zarad dobra komunističkog pokreta i egipatskog naroda takođe.“¹² Tito je čak sugerisao Sovjetima da prodaju Naseru oružje, koje je Egiptu trebalo da bi ojačao svoj novi antiimperijalistički kurs. Garantujući za reformski kapacitet novih egipatskih vlasti, pledirao je za razumevanje sovjetskog rukovodstva i odabrao je najpovoljniji momenat – pred svoju turneju po Aziji Hruščov i Bulganjin su tek izgrađivali odnos i retoriku prema antikolonijalnim procesima i pojavi novih država u svetskom sistemu.

Posredovanje u približavanju Bliskog istoka zapadnim zemljama

Ovakav posrednički angažman ugrožavao je jugoslovenske odnose sa drugim silama, pre svega sa Velikom Britanijom, za koju je sukob sa Naserovim režimom postepeno postajao prvi spoljnopolitički problem. Tako je prilikom posete Edvarda Kardelja Londonu novembra 1955. jugoslovenska strana iskoristila priliku da ponudi svoje viđenje bliskoistočne problematike, kao i svoje posredničke usluge. Kardelj je sugerisao Idnu da bi Jugoslavija mogla iskoristiti novostečeni uticaj na Egipat da ublaži Naserova antizapadna stremljenja i privoli ga da prihvati pregovaračko rešenje egipatsko-izraelskog spora. Najavio mu je Titovu posetu Egiptu kao povoljan trenutak za ovo posredovanje.¹³ To je bio i povod sastanka jugoslovenskog

su se uputili u prvu zvaničnu posjetu Indiji i drugim zemljama Azije.“ – Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956–1958*, Zagreb 1977, 24.

¹¹ *Tok konferencije*, 28–29.

¹² S. Talbott (ed.), *Khrushev Remembers*, 462.

¹³ The National Archives (TNA), PRO (Public Record Office), FO (Foreign Office) 371/118039, RY 1052/83, *Record of a Conversation between the Prime Minister and Vice-president Kardelj*.

zamenika ministra inostranih poslova Srđe Price sa Evelinom Šakboroom, podsekretarom Forin ofisa za Bliski istok, koji je Prici gotovo u imperativima objašnjavao šta bi i kako Tito mogao da uradi u Egiptu.¹⁴ Šakboro je oslikao situaciju na Bliskom istoku, posebno problematizujući Naserov uvoz oružja i ističući nadu da bi Tito mogao da interveniše tim povodom: „On je imao mnogo više iskustva sa sovjetskim trikovima od Nasera i mogao bi da izvrši značajan uticaj.“¹⁵ Englezi su ostali ubedeni u konstruktivnost jugoslovenske uloge, pa je u tom duhu u britanskoj štampi i Titova poseta Kairu najavljena isticanjem da bi „maršal Tito, za koga se može reći da gaji tople simpatije prema opštim unutrašnjim ciljevima Naserovog režima, mogao, ako bi želeo, da dà Egipćanima savete na osnovu sopstvenog iskustva u pogledu ove vrste sovjetske penetracije. Možda bi on imao bolje izgleda da bude saslušan nego što je to bio slučaj sa zapadnim savetima.“¹⁶ Tim je bilo veće britansko razočarenje rezultatima Titove posete Egiptu. Tito je u potpunosti podržao anti-britanske elemente Naserove politike, kao i podrivanje Bagdaskog pakta, bliskoistočne vojne integracije koja je nastajala pod zaštitom Velike Britanije. Entoni Idn se smatrao prevarenim, a njegov sekretar je zabeležio lakonski komentar: „Nadam se da ni Roberts niti iko drugi neće trpeti te stvari od Tita. U svakom slučaju, naš novi moto je: Za njih više para nema.“¹⁷

Komocija sa kojom je Tito pristupio svojoj posredničkoj misiji u Kairu postaje razumljivija u svetlu drugih spoljnopolitičkih obaveza koje je Jugoslavija u međuvremenu prihvatila. Nešto posle Kardeljevog puta u London, Tito se na Brionima sastao sa američkim državnim sekretarom, Džonom Fosterom Dalesom. Razmenivši mišljenja o aktuelnim svetskim pitanjima, imao je priliku da sa najmerodavnije instance dobije potvrdu o raskoraku između američke i britanske spoljne politike prema vanblokovskim zemljama, a pre svega prema Bliskom istoku. Ovaj raskorak, koji je jugoslovenska diplomatija već duže vreme naslućivala, otvarao je Jugoslaviji šansu da se „nekažnjeno“ solidariše sa svojim novim partnerom, Naserom, uz punu svest da to ne može dramatično pogoršati njene odnose sa najvećom silom zapadnog bloka. U ovom razgovoru Tito se prihvatio nove posredničke misije, koju mu je sugerisao Naser, a koja se odnosila na pokušaj smirivanja napetosti između Egipta i Izraela.¹⁸ Posredovanje u ovom sporu bilo je već neko vreme fascinacija jugoslovenske spoljne politike. Jugoslavija se u bliskoistočno pitanje upustila još 1947, učešćem u komisiji Ujedinjenih nacija pri izradi plana za mandat Palestine. Posle izbivanja rata, Tito je u svojim govorima više puta sugerisao nužnost pronalazjenja koegzistentnog rešenja ovog problema. Ono je odgovaralo i Jugoslaviji koja, tražeći u Egiptu regionalnog bliskoistočnog partnera, nije imala nameru da se u potpunosti odrekne srazmerno bliske saradnje sa Izraelom.

¹⁴ Više o poseti u: Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1962*, Beograd 2006.

¹⁵ TNA, PRO, FO 371/118041, RY 1052/108, *Records of informal discussion held with mr. Prica*, 15. novembar 1955.

¹⁶ AJ, Crveni bilten, 112–75–76, 6. septembar 1955.

¹⁷ TNA, PRO, PREM (Prime Minister's Office), 11/2581.

¹⁸ Detalji o razgovorima Tita i Dalesa: D. Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1962*, 34–38; L. Lis, *Održavanje Tita na površini*, 235–238.

Posredovanje u približavanju politike Zapada i Istoka Egiptu

Još pre stupanja na tle Egipta, Tito je shvatio ograničenja svojih posredničkih kapaciteta kod novih partnera. Njegova posrednička uloga bila je temeljno podriivena vestima koje su se pojavile u štampi. Naser je, štaviše, jasno demantovao da Tito dolazi radi posredništva.¹⁹ Odiyum je bio toliki da je u razgovoru sa Naserom Tito morao u potpunosti da demantuje svoj posrednički status: „Svetska štampa pisala je da ću ja verovatno posredovati između Izraela i Egipta. Ne osporavam da je bilo sugestija od strane Dalsa da posredujem“, rekao je u razgovorima Naseru. Umesto otvorenog posredovanja opredelio se tek za naglašavanje globalnog karaktera i velike osetljivost arapsko-izraelskog sukoba.²⁰ Okrenuo se pojašnjavanju modaliteta jugoslovenskog posredovanja između Istoka i Zapada, sugerišući Naseru usvajanje iste strategije u pogledu uzimanja kredita za industrijalizaciju zemlje, a pre svega povodom ogromnog projekta izgradnje Asuanske brane. Posle razgovora je čak javno demantovao da se ikada prihvatio posredničke uloge: „Nisam imao niti sada imam ambiciju da budem posrednik između Egipta i Izraela.“²¹

Titova poseta Egiptu, januar 1956.

Naserova poseta Jugoslaviji, jul 1956.

Relativni neuspesi posredničkih misija bili su razumljivi u svetlu sve dubljeg zaoštavanja krize u ovom delu sveta, koja je u prvoj polovini 1956. postajala sve ozbiljnija. Situaciju je komplikovala kriza u Alžiru, koju je Francuska sa velikom mukom održavala pod kontrolom. Jugoslavija je i po ovom pitanju imala ambivalentan odnos, koji dobro opisuje tadašnji ambasador u Parizu Aleš Bebler: „Alžirci su nam bili simpatični, pomagali smo im, slali municiju i oružje, no ipak smo po-

¹⁹ AJ, Crveni bilten, 112–182, 1. januar 1956.

²⁰ AJ 837, KPR, I-2/5–2, *Razgovor Tita i Nasera*, 6.

²¹ J. B. Tito, *Govori i članci*, Zagreb 1959, knj. X, 374.

kušavali da održimo dobre odnose i sa Francuskom.²² Francuzi su se nadali jugoslovenskoj pomoći u rešavanju alžirskog pitanja: „Francuski ambasador nije uveren da se na Jugoslaviju može računati da neograničeno pokazuje razumevanja za francuske interese, ali on misli da je spremna da Francuskoj da vremena da smisli neko rešenje u Alžiru i da Francuskoj vladi da prostora na mnogim konkretnim pitanjima zbog njenog zadovoljstva Pinoovom spoljnom politikom.“²³

Tito u Francuskoj, maj 1956: sa premijerom Gi Moleom (levo)
i sa predsednikom Reneom Kotijem (desno)

Tako je kriza u Alžiru postala jedna od glavnih tema Titovog sastanka sa francuskim rukovodstvom u Parizu maja 1956. Još pre polaska Tito je francuskim novinarima dao izjavu u kojoj je istakao da ima razumevanje za teškoće francuske vlade vezane za problem Alžira i da se nada mirnom rešenju, a pred odlazak primio je i telegram od Mulaja Merbaha, generalnog sekretara alžirskog nacionalnog projekta, koji ga je molio da se založi za demokratska prava Alžiraca.²⁴ U razgovorima sa francuskim predsednikom i premijerom Tito je pristupio problemu posredno, ukazujući na značaj Egipta za njegovo rešavanje: „Ima ljudi u Egiptu koji znaju da Francuska ne može danas napustiti Alžir.“²⁵ Njegovi sagovornici su „održali dugu tiradu o Severnoj Africi. Tito se nije obavezivao, ali je svojim domaćinima ostavio utisak da ima neke nade da bi mogao da traži umerenost od pukovnika Nasera.“²⁶ U zajedničkoj izjavi Tita i predsednika Kotija stajalo je: „U toku iskrene razmene mišljenja o problemima Severne Afrike predsednik vlade Gi Mole izložio je posebnu situaciju Alžira i politiku koju tamo primenjuje francuska vlada. Predsednik Tito mu je pružio uveravanja da će „jugoslovenska vlada podržati sve napore u cilju liberal-

²² Aleš Bebler, *Kako sam hitao*, Beograd 1980, 275. Više o Jugoslaviji i alžirskom pitanju: D. Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1962*, 138–146.

²³ TNA, PRO, FO 371/124274, 12. jul 1956.

²⁴ AJ 837, KPR, I-a-1, *Telegram generalnog sekretara alžirskog nacionalnog pokreta Moulaz Marabh-a*.

²⁵ AJ 837, KPR, 1–2/6, *Zabeleška o razgovoru predsednika republike Josipa Broza Tita i predsednika vlade Francuske Gi Molea u plati Matinjon*, 8. maj 1956.

²⁶ TNA, PRO, FO 371/124282, RY 10317/14.

nog rešenja alžirskog pitanja.²⁷ Opečen, međutim, neuspelom ranijih posredničkih pokušaja, novinarima je oprezno izjavio: „Ne mora se posredovati. Korisno je i to ako čovjek samo izrazi svoje mišljenje.“²⁸

Tito je to mišljenje preneo Naseru u dužem pismu: „Dao sam im svoje utiske o tvojoj zemlji. Informisao sam ih o konstruktivnim ciljevima koje ti i tvoje kolege tražite. Francuska vlada se ne slaže sa Bagdadskim paktom... ali oni imaju svoje probleme koji ih truju, pre svega Alžir... Ne bi bilo razumno očekivati od sadašnje vlasti i Gi Molea da se odreknu francuskih interesa u Alžiru i da se slože sa svim ustupcima koje traže alžirski ustanici ... Mi imamo utisak da oni smatraju da bi tvoje sugestije ustanicima u ovom cilju bile korisne – ako bi ih ti smatrao oportunističkim. Mi razumemo, naravno, delikatnost ovog pitanja tako da to pominjem više zarad informacije. Po mom mišljenju realistična ocena alžirskog problema u sadašnjem periodu je da ustanici nemaju šanse danas da oružanom borbom postignu ono što zahtevaju... najbolji kurs bio bi da se postepeno rešava ono što se može rešiti, jer u suprotnom, verujem da su francuski lideri u pravu kada kažu da će neko drugi verovatno zauzeti njihovo mesto, ako oni odu, a to ne bi bilo korisno za samo stanovništvo Alžira.“²⁹ Naser je u mnogo kraćem odgovoru prebacio svu odgovornost za eskalaciju sukoba na francusku stranu i naglasio da Francuska trpi posledice svoje nerealne politike, ali nije bio protivan otvaranju ove teme prilikom posete Jugoslaviji predviđene za jul.³⁰ U sličnom duhu i za isto vreme pod pokroviteljstvom Jugoslavije ugovoreni su tajni pregovori između predstavnika francuske vlade i alžirskih ustanika.

Od Briona do Sueca: vrhunac i pad politike posredovanja

Tako je jul 1956. obećavao da donese vrhunac jugoslovenske posredničke uloge. Krajem tog meseca na Brionima su se sastali Tito, Naser i Nehru. Uprkos pritiscima iz Moskve, Vašingtona, Pariza i Londona, a možda baš i zbog njih, približavanje blokovski neangažovanih zemalja je nastavljeno tokom čitave prve polovine 1956, da bi bilo krunisano sastankom Tita, Nehrua i Nasera 18. i 19. jula na Brionima. Ovaj događaj, nazvan Brionskim samitom, privukao je i u svoje vreme priličnu pažnju, a u retrospektivi je, posebno posle Beogradske konferencije i nastanka nesvrstanosti, skliznuo u legendu i postao deo priče o nastanku pokreta nesvrstanih, jednog od konstitutivnih mitova socijalističke Jugoslavije. Tim više iznenađuje što sam samit nije bio predmet posebnog interesovanja istraživača. Preko njega se prelazilo olako, on se spontano ugradio u projektovanu sliku razvoja nesvrstanosti, kao logičan ishod približavanja spoljnopolitičkih stavova Indije, Egipta i Jugoslavije: „Okolnost što se Nehru, vraćajući se iz Londona u Indiju, zadržao u Jugoslaviji, podesno se poklopila sa posjetom Nasera Jugoslaviji.“³¹ Ta pogodnost pretvorila se u „početak djelovanja u pravcu stvaranju pokreta nesvrstanih zemalja,

²⁷ AJ, SKJ, 507/9, 117, Sirija, *Naš stav po nekim pitanjima Bliskog istoka*.

²⁸ J. B. Tito, *Govori i članci*, knj. XI, 38.

²⁹ Mohamed Heikal, *Nasser. The Cairo Documents*, New York 1973, 112–113.

³⁰ AJ KPR 837, 1–1/1284, *Poruka predsednika republike Josipa Broza Tita, predsedniku egipatske republike Gamal Abdel Naseru i odgovor predsednika Nasera*.

³¹ L. Mates, *Nesvrstavanje*, 253.

iako se tu još ne pominje termin nesvrstanost³². U ovoj samit-diplomatiji, međutim, nije bilo spontanosti. Način na koji je do samita došlo, njegov tok i ishod, a posebno razvoj događaja neposredno posle Briona razbijaju sliku o „nastanku nesvrstanosti“, sa naročitim žarom stvaranu u Jugoslaviji, koja je, kao domaćin sastanka, polagala posebno pravo na njegov značaj.

Do trojnog sastanka se došlo mučnim usaglašavanjem prenatrpanih letnjih agendi trojice državnika. Isprva je bila zakazana samo Nehruova poseta Jugoslaviji. On je trebalo da pri završetku svoje evropske turneje doputuje sredinom jula u Jugoslaviju (18–22. jul), gde je nameravao da održi konsultovanje sa indijskim diplomatskim predstavnicima u Evropi i da se tom prilikom sastane sa Titom. Sa druge strane, Naser je planirao da poseti Jugoslaviju tokom avgusta u sklopu turneje u kojoj bi prethodno obišao SSSR i istočnoevropske zemlje. Ova poseta je bila uzvratna, na poziv koji mu je Tito uručio još u januaru u Kairu. Do promene planova je došlo na Nehruovu inicijativu. Indijski predstavnici u Kairu i Beogradu su se početkom maja raspitivali da li bi Naser (odnosno Tito) imao nešto protiv ukoliko bi Nehru posetio Jugoslaviju tokom Naserovog boravka u njoj.³³ Budući da ni Naser ni Tito nisu imali ništa protiv, pristupilo se novom usklađivanju rasporeda. Savetovanje indijskih diplomata je otkazano, što je predviđeni Nehruov boravak skratilo na 18. i 19. juli. Samit bi, dakle, iziskivao promenu Naserovih planova. On bi morao da odvoji posetu Jugoslaviji od posete lageru. Uviđajući potencijalnu korist od trojnog sastanka, Naser je bio spreman na ovu promenu. On se preko egipatskog ambasadora u Beogradu i ranije zalagao za bliže kontakte i informisanje između trojice lidera. Posle nekoliko pokušaja usklađivanja njegov boravak je fiksiran za 12–19. jul.³⁴ Pet dana je bilo predviđeno za bilateralne kontakte, a poslednja dva za samit. Naser je tokom ovog boravka u Jugoslaviji obišao ne samo Beograd, već i Bosnu i Hercegovinu.

Tito je lako pristao na ove promene, koje su ga dovodile u prestižnu ulogu domaćina sastanka koji bi mogao da pretenduje na istorijski značaj. Ovakav obrt izgledao je i kao pogodan način za popravljanje utiska koji je ostavila Titova poseta Moskvi. Veljko Mićunović, ambasador u SSSR-u, osećajući da se klatno jugoslovenske diplomatije pomerilo suviše ka Istoku predlagao je „da baš sada idemo na potpisivanje nekog krupnijeg ekonomskog ugovora s nekom od zapadnih država, s Amerikancima ili zapadnim Evropljanima – svejedno... To može samo ojačati našu poziciju prema SSSR-u, kao što će ojačati i osnovne elemente politike mirne koegzistencije.“³⁵ Umesto ovog pravca, afirmacija vanblokovske politike izgledala je još primamljivija protivteža sovjetskom uticaju. Tito je, osim toga, uložio veliku energiju u približavanje Nehrua i Nasera, posebno hvalivši egipatskog vođu u pismu Nehruu pisanom početkom marta u kojem je Naserova politika aktivnog neutralizma opisivana kao veoma bliska politici miroljubive koegzistencije. Tito se pozitivno izjasnio o promenama u Egiptu, pa i o volji Egipta da počne pregovore sa Izraelom.

³² L. Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, 136.

³³ DASMIP, PA, 1956, Indija, f-17, 46870.

³⁴ DASMIP, PA, 1956, Egipat, f-17, 48995. Deo ove korespondencije videti u: P. Simić, Z. Despot, *Tito – Strogo poverljivo: arhivski dokumenti*, 213–217.

³⁵ V. Mićunović, *Moskovske godine*, 105.

lom. Hvalio se da je o slabostima Bagdadskog pakta „otvoreno govorio, bez obzira na to što sam s tim u vezi doživeo prilično galame na Zapadu.“³⁶ Ova poruka je dobro prihvaćena u Delhiju, gde se isticalo da „kada je reč o Evropi, a posebno o SSSR-u, tada i smatramo poslednjom reči ono što kaže predsednik Tito“.³⁷ Istovremeno, jugoslovenska diplomatija je približavala i Indiju Egiptu. Jugoslovenski ambasador Crnobrnja je ublažavao nezadovoljstvo egipatskog ambasadora u Delhiju, koji je smatrao da je Nehru sebičan i da ne želi da podrži ni Namera ni bližu saradnju trojice lidera.³⁸

U promenjenim okolnostima jugoslovenska diplomatija se ozbiljno pripremala za sastanak trojice, koji je nenadano predstavljao šansu za svetsku afirmaciju vanblokove konceptije. Vršene su pripreme i za tok razgovora i za deklaraciju koja bi iz njih trebalo da proizađe. Bilo je očigledno da će, pored uopštene podrške vanblokove akciji, Bagdadski pakt i Alžirska kriza predstavljati potencijalne teme razgovora. Jugoslovenska diplomatije, ipak, nije precenjivala mogućnosti razmene mišljenja trojice: „Pored pitanja o kojima će biti izraženi naši stavovi, a u koje spadaju odnosi sa SSSR-om... ocena njihove politike, odnosi sa Zapadom, ocena čitave međunarodne situacije, OUN... atomska agencija, biće reči i o pitanjima koja najviše interesuju Namera: arapsko-izraelski odnosi i alžirsko pitanje... Nehru će obavestiti o svojim razgovorima u Londonu i Bonu, a Naser... o poseti Šepilova“, pisao je Koča Popović.³⁹ Štampa je pak objavila vest o trojnom sastanku 1. jula, u *Borbi* je on opisan kao „susticaj... pozitivnih tendencija i progresivnih težnji.“ Brižljivo je naglašeno da „miroljubiva i aktivna koegzistencija leži u osnovu međunarodne orijentacije Indije, Egipta i Jugoslavije.“⁴⁰ Egipatska štampa je pridavala sastanku još veći značaj. *Al-Ahram* je čak svojim čitaocima ponudio mogući dnevni red konferencije: „1) sporovi između istoka i zapada, 2) alžirsko pitanje, 3) problemi Srednjeg istoka i naponi Egipta da oslobodi ovu oblast od britanskog uticaja, 4) učvršćivanje veza između zemalja koje žele da ostanu izvan blokova.“⁴¹

Nehru nije bila sasvim po volji pompa sa kojom su Naser i Tito prihvatili njegovu ponudu. Naravno, on je bio radoznao da čuje Brozove utiske iz SSSR-a. U izvesnom smislu je bila primamljiva i mogućnost da se na Brionima sretne i sa Naserom. Budući da je u Jugoslaviju dolazio iz Londona on ipak nije želeo da budi sumnje Britanaca u kurs svoje politike, jer je Idn visoko cenio njegova pregnuća u smanjenju bliskoistočnih napetosti i u olakšanju procesa dekolonizacije. Sva je prilika da se obavezao Britancima da će činiti sve da ublaži krizu na Bliskom istoku. Ova namera je mogla doći u nesklad sa percepcijama njegovih sagovornika koji su, budući na čelu daleko manjih država od Indije, pokušavali na svaki način da ga pri-

³⁶ AJ, 837, KPR, 1-1-362, *Poruka Predsednika Republike Josipa Broza Tita predsedniku vlade Indije*, 1. mart 1956.

³⁷ DASMIP, PA, 1956, Egipat, f-17, 1956, 44156.

³⁸ DASMIP, PA, 1956, Indija, f-17, 46600.

³⁹ Istorijski arhiv Beograda (IAB), Legat Koča Popović – Lepa Perović (LKP), Zabeleške Koče Popovića, k. 5, f. 3, *Ideje za deklaraciju i razgovore*, 16. jul 1956.

⁴⁰ *Brionski susret*, *Borba*, 1. jul 1956.

⁴¹ AJ, Crveni bilten, 112-205, 13. jul 1956.

dobiju za svoje političke koncepcije. Zato se upustio u složenu diplomatsku igru u kojoj je britanskoj diplomatiji svoj dolazak na Brione predstavio kao niz koincidencija. Želeo je i da ostavi utisak da ga je Broz namamio u Jugoslaviju u isto vreme kada je Naser bio u njoj.⁴² Ovaj manevar mu je uspeo. Roberts je, šaljući izveštaj o ovom događaju, ocenio da su „uz pomoć rasporeda njihovih gostiju, Jugosloveni uspeali da ova dva odvojena događaja kombinuju u manifestaciju koegzistencije pod zastavom principa iz Bandunga.“⁴³

Nehru se dosledno ograđivao od konkretizacije agende sastanka. Proširile su se glasine da će sastanak trojice biti velikim delom posvećen alžirskom pitanju, što je izazvalo veliku zabrinutost i Francuske i Britanije. Nehru je bio rezervisan: „... ako se od nas traži pomoć za rešenje alžirskog problema, mi to nećemo odbiti, ali mi nismo i nećemo nikad da se mešamo u poslove drugih zemalja.“⁴⁴ Slično je komentarisao i čitav sastanak: „Konferencija na Brionima biće čisto slučajan sastanak. Konferencija neće imati nikakav poseban značaj. Nameravao sam da se sastanem sa maršalom Titom pre nego što otputujem iz Evrope, i sve pojedinosti za sastanak od 24 časa sa njim bile su predviđene. Tek kasnije sam saznao da će se predsednik Naser nalaziti u Jugoslaviji u vreme mog prolaska kroz Jugoslaviju. Očividno je da ću iskoristiti priliku da se s njim sastanem. Nikad prijateljski razgovori nisu beskorisni.“⁴⁵

Procene o značaju sastanka su varirale. U Vašingtonu se smatralo da sastanak „verovatno neće doneti značajne rezultate“. Isticalo se da će Nehru i Tito verovatno omekšavati Naserove istupe i zastupati prozapadnu opciju.⁴⁶ Odbacivala se i spekulacija štampe o tome da je sastanak preludij za stvaranje „trećeg bloka“.⁴⁷ Uprkos otpisivanju važnosti sastanka, Stejt department nije propustio da neslužbeno pomene sekretaru jugoslovenske ambasade u Vašingtonu da bi bilo dobro da Jugosloveni prenesu Naseru da se drži američke ponude za izgradnju Asuanske brane, koju treba iskoristiti kao protivtežu uvozu češkog oružja.⁴⁸ Svoje želje Jugoslaviji su izneli i Britanci. Frank Roberts je nagovestio Koči Popoviću da ne bi bilo dobro da se u izjavi trojice kritikuje Bagdadski pakt.⁴⁹ Visoki funkcioner Forin ofisa Ajvon Kirkpatrik nije propustio priliku da izrazi ambasadoru Velebitu nezadovoljstvo jugoslovenskom politikom zbog Titovog preuzimanja „ruskih ocena“ prilikom posete SSSR-u. Znajući da je već aktuelan plan o svrgavanju Nasera, obmanuo ga je ističući da Britanija želi dobre odnose sa Naserom, ali je izrazio strahovanja od virulentnog panarabizma i čak je uporedio Nasera sa Musolinijem. Izrazio je, ipak, nadu da će Tito i Nehru na predstojećem samitu uticati pozitivno na

⁴² DASMIP, PA, 1956, Indija, f-17, 11099.

⁴³ TNA, PRO, PREM 11/1395.

⁴⁴ AJ, Crveni bilten, 112–105, 14. jul 1956.

⁴⁵ AJ, Crveni bilten, 112–105, 15. jul 1956. Sličnu izjavu prenela je ubrzo i jugoslovenska štampa: „Slučaj je hteo da se istovremeno sastanem sa maršalom Titom i predsednikom Naserom“. *Borba*, 7. jul 1956.

⁴⁶ AJ, Crveni bilten, 112–205, 11. jul 1956.

⁴⁷ DASMIP, PA, 1956, Engleska, f-17, 411471.

⁴⁸ DASMIP, PA, 1956, Engleska, f-17, 1956, 411277.

⁴⁹ TNA, PRO, FO 371/126447, RY1022/59.

Nasera, a posebno po pitanju ekonomskih interesa evropskih država u nekadašnjim kolonijama.⁵⁰

Istovremeno, bilo je i aktivnosti usmerenih ka opstrukciji sastanka. U razgovoru sa britanskim ambasadorom, koji je Titu govorio o Naserovoj vehementnoj antipaktovskoj orijentaciji, Tito je hvalio Nasera i izrazio razumevanje za njegove stavove, ali je pomenuo i njegova panarapska gledišta. Budući da je ova ocena razglašena u diplomatskim krugovima, DSIP ju je raspisom opovrgao, ističući da je Tito zapravo rekao da Naser uživa punu podršku, premda ne može sasvim da se garantuje da u njegovoj politici nema panarabizma.⁵¹ Osim Britanije i druge države, poput Turske, jasno su istupale protiv ovog sastanka.⁵² Posebno je interesantno bilo intonirano izraelsko obaveštenje preko državnog radija, jer je pokazivalo različit tretman Jugoslavije i Egipta: „Egipatski diktator pukovnik Abdul Naser otpočeo je danas u Beogradu političke razgovore sa jugoslovenskim predsednikom Maršalom Titom.“⁵³ Egipatska delegacija je pokazala jednaku netrpeljivost, napadno pokušavajući da izdejstvuje nepozivanje izraelskog predstavnika na bilo koju od zvaničnih prilika tokom posete.⁵⁴ Uprkos tome, izraelska diplomatija je nastavila aktivnost kada je saznala da će se sastati trojica lidera. Jugoslovenskim vlastima je 13. jula uručen ed-memoar izraelske vlade povodom ovog događaja, u kome se na jugoslovensku stranu apelovalo da iskoristi samit i za promociju izraelskih interesa.⁵⁵

Samitu je prethodio petodnevn Naserov boravak u Jugoslaviji, tokom kojeg je posetio Sarajevo, Beograd i obišao veliki broj privrednih objekata u zemlji.⁵⁶ Nehru je na Brione stigao 18. jula i uključio se u razgovore Tita i Nasera. Nezadovoljan razmerama datim događaju, od početka se postavio rezervisano: „Ovo nije konferencija, već sastanak prijatelja. Tito mu se nasmejao: Zašto pokušavate da smanjite značaj ovog viđenja? Zašto nas umanjujete? Ali Nehru je bio istinski zabrinut: Rekao je: 'Ovi budalasti dopisnici. Govore o nama kao da smo mi novi blok, a mi smo protiv svih blokova.'“⁵⁷ Nehru se nalazio u neugodnom položaju trećeg

⁵⁰ DASMIP, PA 1956, Engleska, f-19, 49584. I na drugim nivoima je bilo pritisaka. Savetnik jugoslovenske ambasade Gorjan je ubeđivan da treba uticati „na Nasera da pristane na saradnju u ekonomskom komitetu Bagdadskog pakta“.

⁵¹ DASMIP, PA, 1956, Engleska, f-17, 48542.

⁵² DASMIP, PA 1956, Engleska, f-17, 411840.

⁵³ AJ, Crveni bilten, 112–205, 14. jul 1956.

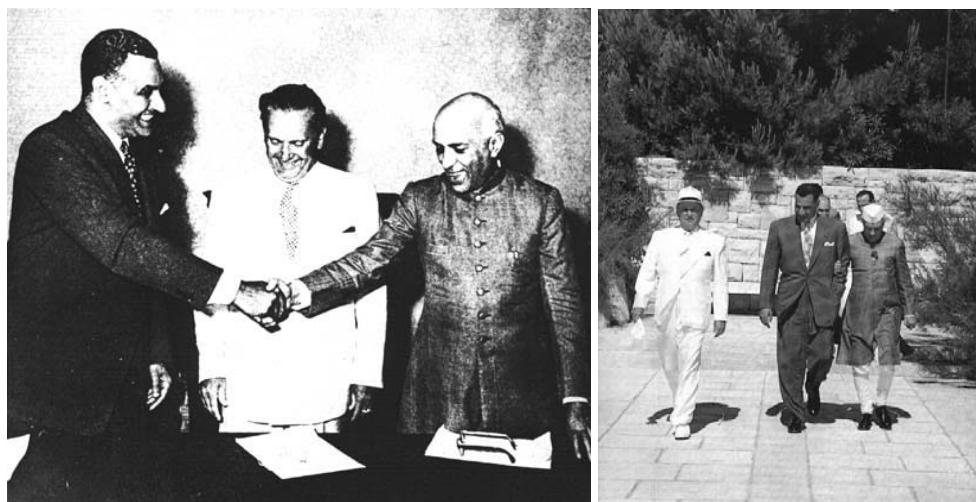
⁵⁴ DASMIP, PA, 1956, Egipat, f-17, 411749.

⁵⁵ DASMIP, 1956, f-40, Izrael, 411999, Aide-Memoir.

⁵⁶ Naser je pokazao veliko interesovanje za privredni razvoj Jugoslavije U tome mu je vredan sagovornik bio Svetozar Vukmanović Tempo. – S. Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, 283–284. Međutim, lakše je bilo na najvišem nivou izrazitu volju za ekonomskom saradnjom nego je operacionalizovati, što se videlo na primeru pregovora o izgradnji brodogradilišta u Aleksandriji. – DASMIP, PA, 1956, Egipat, f-18, 412034.

⁵⁷ Prema: Z. Štaubinger, *Titovo istorijsko ne staljinizmu*, 112–120. Zapisnike sa razgovora na Brionima nije bilo moguće naći ni u Arhivu Jugoslavije, ni u Arhivu Predsednika Republike, ni u Diplomatskom arhivu. Odlomci iz razgovora preuzeti su iz knjige Zvonka Štaubingera, dugogodišnjeg sekretara u Kabinetu Predsednika Republike. Ovo delo, premda apologetskog karaktera, oslanja se u velikoj meri na kompilaciju originalne izvorne građe, što se može utvrditi poređenjem sačuvanih zapispnika sa adekvatnim pasażima iz knjige. Otuda i uverenje da su odlomci vezani za Brionski sastanak autentični.

sagovornika koji se priključuje diskusiji već otvorenih pitanja, poput alžirskog. On nije ni znao za tajne pregovore u Beogradu, pa ga je u potpunosti zatekla namera Alžiraca da posete i Brione. Alžirci su, naime, smatrali da je sastanak na Brionima odlična prilika da pred svetski forum iznesu svoje stavove. Tito i Naser su bili spremni da ih prime, ali je to za Nehrua bilo previše, pa je zapretio da će napustiti sastanak ukoliko do toga dođe. Alžirci nisu primljeni, milicija ih je zaustavila u Pulji, a sve što je Naser mogao da uradi bilo je da im pošalje svog adutanta. Trojica državnika su samo primila njihovu pisanu poruku, u kojoj su se potpisnici zalagali za punu nezavisnost Alžira i povlačenje francuskih snaga iz njega.⁵⁸

Naser, Tito i Nehru na Brionima, jul 1956.

Nehru je sada već ozbiljno zazirao od dimenzija koje je čitav događaj poprimio. Svoje negodovanje izlio je na novinare i štampu, koja je po njemu predimenzionirala smisao skupa i davala povoda za optužbe o stvaranju trećeg bloka. Njegovo nezadovoljstvo se ispoljilo i u borbi za nacrt deklaracije koju bi trojica trebalo da usvoje. Naser i Tito su bili radikalnijih antizapadnih shvatanja, ali je njihove intencije blažio Nehru, čiji je koncept deklaracije naposljetku prihvaćen, uz određeno nezadovoljstvo egipatskog i jugoslovenskog vođe. Borba između dva koncepta deklaracije odnela je najviše vremena tokom razgovora. Ostatak je bio posvećen detaljnom Titovom ekspozeu razvoja u SSSR-u posle Hruščovljevog učvršćenja i odricanja od Staljinove prakse.⁵⁹ Sastanak trojice je okončan zajedničkim izjavama. U štampi su se gotovo istovremeno pojavila dva dokumenta. Jedan je bio kominike o Naserovoj poseti Jugoslaviji, a drugi zajednička izjava trojice.⁶⁰ Razlike u intonaciji

⁵⁸ Cit. prema: M. Heikal, *Nasser*, 232. Tekst poruke u: DASMIP, PA, str. pov., 1956, f-1, 112, Alžirska deklaracija koja predstavlja FNO, Brioni, 18. jul 1956.

⁵⁹ M. Heikal, *Nasser...*, 232–236.

⁶⁰ L. Mates, *Nesvrstanost*, 388–390.

između ovih dokumenata posledica su suprotstavljenih stavova Nehrua s jedne i Namera i Tita s druge strane. U zajedničkoj izjavi, Tito i Naser su istakli „veliku sličnost gledanja na glavne probleme savremenog sveta, kojima politika obeju zemalja prilazi rukovodeći se načelima miroljubive i aktivne koegzistencije i nepriključivanja blokovima.“⁶¹ Po pitanju Srednjeg i Bliskog istoka predsednici su se pozvali na rezolucije Bandunške konferencije. Isticali su uspeh u bilateralnim odnosima i veliku važnost uzajamnih konsultacija. Sve u svemu, to je bio ipak bled dokument, iz kojeg su izostavljeni konkretni stavovi.

Brionski dokument je nosio pečat Nehruovog opreza. I on je polazio od načela „miroljubive i aktivne koegzistencije“ i oslanjao se na Bandung. Kada se prešlo na konkretizaciju, postavljeni su sledeći zahtevi: razoružanje i primanje Kine u OUN. Po pitanju Srednjeg istoka, podvučeno je da „oprečni interesi velikih sila otežavaju situaciju. Te probleme treba razmotriti prema njihovom značaju, vodeći računa o legitimnim ekonomskim interesima, ali zasnivajući rešenja na slobodi zainteresovanih naroda.“ Po pitanju Palestine, trojica lidera su ponovo stala iza zaključka Bandunške konferencije. U vezi sa pitanjem Alžira, sva trojica su izrazila simpatije prema želji Alžiraca za nezavisnošću i optužila kolonijalizam u načelu. *Borba* je ocenila dokument kao sadržajan i realističan.⁶² Značaj sastanka ipak je pre svega bio u simboličnoj ravni. „To je bio prvi susret koji nije bio na bazi niti bilateralne saradnje niti na regionalnoj osnovi,“ ocenio je Leo Mates.⁶³ U javnosti sve tri zemlje sastanak je prikazan i primljen u pozitivnom svetlu, čak su mu pridodate epohalne dimenzije.⁶⁴

Britanci nisu smatrali da je ovaj samit od velike važnosti. Frank Roberts je naglašavao razliku „između trojice glavnih protagonista. Gospodin Nehru, aristokrat po naravi i zapadni demokrata po političkom uverenju, našao je malo zajedničkog u bližem susretu sa predsednikom Titom, komunističkim diktatorom sa toliko lokalnog, balkanskog šmeka skrivenog ispod njegovog zdravog razuma i dobrog zaključivanja, ili sa predsednikom Naserom, divljim muslimanskim diktatorom u potrazi za političkom filozofijom. Niti sam stekao utisak da je bilo više zajedničkog tla između predsednika Tita i predsednika Namera izuzev njihove gorljivosti za nacionalnu nezavisnost i njihove želje da profitiraju iz njihove različite ali i slične pozicije između sovjetskog i zapadnih svetova.“⁶⁵ Čak se i generalni sekretar indijskog ministarstva inostranih poslova Filaji žalio da im je „Tito rekao samo ono što su njihovi sopstveni ambasadori prijavili i ponovio njegove dobro poznate stavove. Razgovori su uglavnom tekli u klišeima.“⁶⁶ Britanci su bili veoma zadovoljni deklaracijom, u kojoj ne samo što se nije osuđivao Bagdadski pakt, već su se pominjali legi-

⁶¹ Izjava u: L. Mates, *Nesvrstanost*, 386–387.

⁶² *Borba*, 21. jul 1956. Tekst zajedničke izjave u: P. Simić, Z. Despot, *Tito – Strogo poverljivo*, 219–221.

⁶³ L. Mates, *Nesvrstanost*, 253.

⁶⁴ Euforija je vremenom zahvatila i društvo. Trojkama rođenim u aleksandrijskoj bolnici augusta 1956. roditelji su dali imena Gamal, Nehru i Tito. – DASMP, PA, 1956, Egipat, f-17, 415180. Vremenom je i ime Naser postalo često u Jugoslaviji.

⁶⁵ TNA, PRO, PREM 11/1395, RY 1022/74, *Visits to Yugoslavia of president Nasser and Mr. Nehru*, 4. 8. 1956.

⁶⁶ TNA, PRO, FO 371/124273 RY1022/66.

timni interesi velikih sila na Bliskom istoku.⁶⁷ Britanski otpravnik poslova je u razgovoru sa Srđom Pricom neposredno posle sastanka kritikovao oštrinu deklaracije povodom Alžira, ali je bio obradovan legitimizacijom zapadnih ekonomskih interesa.⁶⁸ „Najslabije prošla Francuska“, komentarisao je Koča Popović. „Engleskoj priznati «legitimni ekonomski i interesi» (tako da nas V(elika) B(ritanija) najmanje napada, ali zato nipodaštava)“.⁶⁹

Jugoslovenska strana je zapravo pokušavala da ublaži Naserove stavove. „Podržavati stavove Francuza, koliko se može pred Egipćanima. U svakom slučaju kompromisno“, sugerisao je Popović.⁷⁰ U tome, kako se čini, nije bilo uspeha. Roberts je pisao da su mu Jugosloveni rekli kako je Naser bio iznenađujuće tolerantan i umeren u svojim stavovima, sa izuzetkom Alžira. Izrael je, međutim, bio razočaran Brionskom deklaracijom i svrstavanjem Jugoslavije uz stavove bliske zemljama Bandunga po palestinskom pitanju.⁷¹ Naravno, umirivanje Namera nije bio osnovni motiv jugoslovenske diplomatije: „U odnosu na Namera. Možda je najbolje uticati na njega da gleda na međunarodne probleme šire, a ne samo njemu neposredne bilaterale.“⁷² Širenje Naserove optike nije moralo značiti i umanjeње njegove militantnosti. Francuska je time bila veoma razočarana, a njen ministar inostranih poslova Pino rekao je ambasadoru Alešu Bebleru da kominike smatra katastrofalnim i da ga sastanak trojice stavlja u užasan položaj.⁷³ Međutim, obe supersile, čije je mišljenje bilo najvažnije, preko sastanka su prešle ćutke. Deklaracija nije samo afirmisala ciljeve aktivne miroljubive koegzistencije i razoružanja, već je ovaj kurs pokušavala ugraditi u protivstavljene interese blokova. Dokument je s jedne strane osuđivao kolonijalizam i davao podršku borbi Palestinaca i Alžiraca, ali je istovremeno isticao legitimnost ekonomskih interesa stranih država u ovim delovima sveta.⁷⁴ Titov pokušaj da se još jednom ogleda u posredovanju po drugim pitanjima bio je manje uspešan. Naser je sa indignacijom primio prijateljsko pismo koje je okupljenim liderima uputio izraelski premijer David Ben Gurion.⁷⁵ Takođe nije pokazivao spremnost na ustupke po pitanju podrške ustanicima u Alžiru. Ipak, paralelno sa razgovorima na Brionima, predstavnici tih ustanika su tajno u Beogradu razgovarali sa predstavnikom francuske vlade.⁷⁶

⁶⁷ TNA, PRO, FO 371/124273 RY 1022/65.

⁶⁸ DASMIP, PA, 1956, f-20, 412007, *Zabeleška o razgovoru državnog podsekretara Srđe Price sa britanskim otpravnikom poslova g. Hajmanom*, 23. jul 1956.

⁶⁹ IAB, LKP, Zabeleške Koče Popovića, k. 5, f. 3, *Analiza Br(ionskog) sastanka*, 23. jul 1956.

⁷⁰ Jugosloveni su se tokom priprema za sastanak trudili da sugerišu Naseru prednosti od smirivanja situacije i prekida vatre u Alžiru, kao i od prihvatanja rešenja za Bliski istok koje je polazilo od stava da „ne može biti likvidacija Izraela“. – IAB, LKP, Zabeleške Koče Popovića, k. 5, f. 3, *Ideje za deklaraciju i razgovore*, 16. jul 1956.

⁷¹ DASMIP, PA, f-15, 1956, 412970.

⁷² IAB, LKP, Zabeleške Koče Popovića, k. 5, f. 3, *Ideje za deklaraciju i razgovore*, 16. jul 1956.

⁷³ DASMIP, PA, f-17, 1956, 411915.

⁷⁴ Brionska izjava u: L. Mates, *Nesvrstanost – teorija i savremena praksa*, IMPP, Beograd 1970, 386–387.

⁷⁵ Tekst pisma u: M. Heikal, *Nasser, The Cairo Documents*, 212.

⁷⁶ DASMIP, PA), str. pov., 1956, f-1, 449, *Zabeleška o razgovorima predstavnika Alžirskog fronta nacionalnog oslobođenja (FLN-a) i Pjera Komina, zamenika generalnog sekretara SFIO, vođenim 26. jula*. Oskudni pisani tragovi o pregovorima: K. Kyle, *Suez*, London 2003, 143.

Preokret je nastupio veoma brzo. Gotovo odmah po povratku u Egipat, Naser je eskalirao najozbiljniju krizu nacionalizujući Kompaniju Sueckog kanala i preuzimajući kontrolu nad ovim plovnim tokom. Ozbiljnost konfrontacije sa Velikom Britanijom, čiji su državljani bili većinski deoničari Kompanije, prevazilazila je sve dotadašnje. Izenadnost ovog događaja je žestoko poljuljala jugoslovenski posrednički kredibilitet. Tito je, iz ugla Zapada, ili znao za Naserove namere, a propustio da ga spreči, ili nije znao, što je njegovu poziciju poznavao prilika u regionu činilo daleko manje uverljivom. Jugosloveni su se uzalud privatno ljutili na Nasera i objašnjavali zapadnim predstavnicima da nisu bili upućeni u njihove planove. „Mi u Jugoslaviji smatramo za manu ako prijatelj razgovara sa prijateljem nedelju dana a sakrije od njega svoje glavne misli i namjere“, pisao je Veljko Mićunović.⁷⁷ Kriza je uzimala maha, a jugoslovenski pokušaj posredovanja je ovog puta glatko odbijen. Britanci, koji su izgubili poverenje u Jugoslaviju, potrudili su se da je isključe sa liste zvanica za međunarodnu konferenciju u Londonu koja je bila posvećena ovom pitanju. Jugoslavija je tako marginalizovana u ovoj krizi i efektivno odgurnuta u krug podržavalaca Nasera.

Prihvatajući ovu ulogu, Jugoslavija je zajedno sa SSSR-om postala vatreni promoter Naserove politike. Sticaj okolnosti koji joj je te godine dodelio mesto nestalne članice Saveta bezbednosti gurnuo je Jugoslaviju u neplanirano posredovanje. Sa razvojem krize postao je sve očigledniji raskorak između Amerikanaca, koji su se zalagali za rešenje krize mirnim putem, i Britanaca i Francuza, koji nisu isključivali oružanu intervenciju. U nameri da sruše Naserov režim, Velika Britanija i Francuska su sklopile sa Izraelom tajni ugovor krajem oktobra u Sevru, na osnovu kojeg je Izrael nekoliko dana kasnije napao Egipat, a u tome su mu se pod izgovorom zaštite Kanala ubrzo pridružile Britanija i Francuska.⁷⁸ Neočekivanost sa kojom je ova akcija izvedena dovela je do neobičnog pomeranja na međunarodnoj sceni. Sovjetski Savez i Sjedinjene Američke Države su se utrkivale u osudi akcije. Obe supersile su, svaka iz svojih razloga, tražile načina da onemoguće anglo-francusku akciju. Približavanju njihovih stavova doprinelo je posredovanje Jugoslavije, koja je ispitivala da li su obe strane spremne da zajednički nastupe po ovom pitanju u Savetu bezbednosti.

Ova posrednička uloga izvršena je brzo i efikasno. Već 30. novembra jugoslovenski predstavnik u Ujedinjenim nacijama Jože Brilej preneo je Beogradu poruku generalnog sekretara UN koji je savetovao Nasera da pitanje agresije odmah iznese na razmatranje. Velika Britanija i Francuska su istog dana u Savetu bezbednosti dva puta uložile veto na američke i sovjetske predloge rezolucija posvećene krizi oko Kanala. Blokada Saveta bezbednosti je rešena jugoslovenskom inicijativom.⁷⁹ Jugoslavija je preokrenula tok krize sugestijom da bi, budući da je rad Saveta bez-

⁷⁷ V. Mićunović, *Moskovske godine*, 118–119.

⁷⁸ O razvoju krize u: K. Kyle, *Suez*, 155–320. O raskoraku anglo-američke politike tokom krize u: Lucas, W. Scott, *Divided we stand, Britain, the US and the Suez crisis*, London 1991. O poziciji Jugoslavije: Dragan Bogetić, *Odnos Jugoslavije sa Zapadom u senci Suecke krize*, Arhiv, Beograd 1–2/2003, 110–125; Aleksandar Životić, *Jugoslavija i Suecka kriza 1956–1957*, INIS, Beograd 2008.

⁷⁹ Detaljan opis jugoslovenskog angažmana u Savetu bezbednosti u: Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Savetu bezbednosti 1945–1985*, Beograd 1990, 259–266.

bednosti blokiran, trebalo izneti čitav problem pred Generalnu skupštinu. Ova procedura se mogla izvesti zahtevanjem sastanka Generalne skupštine po članu 20 Povelje UN ili po postupku poznatom kao Ujedinjeni za mir, koji je nalagao da, ukoliko je rad Saveta bezbednosti blokiran, Generalna skupština može preuzeti neke od njegovih ingerencija. Stoga je trebalo posredovati između SSSR-a i SAD, država koje su prvi put imale zajedničku nameru, što je Jugoslovene molio i Henri Kabot Lodž, američki predstavnik u Savetu bezbednosti. Jugoslavija je već 31. oktobra sondirala njihove stavove i dobila pozitivan odgovor.⁸⁰ Usledio je telegram jugoslovenskoj Stalnoj misiji u UN sa nalogom da se izradi i podnese tekst po ugledu na rezoluciju Ujedinjeni za mir.⁸¹ Jugoslavija je tako odigrala nezamenljivu posredničku ulogu, ovoga puta između između SAD i SSSR-a. U dramatičnom glasanju, za jugoslovenski predlog izjasnili su se SSSR, Jugoslavija, SAD, Kuba, Iran, Peru i Kina, a Australija i Belgija su se uzdržale, što je Francusku i Veliku Britaniju ostavilo preglasanim i izolovanim u Savetu bezbednosti. Pitanje je prebačeno Generalnoj skupštini na razmatranje i u njoj je, sasvim očekivano, prošao američki predlog o povlačenju izraelskih trupa, a ubrzo i kanadski predlog o slanju trupa UN. Suecka kriza je tako okončana krahom anglo-francuske politike na Bliskom istoku.

Jugoslavija je, uprkos energičnoj reakciji, počela da posustaje u praćenju ovih događaja upravo kada su oni ulazili u fazu kulminacije. Verovatno bi ovom problemu bila posvećena veća pažnja da Jugosloveni nisu bili okupirani drugom krizom, koja je u potpunosti koincidirala, a koja se odvijala u Mađarskoj, na samim njenim granicama. Destaljinizacija, koja je od 1953. na mala vrata ali postojano sprovedena, inaugurisana je Hruščovljevim tajnim referatom na 20. partijskom kongresu u januaru 1956. Tajni referat nije dugo ostao tajan, niti mu je to bila namera. Kritika staljinističkih principa izlila se u čitav lager. Tokom druge polovine 1956. događaji u Poljskoj i Mađarskoj počeli su se otimati sovjetskoj kontroli. U junu je izbio manji ustanak u Poznanju, koji je brzo ugušen, a u Mađarskoj je tokom jula staljinistu Rakošija zamenio Erne Gero. Počela je rehabilitacija žrtava staljinizma, u vrh partije su vraćani ranije otpali članovi, poput Imrea Nađa. Ovi procesi su ohrabрили nezadovoljnike, pa tako Mađarska biva zapljusnuta demonstracijama, koje su kulminirale 23. oktobra. Nemoćna da kontroliše situaciju, Gereova vlada je iste noći pozvala sovjetske trupe da intervenišu, što je dovelo do prvih žrtava. U takvoj situaciji premijersko mesto je od Andraša Hegediša preuzeo Imre Nađ, koji je narednih dana pokušavao da obuzda nasilje u prestonici i zemlji, uz pomoć novog partijskog šefa Janoša Kadara. Mađarska je postala poprište oružanih sukoba, a svetska pažnja okrenula se njoj. U SAD se smatralo da su ostvareni preduslovi za dugo najavljivano potiskivanje komunizma iz Evrope. U Moskvi se pak vagalo kakve mere valja preduzeti radi očuvanja satelitskog sistema.⁸² Jugoslovenska diplomatija je sa opre-

⁸⁰ DASMIP, PA, 1956, UN, f-69, 418206, *Božovičev telegram*.

⁸¹ DASMIP, PA, 1956, UN, f-69, 418212, *Telegram Koče Popovića*.

⁸² Više o mađarskoj krizi: Petar Rokai et alia, *Istorija Mađara*, Beograd 2002, 598–609; Predrag J. Marković, *Jugoslavija i mađarska kriza u britanskim izvorima*, u: *Balkan posle Drugog svetskog rata*, 142–155. O uzajamnom uticaju mađarske i suecke krize: Gustav Keckes, *The Suez Crisis and the 1956 Hungarian Revolution*, *East European Quarterly*, XXXV, 1, March 2001, 47–58; Brian McCauley, *Hungary and Suez, 1956: The Limits of Soviet and American Power*, *Journal of Contem-*

zom pratila događaje u Mađarskoj i oštro se protivila njihovom stavljanju na dnevni red Saveta bezbednosti.⁸³

U Mađarskoj se situacija drastično pogoršavala. Nađova vlada je uspela da 30. oktobra izdejstvuje povlačenje sovjetskih trupa sa ulica Budimpešte, ali su neredi time čak pogoršani i Nađ je, u strahu da bi mogao ostati bez podrške i izgubiti kontrolu, 1. novembra objavio istupanje Mađarske iz Varšavskog pakta, proglašio njenu neutralnost i apelovao na Ujedinjene nacije za garanciju neutralnog statusa zemlje. Raspustio je omraženu tajnu policiju i najavio obnovu političkih partija. Budimpeštanski događaji su menjali optiku jugoslovenske diplomatije, koja je iz razumljivih razloga bila daleko zainteresovanija za pitanja u neposrednom susedstvu nego za probleme koji su geografski bili daleki. Britanska ambasada je čak bila mišljenja da su događaji u Budimpešti tako osetljivi za Titov režim da je jedan od stalnih metoda zataškavanja bilo izmeštanje fokusa na bliskostojnu krizu.⁸⁴

Razvoj događaja u Mađarskoj reflektovao se na jugoslovenski odnos prema Suecu. Promenu fokusa na Mađarsku slikovito je opisao Antun Duhaček: „Formirane su ekipe za dežurstvo. Telefoniralo se u Suboticu gdje je bio punkt paralelne službe. Radili su se specijalni bilteni za rukovodstvo. Kardelj, Ranković i Koča Popović su bili stalno na telefonu. Nisu tražili Ministarstvo nego obavještajnu službu. Na 'Četvrtom spratu' vladalo je stvarno vanredno stanje.“⁸⁵ Ipak, brinulo se o Suecu, o čemu svedoči Hruščovljev izveštaj o razgovoru sa Titom sa njihovog sastanka na Brionima u noći 2/3. novembra. Sastanak je najvećim delom bio posvećen Mađarskoj, a situacija u Egiptu je pominjana uzgred: „Hruščov je bio pun kritike na Naseru. Zakovao je sve nacionalizacijom Sueca 26. jula 1956, a sada traži da SSSR objavi rat Zapadu zbog akcije Engleske i Francuske... Hruščov i Maljenkov su ostavili utisak da SSSR nešto odlučnije neće moći ni ubuduće preduzeti kao pomoć Egiptu.“⁸⁶ Čini se da su sovjetski lideri situaciju u Egiptu tada posmatrali uglavnom u kontekstu svojih namera spram Mađarske: „Hruščov kaže da je povoljan moment za novu intervenciju sovjetskih trupa, agresivni pritisak Engleske i Francuske protiv Egipta. To pomaže Rusima. Biće gužve i buke na Zapadu i u OUN, ali će toga biti manje kada V. Britanija, Francuska i Izrael vode rat protiv Egipta. 'Oni su zaglibili tamo, a mi u Mađarskoj', kaže Hruščov.“⁸⁷

---

porary History, vol. 16, No. 4, October 1981, 777–800. Svedočenje jednog od učesnika, jugoslovenskog novinara Ivana Ivanjija, *Mađarska revolucija 1956*, Samizdat B92, Beograd 2007.

⁸³ „Pred S(avetom) b(ezbednosti) izričito reći sledeće: Praktički smo protiv postavljanja ovog pitanja na dnevni red jer njegovo pokretanje znači zloupotrebljavanje tragične situacije Mađarske radi političkih ciljeva kojima se ide na zaoštavanje situacije u svetu i Mađarskoj. Naročito kada se ima u vidu da su oni koji sad pokreću ovo pitanje imali suprotan stav u nizu sličnih slučajeva u prošlosti“. – IAB, LKP, Zabeleške Koče Popovića, k. 5, f. 3, *Very urgent Brilej*, 27/28. oktobar 1956.

⁸⁴ TNA, PRO, FO 371/124276.

⁸⁵ A. Duhaček, *n. d.*, 244.

⁸⁶ AJ, 837, KPR, 1–3-a, SSSR, *Zabilješka o razgovorima drugova Tita, Rankovića i Kardejlja sa Hruščovom i Maljenkovom od 2–3. novembra 1956. na Brionima*.

⁸⁷ V. Mićunović, *Moskovske godine*, 159. Tokom Hruščovljeve posete Brionima, sovjetski rukovodioci su u kozerskom maniru pitali Tita da li strahuje od mogućnosti da ga kapitalistički avioni na putu za Egipat usput bombarduju. – S. Talbotte (ed.), *Khrushev Remembers*, 465.

Plato na Trgu heroja u Budimpešti tokom nereda 1956 (levo) i zgrada jugoslovenske ambasade u kojoj je Imre Nađ potražio utočište (desno).

Dinamika situacije u Mađarskoj nije odgovarala jugoslovenskoj proceni. Prva sovjetska intervencija je izvedena bez znanja Jugoslavije. Za drugu je bila pripremljena sastankom sa Hruščovom, ali ne i za razmere koje će poprimiti.⁸⁸ „Po poslednjim vestima događaji u Mađarskoj idu u desno. Ako bi se to potvrdilo Rusi bi bili prinuđeni da intervenišu. Zato sada težište našeg stava treba da bude protiv zapadnog mešanja i računa“, pisao je Koča Popović Brileju.⁸⁹ Signal za drugu intervenciju bio je bekstvo partijskog vođe Janoša Kadara iz Budimpešte 2. novembra. Dva dana kasnije usledila je snažna sovjetska intervencija na ulicama Budimpešte praćena upadom sovjetskih trupa u čitavu Mađarsku, koja je slomila otpor Mađara i naterala Nađa i njegove saradnike da potraže azil u jugoslovenskoj ambasadi.⁹⁰

*

Nejasni rezultati jugoslovenskih posredničkih inicijativa 1955. i 1956. pokazali su kreatorima jugoslovenske diplomatije da je posredovanje fleksibilno, kreativno i jeftino, ali i nepredvidivo spoljnopolitičko sredstvo. Jugoslovenska uloga je doduše sasvim sigurno bila daleko vidnija i značajnija od realne jačine i značaja zemlje, ali ovaj proboj nije nužno donosio samo uspeh. Niz jugoslovenskih inicijativa je dobro primećen, ali i različito tumačen. Odnosi sa Velikom Britanijom su pali na najnižu tačku od raskida sa Informbiroom, i samo su potpuna izolacija u kojoj se Britanija našla, ostavka Idna i temeljno prevrednovanje britanske politike omogućili

⁸⁸ O složenim pregovorima Tita i Hruščova vezanim za Mađarsku: Ljubodrag Dimić, *Nikita Sergejevič Hruščov i Mađarsko pitanje 1955–1956*, Tokovi istorije, 1–4/1998, 23–59.

⁸⁹ IAB, LKP, Zabeleške Koče Popovića, k. 5, f. 3, *Very urgent, Brilej*.

⁹⁰ Nađ je u ambasadi ostao do 22. novembra. Jugoslovenskim vlastima su date garancije za njegovu bezbednost, ali su ga po odlasku iz ambasade presreli i uhapsili. Ostao je u pritvoru u Rumuniji, a zatim je u Budimpešti izveden pred sud, osuđen i obešen 16. juna 1958. Više o krizi u jugoslovensko-sovjetskim odnosima izazvanom otmicom: Đoko Tripković, *Jugoslavija i pitanja azila Imre Nađa*, Istorija 20. veka, 1/1997, 61–73. Komplikacije oko pitanja azila predmet su brojnih spekulacija. Videti: *Top Secret. Magyar-Jugoszlav kapcsolatok 1956. Dokumentumok*, MTA, Budapest 1995; *Top Secret Magyar-Jugoszlav kapcsolatok 1956–1959. Dokumentumok*, MTA, Budapest 1997. O istom pitanju: I. Ivanji, *Mađarska revolucija*, 179–209.

otvaranje puta ka poboljšanju odnosa. Sjedinjene Države, koje su u narednom periodu Ajzenhauerovom doktrinom preuzele dobar deo britanskih obaveza na Bliskom istoku, takođe su sa sve manje simpatija posmatrale približavanje Jugoslavije vanblokovskim zemljama. Ni sa druge strane gvozdene zavese situacija nije bila mnogo bolja. Sovjetski Savez je imao svoje sumnje spram Jugoslavije, koje su takođe porasle posle mlake jugoslovenske podrške sovjetskoj intervenciji u Mađarskoj i neuspešnog pokušaja posredovanja između Sovjeta i Imrea Nađa, koji je privremeno, a pokazaće se i nesigurno utočište od sovjetskih trupa potražio u jugoslovenskoj ambasadi. Naposljetku, razvoj ovih kriza je pokazao da je realan značaj jugoslovenske posredničke uloge među blokovski neangažovanim zemljama nevelik. Sumnje koje su pratile svaku, pa i Bizmarkovu posredničku ulogu pratile su i jugoslovenske posredničke ponude, a veliki broj preteških misija kojih se Jugoslavija u ovom periodu poduhvatila negativno se odražavao na njen kredibilitet. S druge strane, posredovanje se pokazalo kao pogodno sredstvo u tranziciji jugoslovenske spoljne politike. Pravedajući između ostalog diplomatsku akceleraciju svojim posredničkim ulogama, Jugoslavija se ponovo otvorila prema Sovjetskom Savezu, ne izgubivši podršku Sjedinjenih Američkih Država. Stavljajući se na stranu vanblokovskih država i pokreta protiv postkolonijalnih projekata Velike Britanije i Francuske, pronašla je održivu ekvidistancu u okviru sve bipolarnijeg poretka, ostavljajući prostor za razvijanje dalje saradnje sa neangažovanim zemljama. Njeno rukovodstvo nije bilo zainteresovano za pretvaranje Jugoslavije u neku vrstu balkanske Finske ili Austrije, ili za povratak na regionalni okvir saradnje, već je tražilo novi spoljnopolitički izraz. Našlo ga je u energičnom širenju saradnje sa afro-azijskim zemljama, zamenivši posredničku ulogu potragom za stvaranje stabilnije platforme i institucionalizacije saradnje vanblokovskih država.

PRILOZI TREĆOJ GLAVI

Dokumentarni prilozi trećoj glavi odabrani su u nameri da ilustruju krizu politike posredovanja u drugoj polovini 1956. Prvi po redu je izveštaj britanskog ambasadora u Jugoslaviji o Brionskom samitu (I), koji trezveno analizira pozadinu i domete ovog sastanka, posle kojeg je nacionalizacijom Kompanije Sueckog kanala od strane Egipta otvorena velika međunarodna kriza. O držanju Jugoslavije u ovom pitanju svedoče Titovi govori, uspomene Veljka Mićunovića i britanska diplomatska prepiska (II–IV)

Drugi deo dokumentacije odnosi se na preokrete u jugoslovensko-sovjetskim odnosima u istom periodu, koji su se, posle naglog uzleta 1955–56, nasukali na pitanju ustanka u Mađarskoj. O različitim pogledima na razvoj događaja u Mađarskoj svedoče izabrana dokumenta jugoslovenske i sovjetske provenijencije, kao i izvodi iz sećanja protagonista (V–VII).

Spoljnopolitička ishodišta ove prekretno godine za Jugoslaviju dobro se ocrtavaju u priloženim izvodima iz izveštaja britanskog ambasadora za 1956. godinu. (VIII)

POSETE PREDSEDNIKA NASERA I NEHRUA JUGOSLAVIJI
27. jul 1956. Beograd

Poverljivo
Distribucija Forin ofisu i Vajtholu
Ser Frenk Roberts g. Selvinu Lojdu

Gospodine,

S obzirom na moj telegram od 21. jula i poluzvaničnu korespondenciju koja je usledila, imam čast da vam predočim neke opšte opservacije o poseti predsednika Nasera Jugoslaviji 12–19. jula, uključujući i njegove razgovore sa predsednikom Titom na Brionima, i razgovore predsednika Tita, predsednika Nasera i g. Nehrua koji su usledili na Brionima 18. i 19. jula.

Ova dva događaja su potekla sasvim odvojeno, uzvratna poseta predsednika Nasera Titovoj poseti Egiptu prošle zime, i Nehruovo nastojanje da samo svrati do predsednika Tita na Brione na povratku sa Londona, Bona i Pariza da bi čuo o njegovim utiscima iz Sovjetskog Saveza. Uz pomoć tesnih rasporeda svojih gostiju Jugosloveni su uspeli da ukombinuju ova dva odvojena događaja u manifestaciju koegzistencije pod zastavom Bandunške konferencije, ili, spolja gledano, prostog neutralizma. Nadali su se da će time povećati prestiž predsednika Tita, profitirati od Nehruove svetske reputacije i ukloniti sve moguće utiske koje je poseta predsednika Tita mogla ostaviti da Jugoslavija u međunarodnim odnosima uglavnom stoji sa sovjetskim blokom. Jugoslavija je uspela u određenoj meri u svim ovim ciljevima, ali nedovoljno da bi onemogućila američki Kongres da spreči slanje buduće vojne pomoći Jugoslaviji. Svi pozitivni efekti na Zapadu su takođe ograničeni misterioznom posetom g. Mikojana Brionima odmah posle tripartitnog sastanka. Jugosloveni su takođe izgubili očiglednom iritacijom g. Nehrua zbog toga što je tako iskorišćen i generalnim indijskim nezadovoljstvom čitavim Brionskim sastankom. Svetska štampa, koja je bila prisutna u velikom broju, pogrešno smatrajući da će se nešto važno desiti na Brionima, takođe je bila razljućena nekavaljerskim tretmanom koji je dobila, počevši od odsustva smeštaja i normalnih prostorija za novinare, do odbijanja jugoslovenskog i egipatskog predsednika da održe konferenciju za štampu. Naposljetku, predsednik Naser je nesumnjivo bio razočaran mlakom podrškom koju su mu dali sagovornici u njegovom pristupu pitanjima Bliskog istoka i arapske politike i gotovo istovremenim odbijanjem zapadne pomoći za izgradnju Asuanske brane, tako da je teško da se vratio u Kairu potpuno zadovoljan posetom Jugoslaviji.

Jugosloveni međutim tvrde da su veoma zadovoljni posetama predsednika Nasera i g. Nehrua i bipartitnim i tripartitnim razgovorima na Brionima, i čini mi se da je njihovo zadovoljstvo iskreno. Ove posete, koje su usledile odmah posle posete predsednika Tita Parizu i njegove spektakularne ture po Sovjetskom Savezu, Jugoslove-

nima deluju kao zaokruživanje jugoslovenske spoljne politike kroz lične susrete predsednika Tita sa vodećim državicima Zapada, Istoka i neangažovanih zemalja za samo nekoliko meseci. Sama činjenica da je poslednji sastanak održan u Jugoslaviji, i da se predsedniku Titu i predsedniku Naseru pridružio i g. Nehru, čime je status događaja od „sastanka“ postao „tripartitna konferencija“, prirodno je godila jugoslovenskom ponosu.

Posle problematičnog početka, i lične iritacije predsednika Tita povodom Nasero-vog insistiranja da poseti sarajevske muslimane, koje je bilo očigledno u javnim prilikama, Jugosloveni su ipak odlučili da tretiraju Nasеровu posetu kao uspeh. Njihovi bučni komentari njegove „umerenosti“ i „državništva“ izgledaju autentični, i čini se da su prijatno iznenađeni umerenošću koju je pokazao oko arapsko-izraelskih odnosa i generalno po pitanju bliskoistočnih problema. Veoma anestetizirani kominike, koji je izdat na kraju bilateralnih razgovora, ne zaslužuje poseban komentar. Srećom, vesti o anglo-američkoj odluci o Asuanskoj brani objavljene su tek posle sastanka na Brionima, jer inače strahujem da bi jugoslovenske simpatije za Nasera bile izražene glasnije. Njegova potonja nacionalizacija kompanije Sueckog kanala teško da će biti kritikovana u ovoj komunističkoj zemlji.

U pogledu drugih aspekata posete predsednika Nasera, čini mi se da je egipatski predsednik impresionirao svoje jugoslovenske domaćine ozbiljnom brigom za unutrašnje i ekonomske probleme svoje zemlje i da ih je oduševio interesovanjem za jugoslovenske administrativni, ekonomski i društveni sistem, iako njegovi privatni komentari o niskom životnom standardu u Jugoslaviji i životu na visokoj nozi predsednika Tita i njegove svite nisu bili tako rado primljeni. Poseta predsednika Nasera je izgleda zadovoljila domaćine i na ekonomskom polju, posle detaljnog pregleda jugoslovenske ekonomske pozicije koji je pružio potpredsednik vlade Tempo. Izgleda da se na Brionima razvila diskusija i predlaže se stvaranje ekspertske komisije, koja bi trebalo da obezbedi uvoz malih količina egipatskog pamuka u zamenu za uvoz industrijske opreme iz Jugoslavije.

Sve je ovo, međutim, relativno nevažno u poređenju sa razgovorima koji su predsednici Tito i Naser morali voditi o sovjetskoj politici i iznalaženju najprofitabilnijeg balansa između sovjetskog bloka i Zapada. Verovatno je predsednik Naser želeo da se okoristi iskustvima predsednika Tita pred svoju posetu SSSR-u sledećeg meseca. Nažalost, naše informacije o ovoj temi su veoma oskudne, pošto su se najvažniji razgovori vodili u četiri oka. Znam samo da u tripartitnim razgovorima predsednik Tito nije imao mnogo toga da kaže u svom dugačkom monologu o razvoju SSSR-a, i da je predsednik Naser govorio veoma umereno i razumno o svojoj želji da dobije zapadnu pomoć za Asuansku branu.

Jedna od tema za koju je predsednik Naser svakako bio zainteresovan u tripartitnoj diskusiji bio je Alžir. Po tom pitanju, međutim, i predsednik Tito i gospodin Nehru bili su obavezani svojim prethodnim razgovorima sa francuskom vladom i njihovom pozicijom da joj treba dati svaku mogućnost da nađe rešenje koje odgovara svim stranama. Nema sumnje da je predsednik Naser želeo da se mnogo oštrije govori o Alžiru u tripartitnoj deklaraciji i, prema pisanju štampe, dao je kategoričko obećanje četvorici alžirskih „nacionalista“ da će biti primljeni od Velike trojke na

Brionima. Jugosloveni su svakako imali ulogu u stišavanju ovog pasaža o Alžiru u deklaraciji, iako je autor deklaracije u njenom završnom obliku g. Nehru, i iako su četvorica alžirskih nacionalista dobili vize i došli su do obale, Tito je bez sumnje zauzeo čvrst stav, i pomognut Nehruom, odbio je da dozvoli da ih trojica prime. Iz ovih razloga, Jugosloveni tvrde da su povređeni jakim kritikizmom brionske konferencije u francuskoj štampi, i ističu da su uneli „interese Evropljana“ u Alžiru kao primer umerenog izražavanja za koje su i oni i Nehru odgovorni.

Osim odeljka o Alžiru, Jugosloveni sa određenim pravom mogu da tvrde da ima malo toga u tripartitnoj deklaraciji što bi vredalo Zapad, a da ima i stvari sa kojima bi Zapad mogao biti zadovoljan, poput pominjanja „legitimnih ekonomskih interesa određenih sila na Bliskom istoku“. Činjenica da se nemačko pitanje pominje samo kratko i bezopasno, iako je za ovo verovatno odgovoran g. Nehru, a ne predsednik Tito, koji je želeo da se ponovo potvrdi postojanje dve Nemačke i potreba komunikacije između njih, kao i naglasak koji je stavljen na nadgledanje naoružanja. Uostalom, sadrži malo novoga o takvim temama kao što su Peking i UN (što je balansirano pominjanjem pretenzija ostalih zemalja, npr. Japana), ekonomske pomoći kroz Ujedinjene nacije, strateškog embarga itd. Po ovim temama, jugoslovenska politika je tako bliska egipatskoj i indijskoj da bi bilo iznenađujuće da one nisu pomenute u deklaraciji. Moguće je, doduše, da pominjanje ekonomske pomoći kroz Ujedinjene nacije zaklanja aktivniju politiku po ovom pitanju. Ja nikada nisam razumeo kako može biti u interesu Jugoslavije, koja je dobila i više nego što je zaslužila američke vojne i ekonomske pomoći, da zagovara politiku koja bi ne samo smanjila veličinu kolača, već i njenog dela kolača. Međutim, možda predsednik Tito predviđa da će direktna pomoć Jugoslaviji u svakom slučaju biti umanjena i traga za mogućnošću da se ona nastavi kroz Ujedinjene nacije.

Neobičan i još uvek neobjašnjiv aspekt Brionskog sastanka bio je odbijanje trojice, ponovo na Nehruovu inicijativu, da prime sovjetskog ambasadora koji je po instrukcijama svoje vlade došao na Brione na prijem kod predsednika Tita i Nasera i tajno putovao do kopna preko puta Briona zbog toga. Efekat ovog odbijanja je, doduše, umanjen njegovom posetom Brionima zajedno sa Mikojanom.

Jugosloveni sa kojima smo diskutovali o trojnoj konferenciji imaju tendenciju da umanjuju značaj g. Nehrua zarad veličanja predsednika Tita. Međutim, nema razloga da se ne smatra da je Nehruov glas bio dominantan u razgovorima trojice, ili da njegovo držanje na konferenciji protivreči ranijim telegramima. Dopisnici koji su bili na Brionima kažu da je bio autentično ogorčen načinom na koji je konferencija održana i mislio je da je zaista naduvana preko svake mere. Jugosloveni su potvrdili da je on bio odgovoran za finalnu verziju deklaracije, iako tvrde da je njeno usvajanje usledilo zbog snažne podrške koju je Tito dao ovom nacrtu.

Mislim da zapadne sile mogu biti manje-više zadovoljne rezultatima konferencije, koja je na mnogo manjem novu reprodukovala ono što se desilo prošle godine u Bandungu. U mom ranijem telegramu od 29. juna referisao sam o mogućnostima (mada malo verovatnim) razvoja na konferenciji poput podrivanja Bagdadskog pakta ili mešanja u opšta bliskoistočna pitanja, ili neku vrstu „neutralističke“ manifestacije koja bi išla u prilog Sovjetskom Savezu. Ipak, ništa tako se nije desilo. Deklارا-

cija je umereni dokument, uporediv sa skorašnjim izjavama predsednika Tita i, čak, u određenim aspektima pozitivan prema interesima Zapada. Iako glavna zasluga za to, kao i za umerenost čitave konferencije, pripada Nehruu, predsednik Tito je skupa uzev bio od pomoći u umirivanju predsednika Nasera. Jugosloveni će bez sumnje koristiti sastanak na Brionima da demonstriraju svoju politiku „nezavisnosti“, ali dokle god je koriste ovako, a ne za podršku ekstremnom „neutralizmu“ ili čak prosovjetskim koncepcijama, Zapad nema razloga za svađu sa njima. Nema razloga doduše da ih tapše po leđima, jer je takva umerenost predstavljala elementarni instinkt samoodržanja posle sumnji koje je izazvalo ponašanje predsednika Tita u Moskvi i u vreme kada američki Kongres raspravlja o Zakonu o pomoći. Nisam srećan ni zbog načina na koji je Tito, najblaže rečeno, dozvolio da se njegova pozicija dalje kompromituje susrećući se tajnovito i užurbano sa g. Mikojanom na Brionima tako brzo posle tripartitnog sastanka. U svakom slučaju, slažem se sa procenom g. Nehrua da je Brionski sastanak bio relativno nevažan međunarodni događaj.

Njegov glavni značaj za mene bio je u svetlu koji je bacio na pozadinu, karakter i pristup trojice protagonista. G. Nehru, aristokrat po naravi i zapadni demokrata po političkom uverenju, našao je malo zajedničkog u bližem susretu sa predsednikom Titom, komunističkim diktatorom sa toliko lokalnog, balkanskog šmeke skrivenog ispod njegovog zdravog razuma i dobrog zaključivanja, ili sa predsednikom Naserom, divljim muslimanskim diktatorom u potrazi za političkom filozofijom. Nisam stekao utisak ni da između predsednika Tita i predsednika Nasera ima mnogo zajedničkog prostora, izuzev njihovog vatrenog istrajavanja na očuvanju nacionalne nezavisnosti i njihove želje da profitiraju iz njihovih različitih, a ipak sličnih pozicija između sovjetskog i zapadnog sveta.

Šaljem kopije ovog izveštaja predstavnicima Njenog veličanstva u Kairo, Nju Delhi, Vašington i Pariz,

Frank K. Roberts

Izvor: The National Archives, Prime Minister's Office, 11/395, RY 1022/74

II

Veljko Mićunović, *Moskovske godine*, 118–119.

„Iz nekih mojih susreta sa predstavnicima V. Britanije i Francuske u Moskvi imam utisak da nas ovi ljudi sumnjiče ne samo da smo bili prethodno upoznati o nacionalizaciji Sueca, već da smatraju da smo mi Nasera i ohrabрили da preduzme ovaj korak,“ pisao je jugoslovenski ambasador u Moskvi.

III

J. B. Tito, *Govori i članci*, knj. XI, 200–201.

Mi stoga sa zabrinutošću pratimo izvjesno oživljavanje zastarelih metoda zveckanja oružjem u rešavanju pojedinih spornih pitanja. U današnjoj fazi razvoja međunarodne situacije, u vrijeme kada su se već jasno uočavali znaci smanjivanja opasnosti od jednog opšteg rata, glavna opasnost za mir i za dalje popuštanje zategnutosti u svijetu predstavlja mogućnost lokalnih sukoba, sa svim neizvjesnostima koje iz njih mogu proizići. Zveckanje oružjem, ma kako ono bilo motivisano, dovodi u pitanje neke od osnovnih međunarodnih principa koji su kao krupna tekovina savremenog čovječanstva ušli u povelju Ujedinjenih nacija, a u prvom redu principa nezavisnosti, ravnopravnosti i suvereniteta država.

IV

IDNOVA REAKCIJA NA TITOV GOVOR

Premijer

Dauning ulica 10
Vajthol
17. septembar 1956.

Tajno

Dragi Demi,
Premijer je video telegram broj 556 iz Beograda i uputio je sledeći komentar na njega ministru spoljnih poslova:

„Nadam se da ćemo reći Jugosima šta mislimo o njima!“

VELJKO MIĆUNOVIĆ I NIKITA HRUŠČOV O POSETI NA BRIONIMA
2–3. novembra 1956.

Razgovori sa Hruščovom i Maljenkovim trajali su od sedam sati 2. novembra uveče do pet sati 3. novembra izjutra... Hruščov i Maljenkov su sami, nema ni njihovog ambasadora u Jugoslaviji niti bilo koga drugog. S naše strane prisustvuju Tito, Kardelj, Ranković i ja. U sobi nema više nikoga, ni zapisničara, ni prevodioca, ni „tehnik“. Zapravo, ovakve razgovore jedino i treba snimati, a ne one prilikom zvaničnih posjeta kada sjede nas i Rusa dvadeset i više za stolom i gdje svako nešto zapisuje iako se, najčešće, ne kaže ništa naročito. Sto je potpuno čisto, bez i jednog papira. Niko ne pravi nikakve zabilješke, vrlo rijetko neko od nas na parčetu hartije zapiše ono o čemu namjerava govoriti, ili šta misli pitati, pa kada to učini pocijepa onu hartiju i baci je u pepeljaru. Kao da se svi staramo da o ovom sastanku na vrhu između Jugoslavije i SSSR-a ne treba da ostane nikakvog traga. A zapisnik sa ovog sastanka bio bi interesantniji nego s bilo kojeg drugog sastanka na vrhu, koji je do sada održan između Rusa i Jugoslovena...

Već na početku razgovora Hruščov je izneo da su došli da se savetuju s nama po pitanju položaja u Mađarskoj, odnosno da nas obavijeste o tome što su spremili da preduzmu. ...Hruščov iznosi skretanje događaja u Mađarskoj u kontrarevoluciju... Počinje emocionalno, bez davanja neke analize razvoja događaja i kaže da u Mađarskoj ubijaju, kolju i vješaju komuniste. Pominje apel Imre Nagya na OUN i na četiri sile i istup iz Varšavskog pakta... Hruščov kaže da su prikupili dovoljno trupa i da su riješili da prekinu ovakav razvoj u Mađarskoj... Prelazi ponovo na intervenciju sovjetske armije u Mađarskoj. Kaže da oni ne mogu dozvoliti restauraciju kapitalizma i zbog unutrašnjih razloga u SSSR-u... Ne kaže kada će početi, ali iz svega se vidi da će to biti vrlo brzo – mi smo poslednji koje obaveštavaju. U stvari Rusima nikakva saglasnost Jugoslavije ovdje nije ni potrebna. Oni će u Mađarskoj da urade ono što su naumili, saglasili se mi s time ili ne, iako je Hruščov govorio kako je vrlo važno da ih mi 'pravilno razumijemo'.

S naše strane konstatuje se u samom početku činjenica da smo mi pratili razvoj prilika u Mađarskoj s najvećom pažnjom. Revolt i pobuna naroda je uslijedila kao eksplozija nezadovoljstva na politiku Rakošija i greške i grijehove iz prošlosti. Da je blagovremeno preduzeo što se moralo preduzeti, izbjegao bi se ovakav razvitak i ovo što je sada došlo... I mi vidimo i zabrinuti smo skretanjem događaja udesno, u kontrarevoluciju, jer kakva je to vlada pod kojom ubijaju i vješaju komuniste. Mora se intervenisati, ako je u Mađarskoj kontrarevolucija. Ne bi se trebalo osloniti isključivo na oružje sovjetske armije. Doći će do krvoprolića, do borbe naroda u Mađarskoj protiv sovjetskih trupa, jer se komunistička partija Mađarske, zahvaljujući svemu što je rađeno u prošlosti, raspala, ne postoji. U stvorenoj situaciji trebalo bi provesti neku političku pripremu, pokušati da se spasi što se spasti može, da se formira ili proglasi nešto kao revolucionarna vlada sastavljena od Mađara koja bi se obratila narodu nekim programom.

Rusi ponovo govore o mogućnostima da se s naše strane pokuša ispitati da li se nešto sa Nađom može učiniti. Naši sem Lošoncija pominju Zoltana Santo, koji je već postavio pitanje sklanjanja u našu ambasadu zbog opasnosti od progona. Nama se čini da takvi sigurno ne mogu iznevjeriti, jer su pošteni ljudi sa dobrim name-rama. Dogovoreno je da vidimo šta možemo učiniti u tom pravcu, jer Rusi kažu da tih mogućnosti nemaju.

Izvor: Veljko Mićunović, *Moskovske godine*, Jugoslovenska revija, Zagreb 1977, 157–161.

Kasno uveče Maljenkov i ja smo otišli u Jugoslaviju da se konsultujemo sa drugom Titom ... Tito nas je čekao kada smo stigli na ostrvo ... Izvestili smo ga zašto smo došli i predočili smo mu našu odluku da se pošalju trupe u Budimpeštu. Pitali smo ga za mišljenje. Očekivao sam oštrije komentare od onih koje je Tito predočio tokom naše rasprave o poljskim drugovima. Međutim, bilo smo prijatno iznenađeni. Tito je rekao da smo apsolutno u pravu i da treba da pošaljemo naše vojnike u akciju što je pre moguće. Rekao je da imamo obavezu da pomognemo Mađarskoj da skrši kontrarevoluciju. Uverio nas je da potpuno razume neophodnost ovakvih mera. Očekivali smo otpor, ali smo dobili zdušnu podršku, čak bih rekao da je išao i dalje od nas tražeći brzo i odlučno rešenje problema... rekli smo Konjevu da uđe sa trupama, i gotovo odmah je mir uveden svugde u Mađarskoj sem u Budimpešti, gde se narod tvrdoglavo branio... Ali otpor u Budimpešti je trajao manje od tri dana.... Imre Nađ se sakrio u jugoslovenskoj ambasadi zajedno sa velikim delom vođa svog pokreta. Ovo je do kraja zateglo naše odnose sa Jugoslavijom.

Izvor: Strobe Talbott (ed.). *Khrushev Remembers*, Little&Brown, London 1977, 418–422.

VI

JUGOSLOVENSKO-SOVJETSKA PARTIJSKA PREPISKA
O SLUČAJU IMRE NAĐA

Prezidijum CK KPSS

Moskva, 7. novembar 1956.

Dragi drugovi Tito, Kardelj, Ranković,

Dobili smo Vašu depešu u kojoj je dat predlog o tome da se ne prave prepreke slanju Imre Nađa i njegovih saučesnika u Jugoslaviju.

Prezidijum CK KPSS razmatrao je Vaše mišljenje i smatra potrebnim da tim povodom izloži sledeće primedbe.

Ne tajimo da nas je Vaša tačka gledišta prema Imre Nađu ogorčila.

Kada je po povratku sa Briona naša delegacija (drugovi Hruščev, Maljenkov) referisala prezidijumu našeg CK o punoj istovetnosti pogleda na situaciju u Mađarskoj, naš CK bio je veoma zadovoljan. Veliki značaj ima činjenica da smo u tako teškom pitanju podjednako ocenili situaciju i smatrali da je Imre Nađ otvorio put kontrarevoluciji i doveo reakciju na vlast. Na članove Prezidijuma CK KPSS ostavile su utisak reči koje je u razgovoru kazao drug Tito: „Kakav je to predsednik vlade – komunista pod čijom vlašću nekažnjeno vešaju i streljaju komuniste i radnike“. Bili smo jedinstveni i u pogledu mera za ispravljanje stanja u Mađarskoj, za njen povratak na pozicije socijalizma. Sa potpunom jednodušnošću je postignut sporazum o formiranju mađarske revolucionarne radničko-seljačke vlade na čelu sa Kadarom i o pomoći sovjetskih jedinica toj vladi.

Svi smo mi smatrali pravilnim Vaš predlog da jugoslovenski predstavnici stave do znanja Nađu da je potrebno da podnese ostavku zbog nesposobnosti njegove vlade da izađe na kraj sa reakcijom, što bi samo po sebi olakšalo učvršćenje mađarske revolucionarne radničko-seljačke vlade. Razume se, to bi pomoglo stvari socijalizma u Mađarskoj, a Imre Nađ bi sačuvao kako-tako komunistički lik i samim tim mogao bi da računa na to da će prema njemu biti drukčiji odnos nego što je sada.

Međutim, dogodilo se obrnuto, Imre Nađ nije dao ostavku, nije hteo da iskoristi poslednju mogućnost za poštenog čoveka, nastavljaajući do poslednjeg trenutka da radi u korist reakcije.

Pred odlazak u ilegalnost on je preko radija pozvao mađarsku vojsku da pruži otpor sovjetskim trupama. Čitavom svetu je poznata njegova izjava kao predsednika vlade: „Jutros u zoru sovjetske trupe počele su ofanzivu na našu prestonicu, sa jasnom namerom da obore zakonitu mađarsku demokratsku vladu. Naša vojska vodi borbu. Vlada ostaje na svom mestu. O ovome ja obaveštavam mađarski narod i čitavo svet-sko javno mnjenje.“

Mora se voditi računa o tome da su drug Kadar i čitavo novo mađarsko partijsko rukovodstvo u ime privremenog Centralnog komiteta Mađarske socijalističke radničke partije u partijskoj deklaraciji izjavili čitavom svetu da je potrebno odlučno

raskinuti sa grupom Imre Nađ-Lošonci, koja je otvorila put kontrarevolucionarnim snagama i samim tim izdala stvar socijalizma, pošto je predala pozicije radničke klase i stupila na teren nacionalizma i šovinizma.

U stvorenim uslovima prirodno je da ne može biti govora o ma kakvim moralnim okolnostima u pogledu Imre Nađa i njegove grupe.

Vi ocenjujete pozitivno činjenicu da se Imre Nađ sakrio u jugoslovenskoj ambasadi, a ne u ambasadi kapitalističke zemlje.

Čudimo se takvom argumentu. Da je, recimo, Nađ pošao u američki ambasadu možda bi to bilo čak i bolje. Tada bi on sam sebe raskrinkao pred čitavim svetom kao agent zapadnih sila. Uz to nijedna ambasada, a u ovom slučaju ni američka ne bi nikoga mogla da sakriva, a još manje izvede iz Mađarske, ako za izlazak takvog lica nema dozvole od vlade dotične zemlje.

Jasno je da nikakva vlada koja sebe poštuje, u ovom slučaju mađarska revolucionarna vlada, ne bi trpela da Imre Nađ, koji se otvorio reakciji, pošto je razbijen, bude odveden u susednu prijateljsku zemlju.

Nemoguće je da se ne uzme u obzir činjenica da bi takva akcija bacila u izvesnoj meri senku na odnose Jugoslavije sa novom mađarskom vladom, komplikovala bi položaj vlade pošto bi Imre Nađ i njegovi saučesnici, nalazeći se van zemlje, bili privlačna snaga za mađarske kontrarevolucionarne elemente. Treba takođe voditi računa i o tome da bi boravak Imre Nađa i njegove grupe van zemlje iskoristili imperijalisti da Mađarskoj stvore teškoće u međunarodnoj situaciji.

Treba predvideti i to da bi ostvarivanje Vašeg predloga o predaji Jugoslaviji Imre Nađa sa njegovom grupom u čitavom svetu bilo protumačeno u tom smislu da su oni jugoslovenska agentura i da bi odgovornost za mađarske događaje bila donekle bačena i na jugoslovensku stranu. Mi treba takođe otvoreno da kažemo kako će sve to biti ocenjeno u našoj partiji i kako se to može odraziti na naše odnose.

U našoj Partiji visoko je ocenjeno zbliženje postignuto između KPSS i SKJ i iskreni prijateljski odnosi koji se se sada uspostavili. Zbog toga mi moramo otvoreno reći da članovi naše partije neće razumeti nepravilno rešenje pitanja Imre Nađa i njegovih saučesnika.

Našoj Partiji je poznato da su govornici u Petefi klubu koji su nastupali sa izjavama da su pristalice jugoslovenskog puta razvitka, kasnije stali na čelo ustanka. Ova važna okolnosti može biti tako protumačena da je sve ovo bilo organizovano uz učešće Jugoslovena, ali da oni nisu umeli da ih izdrže i stvar je otišla dalje od onoga što su Jugosloveni hteli. U našoj Partiji neće razumeti kako se s tim mogu uskladiti otvoreni prijateljski odnosi koji su uspostavljeni među našim partijama. To neće razumeti ni druge komunističke partije.

Ta pitanja bila su skinuta s dnevnog reda jednodušnim sporazumom između nas na Brionima da se sprovedu odlučne mere za razbijanje mađarske kontrarevolucije, za obrazovanje revolucionarne radničko-seljačke vlade.

Ali, kad bi sada Imre Nađ i njegovi trabanti našli utočište i pokroviteljstvo u Jugoslaviji onda bi čitava ocena uzroka žalosnih događaja u Mađarsko dobila sasvim drugi obrt. Ta će činjenica nesumnjivo pobuditi podozrenja i našim odnosima i neće tim odnosima nenadoknadivu štetu.

Zbog toga Prezidijum našeg CK, koji je svestrano prišao tom pitanju i razmotrio Vaše pismo, smatra da je jedino pravilno da Imre Nađ i njegova grupa budu predati na nadležnost mađarskoj vladi.

U interesu naše zajedničke stvari, koju smo tako dobro i jednodušno počeli i uspješno ostvarili, bilo bi značajno da i konkretno pitanje Imre Nađa bude isto tako jednodušno i bez komplikacije.

To pitanje treba rešiti onako kako nam nalaže dužnost komunista. Ukoliko Imre Nađ i njegova grupa budu ranije predati na raspolaganje mađarskoj vlasti, utoliko će bolje biti za sve nas.

Mi smo sva ta pitanja detaljno razmotrili u prezidijumu CK KPSS i u ovom pitanju je izneseno jednodušno mišljenje svih članova Prezidijuma CK KPSS.

S drugarskim pozdravom

Sekretar CK KPSS
Hruščov

Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije

Brioni, 8. 11. 1956.

Prvom sekretaru CK KP Sovjetskog Saveza Drugu Hruščovu

Dragi drugovi,

Primili smo vaše pismo u kome iznosite stav Prezidijuma CK KP SS o pitanju Imre Nađa i ostalih koji su se sklonili u našu ambasadu u Budimpešti. Mi razumijemo neke vaše argumente koji su izloženi u pomenutom pismu i smatramo ih logičnim, ali moramo da iskreno kažemo da nas je u vašem pismu duboko pogodilo pomanjkanje razumijevanja za naš položaj, a naročito za našu spremnost da se to pitanje riješi u duhu obostranih prijateljskih odnosa a ne na račun međunarodnog ugleda Jugoslavije kao suverene zemlje. Vi ste se složili sa nama da Jugoslavija igra i da dalje treba da igra veoma korisnu ulogu u svijetu zbog prestiža koji je stekla. Da bi vam naš stav o tom pitanju bio jasniji, mi ćemo vam ovdje detaljnije objasniti kako je došlo do sadašnjeg stanja stvari.

Tačno je da smo prilikom razgovora na Brionima bili saglasni u ocijeni da je zbog slabosti Nađove vlade, kao i zbog niza koncesija koje je ta vlada učinila reakcionarnim snagama, došlo do opasnosti da budu uništene bitne socijalističke tekovine u Mađarskoj. Saglasili smo se u tome da mađarskim komunistima ne može biti više mjesto u takvoj vladi i da bi trebalo da oni utiču na radne mase i da se energičnije usprotive reakciji. Nije potrebno da vas podsjetimo da smo mi od samog početka, pa i u toku čitavog razgovora, izražavali svoju rezervu, u pogledu posljedica otvorene pomoći sovjetske armije. Ali pošto je, prema vašoj ocjeni, takva ponoć postala neminovna, smatrali smo da bi ipak trebalo učiniti sve da se nanese što manje štete stvari socijalizma. Vi se sjećate da smo mi prvo iznijeli mišljenje da bi u toj si-

tuaciji najbolje bilo da se tamo formira jedna vlada u koju bi ušli nekompromitovani ljudi za vrijeme Rakošijevog režima i na čijem čelu bi se nalazio drug Kadar, kao poznati komunista koji ima uticaja u mađarskim radnim masama. Mi smo smatrali da bi bilo dobro da ta vlada izda proglas, što je kasnije i učinjeno. S tim proglasom se mi slažemo, pa smo i u svojoj javnoj izjavi dali punu podršku toj vladi i programu koji je ona iznijela. Vjerovali smo da ste se i vi složili, da jedino takva vlada može ponovo da uspostavi kontakt sa radnim masama i da postepeno ukloni bar najteže posljedice događaja u Mađarskoj. Vi ste mogli i sami vidjeti kod nas da nas je kod svih naših argumenata vodila jedino duboka briga da se u Mađarskoj spasi tekovine socijalizma i spriječi restauracija starog sistema, koja bi imala nedogledne posljedice za sve zemlje koje se nalaze u tom dijelu Evrope, uključujući i Jugoslaviju. Baš u vezi sa svim tim mi smo vam izlagali naše sugestije da bi se učinili pokušaji kako bi se komunisti, pa eventualno i sam Nađ, odvojili od te vlade u kojoj su već sjedeli razni antisocijalistički elementi i koja je baš zbog toga bila nesposobna da spriječi reakciji put do vlasti. Drugovi Hruščov i Maljenkov nisu odbijali te sugestije. Naprotiv, oni su se sa njima složili, sa izvjesnim rezervama prema Nađu. Mi smo smatrali da u toj vladi i oko nje ima poštenih komunista koji bi mogli biti veoma korisni pri stvaranju nove vlade Janoša Kudara i u likvidaciji akcije antisocijalističkih snaga. Na osnovu takvog razgovora na Brionima, mi smo u Budimpešti preduzeli izvjesne mere u subotu poslije podne, 3. novembra ove godine.

2. novembra Zoltan Santo imao je jedan razgovor sa našim predstavnikom u Budimpešti. U tom razgovoru Santo je izrazio želju da on i neki drugi komunisti, ako će to biti moguće, napuste zgradu vlade, odnosno CK i sklone se u našu ambasadu, ukoliko bi njihovi životi bili ugroženi od pogromaških reakcionarnih bandi. U duhu tog razgovora naš predstavnik je 3. novembra poslije podne dao odgovor Santo-u da smo spremni da im pružimo zaštitu, ako oni to odmah učine. Očekivali smo odgovor u nedelju, 4-og. Međutim, ujutro tog dana počele su operacije sovjetske armije i razgovor nije završen. Umjesto toga, istog dana rano ujutro, na osnovi ranijeg razgovora, Nađ i 15 drugih rukovodilaca iz vlade i rukovodstva partije, zajedno sa svojim porodicama, došli su u našu ambasadu. Kada smo dobili prve informacije o tome iz Budimpešte, mi nismo znali da li je izjava koja je pročitana, a koju vi citirate u Vašem pismu, zaista izjava Nađa ili je objavljena bez njegovog znanja. Znači da su Nađ i grupa došli na osnovu ranijih razgovora, a pre nego što smo iz Beograda mogli reagirati na situaciju stvorenu njegovom izjavom, za čiju autentičnost nismo imali potvrde. Čim smo dobili iz Budimpešte informaciju o sklanjanju Nađa i ostalih u jugoslovensku ambasadu, drug Kardelj je pozvao savjetnika sovjetske ambasade u Beogradu druga Grjaznova i obavestio ga o toj činjenici. Bez obzira na odsutnost detaljnih informacija, mi smo tada ipak smatrali da bi jedna odgovarajuća izjava Nađa, koja bi u suštini bila u korist Kadarove vlade, mogla još uvijek da doprine olakšavanju situacije u Mađarskoj, što smo vam predložili. Ne dobivši od vas traženi hitni odgovor u tom smislu, u toku 4. novembra mi smo odustali od daljeg nastojanja u tom pravcu.

Ako se sve to ima u vidu, postaje onda očigledno da je samo brzina događaja spriječila da se stvari raščiste do kraja i stvorili su se problemi koje sada treba rješavati.

Smatramo da sada nema značaja raspravljati da li je naša ambasada postupila pravilno ili nije, već je važno da mi u duhu prijateljskih odnosa, koje smo uspostavili između naše dvije zemlje i naših partija, zajednički riješimo taj problem, jer je on ipak u krajnjoj liniji postao kao rezultat našeg razgovora na Brionima, iako su se stvari, zbog događaja koji su nastupili u toku noći od subote do nedelje, razvile drukčije nego što smo mislili. Poslije toga ostalo je da se riješi u stvari samo njihovo lično pitanje, u vezi sa traženjem azila.

Izvjese vaše argumente, da bi davanje azila u Jugoslaviji članovima bivše mađarske vlade, čiji predsednik nije dao ostavku, moglo biti negativno, mi ne poričemo i nemojte misliti da nismo svjesni da bi sve to skupa imalo i za nas izvjesnih neugodnosti i teškoća. Kao što vidimo iz vašeg pisma, naše insistiranje da Nađ i ostala grupa budu s vašim odobrenjem prebačeni u Jugoslaviju vi niste prihvatili, što za nas, razumje se, stvara veoma tešku situaciju. Baš na toj tački mi bismo htjeli da imate više razumijevanja za pronalaženje zajedničkog izlaza iz toga svega, jer mi ni po propisima našeg Ustava o davanju azila, ni po međunarodnim običajima, a i zbog drugih obzira koje smo naprijed naveli, ne možemo da prekršimo našu datu riječ i da jednostavno predamo te ljude. Moramo naročito podvući, da bi takav naš gest imao nedoglednih posljedica u našoj zemlji.

U vašem pismu vi govorite da bi to moglo imati rđavih posljedica na naše odnose, ali mi smatramo da to ne smije omesti prijateljski razvitak između naših partija i zemalja, koji je u posljednje vrijeme dao već značajne rezultate. Smatramo da je moguće riješiti to pitanje tako da ne bude na uštrb ni naše zemlje ni Sovjetskog Saveza, a ni na uštrb razvitka socijalizma u Mađarskoj. Smatramo da baš postojeće prijateljstvo između naših dviju zemalja traži da vlada Sovjetskog Saveza u ovom slučaju gleda sa više razumijevanja na međunarodni prestiž Jugoslavije, kao što gleda i na prestiž samog Sovjetskog Saveza. Ako ne bismo tako postupili, naše narodne mase ne bi mogle da shvate ni politiku Sovjetskog Saveza ni politiku svoje, jugoslovenske vlade. Ako se ovako posmatraju stvari, onda moramo da vjerujemo da se, sa puno dobre volje s obje strane, mora naći rješenje koje ne bi štetno uticalo na dalji razvitak naših prijateljskih odnosa.

S obzirom na takvo stanje stvari nama je teško vjerovati, da nećete ipak pokušati da se nađe drukčije rješenje, tim prije što smatramo da pored prebacivanja u Jugoslaviju postoje i druge mogućnosti za rješenje tog problema u skladu sa međunarodnim pravom, kao što su na primer amnestija ili nešto slično. Nadamo se da ćete u duhu svega iznijetog ponovo razmotriti ovaj stav.

Na kraju želeli bismo da se osvrnemo još jedanput na jedan argument iz vašeg pisma. Bez obzira na to kako bi neki zlonamjerni ljudi mogli da tumače naš odnos prema Nađu i ostaloj grupi u Budimpešti, mi želimo da kažemo da nemamo apsolutno nikakve veze ni sa tom grupom ni sa događajima u Mađarskoj. Pogotovo ne možemo prihvatiti aluziju o nekoj našoj vezi sa Petefi klubom. Jugoslavija postoji takva kakva jeste, sa svojom revolucionarom prošlošću, sa svojim iskustvom i shvaćanjem socijalističke izgradnje. Ako su pojedini ljudi u Mađarskoj govorili o njoj, to nikom ne daje pravo da na Jugoslaviju prebacuje odgovornost za unutarnje događaje koji imaju sasvim druge izvore i krivce. Upravo zbog toga što smo vidjeli sve

opasnosti koje u sebi krije burni razvitak u Mađarskoj, mi smo bili krajnje uzdržljivi i učinili smo sve što smo mogli da djelujemo umirujuće. O tome svjedoči i dolazak delegacije PMT, na čelu sa Gereom, u Jugoslaviju. Iz tog razloga mi smo se saglasili sa vama u ocjeni novog toka događaja u Mađarskoj i dali svoju javnu i otvorenu podršku od prvog dana revolucionarno-seljačkoj vladi sa drugom Kadarom na čelu. Prema tome, ako sada neko pokuša da optuži Jugoslaviju za događaje u Mađarskoj, za koje ona ne snosi ni najmanju odgovornost, mi smatramo da je onda naš zajednički interes, interes socijalizma, da se takvi glasovi suzbiju. Sa drugarskim pozdravom

Za Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije

Tito, s. r.

Izvor: Arhiv Jugoslavije, f 507, IX, 119/1

VII

MAĐARSKI USTANAK

Telefonogram G. M. Maljenkova, M. A. Suslova, A. B. Aristova iz Budimpešte u CK KPSS o pregovorima Janoša Kadara sa jugoslovenskim ambasadorom u Mađarskoj po pitanju grupe Imrea Nađa i njihovih predloga o organizovanju njegovog hapšenja, 17. novembar 1956.

Danas, 17. novembra, ujutro drug Kadar je primio jugoslovenskog ambasadora i saopštio nam sledeće o pregovorima koje je sa njim imao po pitanju grupe Imrea Nađa:

1. Kadar je, kako je sa njim dogovorio juče, izložio poziciju mađarske vlade, i rekao mu je da su Imre Nađ i njegova grupa dužni da se predaju mađarskoj vladi, jer ta grupa ne može ostati u Mađarskoj, ona je dužna dati izjavu revolucionarnoj radničko-seljačkoj vladi u kojoj će priznati svoje greške i podržati je. Obavezna je ne upuštati se u neprijateljske delatnosti protiv te vlade. Da se stvari ne bi više komplikovale njenim ostankom u Mađarskoj, da ne bi bili prepreka ujedinjenju revolucionarnih snaga, tražiće dozvolu da napuste Mađarsku. Pri tom je Kadar rekao poslaniku da ako Imre Nađ i njegova grupa hoće da odu u Jugoslaviju, tome nema prepreka.
2. Jugoslovenski poslanik je počeo razgovor povišenim tonom, izjavivši da jugoslovenski predlog o slobodnom prebivanju Nađa i njegove grupe očito više nije moguć, što je dužan javiti svojoj vladi, ali misli da će jugoslovenska vlada biti prinuđena na sledeće korake:
  - a. jugoslovenska vlada će javno istupiti povodom grupe Imrea Nađa i izložiti svoju poziciju o tom pitanju
  - b. jugoslovenska vlada će uskratiti pravo azila Imreu Nađu i njegovoj grupi, pustiti ih iz ambasade i prestati biti odgovorna za ono što će se nakon toga desiti
  - c. jugoslovenski ambasador će otići u Beograd, jer nema normalnih uslova za rad

Mi mislimo da su Jugosloveni sada prinuđeni da otkazu pravo azila Imreu Nađu i njegovoj grupi i zainteresovani su da ga se otarase što pre. Prinuđeni su da odustanu i od svojih traženja garancija za Nađa i njegovu grupu od mađarske vlade, što znači da u stvari odstupaju od svojih prethodnih pozicija. Oni hoće da ovo odstupanje predstave tako da očuvaju svoj prestiž, putem izjave jugoslovenske vlade koja će svakako biti tendenciozna. Što se tiče ambasadorove izjave da će otići u Beograd, važno je znati da se on kompromitovao u ovoj priči sa azilom Nađu i sada mu odgovara da ode iz Mađarske, ali je u diskusiji sa Kadarom svoj odlazak prikazao kao posledicu svoje ugroženosti.

Naši predlozi:

- a. Pripremiti i obezbediti hapšenje Nađa i grupe pri izlasku iz jugoslovenske ambasade

- b. Zahtevati od Nađa i grupe izjavu u kojoj bi priznali sve svoje greške i u kojoj bi objavili da se neće upuštati ni u kakve neprijateljske aktivnosti prema Kadarovoj vladi
- c. Poslati Nađa i grupu u Rumuniju
- d. Odmah pripremiti tekst o deklaraciji mađarske vlade o pitanju grupe Imrea Nađa.

Već smo informisali Kadara o našim idejama o ovoj temi, i on se potpuno slaže.

Maljenkov   Suslov   Aristov

Izvor: АП РФ, Ф. 3, Оп. 64, Д. 487, Л. 79–80. Машинописная запись.

Titov govor pred aktivom istarskih komunista u Puli od 11. novembra, objavljen u *Borbi* 17. novembra 1956.

Drugovi i drugarice,

Juče sam izrazio želju da iskoristim svoj boravak na Brionima, dok se nalazim na liječenju, da dođem kod vas i da vam iznesem naše gledanje na međunarodne probleme, koji su danas veoma zamršeni. Vi čitate novine, ali se u njima ne može sve iznijeti i svestrano osvijetliti. Naročito se u novinama ne osvijetljavaju uzroci onoga što se danas zbiva u Mađarskoj, kao i u Egiptu, gde je došlo do izraelsko-francusko-engleske agresije. ...Htio bih, prije svega, da se osvrnem na ono što se danas događa u Mađarskoj i što je bilo u Poljskoj, da bismo mogli imati tačnu predstavu o tim zbivanjima, koja su veoma komplikovana, – naročito u Mađarskoj, gde je, krivicom bivših rukovodilaca, Rakošija i drugih, došlo do toga da se jedan veliki dio pripadnika radničke klase i naprednih ljudi s oružjem u ruci borio na ulicama protiv sovjetskih oružanih snaga...

Sada bih htio samo da vam kažem da događaje u Mađarskoj moramo danas gledati u svjetlosti čitavog tog razvitka. Mi smo sa Sovjetskim Savezom, po njegovoj želji i inicijativi, normalizovali odnose. Kad je Staljin umro, novi sovjetski rukovodioci su vidjeli da je Sovjetski Savez, blagodareći Staljinovim ludostima, došao u dosta tešku situaciju... Od samog početka mi smo govorili da se tu ne radi samo o kultu ličnosti već o metodama ili praksi koja je omogućila stvaranje kulta ličnosti, govorili smo da tu leže korijeni, da po tom treba neprekidno i uporno udarati, a to je najteže...

Što se nas tiče, mi smo prilično daleko otišli u odnosima sa Sovjetskim Savezom. Pobjoljšali smo odnose i zaključili čitav niz ekonomskih aranžmana, veoma korisnih za nas, pod veoma povoljnim uslovima, itd. Donesene su i dvije deklaracije, jedna u Beogradu, a druga u Moskvi. Obje deklaracije trebalo je zapravo da imaju značaj ne samo za naše uzajamne odnose, nego i za odnose između svih socijalističkih zemalja... Vi znate da je Hruščov bio ovdje na odmoru. Tom prilikom mi smo razgovarali i ovdje, a u Beogradu mnogo više. Pošto smo ja i drugovi Ranković i Pucar bili pozvani na Krim, otišli smo tamo i nastavili razgovore. Vidjeli smo, da

će u pogledu drugih zemalja stvar ići dosta teško jer sovjetski rukovodioci imaju u pogledu drugih zemalja druge stavove, jer je kod njih postojalo izvjesno pogrešno i defektno gledanje na odnose prema tim zemljama, prema Poljskoj, Mađarskoj i drugima. Ali mi to nismo primili tako tragično, jer smo vidjeli, da to nije stvar čitavog sovjetskog rukovodstva, već samo jednog dijela, koji je ovaj stav do izvjesnog stupnja nametnuo drugom dijelu. Mi smo već vidjeli da je taj stav nametnut od onih ljudi koji su prilično stajali, a i sada još uvek stoje, na staljinskim pozicijama...

Ali stvari su bile već prilično daleko odmakle, što mi nismo znali, i dolazak Gereea u Jugoslaviju i naša zajednička deklaracija nisu više mogli pomoći. Ljudi u Mađarskoj bili su apsolutno protiv staljinističkih elemenata, koji su još bili na vlasti i tražili su njihovo uklanjanje i prelazak na put demokratizacije... I došlo je do sukoba. Nije sada stvar u tome da ispitujemo ko je prvi opalio metak. Vojsku je pozvao Gere. Bila je to fatalna greška da se pozove sovjetska vojska u vrijeme kad su još trajale manifestacije. Pozvati vojsku jedne druge zemlje da daje lekciju narodu te zemlje, čak i da je bilo neke pucnjave, velika je greška. To je još više razjarilo taj narod i tako je došlo do spontanog ustanka, gdje su se našli komunisti i protiv svoje volje, zajedno sa raznim reakcionarnim elementima. Reakcionarni elementi umješali su se u taj ustanak i iskoristili ga za sebe. Taj opravdani revolt i ustanak protiv jedne klike pretvorio se u ustanak protiv socijalizam i protiv Sovjetskog Saveza... U Mađarskoj je tako došlo do ponovne borbe. Sovjetske trupe su pojačane. Nađ je pobjegao i stvorena je nova vlada...

Postavlja se sad pitanje, da li je sovjetska intervencija bila potrebna? Prva intervencija nije bila potrebna. Prva intervencija, koja je došla na poziv Gereea, bila je apsolutno pogrešna... Prije nego što predem na drugu intervenciju sovjetskih trupa, moram da kažem da je stanje u Mađarskoj zauzelo takve razmjere, da se jasno vidjelo da će tu doći do strahovitog pokolja, do strahovitog građanskog rata, gdje socijalizam može biti potpuno pokopan i gdje može doći do trećeg svjetskog rata... Zar se to tada moglo spriječiti? Izgleda da je već bilo kasno. Da je vlada Nađa bila energičnija, da se nije kolebala čas ovako čas onako, da je odlučno ustala protiv anarhije i ubijanja komunista od strane reakcionarnih elemenata, da je dala odlučan otpor reakciji, i tako dalje, možda bi stvari krenule pravilnim putem i ne bi došlo do intervencije sovjetske vojske. A šta je Nađ učinio? On je pozvao narod na oružje protiv sovjetske armije i apelovao na zapadne zemlje da se umiješaju...

Mnogi ljudi postavljaju sad pitanje zašto je došlo do druge sovjetske intervencije? Uvijek ćemo to kazati, da smo protiv miješanja i upotrebe strane vojne sile. Šta je sada manje zlo? Ili kaos, građanski rat, kontrarevolucija i novi svjetski rat, ili intervencija sovjetskih trupa koje su tamo bile? Ono je katastrofa, a ovo je pogreška. I razumije se, ako to spasi socijalizam u Mađarskoj, tada ćemo, drugovi, moći da kažemo, iako smo protiv miješanja, da je sovjetska intervencija bila nužna. Ali da su oni prije bili poduzeli sve što je potrebno, ne bi došlo ni do kakve vojne intervencije. Do ove pogreške je došlo zbog toga, što oni nažalost još uvijek misle, da vojna sila rješava sve. A ona ne rješava sve. Evo, pogledajte, kako se jedan goloruk narod strašno odupire, kada ima jedan cilj – da se oslobodi i bude nezavisan. Njega više ne interesira kakva će biti ta nezavisnost, da li će se u zemlji restaurirati buržo-

azija i reakcionarni sistem, samo da bude nacionalno nezavisan. To je prevladalo njegovim mozgom. Razumije se, da ja sada mogu reći da je ono prvo najgore, što se može dogoditi, a ovo drugo, intervencija sovjetskih trupa, da je također loše, ali ako dovede do toga da se sačuva socijalizam u Mađarskoj, tj. daljnja izgradnja socijalizma u ovoj zemlji i mir u svijetu, onda će to jednog dana postati pozitivno, s tim da se sovjetske trupe obavezno povuku onog momenta, kad se stanje u toj zemlji sredi i umiri...

Ja vjerujem da će događaji u Mađarskoj biti vjerovatno poslednja tragedija, koja će trgnuti i sovjetske drugove i rukovodioce u drugim zemljama koji to još ne vide, tako da učine sve da ne dođe i u drugim zemljama do takve situacije kakva je sada u Mađarskoj... Ne vrijedi ništa ako se ne promjene metode koje su primjenjivale i ako se narod jednog da pobuni. Ono što su sijali od 1948. pa dalje, sada žanju. Sijali su vjetar, a žanju buru.

Izvor: Josip Broz Tito, *Borba za mir i međunarodnu saradnju*, Kultura, Beograd 1959, 210–223.

Veljko Mićunović o Titovom govoru

Moskva, 17. novembar 1956.

Diplomatski predstavnici ovdje, pretežno zapadni, ali i neki istočni, traže mi autentičan tekst govora druga Tita u Puli. Ne mogu da im udovoljim, jer mi još uvijek, nažalost, nemamo nikakav tekst, ni na našem ni na stranim jezicima. Čuo sam da je Tito održao govor još 11. novembra, onoga dana kada sam bio na večeri u kući Hruščova – Rusi su ionako sumnjičavi i nepoverljivi, sada će me optužiti za dvoličnost jer ne mogu da vjeruju da sam ja ne samo znao šta i kada će Tito govoriti, nego da sam odavde pokušao da utičem na onakvu sadržinu govora. A mi u ambasadi još ni dan-danas, 17. novembra, nemamo tekst govora! ... Rusi do sada čute. U štampi nisu čak ni zabilježili da je Tito govorio u Puli. Danas ću ići u Kremlj, na svečani prijem koji Rusi daju u čast Gomulke i Poljaka i vidjeću kako će biti sa Rusima oko govora...

Niko od Rusa ... nije htio da se rukuje niti pozdravi sa mnom i mojom suprugom ... Hruščov je bez pozdrava kazao da žele da razgovaraju sa mnom. U grupi smo se vratili u praznu salu ... Razgovor je vodio Hruščov, često i veoma oštro intervenisao je Bulganjin. Molotov je intervenisao rijetko i mirno, njegova izlaganja bila su najumerenija u toku ovog neobičnog razgovora. Hruščov je započeo time kako su oni veoma iznenađeni napadom druga Tita na SSSR: „Nazvani smo javno staljinistima, rečeno je da se u SSSR-u ne radi o „kultu ličnosti“, već da je sovjetski sistem takav, staljinistički“ ... To je iznenadilo sve nas, nastavio je Hruščov, pogotovo poslije pisma druga Tita od 9. 11. o pitanju Imre Nagya, koje je drugarsko i prijateljsko. Šta se dogodilo da se odjedanput sve izmijeni i da nas Tito otvoreno i pred cijelim svijetom napadne i osudi? Oni to nijesu očekivali niti su oni sada započeli

konflikt, već mi, govorio je vrlo ozbiljnim tonom Hruščov ... Bulganjin je bio agresivan i uvredljiv. Odmah prelazi na poznatu terminologiju i „argumente“ iz vremena svađa i loših odnosa među nama u prošlosti. Kaže: sada možete očekivati kredite od Amerikanaca, oni će ovo što ste uradili da pozdrave ... Kaže da ih je Tito nazvao staljinistima, znači da na njih hoćemo da navalimo sve ono loše iz prošlosti protiv čega se oni danas bore. Bulganjin ne može da se uzdrži, kaže da mi time optužujemo njih i za hapšenje i strijeljanje, a mi smo u Jugoslaviji uhapsili desetine hiljada komunista koji su bili pristalice Informbiroa... Molotov je ćutao, dajući, s vremena na vrijeme podršku onome što su govorili Hruščov i Bulganjin. Oni su počeli da sabiraju koliko je meseci prošlo od uspostavljanja prijateljstva među nama, kojemu je sada došao kraj. Kažu da oni moraju da odgovore na napad koji je Tito javno učinio. Ne misle da mijenjaju svoje odnose prema Jugoslaviji po državnoj liniji, ali po partijskoj liniji kažu da smo ih promenili mi.

Izvor: Veljko Mićunović, *Moskovske godine*, 184–186.

Telefonogram G. M. Maljenkova, M. A. Suslova, A. B. Aristova iz Budimpešte CK KPSS-u o zadržavanju I. Nađa i njegovih saradnika koji su napustili jugoslovensku ambasadu

23. 11. 1956.
CK KPSS

Imre Nađ i njegova grupa su napustili jugoslovensko poslanstvo i sada se svi oni nalaze pod odgovarajućom zaštitom. Pri njegovom uzlasku iz poslanstva nekoliko saradnika jugoslovenske ambasade se zagrlilo i izljubilo sa njim. U jednom trenutku, odmah posle toga, kada su svi seli u autobus, Nađ je pokušao da se vrati nazad u poslanstvo, ali su to mađarski i naši saradnici sprečili, a saradnici jugoslovenske ambasada su ga ubeđivali da ide.

Rumun, drug Valter, koji je došao u Budimpeštu sa drugom Dežom i dobro poznaje Nađa iz vremena rada u Kominterni, sreo se sa njim juče, 22. novembra i razgovarao sa njim. Postalo je jasno da je Imre Nađ kategorički negativno nastrojen prema odlasku iz zemlje i ne želi da daje nikakve izjave koje bi bile u korist privremene mađarske vlade, a izgovara se činjenicom da nije slobodan.

Očigledno je da su Jugosloveni dobro pripremili Imrea Nađa. Drug Valter obaveštava da mu je Nađ kazao da ga je drug Tito posavetovao da ostane u Budimpešti, i izjavio da ćemo videti da će me Tito pomenuti pred celim svetom ovih dana, i reći ono što je rekao njemu.

Drug Dež ima nameru da pošalje Titu pismo ovim povodom i da ga informiše o stvarima koje Nađ govori o njemu.

Drug Minih je govorio sa drugim ljudima, koji su bili u jugoslovenskoj ambasadi. Ispalo je da su imali iste namere kao Nađ, sa tom razlikom da su neki od njih tvrdili

da nisu znali političku situaciju u Budimpešti i u zemlji. Ovi razgovori su obavljani odvojeno, i svi su tvrdili da ne mogu da jednako razgovaraju sa Minihom, jer su praktično ugrabljeni, a što se njihovog ponašanja na slobodi tiče, tvrdili su da će podržati akcije Kadarove vlasti za koju misle da je legitimna. Ove aktivnosti sa kojima nisu saglasni, oni će kritikovati i istupati protiv njih.

Drug Kadar i rumunski drugovi Dež, Kivu Stojka i Bodnaraš se drže čvrsto i smatraju da odmah treba otpraviti Imre Nađa i članove njegove grupe. Po dogovoru između mađarskih i rumunskih drugova danas Imre Nađ i njegova grupa idu u Rumuniju, gde će, kako nam kaže drug Dež, biti organizovano njihovo dalje držanje (pod neophodnom stražom).

Drug Kadar sada ponovo razmišlja sa rumunskim drugovima pitanje kako i kada objaviti i kakvo saopštenje objaviti o premeštanju Imrea Nađa i njegove grupe u Rumuniju u saglasnosti sa njenim vlastima.

Maljenkov, Suslov, Aristov

Izvor: АП РФ, Ф. 3, Оп. 64, Д. 488, Л. 95–96. Машинописная запись.

Veljko Mićunović o Nađovom slučaju

Moskva, 23. novembar 1956.

Postignut je pismeni sporazum između mađarske i jugoslovenske vlade oko prestanka azila Imre Nagya i ostalih u našoj ambasadi u Budimpešti. Mađarska vlada je dala prvo usmenu, a zatim pismenu garantiju da se svi izbjegli, koji su se sklonili u našu ambasadu, mogu slobodno vratiti svojim kućama. Imre Nagy i drugovi, kada im je pročitao tekst jugoslovensko-mađarskog sporazuma, sami su slobodno odlučili da je potreba za daljim azilom prestala. Vlada Mađarske pismeno se obavezala da ih neće uzimati na odgovornost za rad do 4. novembra. Imre Nagy i ostali napustili su našu ambasadu u Budimpešti 22. novembra uveče. Naši odnosi s Rusima biće manje opterećeni...

Suviše rano smo se obradovali da je uspešno riješeno pitanje Imre Nagya i drugova, i da su se ovi vratili svojim kućama. Njih su, isto veče kada su napustili našu ambasadu, otele sovjetske trupe. Kadarovu vladu, izgleda, niko nije ni pitao za to, ili su Rusi bili s njima u dosluhu. Međudržavni govor koji je mađarska vlada potpisala sa Jugoslavijom postao je tako obično parče hartije. Imre Nagy i ostale odvele su sovjetske trupe u nepoznatom pravcu, negdje u unutrašnjost Mađarske ili možda u Rumuniju, koji su Rusi ranije bili uključili u „pitanje Nagya“. Sada se objavljuju zvanična saopštenja o ovome i pišu naše protestne note Kadarovoj vladi zbog gaženja date riječi i grubog prekršaja ugovora. Stvari ovim uzimaju novi, još gori pravac između Rusa i nas i između nas i Mađara. Rusi su bili na putu da pogoršaju odnose sa Jugoslavijom i bez ovoga. Sada će pogoršavanje svakako biti ubrzano.

VIII

JUGOSLAVIJA: GODIŠNJI IZVEŠTAJ ZA 1956.
7. januar 1957.

Ser Frenk Roberts – Selvinu Lojdu

Opšte: Kada je potpredsednik Kardelj posetio London novembra 1955, postojala je nada da će se Jugoslavija u 1957. okrenuti od spoljnih poslova prvenstveno ka očiglednim sopstvenim unutrašnjim problemima, pre svega poboljšanju standarda radnika u gradovima i povećanju industrijske proizvodnje. Međutim, spoljni poslovi su nastavili da dominiraju jugoslovenskom političkom scenom čitave 1956, pa su se jugoslovenske vođe okrenule unutrašnjim problemima tek posle šoka koji su izazvali događaji u Mađarskoj i Poljskoj. Predsednik Tito je vešto, mada sa usponima i padovima, tokom godine nastavio da održava ekvilibrijum između sovjetskog bloka, zapadnih sila i svojih novih prijatelja među neangažovanim zemljama, što je nazvano politikom „aktivne miroljubive koegzistencije“ i nezavisnosti od blokova. Mreža za spasavanje ispod ovog tankog užeta je i dalje bila američka ekonomska i vojna pomoć i indirektno veze sa NATO-om, koje na papiru proizilaze iz Balkanskog saveza, a u praksi iz jugoslovenskih odnosa sa Grčkom, koji su sve bolji. Međutim, glavni akcenat jugoslovenske politike čitave 1956. bio je na odnosima sa Sovjetskim Savezom i zemljama sovjetskog bloka, i u manjoj meri na daljoj izgradnji odnosa sa neangažovanim zemljama poput Indije, Burme, Indonezije i Egipta.

(...)

Jugoslavija je zemlja brzih i naglih promena, ali retko kada neka zemlja iskusi takve uzlete uz takve padove poput Jugoslavije 1956. Odnosi sa Sovjetskim Savezom, već poboljšani 1955, spektakularno su podstaknuti novogodišnjim ekonomskim aranžmanima, osudom Staljina na 20. partijskom kongresu, raspuštanjem Kominforma i pre svega Titovim veoma toplim prijemom u Sovjetskom Savezu u junu, kada je izgleda izmamio od Sovjetskog Saveza nevoljan pristanak na jugoslovensku doktrinu o više puteva u socijalizam. Tokom nekoliko nedelja Jugosloveni su sebe videli kao tutore ruskih vođa, dok je žar sa kojim se nacionalni komunistički režim uspostavljao u raznim zemljama sovjetskog bloka. Posle veoma publikovanog sastanka Tita, Nehrua i Namera na Brionima u julu, Gomulkinih uspeha u Poljskoj, mogućnosti sličnog razvoja u Mađarskoj i neprestanih kontakata sa drugim komunističkim partijama Istočne Evrope, a takođe i Italije i Francuske, Jugosloveni su dostigli vrhunce i postali neizlečivo arogantni, kao u prvim nedeljama Suecke krize. Međutim, sa Nadovim neuspehom da kontroliše razvoj događaja u Mađarskoj, sovjetskom vojnom intervencijom i napadima na Jugoslovene iz Moskve za ideološku jeres i za pokušaj razjedinjavanja komunističkog bloka, Jugoslavija se krajem godine našla u zategnutim odnosima sa Moskvom i ideološki izolovana od svih ostalih komunističkih partija sa izuzetkom Poljske, i u određenoj, mnogo manjoj meri, Italije i Kine.

Kraj 1956. zatekao je jugoslovensko-sovjetske odnose bliže atmosferi raskida iz 1948. nego medenom mesecu koji je trajao od Hruščovljeve posete Beogradu do Titove posete Moskvi godinu dana kasnije. U međuvremenu, jugoslovenski odnosi sa svim glavnim silama Zapada su stavljeni na tešku probu.

(...)

Međutim, uprkos svim problemima i razočaranjima, Tito i lojalna i homogena grupa oko njega, koja se tokom ove godine nije mnogo izmenila, izgledaju iznenađujuće samouvereni i hrabri. Više se ne vide kao revolucionarne vođe, već više kao konsolidatori revolucije kod kuće i napolju. Njihov slogan je i dalje aktivna miroljubiva koegzistencija, i nema razloga za sumnju u njihovu odlučnost, mada ne i u kapacitet, da brane jugoslovensku nezavisnost protiv svih izazova. Budući da Titov talenat leži pre svega na polju spoljne politike i međunarodnih odnosa, on će veoma težiti da nastavi da na međunarodnoj sceni igra ulogu iznad prave jugoslovenske snage. Ovo će mu biti mnogo zabavnije od bavljenja jugoslovenskim ekonomskim i drugim unutrašnjim problemima. Međutim, 1957. godina nudi Zapadu mnogo bolje šanse u Jugoslaviji od 1956. Tito i njegovi sledbenici su se po drugi put razočarali u Moskvu, i iako Tito nikad neće napustiti svoje komunističke principe niti odustati od uticaja u komunističkom svetu, više je nego svestan svoje zavisnosti od Zapada i njegovog razumevanja i podrške, i nije raspoložen da ruši svoje mostove ka Zapadu, kao što je često nagoveštavao tokom 1956. Svakako će, međutim, težiti da ostane izvan bilo zapadnog bilo istočnog bloka, pa se srećom može osloniti sve više na bliske odnose koje je zahvaljujući svojim blagovremenim uvidima izgradio poslednje tri godine sa Indijom i drugim neangažovanim zemljama.

Izvor: TNA, PRO, FO 371/130486 RY 1011/1

Četvrta glava

GLOBTROTER

Neuspeh politike posredovanja nije obeshrabrio jugoslovensku spoljnu politiku i njenog glavnog sprovodioca, ali je uverio Tita da je put između Istoka i Zapada moguć samo uz institucionalizaciju ove politike na širim osnovama. Aktivna mirovljubiva koegzistencije nije više obećavala dovoljnu garanciju za bezbednost zemlje, Balkanski pakt je ostao mrtvo slovo na papiru, a mogućnost promovisanja „trećeg bloka“ izazivala je podozrenje kako SAD, tako i SSSR. Tražeći rešenje za ovaj problem, suočavajući se sa prestankom američke pomoći i obnovljenim konfliktom sa SSSR-om 1958, Tito je nalazio izlaz u upornom ojačavanju odnosa sa neangažovanim zemljama. Spretno nadovezujući ishod Brionskog sastanka na indokineske principe Panča Šile i rezultate Bandunške konferencije, uputio se u seriju poseta vanblokovskim državama, koje su trajale tokom čitave 1958, 1959. i 1960. Usledila je jednako dinamična izmena nota kojima je testirana mogućnost velikog sastanka blokovski neangažovanih država. Tito je ostao uveren da je jedini način za upoznavanja okolnosti neposredan kontakt između lidera država, uprkos naporima koje je takav vid komunikacije zahtevao. Veljko Mićunović, tada zamenik ministra inostranih poslova Koče Popovića, priseća se prve u ovoj seriji poseta (1958), docnije nazvanih „putovanja mira“: „Na put smo išli brodom Galeb, čija je brzina 11 čvorova na sat, tako da nam je samo za prvu etapu od Dalmacije do Indonezije trebalo dvadeset i tri dana i noći neprekidne plovidbe. U toku ove beskonačne plovidbe rekao sam predsedniku Titu da je Kristiforu Kolumbu trebalo manje vremena da jedrenjakom Santa Marija stigne do Amerike ... Ova moja šala nije nabolje primljena.“¹ Galeb je isplovio iz dubrovačke luke 2. decembra, a u Indoneziju pristigao tri nedelje kasnije, pa nastavio za Burmu (8–9. januar), Indiju (13–18. januar), Cejlon (21–6. januar), Etiopiju (2–12. februar), Sudan (12–18. februar) i UAR (20–28. februar).²

---

¹ V. Mićunović, *Moskovske godine 1969–71*, 20.

² Detalji o posetama u: D. Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije*, 314–335.

Svetski putnik

Tita su, osim Mićunovića, pratili Blažo Jovanović, Leo Mates, Slobodan Penezić i Ivan Mates. Pored Džakarte, Tito je posetio i mesto održavanja velike afro-azijske konferencije 1955, čime je simbolički izrazio nameru da se nadoveže na tekovine Bandunga. Posete, od kojih su neke bile zvanične, neke nezvanične, a neke čak privatne imale su za cilj ne samo unapređenje bilateralnih odnosa već i sondiranje terena za institucionalizaciju multilateralne saradnje blokovski neangažovanih država. Okončanje puta osmodnevnom posetom Naseru nije zadovoljilo Titova očekivanja, budući da je pažnja egipatskog predsednika bila daleko više usmerena ka unutararapskim međusobnicama nego ka globalnoj politici neangažovanosti.³ Tek sa krahom Ujedinjene Arapske Republike i promenom spoljnopolitičkog kursa Egipta, obezbeđena je dovoljna podrška za zajedničke inicijative.

Posete blokovski neangažovanim zemljama postale su jedno od važnijih sredstava jugoslovenske diplomatije, a na njih su, sem predsednika, išli i drugi zvaničnici države, partije ili društvenih organizacija, ponekad da utabaju put šefu države, po instrukcijama koje su dolazile iz Kabineta Predsednika Republike. Po pređenoj kilometraži se, mimo predstavnika DSIP-a kojima je to ulazilo u opis radnog mesta, posebno isticao potpredsednik SIV-a zadužen za ekonomska pitanja, Svetozar Vukmanović Tempo, koji je polovinom 1957. posetio Egipat i Liban, a ubrzo i Indoneziju, Severni Vijetnam, Kinu, Mongoliju, Indiju, Burmu, Kambodžu, Tajland, Cejlon, Pakistan, Japan, Etiopiju i ponovo Egipat, donoseći u Jugoslaviju zaključak „da tim problemima treba prići sa pozicije dugoročnog razvoja. Naime, te zemlje se neće miriti sa činjenicom da ostanu izvoznici sirovina, već će se orijentisati na to da prerađuju sirovine i da ih izvoze u obliku finalnih proizvoda. Zato je bitno da se na vrijeme uključimo u njihovu industrijalizaciju. Time ćemo ne samo izvoziti opremu, nego i stvoriti prostor u našoj ekonomici da uvozimo njihove prerađevine.“⁴ Ovaj zaključak se posebno odnosio na afričke zemlje, koje su još uvek predstavljale nepoznanicu na političkoj mapi sveta koja se ubrzano menjala. Samo tokom 1960, čak 17 afričkih država je postalo nezavisno. Radilo se o 14 bivših francuskih kolonija, te Somaliji, Nigeriji i Kongu.⁵ Pitanje političkog, ekonomskog i ideološkog usmerenja ovih država ostalo je otvoreno i postajalo je značajan front Hladnog rata. Supersile su nastojale da pridobiju nove države za svoju politiku, kako programima pomoći, tako i otvorenim pretnjama. Kao što je 1949. Mao Ce Tung bio kategoričan da „... nije moguće sedeti na ogradi. Nema trećeg puta“, tako je i deset godina kasnije Džon Foster Dales tvrdio: „Neutralnost je samo kamuflaža. Treći put ne postoji.“ I zaista, u prvim godinama posle Drugog svetskog rata činilo se da je jedini put ka dekolonizaciji oružani sukob, poput onog koji se u Indokini vodio do 1954. protiv francuske, a u Indoneziji do 1949. protiv holandske vlasti.

³ Posete u sećanjima učesnika i organizatora: B. Mandić, *Tito u dijalogu sa svijetom*, 17–23; Z. Štaubinger, *Titovo istorijsko ne*, 203–205; M. Adamović, *Brozovi strahovi*, 230–295.

⁴ S. Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, 283–313.

⁵ Guy Arnold, *Historical Dictionary of the Non-Aligned movement and Third World*, Scarecrow Press, Lanham 2006.

Druga neugodna alternativa predstavljala je stvaranje stalnih kriznih žarišta, kao što je bio Bliski istok posle ukidanja britanskih i francuskih mandata Lige naroda.⁶ Pedesetih godina, međutim, osmišljen je bolji sistem transfera vlasti, oprobano 1956. u Sudanu, Maroku i Tunisu. Nezavisnost stečena uz saglasnost metropole uticala je da pozicija izvan blokova izgleda primamljivo novim državama, kojima je bila neophodna ekonomska pomoć sa svih strana. Ovo se posebno odnosilo na afričke države koje su proglasile nezavisnost u velikom talasu 1960: Benin, Burkina Faso, Kamerun, Čad, Kongo, Obala Slonovače, Mali, Gabon, Senegal, Mauritanija, Niger, Togo i Centralnoafrička Republika.⁷ Dekolonizacija je prerasla u globalni trend, koji je jačao sa prijemom svake nove države u Ujedinjene nacije. Jugoslavija je pak nastojala da promoviše politiku blokovskog nesvrstavanja, izazivajući određeni animozitet sa obe strane gvozdene zavese, pa je tako tokom 1960. Jakov Blažević po Titovim instrukcijama posetio Togo, Ganu i Libiju.⁸ Sa druge strane, njihovo osamostaljenje nije uvek išlo glatko, i bilo je, kao u Kongu, praćeno unutrašnjim neredima koje su ojačavale tenzije između Istoka i Zapada. Novoproglašene države su očekivale od Ujedinjenih nacija puno priznanje i uključjenje u organizaciju. Od UN se očekivalo da svoje deklarativno zalaganje za samoopredeljenje pretoči u konkretne korake kojima bi se dekolonizacija institucionalizovala.

Ovakav kontekst je doprineo uzavreloj atmosferi u kojoj je održano XV zasjedanje Generalne skupštine UN, od 20. septembra do 4. oktobra 1960, na koje se uputio neočekivano veliki broj šefova država, čime mu je data posebna važnost. Jugoslovensku delegaciju je predvodio Tito, kome je ovo bila prva poseta Sjedinjenim Američkim Državama. Tokom posete on je prvi put morao da se suoči sa neprijateljski raspoloženim demonstrantima, pripadnicima emigracije koji su se okupljali oko jugoslovenskog konzulata i misije. U takvoj atmosferi ipak se nekakva uteha mogla naći „u komentarima iz američkih i britanskih izvora u UN da je dolazak druga predsednika na zasjedanje Generalne skupštine važniji od dolaska drugih šefova neutralnih zemalja.“⁹ Taj značaj je van sumnje pridavan zbog dubine razmimoilaženja supersila kojom je manevarski prostor na Generalnoj skupštini bio ograničen. Pokušaji da se direktnim kontaktima premoste nesporazumi između Istoka i Zapada upali su u potpuni ćorsokak sredinom maja 1960, kada je u Parizu Hruščov napustio četvorne pregovore zbog odbijanja Dvajta Ajzenhauera da se javno izvini posle incidenta sa obaranjem američkog aviona U2 iznad sovjetske teritorije. U tom skučenom prostoru, u gotovo opsednutoj jugoslovenskoj misiji u Njujorku, Tito je nastavljao da traži prostor za dalje zbližavanje blokovski neangažovanih zemalja. U

⁶ Charles D. Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, London 2001.

⁷ Panorama socijalističkih opredeljenja u zemljama tzv. Crne Afrike u: Ivan Iveković (prir.) *Afrika i socijalizam.*, IC Komunist, Beograd 1976; Joseph E. Harris, *Africans and their History*, Meridian Book, New York 1998, 232–238; Obrad Račić, *Oslobođenje Azije i Afrike i njihovi problemi*, Naša stvarnost, 1/1961, 82–105.

⁸ Jakov Blažević, *Suprotstavljanja i ljudi. Za novu Jugoslaviju po svijetu*, Mladost, Zagreb 1980, 519–542.

⁹ AJ, KPR 837, I-2, k. 44, Put Josipa Broza na XV zasjedanje Generalne skupštine, Pripremljeni materijal za put. Slikovit prikaz napetosti u Njujorku daje general Milan Žeželj u: M. Adamović, *Brozovi strahovi*, 296–337.

ovom duhu je bilo intonirano i njegovo obraćanje Generalnoj skupštini 20. septembra: „Petnaest godina je prošlo od završetka Drugog svjetskog rata, a nijedno od krupnih pitanja koje nam je taj rat ostavio u nasleđe nije do danas riješeno.“¹⁰ Nabrajajući gomilanje kriza u svetu, istakao je prvorazredan značaj pitanja dekolonizacije i razoružanja: „Da bi savremeni svijet bio u stanju da se uspješno uhvati u koštac sa problemima o kojima sam govorio, i sa svim drugim problemima od kojih zavise mir i budućnost čovječanstva, potrebno je da svi narodi bez razlike prihvate načela koegzistencije ... Po našem mišljenju, suština aktivne i miroljubive koegzistencije sadrži značajne elemente koji danas još nisu opšteprihvaćeni. Radi se o pravu na postojanje različitih sistema. Rešavanje sporova na miran način, nemešanje u unutrašnju politiku drugih država.“¹¹ Tito je nastojao da razdvoji svoje shvatanje koegzistencije od sovjetskog. Iako je pozicija vanblokovskih zemalja po pitanju kolonijalizma i razoružanja bila bliska sovjetskoj, ni Jugoslavija ni druge neangažovane zemlje nisu bile saglasne sa sovjetskim nastojanjima za opoziv generalnog sekretara Daga Hameršelda, a još manje sa predlogom reformisanja generalnog sekretarijata u pravcu stvaranja upravne „trojke“, koju bi činili po jedan predstavnik Istoka, Zapada i neangažovanih zemalja.

Između 22. i 28. septembra Tito se sastao sa američkim predsednikom Dvajtom Ajzenhauerom, a zatim sa Krišnom Menonom, indijskim ministrom inostranih poslova. Svom narednom sagovorniku, egipatskom predsedniku Naseru, izneo je predlog da neangažovane zemlje istupe kao predlagači rezolucije kojom se supersile pozivaju na razgovor usmeren ka razbijanju pat-pozicije. Istrajavajući na ideji o zajedničkoj rezoluciji, Tito se u narednim danima sastao sa britanskim premijerom Haroldom Makmilanom, sovjetskim premijerom Nikitom Hruščovom i premijerom Indije Nehruom, a zatim ponovo sa Naserom, dogovorivši zajednički sastanak lidera neangažovanih zemalja u jugoslovenskoj misiji za 29. septembar.¹²

Veliku podršku ovakvom pristupu Tito je našao u egipatskom predsedniku Naseru, uz čiju je podršku uspeo da pridobije Nehrua (koji isprva nije bio sklon ovoj ideji) za zajednički sastanak i rezoluciju petorice.¹³ Na njemu su se našli Kva-me Nkrumah, Nehru, Sukarno, Naser i Tito i najavili zajedničku rezoluciju koja je podneta Savetu bezbednosti. Njen tekst su sročili Muhamed Favzi i Koča Popović, a odnosila se na hitnu potrebu obnove komunikacije između državnika supersila: „Generalna Skupština, duboko zabrinuta zbog poslednjeg pogoršanja u međunarodnim odnosima koje pretilo miru teškim posledicama, svesna velikog očekivanja sveta da ova skupština pomogne da se proširi put za olakšanje svetske zategnutosti. Svesna da na Ujedinjenim nacijama počiva ozbiljna i hitna odgovornost da budu inicijator korisnih koraka, zahteva kao prvi hitni korak da Predsednik SAD i Predsednik

---

¹⁰ Iz govora na Petnaestom zasijedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, u: J. B. Tito, *Nezavisnost i savremeni svijet*, 96.

¹¹ Isto, 111.

¹² AJ, KPR 837, I-2, k. 44, Put Josipa Broza na XV zasjedanje Generalne skupštine, Zabeleške o razgovorima 22–28. septembar 1960.

¹³ Više o ovoj sednici u: D. Bogetić, *Nova strategija...*, 343–348.

ministarskog saveta SSSR obnove svoje kontakte koji su nedavno prekinuti, tako da se njihova spremnost da nađu rešenja otvorenih problema putem pregovora progresivno ostvarivati.“ Rezoluciju su istoga dana generalnom sekretaru podnele Jugoslavija, Indija, Gana, Indonezija i UAR. Ovo odmeravanje snaga u Generalnoj skupštini završilo se glasanjem: za rezoluciju je glasala 41 država, mahom blokovski neangažovana, protiv je bilo 37 država u taboru okupljenom oko SAD, a 17 koje su bliske SSSR-u su bile uzdržane. „Mada nacrt rezolucije nije usvojen, zadobijena je značajna pobeda na moralnom planu, jasno je obeležena naša linija smirivanja u svetu i istaknuta je naša želja da zajedno sa drugim neangažovanim zemljama delujemo kao pozitivan i mirotvoran faktor“¹⁴, bila je procena jugoslovenske diplomatije po povratku u Beograd.

Nosioci Inicijative petorice, s leva: Nehru, Nkrumah, Naser, Sukarno i Tito. Njujork, septembar 1960.

Sednice u Njujorku su imale i svoje naličje. Hruščovljev pristup skandal-majstora na zasedanju Generalne skupštine, udaranje cipelom po stolu i otvorene pretnje onemogućavali su komunikaciju, a otežavale nastup Titu, budući da je sovjetska delegacija sedela tik ispred jugoslovenske, a njen predvodnik sa posebnim zadovoljstvom otpočinjao razgovore sa Titom tokom zasedanja. „Ljut sam na ove Ruse. Hruščov je neuračunljiv. Prosto stvara rasep u Ujedinjenim nacijama. Ne

¹⁴ AJ, KPR 837, I-2, k. 44, Put Josipa Broza na XV zasedanje Generalne skupštine, Pregled važnijih rezolucija.

moгу ga gledati kako se drži u Skupštini. On je pravi ludak. Ponaša se tako kao da ne predstavlja jednu veliku zemlju. Njegovo nepristojno ponašanja ovima na zapadu konvenira. Hruščov prosto ne vidi da ga provociraju. Jadno je to sve ... Hteo bih, Žeželju, što pre da odem iz Nju Jorka. Što duže se zadržavamo, sve više se nerviram zbog svega što se ovde događa.¹⁵

Tito i Hruščov u razgovoru tokom XV zasedanja Generalne skupštine UN, oktobar 1960.

Na zasedanju Generalne skupštine u članstvo je primljeno 16 novih afričkih država, a značaj ovog događaja Tito je podvukao u oktobru 1960. u referatu o učešću na XV zasedanju Generalne skupštine.¹⁶ Istom prilikom je najavio da će u najskorije vreme organizovati novo putovanje mira, radi posete novostvorenim zemljama, sa očitom namerom proširenja platforme za saradnju vanblokovskih zemlja Afrike i Mediterana. Kao svojevrsan prolog ovom putovanju, Jugoslavija je pružila snažnu podršku nacrtu Deklaracije o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i

¹⁵ Cit. prema: M. Adamović, *Brozovi strahovi*, 324–326.

¹⁶ Iz ekspozeta u Saveznoj narodnoj skupštini, J. B. Tito, *Nezavisnost i savremeni svijet*, 120.

narodima, koji je usvojen na narednom zasedanju Generalne skupštine UN održanom 15. decembra 1960.¹⁷ Samo putovanje je otpočelo u senci raspleta krize u Kongu – po isplovljavanju 14. februara 1961, pristigla je vest o ubistvu Patrisa Lumumbe. Plovidba je trajala preko deset dana, tokom kojih je, kao i prilikom puta ka Indoneziji, napetost rasla. „Kako smo se približavali Gani, strpljenje se topilo i bilo je na izmaku“, piše Blažo Mandić, rukovodilac u Odeljenju za štampu Kancelarije Predsednika Republike, koji ga je pratio tokom posete.¹⁸ Susret sa predsednikom Kvame Nkrumahom bio je srdačan, a slično je bilo i u Togu Olimpija (4–7. marta), Liberiji Tubmana (13–8. marta), Gvineji Seku Turea (20–25. marta), Maliju Modiba (25–6. marta), Maroku Hasana II (1–6. aprila) i Burgibinom Tunisu (9–14. aprila). Na svim stanicama putovanja, teme razgovora su bile slične – rasplitanje svetske krize sa posebnim akcentom na pitanje dekolonizacije, bilateralna pitanja i mogućnost i svrsishodnost organizovanja šireg skupa blokovski neangažovanih zemalja.

Putovanje je trajalo 72 dana i bilo veoma naporno, ali i razrađeno do najsitnijih detalja, svedoči Dobrica Ćosić, koji se nalazio u političkom jezgru delegacije: „Ambicioznije i pompeznije turneje svakako nije bilo ... Sada je vidim kao grandioznu političku grotesku. Tada sam, naravno, verovao da je to istorijska misija mira ... Da počnem tu mučnu priču o mom putovanju Galebom ... Bio je to razračun sa mnogim mojim zabludama. Bila su to prva moja saznanja i iskustva o jednom socijalističkom dvoru, mada sam i ranije znao o luksuzu u našim vrhovima.“ O Titu i njegovom odnosu prema složenom diplomatskom protokolu, Ćosić je primećivao: „Posebno je bila izražena njegova militaristička samodisciplina, maršalsko uvažavanje i pokoravanje protokolarnosti. Sve oko njega i za njega trebalo je da bude izuzetno, precizno, tačno, luksuzno. Desetine i desetine ljudi brinulo je da „Starom“ bude što lepše, prijatnije, izuzetnije. Ljudi oko njega ginuli su da svaku njegovu želju ispune i još više da ga iznenade nekom ugodnošću i zadovoljstvom. General Žeželj sa svojim brojnim štabom nije ga samo obezbeđivao i čuvao od neprijatelja, on je brinuo za njegovo raspoloženje, za radovanje, veselje, zabavu... Samo je, kažu, španski dvor imao tako strog i „minutirani“ protokol. Zapanjivala me je njegova paradigmatična samodisciplinovanost u uvažavanju protokola, apsolutna u svemu, od oblačenja i poštovanja vremena, do ponašanja prema stranim državicima. Sve je bilo u funkciji neke njegove više misije na ovome svetu. ... U takvoj autoritarnoj i hijerarhijskoj formi, pompeznom opsegu svog protokola i nastupa, impresionirao je svoju okolinu i sve strance s kojima se sretao.“¹⁹

O dimenzijama logističkih priprema za ovo putovanje govore izvodi iz zvanične beleške o organizaciji putovanja koju donosi Slavoljub Đukić: „U jugoslovenskoj delegaciji, pored Tita, bili su Lazar Koliševski, Veljko Mićunović, Leo Mates i Dobrica Ćosić. Tu je bio još niz poznatih ličnosti, koje su imale izvesne dužnosti,

¹⁷ Pun tekst rezolucije u: L. Mates, *Nesvrstavanje*, 391–393.

¹⁸ B. Mandić, *Tito u dijalogu sa svetom*, 29–50. Više o ovoj krizi u: Lise Namikas, Sergey Mazov (ed.), *The Congo Crisis 1960–61*, CWIHP, Washington 2004.

¹⁹ Slavoljub Đukić, *Lovljenje vetra, Politička ispovest Dobrice Ćosića*, Samizdat B92, Beograd 2002, 57–62. Detalje o protokolu i troškovima iznosi i Gavro Doklić, *Nepoznato o Brozovima*, ABC, Beograd 1990, 253–259, a mnoga dokumenta vezana za ovo putovanje objavljena su u: Miladin Adamović, „*Galeb*“ *mira i razdora. 72 dana oko Afrike*, M. Adamović, Beograd 2001.

kao što su profesori-lekari Isidor Papo i Radivoje Berović, general Milan Žeželj, pukovnik Luka Božović, Vidoje Žarković kao „politički komesar“ Galeba, admirali, politički savetnici, visoki funkcioneri kontraobaveštajne službe i novinari, uključujući i krojačicu Titove supruge Jovanke. Za ovo putovanje angažovan je brod Galeb, sa razaračima Split, Kotor i Pula, kao i trgovački brod Lovćen. Galeb je preuređen i opremljen tako da može da služi kao rezidencija predsednika Republike. Takođe su sve vreme dva aviona (DC-6 i IL-14) stajala na raspolaganju prilikom poseta, kao i šest automobila, među kojima i kabriolet rols-rojs, zatvoreni kadilak i parkard, a brodom su prevezena i vozila namenjena za poklone. Sve je do najmanje pojednosti utvrđeno scenarijom na kojem je radilo stotinak ljudi, a scenario je potom pretočen u naredbu i jednu vrstu zakonodavnog akta. Ništa nije prepušteno slučaju: briga o zdravlju putnika i njihovom raspoloženju, garderoba, muzički sastavi, vrsta vitamina i hrane, rekviziti za razonodu, hijerarhijski red, protokol, obezbeđenje... Nisu zaboravljeni ni frižideri u kojima su čuvani buketi sa cvećem namenjeni Titu i njegovoj supruzi, koje će oni moći da vide po povratku u Jugoslaviju. ... Muzika da ponese svoje formacijske uniforme sivo-maslinaste boje, zatim belu i plavu mornaričku uniformu, smoking odela i po jedno civilno odelo. Sastav muzike mora biti do kraja kompletan – ukupno 42 čoveka. Pored toga treba obezbediti sve himne država koje obilazimo, dobro ih naučiti i po mogućnosti prevesti“. Ćosić tvrdi da mu je šef protokola naložio da za putovanje nabavi frak, žaket, beli i crni smoking, desetak pari odela, šezdeset pari košulja, nekoliko pari cipela, odgovarajuće mašne itd.²⁰

Jugoslovenska delegacija je očito nastojala da ostavi što jači utisak na sago-vornike. Čitava operacija je vođena pod šifrom „Dijamant“, a u združenom odredu je učestvovalo 1196 oficira i mornara kao i još sto putnika. Putovanje se smatralo rizičnim budući da se prolazilo kroz vode francuskog Alžira, koji je tretiran gotovo kao neprijateljska teritorija.²¹ Ni najbolje pripreme, međutim, nisu mogle da obezbede dobro raspoloženje: „U toku ovog dugog putovanja naše glavne ličnosti nijesu bile u naročitoj formi. Možda je na to uticala i za nas veoma neprijatna afrička klima koju smo teško podnosili. Te su posledice bile očevidne, ispoljavale su se na razne načine. Atmosfera među nama bila je sve lošija i netrpeljivija“, piše Veljko Mićunović.²² U napetoj atmosferi prešlo se preko 10.000 nautičkih milja. „Nikada na putovanju nisam imao nervozniju grupu“, komentarisao je Tito.²³ Kako se program približavao kraju, i obala Egipta bila sve bliža, rasla je i tenzija. Pred sam dolazak u Aleksandriju, 17. aprila 1961, prispele su na Galeb vesti o neuspešnoj invaziji na Kubu organizovanoj od strane CIA. Reagujući na invaziju, Tito je novinarima stavio u izgled mogućnosti sastanka neangažovanih: „Pa evo i Kuba govori da se nešto mora uraditi. Mislim na akciju neangažovanih, pa makar nas nazvali Trećim blokom.“ Usledila su pitanja o mogućoj konferenciji, a na pomen da će se održati u Beogradu, Tito je rekao: „E pa dobro, neka bude, to će biti korisno za naše novinare, imaće o čemu da pišu.“²⁴

²⁰ S. Đukić, *Lovljenje vetra*, 58–59.

²¹ M. Adamović, *Galeb mira i razdora*, 150.

²² V. Mićunović, *Moskovske godine 1969–1971*, 22.

²³ M. Adamović, *Galeb mira i razdora*, 180.

²⁴ B. Mandić, *Tito u dijalogu sa svijetom*, 58.

Konferencija je predstavljena kao gotova stvar, iako je za njeno sazivanje trebalo tek izboriti saglasnost glavnih aktera. Ova brzopletost se ubrzo obila o glavu jugoslovenskoj delegaciji prilikom sastanka sa egipatskim šefom države: „Nesporazum smo izazvali mi u razgovoru tog dana sa predsjednikom Naserom i njegovom delegacijom na brodu, u toku plovidbe Nilom 20. aprila 1961. Sve je bilo skoro završeno, i to vrlo uspješno. Predsjednik Naser, pozivajući se na predsjednika Tita, koji mu je to saopštio 'u četiri oka' prije ovog sastanka, rekao je da je on saglasan da se uputi zajedničko pismo Nehrua, Tita i Namera jednom broju lidera nesvrstanih zemalja i da im se predloži održavanje prve konferencije nesvrstanih. Naser je vrlo povoljno komentarisao ovu spremnost Nehrua da se napiše zajedničko pismo, kazao je da on to nije znao, vidjelo se da je veoma iznenađen ovakvim stavom Nehrua, i to prijatno. Naser i egipatska delegacija čekali su da predsjednik Tito potvrdi ove Naserove riječi i time bi taj posao bio okončan. Tito nije ništa rekao. U ćutanju koje je zavlдалo, ja sam se obratio drugu Titu na našem jeziku i podsjetio sam ga da smo se s njim čvrsto dogovorili da on i Naser upute ovo pismo, da je to bilo i njegovo, Titovo mišljenje od početka, da bi sve drugo značilo samo dalje gubljenje vremena. Tito je pomenuo Nehruovu saglasnost, rekao je da je o tome jutros čitao neki papir iz Beograda. Kazao sam mu da nikakva Nehruova saglasnost ne postoji, da sam i ja vidio taj papir i da se radi o razgovoru jednog službenika DSIP-a i jednog činovnika Indijske ambasade u Beogradu. Svako bi, naravno, samo pozdravio Nehruovu odluku da potpiše ovo pismo, ali Nehru o tome pojma nema i da se radi o nesporazumu koji smo u posljednjem času mi izazvali. Sve će biti u najboljem redu ako on sada kaže Naseru i egipatskoj delegaciji da je ideja s učešćem Nehrua odlična, ali da su naše informacije neproverene, da smo dugo odsutni iz zemlje, da je teško održavati sve veze, te da on i Naser potpišu ovo pismo kao što je bilo prvobitno dogovoreno i da nema više razloga da se gubi vrijeme. Ove nepotvrđene vijesti o Nehruu i Indiji provjerićemo najbrže što budemo mogli. Predsjednik Tito je rekao da ja to kažem predsjedniku Naseru i egipatskoj delegaciji. Ja sam to i učinio. Naser se odmah saglasio sa predsjednikom Titom. Kratko pismo dvojice predsjednika nekim liderima nesvrstanih zemalja trebalo je da bude gotovo još u toku noći. To pismo se ne bi objavljivalo niti bi u štampi o tome uopšte bilo govora. Izgledalo je da su bili zadovoljni saglasnošću dvojice predsjednika i njihovom odlukom da se više stvari ne odlažu, već da se učini prvi neophodni korak na sazivanju svjetske konferencije nesvrstanih zemalja.“²⁵ Tito nije oprostio Mićunoviću ovu intervenciju u njegovu ličnu diplomatiju, koja se završila teškom svadom između njih dvojice posle odlaska egipatske delegacije.

Beogradska konferencija

Ispostavilo se da je oprez kojim je Mićunović tretirao Nehruov pristanak na organizaciju konferencije bio umesan. Paralelno sa jugoslovenskim nastojanjima da se šefovi blokovski neangažovanih zemalja okupe, razvijala se inicijativa za odr-

²⁵ V. Mićunović, *Moskovske godine 1969–1971*, 22.

žavanje afro-azijske konferencije sličnog sadržaja. Iza ovog koncepta sazivanja „drugog Bandunga“ stajala je Kina, a bilo je očigledno da uspeh inicijative može samo da ide nauštrb jugoslovenskoj koncepciji nesvrstanih.²⁶ Ona bi se našla geografski izolovana, ukoliko bi se i Indija saglasila da uzme učešća i tako pretpostavi regionalnu dimenziju globalnoj. Time se može i objasniti ogromna pažnja koju je Tito pridao novostvorenim afričkim državama i njegov višemesečni put. U razgovorima sa liderima zemalja zapadne Afrike Tito je najavljivao budući multilateralni sastanak, ne precizirajući mesto, ali pominjući Kairo ili Beograd. Aktivnu podršku za ovaj plan dobio je od predsednika Gane Nkrumaha i kralja Maroka Hasana II.²⁷ Na osnovu ovih preliminarnih razgovora, egipatski i jugoslovenski predsednik su usaglasili tekst pozivnog pisma 26. aprila 1961:

„Uzimajući u obzir skorašnji razvoj događaja u svetu, a posebno sve opasnije događaje koji se dešavaju, uvećanje međunarodnih tenzija do nivoa na kojem prete nezavisnosti pojedinih zemalja i svetskom miru, razmatramo potrebu za efikasnijom i bolje koordinisanom aktivnošću svih zemalja koje teže ka poboljšanju međunarodnih odnosa, napuštanju politike sile, prema konstruktivnom rešavanju svetskih pitanja i konflikata na način kojim će se očuvati svetski mir. Razmotrivši ove probleme verujemo da je pravo vreme za šefove nesvrstanih zemalja da se sastanu u što većem broju radi konsultacija i diskusije o urgentnim svetskim problemima koji komplikuju međunarodne odnose i predstavljaju pretnju miru. Smatramo da taj sastanak treba održati što pre, a u svakom slučaju pre 16. sednice Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, da bi te zemlje mogle učestvovati što efikasnije na sednici i dalje raditi na ostvarenju cilja mira i sveske stabilnosti. Tokom našeg razgovora dobili smo pozdravnu poruku predsednika Indonezije Sukarna, koji je potvrdio ovo gledište o potrebi za takvim sastankom. Što se tiče detaljnog dnevnog reda, mesta i vremena ovog sastanka i ostalih stvari u vezi sa njim, mišljenja smo da bi bilo korisno da se ovlašćeni predstavnici svih zainteresovanih zemalja što pre susretnu u Kairu. Primite naše poštovanje i najbolje želje,

Naser, Predsednik UAR

Tito, Predsednik FNRJ²⁸

Ova poruka Egipta, Jugoslavije i Indonezije otišla je, posle usaglašavanja stavova, u Burmu, Kambodžu, Indiju, Cejlon, Nepal, Avganistan, Irak, Jemen, Saudijsku Arabiju, Gvineju, Ganu, Mali, Maroko, Sudan, Somaliju, Tunis, Etiopiju, Meksiko, Kubu, Brazil i Venecuelu. Zemlje su izabrane na osnovu preliminarnih razgovora sa njihovim predstavnicima, ali je ostavljen prostor za pridruživanje drugih država ukoliko pristanu na ovakav sastanak. Lista zvanica je sastavljena tako da je zaobidena Kina, čime je zadat udarac koncepciji „drugog Bandunga“. U iste svrhe na listi zvanica su se našle i četiri latinoameričke države – postojala je potreba, za Jugoslovene posebno važna, da se skupu dâ globalni karakter i da se platforma

²⁶ Jovan Čavoški, *Jugoslavija i kinesko-indijski konflikt 1959–1962*, INIS, Beograd 2009, 232–259.

²⁷ D. Bogetić, *Nova strategija ...*, 349–363.

²⁸ AJ, KPR 837, I-4-a, Pripremni sastanak za I konferenciju, Kairo.

neangažovanosti tako jednom zauvek izdigne sa afro-azijske na širi, globalan nivo u kojem je i Jugoslavija mogla da nađe svoje mesto.²⁹ Tito i Naser, koji su prednjačili u ovoj ideji, nisu bili sigurni u pozicije drugih lidera neangažovanih zemalja, tako da je pristanak Indije da uzme učešća u konferenciji predstavljao veliko olakšanje za njih. Pritisnut brzim delanjem svojih partnera, Nehru se saglasio da zajedno sa njima i Sukarnom bude i sponzor ovog skupa. Ovoj petorki koja se proklamovala sponzorima konferencije pridružio se veći broj država, koje su poslale predstavnike u Kairo, gde je 5–12. juna održan pripremni sastanak, a do kraja meseca organizovan Komitet diplomatskih zemalja učesnica Konferencije šefova država ili vlada neangažovanih zemalja. U Kairu su se našli predstavnici Avganistana, Burme, Kambodže, Cejlona, Kube, Etiopije, Gane, Gvineje, Indije, Indonezije, Iraka, Malija, Maroka, Nepala, Saudijske Arabije, Sudana, Egipta, Jemena i Jugoslavije, sa Brazilom kao posmatračem.³⁰ Komitet je odlučio da se konferencija održi početkom septembra 1961. u Beogradu. Usaglašeni su i politički kriterijumi za pozivanje država, koji su implicitno definisali suštinu nesvrstavanja: „Politika neangažovanja u potpunom je neskladu sa zaključivanjem vojnih saveza ili sporazuma; neangažovanje pretpostavlja osudu održavanja stranih vojnih baza kao deo takvih saveza, kao i bilo kakvog drugog oblika imperijalističkog izraza politike velikih sila ... prihvatanje principa koegzistencije država sa različitim društvenim ili političkim sistemom ... prihvatanje pozitivnog značenja politike neangažovanja, tesna saradnja u naporima za emancipaciju naroda pod kolonijalnom dominacijom ... fleksibilnost u prilazanju i individualna sloboda akcije.“³¹ Daljim usaglašavanjem kriterijuma za poziv na konferenciju pronađena je ravnoteža između formulisanja principa nesvrstivosti i potrebe da se maksimalno proširi platforma saradnje. Tito i Naser su se zalagali za strožu definiciju nesvrstivosti, a Nehru za fleksibilniju. Kompromis je nađen u formulisanju pet minimalnih uslova:

1. Zemlja treba da prihvata nezavisnu politiku zasnovanu na koegzistenciji država sa različitim političkim i društvenim sistemima i nesvrstivosti ili pokazuje tendenciju takve politike.
2. Zemlja u pitanju treba da trajno podržava pokrete za nacionalnu nezavisnost.
3. Zemlja ne sme biti član multilateralnog vojnog saveza zaključenog u kontekstu sukoba velikih sila.
4. Ukoliko zemlja ima zaključen bilateralni vojni sporazum sa nekom velikom silom ili je članica regionalnog odbrambenog pakta, ovaj sporazum ili pakt ne smeju biti izričito zaključeni u kontekstu sukoba velikih sila.
5. Ukoliko je zemlja nekoj stranoj sili ustupila vojne baze, ova koncesija ne sme da bude učinjena u kontekstu sukoba velikih sila.³²

²⁹ O ovome videti posebno Titove govore po povratku u Jugoslaviju, u Zagrebu i Beogradu: J. B. Tito, *Borba za mir i međunarodnu saradnju*, tom 8, 310–320.

³⁰ Brazil se, uprkos početnoj nameri, nije našao na listi posmatrača u Beogradu. Up. James G. Hershberg, 'High-Spirited Confusion': *Brazil, the 1961 Belgrade Non-Aligned Conference, and the Limits of an 'Independent' Foreign Policy during the High Cold War*, *Cold War History*, 3/2007, 373–388.

³¹ AJ, KPR 837, I-4-a, Odluke pripremnog sastanka za konferenciju država ili vlada neangažovanih zemalja.

³² Miloš Minić, *Spoljna politika 1973–1979*, Centar za političke studije, Novi Sad 1979, 359.

Utvrđen je i predlog dnevnog reda, koji se sastojao od razmene gledišta o međunarodnoj situaciji, učvršćenja i jačanja međunarodnog mira i bezbednosti, kao i problema nejednakog ekonomskog razvitka koje je trebalo razmotriti pre XVI zasedanja Generalne skupštine UN. Povedena uspehom jugoslovenske diplomatije da za sedište skupa obezbedi Beograd, obaveštajna služba SAD je upravo u ovo vreme izradila obaveštajnu procenu u kojoj je isticala da je Jugoslavija „očigledne uspehe „nesvrstavanja“ iskoristila da postane lider nesvrstanih zemalja i dobije međunarodni prestiž daleko veći od njene veličine i strateške važnosti“.³³

Uspeh dolazi sa cenom. Dok su se neangažovane države prijavljivale za učešće, Jugoslavija je preduzimala opsežne mere pripreme. Prvobitna ideja organizovanja samita na Brionima odbačena je čim su se otkrile istinske razmere ovog događaja. Do leta je osnovan Odbor za pripremu Konferencije šefova i vlada neangažovanih zemalja da bi se koordinirao rad sekretarijata za spoljne i unutrašnje poslove, komunikacija, informacija, televizije, Tanjuga i JNA. Činili su ga Vladimir Popović, Anton Vratuša, Bogdan Crnobrnja, Otmar Kreačić, Leo Mates, Miljan Neoričić, Bogdan Oslonik, Slobodan Penezić, Zoran Polić, Svetislav Stefanović, Prvoslav Vasiljević, Ivo Vejvoda i Dobrivoje Vidić. Posao je shvaćen ozbiljno, formirane su radne grupe i odbor je do konferencije izdao osam biltena, iz kojih se vide dimenzije koje je samit poprimio.³⁴ Delegacije šefova država smeštane su u Stari i Novi dvor, ali je i 35 dedinjskih vila u kojima su stanovali jugoslovenski funkcioneri privremeno promenilo stanare. Odbor je obezbedio preko 1300 ležajeva po beogradskim hotelima i drugim lokacijama, angažovano je 450 automobila i 350 taksija. Savezna skupština, u kojoj je trebalo da budu održane plenarne sednice, temeljno je preuređena, kao i drugi reprezentativni gradski objekti i saobraćajnice. Pripremni radovi su koštali preko 5,5 milijardi tadašnjih dinara, a trošilo se i još uz nadu da će nešto novca biti vraćeno po osnovu multilateralnog sponzorstva nad konferencijom.³⁵ U međuvremenu, protokolarni aspekti Titove lične diplomatije dosegli su vrhunac. Njima je posvećen najveći deo dokumentacije o konferenciji, za koju je bilo tačno predviđeno ko dolazi, kada, ko ga dočekuje, gde ga vodi. Razume se da je centralno mesto u čitavom događaju bilo rezervisano za Tita, koji je koristio prijeme kao prilike za bilateralne susrete i dirigovao dinamikom samita.³⁶ DSIP je jednako predano radio na biltenima veznim za konferenciju, a pripremljeni su i podsetnici o najvažnijim temama za koje se smatralo da će biti diskutovane – kolonijalizam, razoružanje, uloga i struktura OUN, Nemačka i Berlin i ekonomski problemi sveta.³⁷ Uz manje organizacione propuste, poput propalog prijema u hotelu „Metro-

³³ *Izgledi Jugoslavije*, u: Momčilo Pavlović (prir.), Dokumenta CIA o Jugoslavija, ISI, Beograd 2009, 187.

³⁴ AJ, KPR 837, I-4-a, Izveštaj u izvršenim pripremama za rad Beogradske konferencije, 25. avgust 1961.

³⁵ AJ, KPR 837, I-4-a, Prva konferencija nesvrstanih. Dokumentacija o finansijsko-materijalnim troškovima.

³⁶ AJ, KPR 837, I-4-a Zabeleške o prijemima i razgovorima predsednika J. B. Tita sa učesnicima Beogradske konferencije neangažovanih.

³⁷ AJ, KPR 837, I-4-a, Pripremni materijal, informativno-politički materijal. Up. G. Dotlić, *Nepoznato o Brozovima*, 143–165.

pol“, na koji je navalilo preko 2000 ljudi koje obezbeđenje nije uspjelo da zaustavi, konferencija je predstavljala protokolaran, ali i spoljnopolitički uspeh. U Beogradu su se našli Nehru, Naser, Sukarno, Nkrumah, Sihanuk, Makarios, Sirimavo Bandaranaike, Selasije, U Nu, Burgiba, Dorotikos, Keita, Abuda... Tito je u pozdravnom govoru od 1. septembra istakao: „Mi smo se danas okupili ovdje da bismo uskladili naše snage, udružili napore i pomogli svijetu – koji stalno guraju ka ivici propasti – da u ovom dvanaestom času sagleda svu opasnost koja mu prijete, da mobilise sve svoje moralne snage i energiju za učvršćenje mira u svijetu i proširenje opšte i ravnopravne međunarodne saradnje.“³⁸ U govoru je vešto nadovezivao rad ove konferencije kako na Bandunšku konferenciju, tako i na rezultate XV zasedanja Generalne skupštine OUN. Otkud ova pompa? Američki ambasador Džordž Kenan imao je svoje mišljenje: „Mislio sam da znam šta je Tito nameravao da postigne gosteći ovaj veliki i, za jugoslovenske prilike, skup skup ... Beogradska konferencija je trebalo da Moskvi prikaže spektakl od 26 šefova država, vođa zemalja sa nekim od kojih je Moskva posebno želela da ima bliske odnose, okupljene u jugoslovenskoj prestonici pod Titovim vođstvom, kao Titov odgovor na opaske iz Kremlja. Tito će pokazati Hruščovu ko je izolovan.“³⁹

Ukoliko je to bila glavna svrha, već pre početka konferencije mogao se konstatovati njen neuspeh. Koča Popović se priseća: „Setite se beogradske konferencije nesvrstanih zemalja. Moskva je tada, kao što znate, izvršila nuklearnu eksploziju upravo na dan otvaranja beogradskog skupa. Bio je to brutalan izazov istinskog nesvrstavanja, a mi smo u govoru J. B. Tita, umesto osude za koju se zalagala većina učesnika, tražili „razumevanje“ odnosno političko pomilovanje provokativne odluke sovjetske vlade.“ Popović je bio lično protiv ovog kursa razumevanja: „Nažalost, bio sam nemoćan. Za odluku da se ne osudi sovjetska eksplozija na dan otvaranja osnivačkog skupa nesvrstanih zemalja nisam ni znao; to je naknadno, bez konsultovanja s Državnim sekretarijatom za spoljne poslove, uneseno u Titov govor. Meni je, kao šefu diplomatije, bilo ostalo da pokušam da gasim politički požar koji se odmah razbuktao.“⁴⁰ Istini za volju, sovjetska najava nastavka detonacija kojom je prekršen dogovor o obustavi nuklearnih proba verovatno nije bila usmerena ka dezavuisanju konferencije. Ova odluka je doneta u Kremlju daleko ranije, jer je procenjeno da je sa ovom inicijativom bolje izaći pre konferencije nesvrstanih i zasedanja Generalne skupštine UN.⁴¹

U generalnoj debati Tito je ponovo dobio priliku da govori 3. septembra, i u dugačkom ekspozeu je izložio poglede Jugoslavije na glavna svetska pitanja. Ističući pitanje razoružanja kao prvorazredno za očuvanje mira u svetu, i dalje je odustajao od osude Sovjetskog Saveza: „Sada je stvar došla dotle da je sovjetska vlada objavila odluku o obnavljanju eksperimentalnih eksplozija nuklearnim oružjem. Nas

³⁸ Govor prilikom otvaranja Beogradske konferencije šefova država ili vlada vanblokovskih zemalja, u: J. B. Tito, *Nezavisnost i savremeni svijet*, 148–154.

³⁹ George F. Kennan, *Memoires*, Little Brown, Boston 1972, 279.

⁴⁰ A. Nenadović, *Razgovori sa Kočom*, 29.

⁴¹ Central Intelligence Agency (CIA), Freedom of Information Act (FOIA), *Moscow and a Nuclear Test Ban*, 16. mart 1961.

ne iznenađuje toliko saopštenje o obnavljanju eksperimenata oružjem sa atomskim i hidrogenskim bombama, jer bismo mogli razumjeti razloge koje navodi vlada SSSR. Više nas iznenađuje što je to učinjeno na dan početka ove Konferencije mira“. Umesto osude, predlagao je nastavak pregovora o ovom pitanju. Po pitanju Nemačke, Tito je osudio naoružavanje Zapadne Nemačke i prestanak pregovora o daljoj sudbini čitave zemlje. Težište njegovog govora bilo je na pitanju dekolonizacije. Dao je snažnu podršku borbi stanovništva Angole protiv portugalske vlasti, kao i Alžiraca protiv Francuske, i pristalica pokojnog Lumumbe u Kongu. Osudivši i rasistički južnoafrički režim, Tito se založio za njegovu punu demontažu, smatrajući da put ka njoj vodi kroz Ujedinjene nacije: „... Kad smo krenuli nezavisnim putem, ne priključujući se grupacijama zemalja u dva suprotstavljena tabora, i kad smo se oduprli politici podjele svijeta i odbacili sve što ona sobom nosi, mi smo izabrali težak put. Pa ipak, imali smo snage da krenemo tim putem i da na njemu istrajemo, propovjedajući i sprovodeći jedan program mira i koegzistencije koji je danas u svijetu široko poznat i priznat“. ⁴² Kada se Titovo istupanje detaljno iščita, ne čudi što su analitičari CIA stekli utisak da se „Jugoslavija svrstala, a zapravo je i predvodila, ekstremiste na konferenciji koji su podržali generalno prosovjetske pozicije u ključnim pitanjima Istoka i Zapada. Kao domaćin konferencije, Tito je govorio dva puta, jednom u državničkim tonu o pitanju mira, a drugi put u antikolonijalnom, antizapadnom i prosovjetskom raspoloženju. Njegovi pogledi na većinu pitanja su bili poznati i pre konferencije, ali je intenzitet sa kojim ih je zastupao iznenadio mnoge.“ ⁴³ Usvojena su dva dokumenta: *Izjava o opasnosti od rata i apel za mir* i *Deklaracija konferencije šefova država i vlada vanblokovskih zemalja* i sastavljeno pismo koje je poslato Kenediju i Hruščovu. ⁴⁴ Kada se, međutim, pogledaju dokumenti koji su na konferenciju usvojeni, stiče se utisak da Jugoslavija nije uspela u ovoj nameri. Deklaracija je isticala:

„Šefovi država i vlada navedenih zemalja sastali su se u trenutku kada se međunarodna situacija pogoršala i kada je svetski mir ozbiljno ugrožen. Duboko zabrinuti za budućnost mira, izražavajući težnje ogromne većine ljudi u svetu, i svesni da u sadašnje vreme nijedan narod i nijedna vlada ne mogu i ne smeju da skinu sa sebe odgovornost za očuvanje svetskog mira, učesnici ove Konferencije, pošto su u atmosferi ravnopravnosti, otvorenosti i međusobnog poverenja svestrano razmotrili sadašnje stanje međunarodnih odnosa i tendencija koje prevladaju u savremenom svetu – izjavljuje sledeće: Šefovi država i vlada vanblokovskih zemalja, imajući pred očima krize koje vode svetskom sukobu u prelasku sa starog poretka zasnovanog na dominaciji, na novi poredak zasnovan na saradnji među narodima – poredak koji se temelji na slobodi, jednakosti i društvenoj pravdi koji vodi blagostanju; smatrajući da dinamički procesi i oblici društvenih promena često imaju za posledicu, odnosno predstavljaju sukob između starog ustaljenog poretka i novih racionalističkih snaga koje izrastaju, smatrajući da se trajni mir može postići samo ako to suočavanje starog i novog poretka dovede do sveta iz koga je potpuno iskorenjena dominacija kolonijalizma, imperijalizma i neokolonijalizma u svim njihovim vidovima... Međutim, postojeću vojni blokovi koji

⁴² Govor u generalnoj debati na Beogradskoj konferenciji, J. B. Tito, *Nezavisnost i savremeni svijet*, 155–175.

⁴³ CIA, FOIA, *Sino-Soviet Block Aid and the Belgrade Conference*, 27. septembar 1961.

⁴⁴ Tekst deklaracije i pisma u: L. Mates, *Nesvrstanost*, 393–404.

izrastaju u sve moćnije vojne, ekonomske i političke grupacije, po logici i karakteru njihovih međunarodnih odnosa moraju da izazivaju periodična zaoštavanja međusobnih odnosa, „hladni rat“ i stalna goruća opasnost njegovog pretvaranja u stvarni rat, postaju sastavni deo stanja u savremenim međunarodnim odnosima...“ U zaključku je istaknuto da „vlade zemalja okupljenih na ovoj Konferenciji odlučno odbacuju kao malodušnu, besperspektivnu i suprotnu interesima svetskog napretka tezu da je rat, pa i hladni rat, neizbežan. One potvrđuju svoju nepokolebljivu veru da je međunarodna zajednica sposobna da svoj život organizuje bez pribegavanje sredstvima, koja pripadaju prevaziđenim etapama istorije čovečanstva.“⁴⁵

Po proceni CIA o toku konferencije, „neke zemlje su pokušale da uključe u završni dokument svoje omiljene antikolonijalne argumente. Završni dokument odražava kompromis u kojem načelni apel za mir, upućen Moskvi i Vašingtonu, predstavlja početak dužeg dokumenta u kojem ima mnogo od antiimperijalističke linije, ali se priznaje da je klasičan kolonijalizam tema koja odumire. Dok je ova bitka trajala, odvijala se i druga između onih koji su smatrali da konferencijski dokumenti treba da se oglase o glavnim pitanjima između Istoka i Zapada, a ti bi stavovi uglavnom odražavali prosovjetske ili barem antizapadne poglede, i onih koji su verovali da bi konferencija izgubila svoju moralnu snagu i kredibilitet ako bi izražavala presude o konkretnim pitanjima kao što je nemačko. Finalni dokument takode odražava ovu podelu, u kojoj je izgleda odnela pobjedu struja predvođena Nehruom koja se zalagala za fleksibilnost naspram tvrdom pozicioniranju prema pitanjima Istoka i Zapada. Izraženo je protivljenje svim nuklearnim testovima – sovjetsko unilateralno nastavljanje testova nije apostrofirano, a velike sile su apelovane da nastave sa motorijumom i pregovorima o razoružanju. Skrenuta je pažnja na problem Nemačke, ali samo u kontekstu apela da se izbegne upotreba sile i opštih izjava u kojima se ističu jedinstvo, samoopredeljenje i nezavisnost za sve nacije. Skoro sve članice su se saglasile o potrebi reorganizacije Ujedinjenih nacija, ali je malo koja prihvatila, a poneke su otvoreno osuđivale sovjetski koncept reforme kancelarije Generalnog sekretara“.⁴⁶ Iz američke perspektive, Jugoslavija nije odigrala pozitivnu ulogu na ovom skupu.

Utabavanje nesvrstavanja

Beogradska konferencija nije, kako se često i pogrešno navodi u literaturi, predstavljala početak organizovanja pokreta nesvrstanih. Kada su otišli iz Beograda, šefovi država ili vlada nisu bili sigurni ni da li će se i u budućnosti sastajati, niti kako će ti sastanci izgledati. Još je manje bilo izvesno da će nesvrstanost postati trajno opredeljenje Jugoslavije. Nezaovoljan odjekom svog govora na Konferenciji i razblaživanjem jugoslovenskih stavova, Tito je imao ozbiljnih sumnji u svrsishodnost daljeg povezivanja. Štaviše, cena koja je Jugoslaviji počela da se ispostavlja za ovu samoafirmaciju pretila je da postane previsoka. Oba bloka su reagovala neprijateljski, svaki na svoj način. SSSR je jednostavno ignorisao skup, uprkos očiglednom

⁴⁵ Autograf deklaracije u: Arhiv Jugoslavije, *Izložba Jugoslavija 1918–1998*.

⁴⁶ CIA, FOIA, *Sino-Soviet Block Aid and the Belgrade Conference*, 27. septembar 1961.

Titovom prosovjetskom nastupu. SAD su reagovalе burno. Američki ambasador Džordž Kenan, čije su nade u mogućnost procvata jugoslovensko-američkih odnosa posle ove konferencije naglo razvejane, pisao je Vašingtonu o Titovom istupanju: „Deo o Berlinu ne sadrži ni jednu reč koju ne bi mogao napisati sam Hruščov, a deo o testovima, počevši sa Francuskom te posebno prihvatajući sovjetska objašnjenja za nastavak testova više je prosovjetski čak i od Naserovog i Nkrumahovog. Informacije pokazuju da je Tito iza scene nastojao potisnuti pitanje testova ... ako zaključni tekst konferencije i bude nešto umereniji, to se pre može očekivati od Nehrua, Nasera, U Nua – od svih njih pre nego od Tita.“⁴⁷ Ogorčen jugoslovenskim držanjem i docnijom reakcijom SAD, ovaj uticajni američki diplomata napustio je mesto ambasadora pre isteka punog mandata. Bilateralni odnosi su naglo počeli da se pogoršavaju, i to u trenutku kada je nova administracija Džona Kenedija pokazala spremnost da se pozitivno disponira prema Jugoslaviji i njenoj politici nesvrstavanja. Duga evolucija od negativnog mišljenja Džona Fostera Dalea „da nacija može sebi kupiti bezbednost indiferentnošću prema drugima“ što je po njemu bila „zaostala koncepcija, koja je, sem u veoma izuzetnim okolnostima, nemoralna i kratkovida“, do razmatranja Henrija Kabota Lodža da „takozvani neutralci koji vas sa vremena na vreme iritiraju svakako su bolja varijanta od neprijatelja koji je protiv vas... Ne smemo gledati na ove zemlje sa nestrpljenjem“, nalazila je novi izraz u rečima Dina Raska, novog državnog sekretara, koji je o nesvrstanim mislio sledeće: „Kritikovaće nas po pojedinim specifičnim pitanjima, ponekad i najžešćim rečima. Ali pravi test je da li su odlučni da budu nezavisni, da li pokušavaju da žive život na način na koji njihovo stanovništvo želi da ga oblikuje.“⁴⁸ U tom smislu, predsednička administracija nije reagovala burno na ishod Beogradske konferencije, ističući: „Vlada SAD je svesna da nesvrstane zemlje okupljene u Beogradu predstavljaju važan segment svetskog javnog menja.“ Međutim, Titov javni nastup je ogorčio američki Kongres, koji je reagovao ukidanjem statusa najpovlašćenije nacije u trgovini Jugoslaviji juna 1962. Dinamiku pogoršanja jugoslovensko-američkih odnosa početkom šezdesetih godina detaljno je analizirao Dragan Bogetić.⁴⁹ Zatezanje u odnosu supersila, koje je kulminiralo tokom Kubanske krize, povećavalo je bojazni od skretanja kursa nesvrstaniosti u pravcu interesa Sovjetskog Saveza.⁵⁰

⁴⁷ Kenanov telegram u: Z. Despot, *Tito. Tajne vladara*, 440. – Kenan je bio tim ogorčeniji što je pre konferencije predvideo umereno držanje Jugoslavije: Josip Močnik, *United States – Yugoslav Relations*, 35, http://etd.ohiolink.edu/send-pdf.cgi/Mocnik%20Josip.pdf?acc_num=bgsu120-6322169

⁴⁸ Laurence W. Martin, *Neutrality and Nonalignment*, Frederic Praeger, New York 1962, xviii.

⁴⁹ Dragan Bogetić, *Pogoršanje jugoslovensko-američkih odnosa posle Prvog samita nesvrstanih u Beogradu*, *Istorija 20. veka*, 2/2006, 71–86; Dragan Bogetić, *Uvođenje američkih ekonomskih restrikcija Jugoslaviji tokom 1962*, *Istorija 20. veka*, 1/2009, 89–106; Dragan Bogetić, *Sjedinjene Američke Države i institucionalizacija saradnje vanblokovskih država*, *Istorija 20. veka*, 2/2002, 9–22. Videti takođe: Ranko Petković, *Jedan vek odnosa Jugoslavije i SAD*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1992, 60–120.

⁵⁰ Đoko Tripković, *Kubanska kriza i odnos Jugoslavije prema njoj*, *Istorija 20. veka*, 2/2002, 89–103.

Titova reakcija je bila predvidiva – ispoljila se u približavanju SSSR-u. Tokom septembra 1962. primio je Leonida Brežnjeva, a zatim je boravio dugo u SSSR-u (4–20. decembar 1962) gde se susreo sa Brežnjevom, Gromikom i Hruščovom. Hruščov je posetio Jugoslaviju avgusta 1963. sa porodicom i Jurijem Andropovim, a Tito je ponovo boravio u SSSR-u 8–9. juna 1964. Dobri odnosi su se nastavili, uprkos početnoj konfuziji izazvanoj smenom Hruščova oktobra iste godine, i ostali su dobri sve do sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj 1968.⁵¹ Marko Nikezić se prisećao ovog perioda: „Postojao je jedan osećaj, i to recimo široko u Ministarstvu inostranih poslova, da je on pod uticajem Rusa. Treba pažljivo proučiti tu 1962. godinu, na koju se stalno vraćam sa današnjom glavom. Tito dolazi iz Moskve i partijskom aktivu Beograda kaže: „Treba izbiti antisovjetizam iz glava naših kadrova.“ Znači, antisovjetizam postoji i treba ga izbiti iz glava. Uvek sam prijatelji govorio dok postoji taj veliki ledeni breg, kakav je Rusija, nema pravog kraljenja nigde, pa ni kod nas. Znam, mnogi to neće prihvatiti, ali mislim da je režim u Rusiji kroz čitavo vreme bio garant režimu u Jugoslaviji. Čak i za vreme naših svada. To je paradoksalno, ali je tako. Predsednik je, mislim, posle pomirenja sa Rusima imao i neku formalnu garanciju. Ja sam se rano uverio, pogotovo kada sam bio savezni sekretar za inostrane poslove, da ćemo morati da se krećemo zajedno sa celim Istokom. To je isto kao kada kažete: ako temperatura postane toliko visoka da se topi veliki ledenik, svi mali komadi leda se tope automatski. Verovao sam, ukoliko se Rusija pomeri, na ove druge će to delovati ne kao savet ili pritisak, nego kao klima, kao objektivna promena: dolazi toplije vreme, svi oblačimo laku odeću, ne treba niko da nas ubeđuje.“⁵²

Druga polovina 1963, međutim, doprinela je stvaranju neke vrste ekvilibrijuma, kako u odnosu među supersilama, tako i u jugoslovenskom pozicioniranju između njih. Uvođenjem vruće linije juna 1963, iskazana je potreba za direktnom komunikacijom između Bele kuće i Kremlja. Na podsticaj jugoslovenskog ambasadora u SAD, Veljka Mićunovića, Tito je pisao direktno Kenediju aprila 1963, a u maju Jugoslaviju je posetio američki državni sekretar Din Rask. Ovo je na neki način bila uzvratna poseta, budući da je godinu dana pre toga u SAD boravio Koča Popović. Din Rask je, između ostalog, preneo Kenedijev predlog za sastanak na vrhu. Tako su hronično loši odnosi između SAD i Jugoslavije dobili preokret, budući da je realizovana gotovo čitavu deceniju pominjana zvanična poseta Josipa Broza Tita Sjedinjenim Američkim Državama. Tito se, 17. oktobra 1963, susreo sa Kenedijem u SAD i taj susret je imao rezultata. Jugoslaviji je vraćen status najpovlašćenije nacije u trgovini sa SAD.⁵³ Jugoslovenski predsednik je našao načina da, posećujući SAD,

⁵¹ Đoko Tripković, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi i promena na sovjetskom vrhu 1963–64*, Istorija 20. veka, 1/2009, 107–123; Đoko Tripković, *Odnosi između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1965–1967*, Istorija 20. veka, 1/2010, 133–150.

⁵² S. Đukić, *Slom srpskih liberala*, 315–316.

⁵³ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i SAD – od sporenja ka saradnji. Iskušenja na putu normalizacije odnosa tokom 1963*, Istorija 20. veka, 2/2009, 115–130; Dragan Bogetić, *Prva Titova poseta Vašingtonu – poslednji Kenedijev međunarodni angažman, 17. oktobar 1963*, Tokovi istorije, 1–2/2007, 65–80. Videti takođe: R. Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije*, 118–120.

napravi još jednu veliku turu po zemljama Latinske Amerike posetivši Brazil, Čile, Boliviju, Peru i Meksiko. Tito je nastavio na XVII zasedanje Generalne skupštine OUN (22–25. oktobar 1963). Odnosi između SAD i Jugoslavije su unapređeni i ostali su na visokom nivou početkom mandata Kenedijevog naslednika Lindona Džonsona.⁵⁴ Sa prvim narednim velikim izazovom susreće se tokom zaoštavanja krize i povećanja američkog vojnog angažmana u Vijetnamu.

Nesvrstavanje je, ipak, tek trebalo da se izbori za položaj u svetskom sistemu.⁵⁵ Sa druge strane, bilo je potrebno da se izbori i za sopstveni identitet i jasnije definisanje prioriteta ciljeva. Nesloga nije manjkalo – Indija je bila u sukobu sa Kinom koji je tokom 1962. prerastao u rat.⁵⁶ „Obaveštajna služba posebno se angažovala da redovno pribavlja što autentičnije informacije koje su se odnosile na Prvu konferenciju nesvrstanih zemalja u Beogradu i da otprati reakcije zapadnih zemalja, posebno aktivnost NR Kine – koja se vidno zainteresovala za mogućnost svog djelovanja (u negativnom smislu) kod pojedinih nesvrstanih zemalja. Naročitu aktivnost je pokazala u Egiptu, Indiji i Indoneziji između prve i druge konferencije nesvrstanih“, seća se Antun Duhaček.⁵⁷ U nastojanju da se suzbiju težnje Kine da potisne pokret nesvrstanih organizovanjem nove afroazijske konferencije, neke vrste reprize Bandunga, novi podstrek je došao organizovanjem ekonomske Konferencije zemalja u razvoju održane u Kairu 8–10. jula 1962. Vidni odjeci deklaracije usvojene na ovom skupu u raspravi na XVII zasedanju Generalne skupštine UN u jesen iste godine, ohrabрили su Tita i Nasera da tokom sastanka na Brionima maja 1963, uz podršku predsednice vlade Cejlona Sirimavo Bandanaraike, predlože sazivanje novog samita. Pripreme su finalizirane na ambadorskom sastanku u Kolombu (23–28. marta), gde je dogovoreno da se na konferenciju pozovu sve učesnice Beogradske konferencije i sve zemlje članice Organizacije afričkog jedinstva, sve arapske države koje su aktivne članice Arapske lige. Poziv je ostao otvoren za Zambiju i Britansku Gvajanu, ukoliko dosegnu nezavisnost do konferencije. Specijalan poziv je upućen južnoameričkim državama Jamajci, Trinidadu, Argentini, Boliviji, Brazilu, Čileu, Meksiku, Urugvaju, Venecueli. Od evropskih država, poziv su dobile neutralne Austrija, Finska i Švedska. Budući da je za zemlju-domaćina izabran Egipat, Tito nije preduzeo novo „putovanje mira“ po nesvrstanim zemljama, opredelivši se radije za obiman program poseta zemljama Istočnog bloka, tokom kojeg je posetio SSSR (8–9. jun), Rumuniju (22. jun), Poljsku (25. jun–2. jul), ponovo Rumuniju (7–8. septembar) i Mađarsku (11–16. septembar 1964).

Konferencija u Kairu je održana između 5–10. oktobra 1964. Broj zemalja učesnica je gotovo udvostručen. Puno učešće u radu konferencije uzelo je 47 zemalja, dok su 10 učestvovala kao posmatrači. Iz Afrike je došlo 29 država, iz Azije 15, iz Evrope 2, iz Amerike 1. Otvaranjem konferencije je predsedavao libanski pred-

⁵⁴ L. B. Johnson, *Pogled unatrag. Pogled na predsednikovanje 1963–1969*, Globus, Zagreb 1974, 98–99.

⁵⁵ Dragan Bogetić, *Razvoj sovjetskih i američkih stavova prema politici i pokretu nesvrstanih*, Istorija 20. veka, 1–2/1986, 101–126.

⁵⁶ O indo-kineskom sukobu detalji u: Jovan Čavoški, *Jugoslavija i kinesko-indijski konflikt 1959–1962*, INIS, Beograd 2009, i Peter Calvocoressi, *World Politics 1945–2000*, Longman, London 2000.

⁵⁷ A. Duhaček, *Ispovest obaveštajca*, 147–148.

sednik Čarls Helou, a učešće su uzele Alžir, Avganistan, Angola, Burma, Burundi, Kambodža, Kamerun, Cejlon, Čad, Kongo, Kuba, Kipar, Dahomej, Etiopija, Gana, Gvineja, Indija, Indonezija, Irak, Jordan, Kenija, Kuvajt, Laos, Liban, Liberija, Libija, Malavi, Mali, Mauritanija, Maroko, Nepal, Nigerija, Saudijska Arabija, Rodezija, Senegal, Sijera Leone, Somalija, Sudan, Sirija, Togo, Tunis, Uganda, Zanzibar, Zambija, Jemen, Ujedinjena Arapska Republika i Jugoslavija. Među posmatračima su bili Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Finska, Jamajka, Meksiko, Trinidad i Tobago, Urugvaj i Venecuela. Iako je broj afričkih država više nego udvostručen u poređenju sa prisustvom u Beogradu, tokom skupa dominirali su, osim domaćina Nase- ra, Tito, Badur Šastri (indijski premijer koji je zamenio preminulog Nehrua), Kva- me Nkrumah, Sukarno, Haile Selasije, Bandanaraike, Ben Bela, Makarios. Pored te- ma koje su bile u centru pažnje u Beogradu – očuvanje svetskog mira, razoružanje i dekolonizacija, pojavio se i novi tematski krug suzbijanja neokolonijalizma i pra- vednijeg regulisanje međunarodne ekonomske razmene.

U svom govoru, Tito je posvetio pažnju novim trendovima. Posebno je ista- kao povećanje broja članica, ne propustivši da istakne važnost prisustva posmatrača iz Latinske Amerike. Naglasio je takođe važnost smanjenja svetskih tenzija, popu- štanja zategnutosti u nemačkom pitanju, napretka u regulisanju nuklearnog naoružanja potpisivanjem moskovskog ugovora o zabrani nuklearnih eksperimenata. U tako promenjenom kontekstu „jedan od prvih uslova za učvršćenje mira i uspostavljanje ravnopravnih odnosa u svijetu ostaje brza i definitivna likvidacija kolonijalizma.“ Pozdravio je okretanje ekonomskim temama: „Svi se mi slažemo da je potrebno ukloniti postojeće nejednakosti u svijetskoj privredi.“ Međutim, istinsko težište Ti- tovog govora ostalo je na temi razoružanja, za koje su bili vezani i njegovi konkret- ni predlozi: „Od napretka u razoružanju, koje je bilo i ostaje ključni problem, u su- štini zavisi dalje ozdravljenje međunarodnih odnosa i rješavanje osnovnih spornih pitanja u svijetu. Poznato je, takođe, koliko bi razoružanje doprinijelo bržem eko- nomskom razvoju u svijetu ... Već u Deklaraciji naše Prve konferencije ukazano je na potrebu opšteg i potpunog razoružanja. Po mom mišljenju, neophodno je da i na- ša sadašnja Konferencija odlučno zatraži da se problem opšteg razoružanja najzad počne rješavati ... Sve su to razlozi koji zahtijevaju da se bez odlaganja – ili na Ge- neralnoj skupštini UN, u specijalnom zasjedanju, ili na posebnoj konferenciji o raz- oružanju – razmotre ovi problemi i da se donesu odluke u interesu bezbjednosti čo- vječanstva. Možda bi Generalna skupština ili specijalna konferencija, zavisno od ocjene realnosti pojedinih mera, mogle da preporuče održavanje posebnih konferen- cija za postizanje konkretnih sporazuma.“ Ostatak govora je bio posvećen krizama na Kipru i u Vijetnamu, u kojima je pre svega podvukao važnost neintervencije: „Po mom dubokom uvjerenju, ako hoćemo da sačuvamo svijet od katastrofe, da obezbjedimo društveni progres i srećniju budućnost za sve narode i ljude, mi mora- mo, i možemo, da rješavamo postojeće probleme samo u okviru borbe za mir i rav- nopravnu međunarodnu saradnju, to jest na principima aktivne i miroljubive koegzi- stencije.“⁵⁸

⁵⁸ *Govor na drugoj konferenciji šefova država ili vlada vanblokovskih zemlja u Kairu*, u: J. B. Tito, *Nezavisnost i savremeni svijet*, 246–256. Više u: Homer E. Jack, *From Cairo, The Nonaligned*

Titovo insistiranje na pitanju razoružanja nije bilo slučajno – postojala je opasnost da ovo pitanje pod pritiskom imperativa borbe protiv neokolonijalizma isklizne iz fokusa nesvrstanih. Sukarno je, recimo, doveo u pitanje smisao politike razoružanja u okolnostima u kojima se veliki deo svetske populacije bori za nezavisnost od kolonijalnih i neokolonijalnih ugnjetača. Tito je nastojao da ne predimenzionira ova razmimoilaženja: „S obzirom na veliki broj učesnika, izvjesne razlike u gledištima su prirodne i neizbježne ... Možda je u početku izgledalo da će prilikom razmatranja pojedinih pitanja biti razlika u gledištima. Međutim, na kraju se pokazalo da smo svi jedinstveni ... U toku jučerašnjih razgovora sa predsjednikom Sukarnom stekao sam utisak da se ponekad ne shvaća dobro šta sve znači koegzistencija“.⁵⁹ Kako bilo, razmimoilaženja su bila skrivena pod obimnim dokumentima koji su ishodili iz rada konferencije, pod okvirnim nazivom *Program za mir i međunarodnu saradnju*.⁶⁰ Dokument je afirmisao princip miroljubive koegzistencije država različitih društvenih sistema, koje su pozvane da uzmu učešća u borbi za mir i svetску bezbednost. U dokumentu je definisano devet principa međunarodne saradnje, kao okvir nesvrstavanja:

- Organizovane akcije za oslobođenje još uvek zavisnih zemalja, eliminacija kolonijalizma, neokolonijalizma i imperijalizma
- Poštovanje prava naroda na samoopredeljenje i osuda upotrebe sile protiv ispoljavanja ovog prava
- Osuda rasne diskriminacije i politike aparthejda
- Miroljubiva koegzistencija i kodifikacija njenih principa od strane Ujedinjenih nacija:
  - pravo na potpunu nezavisnost;
  - pravo na samoopredeljenje;
  - miroljubivu koegzistenciju između država s različitim društvenim i političkim sistemima;
  - suverenu jednakost država;
  - uzdržavanje od svakog oblika prisile – prijetnjom ili oružanom silom – protiv teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti drugih država;
  - poštivanje prava i slobode čovjekove ličnosti i jednakosti naroda i rasa;
  - rješavanje međunarodnih sukoba miroljubivim putem u duhu uzajamnog povjerenja, na osnovi jednakosti i suvereniteta;
  - neophodnost suradnje svih država radi ubrzanja ekonomskog razvoja, posebno u zemljama u razvoju;
  - poštovanje i izvršavanje principa i ciljeva Ujedinjenih naroda.
- Poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta država, problem podeljenih država
- Sređivanje sukoba bez pretnje ili upotrebe sile, u skladu sa principima Povelje UN
- Vojni paktovi, strane baze i trupe

Conference, Bulletin of the Atomic Scientists, Cairo Conference of Nonaligned Nations, International Organization, Vol. 19, No. 4 (1965), 1065–1067.

⁵⁹ Iz odgovora na pitanja jugoslovenskih novinara, J. B. Tito, *Nezavisnost i savremeni svijet*, 257.

⁶⁰ *The Declaration of the Cairo Conference of the nonaligned Heads of States or Governments*, International Affairs, No. 11, Vol. 10, 1964, page(s): 101–112.

- Ujedinjene nacije, njihova uloga u međunarodnim odnosima
- Ekonomski razvoj i saradnja
- Kulturna, naučna i obrazovna saradnja.⁶¹

Uprkos jasnijoj kodifikaciji principa nesvrstavanja i kriterijuma za članstvo u pokretu, naredne godine su donele određeni zastoj, koji je po Ljubomiru Radovanoviću bio „posledica razmimoilaženja u shvatanjima budućih zadataka politike nesvrstivosti, čiji su se znaci predosećali još u pozadini priprema Kairske konferencije. U malom krugu nesvrstanih zemalja pojavile su se različite struje i gledišta o primarnim zadacima njihove zajedničke politike. Pojavila su se, na primer, gledišta da se isključivo angažovanje za načela aktivne koegzistencije ne podudara uvek s interesima antikolonijalne i antimiperijalističke borbe, i da ono odvlači pažnju od drugih problem razvoja i konsolidacije nezavisnosti. U držanju pojedinih nesvrstanih zemalja zapažene su težnje da se oživi pokret afro-azijske solidarnosti kao posebna grupacija... Takva su gledišta, u to vreme, uživala i podršku NR Kine, koja je pokret nesvrstivosti smatrala nedovoljno revolucionarnim.“⁶² Neslaganja među nesvrstanim su učestala. Seku Ture je u Kairu, kao i Tito, smatrao da „zbog pojačanja ratnih aktivnosti u svetu, počinje da se formira jedna druga ideja, tačnije, postaje sve neophodnije da se pokretu nesvrstanih da određena stalnost... Trebalo je, dakle, dati toj akciji stalan oblik stvaranjem koordinacionih komiteta ili stalnog sekretarijata.“⁶³ Nedovoljna kohezija među nesvrstanim činila je pokret krhkim. Kriza se produčila do mere da je treća konferencija šefova država odlagana, a jugoslovenska diplomatija gubila veru u „osiguranje kontinuiteta u razvoju pokreta nesvrstivosti, od čega je u ponekim trenucima odustajao i sam Tito, u godinama pred Drugu, a naročito Treću konferenciju nesvrstanih zemalja.“⁶⁴ Težak period međunarodnih kriza na Bliskom istoku, u jugoistočnoj Aziji, ali i mnogo bliže jugoslovenskim granicama, u Čehoslovačkoj, bio je i period dubokog preispitivanja za članice pokreta, za koje je značio pre okretanje sebi no poziv na kolektivnu akciju. S druge strane, upravo je taj krizni period definitivno opredelio Jugoslovane ka usvajanju nesvrstavanja kao osnovne spoljnopolitičke agende, radi sticanja pouzdanijeg oslonca za sopstvenu politiku laviranja između dva suprotstavljena bloka. Opređenje, međutim, nije bilo dovoljno ako je izostajala konkretna politička aktivnost.

Eskalacija rata u Vijetnamu predstavljala je prostor za takvu zajedničku akciju. Ovaj sukob niskog intenziteta, u kojem su krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina SAD uzimale sve vidnije učešće, ušao je u kritičnu fazu u prvoj godini mandata Lindona Džonsona. Početkom avgusta 1964, posle okršaja između severnovijetnamskih torpednih čamaca i američkog razarača Medoks, Džonson je u ime odmazde naredio bombardovanje vijetnamskih ciljeva. Američki Kongres je 7. avgusta izglasao ovlašćenja (docnije nazvana rezolucijom Tonkinskog zaliva), kojima

⁶¹ Documents of the Cairo Conference of the Leaders of the Nonaligned movement. [http://www.namegypt.org/Relevant%20Documents/02nd%20Summit%20of%20the%20NonAligned%20Movement%20-%20Final%20Document%20\(Cairo_Declaration\).pdf](http://www.namegypt.org/Relevant%20Documents/02nd%20Summit%20of%20the%20NonAligned%20Movement%20-%20Final%20Document%20(Cairo_Declaration).pdf)

⁶² Lj. Radovanović, *Nesvrstivost*, 124.

⁶³ M. Stefanović, *Svet i Tito*, 243.

⁶⁴ R. Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije*, 44.

je predsjedniku omogućeno da i bez objave rata „preduzme sve potrebne mere, uključujući upotrebu oružanih snaga, da pomogne svakoj državi potpisnici SEATO-a kojoj je potrebna pomoć u odbrani svoje slobode.“⁶⁵ Na krilima ove rezolucije, američka administracija je počela sa masivnim širenjem vojnog prisustva u Južnom Vijetnamu i sve češćim ofanzivnim akcijama protiv Severnog Vijetnama. Posebno teška intervencija usledila je u proleće 1965. kroz prvu sistematsku akciju bombardovanja „Neprekidna grmljavina“, koja je trajala od marta do novembra 1965. Ovim povodom Tito je pisao Džonsonu: „Dijeleći opštu zabrinutost s kojom je u poslednje vrijeme u cijelom svijetu praćeno zaoštavanje sukoba u Vijetnamu, smatram neophodnim da Vam saopštim duboko ubjeđenje vlade SFRJ i moje lično da ponovljene akcije bombardovanja teritorije DR Vijetnama od strane snaga Sjedinjenih Američkih Država, poprimajući karakter usvojene prakse, nose sa sobom istinsku opasnost proširenog rata ... Imajući u vidu da je čuvanje i obezbeđenje mira nesumnjivo najveća dužnost i interes svih zemalja, apelujem na Vas, gospodine Predsjedniče, da se odazovete ovim očekivanjima, s dubokim uvjerenjem da bi to i neposredno koristilo vašem narodu i vladi, a cio svijet bi to pozdravio sa olakšanjem.“⁶⁶

U nameri da ojača prirodu ove intervencije, jugoslovenska strana je inicirala i multilateralnu akciju sazivanjem sastanka ambasadora nesvrstanih država u Beogradu za 15. mart 1965. Apel nesvrstanih, koji su potpisali sve zvanice sem Kube i Malija (smatrajući da je nedovoljno oštar prema SAD), isticao je da „je pribegavanje sili i pritisku u različitim vidovima u suprotnosti sa pravom naroda Vijetnama na mir, slobodu i nezavisnost i da jedino može dovesti do zaoštavanja sukoba u ovoj oblasti i do njegovog pretvaranja u opšti rat sa katastrofalnim posledicama. Duboko smo zabrinuti zbog pogoršavanja situacije u Vijetnamu i ubeđeni da je ono posledica stranog mešanja u raznim vidovima, uključujući tu i vojnu intervenciju, što sprečava sprovođenje Ženevskih sporazuma o Vijetnamu.“⁶⁷ Ovaj apel je zapažen u Vašingtonu, o čemu svedoči Džonson, koga je zatekao u pripremi prekretnog govora o Vijetnamu: „Dok je govor dobivao svoj oblik ... na nj je utjecao jedan vanjski događaj. Vladini lideri sedamnaest nesvrstanih zemalja sastali su se u Beogradu, u Jugoslaviji, sredinom ožujka 1965. da među ostalim problemima razmotre i problem Vijetnama. U nastojanju da potaknu razgovore o miru poslali su apel SAD, Sjevernom i Južnom Vijetnamu i drugim zainteresovanim stranama i vladama, kao i generalnom sekretaru UN ... Sutradan smo službeno odgovorili na prijedlog sedamnaest zemalja sa Beogradske konferencije. U našem su se odgovoru nalazile glavne misli, pa i mnoge formulacije iz govora.“⁶⁸ Međutim, budući da SAD nisu pokazale spremnost da prestanu sa bombardovanjem, kako je Džonson zapisao, „vrata što vode miru ostala su zatvorena.“⁶⁹ Nesvrstani su, ipak, na jugoslovensku inicijativu, pokazali sposobnost za zajedničko delovanje.

⁶⁵ Henri Kisindžer, *Diplomatija*, Verzal, Beograd 1999, 574–600; Dragan Bogetić, *Početak Vijetnamskog rata i američko-jugoslovenski odnosi*, Istorija 20. veka, 1/2007, 91–97.

⁶⁶ Z. Štaubinger, *Maršal mira*, 168.

⁶⁷ Isto, 169–170.

⁶⁸ L. B. Johnson, *Pogled unatrag. Pogled na predsednikovanje 1963–1969*, 98.

⁶⁹ Isto, 99.

*

Ovo je bila samo prva u nizu kriza čijim je prevladavanjem spoljna politika Jugoslavije stabilizovala svoj položaj i do kraja izgradila svoj identitet u burnom periodu druge polovine šezdesetih godina. Ovaj period takođe označava jednu od prekretnica u njenom razvoju. Posle 1965. došlo je do personalnih promena u jugoslovenskoj spoljnoj politici. Koča Popović je napustio ministarsku fotelju posle tri puna mandata, da bi ga nasledio Marko Nikezić (24. april 1965 – 26. decembar 1968), a zatim Mirko Tepavac (25. april 1969 – 12. novembar 1972). „Često se misli da je Tito toliko držao spoljnu politiku u svojim rukama da su ministri bili puki sprovodioci njegovih zamisli i naloga“, piše Mirko Tepavac. „Nije baš tako bilo. Koča, Marko i više drugih istaknutih delatnika u našoj spoljnoj politici i diplomatiji bili su stvarni poznavaooci sveta i odnosa koji vladaju u njemu. Koča, na prvom mestu. On je proveo dvanaest godina na čelu resora spoljne politike i nastavio, po želji i potrebi njegovih naslednika, da na nju utiče i kad je otišao u predsedništvo države. Tito je, razume se, konačno odlučivao o svemu važnijem. Ali do njega su dolazili gotovi, zreli projekti i programi na kojima su radiliiskusni diplomati-kreativci ... Vrlo retko je donosio odluke bez prethodnog mišljenja SIP-a. A kolegijum SIP-a bio je, odista, mali „institut“ za međunarodne odnose i godinama, mislim, najbolji i najkvalifikovaniji deo savezne administracije.“⁷⁰ „Grubo rečeno, Koča je bio idejni tvorac naše spoljne politike. Naravno, sve je Tito odobravao“, utisak je Marka Nikezića, koji se docnije i sam ogledao na ovom položaju.⁷¹ Dušan Čkrebić tvrdi: „Iako su se glavni pravci naše spoljne politike definisali u najužem vrhu Partije, posebno se Tito tim bavio, ovo je bilo vrlo široko područje na kome je Koča bio u svom stvaralačkom elementu.“⁷²

Odlazak Koče Popovića olakšao je Titovu monopolizaciju spoljnopolitičkog delovanja Jugoslavije. DSIP postaje Savezni sekretarijat inostranih poslova, koji se zanavlja, što podmlađivanjem diplomatskog personala, što reaktiviranjem starih kadrova poput Maksa Bačea, Mihajla Javorskog i Veljka Mićunovića. Duh ustavnih promena se osećao i u spoljnopolitičkoj službi, u koju se sve češće dolazilo, a posebno napredovalo po kadrovskoj liniji, u kojoj su važniju reč imale republike. Tanji se i do tada uhodana koegzistencija diplomatske službe i Službe za dokumentaciju i istraživanje (Koordinacionog biroa). Posle Brionskog plenuma i u SSIP-u se formira komisija koja „čisti“ sekretarijat od stvarnih i nabeđenih pristalica Aleksandra Rankovića.

Kao jedan od retkih simbola kontinuiteta u ovom prekretnom vremenu izdizao se šef države, čija uloga ni u jednom trenutku nije dovedena u pitanje. Neprikosnoveni arbitar u sopstvenoj diplomatiji, intimus u odnosima sa šefovima drugih diplomatija, Tito je postao garant stabilnosti u periodu u kojem su stabilizovane osnovne komponente jugoslovenske spoljne politike – saradnja sa Istokom nadživela je Hruščovljev pad sa vlasti, saradnja sa Zapadom se ustalila kroz saradnju sa

⁷⁰ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 59.

⁷¹ S. Đukić, *Slom srpskih liberala*, 286.

⁷² Dušan Čkrebić, *Pogled iskosa*, Službeni glasnik, Beograd 2009, 110–111.

nekoliko američkih administracija. „Tito se u to uklopio – mislim na njegovo držanje, na način upotrebe ličnog, apsolutnog primata u donošenju kapitalnih odluka“, mišljenje je Koče Popovića.⁷³ „Osnovne poluge vlasti držao je lično i neposredno“, kaže Mirko Tepavac, „više puta sam raznim povodima čuo njegovu omiljenu primedbu: „Ne volim da me se zaobilazi.“⁷⁴

---

⁷³ A. Nenadović, *Razgovori sa Kočom*, 122.

⁷⁴ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 144.

PRILOZI ČETVRTOJ GLAVI

Prilozi četvrtoj glavi obuhvataju pregled Titove spoljnopolitičke aktivnosti uoči Konferencije nesvrstanih u Beogradu (I), elaborat Centralne obaveštajne agencije SAD o ovom skupu (II) i rezime izveštaja albanskih ambasadora o organizaciji Prve konferencije nesvrstanih (III).

I

PREGLED SUSRETA DRUGA PREDSEDNIKA SA UČESNICIMA
BEOGRADSKE KONFERENCIJE I PORUKA KOJE SU NEPOSREDNO
IZMENJENE U VEZI SA KONFERENCIJOM

- I. Drug Predsednik se do Beogradske konferencije sretao i vodio razgovore sa sledećim šefovima država i vlada:
1. Avganistan: potpredsednik vlade Naime, 1959. u Beogradu i 1960. u Njujorku. Kralj Zahir 1960. u Beogradu.
  2. Alžir: predsednik privremene vlade Ferhat Abas 1958. u Beogradu i aprila 1961. u Tunisu. Potpredsednik vlade Krim Belkasem 1960. u Njujorku. (Drug Predsednik je imao kraći susret sa sadašnjim predsednikom vlade Benhedom na VII kongresu SKJ)
  3. Burma: predsednik vlade U Nu 1955. u Rangun, 1955. u Beogradu, 1959. u Rangun (U Nu tada nije bio predsednik vlade već Ne Vin, ali je došlo i do susreta sa njim).
  4. Kambodža: šef države princ Sihanuk na Brionima 1956, u Beogradu 1959. i u Njujorku 1960.
  5. Cejlon: predsednik vlade Bandaranaike u Kolombu januara 1959.
  6. Kongo: predsednik centralne vlade Lumumbe u UN Tomas Kauza u Njujorku 1960.
  7. Kuba: predsednik vlade Fidel Kastro 1960. u Njujorku.
  8. Etiopija: car Haile Selasije u Beogradu 1954, u Adis Abebi 1955. i 1959. na Brionima.
  9. Gana: predsednik Nkrumah u Njujorku 1960, u Akri februara 1961. i u Beogradu 1961.
  10. Gvineja: predsednik Seku Ture u Beogradu januara 1961. i u Konakriju marta 1961.
  11. Indija: premijer Nehru u Nju Delhiju 1954, u Madrasu 1955, u Beogradu 1955, na Brionima 1956, u Nju Delhiju 1959. i u Njujorku 1960.
  12. Indonezija: predsednik Sukarno u Beogradu 1956. i 1958, u Indoneziji krajem 1958, na Brionima 1960, u Njujorku 1960, u Beogradu 1961. Predsednik vlade Saeb Salam 1960. u Njujorku.
  13. Mali: predsednik Modibo Keita u Bamaku marta 1961, u Beogradu juna 1961.
  14. Maroko: potpredsednik vlade princ Mulaj Hasan 1960. u Njujorku, kralj Hasan II u Maroku aprila 1961.
  15. Sudan: predsednik Abud 1959. u Kartumu, 1960. u Jugoslaviji.
  16. Tunis: predsednik Burgiba u Tunisu aprila 1960.
  17. UAR: predsednik Naser u Suecu 1955, u Kairu i Aleksandriji januara 1956, u Jugoslaviji jula 1956. i 1958, u Port Saidu decembra 1958, u UAR februara 1959, na Brionima 1960, u Njujorku 1960, u Aleksandriji i Kairu 1961.
  18. Jemen: potpredsednik vlade, prestolonaslednik El Badr 1957, u Beogradu.

Prema tome, od 24 zemlje koje su učestvovala na konferenciji, drug Predsednik se lično susreo i vodio razgovore sa šefovima država i vlada 18 zemalja. Sa njima je imao ukupno 52 susreta, od čega 42 susreta u toku privatnih ili zvaničnih državnih poseta.

II. U vezi sa preliminarnim pripremama za konferenciju, drug Predsednik je imao susrete i razgovore prilikom svog putovanja u zemlje Zapadne i Severne Afrike u rano proleće 1961. godine sa predsednikom Nkrumahom, premijerom Togoa Olimpiom, predsednicima Tabmanom, Seku Tureom i Modibo Keitom, kraljem Hasanom II, premijerom Perhatom Abasom i predsednicima Burgibom i Naserom. Predsednik Tito i predsednik Naser uputili su 22. aprila zajedničku poruku sa predlogom da se sazove Konferencija neangažovanih zemalja sledećim šefovima: Sukarnu, U Nu, Sihanuku, Nehru, Nadaranaikeu, kralju Mahendri, kralju Zahiru Kasemu, kralju Ahmedu, kralju Saudu, Seku Tureu, Nkrumahu, Modibo Keiti, kralju Hasanu, Abudu, Osmanu, Haile Selasiju, Lopez Mateosu, Fidelu Kastru, Kvardrosu i Betankuru (21 poruka).

Naknadno za pripremnu konferenciju u Kairu 5. juna predsednici Tito, Naser i Sukarno, kojima se pridružio i premijer Nehru, uputili su poziv pomenutim šefovima država i vlada (izuzev Meksika i Venecuele) kao i alžirskom premijeru Ferhat Abasu. U toku jula i avgusta drug Predsednik je uputio poruke premijeru Nehru (2), princu Sihanuku, U Nu-u, Haile Selasiju, Abudu, Naseru (2), Kvardrosu, Hasanu II, Nkrumahu, Seku Tureu (2) i Burgibi (2), ukupno 18 poruka.

Početak avgusta drug Predsednik je uputio pismeni poziv 26 učesnika (izuzev Konga koji je naknadno pozvan), kao i predsednicima vlada Somalije i Togoa (ukupno 28). Od svih njih on je primio odgovore, a od kralja Sauda i Seku Turea i naknadne poruke da su sprečeni da prisustvuju (ukupno 30).

U vezi sa pripremama Konferencije drug Predsednik je vodio posebne razgovore u našoj zemlji sa predsednicima Sukarnom, Modibo Keitom i Nkrumahom, princem Sihanukom, tuniskim ministrom inostranih poslova, ličnim predstavnikom Seku Turea ambasadorom Bariaom, šefom misije dobre volje Brazila Dantasom, ličnim predstavnikom kralja Hasana II Balafežom, potpredsednikom Vrhovnog saveta Indonezije Ruslanom Abdulganiem, članovima bolivijske parlamentarne delegacije, državnim podsekretarom SAD Čester Bolsom i specijalnim izaslanikom Državnog saveta NDR ministrom Šolcom (12 razgovora).

Osim toga, drug Predsednik je primio u vezi konferencije i ambasadore Venecuele, Libana, SAD (2) i SSSR (1) (ukupno 5).

Posle Konferencije drug Predsednik je uputio lične poruke svim učesnicima Konferencije (27), u vezi sa akcijom preduzetom kod šefova SAD i SSSR-a. On je takođe uputio ličnu poruku Hruščovu (ukupno 28), a dobio je odgovore od svih izuzev Avganistana, Burme, Konga, Kube, Iraka, Libana, Nepala, Somalije, Sudana i Jemena. Premijer Nehru uputio je dve poruke (ukupno 18 odgovora).

U vezi sa Konferencijom i daljom aktivnošću drug Predsednik je primio ambasadore SAD, SSSR (2), Kambodže i Indonezije i otpravnika poslova Indije (ukupno 6 prijema).

Beograd, 9. novembar 1961.

Izvor: Arhiv Jugoslavije, KPR 837 I-4-a, *Pregled susreta druga Predsednika sa učesnicima Beogradske konferencije i poruka koje su neposredno izmenjene u vezi sa konferencijom.*

II

POMOĆ SINO-SOVJETSKOG BLOKA
I BEOGRADSKA KONFERENCIJA

Centralna obaveštajna agencija, Odeljenje za istraživanje i izveštavanje,
27. septembar 1961¹

Za g. Mek Džordža Bandija

Svrha ovog izveštaja je da proceni uticaj pomoći iz bloka, ako ga ima, na pozicije usvojene u Beogradu od strane svih zemalja učesnica. Pokušava se pronaći korelat između pozicija koje su zauzete na konferenciji i prirode i razmera pomoći koja im dolazi iz bloka. Posle opšte diskusije o pomoći iz bloka zemljama učenicama, i pregleda glavnih tema u Beogradu, prelazi se na analizu od zemlje do zemlje.

Zaključci

Na konferenciji nesvrstanih zemalja koja je održana u Beogradu 1–6. septembra, okupili su se šefovi država i drugi predstavnici iz 28 država Azije, Afrike i Latinske Amerike, uključujući i veći deo nerazvijenih zemalja koje su dobijale ekonomsku pomoć iz bloka i koje su primale vojnu pomoć od bloka. Uz nekoliko važnih izuzetaka, nema indikacija da je pomoć iz bloka direktno uticala na pozicije zauzete na beogradskoj konferenciji. Izgleda da su za položaj zemalja bile odlučujuće političke okolnosti koje su osobene za pojedinačne zemlje. Ako je blokovski program pomoći imao ikakvog vidnog uspeha na te pozicije, on se verovatno ogledao u ojačavanju posebne forme „neutralizma“ koju promovisu određene zemlje – što se uglavnom razvijalo pre nego što je dobijena blokovska pomoć. U većini slučajeva uticaj pomoći iz bloka ili sa zapada je neprimetan i ponekad je položaj zemlje suprotan od onog što bi se moglo očekivati na osnovu dobijene pomoći. Čista komunistička linija Kube, kojoj je ekonomska i vojna pomoć neophodna za održavanje režima, može se jasno povezati sa uticajem blokovske pomoći. Pregovori o isporučivanju savremene vojne tehnike, kakve je sklopio Irak i koje je završila Indonezija, mogli su imati uticaj na njihove ekstremne pozicije. Ujedinjena Arapska Republika, iako pregovara o sličnim stvarima, nije pokazivala tendenciju da zauzme prosovjetsku poziciju po pitanju odnosa Istok–Zapad, a njena antikolonijalna pozicija nije rezultat blokovske pomoći. Sa svoje strane, Sovjetski Savez verovatno smatra da je bilo kakva podrška za komunizam koju je doneo program pomoći poželjan ali ne i ključan nusprodukt blokovskih nastojanja u pomoći. Dok Moskva vidi programe pomoći kao ključan aspekt u unapređivanju komunizma, ona nije zahtevala specifične poli-

¹ Kritička razmatranja pristupa američkoj obaveštajnoj građi u: Ljubodrag Dimić, *Istorijski izvori i istorijsko mišljenje* (Kako su američke obaveštajne službe videle Jugoslaviju 50-ih i 60-ih godina 20. veka), *Tokovi istorije*, 3/2007, 173–190. i Predgovor, u: Momčilo Pavlović (prir.), *Dokumenta CIA o Jugoslaviji*, ISI, Beograd 2009, 7–39.

tike quid pro quo u svojoj politici širenja ekonomskih odnosa. Čak i sa najzapadnije orijentisanim neutralcima. Negovanje ovakve vrste neutralizma služilo je izvesno vreme sovjetskim ciljevima. Ponekad je SSSR čak zauzdavao entuzijazam komunističkih programa u pojedinim zemljama da bi umanjio strahove od potencijalne pomoći kod mušterija u susednim oblastima. Stoga, iako se ne može kategorički tvrditi da je blokovska ekonomska i vojna pomoć dovela bilo do prokomunističke ili antizapadne atmosfere među nesvrstanim nacijama, očigledno je da je takva pomoć učvrstila jako osećanje „neutralizma“ koje u njima već postoji. Takođe smatramo da je blokovska pomoć odraz volje Moskve da jaše na ovom talasu neutralizma, radije nego da postane uzrok antizapadnih ili prosovjetskih stavova ovih zemalja.

Opšta razmatranja

Od 28 zemalja Beogradske konferencije njih 20 su dobile obećanja od više od 4 milijardi dolara iz bloka preko ekonomskih kredita i zajmova, odnosno preko 96% sovjetske ekonomske pomoći nerazvijenim zemljama od kada je program iniciran 1955. Jedanaest zemalja je dobilo više od 2 milijarde te pomoći. Tokom istog perioda od 1955, SAD su dale više od 5 milijardi dolara ovim zemljama, a do 1945, čitava pomoć data tim zemljama iznosi više od 9 milijardi za ekonomsku i 1 milijardu za vojnu pomoć.

Uz nekoliko izuzetaka, malo je direktnih korelacija između pozicija zauzetih na Beogradskoj konferenciji od strane zemalja učesnica i stepena do kojeg su involvirane u blokovske ekonomske ili vojne programe. Izgleda da prevladavaju okolnosti, koje uključuju, ma koliko izopačen, koncept nacionalnog interesa, ličnog ili nacionalnog prestiža i druge probleme ili principe koji su osobeni za posebne narode. Svaki lider interpretira teme i pozicije u svetlosti ovih okolnosti i kroji ih prema sopstvenoj varijanti nesvrstanosti.

Ako je zapadna ili komunistička pomoć uopšte uticala, to je onda bilo pojačanje političkog umerenjaštva koje su nesvrstane zemlje imale i pre primanja sovjetske pomoći. Umerenije od njih, poput Indije i Burme, već su svikle na pozicije na kojima ne podržavaju nijednu stranu u Hladnom ratu, a ne žele nijednu da uvrede, ili vredeju obe podjednako. Robusnije među njima, uglavnom one koje su se oslobodile nekog oblika evropske dominacije, poput Gvineje i Gane, navikle su da zauzimaju antizapadne stavove i da posmatraju svako pitanje Istok–Zapad sa automatskom pristrasnošću, ili bar sumnjom prema zapadnim pozicijama. One bi to radile nezavisno od programa pomoći. Čak i umereniji Afro-azijanci su tek odskora prevazišli svoje predrasude prema Zapadu.

U nekim slučajevima, posebno među konferencijskim „džinovima“, uticaj pomoći je bio zanemarljiv, ili čak kontraindikovano. Jugoslavija je, uprkos gorkom iskustvu blokovske pomoći i iako glavni primalac američke pomoći, zauzela ekstremno antizapadni i generalno prosovjetski stav. S druge strane, Nehru i Naser, koji su ranije primali pomoć i sa Zapada i iz bloka, a ovaj poslednji je veoma zavisao od ekonomske i vojne podrške iz bloka, usvojili su umerena stanovišta, pritiskajući SAD i SSSR da razreše svoje probleme, ali se ne svrstavajući ni uz koga.

Zapadnoafričke države koje primaju značajne količine pomoći iz bloka su bile ekstremnije pri kolonijalnim pitanjima i prosovjetskije po pitanjima Istok–Zapad, a stariji azijski neutralci poput Nepala, Burme i Cejlona, koji su imali iskustva sa blokovskom pomoći, inklinirali su umerenosti. Pitanje je da li blokovska pomoć ima udela u ovom pozicioniranju. Indonezijski predsednik Sukarno, jedan od glavnih promotera nesvrstanosti, u Beogradu je zaokrenuo itekako u levo, a na taj kurs se verovatno otisnuo usled ekstenzivne blokovske pomoći koju je primio, a posebno zbog obećanja da će dobiti moderno naoružanje koje želi radi kampanje „povratka“ Zapadne Nove Gvineje od Holanđana.

Na konferenciji su bile zastupljene dve struje u pogledu kursa koji se treba zauzeti. Zemlje poput Indije, Burme, Avganistana, Nepala, Tunisa, Saudijske Arabije, Kambodže, Cejlona, Etiopije, Libana i Sudana su pokušale da čitavu pažnju konferencije usmere na prisiljavanje velikih sila da reše svoje probleme bez rata i da im pokažu da nesvrstane zemlje imaju životni interes u očuvanju mira. Druge, poput Indonezije, Iraka, Gane, Gvineje, Kube i, u manjoj meri, Ujedinjene Arapske Republike, Maroka, Malija i Alžira, tražile su da fokus konferencije budu tradicionalne afro-azijske muke koje sumira uobičajena lenjinistička frazeologija o antiimperijalizmu i kolonijalizmu. Nehruov preventivan pokušaj da uspostavi umereno vođstvo je izgleda naveo Tita da pokuša da preuzme vođstvo nad ekstremistima nastupajući kao njihov glasnogovornik.

Ekstremne grupe pojedinih zemalja su pokušale da uključe u završni dokument svoje omiljene antikolonijalne argumente. Završni dokument odražava kompromis u kojem generalni apel za mir, upućen Moskvi i Vašingtonu, predstavlja početak dužeg dokumenta u kojem ima mnogo od antiimperijalističke linije, ali se priznaje da je klasičan kolonijalizam tema koja odumire. U njemu se pominje samo nekoliko specifičnih antikolonijalnih tema, poput ratova u Alžiru u Angoli, kao i stranih baza u Tunisu i na Kubi.

Dok je ova bitka trajala, odvijala se i druga između onih koji su smatrali da konferencijski dokumenti treba da se oglašavaju povodom glavnih pitanja između Istoka i Zapada, a ti bi stavovi uglavnom odražavali prosovjetske ili barem antizapadne poglede, i onih koji su verovali da bi konferencija izgubila moralnu snagu i kredibilitet ako bi donosila presude o konkretnim pitanjima kao što je nemačko pitanje.

Završni dokument takođe odražava ovu podelu, u kojoj je izgleda odnela pobjedu struja predvođena Nehruom koja se zalagala za fleksibilnost naspram tvrdom pozicioniranju prema pitanjima Istoka i Zapada. Izraženo je protivljenje svim nuklearnim testovima – sovjetsko unilateralno nastavljanje testova nije apostrofirano, a na velike sile je apelovano da nastave sa moratorijumom i pregovorima o razoružanju. Skrenuta je pažnja na problem Nemačke, ali samo u kontekstu apela da se izbegne upotreba sile i opštih izjava u kojima se ističu jedinstvo, samoopredeljenje i nezavisnost za sve nacije. Skoro sve članice su se saglasile o potrebi reorganizacije Ujedinjenih nacija, ali je malo koja prihvatila, a poneke su otvoreno osuđivale sovjetski „trojka“ koncept Kancelarije generalnog sekretara. Zemlje koje su se zalagale za fleksibilnost na konferenciji bile su Indija, Burma, UAR, Saudijska Arabija, privremena alžirska vlada, Maroko, Tunis, Etiopija, Kipar, Liban, Sudan, Kambo-

dža, Cejlon, Nepal i Avganistan. One koje su podvlačile substantivne i obično prosovjetske stavove bile su Irak, Kuba, Indonezija, Gana, Gvineja i Jugoslavija.

Kada se pogleda aktivnost pojedinih država, treba primetiti da je konferencija imala dva javna lica: jedno koje se pokazalo u vatrenim govorima učesnika koji su tražili svoje mesto pod reflektorima svetske pažnje, i drugo, koje se videlo u formalnim dokumentima sa konferencije, koji odražavaju rezultat njihove potrebe za jednoglasnošću. Govori su bili mnogo specifičniji od dokumenata i daleko antizapadniji, prevazilazeći čak i uobičajene antikolonijalističke stavove. U diskusiji pozicija pojedinih zemalja, komentari su prvo posvećeni javnoj slici, a tek onda taktici određene zemlje u kuloarskom trgovanju o kojem saznajemo iz tajnih izveštaja. Slede izveštaji o svakom učesniku na Beogradskoj konferenciji u kojima se sumira pomoć primljena od bloka i od SAD. Ove su cifre katkad neuporedive iz sledećih razloga:

– Blokovska pomoć se poredi samo sa pomoći iz SAD. U nekoliko slučajeva, posebno u zemljama koje su bile deo Ujedinjenog Kraljevstva, bila je dodeljena značajna dodatna zapadna pomoć.

– Pomoć SAD uključuje zajmove, pozajmice i kredite, a blokovska se pomoć sastoji gotovo isključivo od kredita.

– Pomoć iz SAD je u najvećem delu isporučena ili se isporučuje, pa prema tome nema mnogo veze sa budućim obavezama. Brojke iz bloka u nekoliko važnih slučajeva predstavljaju uglavnom obećanja za buduću saradnju, a u najvećem broju slučajeva ta obećanja predstavljaju značajan deo ukupne sume.

– Cifre iz bloka predstavljaju ukupne ekonomske razvojne resurse na raspolaganju zemlji primaocu iz bloka. U nekoliko slučajeva, nevladina pomoć iz SAD i drugih zapadnih zemalja od strane privatnog kapitala jeste, ili je bila, od presudne važnosti za zemlju primaoca.

AVGANISTAN

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	217	180
Vojna	110	3
Ukupno	327	183

Avganistan je prihvatio pomoć i od Istoka i od Zapada, ali se više od 300 miliona dolara ekonomske i vojne pomoći iz bloka pokazalo od odlučujuće važnosti za njegove projekte razvoja i odbrane, pa je tako komunistički blok dobio čvrsto uporište u zemlji. Štaviše, Avganistanci sada traže više pomoći za sprovođenje drugog petogodišnjeg plana i pokušaću da dobiju i dodatnu vojnu pomoć, uključujući avione Mig-19. Blokovska pomoć, zajedno sa sovjetskom propagandnom i podrškom Avganistanu u Paštunistanskom sukobu sa Pakistanom, uticala je na to da bi Avganistan bio rad da se usvoji ekstremna pozicija prijateljstva prema SSSR-u. Premijer Daud je, međutim, bio među onima koji su savetovali umerenost. Kritikovao je kolonijalizam, zalagao se za prijem Pekinga u Ujedinjene nacije i za njihovu re-

organizaciju, priznavanje alžirske privremene vlade. Što se tiče Nemačke, očajavao je nad podelom zemlje i upotrebom „politike sile“ ali je izbegavao da se postavi po pitanjima Istoka i Zapada. Privatno se svrstavao sa Nehruom, odustavši od pominjanja Paštinistana u dokumentima konferencije, kao i od specifičnih formulama o Nemačkoj. Avganistanci su, međutim, podržali kubansko insistiranje na pominjanju baze u Gvantanamu. Blokovska pomoć nije imala efekat na njihovu poziciju u Beogradu.

ALŽIR

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	–	–
Vojna	12+	–
Ukupno	12+	

Iako snažno podržavani sovjetskom propagandom i ograničenom količinom vojne i finansijske pomoći iz bloka, Alžirci nemaju specijalan interes da podržavaju prosovjetsku liniju u odnosima Istoka i Zapada. Premijer Ben Keda se koncentriše na borbu za dobijanje alžirske nezavisnosti, tražeći podršku za svoj cilj kod svih, uključujući direktno pominjanje u dokumentima konferencije. Naglašava kolonijalizam, zabranu nuklearnih testova i osudu vojnih paktova. O njegovom privatnom stanovištu se ne zna mnogo, ali razmere podrške za Alžir u dokumentu sugerišu politizaciju kolonijalnog pitanja. Ograničena pomoć koja je stigla iz bloka, kako izgleda, ne utiče značajno na alžirsku poziciju.

BURMA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	96	95
Vojna	–	–
Ukupno	96	95

Burma do sada nije dobila mnogo pomoći od Sovjeta, ali je ove godine primila kredit od 84 miliona dolara od Kine, pa je tako postala jedan od najvećih primalaca pomoći iz bloka. Rangun takođe flertuje sa delovima bloka oko vojne pomoći. Do sada je, uprkos tome, pomoć iz bloka igrala malu ulogu u zemlji i verovatno nema veći značaj za njeno pozicioniranje u međunarodnim odnosima. U Nu je održao najdržavničkiji govor na čitavoj Beogradskoj konferenciji, u kojem je nadmašio čak i Nehrua u pogledu važnosti očuvanja mira i kritike anticolonijalizma koji je zasnovan na osveti i rasizmu. Iza paravana, U Nu je bio najveći Nehruov pomagač u nastojanjima ka fleksibilnosti i umerenosti. Blokovska pomoć nema očitog efekta na položaj Burme.

KAMBODŽA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	56	220
Vojna	–	78
Ukupno	56	298

Iako značajan primalac američke pomoći, Kambodža dobija ekonomsku pomoć i od sino-sovjetskog bloka. Obim blokovske pomoći ipak ne utiče bitno na spoljnu politiku Kambodže. S vremena na vreme se koristi da bi se od SAD izvukla nova pomoć, Sihanuk je istakao kolonijalno pitanje, ali je takođe napao podelu Nemačke, Vijetnama, Koreje i Laosa. Kritikovao je dva „bloka“ zbog njihove uloge u Laosu i pozivao na plebiscit u podeljenim zemljama. Zalagao se takođe za razoružanje pod nadzorom neutralnih država. Privatno, izgleda da je bio u Nehruovom taboru, zalažući se za fleksibilnost u pozicijama spram pitanja Zapada i Istoka.

CEJLON

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	58	75
Vojna	–	–
Ukupno	58	75

Cejlon prihvata pomoć i sa Istoka i sa Zapada, ali nikada nije tako masivno ušao u ekonomsku saradnju sa blokom da bi ugrozio svoju neutralnu poziciju. Pomoć iz bloka i trgovina sa njim su važni, ali ne i presudni za Cejlon. Gospođa Bandanaraike je u svom beogradskom govoru pozvala da se zaustavi pretnja ratom, i sa Istoka i sa Zapada, sugerišući demilitarizaciju Nemačke i potrebu za pregovaranjem između velikih sila. Kritikovala je posebno odluku Sovjetskog Saveza da nastavi sa nuklearnim testiranjem i predlog moskovske „trojke“ za UN. Pozvala je na povećanu pomoć nerazvijenom svetu sa Istoka i Zapada i na prijem komunističke Kine u UN. Privatno izgleda da je imala malo uticaja, ali je bila u grupi umerenih. Blokovska pomoć verovatno nije uticala na njenu poziciju.

KONGO

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	Nešto	78
Vojna	–	–
Ukupno		78

Stigavši kasno na konferenciju, lideri Konga Adula i Gizenga su ostavili pomešane utiske, kako se i očekivalo na osnovu njihovih pozicija pre skupa u Beogradu. Adulin balansirani, umeren govor i njegova podrška za UN uključili su ga u grupu umerenih, a Gizengin govor koji je bio prožet Lumumbinim duhom doneo mu je emotivnost. Iako je Gizenga primio ekonomsku pomoć iz bloka, kao i masivnu propagandnu podršku, on se fokusirao na probleme Konga i izbegavao je da se odredi po drugim pitanjima. Oba lidera Konga su stigla prekasno da bi se aktivirala iza paravana, ali je Adula posebno pohvaljen od Nehrua zbog balansiranosti, dok se Gizenga izgleda svrstao sa ekstremistima.

KUBA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	357	41
Vojna	100+	11
Ukupno	457+	52

Zavisan od sino-sovjetskog bloka u sadašnjosti i u budućim razvojnim planovima, od ekonomskog blagostanja zemlje koje zavisi od prodaje šećera i vojne podrške neophodne za održavanje, Kastrov režim ima jasne razloge da zauzme snažne prosovjetske pozicije. Od rane 1960, kako je rasla pomoć iz bloka, tako raste i kubansko sikofantsko prihvatanje propagandne linije bloka po svakom svetskom pitanju. Dortorikos je održao jasan komunistički govor po svim glavnim pitanjima, tražeći specijalan tretman, a ne generalne principe, za specifična pitanja kolonijalizma, trojke, razoružanja, testiranja, stranih baza. Privatno, Kubanci su tokom čitave konferencije bili na istom antizapadnom, antiameričkom i prosovjetskom držanju. Tokom čitave konferencije Dorotikos je izgleda uspeo da odbije većinu prisutnih, ali je uspeo da se Gvantanamo pomene u završnom dokumentu, izgleda insistirajući da treba da se specifikuje neko od latinoameričkih pitanja. Premda je teško demonstrirati da je pozicija Kube direktan rezultat pomoći iz bloka, verovatno da bez te pomoći Kastrov režim ne bi bio u stanju da zauzme onakav stav kakav je Dorotikos zauzeo u Beogradu.

KIPAR

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	–	10
Vojna	–	–
Ukupno		10

Kipar je jedan od pet učesnika konferencije koji ne prima pomoć od bloka, iako je bilo takvih ponuda, i stoga nema razloga da se smatra zavisnim od SSSR-a. Makari-

os je javno osudio kolonijalizam, sovjetske testove i podizanje zida u Berlinu. Pozvao je na primenu principa samoopredeljenja u Nemačkoj i svuda. Privatno, Makarios je izgleda bio među onima koji su savetovali umerenost, ali verovatno nije bio naročito bitan.

ETIOPIJA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	114	124
Vojna	–	57
Ukupno	114	181

Etiopija je prihvatila ekonomsku pomoć u vrednosti od 114 miliona dolara iz bloka, ali je time malo postignuto i uticaj bloka je prilično mali. Haile Selasije je izrazio snažnu podršku za UN i nesvrstavanje, za jedinstvenu Nemačku, i za slobodan pristup Berlinu. Rekao je da je klasični kolonijalizam mrtav u Aziji i Africi, ali se dotakao pitanja Zapadnog Irijana i Bizerte. Privatno, izgleda da se solidarisao sa Nehruovom grupom spram fleksibilnosti u pitanjima Istoka i Zapada i fokusiranju konferencije na pitanja mira.

GANNA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	108	7
Vojna	Nešto	–
Ukupno	108+	7

Da postoji direktan korelat između strane pomoći i pozicija koje zemlje zauzimaju u međunarodnim odnosima, bilo bi smisleno za Ganu da bude na umerenom kursu na konferenciji pre pregovara o dodatnoj pomoći iz blokovskih i zapadnih izvora. Gana je bila glavna meta blokovske ekonomske ofanzive u Africi. Mada trenutno ne guje postojeće veze sa Ganom, Moskva je spremna da proširi pomoć ako je potrebno. Iako do sada nije potpisan nikakav ugovor o vojnoj pomoći, skorašnji događaji pokazuju da bi blok mogao biti aktivan i u ovoj zoni. Nije jasno, međutim, da li je ova pomoć bila odlučujuća u položaju Gane u svetskim poslovima, iako je verovatno imala nešto uticaja. Nkrumah je u Beogradu održao vatreni antikolonijalistički govor, a u pitanjima Istoka i Zapada generalno je išao u korist sovjetske linije, posebno po pitanju Berlina. Naglasio je potrebu za demilitarizovanom Nemačkom, za generalno razoružanje, za samit između SAD i SSSR. Podržao je sistem „trojke“ za sve ispod generalnog sekretara UN. Privatno je insistirao na prosovjetskim stavovima o Nemačkoj i posebno stavio akcenat na pitanje kolonijalizma, ali se razišao sa

Naserom po pitanju kritike Izraela. Blokova pomoć je izgleda bila samo jedan od mnogih faktora u Nkrumahovoj antizapadnoj poziciji.

GVINEJA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	113	4
Vojna	Nešto	–
Ukupno	113+	4

Gvineja, snažno vezana sa blokom preko ekonomskih i vojnih programa, bila je u grupi sa Ganom, Indonezijom, Jugoslavijom i nekoliko drugih među ekstremnim i generalno prosovjetskim učesnicima u Beogradu. Ministar inostranih poslova Bevoği govorio je veoma oštro o kolonijalizmu i u drugim pitanjima slagao se sa Nkrumahovom linijom, i javno i privatno. Podrška Gvineje sovjetskom bloku je bila očigledna već izvesno vreme i verovatno potiče delom od njene zavisnosti od blokovske pomoći i trgovine. Ipak, bilo bi teško održati tezu da je program pomoći bio razlog ovakvog pozicioniranja Gvineje u odnosima Istoka i Zapada.

INDIJA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	1,000	3,072
Vojna	–	–
Ukupno	1,000	3,072

Iako je Indija treći po redu primalac blokovske pomoći i najveći primalac ekonomske pomoći od preko milijardu dolara, dobijala je još veće sume sa Zapada, pre svega iz SAD. Dok nastavlja da traži i prima ponude iz bloka, Nehruov učinak u Beogradu potvrđuje njegovu politiku nesvrstavanja. Nevoljan učesnik do samog kraja, Nehru se posvetio pitanju mira, potrebi nesvrstanih država da deluju na velike sile da pregovaraju o svojim razlikama, ali se nije obavezivao na specifične pozicije poput nemačkog pitanja. Rekao je da trenutna kriza u odnosima Istoka i Zapada natkriljuje pitanje kolonijalizma i tako pokušao da umanjí divlju antikolonijalnu liniju koju su drugi preferirali. Izrazio je žaljenje zbog sovjetske odluke da nastavi nuklearno testiranje. U pogledu Nemačke težio je priznavanju „činjenice“ da postoje dve nemačke države, ali je istakao potrebu za slobodnim pristupom Berlinu. Privatno, vodio je umerenjake i bio je glavni arhitekta dokumenata konferencije. Strana pomoć je izgleda imala samo indirektan efekat na Nehruove pozicije, a njegova želja da i Istok i Zapada nastave da podržavaju Indiju mogla je doprineti njegovom odbijanju da bude oštro kritičan prema njima.

INDONEZIJA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	600+	583
Vojna	830	?
Ukupno	1,430	583+

Indonezija, drugi po obimu primalac blokovske pomoći, po svoj prilici već je bila pod uticajem ove pomoći u prihvatanju pozicije naklonjenije SSSR-u, ne samo u Beogradu, nego i u drugim prilikama. Sa preko 600 miliona dolara ekonomske pomoći iz bloka, koja se koristi u ključnim oblastima osmogodišnjeg razvojnog plana zemlje, i sa tri vojne službe koje dobijaju oko 600 miliona u vojnoj opremi, kao i obuku iz bloka, Indonežani su u dobroj poziciji da se ne izlažu besu Moskve. Mogu da osećaju potrebu da sovjetsku široku ruku balansiraju sa prosovjetskim gestovima, koji često izgledaju kao čudne manifestacije neutralizma za koji se zalaže predsednik Sukarno. Moskva je pokazala neobičnu spremnost da izađe u susret indonežanskim zahtevima za vojnu pomoć po povoljnim uslovima – uključujući navođene rakete i vojne avione poput Mig-a 19, Mig-a 21 i TU 16 bombardera, koji su svi i dalje od ključnog značaja u sovjetskom arsenalu. Indonežani su takođe zahvalni za blokovsku podršku u svojim pretenzijama na Holandsku Novu Gvineju. Kao sponzor Konferencije u Beogradu Sukarno je naivno izjavio u svom glavnom govoru da najvažniji izvor napetosti u svetu nije ideološki sukob između dve velike grupe, nego nastavak kolonijalizma; potom je nastavio u sličnom pravcu. U pogledu Nemačke, zalagao se za rešenje na bazi „realnosti“; ocenio je da je „privremena“ podela Nemačke neophodna. U pitanju Ujedinjenih nacija izrazio je potrebu da se reformišu tako što će odražavati povećan uticaj neutralaca. Nastavljanje nuklearnih proba SSSR-a nije uopšte komentarisao i samo je pomenuo podršku procesu opšteg razoružanja. Privatno, izgleda da je bio sa radikalnim antikolonijalistima, ali je nagovoren da ne pominje Zapadnu Novu Gvineju u dokumentima. Dok je uzročno-posledična veza suptilnija no što je ovde elaborirano, blokovska pomoć i komunistička podrška indonežanskim nacionalnim ciljevima su verovatno imali značajan efekat na indonežansku poziciju između Istoka u Zapada.

IRAK

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	216	21
Vojna	240+	46
Ukupno	456+	67

Irak je primio preko 450 miliona ekonomske i vojne pomoći iz bloka od revolucije koja je dovela Kasima na vlast u leto 1958. Pre te pobune, Irak je primao pomoć i sa

Zapada, a sada je gotovo kompletnu pomoć preuzeo blok i izvodi niz važnih projekata u svim ključnim ekonomskim sektorima. Iračani traže i dodatnu vojnu pomoć iz bloka, uključujući navođene rakete, više aviona i kopnenog naoružanja. Ovi delikatni pregovori su verovatno uticali na iračku poziciju na konferenciji, iako je levičarenje u Bagdadu bilo očigledno dugo pre nje. Irački ministar inostranih poslova Džavad je izgleda prevazišao samog sebe, sprovodeći ono što je ambasador Kenan nazvao „neverovatna predstava“. I javno i privatno je sledio komunističku liniju, oslanjajući se snažno na antikolonijalizam i neprestano je napadao pozicije Zapada tražeći izgovore za komunistički blok. Pozvao je na priznanje dve Nemačke i na opšte i potpuno razoružanje, bez pomena sovjetskog obnavljanja nuklearnih testova. Demaskirao je zapadnu ekonomsku pomoć kao kamuflažu za „nekolonijalizam“ i podržao je sovjetske pozicije u pitanjima Istoka i Zapada. Iako nije bio među vodećima, Irak je pružao snažnu podršku ekstremističkoj grupi, i javno i privatno. Blokova pomoć je po svoj prilici imala značajan uticaj na iračku politiku.

LIBAN

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	–	81
Vojna	–	9
Ukupno	–	90

Liban nije primao pomoć iz sino-sovjetskog bloka. Premijer Salam je u Beogradu imao umerenu poziciju, naglašavajući preživljavanje ostataka kolonijalizma i uzimajući Izrael kao primer „centra imperijalističke infekcije“ koja se širi kroz Aziju i Afriku. Pozvao je na reorganizaciju UN u svetlu prijema novih članica. Po pitanjima Istoka i Zapada izrazio je zabrinutost zbog nastavljanja sovjetskih testiranja pred samu konferenciju. Salam je iza paravana verovatno bio u Nehruovoj grupi, sa određenim razumevanjem za Naserove stavove.

MALI

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	57	3
Vojna	–	–
Ukupno	57	3

Mali je ove godine primio značajnu pomoć iz bloka, a u vreme konferencije je pregovarao o pomoći iz Kine. Počinje se pojavljivati i vojna pomoć značajnijih razmera, pa će komunističko uporište u zapadnoj Africi imati svoj važan program u Maliju, iako zemlja ne odbija zapadnu pomoć. U Beogradu je međutim predsednik Keita igrao značajno umereniju ulogu od njegova dva afrička suseda, Gane i Gvineje. Za-

lagao se za ujedinjenje i neutralizaciju svih podeljenih zemalja, uključujući Nemačku, ali je tvrdio da konferencija ne treba da se svrstava ni sa Istokom ni sa Zapadom. Zastupao je reorganizaciju UN i mesto za Peking u njima. Privatno, izgleda da nije bio od nekog značaja, iako se njegova blagost u javnosti prelivala u njegova nastojanja iza paravana. Blokofska pomoć je mogla uticati na njegove stavove, ali manje od očekivanog. Keitina pozicija u Beogradu odudarala je od daleko ekstremnijeg stava koji su delegati Malija imali na pripremnim sesijama u Kairu.

MAROKO

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	–	308
Vojna	5	–
Ukupno	5	308

Pozicije Maroka, primaoca nešto sovjetske vojne pomoći, na konferenciji nisu imale prosovjetsko uporište. Kralj Hasan je optužio kolonijalizam, posebno u Mauritaniji, ali je bio umereniji po pitanjima Istoka i Zapada. Izjavio je da je sovjetsko nastavljanje testova „nesretno“ došlo upravo u vreme kada su preduzeti prvi koraci ka naoružanju. Što se tiče Nemačke, tvrdio je da postoji potreba da nezavisne zemlje posreduju između velikih sila. Privatno, (zatamnjeno – prim. prev.), izgleda da je oscilirao između podrške ekstremistima po pitanju kolonijalizma i umerenosti po pitanju Istoka i Zapada. Ne može se otkriti uticaj pomoći iz bloka na držanje Maroka u Beogradu.

NEPAL

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	41	44
Vojna	–	–
Ukupno	41	44

Kralj Nepala Mahendra, primalac pomoći iz SAD i iz bloka u gotovo podjednakom iznosu, izrazio je i privatno i javno fleksibilnost u pristupu pitanjima Istoka i Zapada i umerenost po drugim pitanjima. Ocenio je da status quo treba menjati samo pregovorima i pozvao je konferenciju da se više fokusira na popuštanje tenzija nego na pojedinačna pitanja Hladnog rata. Uz žaljenje zbog opstajanja kolonijalizma, istakao je britanski primer prilagođavanja novim okolnostima i izrazio žaljenje zbog nesposobnost Francuza da na njemu uče. Po pitanju UN, Mahendra je osudio sovjetski princip trojke i sugerisao ojačavanje ovog tela boljim predstavljanjem i prijemom komunističke Kine. Uticaj blokofske pomoći na ulogu Nepala je bio zanemarujući.

SAUDIJSKA ARABIJA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	–	47
Vojna	–	Nešto
Ukupno	–	47+

Saudijska Arabija nije prihvatila ni vojnu ni ekonomsku pomoć od bloka. Ministar inostranih poslova Suvaibil je osudio kolonijalizam u načelu, i snažno napao Francuze i Izrael. Po pitanjima Istoka i Zapada ocenio je da konferencija ne sme da se svrstava ni na jednu stranu i istakao potrebu da se pomogne u popuštanju tenzija. Privatno se svrstao sa umerenom strujom, osim po pitanju Izraela.

SOMALIJA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	58	13
Vojna	–	–
Ukupno	58	13

Blok je pokazao veliki progres u razvoju ekonomskih veza sa Somalijom, dostižući skoro 60 miliona u dugoročnim kreditima ove godine. Dodatna pomoć verovatno tek predstoji. Predsednik Aden se, međutim, svrstao uglavnom sa umerenima i odbio je da zauzme stavove po određenim pitanjima. Snažno je podržao UN i njihovu operaciju u Kongu, i založio se da oni koji hoće da menjaju strukturu UN ponovo razmisle. Napao je portugalski i francuski kolonijalizam i izjasnio se za princip samoopredeljenja na svim kolonijalnim teritorijama, kao i u Nemačkoj. Privatno, izgleda da je u najvećoj meri podržavao umerene i nije inklinirao prema sovjetskim pozicijama u pitanjima Istoka i Zapada. Blokova pomoć verovatno nije igrala važnu ulogu u položaju Somalije u Beogradu.

SUDAN

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	22	54
Vojna	–	–
Ukupno	22	54

Sudan, koji je nedavno primio 22 miliona dolara sovjetskog kredita, izbegavao je da se pozicionira bilo prosovjetski ili oštro antizapadno i generalno se držao pogleda Nehruove umerene struje. Abudov govor je bio razuman i umeren, naglašavao je

potrebu za reorganizacijom UN, zabranom testiranja, prijemom Peking u UN. Izbegao je sva pominjanja Berlina ili nemačkog pitanja. Privatno, Abud je izgleda radio sa umerenima na „fleksibilnosti“ i pitanjima mira. Na sudanske pozicije nije uticala spoljna pomoć.

TUNIS

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	35	255
Vojna	–	–
Ukupno	35	255

Tunis je tek nedavno zaključio prvi važan ugovor o pomoći sa blokom, od 27 miliona pomoći iz SSSR u avgustu, ali je primio preko četvrt milijardi dolara američke ekonomske pomoći. Kao što je i očekivano Burgiba je najoštrije napao francusku kolonijalnu politiku, a Berlin i Nemačku nije ni pomenuo. Privatno, Burgiba se po većini pitanja solidarisao sa umerenima, ali među nesvrstanimi nije bio u svome elementu. Uspeo je da unese pitanje Bizerte u konferencijska dokumenta. Dok je tokom krize u Bizerti Burgiba javno isticao spremnost da primi pomoć iz bloka, on trenutno nije angažovan ni u jednom važnom ekonomskom ni vojnom aranžmanu sa blokom i ne pokazuje znakove usvajanja sovjetskih pozicija. Ograničena pomoć koju mu blok daje nema uticaja na njegovu poziciju.

UJEDINJENA ARAPSKA REPUBLIKA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	800	439
Vojna	700+	–
Ukupno	1,500+	439

Sponzor okupljanja i jedan od „velike petorice“, Naser se generalno fokusirao na antikolonijalno pitanje; bio je anti-francuski, anti-portugalski, naravno antiizraelski i donekle antiamerički raspoložen. Napadao je blokovsku podelu generalno, kao i veštačku podelu Nemačke, a posebno je osudio nastavak sovjetskih nuklearnih proba. Iza scene, Naser je podržao Nehrua u nameri da se na konferenciji izbegnu pozicioniranja po pitanjima Istoka i Zapada. Radio je na antikolonijalnoj izjavi, a o Palestini je dao samo mlaku izjavu. Iako je Egipat najveći primalac blokovske pomoći od preko 1.5 milijarde dolara, i trenutno dobija veoma moderne vojne sisteme poput navođenih raketa i mlaznih aviona iz SSSR-a, a tu su i novi zaključeni ugovori, njegova pozicija u Beogradu kao snažno antizapadna po kolonijalnim pitanjima, nije bila prosovjetska poput nekolicine ostalih učesnika. Dok blokovska pomoć može uzrokovati da Kairo zaobilazi pitanja Istoka i Zapada, a posebno berlinski problem,

Naser neprestano dezavuiše one koji su tvrdili da mora da ukroti svoj antikomunizam zbog ekonomske i vojne pomoći koju dobija od bloka. Njegovo držanje među neutralcima izgleda da je ojačano njegovim ponašanjem na konferenciji. Naser je, zajedno sa Nehruom, najbolji primer nesvrstanog vođe koji dobija ekstenzivnu pomoć sa Istoka, ali održava svoj kurs između Istoka i Zapada. Njegova podrška bloku je bila daleko manja od njegove zavisnosti od blokovskih vojnih nabavki, uključujući moderne oružane sisteme. Njegova pozicija je, najblaže uzev, tek indirektno podstaknuta blokovskom pomoći.

JEMEN

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	44+	17
Vojna	30	–
Ukupno	74+	17

Jemen je gotovo potpuno zavistan od bloka za ekonomsku i vojnu pomoć i u svojim skromnim razvojnim naporima od sovjetskih i kineskih programa pomoći. Jemenski ambasador princ Hasan je govorio prevashodno o kolonijalizmu, udarajući najviše na Francuze i Britance. Založio se za reorganizaciju UN i za okončanje trke u naoružanju, ali je izbegavao uplitanje u pitanja Istoka i Zapada. Izgleda da se poveo za Naserovim rukovodstvom; podrška Jemena sovjetskoj poziciji je bila manja od jemenske zavisnosti od blokovske ekonomske podrške, koja nije imala očitog efekta na jemenski stav u Beogradu.

JUGOSLAVIJA

Pomoć u milionima dolara

	Blok od 1954	SAD od 1945
Ekonomska	111	1587
Vojna	–	694
Ukupno	111	2281

Primalac preko 2 milijarde vojne i ekonomske pomoći iz SAD, Jugoslavija je primila samo 11 miliona od sovjetskog bloka, a još 350 miliona dolara pomoći je otkazano ili isteklo. Uprkos razlikama u pomoći sa Istoka i Zapada, i razočaravajućem iskustvu sa blokom, Jugoslavija se svrstala, a zapravo je i predvodila, ekstremiste na konferenciji koji su podržali generalno prosovjetske pozicije u ključnim pitanjima Istoka i Zapada. Kao domaćin konferencije, Tito je govorio dva puta, jednom u državničkim tonu o pitanju mira, a drugi put u antikolonijalnom, antizapadnom i prosovjetskom raspoloženju. Njegovi pogledi na većinu pitanja su bili poznati i pre konferencije, ali je intenzitet sa kojim ih je zastupao iznenadio mnoge. Privatno, izgleda da je težio vodstvu među ekstremistima na konferenciji, nasuprot Nehruu, in-

sistirajući na sovjetskoj liniji o nuklearnom testiranju i nemačkom pitanju, ali je na kraju bio prinuđen na ustupke umerenima. Jugoslavija je možda najbolja ilustracija da velika ekonomska i vojna pomoć ne igra prepoznatljivu ulogu u pozicijama usvojenim u Beogradu.

Izvor: *Sino-Soviet Block Aid and the Belgrade Conference. Central Intelligence Agency, Freedom of Information Act Reading Room, <http://www.foia.cia.gov/>*

III

STROGO POVERLJIVI IZVEŠTAJI ALBANSKIH AMBASADORA
O ORGANIZACIJI PRVE KONFERENCIJE NESVRSTANIH

Telegram: Ulvi Lulo, albanski ambasador u Iraku – ministru inostranih poslova, 3. jun 1961.

Izveštava da postoji razdor između vođa nesvrstanih zemalja po pitanju mesta održavanja konferencije. Naser, Nehru i Kastro traže da se konferencija održi na teritoriji njihovih zemalja. Nehru dodatno zahteva da se izvesnim neutralnim državama sa Zapada poput Švedske, Austrije i Švajcarske, koje podržavaju američku politiku, omogući da učestvuju na konferenciji.

Telegram: Nesti Nase, albanski ambasador u SSSR-u – ministru inostranih poslova, 5. jun 1961.

Izveštava da sovjetska vlada pažljivo nastoji da prida konferenciji nesvrstanih zemalja antiimperijalistički i antikolonijalistički karakter. Sovjetska pozicija po ovim pitanjima se zasniva na rezolucijama koje su afro-azijske zemlje pripremile na XV zasedanju UN o razoružanju, o kojima se naposljetku nije glasalo, i o deklaraciji o dekolonizaciji koju su odobrile Ujedinjene nacije.

Telegram: Lilo Zeneli, zvaničnik albanske ambasade u Kini – ministru inostranih poslova, 6. jun 1961.

Izveštava da se sastao sa drugim sekretarom kubanske ambasade u Peking, koji me je pitao za mišljenje o konferenciji nesvrstanih u Beogradu. Odgovorio da albanska vlada pozdravlja svaku inicijativu čiji je cilj da pomogne borbu protiv imperijalizma i kolonijalizma radi uspostavljanja mira. Takođe rekao da Jugoslavija nije nesvrstana država budući da je učestvovala u Balkanskom vojnom paktu sa Grčkom i Turskom, obe članice NATO. Drugi sekretar kubanske ambasade je izrazio nadu u pozitivne rezultate konferencije koji će smanjiti međunarodne tenzije između blokova.

Telegram: Delo Balili, albanski ambasador u Egiptu – ministru inostranih poslova, 7–10. jun 1961.

Izveštava da je sastanak nesvrstanih zemalja u toku, a predstavnici su podeljeni u tri grupe. Prvu naziva „desničarima“ i u nju uključuje Indiju i Jugoslaviju, među ostalima. Drugu grupu naziva „levičarima“, a u njoj su Kuba, Gvineja, Somalija itd. Treću grupu, po Baliliju, čine centristi a tu su UAR, Gana itd. Balili smatra da će mesto održavanja predstojeće konferencije neangažovanih zemalja biti predmet rasprave među učesnicima. UAR i Indija su predložili Beograd, a ta ideja odgovara i Britancima i Amerikancima.

Izveštaj o sastanku albanskog ambasadora u Egiptu Delo Balilija i Raula Roa, 12. jun 1961.

Raul Roa je vođa kubanske delegacije na pripremnoj konferenciji za predstojeću konferenciju nesvrstanih zemalja. Pozvao je sve diplomate socijalističkih zemalja u svoj dom na ručak 9. juna. Informisao je diplomate o različitim grupisanjima koja su nastala na konferenciji i njihovim stavovima o revizionizmu. Sa jedne strane, tu su Indija, Kambodža, Nepal, Burma, Alžir i Jugoslavija. Sve one teže zauzdanju antiimperijalističkog i antikolonijalnog duha konferencije. Sa druge strane, Kuba, Gvineja, Mali, Gana, Cejlon i u određenoj meri UAR i Irak, zahtevaju da se usvoji antiimperijalistički i antikolonijalistički stav na konferenciji. Roa takođe izveštava da je doneta odluka da se konferencija održi u Beogradu. Kada je prvi put čuo za to, Roa je oklevao, ali je docnije odlučio da učestvuje da bi se oformila „levičarska“ grupa antiimperijalističkog karaktera na konferenciji. Sovjetska, češka i kineska delegacija ga je pohvalila zbog ovoga. Posle sastanka Malili je informisan da je Roa ostao duže u Kairu jer su se Arapi i Indijci dogovorili da zajednički naprave izmene u dokumentu tokom njegove štampe, a Roa je ostao da bi onemogućio ovaj pokušaj.

Telegram: Gago Paze, albanski ambasador u DDR – ministru inostranih poslova, 14. jun 1961.

Kineski ambasador u Berlinu je izjavio Pazu da je učešće Kube na konferenciji nesvrstanih zemalja u Beogradu pozitivno, jer će kubanski predstavnik govoriti protiv američkog imperijalizma. Kineski ambasador je rekao da, mimo toga, organizovanje konferencije ne predstavlja povoljan razvoj.

Telegram: Vasil Natanalilij, zamenik ministra inostranih poslova Albanije – albanskoj ambasadi u Budimpešti, 15. jun 1961.

Opunomoćenik mađarske ambasade u Tirani informisao je Vasila Škorovotija, albanskog diplomatu, da mađarske vlasti žele da se konsultuju sa prijateljskim vladama socijalističkog lagersa o predlogu za zauzimanjem zajedničkog stava prema konferenciji nesvrstanih. Mađarska vlada ne odobrava konferenciju, ali smatra da socijalistički blok može da se okoristi podelama među nesvrstanimima da bi usmerio karakter konferencije ka antiimperijalizmu i antikolonijalizmu. Mađarske vlasti žele da znaju stav albanske vlade po ovom pitanju. Albanska vlada traži od albanske ambasade u Budimpešti da prikupi informacije o ovoj tematici da bi se što pre dao odgovor mađarskoj vladi.

Telegram: Jovan Andoni, zvaničnik albanske ambasade u Varšavi – ministru inostranih poslova, 1. avgust 1961.

Andoni izveštava da mu je savetnik u kubanskoj ambasadi u Varšavi rekao da nije primio nikakvu zvaničnu potvrdu od kubanske vlade, pa prema tome, po njemu, Kuba neće učestvovati na konferenciji nezavisnih država u Beogradu.

Izveštaj Tahmaza Begarija, albanskog ambasadora u Beogradu, ministru inostranih poslova o Prvoj konferenciji nesvrstanih, 26. avgust 1961.

Konferencija nesvrstanih zemalja u Beogradu je organizovana kada su Indonezija i druge zemlje Azije i Afrike nastojale da organizuju drugu Bandunšku konferenciju. Tito i Nehru su, u pokušaju da minimiziraju uticaj Kine na azijske i afričke zemlje, inicirali konferenciju u Beogradu koju su nazvali konferencijom nesvrstanih. U izveštaju se raspravljalo o 24 zemlje učesnice, agendi i toku, različitim grupama među delegacijama i dva glavna usvojena dokumenta, manifestu i deklaraciji. Manifest je, po albanskom ambasadoru, usvojen u revizionističkom duhu, pozivajući Hruščova i Kenedija da održe mir. U međuvremenu, deklaracija je kritikovala kolonijalizam i imperijalizam. Beogradska konferencija nije donela nikakvu odluku ni po jednom specifičnom pitanju i nije došla ni do kakvih važnih zaključaka. Nedelju dana posle konferencije, časopis Zeri i Populit je objavio članak u kojem je identifikovao Tita kao agenta imperijalizma i izrazio uverenje da Jugoslavija nije nesvrstana zemlja pošto je učestvovala u Balkanskom paktu.

Telegram: Tahmaz Bengari, albanski ambasador u Beogradu – ministru inostranih poslova Albanije, 3. septembar 1961.

Ambasador izveštava o toku Beogradske konferencije nesvrstanih i o razlikama u nijansama u stanovištu različitih delegacija. Sem Indije, Libije i Ujedinjenje Arapske Republike, sve delegacije su se zalagale za ulazak Kine u Ujedinjene nacije. Dalje, Nehru je istakao da je kolonijalizam u agoniji, dok su predstavnici Gane, Kube, Iraka, Nepala i Etiopije mislili suprotno. Kada je Dorotikos, kubanski predstavnik, počeo da demaskira američki imperijalizam, diplomate zapadnih zemalja su napustile konferenciju. Diplomate prijateljskih zemalja su, po Bengariju, ocenile govore kao 80% pozitivne.

Izvor: *Cold War International History Project*, Virtual Archive, Albania and the Nonaligned

[http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?](http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.browse&sort=Collection&item=Albania%20and%20the%20Non-Aligned%20Movement)

[topic_id=1409&fuseaction=va2.browse&sort=Collection&item=Albania%20and%20the%20Non-Aligned%20Movement](http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.browse&sort=Collection&item=Albania%20and%20the%20Non-Aligned%20Movement)

Peta glava

ARBITAR

Ampir spoljne politike Josipa Broza Tita tokom sedamdesetih godina nije predstavljao period opuštanja niti ubiranja plodova koje je donosila politika nesvrstavanja. Naprotiv, ovo razdoblje je otpočelo sa dve teške krize – na Bliskom istoku i u Čehoslovačkoj. Upravo kroz proces prevladavanja tuđih kriza Tito se definitivno nametnuo kao nezamenjivi arbitar, sprovodilac i kadrovik u jugoslovenskoj diplomatiji. Nastavio je da neguje intimne odnose sa svetskim državicima, u nastojanju da svoju politiku posredovanja u međunarodnim odnosima izdigne na nivo arbitraže, isprva u pokretu nesvrstanih, a u drugoj polovini sedamdesetih godina i u procesu detanta između suprotstavljenih blokova.

Savezni sekretari za inostrane poslove:
Koča Popović (1953–1965), Marko Nikezić (1965–1968) i Mirko Tepavac (1969–1972)

Prevladavanje tuđih kriza

Ulogu arbitra je bilo lakše održavati u zemlji nego u inostranstvu. „Kako su birani ministri? Dok je Tito bio živ, njegova reč je bila poslednja, a ponekad i prva. ... Ministri inostranih poslova su sa ustavnopravne tačke gledišta bili sprovodioci politike koju je utvrđivala Skupština, a sprovodila vlada. Međutim, u dugom razdoblju od Drugog zasedanja AVNOJ-a 1943, sve do poznih sedamdesetih godina neprikosnoveni arbitar u sferi spoljne politike bio je sam Tito“.¹ U donošenju odluka Tito se nije oslanjao samo na SSIP. Spoljnopolitičke smernice je razrađivao ili na sednicama partijskog vrha, ili u bliskoj saradnji sa sekretarom za inostrane poslove. Sekretarijat za inostrane poslove, kolegijum SSIP-a, Komisija za međunarodne odnose CK KPJ, docnije Komisija za međunarodne odnose CK SKJ i SSRNJ, skupštinski odbor za spoljnu politiku, bili su zapravo agencije za sprovođenje ovih odluka. Surevnjivosti su se javljale kao prirodna posledica ove spoljne politike na dva koloseka. „U stvari“, priseća se Mirko Tepavac, „SIP je bio pod povećanom pažnjom kao uporište antisovjetizma u kome prevagu imaju „prozapadna raspoloženja“, dok partijski uticaj slabi.“² Kritike na račun spoljnopolitičkog aparata bile su u opticaju od početka šezdesetih, kako svedoči Koča Popović: „Prvih nekoliko godina nije bilo nikakvih političkih, koncepcijskih raskoraka. Do kolebanja, pa i važnijih razlika u tumačenju nezavisnosti, odnosno nesvrstanosti, došlo je kasnije... Siguran sam da početkom šezdesetih godina postaje očigledna razlika koja je u političkom vrhu nadležnom da utvrđuje državnu politiku potom bila označena kao „sipovski posebni pravac“. Za sebe mogu reći da sam nesvrstavanje oduvek shvatao kao doslednu odbranu nezavisnosti što će kasnije biti podvrgnuto sumnji pa i osuđeno kao 'sipovska linija koja ne ide u korak sa partijskom.“³ Iako su ministri, ambasadori i gotovo celokupan diplomatski personal dolazili upravo iz Saveza komunista Jugoslavije, podzorenje prema birokratizaciji službe spoljnih poslova je jačalo. S druge strane, u mnogim situacijama, a posebno u odnosima sa socijalističkim zemljama, Jugoslavija je koristila diplomatiju „na dva koloseka“, partijskom i državnom. Ona je šefu države omogućavala fleksibilnije postavljanje, budući da se on nalazio na preseku ove dve linije i mogao je po potrebi da se prikloni jednoj ili drugoj. Tako je određeni stepen kreativne tenzije bio sistemski ugrađen u jugoslovensku spoljnu politiku. Ona je samo u jednom kratkom periodu, 1967–68, pretila da destabilizuje Titovu ličnu diplomatiju.

Gde su izbijala neslaganja? Po oceni Koče Popovića „posebno smo arapskim vladama pravili odveć velike ustupke na račun istinski nesvrstane (nezavisne) politike. Uzgred rečeno, takvo ponašanje uslovljavalo je i odluke koje su, po mojoj oceni, bile suprotne strategijskom međunarodnim interesima Jugoslavije kao nezavisne zemlje, kao što je bio prekid odnosa sa Izraelom 1967. Postali smo u izvesnoj meri zarobljenici nekih od tih, ne samo arapskih partnera koji nikad nisu bili zadovoljni onim što smo za njih činili“.⁴ Na ovu godinu se vraća i Mirko Tepavac: „Isti

¹ R. Petković, *Subjektivna istorija*, 16.

² A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 59, 130.

³ A. Nenadović, *Razgovori sa Kočom*, 21–25.

⁴ Isto, 27.

taj ideološki razlog bio je, verovatno, odlučujući u još dva markantno sporna slučaja: za odluku o prekidu diplomatskih odnosa sa Izraelom 1967, ili za priznanje tadašnje Istočne Nemačke⁵. Tadašnji savezni sekretar za spoljne poslove, Marko Nikezić, o istoj temi kaže: „To je duga priča. Ja sam mislio da ću morati da odem već 1967. posle raznih natezanja oko spoljne politike.“⁶

Šta se dešavalo te 1967? Razvoj događaja na Bliskom istoku u drugoj polovini šezdesetih godina se pogoršavao. Na izraelsko-sirijskoj granici i u vazdušnom prostoru iznad dve zemlje vođen je neobjavljen rat, a bilo je čarkanja i na jordanско-izraelskoj granici. Granicu prema Egiptu, zapravo gotov čitav prostor Sinaja, obezbeđivale su trupe Ujedinjenih nacija, „plavi šlemovi“ koji su u tom regionu bili stacionirani posle neuspeha anglo-francusko-izraelskog napada na Egipat 1956. U međuvremenu je Egipat znavljao svoje oružane snage, uz podršku SSSR-a, ali i Jugoslavije. Naserov neuspeh da održi na okupu Ujedinjenu Arapsku Republiku zamenjen je drugim pristupom – novembra 1966. zaključuje se vojni sporazum između Egipta i Sirije, kojem se krajem maja 1967. priključuje i Jordan. Pretpostavljeni cilj ovog grupisanja postao je sasvim očigledan – sredinom maja Naser šalje egipatske trupe na Sinaj, 17. maja zahteva od Ujedinjenih nacija da povuku trupe iz zone razgraničenja, a 22. maja blokira ulaz u Akabski zaliv. Izrael se opredeljuje da predupredi dalji razvoj i 5. juna otpočinje napad na susede, onesposobljavajući već prvog i drugog dana rata avijaciju arapskih zemalja. Tokom šest dana ratovanja, izraelske trupe su značajno napredovale na sva tri fronta. Ka Egiptu, zauzele su oblast Gaze, čitav Sinaj i prodrle do Sueckog kanala. Ka Jordanu, zauzet je čitav Jerusalem. Ka Siriji, Golanska visoravan. Za samo nekoliko dana, arapske armije su izgubile 70% vojne opreme i imale 30.000 žrtava. Ova munjevita kontraofanziva je predstavlja veliko iznenađenje za protagoniste. Jugoslavija je već 5. juna izrazila punu podršku Egiptu i drugim arapskim zemljama i osudila „agresiju Izraela... instrument imperijalističke politike sila i pritiska na suverene arapske zemlje... Vlada i narodi SFRJ izražavaju svoju punu podršku Ujedinjenoj Arapskoj Republici i ostalim zemljama u njihovom suprotstavljanju agresiji i učiniće sve da pomognu njihovu pravednu borbu“⁷. Sama osuda, međutim, nije mogla zaustaviti napredovanje izraelske vojske i dovela je do najvećeg približavanja Jugoslavije Istočnom bloku od raskida 1948. Tito je, naime, dobio poziv za zajednički sastanak sa šefovima socijalističkih država i partija koji je hitno sazvan u Moskvi, na koji je otišao 9. juna, gotovo bez priprema i konsultacija sa drugim kreatorima jugoslovenske spoljne politike. Na sastanku održanom istog dana doneti su važni zaključci i stvoreno je saglasje svih blokovskih država sem Rumunije, u kojem je učestvovala i Jugoslavija, da se od Izraela, pod pretnjom prekida odnosa, zatraži hitno povlačenje sa okupiranih teritorija.

⁵ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 60.

⁶ S. Đukić, *Slom srpskih liberala*, 314.

⁷ Cit. prema: Aleksandar Lebl, *Prekid odnosa SFRJ – Izrael 1967. godine*, Tokovi istorije, 1–4/2001, 48. Više o krizi: Dragan Bogetić, *Arapsko-izraelski rat 1967. godine i jugoslovensko-američki odnosi*, Istorija 20. veka, 1/2009, 101–114; Aleksandar Životić, *Jugoslavija i kriza na Bliskom istoku 1967–1968 godine*, u: 1968: Četrdeset godina posle, INIS, Beograd 2008, 51–67.

Obavezavši se na безусловnu pomoć arapskim državama, mimo volje bivšeg i aktuelnog ministra spoljnih poslova (Koče Popovića i Marka Nikezića) kao i drugih uglednih diplomata (Miše Pavićevića i Veljka Mićunovića), o toku sastanka i donetim odlukama Tito je obavestio saradnike po povratku u Beograd na zajedničkoj sednici Predsedništva i Izvršnog biroa CK SKJ 11. juna 1967. Znajući da SSIP nije oduševljen njegovim boravkom u Moskvi bez prethodnih konsultacija, Tito je na sednici objasnio partijskom vrhu okolnosti pod kojima je preuzeo to hitno putovanje i zatražio podršku:

„Ima jedna stvar koju ja hoću danas ovdje da postavim. To je pitanje nerazumijevanja sa mnogih strana, a naročito nekih drugova iz vrhova naše Partije. Postavljaju se pitanja, pa čak i onda kad se znalo i kad smo se dogovorili, zašto se ide tamo, kako je to moguće i slično. Drugovi, da vam ovdje otvoreno kažem: ako tako budu tekle stvari, ako kod nas ne bude jedinstvenog gledanja na pitanje obrane naše zemlje, ako će se stalno sumnjati da ja tamo nešto sa Rusima dogovaram – onda vam mogu kazati da ja neću otići, ali će morati ići oni koji se ne slažu s takvom linijom. Ne mislim na to da ja sam nešto diktiram, nego ja ću ići i pred Skupštinu. Ja ne mogu biti na tom mjestu, ako ne poduzimam sve što je neophodno, jer sam odgovoran za to da naša zemlja može mirno raditi i mirno vršiti svoju funkciju... Ja sam u Moskvi veoma energično insistirao da borba arapskih naroda nije samo njihova, da je to prvi front svih socijalističkih i progresivnih snaga protiv imperijalizma. Jer, primjetio sam da su u diskusiji neki predstavnici socijalističkih zemalja, koji su do sada dobro govorili, prilično jednostrano istupali iznoseći pojedine greške Arapa, a da u isto vrijeme nisu ništa rekli o imperijalističkim planovima. Ja sam htio da se ljudi malo razdrmajaju, i to je prilično utjecalo da su poslije napustili ta uska shvaćanja. Što se tiče lagera, njega nitko nije spomenuo. I zbilja, ako bi se sada ovdje pitalo tko je bio inicijator odluka u Moskvi, moglo bi se reći da smo mi to bili. Postavlja se pitanje da li mi, kao nesvrstana zemlja, možemo biti po strani u sukobu na Bliskom istoku. S padom arapskih zemalja, ne bi bilo više ni nesvrstanosti. U Africi je ionako već sve slabo, a Indija se nalazi pod jakim pritiskom. Što će onda ostati od nesvrstanosti ako se mi ne suprotstavimo kad se radi o tome da se likvidiraju nezavisne zemlje i da se u njima promijene režimi? Mi moramo učiniti sve što je potrebno da se male zemlje, koje se sada nalaze pred opasnošću, jače mobiliziraju i da ponovno povedu jednu snažniju ofanzivu protiv imperijalista. Ja sam rekao u Moskvi da Izrael za nas predstavlja sporedno pitanje, jer je pijun u rukama imperijalista koje trebamo imati u vidu. Kad se to ima na umu, onda svaka uskogrudnost i pričanje o ulasku u lager predstavlja glupost. Kako možemo mi, koji smo se toliko godina nosili sa svakakvim đavolom, odjedanput postati nečiji pijun ili lagerski privjesak?“⁸

Iako zapisnik svjedoči da je na sednici usvojen zaključak u kojem je u celini prihvaćen Titov „izveštaj o aktivnosti na sednici rukovodilaca socijalističkih zemalja“, memoarska svjedočenja govore o izraženom neslaganju nekoliko uticajnih članova CK (od 18 prisutnih neslaganje su izrazili Mijalko Todorović, Dobrivoje

⁸ AJ, KPR 837, II-3-a-1. Stenogram izlaganja druga Tita na sjednici Predsjedništva i Izvršnog biroa CK SKJ u Beogradu. 11. juna 1967, u: Zvonimir Despot, *Tito, Tajne vladara*, Večernji, Zagreb 2009, 120–121.

Radosavljević, Nijaz Dizdarević, Avdo Humo, Krste Crvenkovski, Lazar Koliševski i Slobodan Milosavljević).⁹ Sve u svemu, ovo je možda bio jedini trenutak kada se Tito susreo sa otporom partijske i državne birokratije, i možda istinski trenutak za proučavanje odnosa snaga u kreiranju spoljne politike. Titov postupak je bio motivisan, pre svega, potrebom da pruži podršku Egiptu, jednom od stožera nesvrstavanja, i Naseru, svom najbližem spoljnopolitičkom partneru. Naser je, uzdrman očitim egipatskim vojnim porazom, ponudio ostavku na sve funkcije, i Tito je bio nameran da učini sve u svojim moćima da pomogne njegovo održavanje na vlasti. I ne samo što je bio nespreman da pusti Sovjete da podrže arapske zemlje i Nasera, već je žurio da isprednjači.¹⁰

Neopterećena ovim багаžom jugoslovenska diplomatija je držala da SFRJ nema razloga da vodi „krstaški boj“ protiv Izraela, budući da ne može iz njega izvući opipljiv probitak, a da može pogoršati odnose sa zapadnim državama, pre sve sa SAD. Partijska oligarhija je, s druge strane, strahovala od naglog približavanja Sovjetskom Savezu i komunističkim partijama, bez konsultacija sa partijskim telima zaduženim za međupartijsku komunikaciju. Ipak, o stepenu kojim je Tito dominirao u kreiranju spoljne politike možda najbolje govori hronologija događaja posle sastanka na kojem je Titova linija doživela određeno protivljenje. On je ocenio da „s Izraelom treba odmah prekinuti odnose, ili večeras ili sutra ujutro.“¹¹ U zapisniku sa sednice IK CK usvojena je preporuka „da bi SIV trebalo da saopšti Vladi Izraela da će Jugoslavija, u slučaju odbijanja povlačenja njegovih snaga sa okupirane teritorije, prekinuti diplomatske odnose.“ Sednica SIV-a je održana istoga dana u 17 časova. U 22.30 izraelski poslanik je u SSIP-u primio protestnu notu u kojoj se pretilo prekidom diplomatskih odnosa ukoliko se ofanzivne akcije ne obustave. Koča Popović, tada potpredsednik Republike, odaslan je u diplomatsku misiju u Kairo, a sovjetskim avionima koji su nosili oružje Naseru je odobren prelet i sletanje radi dopune goriva na jugoslovenskim aerodromima.¹² Jugoslovenska diplomatska predstavništva su 12. juna upoznata da predstoji prekid odnosa sa Izraelom, koji je i realizovan 13. juna u 15.10 časova. Ovakva ekspeditivnost svedoči o lakoći sa kojom je Tito prevladao otpore sopstvenom viđenju bliskoistočne krize. Ona takođe govori ne samo o slabosti „sipovske linije“ jugoslovenske spoljne politike, već i o Titovom monopolu u formulisanju „partijske linije“ spoljnopolitičkog planiranja. Nakon što je kratkotrajna kriza prevladana, ustalio se kurs bezrezervne podrške arapskim zemljama, Tito je nastavio da se nesmetano sastaje sa upravljačima Varšavskog pakta, u Budimpešti, pa ponovo u Moskvi (u prilogu su dati izvodi iz transkripata sa ovih zasedanja). Do sredine oktobra sastavljen je odbor društveno-političkih organizacija za pomoć žrtvama agresije na Srednjem istoku, preko kojeg je dalje institucionalizovana pomoć uručena Egiptu i drugim arapskim zemljama.¹³

⁹ Videti: R. Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije*, 223; D. Čkrebić, *Pogled iskosa*, 132–133.

¹⁰ A. Životić, *Jugoslavija i kriza na Bliskom istoku 1967–1968 godine*, 55–60.

¹¹ P. Simić, Z. Despot, *Tito – Strogo poverljivo: arhivski dokumenti*, 238.

¹² O Popovićevoj misiji u: A. Životić, *Jugoslavija i Suecka kriza 1956–1957*, 55–56.

¹³ Videti: A. Lebl, *Prekid odnosa SFRJ – Izrael 1967. godine*, Tokovi istorije, 1–4/2001, 61.

Na pomenutoj sednici u Beogradu Tito nije branio samo svoju bliskoistočnu politiku, već i sopstveni primat u definisanju jugoslovenske spoljne politike prema Istočnom bloku, a pre svega Sovjetskom Savezu. Odnosi sa SSSR-om su predstavljali ne samo izvor njegove najveće brige, već upravo njegov spoljnopolitički rezervat. Mirko Tepavac kaže da je „komuniciranje s njim bilo uistinu jednostavno, pa i ugodno. Samo kada se radilo o odnosu prema Rusima umeo je da zahteva promenu predloga, ponekad i da se ljuti na saradnike. Obično zato što su predlozi SIP-a bili „tvrđi“ prema Rusima nego što je on želeo. Računao je da ih poznaje bolje nego drugo – što je, uostalom, bilo i tačno – ali i zato što je bio ideološki opterećen kada su oni u pitanju. Samo je u retkim slučajevima bio prema Rusima oštiji nego što su bili njegovi diplomatski saradnici“. ¹⁴ „Odavno sam dobro znao“, prisećao se Veljko Mićunović, koji je u dva navrata predstavljao Jugoslaviju u Kremlju, „do koje mjere drug Tito poklanja pažnju našim odnosima sa SSSR-om, odnosno tome ko će našu zemlju predstavljati u Moskvi. Od konstituisanja Jugoslavije kao nezavisne države drug Tito je sam određivao jugoslovenskog ambasadora u Moskvi, tu mu se niko nije „mješao“. ¹⁵ Tito se smatrao odličnim poznavaoцем prilika u Sovjetskom Savezu, u koji je posle 1956. putovao ravno dvanaest puta (2–21. decembar 1962, 8–9. jun 1964, 18–30. jun 1965, 25. oktobar 1966, 27–31. januar 1967, 9. jun 1967, 1–9. novembar 1967, 28–30. april 1968, 5–10. jun 1972, 12–15. novembar 1973, 16–23. august 1977, 16–21. maj 1979).

Marko Nikezić je smatrao da je ovaj specijalan status imao duboku psihološku pozadinu: „Vaspitanje, ruski uticaj, rano je prestao da bude sposoban za promene. To je istorijsko, biološko, psihološko pitanje. On se tukao u okviru Kominterne i bio je srećan kada je došlo do pomirenja. Voleo je taj svoj visoki položaj u međunarodnom radničkom pokretu i van toga nije video svoje mesto. Kad je hteo da me opomene, rekao bi: „Ono je imperijalizam, a ovo je socijalizam, makar sa nedostacima.“ To mi je govorio još dok sam bio ambasador u Americi; smatrao je da branim Amerikance. Smelo je ušao u sukob sa Rusima, ali mu je kasnije ogromno laknulo. Dok sam bio predsednik u Srbiji, kaže mi: „Tu se govori da ja šurujem sa Rusima. Kako možete govoriti tako kada sam ja prvi digao zastavu borbe protiv njih?“ Uveravao sam ga da niti sam ja, niti neko u Ce-Ka tako rekao. Zaista, nikada nije došlo do takve formulacije, ali je u nečemu bio u pravu: postojao je jedan osećaj, i to recimo široko u Ministarstvu inostranih poslova, da je on pod uticajem Rusa.“ Sa druge strane, Tito je smatrao da SSIP generiše negativne odnose prema SSSR-u: „Predsednik je mislio da suviše sipamo vodu u njegovo vino (...) Treba pažljivo proučiti tu 1962. godinu, na koju se stalno vraćam sa današnjom glavom. Tito dolazi iz Moskve i partijskom aktivu Beograda kaže: 'Treba izbiti antisovjetizam iz glava naših kadrova.' Znači, antisovjetizam postoji i treba ga izbiti iz glava.“ ¹⁶

Krizni odnosi sa Sovjetskim Savezom predstavljali su, u tom smislu, poseban izazov za Titov državnički legitimitet i čest kamen kušnje. Posle Informbiroa,

¹⁴ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 60.

¹⁵ V. Mićunović, *Moskovske godine 1969–1971*, 35.

¹⁶ S. Đukić, *Slom srpskih liberala*, 314–316.

ovi odnosi, naoko stabilizovani Beogradskom i Moskovskom deklaracijom, uvek su zadržali određeni element nepredvidivosti.¹⁷ Tako je bilo i tokom „varljivog leta 1968“ i zaoštavanja odnosa unutar sovjetskog lagera, izraženog sve češćim moskovskim kritikama, a zatim i osudama spram držanja novog čehoslovačkog rukovodstva predvođenog Aleksandrom Dubčekom. Tito je bio dobro informisan o razvoju ove situacije, budući da je boravio u SSSR-u u vreme kada je Centralni komitet češke komunističke partije obznanio Akcioni program od maja 1968, jedan od ključnih dokumenata „praškog proleća“, te je bio u prilici da posmatra reakciju Brežnjeva. Sovjetski vođa je ocenio program kao „stimulisanje kontrarevolucije“, što je bila ocena sa kojom se Tito nije složio, ali nije našao za shodno da demantuje sagovornika.¹⁸ Sva je prilika da nije ni obratio veliku pažnju na ovaj razvoj događaja, tim pre što je situacija u zemlji nametala druge prioritete. Kada je sredinom jula situacija postala veoma ozbiljna i kada je bilo jasno da sovjetska intervencija u Čehoslovačkoj postaje realna mogućnost, Tito je reagovao. Ističući važnost nemešanja u unutrašnje prilike socijalističkih država, CK SKJ je naglasio štetu od intervencionističke politike. Sam Tito je prihvatio poziv da poseti Prag, gde je 8–9. avgusta razgovarao sa Dubčekom, sugerišući mu unutrašnje poteze kojima bi razgraničio pitanje socijalističkog pluralizma od mera koje bi mogle voditi jačanju antikomunističkih elemenata. Bilo je, međutim, prekasno. Desetak dana po Titovom odlasku, u noći 20/21. avgusta 1968. trupe Varšavskog pakta (osim Rumunije) intervenisale su i okupirale Čehoslovačku. Dubček i njegovi saradnici prebačeni su u Moskvu.¹⁹

Ova intervencija je predstavljala veliki izazov za Jugoslaviju. Da bi ostala dosledna dotadašnjim stavovima, morala joj se bezrezervno i svim sredstvima suprotstaviti. Jugoslavija je, međutim, 1968. bila blizak saradnik SSSR-a, isticala se oštrom kritikom američkog intervencionizma, militarizma i imperijalizma u Vijetnamu, i bliskom vojnom saradnjom sa Sovjetskim Savezom. Redefinisati ove pozicije preko noći nije bilo lako, već potencijalno opasno, posebno u situaciji kada je izgrađivana nova sovjetska doktrina opravdanosti vojne intervencije unutar socijalističkog sveta, na očigled američke administracije koja je bila nemoćna ili nevoljna da je predupredi ili zaustavi.²⁰ Bez adekvatnih bezbednosnih garancija, Jugoslavija je morala da redefiniše svoj stav. Težinu ovog preloma, o kojem svedoči Mirko Tepavac, dobro odražava atmosfera „u raspravi povodom ruske okupacije Čehoslovačke 22. avgusta 1968, na hitno sazvanoj zajedničkoj sednici oba predsedništva, države i partije. Na toj sednici oštro je kritikovana odbrambena koncepcija tadašnjeg

¹⁷ Đoko Tripković, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi i promena na sovjetskom vrhu 1963–1964*, Istorija 20. veka, 1/2009, 107–123; Đoko Tripković, *Odnosi između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1965–1967*, Istorija 20. veka, 1/2010, 133.

¹⁸ Detaljno videti: Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi u svetlu vojne intervencije u Čehoslovačkoj*, u: 1968 Četrdeset godina posle, INIS, Beograd 2008, 132–133.

¹⁹ *Akční program KSČ*, <http://www.sds.cz/view.php?cisloclanku=2008040901>

²⁰ Đoko Tripković, *Međunarodni položaj Jugoslavije i vojna intervencija u Čehoslovačkoj 1968*, Istorija 20. veka, 1/2008, 115–129; Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u svetlu vojne intervencije u Čehoslovačkoj*, Istorija 20. veka, 2/2007, 89–10; Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi u svetlu vojne intervencije u Čehoslovačkom*, u: 1968 Četrdeset godina posle, INIS, Beograd 2008, 132–133.

državnog sekretara narodne odbrane Ivana Gošnjaka, ali i Tita lično kao vrhovnog komandanta. Upravo je Koča tada uputio kratak, ali najžustriji prekora i generalima i Vrhovnom komandantu što je, videlo se, Titu bilo krajnje neugodno. Ja sam u toj raspravi govorio kao najodgovornije lice severne pokrajine. Tako sam se i ja, sticajem tih okolnosti, našao među kritičarima. A Tito, kao što je poznato, nije bio ljubitelj kritike na svoj račun.“ Tito je prekore primio „ćutke, smrknuta lica. U stvari, nije ni teo, niti je mogao reći da kritičari nisu bili u pravu.“²¹ Sam Koča Popović je incident ovako opisao: „Posle sovjetske invazije na Čehoslovačku, kad smo imali dovoljno razloga da brinemo i za sopstvenu sudbinu, ispostavilo se da u graničnim područjima prema zemljama istočnog lagersa, nismo imali vojsku spremnu da brani zemlju. Tadašnji vojni ministar, Ivan Gošnjak, svakako ne na svoju ruku, već je bio prebacio pojačanja prema zapadnim granicama ... sukobili smo se, valjda prvi put tako direktno, oštro. Na proširenoj sednici Politbiroa, održanoj posle ulaska sovjetski trupa u Prag, gde sam bio pozvan, rekao sam da smatram nedopustivim to što je učinio Gošnjak: u vreme povećanih opasnosti sa Istoka prebacuje jedinice prema Zapadu odakle nas niko ne ugrožava. Na taj moj prigovor Tito je u dva maha uzvikivao; 'dosta više tog filozofiranja'. Na to sam u sebi odlučio 'dva puta sam to progutao, treći put neću. ... ustajući od stola, dobio sam 'tražim pravo na glupost'. Prešao je, dosta elegantno, preko cele stvari.“²²

Očigledno, ni ovakav oblik protivljenja nije demonstrirao da je u spoljnoj politici sem Titovog važno još nečije mišljenje. Čehoslovačka kriza je pokazala da Tito može da izdrži kritiku diplomatskog vrha. Njegova suverenost u održavanju „specijalnih odnosa sa SSSR-om“ nijednog trenutka nije dovedena u pitanje. Partijski i državni vrh se u kriznom trenutku okupio oko Tita, nadajući se da će njegova energična reakcija otkloniti opasnost od moguće sovjetske intervencije. Kadrovskim promenama u vrhu SSIP-a, koji 1968. napušta Marko Nikezić, nastojao se i u ovu instituciju uvesti 'vojnički duh': „Tepavac, nema više razmišljanja, javi mi se da preuzmeš dužnost“, kaže Tito Nikezićevom nasledniku. „Primio me je nekoliko dana posle toga i saopštio, kratko i kategorično: „Veza neposredno sa mnom: imaš pravo da odabereš neposredne saradnike: meni se direktno obraćaj za sve teškoće na koje naiđeš.“²³ Pravo na odabir saradnika, međutim, bilo je relativno. Tepavac je imao velike muke da ubedi Tita da reaktivira i za ambasadora u Moskvu pošalje Veljka Mićunovića, kome je šef države vrlo dobro pamtio incident iz Kaira. Ipak, Mićunović je poslat u Moskvu u sklopu formulisanja tvrdog stava prema Sovjetima. Posle invazije, Tito „sovjetskom ambasadoru, koji mu je doneo obrazloženje, nije ponudio ni da sedne, izričući oštru osudu toga postupka Moskve. Ali je već Gromiku, godinu kasnije, rekao da je Čehoslovačka za nas prošlost i da „sada treba gledati napred“.²⁴

Sam Tito je insistirao na umerenosti prema SSSR-u. Septembra 1971. Jugoslaviju je posetila sovjetska državno-partijska delegacija sa Brežnjevom na čelu. U napetoj atmosferi Brežnjev je optuživao Jugoslaviju. „Obraćao se, zatim, sve češće

²¹ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 127–128.

²² A. Nenadović, *Razgovori sa Kočom*, 121–122.

²³ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 129.

²⁴ Isto, 60.

Titu lično (govorio mu je ti, Broz, bez titule), prigovarao mu da se brine samo da ne povredi Zapad, 'a odnose sa nama svodiš na tople pozdrave za Oktobarske jubileje'. U teatralnom gnevu, lupio je po stolu kutijom cigareta, koje su se rasule skoro Titu u krilo. Zatim je ustao, što je značilo da je sednica završena! Tako s Titom niko nije razgovarao, niti je on tako razgovarao s nekim drugim. Tito je ostao smrknut i leden, a mi, svi ostali, kao pokisli posle njihovog odlaska.²⁵ U nastavku pregovora, Tepavac je odlučio da stane u odbranu jugoslovenske nezavisnosti, insistirajući na tekstu zajedničke izjave:

Tepavac: Moram da konstatujem da ukoliko ovo što predložimo ne bi ušlo u izjavu, suverenitet Jugoslavije ne bi uopšte bio ni pomenut u tekstu.

Brežnjev (oštrim tonom): Vi idete isuviše daleko. Kako možete vi meni da diktirate takve stvari? Zar vi sumnjate u moj odnos prema suverenitetu Jugoslavije? Onda bi Tito mogao da mi kaže da odmah odem kući.

Tepavac: Ja vama ništa ne diktiram. Samo konstatujem važnost ovog pitanja i predlažem da u tekst uđu principi na kojima mogu da se temelje jugoslovensko-sovjetski odnosi.

Katušev: Drug Tepavac dovodi u sumnju naše zajedničke dokumente.

Tepavac: Više puta sam vam rekao – ako se rešimo na kratko saopštenje, može ostati samo pominjanje dokumenta. U široj Izjavi kao što je ova, treba da se nađe mesto za preciziranje principa na kojima se zasnivaju naši odnosi. Potrebno je da u ovom tekstu potvrdimo vrednosti svih ranijih dokumenata.

Mićunović: Mi smo takav tekst potpisali još pre 15 godina. Tu nema ništa novo i to ovde treba samo ponoviti.

Brežnjev: Nemojte da se žurite, dajte našu poslednju deklaraciju iz 1965, da je uporedimo s onom iz 1955. U njoj je sve bolje napisano, jače napisano.

Kardelj: U normalnim okolnostima mogli bismo zapisati samo naše ranije zajedničke dokumente. Međutim, posle dužeg vremena se sastajemo i trebalo bi da unesemo principe naše saradnje.

Brežnjev: Nisam trgovac, ali šta smeta i nedostaje u ovom tekstu?

Tepavac: Suverenitet.

Katušev: Zašto vi ne prihvatate ovu formulu?

Tepavac: Zato što je to vaša klasična formula. Važeća za zemlje članice Varšavskog ugovora. Jugoslavija nije članica Varšavskog ugovora!

Katušev: Šta vi hoćete? Mi smo komunisti, a i vi. To je naša politika. Svi ti principi o kojima govorite su vaša politika, a ovi koje mi predlažemo su naša. Toga je uvek bilo i našim dokumentima.

Tepavac: Zašto onda nećete da prihvatite osudu hegemonije i strane dominacije, koja se nalazi u svim našim dokumentima?

Kardelj: Da napravimo kratko saopštenje.²⁶

Posle oštre polemike sa Brežnjevom i njegovim saradnicima oko komini-ke, Tepavcu je prišao „Tito, mirno, ali oporo: Nije trebalo onako da odgovaraš Brežnjevu. Uzvratilo sam: Neko je morao. Ja sam mislio da ćete vi.“ Na to je Tito,

²⁵ Isto, 140. – Veljko Mićunović ovu posetu opisuje na manje dramatičan način: V. Mićunović, *Moskovske godine 1969–1971*, 145–155.

²⁶ *Zabeleška o razgovoru jugoslovenske i sovjetske delegacije*, u: A. Nenadović, Mirko Tepavac, 238–239.

umorno i rezignirano, ali opet sa suzdržanom ljutnjom: „Ne znaš ti njih“.²⁷ Tito nije odobravao snažna istupanja svojih spoljnopolitičkih saradnika ukoliko nisu bila unapred dogovorena. Takvu vrstu inicijative je obeshrabrivao, što ličnom intervencijom, što usložnjavanjem načina na koji je formulisana spoljna politika. Na zajedničkom sastanku državnog i partijskog vrha juna 1972. zaključio je da „mi moramo zbilja gledati sa klasne revolucionarne pozicije i našu spoljnu politiku... Drug Tepavac, on je dužan da se savetuje sa drugovima starijim koji se već dugo vremena bave tim pitanjima i poznaju međunarodnu situaciju, bez obzira da li je on unutar izvesnoga foruma ili nije. To će dobro doći, to je samo pomoć, i tako ćemo mi najbolje našu spoljnu politiku u povoljnom pravcu usmjeravati... Krupna je stvar spoljna politika, naročito u tim današnjim međunarodnim odnosima, koji nam nisu baš sasvim jasni šta će biti.“ Na istom sastanku, Tito nije krio zazor od prozapadnih stremjenja jugoslovenske diplomatije, što je doživljavao kao „znak nepovjerenja, i prema meni, i prema svima nama koji stojimo na poziciji da moramo imati dobre odnose sa Sovjetskim Savezom, sa socijalističkim zemljama, sa svim zemljama, pa i sa zapadnim zemljama imamo dobre odnose, a ne sada da li ćemo na Zapad, da li ćemo na Istok.“²⁸ Sa krahom srpskog rukovodstva 1972. ostavke na državne funkcije dali su ne samo Marko Nikezić, već i Mirko Tepavac i Koča Popović, čime su potencijalni nosioci „prozapadnih stremjenja“ prestali da utiču na oblikovanje jugoslovenske spoljne politike, a Titova arbitražna uloga neće biti dovedena u pitanje do kraja njegovog života.

Tito i Brežnjev na lovištu u Karađorđevu 1971.

²⁷ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 141.

²⁸ P. Simić, Z. Despot, *Tito - Strogo poverljivo: arhivski dokumenti*, 311.

Nesvrstani od Lusake do Kolomba

Premda je sa lakoćom prevladavao moguće alternative sopstvenom viđenju spoljne politike Jugoslavije, Tito je u sedamdesete godine ušao fizički oslabljen. „Uz svu spoljnu, mentalnu i fizičku vitalnost, vremenom se dalo primetiti da su njegove mogućnosti na silaznoj putanji. U poslednjem periodu Tito više nije bio na visini zamršenih dilema. Čekao je da vidi šta je jače i šta ima širu podršku, a pre svega šta slabi, a šta jača, njegovu neprikosnovenu arbitrarnost. Sve ga je više zaokupljala spoljna strana stvari; sve lakše se dao impresionirati odama i komplimentima ... Tito nije, pogotovo ne u poznijim godinama, bio lucidni vizionar, ni autor nosećih projekata, niti dalekovidni idejni inspirator. On je, pre svega, bio pragmatičar, arbitar ponuđenih projekata. A iznad svega, vešti kadrovski selektor.“²⁹ Držeći se oprobane formule, nastojao je da prevlada spoljnopolitičke krize kroz dalju institucionalizaciju nesvrstanosti. U Beogradu je 8–12. jula 1969. održan konsultativni sastanak specijalnih predstavnika 50 nesvrstanih zemalja, uz sedam posmatrača, na kojem je ugovoren pripremni sastanak u Dar El Salamu, gde je zaključeno da se treća konferencija nesvrstanih održi pre 25. zasedanja Generalne skupštine UN, u Lusaki, prestonici Zambije. Dobro osetivši da se, prijemom velikog broja članica iz tzv. Crne Afrike, težište interesovanja zemalja članica okreće ka pitanju dekolonizacije i neokolonijalizma, veran svom imidžu svetskog putnika, početkom 1970. uputio se na još jedno putovanje mira po Africi, tokom kojeg je posetio Tanzaniju (26. januar–2. februar), Zambiju (2–9. februar), Etiopiju (9–12. februar), Keniju (12–20. februar), Ugandu (20. februar), Sudan (20–23. februar), Ujedinjenu Arapsku Republiku (23–25. februar) i Libiju (25–27. februar), tako da je u Lusaki krajem iste godine mogao da se oseća kao da je među svojim. *Galeb* je konačno otišao u više nego zaslužnu penziju, budući da je Tito savladao svoju averziju prema letenju, što je ubrzalo diplomatsku interakciju i olakšalo sprovođenje njegovih kompleksnih itinerera. „Na velikom mitingu, posle sletanja iz Tanzanije u Zambiju, oduševljeno dočekan, Tito je, pošto je okupljeni narod pozdravio u ime Jugoslavije, nastavio: „Donosim vam srdačne pozdrave i naroda Zambije! (U Zambiji!) Shvativši po reagovanju prisutnih, da se zabunio, odmah je, smejući se, produžio: „Eto koliko ste bliski jedni drugima po izrazima simpatija prema Jugoslaviji, da čovek ne može biti siguran u kojoj se od vaših zemalja nalazi.“ Kao da se i njemu samom dopalo što se zabunio.“³⁰

Održana 8–10. septembra 1970, uz puno učešće 54 zemlje i 9 zemalja posmatrača, konferencija u Lusaki iznedrila je veliki broj dokumenta. Osim Deklaracije o miru, nezavisnosti, razvoju, saradnji i demokratizaciji međunarodnih odnosa i Deklaracije o nesvrstavanju i ekonomskom progresu, doneto je 14 posebnih rezolucija, od kojih je jedna, posvećena jačanju uloge nesvrstanih zemalja, imala cilj da spreči novu paralizu pokreta. Odlaskom Nehrua, Nkrumaha i Sukarna sa svetske scene, i odlukom Nasera da ne prisustvuje ovom skupu, dugoveki Tito je ostao jedini prominentni osnivač i neka vrsta simbola kontinuiteta pokreta, kojem su se pribli-

²⁹ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 145–146.

³⁰ Isto, 145.

žavali Indira Gandhi, Moamer Gadafi, Sirimavo Bandanaraike, Kenet Kaunda i drugi. To mu je omogućilo da u Lusaki igra zapaženu ulogu, pre svega pomiritelja suprotstavljenih interesa država članica. Jedan od takvih odnosio se na konflikt između Kipra i većeg broja arapskih država članica: „Makarios je došao kod Tita i rekao: Ja ću napustiti sednicu jer je Avganistanac predložio da u dokument ne uđe ništa o Kipru.“ Indira kaže: Šta ćemo da radimo, kada je zasedanje gotovo? Jedino vi tu nešto možete učiniti. Tito poziva Nimeirija i pita ga: Šta vi hoćete, šta radite? A on stoji mirno i kaže: Svi Arapi smatraju da to ne treba da uđe, a Tito odgovara: Pa jeste li ljudi, zar ne vidite da je to diverzija Atlantskog pakta, jer Makarios se bori protiv baza? Kasnije Nimeiri obaveštava Tita da je skoro sve ubedio da se deo o Kipru ubaci.³¹ Po povratku u Jugoslaviju, izveštavajući Predsedništvo o nastupu u Lusaki, Tito je rekao: „Vi znate da je ubrzo posle Kairske konferencije, od strane većine nesvrstanih zemalja došlo do jednog pasivnog odnosa ... nastao je vakuum koji je trajao više od šest godina ... Prorican je neuspjeh konferencije ... mogu da kažem da su ljudi bili malo razočarani što Naser nije došao ... To je bila jedna tendencija miniranja težnji da se na neki način oslabi efekat skupa nesvrstanih. No, na Konferenciji su bili takav štimung i jedinstvo da se nije mnogo odrazio nedolazak šefova arapskih zemalja. To je, ipak, sve vrlo dobro uspjelo.“³² Nesvrstavanje je postalo ne samo deklarativan nego i suštinski obrazac ponašanja socijalističke Jugoslavije u međunarodnim odnosima. U periodu posle trećeg samita ustaljuje se ritam nesvrstavanja. Konferencija ministara se sastala u Džordžtaunu 8–11. avgusta 1972, pripremni komitet za naredni samit održan je u Kabulu 13–15. maja 1973, a naredni samit predviđen je za septembar 1973. u Alžiru. „Uloga nesvrstanih je bila čisto deklarativnog karaktera do sada“, ocenio je Tito 1972. „Prema tome, tu mi treba da budemo apsolutno inicijatori, bez obzira na to što se neće neki s nama slagati.“³³

Zahvaljujući prevladavanju paralize pokreta, porastao je i broj prijava za članstvo, pa se tako u Alžiru 5–8. septembra okupilo 75 delegacija punopravnih članova, 9 posmatrača, 15 pokreta i 3 gosta. Usvojeni su Politička deklaracija, Ekonomska deklaracija i Akcioni program privredne saradnje. Po Đorđu Radenkoviću, Tito je ponovo bio „izmiritelj na samoj konferenciji. Kada se dogodila neprijatna čarka između bujno elokventnog Fidela Kastro i suviše nestrpljivog Gadafija, Tito je uspešno doprineo da se incident izgladi, uz obostranu dobru volju, na završnoj sednici u konferencijskoj dvorani; a čim je skup završen, Bumediten i premijer Kube lično su, peške, došli u vilu jugoslavenskog predsednika; prvi, da mu zahvali na svemu što je učinio za plodan rad konferencije i savlađivanje prolaznih nesporazuma; drugi – uz to, i na podršci afirmisanju Kube u nesvrstanom krugu.“³⁴ Akcent njegovog centralnog govora bio je na pitanjima nezavisnosti nesvrstanih zemalja: „Nezavisne zemlje ne traže ni od koga da im prizna pravo na ravnopravno učešće u rješavanju svjetskih problema. One su to pravo izvojevale, one to pravo imaju i čvrsto su riješene da ga koriste svojim jedinstvom, organizovanošću i akcijom. To zna-

³¹ Z. Štaubinger, *Maršal mira*, 232–3.

³² P. Simić, Z. Despot, *Tito – Strogo poverljivo: arhivski dokumenti*, 278.

³³ Isto, 308.

³⁴ Đ. Radenković, *Titovi susreti sa državniciima sveta*, 170.

či da one preuzimaju na sebe svoj dio odgovornosti i obaveza, kao jedan od najuticajnijih faktora za dalji razvoj međunarodnih odnosa, učvršćenje mira, bezbjednosti, nezavisnosti i ravnopravnosti, za ekonomski i društveni progres u svijetu“.³⁵

Tumačenje nesvrstavanja kao nezavisnosti uzdignuto je na rang jugoslovenske spoljnopolitičke doktrine: „Deklaracija naše nesvrstanosti bila je, u stvari, deklaracija naše nezavisnosti... Jugoslavija u to doba ne bi bila ni toliko otvorena, pa ni toliko demokratska koliko je bila, da nije bila nesvrstana. ...Bitno je, međutim, da je Jugoslavija uspevala da ne bude prosta projekcija, bespomoćni objekt nadmetanja velikih sila, uklještena između njih, nego aktivni akter zalaganja za nezavisnost i razvoj zemalja Trećeg sveta... Nije to samo bilo vešto taktiziranje, nego i produktivno poslovanje sa bezmalo celim svetom. ...jer ako nesvrstanost i nije imala preterano veliku težinu u celini svetskih odnosa, veoma je uveličavala pojedinačnu težinu Jugoslavije, kao evropske, nezavisne i uticajne zemlje. Šema je bila prosta, ali veoma delotvorna. Jugoslavija je mnogo, može se reći i presudno, doprinela tom aktivizmu (osobito posle Nehruove smrti) ali se sama najviše koristila njegovim rezultatima“, piše Mirko Tepavac. „Taj naš uži nacionalni interes bio je sretno usaglašen sa odnosom snaga u svetu, ali i sa državničkom – ne, dabome, preskromnom – Titovom ambicijom da kao vođa male zemlje igra veliku svetsku ulogu.“³⁶

Posle Tepavčeve ostavke i finalizacije rasprava koje su dovele do Ustava iz 1974, dolazi do punog izražaja simbolička i faktička nezaobilaznost Titove ličnosti u spoljnoj politici. Ministri ostaju tek sprovodioci njegove spoljnopolitičke agende. Istini za volju, on im ostavlja kreativan prostor, budući da ni vreme niti godine ne dozvoljavaju preterano uplitanje u konkretne probleme, ali potčinjeni uglavnom znaju da suptilno prevedu u praksu predsednikove ideje i misli. U ovakav kontekst odlično se uklopio novi izabranik za šefa diplomatije, Miloš Minić (16. decembar 1972 – 15. maj 1978). On je na vrh došao bez većeg iskustva u oblasti spoljne politike, što je brzo nadoknađivao: „To je bio danonoćni rad na kome je on, u pravom smislu te reči, izgarao. Mislim da je Tito koji se intenzivno bavio spoljnom politikom bio njime veoma zadovoljan.“³⁷ Minić se, u skladu sa ustavnim promenama, zalagao da u spoljnoj politici „podele odgovornost partijska, politička i državna rukovodstva zemlje i to republike i pokrajine svoj deo, slično kao što snose svoj deo Savezno izvršno veće, Savezna skupština, Predsedništvo SFRJ... Smatramo da Savezni sekretarijat mora da se prilagodi novim uslovima u federaciji koji su nastali sa reformom federacije 1971... toj reformi mora sve da se podredi, pa i Savezni sekretarijat za inostrane poslove. I SSIP mora da uvaži da su republike i pokrajine postale veoma važan faktor u spoljnoj politici.“ U decentralizaciji koja se sprovodila putem republičkih kadrovskih listi za savezne funkcije, morao se garantovati nužan kontinuitet: „Istovremeno isto tako otvoreno smo rekli: da postoji jedna spoljna politika Jugoslavije po Ustavu i čitavom sistemu političkih i drugih odnosa i federaciji.“³⁸

³⁵ J. B. Tito, *Govor na IV konferenciji šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja*, 12.

³⁶ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 160–163.

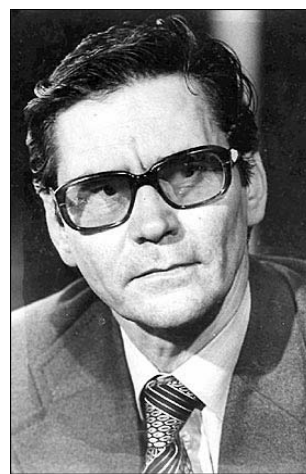
³⁷ D. Čkrebić, *Pogled iskosa*, 94.

³⁸ Miloš Minić, *Spoljna politika Jugoslavije 1973–1979*, Centar za političke studije, Novi Sad 1979, 30–31. Do ishoda svog mandata Minić će uvideti probleme koji nastaju iz republičkog ka-

Njen garant, po Miniću, bio je *Tito – neimar nesvrstavanja*: „Ukratko, Tito, kao dugogodišnji neumorni i dosledni borac za progres, revolucionar i državnik, u politici nesvrstanih vidi izvanredno značajan, dosadašnjim društveno-političkim razvojem sveta uslovljen, međunarodni faktor koji neumitnom logikom istorije vodi ka društvu, klasnom, ekonomskom, političkom, kulturnom i drugom menjanju sveta, ka izgradnji novih, pravičnijih, na slobodi i stvaranoj ravnopravnosti zasnovanih međunarodnih političkih, ekonomskih i drugih odnosa.“³⁹ Minić se angažovao u pretakanju ovih stavova u konkretnu politiku tokom pripremnih sastanaka koordinacionog biroa zemalja nesvrstanih u Havani marta 1975. i Alžiru maja 1976.

Miloš Minić
(16. decembar 1972 – 15. maj 1978) i njegov naslednik na mestu šefa diplomatije Josip Vrhovec (16. maj 1978 – 15. maj 1982)

Miniću je predstojao težak zadatak. Raslojavanja unutar nesvrstanih, koja su rasla godinama, kristalisala su se postepeno u jaz između „umerenih“ i „radikalnih“ država, koje su se polarizovale spram svog odnosa prema Sjedinjenim Američkim Državama. Jugoslavija, koja je u ovom pogledu dobrano evoluirala od Prve konferencije, na kojoj se i sama ubrajala u „radikale“, sada je nastojala da se ova podela prevaziđe. Minić je stoga upozoravao kolege ministre zemalja nesvrstanih u Alžiru: „Samo na bazi jačanja jedinstva i solidarnosti, međusobnog uvažavanja i prijateljstva, poštovanja i sprovođenja u život principa našeg pokreta, a na osnovi zajedničkih interesa – moguća je uspešna i udružena aktivnost nesvrstanih zemalja kao samostalnog i jednog od najvažnijih faktora u razvoju međunarodnih odnosa u našem vremenu.“⁴⁰ O pripremama za naredni samit i problemima unutar pokreta izvestio je i Savezno veće juna 1976: „Uprkos pozitivnih dostignuća i povoljnih kretanja u izvesnim područjima međunarodnih odnosa, brojne suprotnosti se zaoštavaju akcijama snaga imperijalizma i drugih snaga dominacije i eksploatacije, koje teže da zaustave proces korenitog menjanja međunarodnih odnosa, održe stare i stvore

driranja diplomatske i konzularne mreže. Njegov izveštaj u: P. Simić, Z. Despot, *Tito – Strogo poverljivo: arhivski dokumenti*, 454–456.

³⁹ *Tito – neimar nesvrstavanja*, u: M. Minić, *Spoljna politika Jugoslavije 1973–1979*, 368.

⁴⁰ Isto, 250.

nove odnose zavisnosti. Izvesno usporavanje detanta i oscilacije u odnosima između vodećih sila blokova nisu doveli u pitanje popuštanje zategnutosti ... ono nije, međutim, dovelo do očekivanih rezultata ... detant se nije proširio ni na sve oblasti međunarodnih odnosa, a najmanje na oblast razoružanja ... Na prvom mestu želim da istaknem da su pojačani pritisci na nesvrstane zemlje i druge zemlje u razvoju kao glavne protagoniste borbe za novi sistem međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa. U toku su intenzivne diplomatske, političke, ekonomske i druge akcije sa raznih strana protiv politike nesvrstanosti i V konferencije nesvrstanih zemalja ... Naša zemlja će se založiti da V konferencija nesvrstanih zemalja zauzme odlučne stavove radi ubrzanja rešavanja postojećih kriza i pružanja podrške i pomoći svim zemljama koje budu ugrožene u borbi za očuvanje i jačanje njihove nezavisnosti, kao i svim oslobodilačkim pokretima ... Jugoslavija će se kao i do sad zalagati da se razlike i sporovi prevazilaze jačanjem elemenata koji nas udružuju i ujedinjuju“.⁴¹

Nesvrstavanje je, uprkos ovim naporima, ostalo nedorečen projekat. Neprestani rast broja članova pokreta, koji je pred Petu konferenciju u Kolombu (Šri Lanka) dosegao 86 članica, 10 promatrača, 7 gostiju, odrazio se na unutrašnju stabilnost pokreta. Politička, ekonomska, pa i geografska raznolikost država članica urušavala je koheziju. Razlike između zemalja bile su ogromne – 16 članica imalo je godišnji nacionalni dohodak po glavi stanovnika veći od 1.000 dolara, a 12 članica manji od 100 dolara. Sa jedne strane stajao je Kuvajt sa 12.000 dolara godišnjeg dohotka po stanovniku, a sa druge Laos sa 60 dolara. Među nesvrstanim zemljama 21 je bila manja od 50.000 km², 16 veće od 1.000.000 km². Trideset država imalo je manje od 2 miliona stanovnika, a 4 preko 50 miliona. Članice su bile azijske, afričke i južnoameričke zemlje, sa tendencijom širenja na Evropu kako preko članica (Jugoslavija, Malta i Kipar), tako i preko gostiju i posmatrača (Švajcarska, Švedska, Finska i Austrija, Rumunija i Portugalija).⁴² Pored ovih razlika, koheziju pokreta su podrivali granični konflikti među članicama – između Somalije i Etiopije, Alžira i Maroka, Vijetnama i Kampučije, Libije i Čada, Ugande i Tanzanije. Tako su se prilike za posredovanje umnožavale, ostavljajući čak i Tita razočaranim. U razgovoru sa kraljem Nepala Birendrom požalio se tokom konferencije: „Ovo je dezintegracija. Kao da je vrag ušao u neke ljude, ne znam da li je krivo sunce, ova vrućina ili šta. Kažu da nekada sunce jako djeluje na pamet.“ Na opasku Birendira da konferencijske sale imaju sistem hlađenja, Tito je zaključio da to „ne pomaže ništa, čak i da nekoga metneš u duboko hlađenje neće biti ništa... Još nije zrelo“.⁴³

Tito je na konferenciji nastojao da pruži koncept sa prevazilaženje razlika njihovom eksteriorizacijom kroz osudu politike velikih sila: „Neke snage, umesto da prihvate pruženu ruku saradnje, ne odriču se pokušaja da pritiscima i miješanjem, pa i intervencijom silom, razbiju jedinstvo nesvrstanih ili neke od njih podrede svojoj politici. To se naročito ispoljilo u vrijeme priprema ove naše konferencije. Učestali su pokušaji podrivanja unutrašnje stabilnosti pojedinih zemalja i

⁴¹ Isto, 253–269.

⁴² Statistike okupljene u: I. Bratko, *Titovi putevi mira*, 32–35.

⁴³ Cit. prema: Z. Despot, *Tito. Tajne vladara*, 128–129.

njihovih vlada. Koriste se izvjesne razlike i sporovi među pojedinim nesvrstanim zemljama. Štoviše, ove snage pokušavaju da ih rasplamsaju kako bi u jednom tako značajnom trenutku našeg pokreta, paralisali akciju nesvrstanih zemalja ... Mi smo uvijek polazili od toga da su nesvrstane zemlje dio svijeta punog protivriječnosti i sukoba od čega ni same nisu imune, a da trpe posljedice svoje relativne nerazvijenosti. Politički i ekonomski problemi sa kojima se danas suočavaju nesvrstane zemlje najvećim dijelom su rezultat kolonijalnog nasleđa, ili im se oni nameću spolja. Rješavati se mogu jedino uklanjanjem spoljnih pritisaka i raznih prepreka, kao i strpljivim usklađivanjem međusobnih interesa. Ako bi se dozvolilo da se među nesvrstanimu produbljuju sporovi oko pojedinih teritorija ili graničnih i sličnih pitanja, to bi predstavljalo prijetnju slobodi i nezavisnosti svih zajedno“.⁴⁴

Uprkos ovom nastojanju, Tito je znao da nije moguće isključiti uticaj dva bloka na pokret. Ako su tokom pedesetih i šezdesetih godina Sjedinjene Američke Države na nesvrstavanje gledale sa osudom, a Sovjetski Savez sa prenebregavanjem, brojčano jačanje bloka ga je učinilo jednim od hladnoratovskih poprišta. Ne precenjujući realne domete nesvrstavanja, Tito je ovu jugoslovensku spoljnopolitičku doktrinu neprestano dovodio u vezu sa najvažnijim jugoslovenskim bilateralama – odnosno sa SAD i SSSR-om, i pažljivo je pratio razvoj odnos između supersila, koji je početkom sedamdesetih godina iz faze načelne konfrontacije prerastao u tražanje za formulom koegzistencije kroz proces detanta.

Intimus u godinama detanta

Detant (fr. *détente* – opuštanje, eng. *detante*) pripada jednoj od najkorišćenijih reči spoljnopolitičkog vokabulara tokom sedamdesetih godina. Ruska reč za ovaj proces, *разрядка*, bila je u opticaju i ranije; još ju je Maljenkov upotrebljavao da označi spoljnopolitičku preorijentaciju SSSR-a posle Staljinove smrti. Ni termin ni politika, međutim, nisu zaživeli u potpunosti, što se i videlo tokom Suecke (1956), a posebno Kubanske krize (1962) kada se svet našao gotovo na rubu globalnog sukoba. Upravo je takva bojazan dovela do potrebe za boljim strukturiranjem nadmetanja dveju supersila, koje su nastavile sa nagomilavanjem nuklearnog arsenala i povećavanjem konvencionalnih oružanih snaga, kao i sa takmičenjem u svemirskoj trci. Ekonomski efekti ove trke su se ubrzo osetili, a njena besmislenost, koja se odražavala u frazi MAD (mutually assured destruction – eng. obostrano zagarantovano uništenje), u kombinaciji sa američkom intervencijom u Vijetnamu i sovjetskom intervencijom u Čehoslovačkoj, izazivala je reakciju, pa su na obe strane početkom sedamdesetih godina sazrele okolnosti za upuštanje u dijalog o suštinskim pitanjima. U SAD je nosilac ovih trendova bila administracija Ričarda Niksona, koji je okončao rat u Vijetnamu i iznenadio svet dramatičnom posetom Kini februara 1972. Otvaranjem ove, kako ju je Henri Kisindžer nazvao, „trijangularne diplomatije“, ubrzani su pregovori o ograničenju strateškog naoružanja, vođeni od

⁴⁴ Peta konferencija nesvrstanih zemalja u Kolombu, Dokumenti, Komunist, Beograd 1977, 158.

1969, a zaključeni pod imenom SALT I u maju 1972. potpisima Ričarda Niksona i Leonida Brežnjeva u Moskvi.⁴⁵

Za Tita je ovaj razvoj bio pun protivrečnosti. S jedne strane, nije imao razloga da ne pozdravi detant: „To što je drug Brežnjev išao u Vašington i Nikson u Kinu i Moskvu dokazuje da su oni ipak došli do uvjerenja da rat ne smije da bukne, jer bi rat, naročito atomski, bio katastrofa.“ Ipak, ovaj optimizam je praćen zabrinutošću zbog mogućnosti poravnjanja interesa blokova na račun malih država: „Veliki svojim razgovorima ne mogu riješiti nijedno pitanje bez našeg učešća, bez učešća većine čovječanstva, koji predstavljaju nesvrstane zemlje.“⁴⁶ Stoga ne čudi što je Tito nastavio da insistira na daljem razvoju instrumenata kolektivne bezbednosti, u Ujedinjenim nacijama i izvan njih. Tako je jugoslovenska diplomatija sa posebnim entuzijazmom prihvatila jednu od inicijativa proisteklu iz popuštanja blokovskih zategnutosti – održavanje međuvladine konferencije o bezbednosti u Evropi. Potekla iz potrebe Sovjetskog Saveza da ugovorno garantuje legitimitet evropskog poretka stvorenog posle Drugog svetskog rata, ova konferencija se pretvorila u stalnu platformu za rešavanje niza političkih i ekonomskih problema, kao i pitanja poštovanja ljudskih prava. Ishod dvogodišnjeg pripremnog rada bila je trodnevna konferencija u Helsinkiju (30. jul – 1. avgust 1975) uz učešće delegacija Kanade, Sjedinjenih Američkih Država i svih evropskih država osim Albanije i Andore. Deklaracija, zapravo završni akt konferencije, sastojala se od tri velika dela. Prvi, takozvana dekaloga, bavio se principom odnosa između država, zalažući se za 1. suverenu jednakost, 2. uzdržavanje od upotrebe sile, 3. nepovredivost granica, 4. teritorijalni integritet država, 5. mirno rešavanje sporova, 6. nemešanje u unutrašnja pitanja, 7. poštovanje ljudskih prava i fundamentalnih sloboda, 8. jednaka prava i prava na samoopredeljenje naroda, 9. saradnju među državama, 10. ispunjavanje obaveza koje proističu iz međunarodnog prava. Dekaloga je praćena nizom aranžmana vezanih za izgradnju uzajamnog poverenja i podsticanje razoružanja. Druga velika celina je regulisala saradnju u oblasti ekonomije, nauke, tehnologije i zaštite životne sredine, dok se treća bavila regulisanjem oblasti ljudskih prava.⁴⁷

Interesantno je da su od samog početka sile potpisnice pridavale neravnomeran značaj različitim aspektima potpisanog dokumenta. Dok je SSSR prioretizovao pitanje nepovredivosti granica, SAD su insistirale na preuzetim obavezama u oblasti zaštite ljudskih prava. Za neutralne i nesvrstane zemlje ova konferencija je imala poseban značaj u smislu osude mešanja u unutrašnje poslove. Tito je u govoru u Helsinkiju insistirao na potrebi da se započeti proces proširi, produži i produbi:

⁴⁵ Macmillan Margaret, *Seize the Hour. When Nixon met Mao*, John Murray, London 2007; Henri Kisindžer, *Diplomatija I-II*, Verzal press, Beograd 1999, 601–668; Klaus Hildebrand, *The Cold War as Detante*, u: Vladimir Bilandžić, Milan Kosanović, *From Helsinki to Belgrade, The first CSCE Follow-up meeting in Belgrade 1977–78*, Belgrade 2008, 33–59; H. Froment-Meurice, *The Detante: Reality: Reality and Illusion 1975–1983; Холодная война и политика разрядки: дискуссионные проблемы*, Институт всеобщей истории РАН, Москва 2003, I–II, 26–34; *Советско-американские отношения. Годы разрядки: 1969–1971*, Международные отношения, Москва 2007.

⁴⁶ Z. Štaubinger, *Maršal mira*, 272.

⁴⁷ *Conference on Security and Cooperation. Final Act*, www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf Srpski tekst u: Branislav Milinković (prir.), *Dokumenti KEBS 1975–1995*, Međunarodna politika, Beograd 1995, 9–72.

„U današnjem međuzavisnom svijetu, mir i bezbjednost su ne samo nedeljivi već su postali historijski imperativi daljeg napretka čovječanstva. ... Sadašnji pozitivni trendovi u politici popuštanja zategnutosti svakako bi veoma brzo došli u krizu ako bi se detant sveo na sporazumijevanje između blokova ... Socijalistička nesvrstana Jugoslavija od početka je pružila podršku procesima popuštanja, razgovaranja i saradnje u Evropi i najaktivnije učestvovala u svim fazama ove konferencije. Kao što tražimo bezuslovno poštivanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta svoje zemlje, tako se sa istom osjetljivošću i poštovanjem odnosimo prema istim pravima svih zemalja u Evropi i cijelom svijetu ... Ova konferencija nije kraj, već samo početak jednog procesa. Predstoje nam ozbiljni naponi u prevazilaženju svega negativnog što se gomilalo u jednom dugom vremenskom periodu i što još uvijek ima duboke korene u društvenoj, političkoj i ekonomskoj strukturi Evrope. Zato je važno da u atmosferi koja je stvorena ovom konferencijom nastavimo započetim putem.“⁴⁸

Na ovom tragu, Jugoslavija je zajedno sa neutralnim državama posebno insistirala na stvaranju mehanizma koji bi obezbedio trajnost konferencije i nastavak dijaloga kroz stalni komitet koji bi se sastajao jednom godišnje da analizira napredak i inicira novi samit. Tako je konferencija prerasla u neku vrstu stalnog tela. Njegov najveći sastanak bio je osmomesetni skup u Beogradu koji je održan od 4. oktobra do 9. marta 1978. Na skupu je uzelo učešća preko 400 diplomata, koji su se sastali u za tu priliku sagrađenom kongresnom Centru Sava. Miloš Minić je smatrao da su: „države članice u Finalnom aktu izrazile nameru da nastave i prošire kontakte i razgovore započete na Konferenciji, tako da saradnja obuhvati sve zemlje na Mediteranu. Zbog toga smatramo da taj dijalog, kako i predviđa Finalni akt, treba nastaviti i produbiti ga na Beogradskom sastanku.“⁴⁹ Od sastanka je očekivao da potvrdi „privrženost principima Helsinkija, detantu, politici nezavisnosti i sveevropskoj saradnji koja je mnogo širi pojam od onog što se često svodi na odnose Istok–Zapad.“⁵⁰ Tito se takođe posebno zalagao za nastavak KEBS-a, ističući da se „pitanje evropske bezbjednosti i saradnje ne smije posmatrati samo kao stvar vlada, već svih naroda Evrope. U njima se izražavaju životni interesi najširih slojeva, radničke klase i svih progresivnih i demokratskih pokreta i snaga ovog dijela svijeta. Zbog toga svako tko bi pokušao da zaustavljanjem tih procesa vrati Evropu u stanje hladnog rata preuzeo bi na sebe veoma tešku odgovornost.“⁵¹

Beogradski sastanak, uprkos nastojanjima domaćina, nije urodio maksimalnim rezultatima. Produbljeno je insistiranje SSSR-a na nepovredivosti granica i insistiranje SAD na pitanjima ljudskih prava. Neformalna garancija koju je SSSR-u dao Kisindžer, da se neće insistirati na pitanjima treće korpore, nije obavezivala novu administraciju Džimija Kartera, koja je upravo na ovoj temi gradila svoj spoljnopo-

⁴⁸ Josip Broz Tito, *O miru, bezbjednosti i saradnji u Evropi*, Jugoslovenska stvarnost, Beograd 1977, 98–106.

⁴⁹ M. Minić, *Spoljna politika Jugoslavije 1973–1979*, 376.

⁵⁰ Isto, 345.

⁵¹ Z. Štaubinger, *Maršal mira*, 273.

litički imidž,⁵² što je sovjetska strana karakterisala kao mešanje u unutrašnje stvari država potpisnica. Obe strane su koristile konferenciju kao još jedan front za sučeljavanje, smanjujući tako manevarski prostor neutralnim i nesvrstanim državama.⁵³ Stoga je najveći doprinos beogradskog sastanka bio u tome što je konsultativni proces nastavljen zakazivanjem narednog sastanka za novembar 1980. u Madridu. Neutralci i nesvrstani (Austrija, Finska, Švedska, Švajcarska, Jugoslavija, Kipar, Malta, Lihtenštajn i San Marino) bili su u prilici da realno ocene neveliki domet svog uticaja. Ipak, Jugoslavija je mogla biti zadovoljna, pre ulogom organizatora sastanka nego autentičnim doprinosom kratkom završnom dokumentu.⁵⁴

Tito nije bio zadovoljan ovim rezultatima. Na pitanje američkog novinara: „Kako gledate na rad Beogradskog sastanka KEBS-a, posebno u vezi sa diskusijom o ljudskim pravima?“, odgovorio je: „E tu sam ja jako zabrinut. Bilo bi veoma štetno ako bi se sastanak u Beogradu završio bez uspjeha. Istina, još se radi i nadajmo se da će se na kraju ipak postići neki sadržajniiji rezultat. Ali mi je veoma žao što dugo traju ta natezanja, i to štaviše oko jednog pitanja, pitanja ljudskih prava ... Svakoj zemlji se može ponešto prebaciti u pogledu ljudskih prava, nekoj više, nekoj manje. Zato smatramo da bi između svih učesnika trebalo postići dogovor o jednom dokumentu u kome bi se kazalo da svaka zemlja kod sebe o tome treba da vodi računa, to jest da bude čim manje pritisaka na ljude i njihova prava. Međutim, ljudska prava su širok pojam, što zahtjeva dublju analizu i preciziranje njihove suštine. Treba vidjeti i to dokle neko može ići u traženju prava. Javi se tako neko sa pismom, izjavi da mu je država uskratila prava, i to, tobože, treba odmah da se prihvati. Sada je to sve nekako zamagljeno. Ne može to samo tako. Ne svode se odluke Helsinkija samo na to.“⁵⁵ Time je Tito pokazao da jugoslovenski socijalizam, uz sav otklon od sovjetskog modela, i dalje ne može da prevaziđe neke osnovne nedostatke. Iako je represija protiv političkih protivnika u zemlji bila mnogo manja nego u Istočnom bloku, i Jugoslavija je trebalo da strahuje od dosledne primene treće helsinške korpe. Uz sva nastojanja da učvrsti svoj imidž otvorenosti u inostranstvu, Titu to nikada nije pošlo u potpunosti za rukom. Ponovno uvođenje politike čvrste ruke posle obračuna sa maspokom u Hrvatskoj i liberalima u Srbiji, a posebno tihi rat sa neprijateljskom emigracijom, stajali su tome na putu.⁵⁶ Uprkos velikom naporu, na primer, nije uspeo da dobije Nobelovu nagradu za mir, za koju je kandidovan 1973. Njegovu kandidaturu, koju su podsticali Rato Dugonjić i Mijalko Todorović, a koju je sastavio Đorđe Radenković podržali su laureat Nobelove nagrade Ivo Andrić i

⁵² Breck Walker, „Neither shy nor demagogic“ – *The Carter Administration Goes to Belgrade, Helsinki to Belgrade, The first CSCE Follow-up meeting in Belgrade 1977–78*, Belgrade 2008, 207–230.

⁵³ Thomas Fischer, *Getting to Know Their Limits: The N+N and the Follow-up Meeting in Belgrade 1976–1978*; Jovan Čavoški, *On the Road to Belgrade: Yugoslavia's Contribution to the Defining of the Concept of European Security and Cooperation 1975*, The first CSCE Follow-up meeting in Belgrade 1977–78, Beograd 2008, 373–400.

⁵⁴ Concluding Document of the Belgrade Meeting. http://www.osce.org/documents/mcs-/1977/10/4222_en.pdf

⁵⁵ Intervju predsednika Tita uredniku *Njujork tajmsa* Džemsu Prestonu, O miru, bezbjednosti i saradnji u Evropi, 58.

⁵⁶ Srđan Cvetković, „Politička represija u Srbiji“, doktorska disertacija, 425–450.

niz javnih ličnosti. Komitet se ipak opredelio da nagradu podeli između Henrija Kisindžera i Le Dak Toa, u znak priznanja za uspešno okončane pregovore koji su priveli kraju rat u Vijetnamu.⁵⁷

Podrška principu kolektivne bezbednosti nije išla nauštrb daljem razvijanju oprobanih elemenata Titove lične diplomatije – ličnim susretima sa liderima suprotstavljenih blokova, sa kojima je tokom sedamdesetih razvio sadržajne odnose. To je posebno važilo za jugoslovensko-američke odnose. Prva poseta američkog predsednika Ričarda Niksona Jugoslaviji 30. septembra – 1. oktobra 1970, priređena je u okviru njegove evropske turneje, tokom koje je za devet dana obišao pet zemalja, uključujući Poljsku i Rumuniju. Pripremajući teren za diplomatsku ofanzivu otvaranja prema SSSR-u i Kini, Nikson je posvetio dužnu pažnju jugoslovenskom predsedniku, koga je pozvao u uzvratnu posetu, realizovanu 27. oktobra – 2. novembra 1971.⁵⁸ Interesantno je izneti savete koje je ovom prilikom bivši ambasador SAD u Jugoslaviji, Džordž Kenan, preneo Herniju Kisindžeru, a koji se odnose na Titovu ličnu diplomatiju i njeno opadanje: „Tito i dalje prima strane državnike, upada na ključnim mestima i brka stvari. A njegov prestiž je toliki, i takva je lojalnost onih kojima je okružen, da niko nije spreman da mu otvoreno protivreči. U takvim okolnostima, on delimično postaje pre objekt nego subjekt politike – njen instrument radije nego njen autor. Iz toga ishodi zbrka i intrige u krugovima pod njim“.⁵⁹ Nikson i Kisindžer su, bez obzira na ovo mišljenje, poklonili Titu punu pažnju, nastojeći da ova poseta prođe bez incidenata koji su obeležili njegov boravak u SAD 1960. i 1963. Za njih je ta poseta predstavljala još jedan korak u realizaciji politike prema Istoku, koja je krunisana Niksonovim boravkom u Moskvi 22–30. maja 1972. Ubrzo potom, 5–10. juna 1972, u Moskvu stiže i Tito, gde ostvaruje jednu od najkonstruktivnijih poseta kojom su izgladjeni nesporazumi sa Brežnjevom iz Karadorđeva. Tito je primio sablju sovjetskog maršala i odlikovan je Ordenom Lenjina. Ubrzo je imao prilike da tokom konferencije u Helsinkiju upozna novog američkog predsednika Džeralda Forda i njegov tim, kao i da potvrdi bliske odnose sa najvećim brojem predstavnika šefova država istočnoevropskih zemalja. Bila je to potvrda njegovog posredničkog statusa i intimnog odnosa sa vodećim ličnostima svetske političke scene. Mirko Tepavac kaže: „Tito je bio čovek neviđenog samopouzdanja. Smelost mu je dopirala mnogo dalje od vizije. Državnik – samouk, ležerno i samouvereno je razgovarao s partnerima visoke naobrazbe i državničkog iskustva sa sve četiri strane sveta. Bez kompleksa je konverzirao na nekoliko stranih jezika (ruskom, nemačkom, engleskom), iako nijedan od njih nije znao dobro.“ Arbitar u unutrašnjoj politici, intimus u spoljnoj, Tito je dobro razumevao njihovo uzajamno prožimanje: „Nepogrešivo je umeo da proceni šta bi od onoga što bi koristilo državi

⁵⁷ Ranko Đukić, „*Topli zec*“ u *Oslu. Neuspeli pohod J. B. Tita na Nobelovu nagradu za mir za 1973*, Građevinska knjiga, Beograd 2004, 48–57. Videti dokumenta u: P. Simić, Z. Despot, *Tito – Strogo poverljivo: arhivski dokumenti*, 291–307.

⁵⁸ O uzvratnoj poseti videti Titov izveštaj u: P. Simić, Z. Despot, *Tito – Strogo poverljivo: arhivski dokumenti*, 286–290.

⁵⁹ Cit. prema: Josip Močnik, *United States-Yugoslav Relations, 1961–80: The Twilight of Tito's Era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America's Yugoslav Policy*, doktorska disertacija, 130. <http://hdl.handle.net/2374.OX/15692>

moglo još bolje da posluži jačanju njegove lične, arbitrarne vlasti i ličnom prestižu ... Rado zaslužan za sve, nerado je prihvatao odgovornost za bilo šta neuspelo“.⁶⁰ Raif Dizdarević takođe otkriva neke elemente tog šarma: „Ja sam, recimo, referisao kakve je izjave davao tada Henry Kissinger o svemu tome, da bi Tito reagirao: „Kissinger se sad oženio, sad bi bar mogao ostaviti na miru ostali svijet, pa i nas! Tito je zaista imao jedan nevjerovatan državnički šarm. Znao je animirati sagovornika svojom neposrednošću, mudrošću, stvoriti atmosferu koju mi, koji smo pripremali posjete i ubili se pišući papire, nismo očekivali, pogotovo kada su na tapetu delikatna pitanja da je uopšte moguće da idu takvim putem. To se događalo i kada je primao ljude, a on je to vrlo rado činio. Njemu su dolazila svjetska imena, ne samo državnička, nego i književnici, glumci... Sjećam se da je Sophia Loren, nakon što je bila kod Tita na Brionima, novinarka rekla: „Takvu jednostavnost nikad nisam doživjela ni pri jednom susretu sa slavnim ljudima.“⁶¹

Ova intimizacija je temeljno doprinosila potpunom izjednačavanju Titove lične diplomatije i jugoslovenske spoljne politike, koje je sa svoje strane jačalo Titov kult u zemlji. Titov spoljnopolitički renome igrao je veliku ulogu u domaćoj politici. Prilikom dodeljivanje Ordena narodnog heroja povodom osamdesetog rođendana, Titu je ovaj orden uručen na svečanoj sednici Savezne skupštine 24. maja 1972. Njime je obeležen višestruki jubilej, kako je istakao u govoru Stane Dolanc, sekretar Izvršnog biroa Predsedništva SKJ – 80 godina života, 60 godina revolucionarnog rada, 35 godina na čelu komunističke partije, 30 godina od ustanka i 20 godina na funkciji predsednika Jugoslavije. Dolanc je posvetio posebnu pažnju Titovom spoljnopolitičkom angažmanu:

„Govoreći danas o Titu kao komunisti revolucionaru, ne možemo a da ga ne pomenemo i kao nepokolebljivog i strasnog borca za mir, za bratstvo naroda, za jedan novi i humaniji svet sutrašnjice (...) Istorijska je zasluga Tita što je među prvima shvatio da u epohi socijalističkih revolucija i antikolonijalnih pokreta, do koji dolazi u jednom neravnomerno razvijenom, ali jedinstvenom svetu u kome raste stepen međuzavisnosti i sudbinske povezanosti njegovih delova – pravo svakog naroda i zemlje na slobodu, nezavisnost, bezbednost, i izbor društvenog uređenja treba da postan vrhovna norma ponašanja svih članova međunarodne zajednice i malih i moćnih država (...) To je sve mnogostruko povećalo uticaj Jugoslavije, relativno male zemlje, na svim kontinentima sveta, ojačalo njenu međunarodnu poziciju i donelo joj simpatije miliona ljudi socijalističkog, kapitalističkog i takozvanog trećeg sveta. Tito je ušao u red najpoštovanijih ličnosti našeg vremena, čija se reč sluša i čuje kao glas razuma i mira, bez obzira na to da li je izrečena na skupovima nesvrstanih zemalja, sa tribine Ujedinjenih nacija, naše Narodne skupštine ili partijskog kongresa, na nekom mitingu ili u dvoranama Kremlja i Bele kuće, jer iza nje stoje i rezultati, i realno ogromna moralno-politička snaga. Tito je ličnost koja ne pripada samo nama, našem području, nego čitavom svetu, galeriji izuzetnih figura našeg vremena: Titovo ime odavno je prešlo granice naše zemlje i postalo svojina svih

⁶⁰ A. Nenadović, *Mirko Tepavac*, 137, 147.

⁶¹ Raif Dizdarević, Intervju za časopis *Dani* <http://www.nasa-zemlja.com/forum/phpBB2/viewtopic.php?t=223&sid=f063f879791b15e471247a6607386e39>

onih kojima je mir egzistencijalna potreba; ime Tita je simbol borca za mir i izraz humanističke vizije jednog novog sveta, oslobođenog straha od uništenja čoveka od strane čoveka, sveta čija pokolenja neće znati za ratnu groznicu i pustoš.⁶²

Iza svečarskih kulisa, međutim, vršene su detaljne pripreme za tranziciju vlasti posle Titove smrti, koje su rezultovale tekstom Ustava iz 1974. Ustav je predviđao kolektivno rukovodstvo, a slična reforma je predstojala u vrhu partije. Iako je naglasak reformi bio na regulisanju unutrašnjih odnosa, bilo je očigledno da će u takvoj koncepciji i rukovođenje spoljnom politikom zemlje biti promenjeno. Ove dileme su, međutim, odložene budući da je Ustav članom 333 predvideo faktički doživotan status za aktuelnog šefa države: „Polazeći od istorijske uloge Josipa Broza Tita u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, stvaranju i razvijanju Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, razvoju jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog društva, ostvarivanju bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije, učvršćenju nezavisnosti zemlje i njenog položaja u međunarodnim odnosima i u borbi za mir u svetu, a u skladu sa izraženom voljom radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti Jugoslavije – Skupština SFRJ može, na predlog skupština republika i skupština autonomnih pokrajina, izabrati Josipa Broza Tita za Predsednika Republike bez ograničenja trajanja mandata.“⁶³ U Ustavu su tako našli mesto i Tito i njegova spoljna politika.

Svetska štampa je, kako se vidi iz priloga koje je prikupio Tanjug, svesrdno tercirala glorifikaciji Tita i proslavi njegovog 80. rođendana. Postao je neka vrsta doajena svetske političke scene, veterana svetske politike i intimusa njenih rukovodilaca. Ovaj kapital je u drugoj polovini sedamdesetih uglavnom trošen na razgovore o najkrupnijim problemima svetske politike. Tito je gubio pažnju za detalje i interesovanje za sitnice, makar se one odnosile na pitanja bilateralnih odnosa. Te elemente ostavljao je za pregovore svojih saradnika, a za sebe je zadržavao pravo da sa šefovima država razgovara panoramski. Opsesivno je nastojao da odigra posredničku ulogu u bliskoistočnoj krizi, koja je žestoko eskalirala tokom Jom Kipur rata oktobra 1973, smatrajući da su se, uprkos još jednoj pobedi izraelskih snaga nad arapskim državama, konačno stekli uslovi za iznalaženje trajnog rešenja. Ova tema je dominirala tokom Kisindžerove posete Beogradu, 4. novembra 1974. „U stara dobra vremena Goldman je želeo da ja uredim sastanak sa Naserom“, reminescirao je Tito. Ista tema predstavljala je centralni aspekt razgovora između Tita i Džeralda Forda, održanih u Beogradu 3–4. avgusta 1975 (videti priloge petoj glavi). Kada je mesec dana kasnije Kisindžer boravio u Kini, bio je otvoren sa kineskim ministrom inostranih poslova o pozadini ove učestale diplomatske razmene: „SAD pokušavaju da oslabe sovjetski uticaj u Centralnoj Evropi predsedničkim posetama i razvijanjem vojnih odnosa sa Jugoslavijom.“⁶⁴ Ovaj cilj, međutim, samo je delimično postignut. U Beogradu je novembra 1976. ponovo boravio Brežnjev, a Tito je posetio SSSR avgusta 1977.

⁶² Dragoslav Rančić (prir.), *Tito u svetskoj štampi povodom osamdesetog rođendana*, Bigz, Beograd 1973, 20–23. Ovoj koncepciji je tercirala svetska štampa, čiji su prigodni prilozi okupljeni u ovoj knjizi.

⁶³ *Ustav SFRJ*, Rad, Beograd 1975, član 333.

⁶⁴ J. Močnik, *United States-Yugoslav Relations, 167*; H. Kisindžer, *Godine obnove*, 865.

Povećana pažnja koju su SAD pridavale Titu imala je veze i sa njegovim poodmaklim godinama. Još od 1973, američki obavestajni izvori su upozoravali: „Jugoslavija je podeljena zemlja u velikim problemima koji se mogu i uvećati kada ostareli i bolesni Tito siđe sa scene ... Direktna sovjetska intervencija u Jugoslaviji posle Tita nije verovatna ... Ova se ocena doduše ne može izneti bez rezervi, jer se mogućnosti previranja posle Tita i opasnosti od sledejući sovjetske intervencije ne mogu zanemariti. Niko ne zna kako će ova neobična balkanska država izgledati kada integrativna sila Titovog dominantnog prisustva nestane.“⁶⁵ Fordova administracija je stoga nastojala da se adekvatno pozicionira u posttitovskom periodu. Ova motivacija je, razumljivo, ostala skrivena od javnosti sve do predizborne kampanje Forda i Kartera 1976. Neiskusan u spoljnim poslovima, u debati sa Fordom Karter je prihvatio da odgovori na spekulativno pitanje o svom ponašanju posle Titove smrti. „Mislim da nije verovatno da će Sovjetski Savez napasti Jugoslaviju u slučaju da g. Tito umre. Sadašnje rukovodstvo je prilično složno, to je čvrsto vezana grupa i mislim da je to vrlo neverovatno. Od početka svoje kampanje sam smatrao, i to je moj stalni odgovor po jugoslovenskom pitanju, da nikada ne bih išao u rat ili se vojno umešao u unutrašnje stvari druge države ukoliko naša sopstvena bezbednost nije direktno ugrožena. A ne verujem da bi to bio slučaj ako bi SSSR upao u Jugoslaviju. Ne verujem da će se do desiti. Svakako se nadam da neće, preduzeo bih najjače moguće mere, izuzev vojne akcije naših sopstvenih snaga, ali sumnjam da će do toga doći.“⁶⁶ Karterova izjava bila je dvostruko iritantna za Jugoslaviju. Ne samo što je zamislio „nemoguće“, smrt oca nacije, već je doveo u pitanje implicitne garancije koje je Jugoslavija uživala od strane zapadnih saveznika. Stoga ne čudi što je Karterova administracija nastojala da kompenzuje za ovaj gaf. U Jugoslaviji je Lorenza Silbermana, koga je postavio Ford, na mestu ambasadora zamenio Lorens Iglberger, jedan od vodećih američkih diplomata, čime je prekinuta serija bledih postavljenja (Vilijem Leonhart, Malkolm Tun). Ubrzo je zemlju posetio i potpredsednik Valter Mondejl (20–21. maj 1977), koji je Titu preneo poziv da poseti SAD.

Tito je posetio SAD i Veliku Britaniju 7–11. marta 1978. U pozdravnom govoru, Karter je pružio podršku nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Jugoslavije, ne štedeći komplimente za njenog lidera: „Jedan od prvih koraka koji sam preduzeo kao predsednik bio je da zamolim potpredsednika Mondejla da poseti Jugoslaviju i izrazi moje poštovanje i divljenje predsedniku Titu. On je doista veliki čovek, koji je u toku svoga života ispoljio izuzetnu ličnu hrabrost u borbi, u trenucima krajnjih iskušenja njegove snage kao čoveka i patriote. On je savremenik velikih svetski lidera. On je bio prijatelj i saradnik premijera Čerčila, predsednika Ruzvelta, generala De Gola. On je čovek koji je zajedno sa drugim velikim liderima – Nehruom, Naserom, inicirao stvaranje pokreta nesvrstanih naroda sveta. On je otac Specijalnog zasedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o razoružanju koja će se održati ove godine. On je nedavno bio domaćin predstavnicima zemalja sveta koji su razmatrali rezultate Konferencije o bezbednosti i saradnji, poznate kao Helsinški dogovor. On će kasnije ove godine u Jugoslaviji biti domaćin sastanku ministara

⁶⁵ *Jugoslavija posle Tita*, u: Momčilo Pavlović (prir.), Dokumenta CIA o Jugoslaviji, 251–9.

⁶⁶ J. Močnik, *United States-Yugoslav Relations, 1961–80*, 183.

inostranih poslova nesvrstanih zemalja. Predsednik Tito je čovek koji je već duže vreme razume privrženost naše nacije detantu i pravo značenje ove pogrešno shvaćene reči.“ U umerenijem tonu, Tito je istakao dobre jugoslovensko-američke odnose i ocenio da se oni „poslednjih godina postepeno, ali vrlo uspješno razvijaju i proširuju, pri čemu razlike u gledanjima na neka međunarodna pitanja ne predstavljaju prepreku daljem jačanju saradnje između vlada i prijateljstva među narodima dviju zemalja.“⁶⁷

Bela kuća, Vašington, mart 1978. U jugoslovenskoj delegaciji Tito i Miloš Minić, u američkoj Džimi Karter i Zbignjev Bžežinski.

*

Tokom posete SAD Tito je otklonio bojazan da bi Jugoslavija mogla biti prepuštena sama sebi u slučaju sovjetske intervencije, pa je njegova retorika po ovom pitanju poprimila uobičajen ton. Na novinarsko pitanje o potrebi za američkom garancijom, odlučno je odgovorio da Jugoslaviji ona nije potrebna ni sa jedne strane. Upozoren na mogućnost intervencije SSSR-a, primetio je: „To mene ne zabrinjava. Mi sve radimo da se trajno isključi mogućnost bilo kakvog i bilo čijeg miješanja u stvari naše zemlje. Jer, vara se svako ko smatra da bi, i onda kada ja ne budem na tom položaju, mogao oslabiti Jugoslaviju iznutra, da bi ona mogla postati plien neke invazije sa strane. Jugoslavija, koja je višenacionalna zemlja, ima čvrsto

⁶⁷ *Tito u SAD i Velikoj Britaniji*, Jugoslovenska stvarnost, Beograd 1978, 19, 21. Informacija o poseti SAD u: P. Simić, Z. Despot, *Tito – Strogo poverljivo: arhivski dokumenti*, 477–480.

---

jedinstvo. A zatim, Jugoslavija ima danas armiju za koju se može reći da spada u najjače u Evropi. Imamo takođe opštenarodnu odbranu u koju je uključen ogroman broj ljudi, i u tom pogledu zakonom je utvrđena obaveza svakog građanina. Ako zahteva, Jugoslavija može na bojom polju angažovati osam miliona ljudi. A to je krupna stvar, naročito kada se zna kakvi su Jugosloveni, koji znaju da se bore. I oni će uvijek biti spremni da brane svoju zemlju.⁶⁸

*

U ovom veoma interesantnom intervju, ujedno i jednom od poslednjih opsežnih razgovora sa novinarima, Tito je još jednom podvukao svoju privrženost ličnim kontaktima sa šefovima država: „Naročito je važno da između država dolazi čim više do kontakata – šefovi država treba da se sastaju. Kada problemi postoje, onda je bolje da se dijalog vodi neposredno, a ne preko pisama ili posrednika. I tada se mnogo stvari lakše rešava, dolazi do većeg međusobnog razumijevanja. Jer, u jednom pismu ili poruci nije moguće sve obuhvatiti – mnogo je bolje kad se sjedne i razgovara.“⁶⁹ Ovo zdravorazumsko zaključivanje predstavlja istovremeno i kvintesenciju Titove lične diplomatije.

---

⁶⁸ Intervju predsednika Tita TV komentatoru CBS Volteru Kronkajtu, *Tito u SAD i Velikoj Britaniji*, 59.

⁶⁹ Isto, 61.

PRILOZI PETOJ GLAVI

Prilozi petoj glavi odnose se na pregovore koje je Tito vodio sa liderima blokova tokom šezdesetih i sedamdesetih godina. Prvi je vezan za seriju sastanaka vodećih ličnosti Varšavskog pakta posvećenih bliskoistočnoj krizi, u kojima je i Tito uzeo učešća. Njegovi stavovi su izdvojeni iz zapisnika koji je vodila delegacija Poljske. Sledi lična Titova poruka Brežnjev u povodu nove eskalacije bliskoistočne krize 1973 (I: a, b, c). Drugi segment je vezan za Titove pregovore sa američkim predsjednicima Ričardom Niksonom (1970) i Džeraldom Fordom (1975) kao i sa njihovim državnim sekretarom Hernijem Kisindžerom (II: a, b, c, d). Naposljetku, pridodat je i jedan od posljednjih intervjua koji je Tito dao američkim medijima prilikom svoje posete SAD 1978. godine (III).

I

PREGOVORI SA SSSR-om

- a. Poljski zapisnik sa sastanka lidera sovjetskog bloka i Tita u Budimpešti KC PZPR, XI A/13, AAN, 11. jul 1967
Zabeleške sa Sastanka komunističkih i radničkih partija i šefova vlada socijalističkih država o situaciji na Bliskom istoku

Konferencija je održana od 11. juna od 15 do 21h i 12. jula od 10 do 13h, na inicijativu SSSR-a. Rumuniji nije uručen poziv.

Kadar: Pozdravio delegate i ocenio moskovski sastanak kao uspeh. Predložio da otpočinu sovjetski drugovi koji imaju najviše informacija o situaciji na Bliskom istoku.

Brežnjev: Umesto usmene informacije, čita govor, u kojem naglašava da je situacija i dalje nestabilna, da Politbiro svakodnevno zaseda po ovom pitanju. Tvrdi da je akcija socijalističkih zemalja dovela do prestanka oružanih operacija i očuvala egipatski i sirijski režim na vlasti, što je doprinelo daljem zbližavanju arapskih i socijalističkih zemalja. Ističe detalje o podršci u oružju, ali i arapske gubitke. „Naša konferencija je dovoljno važna da mogu da citiram sigurne brojke. Od početka konflikta isporučili smo UAR-u, Iraku, Siriji i Alžiru 336 aviona (oni su izgubili 269, što znači da smo isporučili više no što su izgubili). Topova i minobacača – 629. Tenkova i oklopljenih topova 625, pušaka i ručnog naoružanja 78.000, antiavionskih mitraljeza 300. Sve smo to isporučili vazduhom. Naši avioni su imali 544 letova preko Jugoslavije. Sem toga u UAR i druge zemlje smo poslali 334 vojna savetnika, 514 vazduhoplovnih specijalista, 302 prevodioca, sve u svemu 1150 ljudi. Pored toga, na zahtev UAR-a, Sirije i Alžira šaljem oficire savetnike, koji su upućeni u sve jedinice (izabrali smo iskusne ljude koji su prošli prethodni rat). Skupa uzev, to će biti 1059 ljudi upućenih u razne vojne jedinice plus 261 specijalista, sve u svemu 1320 ljudi. Školujemo u našim vojnim akademijama 1341 pitomca iz arapskih država.

Dalje razmatra koje korake treba dalje preduzeti nakon izraelskog posedanja Golana, Gaze, Jerusalima i Sinaja. Ističe da postoji nejedinstvo unutar arapskog sveta, pa i tendencije da se blok uvuče u rat na njihovoj strani. Specijalisti-oficiri koji su otišli na teren su došli do zaključka da će Arapima, uprkos obilnoj vojnoj pomoći, biti potrebno bar pet godina da se oporave, mada Naser smatra da je oporavak moguć i za godinu dana. Brežnjev zaključuje da se mora pomoći na svaki način diplomatskim sredstvima, posebno u Ujedinjenim nacijama i razmatra mogućnosti takve akcije, citira probleme koji su se pojavili u dosadašnjim rezolucijama i predlaže da narednu podnese predstavnik nesvrstanih država – Jugoslavija.

Zatim **Kosigin** informiše o razmerama ekonomske pomoći.

Ulbricht: Tvrdi da je potrebno razraditi politički koncept podrške uz vojno-ekonomsku pomoć.

Novotni: Pohvaljuje sovjetsku taktičnost i ističe potrebu za podrškom Naseru i boljom koordinacijom pomoći zemljama trećeg sveta. Ističe problem statusa Sueckog kanala.

Tito: Želeo bih da predstavim našu tačku gledišta o bliskoistočnoj krizi. Sovjetski Savez je uradio mnogo toga u ovoj zoni. Meni je drago što je drug Brežnjev rekao da neće biti pritisaka na arapske zemlje. Bilo bi loše ako bi iko po ovom ili nekom drugom pitanju pritiskao Ujedinjenu Arapsku Republiku ili druge arapske zemlje. Mi ovim zemljama možemo objasniti naše gledište i pomoći im, ali moramo da shvatimo njihovu poziciju i da uvidimo da su to nezavisne države. Mi smo raspravljali o ovim pitanjima na prezidijumu i plenarnom sastanku CK, i naši se ljudi slažu sa onim što radimo. Naser je progresivan čovek, on uviđa mnoge probleme, ali strahuje da ih otvoreno saopšti. Pod pritiskom je, pre svega od Bumendijana, da ne položi oružje, da vodi stalni rat, makar i gerilski, bez vojske. Naser, međutim, ne može da nastupa sa pozicija sile, jer je nema. Tokom sednice UN Jugoslavija je bila orijentisana prema nesvrstanim zemljama, želeli smo da prikupimo što više glasova za našu rezoluciju. Dobili smo samo 53, ali mislim da ovim pitanje nije zatvoreno ako nastavimo da valjano radimo. Pozicija nekih država, poput Finske, nekih afričkih država itd., nije shvatljiva. Stoga, imamo još „rezervi“ u UN. Takođe će biti moguće sporazumeti se sa zemljama Latinske Amerike, koje su takođe u svojoj rezoluciji zahtevale povlačenje izraelskih snaga. Tako ima šansi da se dobije 2/3 glasova. Slažem se sa onim što je drug Brežnjev rekao da se zarad postizanja ovog cilja moraju primeniti fleksibilne forme političke aktivnosti.

Šta znači zaustaviti rat sa Izraelom? Tražio sam savet mojih pravnika i oni su mi rekli da to ne mora značiti formalno priznanje Izraela od strane arapskih država. Ovdje za arapske zemlje postoji manevarski prostor. Možemo ih bez pritiska ubediti da koriste takvu formulu i na takav način dobiti većinu za rezoluciju UN. Nasera pritisaka reakcija. Sada se odvija njegov sastanak sa kraljem Huseinom. Izgleda da Zapad nije kupio Huseina. Jordan je dosta izgubio i Husein se uverio da Amerikanci hoće da isplate Izrael najbogatijim jordanskim teritorijama. Situacija je komplikovana i ne bi bilo dobro pritiskati Nasera sa jedne strane dok ga Alžir i druge zemlje pritiskaju sa druge. To ne podstiče jedinstvo arapskih zemalja. Takođe treba objasniti Bumendijanu da je okončanje rata sa Izraelom korisno za arapske zemlje. Mislim da je rezolucija podneta od U Tanta dobra i ima šanse da dobije podršku.

Mislim da neće biti moguće uspraviti egipatsku vojsku za godinu dana. U stvari tako i nema vojske i postoji opasnost da će se Izrael ponovo naoružati oružjem koje je nedavno poslato. Postoji stalna vojna opasnost od Izraela, ali ne mislim da će se upustiti na taj put. Može biti brojnih daljih provokacija, kao u Port Saidu, ali ne više od toga. Po našim informacijama u Egiptu su do sada uspeli da sakupe oko 100.000 vojnika, ali to nije vojska spremna za borbu. U svakom slučaju, to je snaga sa kojom će Izrael morati da računa ako pokuša novu agresiju. Što se tiče predloga druga

Novotnija da se otvori Kanal, to nije moguće bez prestanka rata, dokle god izraelske trupe stoje na Kanalu.

Ekonomska situacija u UAR je vrlo teška. Američka štampa svakodnevno računa koliko još dana mogu izdržati i zato je naša pomoć tako bitna. Ali sama pomoć u obliku poklona ne rešava problem. Potrebna je stabilna ekonomska saradnja, dugoročni ugovori. To nije manje važno, a možda je i važnije od vojnih pitanja. Bez popravljavanja ekonomske situacije UAR neće stati na noge. Drug Gligorov će vam dati informacije o razmerama ekonomske pomoći upućene UAR-u.

Gligorov: Do sada smo u formi pomoći obezbedili za UAR robu u vrednosti od 8 miliona dolara (pšenica, šećer, lekovi itd.). Isplate UAR-a za ovu godinu u iznosu od 25 miliona dolara su odložene i pretočene u dugoročne kredite za kupovinu u Jugoslaviji. Alžir je dobio ekonomsku pomoć u visini od 1 miliona i vojnu pomoć od 4 miliona. Sve u svemu, Jugoslavija je arapskim državama u formi pomoći i kredita uputila sumu od 65 miliona dolara. Po našem mišljenju, ako ne bude ekonomske konsolidacije u arapskim zemljama, imperijalisti će postići bez rata i ono što ratom nisu uspeli.

Gomulka: Situacija je veoma složena, pre svega zbog vojne, ekonomske i političke slabosti UAR i Sirije. Zbog toga predlaže politička rešenja. Ne slaže se da rezolucija ima šanse da bude usvojena.

Kadar: Zahvaljuje se na obaveštenjima Sovjeta i slaže se sa sovjetskim drugovima, kojima zahvaljuje na pravovremenoj pomoći.

Živkov: Podvlači uticaj Moskovske deklaracije na obustavu neprijateljstava i zalaže se za dalji rad u UN.

Brežnjev: Izražava zahvalnost zbog reakcija drugova. Ponovo ocenjuje uzroke konflikta. Gleda da utiče na Naseru da se umiri, a na Izrael da se povuče i u tu svrhu predlaže rad na nekoliko frontova.

„Šta raditi sledeće? Kao rezultat naše izmene mišljenja, čini mi se da delite naše pozicije, nisam čuo prigovore. Stoga, treba da idemo ovom linijom različitim sredstvima. Sa naše strane, mi ćemo reći: pomažemo vam sa oružjem i oficirima, ali samo za odbranu, a ne za napad na Izrael. Naravno, kada se konflikt završi možemo razmisliti kako da uđemo tamo vojno, ekonomski i tako dalje. Biće moguće zaključiti razne sporazume, npr. o ulasku naših brodova, odmorišta za mornare itd. Tada možemo čak i da im stvorimo armiju. Mislimo da povlačenje trupa i sloboda plovidbe sada može sačuvati te režime, a to znači pobjedu, jer imperijalizam neće postići svoj glavni cilj. Jedno je pismo sa ovog skupa Naseru, a drugo je rad na rezoluciji u UN. Oprostite što sam odužio, ali je situacija napeta i moramo imati plan akcije. Naša izmena gledišta je potrebna. Iz nje proizilazi da treba informisati arapske zemlje. Možda bi trebalo poslati i pismo sa informacijom Bumendijanu, da pročita o čemu smo

ovde razgovarali. Mi šaljemo oružje, ali ne možemo da se borimo, ne zato što smo slabi, već zato što ne vidimo smisla u tome.“

Zatim je usledila diskusija o informativnom pismu arapskim zemljama. Drug TITO se ogradio strahujući da bi se ono moglo razumeti kao oblik pritiska nekoliko zemalja na Nasera. Takođe je izrazio sumnje da treba na ovom sastanku donositi zaključke, dok naše zemlje u isto vreme rade u Ujedinjenim nacijama na donošenju rezolucije. U takvim okolnostima bilo bi bolje da pritisak na Nasera dođe iz Ujedinjenih nacija, a ne sa ovog sastanka.

Brežnjev: Rezolucija o povlačenju trupa i prestanku ratnog stanja bi mogla dobiti većinu glasova. Naser se u stvari saglasio za tok plovidbe u Akabu, a što se tiče Sueskog kanala želi da vrati situaciju na predratno stanje. Ostaje samo da se saglasi sa formulacijom „obustava ratnog stanja“. Ali on upravo na to ne želi da pristane. Takođe smatram da prvo Amerikanci moraju da se saglase, i onda će samo Izrael ostati nesaglasan, i biće naredno odlaganje. Zato treba odabrati dobar moment za glasanje.

Tito: Ako predamo rezoluciju o obustavi ratnog stanja, dobićemo većinu glasova. Ali se Arapi ne slože, odgovornost će pasti na njih.

Brežnjev: Naseru se mora objasniti da će takve rezolucije biti, i da će, ako je odbije, čitava odgovornost biti na njemu. I mora mu se objasniti da smo sada i mi u gubitku. Bili bismo zahvalni drugu Tito ako bi on lično otišao Naseru i da se okoristi njegovim poštovanjem i prijateljstvom – ukoliko se slaže sa našim tezama – i da iskreno razgovara sa njim i da mu usmeno prenese informaciju o ovom sastanku. Nezavisno od ovoga mi možemo poslati i pisanu informaciju o kojoj se dogovorimo, koja neće protivrečiti onome što će drug Tito reći. Naši drugovi, Podgorni i drugi, su već bili u Kairu. Ako bi neko od nas otišao opet, on bi mislio da ga pritiskamo. Drug Tito, sa druge strane, bi mogao reći da smo ga pitali, a on se saglasio, da ode i objasni Naseru zašto je njegova pozicija fragilna. Očigledno, on to mora objasniti vrlo pažljivo. Drugim rečima, bilo bi vrlo dobro da drug Tito pristane na naš predlog.

Tito: I sam sam rekao da bi bilo dobro poslati nekog tamo. Ali ja mogu ići u ime Jugoslavije, ne u ime konferencije. Ja takođe mogu govoriti u ime nesvrstanih zemalja. Vi napišite informaciju.

Brežnjev: Vi ste učestvovali u konferenciji. Naser će sam pitati o konferenciji, vi mu trebate pomoći da razume situaciju.

Tito: To ne zavisi samo od mene. Treba mi odobrenje CK, ali moramo biti svesni da je Naser još uvek u stanju šoka i ne razume dosta toga. Nisam siguran da je još uvek moguće razgovarati sa njim.

Kadar: Ja nisam protiv kolektivne informacije, ali tu ima poteškoća. Stoga ponavljam: Predlažem da drug Brežnjev i KP SS u svoje ime ili na naš zahtev daju informaciju o najvažnijim temama Naseru, Bumendijanu i Atasiju. To će biti podržano

našim kominikeom, koji ćemo napraviti, sem toga podržavam ono što je drug Tito rekao. Ako on ode tamo, to će još više raširiti informaciju i kominike. Dobro je da on može da ode, zahvaljujući prijateljskim odnosima između njega i Nasera.

Tito: Vi treba da napišete informaciju da je bilo mnogo razgovora o tome kako treba pomoći i da smo se svi saglasili da se problem ne može rešiti ratom, već samo političkim rešenjem. Arapi sve sad posmatraju kroz pitanja prestiža, ali su već pokazali da ne mogu da se biju.

Brežnjev: Dakle, evo nas na nekim zajedničkim pozicijama:

- Smatramo vojnu opciju neuputnom
- Ekonomska pomoć
- Podrška progresivnim režimima
- Povlačenje izraelskih trupa što je pre moguće
- Informisanje Nasera

Poslaćemo pismo i izraziti mu naše zajedničko mišljenje, sa saglasnošću svakoga od nas. Voleli bi da se saglasimo sa vama o sadržini ovog dokumenta, iako će on doći od nas. Drug Tito prihvata naš zahtev da ide u UR i mi smo zahvalni. Verujemo da će njegov CK dati pozitivno mišljenje o tome. Morao bih da zamolim drugove da se ne rastajemo pre sutrašnjeg sastanka i dogovora o kominikeu. A postoji i još jedan razlog. Može biti novih momenata od Malikovog razgovora sa Naserom ili od rezolucije U Tanta. Moglo bi biti srećne koincidencije da Naser odgovori pozitivno na razgovor sa Naserom i U Tantovu rezoluciju. To bi moglo da nas navede na neke promene u kominikeu. Dobićemo vesti do sutra. Rad ćemo nastaviti sutra ujutru u najmanju ruku do večere. Treba da razgovaramo sveže glave. Već previše noći nismo spavali.

Gomulka: Podržavam predlog da drug Tito ode Naseru. Naravno sasvim se slažem sa drugom Titom da je to pitanje jugoslovenske partije. Na njemu je da li će da informiše Nasera o konferenciji u svoje ili u naše ime.

- b. Beleške sa sastanka partija i vladinih delegacija sedam socijalističkih država o situaciji na Bliskom istoku, Moskva, 9. novembar 1967.
KC PZPR, XI A/13, AAN, Warsaw

Razgovori su održani u zgradi CK KPSS od 1:15 a. m. do 1 p. m. u prisustvu sledećih drugova:

1. Bugarska – Živkov
2. Čehoslovačka – Novotni, Lenart, Koucki
3. DDR – Ulbriht, Štorh
4. Poljska – Gomulka, Cirankijevič, Klisko, Gierek
5. Mađarska – Kadar, Fok, Komoskin, Erdelji
6. SSSR – Brežnjev, Kosigin, Podgorni, Suslov, Risakov, Gromiko, Grečko
7. Jugoslavija – Tito i pratnja

Brežnjev: Sastajemo se da u zajedničkom dogovoru diskutujemo situaciju na Bliskom istoku. Već smo se sastajali ranije radi koordinacije o najvažnijim akcijama u podršci arapskim zemljama u njihovoj borbi protiv američkog imperijalizma. Dozvolite da opišem situaciju kako je vidim ... Naša pozicija spram Bliskog istoka je u daljem jačanju pozicija Naserove vlade. Čitava diplomatska kampanja je usmerna ka rušenju Namera i drugih progresivnih arapskih režima. Međutim, mi moramo da tražimo puteve ka političkom rešenju, budući da Naser nije spreman na vojne operacije. Ako je danas Naser donekle spreman, koliko li su Izrael? Oni su u euforiji pobjede, Amerikanci su im podigli embargo i isporučivaće im oružje, a verovatno i Britanci. Imaju dobar vojni kadar, američki ili treniran u Americi zahvaljujući podršci cionističkih krugova. Pomoći ćemo Namera vojno, to je neophodno, ali ekonomski činioци se takođe moraju razmotriti, u UAR kao i u Izraelu. Moramo da dovedemo situaciju u stanje vojnog ekvilibrijuma, a onda i superiornosti arapskih zemalja. 1400 naših savetnika već rade u arapskim zemljama, a biće im dodato još 1100. U našoj zemlji se trenira 940 u vazduhoplovnim akademijama i drugim vojnim školama ... Želimo da naglasimo da će naši kontakti, koji se odvijaju zajedno sa vašim, bez sumnje pridoneti efektivnosti naših novih napora. Ova saradnja je korisna i treba da bude nastavljena.

Tito: To što ste rekli smatram sasvim ispravnim. Danas nema opasnosti da će arapske zemlje odabrati put vojnog rešenja problema. Bilo je takvih tendencija nakon bombardovanja Sueca i naftnih rafinerija, ali je Naser odlučno protiv toga. On je za političko rešenje. On kaže, sada jačamo našu odbranu, ali nemamo ofanzivnih namera. Unutrašnja situacija se takođe popravila. Pohapsio je oficire koji su bili protiv njega. Ipak, ima ekonomskih teškoća koje su povezane sa bombardovanjem Sueca i rafinerija. Trenutno dobijaju struju za Kairo iz Asuana. Naser je optimističniji nego ranije. Ali smatra da bi SSSR, posebno SSSR morao da se odlučnije odupre Džonsonu. Lično mislim da ne bi bilo loše da mu se pokaže pesnica.

Želeo bih da vas informišem o Jevrejima. Goldman iz Svetskog jevrejskog kongresa me je zamolio da ga primim pre nekih mesec dana. Pitao me je šta ja mislim, da li se problem nekako može rešiti. Objasnio sam mu naše pozicije i rekao: Razmislite šta će biti sa državom Izrael za 10 godina, kada bude 100 miliona Arapa i 4 miliona Jevreja. On je odgovorio da je to istina, da razmišljaju o tome, da je o tome pričao i Džonsonu. Rekao je da SSSR razmatra neke akcije, na šta sam ja odgovorio da nema razloga da se one ne razmatraju i da SSSR insistira na političkom rešenju. On je u svoje ime rekao da izraelski predsednik Eškol, kojeg zna, bi to rado prihvatio dok je Dajan u borbenijem raspoloženju. Rekao mi je da ide u Izrael, da će im reći ovo i da će me onda informisati. Kasnije me je informisao preko Pariza da mora da se vidi šta će reći Amerikanci, SSSR i tako dalje (**Kosigin:** Baš se zakuvalo). Treba ojačati Eškola protiv Dajana (**Gomulka:** To nema nikakvog smisla). Rekao sam mu, Izrael nikada nije imao ovakvu šansu kao sada da dobije status države, ako krene na sporazumevanje sa arapskim državama, a ako ne iskoristite prednosti neće biti dobro. I ako se Izrael ne složi sa sporazumevanjem na bazi povlačenja i teritorijalnih ustupaka, mi ćemo se distancirati od Izraela. Moramo podržati progresivnu vladu u

UAR, Džonson nastoji da je eliminiše. Održavanje ove vlade je od velikog značaja. Moramo ozbiljno razmisliti o tome. Vi ste govorili o rezoluciji. Da li će to biti rezolucija SSSR-a, ili svih socijalističkih država? Možda bi bilo bolje ako bi sada socijalističke države predale rezoluciju.

Podgorni: Imamo u vidu Savet bezbednosti. Arapi predlažu da SV razmatra stvar. Dobro je što ćete primiti Ali Sabrija. On prokazuje vrlo dobru sliku situacije (**Gomulka:** Vrlo optimističnu). Ali ne previše. Pesimizam, koji je za njih bio tipičan ranije, je bio veoma opasan. Sada su optimisti.

Gomulka: Ne mislim u tom smislu. Ali on kaže da će za dva meseca oni biti u stanju da odbiju novu potencijalu agresiju, to je isuviše optimistično.

Tito: Naser tvrdi da naoružanje njihove vojske ne služi napadu, nego odbrani.

Gomulka: Nije to velika razlika. Ako sam sposoban da se branim, mogu i da napadnem. (...)

Ulbricht: Slažemo se sa inicijativom SSSR-a u Savetu bezbednosti. Važna je napomena druga Brežnjeva da bi u traženju političkih rešenja morali da mislimo dugoročno. Sada u Kairu misle da treba tražiti političko rešenje, ali oni zamišljaju da će ono doći brzo. To je međutim nemoguće zbog pozicije SAD, zahteva vreme. Poslali smo partijsku delegaciju u UAR, koja će razgovarati o započinjanju saradnje sa Socijalističkim savezom.

Brežnjev: Pre svega, izražavam zadovoljstvo što smo odlučili da se danas sretne po ovoj stvari, čak i ako ne usvojimo neku konstruktivnu rezoluciju. Sve izjave su bile ne samo interesantne, već i takođe i vredne. U našoj politici usmerenoj kao otklanjanju posledica agresije na Bliskom istoku, koja je nastupila kao posledica naših zajedničkih aktivnosti, postigli smo pozitivan rezultat. Nastavićemo našu političku borbu. Što češće imamo prilike da razmenimo mišljenja, to bolje. Pre praznika prosto nismo imali fizičke snage da mirno mislimo o ovome. Sada smo saslušali mišljenje vojske i konsultovali se sa vama, i hoćemo još više da proširimo ovaj posao. Možda ćete i vi imati nekih novih ideja. Kako bi bilo da se naši ministri spoljnih poslova sastanu za dan-dva da procene situaciju i daju neki predlog? Bez obzira na to gde će to biti, u Poljskoj, Budimpešti ili Pragu, važno je da se okupe kao ljudi koji dele zajedničku poziciju i zajedno rasprave mogućnosti novih koraka. Mi ne možemo (**Kosigin:** I ne nameravamo!) da predamo Bliski istok Amerikancima.

Izvor: Polish Record of Meeting of Soviet-bloc leaders (and Tito) in Budapest and Moscow (excerpts) July 11 and November 9 1967 KC PZPR, XI A/13, AAN, Warsaw; document obtained by James G. Hershberg and Wanda Jarzabek; translation for CWIHP by Jan Chowaniec

- c. Poruka Predsednika Republike Josipa Broza Tita generalnom sekretaru CK KPSS Leonidu Iliču Brežnjev, Brioni, 18. januar 1973.

Dragi druže Brežnjev,

Tokom skorašnje posete Predsedniku Arapske Republike Egipat Anvaru el Sadatu, održali smo detaljne razgovore o tekućoj situaciji u svetu i bilateralnoj saradnji. Posebna pažnja je posvećena zabrinjavajućoj situaciji na Bliskom istoku koja postaje sve teža zahvaljujući odbijanju Izraela da ispuni svoje obaveze po rezoluciji Saveta bezbednosti i Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Ova ponovljena agresivna dejstva Izraela protiv Sirije, Libana i arapskog naroda Palestine predstavljaju pretnju ne samo nezavisnosti naroda Bliskog istoka, već i bezbednosti država Mediterana i stabilnosti mira u svetu. Bombardovanje Sirije i Libana je samo još jedna manifestacija pritiska koji se nameće najbrutalnijom vojnom moći zarad nametanja diktata nezavisnim državama, predsednik Sadat me je informisao o ozbiljnim posledicama i problemima koji iz toga proističu za arapske države na Bliskom istoku. Ako se situacija ovako nastavi, razvoj događaja na Bliskom istoku bi mogao voditi u dalje opasne eskalacije i konflikte, čije bi se negativne posledice, po mom mišljenju, negativno odrazile na stabilnost u Mediteranu, kao i na proces pregovaranja i smanjenja napetosti u Evropi i drugim krajevima sveta.

Predsednik Sadat je posebno naglasio potrebu za pokretanjem bliskoistočne krize iz sadašnjeg mirovanja i jačanjem napora ka pronalazenju pravednog i trajnog rešenja za bliskoistočne probleme što obuhvata i priznavanje legitimnih prava arapskog naroda Palestine. U potrazi za takvim rešenjem, predsednik Sadat bi voleo da se osloni na najširu podršku arapskog naroda, uveren da su i njihovi interesi u pitanju. U isto vreme, oni su usmereni ka ubrzanju napora za pronalazenje mirnog rešenja. U tom kontekstu, predsednik Sadat je istakao da u potrazi za takvim rešenjem postoji linija koju arapska republika Egipat ne može da pređe, i odlučna je da ne pređe, bez obzira na unutrašnje teškoće, da prihvati ono što je protiv poštovanja suvereniteta i vitalnih interesa arapske republike Egipat i drugih arapskih država.

Podržavajući ovakve poglede predsednika Sadata, potvrdio sam jugoslovensku spremnost da u skladu sa svojim mogućnostima nastavi da doprinosi naporima za pronalazenje političkog rešenja za krizu na Bliskom istoku. U isto vreme, mislim da se arapskom narodu ne može odreći pravo da oslobode svoje teritorije drugim sredstvima ako misle da to ne mogu postići političkim. Procenjujući da kriza na Bliskom istoku ima šire negativne implikacije za međunarodne odnose i izražavajući svoju solidarnost sa žrtvama izraelske agresije, nesvrstane države su uvek odlučno podržavale zahteve arapskih država upravljene ka brzom postizanju pravednog i pouzdanog mira na Bliskom istoku. To su potvrdile na mnogim svojim sastancima kao i u Ujedinjenim nacijama. Njihova rešenost da deluju u ovom pravcu je posebno izražena na ministarskom sastanku nesvrstanih država u Džordžtaunu i na poslednjem sastanku Generalne skupštine UN. Uveren sam da su nesvrstani spremni i da mogu da preduzmu nove akcije da podrže legitime zahteve arapskog naroda i čak odlučnije zahteve u svetu da se Izrael primora da bez odlaganja preduzme mere ka prona-

laženju miroljubivog rešenja baziranog na usvajanju rezolucija UN. Imajući to u vidu poslao sam poruku predsedniku Zambije, Kenetu Kaundi, koji je ugostio poslednju konferenciju nesvrstanih zemalja i koordinira njenu aktivnost sada. Ohrabruje što druge države, čak i evropske, pokazuju povećan interes u pronalaženju rešenja za bliskoistočnu krizu. Egipatsko vodstvo ozbiljno računa na ovaj faktor i pokušava da poveća taj interes. Predsednik Sadat i njegovi saradnici pripisuju veliki značaj ulozi SSSR-a u razvoju događaja na Bliskom istoku. Pojasnili su nam da veoma poštuju pomoć koju im je SSSR pružio od 1967. do sada, i da i dalje računaju na nju kao na važnu komponentu njihove političke i vojne strategije. Predsednik Sadat i njegovi saradnici su posebno podvukli njihov stalni interes u održanju dobrih odnosa i saradnji sa SSSR-om, kao i značaj opšte međunarodne pozicije arapske republike Egipat u pronalaženju rešenja za bliskoistočnu krizu. Dragi druže Brežnjev, moji razgovori sa predsednikom Sadatom potvrđuju da produžena podrška SSSR-a doprinosi snaženju vlade arapske republike Egipta u mogućnost ostvarenja pravednog političkog rešenja za krizu na Bliskom istoku zasnovanog na rezolucijama Saveta bezbednosti 242 iz 1967. Tokom razgovora sa predsednikom Sadatom, takođe sam se uverio da u ovom trenutku podrška prijateljskih država arapskoj republici Egipat i drugim državama direktno oštećenim izraelskom agresijom predstavlja značajan faktor koji bi mogao uticati na pozitivan razvoj situacije i približiti se rešenju krize na Bliskom istoku na miran način.

Koristim ovu priliku da vam pošaljem prijateljske pozdrave i najbolje želje,

Tito

Izvor: Arhiv Jugoslavije, KPR I – 1/1014

II

PREGOVORI SA SAD

- a. Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike sa predsednikom SAD Ričardom Niksonom, 30. septembra 1970. u Beogradu

Razgovoru je prisustvovao i prevodilac predsednika Niksona Aleksandar Akalovski, koji je ceo tok razgovora detaljno beležio. Oba predsednika izrazila su zadovoljstvo što im se pružila prilika za neposrednu razmenu mišljenja i dogovorila su se da razmena mišljenja bude otvorena i direktna. Nikson je istakao značaj razgovora predsednika Tita sa američkim državnim sekretarom Rodžersom u Adis Abebi i podvukao je da je taj razgovor bio veoma koristan upravo zbog toga što je bio otvoren. Zahvalio se drugu predsedniku što je u susretu sa predsednikom Naserom u Asuanu posle razgovora sa Rodžersom ukazao na želju i interes SAD za mirno rešenje krize na Bliskom istoku, što je svakako doprinelo Naserovom prihvatanju Rodžersovog plana. Izrazio je žaljenje zbog smrti predsednika Nasera, koja je nastupila u tako osetljivom trenutku za razboj situacije na Bliskom istoku. Upitao je zatim druga Predsednika kako će se Naserova smrt, po njegovom mišljenju, odraziti na situaciju u ovom području i da li treba očekivati promene u dosadašnjoj politici Ujedinjene Arapske Republike u odnosu na arapsko-izraelski sukob. Interesovalo ga je i koja će ličnost, po oceni druga Predsednika, naslediti Nasera na položaju šefa države.

Drug Predsednik je odgovorio da smrt predsednika Nasera svakako unosi nove zabrinjavajuće elemente u ionako složenu situaciju na Bliskom istoku. Ne veruje, međutim, da će dovesti do promena u dosadašnjoj politici UAR. Dobro poznaje najbliže Naserove saradnike – El Sadata, Ali Sabrija, Mohiedina i druge, među kojima će najverovatnije biti izabran novi šef države. Oni su godinama tesno saradivali sa predsednikom Naserom, učestvovali u stvaranju i provođenju njegove politike i nema razloga da sada promene kurs, pod uslovom da im se ne nastoje nametnuti neprihvatljiva rešenja. Posebno je važno da se izbegne svaki korak koji bi mogao da oteža konsolidaciju prilika u UAR i da izbaci na površinu ekstremne elemente. Jasno je, na primer, da UAR ne može pristati ni na kakve teritorijalne koncesije. Sam Naser je dobro znao – a o tome je u razgovorima i otvoreno govorio – da bi i najmanji teritorijalni ustupak zapečatio njegovu sudbinu, odnosno da se ni on ne bi mogao održati na vlasti kada bi ustupio i pedalj danas okupiranih arapskih teritorija. To važi tim pre za njegove naslednike, koji nemaju njegov uticaj, niti uživaju njegov prestiž. Uporno izraelsko insistiranje na nameri da zadre u okupirane teritorije – o čemu je još ovih dana govorila premijer Golda Mejer – praktički zatvara put miroljubivom rešenju. Ako su SAD zaista zainteresovane za mir na ovom području, onda treba da vrše jači pritisak na izraelsku vladu kako bi ova prihvatila realniju i fleksibilniju politiku.

Takav pritisak i vršimo, rekao je Nikson, iako naše mogućnosti uticaja nisu tako velike kao što se obično misli. Trebalo bi, međutim, tražiti i od SSSR-a da utiče na

arapske zemlje, a posebno na UAR, da poštuju preuzete obaveze. Poznato je da je Ujedinjena Arapska Republika, uz znanje i pomoć Sovjetskog Saveza, izvršila pomeranje raketnih baza duž Sueckog kanala, kršeći odredbe sporazuma o prekidu vatre neposredno pošto ga je prihvatila. Takvi postupci dovode u sumnju iskrenost namera arapske strane i otežavaju SAD da utiču na Izrael, koji sa razlogom postavlja pitanje svrsishodnosti potpisivanja sporazuma kojih se druga strana ne pridržava.

Ako je i došlo do kršenja sporazuma, rekao je drug Predsednik, to ne bi trebalo uzeti kao pretekst za osujećivanje razgovora o miru. Ne treba zaboraviti da se prostrane arapske teritorije nalaze pod izraelskom okupacijom. Rakete o kojima je reč predstavljaju odbrambeno oružje. Treba shvatiti da zemlja koja je ugrožena koristi svaku priliku za jačanje svoje odbrane. Ako je i došlo do pomeranja raketa, krivica je samo formalno na strani UAR. Stvarna krivica je na strani onih koji drže tuđe teritorije i koji se na njima još utvrđuju.

Poznato je inače, nastavio je drug Predsednik, da se UAR od samog početka opredelila za miroljubiva rešenja, naravno pod uslovom da budu priznata legitimna prava arapskih naroda. Izrael je taj koji se već godinama oglašuje o rezolucije UN i koji osujećuje svaki pokušaj u pravcu miroljubivog rešenja.

S tim u vezi drug Predsednik je podsetio da je 1967. godine, neposredno posle agresije Izraela na arapske zemlje, posetio UAR, Siriju i Irak. U razgovoru sa celokupnim egipatskim rukovodstvom, na čelu sa predsednikom Naserom, ukazao je na potrebu orijentacije na miroljubivo rešenje. Ukazao je i na neophodnost priznavanja Izraela kao države koju priznaju Ujedinjene nacije i ogromna većina zemalja sveta, kao stvarnost koja se više ne može osporavati. To je bio prvi put, naglasio je drug Predsednik, što sam se usudio da im to otvoreno kažem. Složili su se, iako im je teško palo. Prihvatili su i osnovne postavke iz 5 tačaka, koje je Jugoslavija tada predložila kao bazu za traženje političkog rešenja, a koje su predviđale povlačenje izraelskih trupa sa okupiranih teritorija, garantije za bezbednost Izraela u granicama od pre 5. juna, slobodnu plovidbu kroz Suecki kanal i Akabski zaliv i rešenje palestinskog problema. Iste predloge su Sirija i Irak odbili.

Pomenutih 5 tačaka prihvatio je, međutim, bar u osnovnim crtama, predsednik Svetkog jevrejskog kongresa Goldman koji je u to vreme, na svoje traženje, posetio druga Predsednika u Beogradu. U toku razgovora, rekao je drug Predsednik, pokazalo se da Goldman realno gleda na situaciju na Bliskom istoku, njene moguće reperkusije i izgleda za rešenje. Složio se sa potrebom povlačenja Izraela sa okupiranih teritorija, naravno uz odgovarajuće garantije za njegovu bezbednost. Njegove stavove nije, međutim, prihvatila izraelska vlada, koja ga je dezavuisala, pa čak i osudila što se neovlašćeno upušta u diskusije o pitanjima koja spadaju u isključivu nadležnost vlade u Tel Avivu. Goldman je ponovo došao pre nekoliko meseci, nastavio je drug Predsednik. I tom prilikom ispoljio je realnost i fleksibilnost. I dalje zastupa potrebu povlačenja Izraela sa svih okupiranih teritorija, sa mogućim izuzetkom Golanske visoravni. Golanska visoravan predstavlja, zajedno sa Jerusalimom, najosetljiviji deo teritorijalnog problema, rekao je predsednik Nikson.

Rešenje koje Goldman predlaže za Jerusalim sastoji se u stvaranju jedne vrste enklave, u okviru koje bi svaka verska zajednica upravljala svojim svetim mestima,

istakao je drug Predsednik. Nikson se o tome nije izjasnio. Nastavljajući svoje izlaganje, drug Predsednik je rekao da Izrael nije nikada imao tako povoljnu šansu da definitivno obezbedi priznavanje svoje egzistencije, razume se u okviru granice od pre 5. juna. Vreme ne radi za Izrael. Broj Arapa se stalno povećava. Za 10–15 godina biće ih oko 140 miliona, nasuprot najviše 5 miliona Izraelaca. Vremenom će steći sve bolje i savremenije naoružanje i postaće sve sposobniji za uspešno ratovanje. SAD ne mogu večno ostati na tom području. Ko će onda sprečiti Arape da ostvare davnu pretnju o bacanju Izraela u more?

Nikson se složio. Rekao je da su i sami svesni činjenice da vreme ne radi za Izrael. Zato se i zalažu za miroljubivo rešenje, pa i za postizanje takvih sporazuma koji će zaista pružati garantije da će biti poštovani. U tom kontekstu Nikson je upitao druga Predsednika da li veruje da je Sovjetski Savez istinski zainteresovan za uspostavljanje mira na Bliskom istoku. Nije li možda tačnija pretpostavka da su oni zainteresovaniji za očuvanje svojih pozicija u arapskim zemljama, a te su pozicije svakako čvršće u nesređenoj situaciji u kojoj je arapskim zemljama sovjetska pomoć neophodna.

Drug Predsednik je odgovorio da ima i drugih načina da SSSR obezbedi svoje pozicije u arapskim zemljama. Veruje da je Sovjetski Savez stvarno zainteresovan za smirivanje situacije na Bliskom istoku, jer ne želi konfrontaciju sa SAD na tom području. O tome svedoči, po oceni druga Predsednika, i stav SSSR-a za vreme nedavnih sukoba u Jordanu. SSSR je, po cenu izvesnog žrtvovanja svog prestiža kod Palestinaca i u delu arapske javnosti, energično tražio od Sirije da ne uputi trupe u Jordan kao pomoć Palestincima, a od Iraka, čije su se trupe već tamo nalazile, da ih povuče. To je svakako učinjeno sa ciljem da se spreči proširenje sukoba.

Događaji u Jordanu, nastavio je drug Predsednik, još jednom su istakli značaj palestinskog pitanja i neophodnost njegovog što skorijeg rešavanja. Treba da je svima jasno da ne može biti trajnog mira na Bliskom istoku dok milion Palestinaca, proturanih iz svojih domova pre više od 20 godina, nastave da žive u neljudskim uslovima, pod šatorima, u pesku. Mlada generacija, koja je izrasla u tim šatorima, latila se danas oružja i spremna je na sve. Rešenje nije lako, ali nije ni nemoguće. Izgleda da nisu svi Palestinci zainteresovani za povratak svojim domovima, kojih ionako više nema ili u koje su se uselili Izraelci. Goldman ocenjuje da bi se oko 500.000 izjasnilo za povratak, ukoliko bi im to bilo omogućeno. Ostalima bi, po mišljenju druga Predsednika, trebalo isplatiti materijalnu nadoknadu, koja bi im omogućila da ponovo steknu uslove za dostojan život i rad, na zapadnoj obali Jordana ili u nekoj od arapskih zemalja. Izrael troši ogromna sredstva za naoružanje. Jevreji u SAD sakupili su, izgleda, preko milijardu dolara za pomoć Izraelu. Kad bi se deo tih sredstava odvojio za ublažavanje problema Palestinaca, to bi olakšalo i rešenje krize na Bliskom istoku u celini.

SAD bi bile spremne da učestvuju u obezbeđenju materijalnih sredstava za rešavanje problema Palestinaca, rekao je Nikson. Dodao je da veruje da bi i Izrael dao svoj doprinos, kao i Jevreji u svetu. Pitanje je, međutim, da li bi Palestinci prihvatili takvo rešenje. Sudeći prema njihovim izjavama, oni ne prihvataju ništa drugo osim brisanja Izraela sa mape sveta. I među njima ima umerenih i ekstremista, rekao je

drug Predsednik. Smatram, međutim, da bi se uz iskrene napore i obostranu dobru volju moglo postići zadovoljavajuće i pravično rešenje. U nastavku razgovora Nikson se interesovao kako afričke zemlje – koje drug Predsednik daleko bolje poznaje – ocenjuju politiku SAD u Africi. Istakao je da ga posebno interesuje stav zemalja takozvane crne Afrike.

Drug Predsednik je rekao da se SAD zamera što je njihova pomoć uglavnom propraćena pokušajima mešanja u unutrašnje stvari zemlje kojoj se pomoć dodeljuje. Afričkim zemljama je potrebna pomoć i one su željne i spremne da je prihvate, ali traže da pomoć bude bezuslovna, usklađena sa njihovim potrebama i usmerena na stvarno ubrzavanje njihovog ekonomskog i opšteg napretka. Zemlje u razvoju su potencijalno veoma bogate. Njima ne treba milostinja. Treba im pomoći da se razviju kako bi postale ravnopravni partneri razvijenim zemljama u obostranom interesu. Pored toga, pogrešno je shvatiti svaku progresivnu promenu u Africi kao kretanje ka komunizmu. U pitanju su progresivni preobražaji koji odgovaraju potrebama i specifičnim uslovima tih zemalja i koje bi trebalo podržati. Svako mešanje u unutrašnje stvari može samo da dovede do unutrašnjih sukoba i do nestabilnosti na čitavom kontinentu – što se tiče zemalja takozvane crne Afrike, one su posebno osetljive na pomoć i podršku rasističkim režimima na jugu Afrike koji ne samo što ugrožavaju njihovu nezavisnost, već zaista predstavljaju sramotu za čovečanstvo u ovom veku opšte emancipacije naroda.

Izvor: Arhiv Jugoslavije, KPR 837, I-3-a SAD, Poseta Ričarda Niksona 30. septembar – 2. oktobar 1970.

Preuzeto sa Cold War International History Project Virtual Archive, http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=881D5F41-B2C6-3C9E49A50D31A53F8F4E&sort=Collection&item=Yugoslavia%20in%20the%20Cold%20War

b. Zapisnik o razgovoru između predsednika Tita i državnog sekretara SAD Henrija Kisindžera

Vreme: 4. novembar 1974. 9:50

Mesto: Zgrada Saveznog izvršnog veća, Beograd, Jugoslavija

Tito: Želim da Vas pozdravim danas u Beogradu, iako shvatam da je ovo veoma kratka poseta. Prošlo je podosta otkako ste bili ovde. Zadnju put, čini mi se, tokom Niksonove posete.

Kisindžer: Vreme je kratko, ali je dobra prilika za razmenu pogleda. Želim da vam se zahvalim na srdačnom prijemu, već sam imao korisnih razgovora.

Tito: Znam, sa ministrom spoljnih poslova i premijerom.

Kisindžer: Ostavljam na vama, gospodine predsedniče, o čemu ćemo razgovarati.

Tito: Teško je reći gde početi. Ima toliko problema. Možda od bilateralnih odnosa?

Kisindžer: Šta god je gospodinu Predsedniku na pameti.

Tito: Što se tiče bilateralnih odnosa, Premijer vam je rekao da želimo da negujemo dobre odnose i mislimo da je to moguće uprkos problemima koji se javljaju.

Kisindžer: Tačno.

Tito: Naši odnosi su bili dobri i pre i posle rata ali su se odskora javile određene teškoće koje ćemo, siguran sam, prevazići i vratiti se na naše tradicionalno dobre odnose. Mi ćemo to svako uraditi sa svoje strane, mada morate razumeti da mi ne možemo odustati od svojih principa, ali uvek možemo razgovarati o posebnim pitanjima. Mislim da je glavno pitanje pred nama Bliski istok. Naom Goldman je bio ovde nedavno, što je otprilike njegova četvrta poseta od rata 1967. U našem zadnjem susretu bio je veoma zabrinut i poslao mi je poruku odmah po povratku u Izrael. U ove dve poruke me je zamolio da u njegovo ime prenesem dve poruke – Sadatu i Asadu. On bi želeo da se sretнем sa njima, i naravno da ću preneti poruke. Mi smo naravno zainteresovani za razvoj situacije i takođe smo bili veoma zabrinuti. Imaćemo više razgovora sa Arapima ali je naš utisak da oni žele da zamrznу situaciju.

Kisindžer: Slažem se. Situacija ne može biti zamrznuta, a sve strane izgleda sараđuju u njenom zamrzavanju. Izraelci nikada ne znaju kako da naprave pravovremene koncesije. Pre godinu dana sam im rekao da će morati da se nose sa Huseinom, i da su to uradili, ne bismo imali sve te teškoće oko Rabata. Rekao sam im da je to jedini način da nateraju Palestince da se nose sa Huseinom i tako učine PLO arapskim problemom. Lično mi se sviđaju Sadat i Asad. Obojica su dobri ljudi. Nevolja je u tome što Arapi nikako ne mogu da se odluče da li će se baviti politikom ili epskom poezijom. Potrebe trenutne situacije su da se okrenu konkretnim temama a ne praznim konceptima. Ja ću se postarati da Sjedinjene Države nastave da ulažu svoj uticaj da se krene napred.

Tito: SAD mogu najviše da urade.

Kisindžer: Jedino mi možemo pomoći u ovom trenutku. Svaki put kada vidim Gromika on ima 10 principa, 20 poglavlja i 50 članova dogovora ali nikada mi ne može reći kako misli da ih učini prihvatljivim. Svaki sovjetski pokušaj je svodiv na nameru da se SAD privole na nešto. A onda oni kažu Arapima da će ih kreditirati a mi treba da budemo ti koji će sprovoditi predloge. Zato smo do sada manje ili više delovali sami. Želimo da vidimo napredak u pregovorima.

Tito: Ne znam kako tačno stoji stanje sada, ali imam osećaj da su odnosi između Sadata i Asada bolji. Takođe sam stekao utisak da Arapi nameravaju da povrate svoje teritorije. Sa druge strane, Izraelci imaju poteškoća da prihvate čak i predlog za povlačenjem.

Kisindžer: Što se tiče Izraelaca, nema pomaka. Sirijci žele da pregovaraju, ali Izraelci ne žele da pregovaraju sa njima. Međutim, oni hoće da pregovaraju sa Sadatom, što njega stavlja u nemoguću situaciju. Slažem se sa vama, ja mislim da je Asad razuman čovek.

Tito: On je realističan. Nije čovek sa kojim se ne može razgovarati.

Kisindžer: Kada bi Izraelci bili realističniji, mogli bi da se dogovore sa Asadom. Iskreno, mogu vas uveriti da nećemo saradivati na politici koja izoluje arapske države. Sa druge strane, Arapi greše što su tako eksplicitni o PLO-u. Imali smo dogovor sa Izraelom da im se vrati deo Zapadne obale. Bili su spremni da pregovaraju. Bilo bi pravo vreme da se dotakne pitanje PLO-a nakon što se to postiglo, ne pre. Rabat je dao Izraelu dobar izgovor da ne radi ništa. To je bila pogrešna taktička odluka.

Kardelj: Ali palestinski problem je više od međuarapskog problema.

Kisindžer: Da, ali je greška tako javno tretirati to pitanje. Trebali su da postave stvari i da odrede poziciju PLO dogodine. Ali nema smisla zadržavati se na prošlosti. Svako se ponašao tako da ovog leta stvara probleme, a mi nismo mogli delovati jer se to poklopilo sa promenama predsednika.

Tito: Sad je već kasno. Šta mislite, kakve će efekte imati Rabat?

Kisindžer: Moram reći da mi je Sadat još prošlog juna nagoveštavao da se nešto mora desiti pre arapskog samita. Šta može da se uradi? Mi ćemo učiniti sve da postignemo napredak i zato idem na Bliski istok ponovo. Ako nema napretka onda ćemo svi završiti u Ženevi, a uveravam vas da će onda biti zastoja.

Tito: Mislite li da je izraelska vlada ovlastila Goldmana da ide da vidi Sadata i Asada?

Kisindžer: Ne verujem. Sumnjam u to.

Tito: U stara dobra vremena Goldman je želeo da ja uredim sastanak sa Naserom.

Kisindžer: Nema štete ako on vidi Sadata i Asada, iako moram da kažem da prvi susret sa Asadom može biti uzbudljiv. Sumnjam da su izraelske vlasti ovlastile Goldmana da vidi ikoga. Moramo da pokrenemo izraelsku vladu i Arapi moraju u tome pomoći. Ako želimo da izbegnemo eksploziju u SAD, moramo izbeći ljude koji se zalažu za totalno rešenje. To znači da maksimiziramo šanse u okretanju američkog javnog mnjenja protiv napora naše vlade. Ne tražimo ni od vas ni od drugih da se odreknu svojih pozicija, ali ja verujem da arapske vođe sada razumeju zašto idemo korak po korak. Sadat to svakako razume. Asad će razumeti ako bi

Izraelci samo začutili. Spremni smo da koristimo pritisak, ali ne može izdržati sem ako ne idemo korak po korak.

Kardelj, Minić i Kisindžer raspravljaju o prednostima i manama korak po korak strategije...

Kisindžer: Možemo li sada da promenimo temu? Da li bi Predsednik podelio sa mnom svoje misli o tome što se dešava u SSSR-u ili radije ne bi govorio o tome?

Tito: Ne vidimo nikakvu promenu. Ove godine je bila dobra žetva i izgleda da nema nesporazuma niti krize. Čini nam se da je došlo do konsolidacije. Kao što možda znate, Brežnjev dolazi ovde, pa ćemo možda znati više. Van toga, naši odnosi su dobri. Ne treba verovati svemu što se čita u bulevarskoj štampi. Nema nikakve pretnje od sovjetskih trupa. Nisu probali da urade ništa, suviše su pametni.

Kisindžer: Pre bih rekao da su oprezni, no pametni.

Tito: Naši ukupni odnosi sa SSSR-om su dobri. Trgovina se razvija dobro i sada je na nivou od 1,4 milijarde. Oni su nam drugi trgovinski partner, posle Zapadne Nemačke. Takođe mislim da ne traže konfrontaciju sa SAD. Veoma su zainteresovani za KEBS i vjerujem da će to imati posledice na druga pitanja pošto oni neće želeći da učine bilo kakav korak koji bi ugrozio ishod te konferencije. Takođe verujem da oni hoće mir na Bliskom istoku pošto znaju da bez njega mogu ići u konfrontaciju sa SAD.

Kisindžer: Sovjeti ne mogu napraviti vojni iskorak, posebno ne u Jugoslaviji bez konfrontacije sa SAD. Ne bi trebalo da obraćate pažnju na glasine o našim razgovorima i odsustvu akcije. Mi ćemo uvek reagovati silno na svaki vojni pokret sa njihove strane. Međutim, u svetlu sadašnje situacije, mi takođe želimo atmosferu koja će voditi relaksaciji. Ali se nećemo odreći svojih temeljnih interesa, mada smo za popravljjanje odnosa.

Tito: Detant je koristan jer čini lakšim rešavanje problema, a okruženi smo stotinama.

Kisindžer: Da, problemi nam ne manjkaju.

Tito otvara pitanje odnosa sa Italijom i energetske krize, razgovor preuzimaju i uglavnom vode Kardelj, Minić i Kisindžer.

Kisindžer: Razgovarao sam sa ministrom spoljnih poslova Minićem o situaciji na Kipru. Mi podržavamo nezavisni suvereni Kipar i poštujemo njegov teritorijalni integritet. Mi mislimo da će realno tamo morati nastati federalni sistem na nekim geografskim principima. Ja naravno planiram da odem u Ankaru gde se nadam

nekim turskim gestama koji će popraviti atmosferu i omogućiti razgovorima između Denktaša i Lečrodasa da se nastave.

Tito: Veoma sumnjam da će Grci prihvatiti geografsko rešenje, oni će samo razgovarati o kantonalnom rešenju sa jakom centralnom vladom.

Kisindžer: Da, treba da postoji jaka centralna vlada, ako ni zbog čega drugog zbog kontrole imigracije. Mi se ne suprotstavljamo kantonalnom rešenju ako se obe strane dogovore. Ali moram vam iskreno reći da ne verujem da će ono biti prihvaćeno. Hoću i da vam kažem da mi nismo imali ništa sa udarom protiv Makariosa. Nismo imali nikakvog interesa da se destabilizuje situacija u istočnom Mediteranu jula 1974. Imali smo velikih unutrašnjih problema u našoj zemlji sa predsedničkom krizom i sa problemima na Bliskom istoku. Svakako nismo želeli da uzrokuje jedan dodatni problem u istočnom Mediteranu. Mogu vas uveriti da mi nismo bili svesni da se planira udar. Sve je to bio problem.

Tito: Ishod je bez sumnje bio loš.

Kisindžer: Ishod je bio predvidljiv i nije bilo sumnje da će Turci krenuti i mi smo pokušali da to sprečimo.

Tito: Mi nismo bili protiv prvog pokreta, ali se nismo složili sa potonjim turskim akcijama.

Kisindžer: Prva intervencija je učinila drugu neizbežnom.

Minić: Takođe, tu je bio i neuspeh na Ženevskoj konferenciji.

Kisindžer: Imali smo turski pristanak 8. avgusta i na kantonalni plan, ali je Mavros odbio da ga uzme u razmatranje.

Tito: Sad je čak i Makarios zainteresovan da ga razmotri.

Kisindžer: Kada bi se sad mogli vratiti na ono što je letos nuđeno bili bi geniji. Turci su želeli samo trećinu Famaguste ali je Mavros odbio da ovo razmatra, Kalahan je bio tako ljut da neće da priča o tome. Nismo mogli ni da saznamo šta se desilo. Tražio je odlaganje od 72 sata. Sve ovo se dešavalo dok smo mi menjali predsednika. Lično mislim da će se Turci otvoriti nekim gestama. Onda se nakon izbora u Grčkoj može krenuti ka pregovaranju. Sad je za Karamanlisa nemoguće da pravi ustupke, ali takođe nije ni u Karamanlisovom interesu da se ovaj problem razvlači. Mislim da je Edževit razuman čovek. Postoje objektivni uslovi za progres ako turska vlada može da deluje.

Kardelj: Šta je sa ekstremistima?

Kisindžer: Makarios treba da se drži dalje od Kipra dok ne bude preliminarnog dogovora. Ako imate uticaja, pokušajte da mu pomognete da vidi stvari mojim očima.

Tito: Imamo odlične odnose sa njim. On se u principu saglasio sa političkim pregovorima. Slažem se da je verovatno bolje da se ukloni.

Kisindžer: On govori o povratku do kraja meseca.

Tito: Da. Tako kaže.

Kisindžer: On govori o ostavci kao predsednika ali o ostanku kao duhovni vođa. Lično mislim da je bolje kvalifikovan da bude predsednik nego verski vođa.

Minić: Podržao je rezoluciju UN.

Kisindžer: Jeste. Njegova glavna uloga bi trebala da bude u podršci rešenju koje bi izradili Kelrides i Denkaš. Ako to hoće, onda bi moglo biti u redu da se vrati.

Tito: Ne uzdržava se on od deljenja saveta. Sećam se kad sam se nosio sa njim u Lusaki.

c. Memorandum Henrija A. Kisindžera za Predsednika
10. januar 1975.

Tema: Odgovor jugoslovenskom predsedniku Titu

U priloženom pismu, Predsednik Tito je izrazio zahvalnost na poruci koju ste mu poslali 10. avgusta u kojoj ste izrazili želju za daljim unapređivanjem američko-jugoslovenskih odnosa, i preneo vam je poziv da posetite Jugoslaviju.

Tito Vam je 6. septembra poslao još jedno pismo, izražavajući jugoslovenske brige oko Kipra i diplomatske kontakte koju je njegova vlada preduzela po ovom pitanju i izrazio je nadu da se SAD slažu sa potrebom da se učini sve što je moguće da se kriza razreši što je pre moguće.

Naši odnosi sa Jugoslavijom su se zakomplikovali kada je Tito u svom govoru od 12. septembra optužio CIA i NATO da stoje iza kiparskog udara. Tokom sastanka sa jugoslovenskim ministrom spoljnih poslova u septembru pozvao sam ga na odgovornost zbog toga. Tokom moje posete Beogradu 4. novembra, detaljno sam i iskreno razgovarao sa Titom i drugim čelnicima Jugoslavije, ne samo o nepristrasnom pristupu koji imamo prema Kipru, nego i o potrebi da se konsultujemo direktno, radije nego preko govora i štampe. Mislim da me je razumeo i dobro prihvatio ovo. To je rezultiralo pozitivnim tonom ovih konsultacija, i mislim da bi sada bilo prikladno da odgovorite na pisma predsednika Tita.

Odgovor bi u ovom trenutku bio dobro tempiran zbog nedavnih događaja u Jugoslaviji koji doprinose pozitivnijem stavu prema SAD. U septembru, Tito je otkrio da je SSSR ponovo uključen u unutrašnje rasprave u Jugoslaviji. Subverzivne sovjetske aktivnosti, kroz neku vrstu zavere kominformista, razljutile su Tita i potvrdile najgore jugoslovenske strahove da titoizam ostaje neprihvatljiv za Sovjete koji će nastaviti njegovo dalje podrivanje, i izgleda da je unekoliko ohrabrio Jugoslaviju da pokuša dalje širenje odnosa sa Zapadom.

Sudeći po mojim razgovorima u Beogradu i uticaju ovih događaja, jasno je da Jugoslavija, i Tito lično, pridaju veliku pažnju vašoj poseti Jugoslaviji što se pre usaglasa raspoređi. Oni bi cenili vaš lični sastanak sa Titom kao novo i jasno američko priznavanje jugoslovenske nezavisnosti i nesvrstavanja. Meni se čini da bi takva poseta pozitivno doprinela vašim spoljnopolitičkim ciljevima ne samo prema Jugoslaviji već i zarad stabilnost u odnosima Istoka i Zapada.

Odgovor Titu koji je priložen i čeka na vaš potpis bi podsetio na razmenu mišljenja poslednjih meseci i podvukao važnost tih razmena i stalnog dijaloga sa Jugoslavijom u stvarima od zajedničkog interesa. U vašem odgovoru bi takođe trebalo prihvatiti Titov poziv za posetu Jugoslaviji, izražavajući da se radujete zakazivanju datuma posete koji odgovara obema stranama.

d. Memorandum o razgovoru Tita i Forda

Učesnici: Josip Broz Tito, Predsednik Jugoslavije
Miloš Minić, Potpredsednik Saveznog izvršnog veća i ministar spoljnih poslova

Predsednik Ford

Dr Henri A. Kisindžer, državni sekretar i predsednikov savetnik za nacionalnu bezbednost

General-pukovnik Brent Skoukroft, zamenik predsednikovog sekretara za nacionalnu bezbednost

Ambasador Lorens Silberman, američki ambasador u Jugoslaviji

Vreme: Nedelja, 3. avgust 1975, 7:35–9:00

Mesto: Zgrada SIV-a, Beograd Jugoslavija

Tito: Voleo bih još jednom da podvučemo koliko sam zadovoljan što mogu da vas pozdravim ovde i razmenim mišljenja sa Predsednikom i njegovim saradnicima. Samo mi je žao što je tako malo vremena. Nadam se da će biti još mogućnosti da nezvanično posetite Jugoslaviju.

Ford: Veoma sam zahvalan na vašoj ličnoj dobrodošlici i dobrodošlici jugoslovenskog naroda. Moj povratak u Beograd je probudio sećanja na vreme pre dvanaest godina kada sam upoznao mnoge ljude u vašoj vladi i uspostavio sa njima dobre odnose. Mogu li vam čestitati na govoru i predsedavanju u Helsinkiju?

Tito: Isto mogu i ja vama da kažem.

Ford: Voleo bih da možemo da ostanemo duže. Gospođa Ford i ja bi se rado vratili i uživali u lepotama Jugoslavije

Tito: Voleo bih da čujem kako biste da nastavimo. Nemamo mnogo vremena večeras. Mislim da su naši bilateralni donosi dobri. Već smo raspravili međunarodne odnose u Helsinkiju. Možda bi mogli da razgovaramo o budućnosti?

Ford: Slažem se, g. Predsedniče, da su naši bilateralni odnosi odlični. Možda bi mogli da proširimo ono čega smo se ranije dotakli: Grčka, Turska i Bliski istok. To su zone gde je opasnost konflikta velika i dolaze ozbiljne pretnje. Možda bi mogli razgovarati o tome.

Tito: Bliski istok je najproblematičnija tačka. Mislim da ima pogoršanja i da se situacija sve više komplikuje. Pošto je najozbiljnija, predlažem da je diskutujemo sutra. Možda bi trebali da pričamo o sigurnosti u Evropi i kako je unaprediti. Mislim da će posle Helsinkija moralni faktor postati značajan. Čuo sam, na primer, da je u Beču bilo progressa između Grčke i Turske. Čujem da je bilo progressa i u SALT-u.

Ford: Da. Bilo je. Ne koliko smo želeli, ali dovoljno da se postave osnove za dogovor ove godine. Tematika je vrlo tehnička. Iako sam želeo više progressa, bilo je nečega i umereni sam optimista.

Tito: Onda su to bili samo mimogredni razgovori.

Ford: Da, ali se nadamo da će oni voditi nečemu. Takođe smo zabrinuti ta MBFR (uzajamno balansirano smanjenje snaga). Da li imate neki savet za nas u ovoj oblasti? U ćorsokaku smo.

Tito: Veoma malo znam o pregovorima, sem da su se zaglavili. Možda nam Minić može reći nešto više.

Minić: Ja znam jedva malo više o tome. Ali Palme je predložio da bi obe strane mogle da izvrše umanjeње. Mi takođe mislimo da bi to bilo dobro.

Tito: Mislim da postoji veza između redukcije naoružanja i Helsinkija. U suprotnom, nismo mnogo postigli.

Ford: Uveravam vas da ćemo dati sve od sebe. Imamo formulu i pokušaćemo prodor. Mislim da će duh Helsinkija pogurati pregovore napred.

Tito: Redukcija naoružanja svakako pripada Helsinškom konceptu. Važno je ne dozvoliti da se stagnira.

Minić: Treba napraviti progres, inače će se duh osuti.

Ford: Bilo je implikacija da će KEBS biti praćen MBFR-om. Ne dogovora, samo naznaka.

Kisindžer: Do sada je svaka strana predložila razoružanje druge. Ali mi ćemo ove jeseni izneti ozbiljan predlog i biće napretka.

Ford: Mi smo to otklonili ove godine, ali će Kongres, ako ne bude napretka, obnoviti svoje zahteve za unilateralnim smanjenjem snaga. Opiraću se, ali se to može dogoditi.

Tito: Ne mogu da verujem da bi Kongres učinio tako nešto.

Ford: Moja administracija neće nikada. Ali imamo članova koji bi. Do sada su u manjini.

Tito: Tokom 1977, posle vaših izbora, biće sumiranja nastavka Helsinkija.

Ford: Nadam se da ću ga pohađati u funkciji Predsednika.

Tito: Sve međunarodne konferencije održane u Beogradu su bile uspešne. Na primer, prva konferencija nesvrstanih.

Kisindžer: Sada su veći nego oba bloka. To je sada najveći blok.

Tito: Nije blok. Smeh. Bilo je nezgodnih dana u grupi nesvrstanih, ali ćemo se provući. Nije dobro biti ekskluzivna grupa. Raspravljaćemo to sutra. Nadam se da razumete našu poziciju.

Ford: Znam da možete da zamislite koliko smo vremena ja, a pretpostavljam i Brežnjevi, potrošili na implementaciju ugovora iz Vladivostoka. Mislim da podela sveta na blokove nije najbolji način za rešavanje problema. U današnjem svetu, ne može biti konfrontacije i vojne aktivnosti kakvu smo poznavali tokom vaše i moje mladosti. Ja ću se posvetiti eliminaciji tih izvora sukoba koji mogu voditi do vojne konfrontacije. To će biti naša orijentacija. Kao što sam govorio ranije, sećam se kako je Dales govorio da je veoma važno uspostaviti dobre odnose sa Jugoslavijom. Tokom vremena, odnosi su jačali i širili se i bili od koristi obema stranama i svetu. Američki narod je kao rezultat razvio duboka osećanja prema jugoslovenskom narodu. Američki narod, ako mogu tako da se izrazim, ponekad ne razume vašu kritiku naših akcija. Osećanja za Jugoslaviju su veoma jaka, i pod tim okolnostima se kritici-zam lako razume pogrešno. Tako da se nadam da ćemo umeriti naše izjave.

Tito: Sasvim se slažem. Kritika se može izraziti u prijateljskom ili neprijateljskom duhu.

Minić: Jugoslaviji je poverena priprema konferencije 1977. pa će nam biti potrebne konsultacije sa svim stranama.

Ford: Mi ćemo potpuno saradivati.

Minić: Ranije smo imali blisku saradnju između ministara spoljnih poslova i ambasadora naše dve zemlje.

Kisindžer. Slažem se, nadam se da ćemo nastaviti da se konsultujemo, i konsultovaćemo se pre naredne vanredne sednice sledećeg meseca, jer želimo da napravimo konstruktivan napor.

Tito: Mi takođe želimo da budemo konstruktivni. Imali smo mnoge kontakte sa šefovima vlada u Helsinkiju i sa drugima sa kojima se ne slažemo, i nadamo se da nećemo dozvoliti štampi da upravlja našim odnosima. Ali ako ima razlika, sastaćemo se i razgovarati o njima.

Ford: Imam vrlo blizak i ličan odnos sa sekretarom Kisindžerom. Među nama nema razlika. A ambasadora sam ja postavio. On ima moje puno poverenje, tako da imamo dobru situaciju.

Tito: Tako je i najbolje, samo jasan kanal za prenos informacija.

Ford: Na vrhu. Informacije dolaze do mene preko Sekretara. Ali ambasador Silberman ima moje puno poverenje.

Kisindžer: Pridajemo veliku pažnju razumevanju između Jugoslavije i SAD, imajući u vidu položaj Jugoslavije u nesvrstanom svetu. I učinićemo sve što možemo da ostanemo u bliskom kontaktu.

Tito: Da završimo, do sutra.

Izvor: Razgovori Tito–Ford objavljeni u: Mile Bjelajac, Marija Obradović, *Prilog za istoriju odnosa SFRJ i SAD. Američki zapisnik sa razgovora Tito – Ford održanih 4. avgusta 1975. godine u Beogradu*, Tokovi istorije, 3–4/2003, 133–147. Objavljen je samo drugi deo razgovora, pa se ovde donosi deo koji ih dopunjuje. Kao i dokumenta b i c, u originalu se nalazi u US Department of State, Foreign Relations of the United States (<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/>) i U.S. Department of State, Office of the Historian:

<http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve15p1/d72>

<http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve15p1/d73>

III

TITOV INTERVJU CBS-u

Intervju predsednika Tita TV komentatoru CBS Volteru Kronkajtu

Proces autorizacije Titovog intervjua je veoma interesantan. Pored gramatičkih i sintaksičkih promena između video zapisa i štampane verzije, koje su uobičajene u lekturi, pojavljuju se i veoma značajne stilske intervencije. Titovoj rečenici se oduzima prirodan tok i ona postaje okamenjena, lokalizmi i kolokvijalni izrazi nestaju („nije to šala“ postaje „to je krupna stvar“, a „posle mog odlaska“ prelazi u „kada ja ne budem na ovom položaju“). Takođe, tu su i delimične promene smisla, kao u tom primeru, gde je Tito jasno smatrao da ga samo smrt može ukloniti sa čela Jugoslavije, dok je priređivač našao za shodno da u novoj formulaciji ukaže na izbornost njegove funkcije. Iz istog razloga iz prve rečenice nestaje deo „posle mene“. Međutim, najdrastičniji primer promene smisla predstavlja transformacija Titove rečenice: „Jugoslavija ima čvrsto jedinstvo, bez obzira na više nacionalnosti.“ Ona u štampanoj varijanti postaje: „Jugoslavija, koja je višenacionalna zemlja, ima čvrsto jedinstvo“. Prvobitni iskaz, u kojem je Tito bez sumnje otkrivao izvor svojih briga i Ahilovu petu zemlje kojoj je bio na čelu, zamenjen je frazom koja nije ostavljala mogućnost interpretacije da višenacionalnost Jugoslavije ide nauštrb čvrstine njenog jedinstva, naprotiv.

Tito u SAD i Velikoj Britaniji, Jugoslovenska stvarnost, Beograd 1978, 59.

Mi sve radimo da se trajno isključi mogućnost bilo kakvog i bilo čijeg miješanja u stvari naše zemlje. Jer, vara se svako ko smatra da bi, i onda kada ja ne budem na tom položaju, mogao oslabiti Jugoslaviju iznutra, da bi ona mogla postati plen neke invazije sa strane. Jugoslavija, koja je višenacionalna zemlja, ima čvrsto jedinstvo. A zatim, Jugoslavija ima danas armiju za koju se može reći da spada u najjače u Evropi. Imamo takođe opštenarodnu odbranu u koju je uključen ogroman broj ljudi, i u tom pogledu zakonom je utvrđena obaveza svakog građanina. Ako zatreba, Jugoslavija može na bojom polju angažovati osam miliona ljudi. A to je krupna stvar, naročito kada se zna kakvi su Jugosloveni, koji znaju da se bore. I oni će uvijek biti spremni da brane svoju zemlju.

Audio zapis Titovog intervjua: <http://www.youtube.com/watch?v=6cCxrBkzoak>

Pa mi sve radimo da nikakvo miješanje neće se moći vršiti u Jugoslaviji posle mene. Jer svaki koji bi mislio da može posle moga odlaska, da Jugoslaviju može oslabiti iznutra, i da sad je ona u opasnosti da bude plijen nekakve invazije sa sovjetske strane, to ne vjerujem. Jugoslavija ima čvrsto jedinstvo, bez obzira na više nacionalnosti. Jugoslavija ima danas, u Evropi, skoro može se reći među najjačim armijama. Onda imamo opštenarodnu odbranu, gde imamo ogroman broj ozakonjeno da svaki mora biti sposoban za odbranu zemlje. I oni naručavaju se ... Jugoslavija može na bojno polje postaviti osam miliona ljudi. A osam miliona nije šala, naročito ljudi kao što su Jugoslaveni koji su navikli ratovati.

Šesta glava

VETERAN

Ampir Titove lične diplomatije je ubrzano prelazio u poznu jesen tokom druge polovine sedamdesetih godina. Iako tempo sastanaka, putovanja i prijema nije opadao, već je naprotiv uzimao maha, bilo je očigledno da zdravlje starog šefa države slabi, pa tako opada i koncentracija nužna za uspešno nošenje sa složenim pitanjima svetske spoljnopolitičke agende. Titov angažman arbitra, ponekad i samozvanog, zahtevao je dubinsko poznavanje unutrašnje i spoljne politike velikog broja zemalja, a pretenzije na vodeću ulogu u pokretu nesvrstanih rezultovale su u stalnom uplitanju u brojne međusobice među članovima ove sve brojnije grupacije. Posle prvog i drugog naftnog šoka, raslojavanja unutar pokreta, koji je i do tada okupljao zemlje veoma različite po veličini i kulturi, ulozi u međunarodnom poretku i unutrašnjoj politici, produbljena su podelom na „bogatije“ i „siromašnije“. Bilo je sve teže održati konsenzus, a ponekad obezbediti i elementarni kontakt između članica koje su se nalazile u otvorenom sukobu, poput Vijetnama, Kambodže i Šri Lanke, ili latentnom neprijateljstvu, poput Egipta i ostatka arapskih zemalja. Pokret je, povrh toga, bio izložen pritiscima oba bloka, koji su nastojali da utiču na postavljanje nesvrstanih zemalja.

U ovakvoj situaciji, tokom 1977. godine otvorilo se pitanje održavanja narednog, šestog po redu samita, čiji je domaćin trebalo da bude Kuba, što je dalje komplikovalo odnose unutar nesvrstanih, imajući u vidu istupanje kubanskog lidera Fidela Kastroa na samitu u Alžiru 1973, u kojem je isticao postojanje „prirodnog savezništva“ između nesvrstanih i socijalističkih zemalja. Postojala je bojazan da će se ovaj trend u Havani čak produbiti i mnoge članice su predlagale da se samit odloži, ili da mu se promeni lokacija. Ove sumnje su se produbljivale tokom godine, podgrevane kubanskim izjavama koje su sporadično dovodile u pitanje čak i formulaciju o „vanblokovskom karakteru pokreta“ na pripremnom ministarskom sastanku u Beogradu 25–28. jula 1978.¹ Januarski vanredni sastanak Koordinacionog biroa u

---

¹ AJ, KPR 837, I-4-a VI konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih u Havani, Materijal o pripremi.

Maputu u Mozambiku nije pomogao prevladavanju protivrečnosti. Zabrinuti šefovi država su najavljivali odsustvovanje sa samita, iz bojazni da će Kastro nastojati da „udahne novu snagu“ pokretu u svetlu osobenog latinoameričkog poimanja revolucionarne borbe.² Jugoslovenska diplomatija, koja je dugo sa simpatijama gledala na aktivnost revolucionarne Kube, počela je da zazire od nepredvidivog partnera. Još aprila 1977. Tito je ocenio: „Mi smo njima dali do znanja da mi nećemo pustiti samo tako da ide, da se cijepa, premda ja ne bih želio da idem u Havanu. Ali ako bude išlo tako moraću ići.“³

Tenzija je rasla sa približavanjem samita: „Međunarodna situacija u kojoj se priprema Šesta konferencija na vrhu nesvrstanih zemalja u Havani razvija se u znaku velike zaoštrenosti i zategnutosti na svim važnijim područjima međunarodnih odnosa“, upozoravao je Miloš Minić. „Pojedine nesvrstane zemlje mogu o blokovima misliti šta hoće, mogu jedan blok smatrati dobrim a drugi izvorom svih zala u svetu ... ali to mogu ostati samo pojedinačna mišljenja pojedinih nesvrstanih zemalja, a ne mogu biti stavovi pokreta nesvrstanosti, jer bi se tada pokret morao odreći svoje prirode, svog vanblokovskog karaktera, a to znači prestati da postoji kao nezavisna i samostalna snaga.“⁴ Istim povodom, jugoslovenski ambasador u Havani piše početkom aprila 1979: „U prezentaciji svoga koncepta samita u poslednje vreme u istupanjima rukovodstva, i naročito u sredstvima informisanja, naglašeno se provlači osnovna pripadnost Kube „socijalističkoj zajednici“... Sa takve pozicije, elaborira se pokret nesvrstanosti i samit ... Prema tome, borba protiv imperijalizma je centralna preokupacija svih progresivnih snaga, i naravno pokreta nesvrstanosti ... Takva orijentacija nesvrstanih utemeljena je na prvom samitu u Beogradu, a kasnije potvrđivana i razrađivana na sledećim samitima, naročito u Alžiru (Lusaka se retko pominje, a Kolombo više kurtoazno). Sastanak Koordinacionog biroa nesvrstanih zemalja u Maputu se uporno predstavlja, ne samo ovde već i drugim nesvrstanim zemljama, kao dokaz kako je tamo ponovo identifikovan imperijalizam kao glavni neprijatelj nesvrstanih zemalja i to zahvaljujući zalaganju progresivnih nesvrstanih zemalja i Kube ... Vanblokovski karakter nesvrstanosti se potpuno ignoriše ... Imajući u vidu opšti pristup Kube, postavlja se pitanje koliko i dokle će ona ići u taktičkom postavljanju.“⁵ Kuba je bez sumnje nastojala da prestroji pokret nesvrstanih, po cenu nedolaska nekih šefova država, što bi Kastru olakšalo instrumentalizaciju pokreta.

² Trivo Indić, *Revolucija u Latinskoj Americi u dvadesetom veku*, u: Latinska Amerika u dvadesetom veku, Jugoslovensko udruženje Latinoamerikanaca, Beograd 1999, 62–96. Videti takođe: Zoran Stanojević, *Če Gevara i latinoamerička revolucija*, IISSO Srbije, Beograd 1983; Fidel Kastro, *Kuba ili smrt*, „Petar Kočić“, Beograd 1972; Borislav Lalić, *Fidel Kastro. Jedan čovek, jedna revolucija*, Novost, Beograd 2007; Fidel Castro, *My Life*, Penguin Books, London 2007.

³ P. Simić, Z. Despot, *Tito – Strogo poverljivo*, 416.

⁴ Miloš Minić, *Spoljna politika 1973–1979*, Centar za političke studije, Novi Sad 1979, 524, 578.

⁵ AJ, KPR 837, I-4-a, k. 214, Služba za spoljnopolitička pitanja, Pokret nesvrstanosti i Kuba, 5. april 1979.

Pripreme za samit

Ovakav razvoj događaja je pretio da potre višedecenijsku aktivnost Jugoslavije u pokretu nesvrstanih i da obesmisli najuspešnijiu komponentu politike njenog glavnog promotera. Titu je bio potreban pokret, što brojniji i što nesvrstaniji, a Kastrova aktivnost je pretila da ugrozi obe komponente. Javno se suprotstaviti održavanju konferencije u Havani ili odsustvovati sa skupa moglo bi značiti kraj pokreta ili njegovu duboku fragmentaciju. Nedolazak Tita u Havanu, iako preporučivan od lekara i razumljiv u svetlu njegovog zdravstvenog stanja, neumitno bi se negativno odrazio na položaj Jugoslavije u okviru pokreta.⁶ Takođe, važnost Jugoslavije u međunarodnim odnosima, posebno spram SAD, bila bi drastično smanjena. Tim povodom, jugoslovenski ambasador u SAD Belovski pozvan je kod američkog podsekretara za politička pitanja koji je „jugoslovenskim prijateljima izneo zabrinutost za neke pozicije koje su sadržane u kubanskom predlogu dokumenta na samitu u Havanu. Posmatran u celini, dokument je otišao mnogo dalje u negativnom tretmanu SAD nego raniji dokumenti nesvrstanih zemalja. Dužnost mu je da istakne da bi se usvajanje kubanskog predloga u sadašnjem obliku moglo negativno reflektovati na proces razumevanja SAD za politiku nesvrstanosti u celini, što ni u kom slučaju ne zadire u odnose prema Jugoslaviji za čije napore i ulogu imaju puno razumevanja.“ Amerikanci su Kubi zamerili oštrinu pristupa Bliskom istoku, definisanje cionizma kao rasizma, pozive na isključenje Izraela iz međunarodne zajednice, napade na afričku i posebno latinoameričku politiku SAD, optužbe za podršku aparthejda i veličanje uloge i doprinosa SSSR-a. Podsekretar „napominje da su se sa svojim primedbama i ocenama prvo obratili Jugoslaviji, jer veruju da u odnosu na samit u Havanu imamo određene paralelne interese.“⁷

U svetlu ovih dilema, Tito se ozbiljno kolebao. Odluku da prisustvuje samitu doneo je tek polovinom marta, obrazlažući je na sledeći način državnim i partijskom rukovodstvu: „Ja bih htio, drugovi, odmah da kažem nešto o predstojećem samitu nesvrstanih, o ponašanju Kube i o mom odlasku tamo. To me okupira i čitavo vrijeme razmišljam šta da radimo. Konačno sam došao do uvjerenja da ću morati da idem tamo. Ako ne idem ja, onda neće ići ni čitav niz šefova drugih država, tako da bi samit bio održan na vrlo niskom nivou, a doneo bi izvjesne zaključke koji ne odgovaraju politici nesvrstanosti. Onda bi krivnja pala na nas, na mene, na našu delegaciju, na Jugoslaviju, zbog slabljenja politike i pokreta nesvrstanosti. Ako idemo tamo, jasno je da neće biti lako, da će biti dosta teško, ali sam uvjeren da ćemo imati ogromnu većinu uz naše stavove. Onda neće doći do cijepanja, jer ipak možemo nešto učiniti na samitu, da politika nesvrstanosti posle Konferencije ne bude privatizirana, da Kuba neće moći da radi ono što bi htjela... U situaciji kakva je danas, ja ne vidim drugog izlaza. Svaka druga odluka bila bi, po meni, štetna. To ne znači da već sad moramo kazati da ću jugoslovensku delegaciju

⁶ Detalji o Titovom zdravstvenom stanju u: Miro Simčić, *Tito bez maske*, Mladinska knjiga, Beograd, 2008. 24–8, 55–86. Videti i uspomene njegovog ličnog lekara Aleksandra Matunovića, *Enigma Broz*, Beograd 1997.

⁷ AJ, KPR 837, I-4-a, k. 214, SAD i samit u Havanu, 20. jul 1979, 1–3.

ja voditi, to treba ostaviti do zadnjeg momenta, ali ne treba ni javno negirati, to bi bilo štetno.“⁸

Tako je jugoslovenska diplomatska aktivnost pred samit bila usmerena ka prestrojavanju unutar pokreta nesvrstanih, sa ciljem da se obezbedi što šire učešće na skupu u Havani i time isključi mogućnost da Tito i jugoslovenska delegacija ostanu izolovani na samitu. Tito je razvio grozničavu aktivnost. U februaru 1979. posetio je Kuvajt, Irak, Siriju i Jordan, a u maju Sovjetski Savez, Alžir, Libiju i Maltu.⁹ U međuvremenu, u zemlji je obrazovana Koordinaciona komisija SFRJ za pripremu učešća Jugoslavije na VI konferenciji šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja, koju su pored Tita činili Jakov Blažević, Ismailj Bajra, Berislav Badurina, Nijaz Duraković, Raif Dizdarević, Veselin Đuranović, Ignac Golob, Aleksandar Grličkov, Fadilj Hodža, Lazar Koliševski, Sergej Krajger, Todor Kurtović, Budimir Lončar, Dragoslav Marković. Cvijetin Mijatović, Branko Mikulić, Veljko Milatović, Džavid Nimani, Milorad Pešić, Petar Stambolić, Mika Špiljak, Vida Tomšić, Dobrivoje Vidić, Radovan Vlajković, Josip Vrhovec i Vidoje Žarković. U referatu u kojem su iznete jugoslovenske pozicije podvučeno je da „ovaj samit nesvrstanih zemalja ima izuzetan značaj, kako zbog situacije u pokretu, tako i zbog opšte situacije u svetu. To nas obavezuje da se maksimalno angažujemo kako bi problemi unutar pokreta bili prevaziđeni ili smanjeni, i kako bi pokret bio u stanju da, kao samostalan faktor, efikasno deluje u pravcu poboljšanja međunarodne situacije u celini. Ako to ne uspemo, velike sile i blokovi će povećati svoj uticaj i ulog, što nosi u sebi mnoge opasnosti kako za nesvrstane zemlje, tako i za međunarodne odnose u celini. Više naših visokih rukovodilaca posetilo je, a tu praksu nastavljamo, mnoge nesvrstane zemlje. Oni prenose poruke, vrše razmenu mišljenja i usklađuju dalje akcije nesvrstanih zemalja. Do samita moramo kontaktirati sve nesvrstane zemlje, a neke i više puta. Iz tih razloga neophodno je i prisustvo druga Predsednika na VI samitu u Havani. To bi na pogodan način već trebalo objaviti, što će uticati na mnoge nesvrstane zemlje da na najvišem nivou i sa punim angažovanjem učestvuju u priprema- ma i radu VI samita. Na taj način obezbeđujemo da i samit protekne u skladu s gledištima većine. Sada bi trebalo odgovorili na poruku F. Kastru i reći da će drug Predsednik doći na samit i da nismo za njegovo vremensko odlaganje.“¹⁰

Osnova jugoslovenskog stava artikulisana je u platformi koja je podvlačila vanblokovski karakter nesvrstanosti: „U pogledu osnovnih pitanja koja su prisutna u priprema- ma i koja će biti na samitu, naši stavovi su jasni i oni su dobro izloženi u platformi. Važno je da istrajemo na nezavisnom, vanblokovskom karakteru politike nesvrstanosti, odnosno da ne dopustimo da se na bilo koji način u pokret unesu problokovska shvatanja. Jer na tome se onda ne bi zaustavilo, a blokovi bi tu išli i dalje, sve do podele pokreta i njegove faktičke likvidacije. Neophodno je očuvanje

⁸ AJ, KPR 837, I-4-a, k. 214, Izlaganje Predsednika Republike i predsednika SKJ Josipa Broza Tita na sednici Predsedništva SFRJ i Predsedništva CK SKJ u Herceg Novom 22. marta 1979, 1.

⁹ OSA, 83-4-145, Slobodan Stanković, Tito's 87th Birthday Coincides with the Struggle for Nonalignment, <http://www.snap.archivum.ws/files/holdings/300/8/3/text/83-4-145.shtml>

¹⁰ AJ, KPR 837, I-4-a, k. 214, Stenografske beleške sa I sednice Koordinacione komisije SFRJ za pripremu učešća Jugoslavije na VI kongresu nesvrstanih (Beleške), 9. maj 1979, 13.

jedinstva pokreta, i suprotstavljanje svim vidovima podele. To jedinstvo se mora izražavati kroz jedinstvenu politiku nesvrstanosti o osnovnim pitanjima, a kroz to i jedinstvo pokreta. Bitno je striktno pridržavanje usvojenih principa, tj. dosledno suprotstavljanje pokušajima da se pokret preusmeri. Mi moramo biti protiv svih oblika strane dominacije, to znači i protiv ostataka kolonijalizma, rasizma i drugih vidova potčinjavanja od strane imperijalizma, ali i protiv hegemonizma i drugih oblika nametanja svoje volje i pritisaka sa strane. Mi se, takođe, stalno zalažemo za širinu pokreta, jer je to bitna pretpostavka njegove snage. Treba naći način da arapske zemlje odustanu od predloga za isključenje Egipta iz pokreta, insistiranje na tome mogli bi biti razlog za nove podele i antagonizme među nesvrstanim zemljama. Moramo voditi računa da je Egipat jedan od osnivača i da se nije ogrešio o principe nesvrstanosti. Ne treba ga gurati u ruke SAD, već mu omogućiti da prevaziđe greške Sadata, naročito je važno da se u pokretu sačuva demokratski duh koji je privlačna snaga za druge zemlje i pokrete u svetu, jer ovde i interesi malih zemalja mogu doći do izražaja. Moramo posvetiti posebnu pažnju iznalaženju realnog mehanizma za rešavanje sporova među nesvrstanim zemljama. Te sporove ne smemo zanemariti, ali ne smemo dopustiti ni to da zbog njih zanemarimo glavne probleme u svetu. Ministarski sastanak Koordinacionog biroa u Kolombu (početak juna) je od posebnog značaja za uspeh samita. Na tom sastanku treba, u što je moguće većoj meri, diskutovati sva osnovna pitanja koja će biti sadržana u dokumentima što će ih usvojiti konferencija na vrhu. Tako će opšte raspoloženje i stavovi delovati kao upozorenje i obaveza za Kubu, a i pomoć da lakše sagleda realne okvire za svoju ulogu domaćina. Dobro je da sa ove sednice izdamo nešto šire saopštenja, kako bi javnost bila upoznata sa našim stavovima, kako bi se videlo da mi najozbiljnije pristupamo pripremama, kao i da iza ove politike nesvrstanosti, kakvu vodimo, jedinstveno stoje svi naši rukovodeći faktori, sve republike i pokrajine.¹¹

Osnovne teze je razradio Josip Vrhovec, odskora savezni sekretar za inostrane poslove, koji je oslikao pokušaje jugoslovenske diplomatije da zadobije što širu podršku u Havani za svoj koncept afirmacije izvornih principa nezavisnosti. On je istakao osnovne probleme – preokupiranost tradicionalnih partnera izraženu kroz međusobice Egipta i ostalih arapskih zemlja po bliskoistočnim pitanjima, te različit stav Indije i Šri Lanke prema krizi u jugoistočnoj Aziji. „Drugi problem je pojava koncepcija na ideološkim podvajanjima pokreta. Nažalost, to je vrlo opasna stvar jer nam razjeda pokret iznutra. Kao što znate, Kuba je ovog trenutka jedna od najglavnijih nosilaca toga, i naravno, to su koncepti koji su blokovskog karaktera. Kada ne bi bio idući Samit u Havani, kada ne bi Kuba nakon toga postala koordinator pokreta, onda bi njena cela akcija imala marginalni značaj.“¹²

Članovi komisije nisu imali dilema o kubanskim namerama. Vrhovec ih je sažeo ovako: „Vi ste Jugosloveni bili revolucionarna zemlja i odigrali ste veliku ulogu u svoje vreme, ali vaše je vreme prošlo, vi postajete konzervativna zemlja.“

¹¹ AJ, KPR 837, I-4-a, k. 214, Kratak podsetnik za sednicu Komisije za pripremu VI samita nesvrstanih zemlja, 9. maj 1979.

¹² AJ, KPR 837, I-4-a, k. 214, Beleške sa I sednice Koordinacione komisije, 13.

Tito je dodao: „Sada dolazi Kuba na red!“ i nastavio: „Razumijem Kubu, ona je u vrlo teškom položaju, ona nema nikakvih sirovina, ona dobiva čak i hranu iz Sovjetskog Saveza, Sovjetskom Savezu prodaje po skupljim cenama šećerne trske itd.¹³ Jednom rečju, Sovjetski Savez im mnogo daje. Ali, to ne može biti razlog da sada jedna Kuba radi na tome da se čitav nesvrstani svijet, oko 90 država, pretvori u satelit i prirepak sovjetske politike. Mi to ne možemo dozvoliti.“¹⁴ ... „Ne moramo se boriti da nećemo imati većinu, ali ja ne bih htio da se djelimo na većinu i manjinu, nego moramo djelovati tako da se sačuva konsenzus i na sadašnjem samitu koji će se održati u Havani... Vi znate da sam ja na početku, kada je Kuba tako nasrtala na jedinstvo, htijući da nesvrstane zemlje podijeli na progresivne i neprogresivne, razmišljao da li da idem i bio sam skoro protiv toga da idem u Havanu. U posljednje vrijeme sam rešio da idem u Havanu. Jer, ako budemo dopustili da se samit održi na niskom nivou, onda može svašta da se dogodi, može da propadne čitava stvar sa tom konferencijom nesvrstanih zemalja.“¹⁵ U svetlu ove procene razmotren je i odbačen predlog Severne Koreje da se konferencija odgodi, ali je pozitivno ocenjeno što je postavljanjem tog predloga poljuljano kubansko samopouzdanje, a time i ojačane pozicije Jugoslavije.

Sa takvom platformom sekretar Vrhovec otišao je na ministarsku konferenciju u Kolombo, u Šri Lanki. Međutim, na ovom sastanku se nije otvorila mogućnost diskusije o dokumentima za samit, budući da Kuba nije dostavila svoj nacrt dokumenta. Po proceni jugoslovenske diplomatije, Kubanci su čekali da prođe ministarska konferencija, da bi imali određene ruke za nastup u Havani i onemogućili razvodnjavanje agende samita. Kada je nacrt konačno postao dostupan, komisija ga je ocenila na sledeći način: Okrenut je „preusmeravanju politike i pokreta nesvrstanih sa prolagerskih pozicija“, karakterisan je selektivnom definicijom nesvrstanih, implicira prirodno savezništvo pokreta sa socijalističkim zemljama i time vodi „paralisanju zajedničkih akcija.“¹⁶ Usledio je niz konsultacija sa Kubancima u prvoj polovini avgusta, u okviru kojih je jugoslovenska strana uspela da tokom avgusta artikuliše svoje kritike, i to ne bez uspeha. Kubanci su strahovali da bi naglo povlačenje Jugoslavije moglo izazvati lančanu reakciju i tako značajno umanjiti obim i smisao samita. Komisija je tako utvrdila da su kubanski stavovi još uvek tvrdi, ali da su primili sugestije i pripremaju revidiran tekst sa ciljem uvažavanja najvećeg mogućeg broja amandmana. „U celini, Kubanci su nastojali da ostave utisak konstruktivnosti i fleksibilnosti u uvažavanju nekih naših primedaba. Kako će to izgledati u stvarnosti i dokle će Kubanci ići u pravcu prilagođavanja stavovima većine nesvrstanih zemalja, još uoči samita, pokazaće njihov revidirani nacrt.“¹⁷ Razume se, kasnilo se i sa dostavljanjem revidiranog nacrt, pa jugoslovenskoj strani nije ostalo drugo nego da u Havani ispita istinske namere Kube, a da se

¹³ Isto, 20.

¹⁴ Isto, 22–23.

¹⁵ Isto, 25–26.

¹⁶ AJ, KPR 837, I-4-a, k. 214, Osvrt na kubanski nacrt dokumenta za VI samit nesvrstanih zemalja, 24. juli 1979.

¹⁷ AJ, KPR 837, I-4-a, k. 214, Jugoslovensko-kubanski razgovori o nacrtu dokumenta za Havanu, 14. avgust 1979.

do tada sagleda u kojoj meri među „radikalnijim“ članicama postoji sluh za kubansku politiku.¹⁸

Nemir je pratio Tita u ovom periodu, ako je verovati svedočanstvu Josipa Kopiniča po Vjenceslavu Cenčiću: „Posljednji njihov susret zbio se u ljeto 1979, u vrijeme kada se Tito spremao na svoje posljednje državničko putovanje u daleku Kubu, na Šestu konferenciju šefova država i vlada nesvrstanih zemalja. Bio je zabrinut, liječnici mu nisu preporučivali putovanje, čak ni mnogi od njegovih saradnika nisu bili za to da se on izlaže takvom riziku, s obzirom na udaljenost, na klimu, na napore koji su ga očekivali na ovoj konferenciji, u najsloženijim okolnostima u kojima se nalazio pokret nesvrstanosti od svog osnivanja 'Znam da nije dobro s mojim zdravljem', povjerio se Kopiniču, 'ali ti me razumiješ, ja moram ići u Havanu, jer je to pitanje biti ili ne biti za naš pokret'“.¹⁹ Za odmeravanje snaga odlično mu je poslužio Kastrov poziv da dođe u državnu posetu. Pred sam početak samita, ona je predstavljala dragocenu mogućnost za opipavanje terena. „Ja sa delegacijom idem u Havanu tri dana prije nego što će početi konferencija nesvrstanih zemalja, zbog toga što me je F. Kastro pozvao u državnu posjetu. To vreme ću ja koristiti da razgovaram sa njime malo ozbiljnije i da mu predočim, kakve bi posljedice bile ako oni istraju u svojim stavovima“.²⁰ Pred odlazak je održan treći, poslednji sastanak koordinacione komisije, 20. avgusta na Brionima. Tito je izvestio članove komisije o obimu svoje aktivnosti. U međuvremenu je imao 25 direktnih kontakata sa šefovima nesvrstanih država, a posetio je i Kuvajt, Irak, Siriju, Jordan, Alžir, Libiju i Maltu.²¹ Zauzeo je definitivne pozicije oko održavanja Kampučije u statusu praznog mesta i osnažio argumente protiv suspenzije Egipta. Tito je svoj uticaj upotrebio ne samo da bi motivisao druge šefove država da dođu u Havanu, već i da bi preokrenuo Kastrovu platformu.

Pred odlazak Tito je dao intervju u kojem su naglašeni aspekti kontinuiteta u radu država pokreta nesvrstanih. Pominjao je početke pokreta, ulogu i životni put njegovih osnivača. Intervju je u velikoj meri odražavao njegovu instrukciju grupi za pripremu govora u Havani: „U uvodnom dijelu treba dati historijski proces razvitka ... staviti naglasak na štetu koju su pokretu nanosili sukobi među članicama“.²² Ovaj pogled unazad razvijen je u *Borbi* u devizu „da bi se gledalo naprijed, ponekad je potrebno osvrnuti se unazad, da bi se vidjelo kakav smo put prešli, dokle smo stigli i kakvi nam zadaci predstoje.“ Ovaj intervju, dat sredinom avgusta, takoreći pred put, izazvao je veliko interesovanje. U njemu je podvučena lojalnost izvornim principima nesvrstavanja: „Bez takve orijentacije i dosljedne primjene usvojenih principa pokret i politika nesvrstanosti bi izneverili svoju suštinu ... Imajući to u vidu, ja od Šeste konferencije u Havani očekujem da bude, kao i sve dosadašnje, konferen-

¹⁸ Ovo se uglavnom odnosilo na neke afričke države. Up. Ivan Iveković (prir.), *Afrika i socijalizam*, Komunist, Beograd 1976.

¹⁹ Vjenceslav Cenčić, *Enigma Kopinič*, Rad, Beograd 1983, knj. II, 147.

²⁰ AJ, KPR 837, I-4-a, Beleške sa Treće sednice Koordinacione komisije, 5.

²¹ O toku ovih putovanja u: Blažo Mandić, *Tito u dijalogu sa svijetom*, Mir, Novi Sad 2005, 643–662.

²² AJ, KPR 837, I-4-a, 215, Razgovor predsednika Tita sa grupom za pripremu govora u Havani, 17. jul 1979.

cija kontinuiteta ... Ona posebno treba da označi dalju afirmaciju izvornih principa politike nesvrstanosti i osnaži nezavisnu i vanblokovsku ulogu pokreta u međunarodnim odnosima“.²³

Sa ovakvom agendom, impresivna delegacija SFRJ se uputila krajem avgusta na Kubu. Jugoslovensku delegaciju predvodio je Tito, a u njoj su se pored bivšeg saveznog sekretara inostranih poslova Miloša Minića i njegovog naslednika Josipa Vrhoveca nalazili i Vidoje Žarković, Anton Vratuša, Berislav Badurina i Budimir Lončar, a sa njima još preko 100 Jugoslovena – saradnika, novinara, fotografa, pripadnika bezbednosti i ostalog osoblja.

Odmeravanje u Havani

Jugoslovenska delegacija je, zahvaljujući pozivu u državnu posetu, stigla na Kubu pre svih ostalih, što je predstavljalo priliku kako za aklimatizaciju, tako i za seriju bilateralnih susreta, koji su tekli uporedo sa pripremnim ambadorskim sastankom za samit (28–29. avgust) i sastankom ministara inostranih poslova (30. avgust – 2. septembar). U međuvremenu su pristizale delegacije i novinari. Delovalo je da će po brojnosti ovaj samit nadmašiti sve prethodne – u Beogradu (1961. godine) učestvovalo je 26 članova i 3 posmatrača, u Kairu (1964) 47 članova, 10 zemalja i 3 organizacije posmatrača, u Lusaki (1970) 55 članova, 9 zemalja i organizacija posmatrača i 7 gostiju, u Alžiru (1973) 75 članova, 9 posmatračkih zemalja i 12 organizacija, i 7 gostiju, u Kolombu (1976) 86 članova, 12 zemalja i isto toliko posmatračkih organizacija, te sedam gostiju. Sada su se u Havani okupila 94 punopravna učesnika (odsustvovala su Saudijska Arabija i Čad, a mesto Kampučije je ostalo upražnjeno), posmatralo je 12 zemalja, 3 pokreta i 5 međunarodnih organizacija. Gosti su bili 8 zemalja i 10 međunarodnih organizacija. Sve u svemu, u radu skupa uzela je učešća 131 delegacija, od kojih su 56 predvodili šefovi država ili vlada.²⁴ Sudeći po brojnosti, pokret nikada nije bio veći. Da li je bio i snažniji, ostalo je da se vidi. Ivan Ivanji, koji je u Havani rukovodio odeljenjem koje je pravilo dnevne biltene za Tita, sumirao je situaciju ovako: „Radilo se o biti ili ne biti Titovog shvatanja nesvrstanosti. Njegovi bliski saborci, Nehru i Naser, odavno su bili mrtvi. Moskva je uporno govorila o „prirodnom savezništvu“ SSSR-a i njegovih satelita s nesvrstanim zemljama. Domaćin Kuba, oličena u Fidelu Kastru, zastupala je upravo taj pogled, koji bi, međutim, po jugoslovenskim shvatanjima značio kraj izvornih principa na kojima je pokret osnovan. U tom slučaju bi sve te zemlje naprosto postale privezak bloka predvođenog iz Moskve. Zbog svega toga se Tito, prkoseći savetu svojih lekara, odlučio da krene na svoje poslednje veliko putovanje da spase što se spasti može.“²⁵ Premda mogućnost Kastrovog „preuzimanja“ pokreta nije bila

²³ AJ, KPR 837 I-4-a 215, Reagovanja u svetskoj štampi na intervju Druga Predsednika „Borbi“, 20. avgust 1979.

²⁴ *Šesti samit nesvrstanih u Havani. Dokumenta*, Beograd 1979. *Nesvrstani u Havani, dokumentarna hronika o Šestoj konferenciji šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja*, Tanjug, Beograd 1981.

²⁵ Ivan Ivanji, *Titov prevodilac*, Samizdat B92, Beograd 2005, 168.

realna, i dalje se lako moglo desiti da njegova militantnost parališe rad samita, izazove oštru polarizaciju, pa i slom pokreta, koji za kubanskog lidera nije imao istu težinu i značaj kao za Tita i Jugoslaviju.

Rukovodeći malom zemljom u Karibima, izloženom stalnim pritiscima Sjedinjenih Američkih Država, Kastro nije birao sredstva da se održi na vlasti. U tom smislu je pokret nesvrstanih video kao jednu od mogućih poluga, dok je i dalje osnovni spoljnopolitički oslonac tražio i nalazio u bilateralnim odnosima sa SSSR-om.²⁶ Imajući u vidu pri tom da je osnovni fokus kubanske politike uvek bio okrenut Centralnoj i Južnoj Americi, radije no globalnim pitanjima, ili direktnoj intervenciji gde je to moguće, kao u Angoli, od njega se nije moglo očekivati da pruži bezrezervnu prednost politici očuvanja širine pokreta. O ovom pitanju su raspravljale jugoslovenska i kubanska delegacija na jutarnjem sastanku 31. avgusta, kojim je otpočela Titova državna poseta Kubi. Razgovor je otvorio Tito:

„Prije svega, dozvolite mi da se najlepše zahvalim, predsedniče Kastro Vama i vladi na pozivu da posjetim ovu lijepu zemlju. Moja posjeta će biti povezana sa našim prisustvom na samitu. Prešao bih sada na to da se mi malo dogovorimo danas o pitanjima Samita. Vani se sada vodi velika kampanja, suprotstavljaju se Jugoslavija i Kuba, svakakve spekulacije se prave, maltene kao da smo mi Jugosloveni i Kubanci veliki neprijatelji. To sve skupa nije tačno, to su spekulacije koje imaju svoj cilj. Mi smo došli ovdje da učestvujemo na Konferenciji na vrhu. Do sada sam ja bio na svakoj konferenciji. Želeo sam da budem i na ovoj konferenciji, jer je od ogromne važnosti baš zbog toga, jer je zainteresiran cijeli svijet za to šta ćemo zaključiti. Mi smo mišljenja da na ovoj Konferenciji treba čim više da uskladimo naša mišljenja, gledišta po raznim pitanjima, i što je najvažnije, da očuvamo jedinstvo nesvrstanih, jer, baš ovaj interes koji se pokazuje u čitavom svijetu, ogroman interes za Konferenciju nesvrstanih zemalja pokazuje koliko je važan taj skup u daljem procesu međunarodnih odnosa. Ukoliko ima različitih mišljenja po nekim pitanjima, to ne može i ne sme uticati. Bilo je raznih mišljenja – da treba Konferenciju odložiti, da treba naći drugo mjesto održavanja itd. Jugoslavija, tj. jugoslovensko rukovodstvo je bilo od samog početka protiv takvih tendencija, jer mi smo apsolutno zastupali mišljenje da se Konferencija mora održati ovdje. To je bio i razlog da sam ja i indijski premijer Desah donjeli odluku da i jedan i drugi učestvujemo na Konferenciji u Havani. Razumije se, još uvijek se i sada prave spekulacije vani da će vjerovatno doći do razdora, da se nećemo složiti itd. Ja mislim da će se prevariti. Mi smo svjesni toga šta bi značilo recimo, ako dođe do nesuglasica zbog kojih bi trpelo jedinstvo nesvrstanih. Naše gledište jeste, uvjereni smo da pokret i politika nesvrstavanja treba da budu nezavisni.“²⁷

Podsećajući na sporna mesta između dve strane, Tito je posebno podvukao dva pitanja – učešće delegacije Kampučije u radu samita i održanje vanblokovskog karaktera pokreta. Kastro je bio otvoren u svom odgovoru: „Želeo bih da kažem sledeće: pre svega, bez ikakve sumnje, postoje određene tačke po kojima su stavovi

²⁶ F. Castro, *My Life*, 220.

²⁷ AJ, KPR 837, I-4-a Stenografske zabeleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Fidelom Kastrom, Predsednikom Kube, održanih 31. avgusta 1979.

Jugoslavije i Kube različiti. Naprimera, baš po pitanju Kampućije su naša gledišta različita. Mi sagledavamo i gledamo na pitanje Kampućije različito od Jugoslavije.“ Sa druge strane, pokazao se mnogo spremnijim da naglasi potrebu za jedinstvom:

„Želim da kažem nešto oko pitanja podele među nesvrstanim zemljama. Hoću da kažem da smo veoma zainteresovani da izbegnemo bilo kakvu podelu među nesvrstanim zemljama. To sa druge strane znači da je potrebno raditi u korist jedinstva. Delim Vaše preokupacije i zabrinutost, družu Tito, koju ste izneli u svom izlaganju. Mislim na pitanja koja se odnose na međunarodnu politiku. To isto mislim i u vezi sa borbom koja je potrebno da se razvije u korist mira, isto tako da treba dati podsticaj procesu popuštanja zategnutosti u svetu. To važi i za ekonomske probleme koji pogađaju veliki broj zemalja. Smatram da će baš ova pitanja sve više privlačiti pažnju nesvrstanih zemalja.“ ...O problemu nezavisnosti pokreta. Mislim da ćemo na konferenciji razjasniti to pitanje – sve to što se predbacivalo na Kubi da želi da žrtvuje nezavisnost pokreta, da stavi pokret nesvrstanih zemalja u službu Sovjetskog Saveza. Mi imamo vrlo dobre odnose sa Sovjetskim Savezom. Logično je da svako može da shvati da bez saradnje sa Sovjetskim Savezom i pomoći Sovjetskog Saveza, Kuba ne bi mogla da živi, da izdrži blokadu, a moguće da ni naša revolucija ne bi postojala. Možda bi bila izvršena invazija na Kubu, možda bi ovde stotine hiljada Kubanaca poginulo. Međutim jedna stvar su naši odnosi sa Sovjetskim Savezom, naši bilateralni odnosi sa Sovjetskim Savezom, a drugo pitanje su naše dužnosti koje imamo prema pokretu nesvrstavanja, kako ih mi gledamo. Ali, mogu reći da sa Sovjetskim Savezom nikada nismo razgovarali o problemima pokreta nesvrstavanja, i Sovjeti nisu pokušali ni na najmanji način da utiču na nas u vezi ovih problema nesvrstanih zemalja.“²⁸ Kastro je u nastavku kritikovao pisanje strane, pa i jugoslovenske štampe koja je ukazivala na Kubu kao pokretača razdora. Posle malo oštrijih razmena mišljenja nižerangiranih članova delegacija o pitanju tretmana štampe, kubanski vođa je odustao od svoje teze: „Vidite, ja sam u Alžiru pomenuo jednu rečenicu o tom prirodnom savezništvu, a onda je ta rečenica mnogo korišćena, i to baš protiv nas, Kubanaca. Mogu Vam reći da sam onda u Alžiru bio prosto zapanjen brojem kampanja koje su se vodile. Ali, bilo je toliko govornika koji su sa loših pozicija nastupali i govorili protiv socijalizma, što je mene privuklo da izađem i da im odgovorim, da kažem na primer, o pomoći socijalističkih zemalja oslobodilačkim pokretima, i upotrebio sam frazu o prirodnom savezništvu, to je kasnije veoma mnogo korišćeno.“ Jugoslovenska strana se nije zadovoljila ovim popuštanjem i nastavila je da insistira na pitanju Kampućije, ali bez naročitog uspeha. Za ovim sastankom je usledio Titov i Kastrov razgovor u četiri oka, u kojem su uglavnom podvučene već utvrđene pozicije. Kastro nije odstupio od pitanja Kampućije, ali je isticao „da Predsednik Tito može biti spokojan i da ne treba da brine o toku Samita, jer će sve proteći u najboljem redu i u korist jedinstva pokreta nesvrstanih zemalja. Za takav tok Samita i Kuba je veoma zainteresovana.“ U ostatku razgovora su diskutovali o budućnosti pokreta i reminiscirali uspomene iz prošlosti u sudačnom duhu, koji je odražavalo i zajedničko saopštenje za štampu.

---

²⁸ Isto, 7.

Nijedna strana, međutim, nije bila zavarana prividom idile. „Oni koji su pratili čitav događaj izbliza“, piše Ranko Petković, „mogli su jasno videti dva nivoa događanja. Dok su Tito i Kastro, kao 'ljuti protivnici', vrlo lako nalazili zajednički jezik u 'drugarskoj' opuštenosti i razumevanju, dotle su jugoslovenski diplomati išli u Havanu i ponašali se u Havani kao da vode iscrpljujući bokserski meč sa Kubom, do uništenja jednog od protivnika!“²⁹

Tito i Kastro pred VI samit nesvrstanih zemalja, Havana 1979.

U očekivanju otvaranja samita, i Kubanci i Jugosloveni su ojačavali svoje pozicije. Raul Kastro je već sutradan posetio sovjetskog ambasadora i preneo mu da „smatra večeru koju je Fidel Kastro priredio u čast J. B. Tita 30. avgusta striktnom formalnošću. Pregovori koji su se odigrali između F. Kastro i J. B. Tita sledećeg dana, bili su, međutim, po njegovom sudu korisni. Pokret nesvrstanih nije mogao da se sporazume o mnogim stvarima, i po pitanju Kambodže oba lidera su samo izrazila svoje gledište. U isto vreme, napor J. B. Tita da izbegne otvoreno sučeljavanje sa Kubom i drugim socijalističkim zemljama bio je primetan i opšti je zvuk čitave diskusije bio prilično smiren. U prijatnom razgovoru sa F. Kastrom, jugoslovenski vođa je nastojao da ga ubedi da jugoslovenska politika ne može biti nikako smatrana antisovjetskom, i posebno je naglasio da ne bi dozvolio da se antisovjetske knjige štampaju u Jugoslaviji, da je unapred znao njihov sadržaj. R. Kastro je takođe rekao da je Titova pratnja, a posebno Minić bila daleko „kočopernija“ u pristupu Kubi i SSSR-u nego sam Tito. Tokom pregovora Minić je nastojao da nadmaši Tita i

²⁹ Ranko Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije*, Službeni list, Beograd 1995, 67.

trudio se da tumači njegove reči i daje sopstvene odgovore. ... Nije još jasno da li će Tito govoriti na ceremoniji otvaranja Konferencije šefova država i vlada ili tokom radne sesije. Jugoslavija tvrdi da bi, pošto je on jedini osnivač pokreta koji je još uvek živ, trebalo da govori na otvaranju konferencije. Međutim, kako god da se odluči, Tito će u svakom slučaju najverovatnije govoriti nakon Kastru.³⁰

Sovjetska strana je hitro reagovala i pred početak konferencije obznanjen je Brežnjevljev telegram podrške organizatoru: „Povodom otvaranja Šeste konferencije šefova država i zemalja nezavisnih država, srdačno pozdravljam učesnike ovog autoritativnog međunarodnog foruma u ime Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a, sovjetske vlade i čitavog sovjetskog naroda. Ovaj sastanak na najvišem nivou nesvrstanih zemalja održava se prvi put u Latinskoj Americi, u slobodoljubivoj Kubi, jednoj od zemalja-osnivača pokreta nesvrstanih. U proteklih 18 godina od vremena svog osnivanja, pokret je objedinio veliku grupu zemalja sa različitih kontinenata i postao je uticajan faktor u međunarodnoj politici. Od jednog do drugog foruma nesvrstanih zemalja pomaže jačanju mira i međunarodne bezbednosti, kao i borbi protiv imperijalizma, kolonijalizma i neokolonijalizma, rasizma i aparthejda. Za priznavanje prava naroda da sami raspolazu svojom sudbinom, za jačanje političke i ekonomske samostalnosti neoslobođenih zemalja. Havanska konferencija se okuplja u vreme kada preovlađuju tendencije u razvoju međunarodnih odnosa u kojima se javlja smanjenje tenzija. Nove uspehe su napravili pokreti za nacionalno oslobođenje. Neprekidno raste broj zemalja koje se kreću ka slobodi i nezavisnom razvoju. Život je potvrdio da je socijalno-ekonomski i kulturni progres zemalja u razvoju Azije, Afrike i Latinske Amerike usko vezan sa borbom za smanjenje tenzija i jačanje sveopšteg mira. U isto vreme ne može se ne videti da su sile koje prete miru, slobodi i nezavisnosti naroda uporne u svojim namerama da zaustave pozitivne promene u međunarodnom životu. (...) Molim vas da mi dozvolite da učesnicima Šeste konferencije šefova država i vlada nesvrstanih zemalja poželim uspešan rad, dalje jedinstvo pokreta u borbi za mir, slobodu, nezavisnost i progres naroda, i za bolju budućnost čovečanstva“.³¹

Jugoslovenska strana je to isto vreme koristila za konsultacije sa drugim učesnicima samita, tokom kojeg je Tito našao vremena za bilateralne susrete sa preko trideset šefova država, utvrđujući strategiju za nastup na samitu. Živa diplomatska aktivnost stavila je pred velike napore jugoslovensku delegaciju. Ivan Ivanji se seća: „Pošto su stigli i predstavnici drugih zemalja, na različitim nivoima su počeli bezbrojni pripremni i službeni razgovori. Siže svih susreta trebalo je svaki dan da se objavi u biltenu određenom za Tita. Redakcija biltena poverena je trojici diplomata. Jedan do njih sam bio i ja, s tim da je moja dužnost bila da redigujem poslednju verziju, da se pobrinem za njeno prekucavanje i na kraju za dostavu našem predsedni-

³⁰ Soviet Ambassador to Cuba Vorotnikov, Memorandum of Conversation with Raul Castro, Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Centre, Virtual Archive – http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034F52B-96B6-175C-9BBDE1FE944961C3&sort=Coverage&item=Cuba,%20Republic%20of

³¹ Telegram generalnog sekretara CK KPSS, predsedavajućeg Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR L. I. Brežnjeva u: *Россия – Куба 1902–2002. Документий и материаллий*, Москва 2004, 331–332.

ku i još nekolicini najviših funkcionera. U praksi je to značilo da sam u toku dana morao da saznam ko se s kim sreće, gde se održavaju kakve konferencije i sastanci raznih komiteta, potkomiteta, komisija i tome slično, ko razgovara s nekim partnerima u četiri oka i šta se tim povodom reklo i saznalo. Članovi državne delegacije imali su kontakte s državniciima drugih zemalja. Diplomate iz ministarstva sastajale su se s kolegama ili su učestvovala na zajedničkim odborima, pododborima, „drafting grupama“ i drugim manjim ili većim susretima na marginama kongresa. Takođe su mogli biti zanimljivi i usputni dijalozima u kuloarima kongresne dvorane. Na kraju, nije bilo beznačajno ni šta su saznali naši vispreni novinari, od kojih su mnogi imali odlične veze s kolegama iz drugih nesvrstanih zemalja. Sve bi to trebalo pregledati i sve što je važno sabiti jasno na najviše 12 stranica da bi ih Tito komotno pročitao iz doručak i tako znao šta se sve zbilo prošlog dana.“³²

Samit je konačno otvoren 3. septembra, pozdravnim govorom Fidela Kastro koji se odlikovao vatrenim tonom: „Vaše ekscelencije, gosti, drugovi. Dozvolite da u ovom svečanom trenutku prvo sećanje bude za našeg dragog prijatelja, heroja oslobođenja i revolucije svoje otadžbine, koji je brilijantno vodio samit u Alžiru 1973. i koji je toliko toga uradio za prestiž i jačanje nesvrstanih zemalja – pokojnog predsednika Alžira Huarija Bumendijana.“ Posle minuta ćutanja, Kastro je nastavio da niže uspehe pokreta nesvrstanih, pominjući novopriključene zemlje: „Iran i Pakistan, koji ulaze u pokret sa ruševina uništenog šahovog trona i razvalina reakcionarnog i agresivnog vojnog CENTO pakta; Surinam, Boliviju i malu i hrabru Granadu i slavni narod Nikaragve... otadžbine ponosa naše Amerike: Etiopiju i Avganistan, koje nam se pridružuju u svom novom revolucionarnom karakteru i Patriotski front Zimbabvea koji postaje punopravni član, porodica raste, a jača i kvalitet, kako i treba da bude... Napori da se sabotira Šesti samit u Havani bili su neuspešni. Pritisak, diplomatske aktivnosti i intrige da se konferencije ne održi u našoj zemlji bili su beskorisni. Imperijalisti Jenkiji, sa svojim starim i novim saveznicima – u ovom slučaju mislim na kinesku vladu, nisu želeli ovu konferenciju na Kubi. Takođe su doprineli intrigama sugerišući da će Kuba pretvoriti pokret nesvrstanih u instrument sovjetske politike.“

„Ko bi mogao da porekne da je Kuba socijalistička zemlja?“, nastavio je Kastro, presecan aplauzima. „Da, mi smo socijalistička zemlja. Ali ne pokušavamo da nametnemo našu ideologiju i sistem nikome ni unutar ni izvan pokreta, mada nemamo razloga da se stidimo što smo socijalisti. Imali smo radikalnu revoluciju na Kubi, mi smo radikalni revolucionari, ali nikome ne namećemo svoj radikalizam, a ponajmanje nesvrstanim zemljama. Mi održavamo bratske odnose sa Sovjetskim Savetom. Da, mi smo prijatelji Sovjetskog Saveza. Veoma smo zahvalni sovjetskom narodu zbog velikodušne podrške koja nam je pomogla da prevladamo i pobedimo u teškim i sudbonosnim trenucima za naš narod, kada smo čak bili u opasnosti od nestajanja. Zahvalni smo slavnoj Oktobarskoj revoluciji što je počela novu eru u ljudskoj istoriji. Ona je omogućila poraz fašizma i stvorila uslove u svetu koji se ujedinjuje u nesebičnoj borbi naroda koja je dovela do kolapsa omraženog kolonijalnog sistema. Ignorirati to znači ignorirati istoriju.“

³² I. Ivanji, *Titov prevodilac*, 172.

U nastavku govora Kastro je pomenuo doprinos različitih država ovoj borbi i istakao odnos Kube spram aktualnih svetskih problema, uglavnom se držeći beskompromisno na pozicijama koje su već podelile predstavnike nesvrstanih država. Jugoslaviju, međutim, nije pominjao, sem ukoliko se na nju nije odnosio posredno ovaj deo: „Neki u svetu su usavršili oportunistički do umetnosti. Kubanski revolucionari nikada nisu bili niti će biti oportunisti. Mi znamo kako da žrtvuemo sopstvene ekonomske i nacionalne interese kada god je potrebno braniti pravedne principe i časnu političku liniju. Mi Kubanci danas nećemo činiti ništa što nismo činili juče, niti ćemo sutra raditi od onoga što radimo danas. Mi smo odlučni antiimperijalisti, antikolonijalisti, antineokolonijalisti, antirasisti, anticionisti i antifašisti jer ovi principi predstavljaju deo našeg koncepta i jer oni u svojoj suštini, korenu i životu pripadaju istoriji pokreta nesvrstanih od njegovog početka.“ Pozivajući se, kao i Tito, na istoriju nesvrstanih, Kastro je nastojao da udahne novi život pokretu. Revolucionarnost se ogledala u predlozima za rešavanje gorućih pitanja, podršci proganatom režimu Kambodže, otvorenoj kritici američke i kineske politike, kao i podrške Sovjetskom Savezu i podriivanja sporazuma koji su u Kemp Dejvidu postigli Izrael i Egipat.

„Sjedinjeno iskustvo svih ljudi okupljenih ovde može proizvesti vanredne rezultate. Neke od tema su polemičke, neke reči mogu zvučati oštro. Ako neke naše primedbe vređaju nekoga ovde, znajte da nije naša namera da povredimo bilo koga. Mi ćemo raditi sa svim zemljama bez izuzetka da postignemo naše ciljeve i složićemo se sa usvojenim dogovorima. Bićemo strpljivi. Bićemo mudri. Bićemo fleksibilni. Bićemo mirni. Kuba će se držati ovih principa tokom godina svog predsedavanja pokretom i to kategorički tvrdim.“ Tolerantan ton, međutim, odmah je zamenjen udarcem u samo srce podela nesvrstanih, insistirajući na zbližavanju zemalja uprkos njihovim suprotstavljenim interesima na svetskom tržištu koje se pogoršalo tokom naftne krize u drugoj polovini sedamdesetih godina: „Ne želim da govorim poluistine. Neću kriti činjenicu da su socijalne razlike mnogo veće kada u bilo kojoj od naših zemalja manjina kontroliše ključne resurse, dok velikoj većini naroda nedostaje svega. Ukratko, u sistemu koji je suštinski pravičan, mogućnosti opstanka i ekonomskog i socijalnog razvoja su daleko veće. Ima zemalja u kojima ima ekonomskog razvoja, ali u isto vreme rastu siromaštvo, nepismenost, broj dece van škole, neuhranjenost, bolest i nezaposlenost, jasno pokazujući da nešto nije u redu. Nerazvijene su zemlje, koje neki optimisti vole da zovu zemljama u razvoju, dok u realnosti raste jaz između njihovog prihoda po glavi stanovnika i životnog standarda onih koji žive u njima i u razvijenim zemljama... Ova situacija nije više podnošljiva.“

„Jedan od najaktuelnijih problema u nerazvijenim zemljama koje ne proizvode naftu, što znači najveći deo zemalja u našem pokretu, jeste energetska kriza. Države koje izvoze naftu, koje sve pripadaju nerazvijenom svetu i skoro su sve članice pokreta nesvrstanih, trebalo bi da u svako vreme uživaju podršku ostatka naših zemalja u njihovom pravednom zahtevu da se reevaluiira njihov proizvod i da se stane u kraj nejednakoj trgovini i trci za naftom. Imperijalizam već manevriše da bi nas podelio, pokušava da izoluje zemlje koje proizvode naftu od ostalih nerazvijenih zemalja kriveći ih za ekonomsku krizu, čiji je jedini uzrok nepravedan poredak

uspostavljen u svetu imperijalističkog sistema. Što je još opasnije, pokušavaju da kamufliraju svoje planove protiv zemalja koje izvoze naftu.“ Tvrdeći da postoji svetska imperijalistička zavera, Kastro je insistirao da takva situacija zahteva akciju čitavog pokreta, koji sebi ne može dozvoliti luksuz neangažovanja. Zaključio je: „Dajte da se ujedinito. Dajte da sjedinimo naše rastuće snage u Ujedinjenim nacijama i svim međunarodnim forumima da zahtevamo ekonomsku pravdu za naše narode i da okončamo dominaciju nad našim resursima i krađu našeg znoja. Dajte da se ujedinito u potrazi za našim pravom na razvoj, našim pravom na život, našim pravom na budućnost. Vreme je da okončamo izgradnju svetske ekonomije baziranu na profitu onih koji su nas juče eksploatisali i koji nas danas iskorišćavaju i osiromašuju i zarađuju na bedi i ekonomskoj i socijalnoj nerazvijenosti većine čovečanstva. Neka sa ovog samita potekne odlučna rešenost za borbu i konkretne planove akcije. Ono što je potrebno, to su činjenice, a ne samo govori. Reči koje smo izgovorili nisu bile sasvim diplomatske, niti možda sasvim protokolarne, ali se nadam da niko neće posumnjati u to da sam ih izgovorio sa potpunom iskrenošću.“³³

Tito i Miloš Minić na VI samitu nesvrstanih, Havana septembar 1979.

Govor je primljen sa podeljenim reakcijama prisutnih i svakako nije predstavljao najkonstruktivniji okvir za generalnu debatu, koja je otvorena narednog dana. Tito je, međutim, uspeo da izbori pravo, kao senior među prisutnima i jedan od osnivača pokreta, da se obrati skupu kao prvi govornik na plenarnoj sednici 4. septembra. Ne samo Titov sveden, neprovokativan govor, već i sama njegova pojava u belom odelu, bila je sušta suprotnost razbarušenom stilu uniformisanog Kastro. Umesto direktne konfrontacije, Tito je odabrao suptilniji način da podrije kubanske aspiracije. „Sa osjećanjem osobitog zadovoljstva obraćam se ovom eminentnom skupu lidera suverenih zemalja koje povezuje zajednička borba za ostvarenje izvor-

³³ *Govor Fidela Kastro*, 3. septembar 1979, 28 Sixth Summit Conference of Nonaligned Countries, <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1979/19790903.html> Latin American Network Information Centre, Castro Speech Data Base <http://lanic.utexas.edu/la/cb/cuba/castro.html>

nih principa i ciljeva politike nesvrstanosti, za mir, nezavisnost i ravnopravnost, za nove međunarodne i ekonomske odnose. ... Dozvolite mi da u ime delegacije SFRJ i u svoje ime izrazim zahvalnost vladi Kube i predsjedniku Fidelu Kastru na srdačnom gostoprimstvu kao i na značajnom doprinosu pripremama za održavanje Šeste konferencije.“ Njegov govor, kada se sastruže od diplomatske kurtoazije, u potpunosti je kontrastirao Kastrovom. Umesto maglovitih obećanja promena u budućnosti, bio je zasnovan na pogledu u prošlost, podsećanjima na dane rađanja nesvrstavanja, nizanju uspeha koji su postignuti tokom dve decenije rada pokreta. Nije propustio priliku da istakne da je upravo jedinstvo zasnovano na uzajamnoj toleranciji različitosti predstavljalo najdragoceniji politički kapital pokreta, za čiji je osnovni cilj proglasio svetski mir.

U tom duhu, Tito je pokrenuo najveći broj konkretnih pitanja kojih se dotakao i Kastro, često sa drugačijim zaključcima i intonacijom: „Naš pokret je okrenut ključnim problemima današnjeg sveta – pitanjima mira, sigurnosti, razvoja i opšteg napretka. On izražava suštinske interese cijelog čovečanstva, a ne samo jednog njegovog dijela. Utoliko je veća njegova historijska odgovornost. Ta odgovornost je na svima nama. Mi ne smijemo nikada izgubiti iz vida ono što nam je zajedničko i što nas udružuje. Moramo se suprotstaviti svemu što nas razdvaja i što pogoduje prodiranju tuđih interesa u naše redove. Naš trajni interes i naš stratejski cilj u ovom trenutku jeste da dalje afirmišemo izvorne principe politike nesvrstanosti i da na osnovu njih jačamo solidarnost, jedinstvo i akcionu sposobnost pokreta nesvrstanosti. To su pouzdani putokazi našeg kretanja u budućnost. Samo tako možemo uspješno doprinositi izgradnji svijeta kakvome težimo. Time sam se i ja lično rukovodio, odlučujući se na ovaj daleki i za mene naporan put. Rukovodio sam se i odgovornošću koju imam kao jedan od osnivača pokreta i čvrstim uvjerenjem da nema te žrtve koju ne treba podnijeti kad se radi o tako visokim ciljevima i plemenitim idealima za koje se bori naš pokret, a kojima teže svi narodi svijeta. Uvjeren sam da će i ova naša konferencija, kao i sve dosadašnje, biti uspješna, da će uliti novu snagu i označiti novu fazu u jačanju uloge politike i pokreta nesvrstanosti u međunarodnim odnosima na dobrobit svih nas i čitavog čovječanstva.“³⁴ Titovim govorom otvorena je plenarna sednica koja je trajala čitavih pet dana, zbog velikog broja prijavljenih govornika (92). Kurt Valdhajm, generalni sekretar OUN, rekao je Titu na kraju tog dugog dana: „Gospodine predsedniče, dozvolite mi da vam čestitam na vašem izvanrednom govoru, koji sam veoma pažljivo čitao. Vi ste stvari stavili na svoje mesto. Mislim da je Vaše istupanje značajan doprinos za usmeravanje pokreta nesvrstavanja na njegovim izvornim principima, na njegovom pravom putu.“ Tito je odgovorio: „Treba postaviti stvari, a ne upuštati se u razne situacije. Ja mislim da će Konferencija nesvrstanih uspjeti.“³⁵

I zaista, Titov slogan povratka izvornim principima predstavljao je veliku prepreku implementaciji novog, radikalnijeg kursa. Iz prvih reakcija videlo se da je govor „većina sagovornika ocenila kao umeren, jasan i dostojanstven, kojem su sva

³⁴ AJ, KPR 837, I-4-a k. 214, Govor predsednika Tita na VI konferenciji nesvrstanih zemalja

³⁵ AJ, KPR 837, I-4-a k. 215, Stenografske beleške sa razgovora druga Tita i Kurta Valdhajma, 4. septembar 1979.

načela pokreta nesvrstanih konkretno definisana, bez namere da se vredi bilo ko, uključiv i domaćina. Smatraju da je govor po tonu i načinu vrlo jasan odgovor provokativnom govoru domaćina predsednika Kastru, koji je pokazao svako pomanjkanje takta i pristojnosti kada su u pitanju zemlje sa kojima se ideološki razilazi ... Egipat je posebnom zadovoljan ... Sagovornici ističu da će Havana biti još jedna čista pobeda predsednika Tita³⁶. Ne samo sadržinom svoje poruke, već i pojavom, Tito je plenio, priseća se tadašnji predsednik Gvajane Forber Barnem: „Svi, smo, razume se, znali za njegove poodmakle godine. Time smo i objašnjavali što je svoj govor čitao sedeći u stolici. ... Lucidan kao i pre... Moram da dodam: i tada je bio lepo obučen, kao uvek. Znao, to je na mene i tada ostavljalo utisak. Pušio je veliku cigaru, otpijao pomalo viski.“ Sličan je bio i doživljaj peruanskog predsednika Fransiska Alvaresa Bermudesu: „Sećam se da je predsednik Tito imao počasno mesto na Konferenciji, ako se ne varam, jedan sto i stolica bili su postavljeni baš za njega, a okolo su bili njegovi saradnici. To je možda nevažan detalj, ali mislim da je i na taj način odavano posebno priznanje tada jedinom živom od osnivača velikog pokreta.“ Kenet Kaunda, predsednik Zambije, pak je „bio zabrinut, jer je vrlo loše izgledao dok je držao govor u Havani. Sedeo je na stolici, za govornicom... To je bio prvi put da je tako nešto uradio. Mogao sam da vidim da mu nije bilo dobro.“ Tako ga je doživeo i Sadam Husein: „Prilikom susreta u Havani jasno se očitavala na njemu izvesna zamorenost, ali fizička, jer i starost ima svoja pravila.“ Robert Mugabe je stekao sličan utisak: „Dok smo razgovarali u Havani videlo se da mu zdravlje nije najbolje... ipak se pojavio kao nepokolebljivi branilac pokreta nesvrstanih.“³⁷

Sve, razume se, nije išlo glatko. Barem dvadesetak država se zalagalo za Kastrovu liniju radikalizacije pokreta. Uprkos otporima, Kastro je nastavio sa forsiranjem prestrojavanja nesvrstanih, u čemu mu je veliku podršku pružio premijer Jamajke Menli svojim otvoreno prosovjetskim govorom: „Svi anti-imperijalisti znaju da je ravnoteža snaga u svijetu nepovratno promenjena 1917. kada je postojao pokret i čovjek u Oktobarskoj revoluciji, a Lenjin je bio taj čovjek.“ Menli je Kastru i odlikovao ordenom u znak priznanja njegove borbe protiv imperijalizma u zapadnoj hemisferi. Međutim, i ovaj manjinski blok bio je nejedinstven. Dok su iza ovog koncepta bezrezervno stajali Mozambik, Angola, Etiopija, Madagaskar, Vijetnam, Laos, Sao Tome i Principe, Benin, Sejšeli, Ekvatorijalna Gvineja, Nikaragva – druge države su imale određene rezerve. Arapske države su uslovljavale svoju podršku kubanskim predlozima spremnošću da se Egipat suspenduje iz članstva u pokretu, a Kastro na tako dramatičan korak nije smeo da se odvaži. „Bila je to velika bitka“, seća se Bermudes. „Tito je u toj bici učestvovao bez predaha. Pojedini ljudi sada govore da je Tito tada bio veoma star, umoran. Da, za njegove godine prevalio je bio veliki put do Havane, radio je u njoj veoma intenzivno, ali ja uopšte nisam primećivao da je umoran, da su mu reakcije sporije... Ali, u razgovoru je bio pun lucidnosti, izvanrednih zapažanja i jasnih zaključivanja. Sećam se i dobro pamtim da su ga svi učesnici Konferencije tada veoma pažljivo slušali.“³⁸

³⁶ AJ KPR 837, I-4-a k. 215, Prve reakcije na govor druga predsednika Havana, 8. septembar 1979.

³⁷ M. Stefanović, *Svet i Tito*, 54–55, 66, 111, 294, 298.

³⁸ Isto, 67.

Teza o povratku izvornim principima odnela je prevagu, kako na generalnoj debati, tako i u potkomitetima koji su razmatrali pojedina pitanja. I sam završni tekst Deklaracije, koji je nastao od početnog kubanskog nacrt, promenjen je do neprepoznatljivosti, pre svega na osnovu velikog broja amandmana. Posebno brojni su bili jugoslovenski amandmani, koji su gotovo svi prihvaćeni. Havanska deklaracija je doduše definisala nesvrstavanje kao borbu za „nacionalnu neovisnost, suverenitet, teritorijalni integritet i osiguranje nesvrstanih zemalja u njihovoj borbi protiv imperijalizma, kolonijalizma, neokolonijalizma, apartheida i rasizma, uključujući i cionizam i sve oblike strane agresije, okupacije, dominacije, miješanja i hegemonije, kao i protiv blokofske politike.“³⁹ Iz nje su, međutim, izostali najproblematičniji elementi – nisu pominjani ni „revolucionarna faza nesvrstanosti“, niti „prirodno savezništvo pokreta sa sovjetskim blokom“. Egipat nije suspendovan iz članstva, osuda Sjedinjenih Američkih Država bila je ograničena na kritiku politike prema Izraelu i Južnoj Africi, istaknut je vanblokovski karakter nesvrstavanja kao njegov osnovni izraz. Jugoslovenska delegacija i njen šef, u celini uzev, imali su razloga za zadovoljstvo. Otud je govor, kojim je zatvoreno zasedanje, bio daleko pomirljiviji.

Kao neku vrstu vrhunca i dodatne potvrde pobede Titovog viđenja nesvrstavanja, predsednik Gvineje Seku Ture je u ime Alžira, Bangladeša, Indije, Indonezije, Malija, Paname, Perua, Šri Lanke, Zambije, Singapura, Sirije, Tanzanije, Zaira, Gvineje Bisao, Obale Slonovače i Benina pokrenuo inicijativu za rezoluciju kojom bi se Titu odala posebna zahvalnost. U znak posebnog priznanja, samit je usvojio Rezoluciju o odavanju specijalnog priznanja predsedniku Titu, kao jednom od utemeljitelja pokreta i njegovog dugogodišnjeg čelnika. Seku Ture i Kenet Kaunda su se posebno angažovali oko ovog priznanja, ali ni jugoslovenska delegacija nije bila skrštenih ruku: „Naša strana je preuzela inicijativu da konferencija kao neku vrstu posebnog priznanja donese rezoluciju kojom se Titu, jednom od osnivača pokreta, zavaljuje za sve što je učinio za nesvrstanost. Kastro je protiv toga, intrigira, kaže da nikog ne treba posebno izdvajati. Sam Tito o svemu tome nema pojma. Pre više godina predložen je za Nobelovu nagradu za mir, nije je dobio, pa se naljutio. Rekao je da nisu smeli da ga predlože ako nisu bili sigurni da će proći, ovako je ispala bruka. Lončar trenutno vodi tajne pregovore oko ove rezolucije, još nije sigurno da li će biti prihvaćena ... ja tada nisam shvatao koliko su tragikomične te noćne borbe za devedesetak reči jednog beznačajnog javnog priznanja i izjave zahvalnosti, još manje da će Titov odgovor, kojim se zahvaljuje za rezoluciju, biti poslednji javni međunarodni nastup u njegovom životu.“⁴⁰

„Sećam se“, kaže Seku Ture, „da se tada u Havani nastojalo da se pomalo gurne u zasenak tako snažna ličnost, ličnost koja zrači, ličnost besmrtnog Tita ... a on je bio osnivač pokreta, istinski veliki pionir pokreta ... To je pogodilo sve one koji su mogli da se sećaju uslova stvaranja pokreta, kao i moralnog i političkog, pa bih čak rekao i finansijskog kapitala, koji je maršal Tito stavio na raspolaganje tom

³⁹ *Havanska deklaracija*, u: Šesti samit nesvrstanih u Havani. Dokumenta, Beograd 1979, 12–29; Ranko Petković, *Šesta konferencija nesvrstanih zemalja u Havani*, Međunarodni problemi, 4/1979, 9–29.

⁴⁰ I. Ivanji, *Titov prevodilac*, 178.

pokretu, da bi on mogao da se afirmiše i da postigne da njegove ideje trijumfuju u svetu. I zato je određen broj delegacija odlučio da se oda priznanje Titovom delu. Bilo je to zato da se stvari ponovo stave na pravo mesto i da se pokaže da smo mi, koji želimo da pripadamo pokretu nesvrstanosti, veoma brojni, da nikada ne treba da zaboravimo da je maršal Tito bio taj koji je preduzeo inicijativu za njegovo stvaranje, čovek koji je kroz prave kontakte umeo da održava veze sa brojnim državnici-
cima, znao da stvori prave uslove za rađanje i za organizovanje pokreta nesvrstanih. Imao sam dužnost da to priznanje Titu pročitam u Havani: 'Šesta konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja održana u Havani, Kubi, toplo pozdravlja prisustvo njegove ekscelencije Josipa Broza Tita, predsednika SFRJ, jednog od oče-
va – osnivača našeg pokreta i njegovog prvog predsednika. Konferencija izražava svoju duboku zahvalnost predsedniku Titu za njegov doprinos u formulisanju prin-
cipa i ciljeva nesvrstavanja, za njegove neumorne napore u očuvanju i učvršćenju
jedinstva i solidarnosti nesvrstanih zemalja i za njegov lični doprinos uspostavljanju
ravnopravnijeg, pravednijeg i mirnog poretka u svetu. U znak priznanja za navede-
no, Konferencija izražava specijalno priznanje predsedniku Titu.' Još pamtim te
trenutke i neću ih zaboraviti. Kad sam završio čitanje, svi učesnici Samita bili su na
nogama. U sveopštem oduševljenju, u apsolutnom poštovanju i u iskrenoj ljubavi,
svi članovi Samita pridružili su se odavanju svečanog priznanja delu našeg besmrtnog
Tita, mog velikog prijatelja.⁴¹

Tito sa saradnicima na zatvaranju VI konferencije nesvrstanih. Između ostalih na slici:
Vidoje Žarković, Budimir Lončar, Anton Vratuša, Josip Vrhovec, Miloš Minić

⁴¹ M. Stefanović, *Svet i Tito*, 245–246.

Memento mori

Titov „desant na Havanu“ predstavljao je jedan od najvećih uspeha njegove lične diplomatije. Jedna savremena američka obaveštajna procena je zlurado isticala dubinu Kastrovog poraza: „Gledao je na 1979–80. kao na vreme kada će postati potvrđen i neprikosnoven lider nesvrstanih. Kada se desio samit u Havani septembra 1979, Kastro je iskoristio priliku da nametne svoje vođstvo, ideološko i titularno. Iako na samitu nije u tome bio potpuno uspešan, Titovo zdravlje je popuštalo, i Kastro je video da njegovo vreme dolazi.“⁴² Ishod samita u Havani je bacio ozbiljnu senku na ove planove, a kubanski lider nije mogao da uradi mnogo šta, sem da se požali Titu prilikom njegovog ispraćaja iz zemlje: „Predsednik Kastro je izneo da želi da iskoristi ovu priliku da još jednom iznese neka zapažanja o ponašanju jugoslovenske štampe ... Mi smo zaista zainteresovani i želimo što je moguće bolje odnose sa Jugoslavijom. Ovde u Havani vodili smo korisne i dobre razgovore. Vi i ja smo se razumeli, ali naši saradnici ponekada greše. Evo vidite, sada se u stranoj štampi pojavila vest u kojoj se između ostalog kaže, pozivajući se na nekog jugoslovenskog funkcionera koji je sada bio u Havani, da ste Vi tvrdo razgovarali sa mnom prilikom našeg susreta u pratnji naših saradnika. To ne odražava pravo stanje razgovora, jer tako nije bilo. Ja ne znam da li jugoslovenska štampa ne može da se kontroliše, ali bih Vas još jednom zamolio da učinite sve da se nedobronamerna aktivnost štampe prekine. Druže Tito, ja Vas poštujem i nije mi lako da sa Vama razgovaram obzirom na Vaše veliko iskustvo, ali ponavljam da ovakve vesti i takva aktivnost štampe ne doprinose dobrom razvoju odnosa između naših zemalja i to baš sada kada Kuba i Jugoslavija treba mnogo da sarađuju i da zajednički rade u pokretu nesvrstanih zemalja, molim Vas još jednom da učinite sve što je moguće da se sa ovim prekine. Predsednik Tito je odgovorio da su to izmišljotine i špekulacije izvana. Na njih ne treba obraćati pažnju i oko toga se ne treba brinuti. Što se tiče štampe tačno je, rekao je, da se ponekad onakva kakva je u našoj zemlji i ne može u potpunosti kontrolisati, ali ću videti šta mogu da učinim da se to više ne dešava. Slažem se sa Vama da su naši razgovori bili korisni i da će doprineti još boljoj saradnji između Jugoslavije i Kube. Važno je da sada dobro sarađujemo i u pokretu nesvrstanih zemalja.“⁴³

Zatvarajući tako ovu epizodu svoje lične diplomatije, nadigravši Kastru na njegovom sopstvenom terenu, Tito se vratio u zemlju 10. septembra. Pokret nesvrstanih, iako narednih nekoliko godina pod predsedavanjem Kube, nije zadovoljio Kastrove aspiracije, delom zbog havanskog neuspeha, a delom usled sticaja okolnosti – krajem 1979. Sovjetski Savez je oružano intervenisao u Avganistanu, flagrantno kršeći time osnovne principe na kojima je pokret počivao i trajno onemogućivši čak i najvatrenije zagovornike tešnje saradnje sa lagerom da za ovu inicijativu obezbede makar minimalnu podršku. Okružen atmosferom trijumfa, Tito mu se nije pre-

⁴² Central Intelligence Agency, National Foreign Assessment Center, Cuba's Castro: Reactions od an Aging Revolutionary to his Ailing Revolution <http://www.foia.cia.gov/>

⁴³ AJ, KPR 837, I-4-a k. 215, Zabeleška o razgovoru predsednika Tita i Fidela Kastru, 9. septembar 1979.

davao, niti je podsticao druge da ističu havansku epizodu kao pobjedu nad Kastrom. Titov cilj i uspjeh nije ležao u nadglasavanju Kastro, već u sprečavanju paralize nesvrstanih. Jugoslavenska pobjeda bila je „u Havani neminovna, jer se matematički moglo izračunati da više od sedamdeset procenata nesvrstanih zemalja niko živ na ovom svetu ne bi mogao prevesti na drugu stranu, da budu instrument sovjetske politike“.⁴⁴ Međutim, Titov autentičan doprinos ležao je u maniru kojim je radikalna struja u Havani nadvladana, a da postojeće podele nisu produbljene u narednom periodu tokom kojeg je Kastro bio generalni sekretar pokreta. Na laskanja Kurta Valdhajma Tito je još u Havani odgovarao škrto, a na pokušaj generalnog sekretara UN da napadne Kastro kao oštrog govornika, suvo je odgovorio: „Prije 30 godina bih i ja isto istupao kao što neki drugi istupaju danas.“ Verovatno je želeo da podseti kontroverznog generalnog sekretara da on kao komunist, uprkos taktičkim razmišljanjima, sasvim razume Kastrovu motivaciju. Valdhajm je odgovorio diplomatski: „To je vaša privilegija, to je mudrost koja dolazi sa godinama.“⁴⁵

*

Teško da je podsećanje na poodmakle godine moglo odobrovoljiti Tita, kojem je boravak na šestom samitu istinski teško pao, kako svedoči Ivan Ivanji: „Tito je ponekad govorio da uvek može dobro da spava, time je objašnjavao svoju vitalnost u dubokoj starosti. Tvrdio je da je stvar discipline da čovek dobro spava, ali priznao je da poslednje noć u Havani nije oka sklopio... Voleo bih da znam šta je mislio valjajući se tada na Karibima u svom širokom krevetu, verovatno trpeći bolove. Da li je znao da smrt, koja će ga uzeti pola godine docnije, već leži pored njega?“⁴⁶ Verovatno nije. Uprkos tome, po povratku u zemlju, došlo je vreme za svodjenje računa. Prema postojećim podacima, kao premijer i šef države državnih poseta, Tito je predvodio 159 delegacija sa kojima je posetio 70 zemalja i susreo se sa preko 250 šefova država i premijera. Odnosno, bilo je 86 državnih poseta Trećem svetu, 38 socijalističkim zemljama, 35 Zapadu. Ovom impresivnom broju treba dodati multilateralne skupove, poput samita nesvrstanih ili konferencija KEBS-a. U zemlji je ugostio 175 šefova država, 110 šefova vlada, gotovo 200 ministara inostranih poslova i isti broj parlamentarnih delegacija, kao i preko 300 delegacija različitih pokreta.⁴⁷ Posle Havane, Tito je putovao u inostranstvo samo još jednom, u Rumuniju, a svog poslednjeg stranog posetioca, predsednika danskog parlamenta Knuda Bergena Andersena, primio je 24. novembra 1979. Ubrzo po Novoj godini, primljen je u Klinički centar u Ljubljani, u kojem je 4. maja 1980. umro.

⁴⁴ R. Petković, *Subjektivna istorija jugoslavenske diplomatije*, 67.

⁴⁵ AJ, 837, I-4-a, k. 215, Stenografske beleške sa razgovora druga Tita i Kurta Valdhajma, 4. septembar 1979.

⁴⁶ I. Ivanji, *Titov prevodilac*, 179–80.

⁴⁷ Sumarne preglede daju M. Stefanović, *Svet i Tito*, 9–10; I. Bratko, *Titovi putevi mira*, 9–11. Detaljna statistika se čuva u Arhivu Jugoslavije – Popis zemalja koje je posetio Josip Broz Tito i Prijemi stranih delegacija kod Josipa Broza Tita.

PRILOZI ŠESTOJ GLAVI

Prilozi šestoj glavi obuhvataju materijale vezane za Samit nesvrstanih u Havani. Uz stenografske beleške sa razgovora jugoslovenske i kubanske delegacije i zabeleške sa privatnih razgovora Tita i Kastru (I, III) priloženi su i sovjetski diplomatski materijali koji se odnose na tok skupa (II).

STENOGRAFSKE BELEŠKE

Sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Fidelom Kastrom, predsednikom Kube, održanih 31. avgusta 1979. godine sa početkom u 10.30 časova u Havani.

Razgovorima su sa jugoslovenske strane prisustvovali i Vidoje Žarković, Miloš Minić, Anton Vratuša, Josip Vrhovec, Berislav Badurina, Živojin Lazić, Miloje Maksić, Budimir Lončar i Rajko Trojanović, a sa kubanske strane Rodrigez, potpredsednik Kube i drugi.

Tito: Prije svega, dozvolite mi da se najlepše zahvalim, predsedniče Kastro Vama i vladi na pozivu da posjetim ovu lijepu zemlju. Moja posjeta će biti povezana sa našim prisustvom na samitu. Prešao bih sada na to da se mi malo dogovorimo danas o pitanjima Samita. Vani se sada vodi velika kampanja, suprotstavljaju se Jugoslavija i Kuba, svakakve spekulacije se prave, maltene kao da smo mi Jugosloveni i Kubanci veliki neprijatelji. To sve skupa nije tačno, to su spekulacije koje imaju svoj cilj. Mi smo došli ovdje da učestvujemo na Konferenciji na vrhu. Do sada sam ja bio na svakoj konferenciji. Želeo sam da budem i na ovoj konferenciji, jer je od ogromne važnosti baš zbog toga, jer je zainteresiran cijeli svijet za to šta ćemo zaključiti. Mi smo mišljenja da na ovoj Konferenciji treba čim više da uskladimo naša mišljenja, gledišta po raznim pitanjima, i što je najvažnije, da očuvamo jedinstvo nesvrstanih, jer, baš ovaj interes koji se pokazuje u čitavom svijetu, ogroman interes za Konferenciju nesvrstanih zemalja pokazuje koliko je važan taj skup u daljem procesu međunarodnih odnosa. Ukoliko ima različitih mišljenja po nekim pitanjima, to ne može i ne sme uticati da radi toga trpi pitanje konsenzusa.

Bilo je raznih mišljenja – da treba Konferenciju odložiti, da treba naći drugo mjesto održavanja itd. Jugoslavija, tj. jugoslovensko rukovodstvo je bilo od samog početka protiv takvih tendencija, jer mi smo apsolutno zastupali mišljenje da se Konferencija mora održati ovdje. To je bio i razlog da smo ja i indijski premijer Desah donjeli odluku da i jedan i drugi učestvujemo na Konferenciji u Havani. Razumije se, još uvijek se i sada prave spekulacije vani da će vjerovatno doći do razdora, da se neće moći složiti itd. Ja mislim da će se prevariti. Mi smo svjesni toga šta bi značilo recimo, ako dođe do nesuglasica zbog kojih bi trpelo jedinstvo nesvrstanih. Naše gledište jeste, uvjereni smo da pokret i politika nesvrstavanja treba da budu nezavisni. To ne znači da onemogućavamo da, recimo, jedna zemlja ima dobre odnose sa drugom zemljom. Što se tiče pitanja odnosa prema blokovima, mi ne upoređujemo blokove, jer sovjetski blok je nešto drugo od zapadnog, on se formirao kasnije, poslije NATO-a kao obezbeđenje. Prema tome, mi imamo dobre odnose sa Sovjetskim Savezom i smatramo da nesvrstane zemlje, svaka posebno, može imati i treba da ima dobre odnose za Sovjetskim Savezom. Ima nesvrstanih zemalja koje su prozapadno orijentisane, a razlog za to jeste to što su ekonomski vezane za tu i tu zemlju. Razu-

mije se da mi ne možemo biti protiv toga da te zemlje i dalje održavaju dobre odnose sa njima jer im je to ekonomski potrebno. Mi smatramo veoma korisnim da obavimo razmjenu mišljenja prijateljski i otvoreno, ako to činimo sa sasvim drugim zemljama. Mi visoko cijenimo dosadašnje dijaloge, po državnoj i partijskoj liniji, koji su pomogli da se bolje razumijemo. Bila je korisna razmjena mišljenja o nacrtu završnog dokumenta. Drugi nacrt koji smo upravo dobili još proučavamo, ali već sada možemo reći da su usvojene mnoge sugestije što će nam olakšati dalji rad. Mi očekujemo od ovog samita da održi izvorne principe i da se na toj osnovi ojača jedinstvo nesvrstanih zemalja, kako bi one svoju energiju usmjerile na aktuelne međunarodne probleme. Smatramo posebno značajnim nezavisan i vanblokovski karakter politike pokreta nesvrstavanja. Jer, to je bio i cilj 1961. godine, kada smo u Beogradu donjeli deklaraciju. Kada je 1961. godine bila Konferencija u Beogradu, tada je hladni rat došao do vrhunca, moglo je doći do nove kataklizme, svjetskog rata. Mi smo tada apelovali na velike zemlje, Sovjetski Savez, Ameriku i druge velike sile da sjednu za sto i da razgovaraju da ne bi došlo do ratnog sukoba nego da se dogovore, da na miran način riješe probleme.

Nezavisnost je vrlo važna za svaku zemlju. Nema opšteg napretka za bilo koju zemlju našeg pokreta bez nezavisnosti i samostalnosti, bez toga ne bi mogli obavljati svoju historijsku misiju koju danas imamo. Smatram da se sve više potvrđuje univerzalnost pokreta nesvrstavanja. Mi težimo progresivnim promjenama u cjelini međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa. Taj proces je od početka bio prisutan i u Evropi, gdje je nesvrstanost i rođena, i na drugim kontinentima. Veoma je dobro što se desetak evropskih zemalja, a i mnoge napredne partije na Zapadu, u raznim vidovima opredeljuju za nesvrstanost. U vezi sa tim ja bih htio jednu stvar ovdje spomenuti, tj. pitanje da se stalno ponavljaju tri kontinenta, a Evropa se uopće ne spominje, a smatramo da bi trebalo da se i Evropa spominje, pošto se sve više i više njih opredeljuje za nesvrstanost ili kao posmatrača ili kao gosti, kako bi se na taj način dala opravdana slika nesvrstanih zemalja. Htio bih sada da kažem par riječi o pitanju Kampučije. Nama se prebacuje da mi branimo režim Pol Pota. To nije tačno. Mi smo bili apsolutno protiv politike koju je vodio Pol Pot i rukovodstvo Kampučije, to se graničilo prosto sa genocidom. Razumje se, ovdje se radi o tome da mi branimo princip nemiješanja u unutrašnje stvari jedne zemlje u drugu zemlju. Kada bi se to odobravalo, to bi značilo da bi bilo lančanih pokušaja i na drugim mjestima, recimo u Africi ili Aziji, a i u Evropi, onda bi Južna Afrika dobila „zeleno svetlo“ da može da okupira drugu zemlju, ili neka druga velika sila. Ja smatram taj princip kao veoma važan, kao princip koji moramo poštovati – da se niko ne miješa u unutrašnje stvari. Ja neću sada ulaziti u to kakva je situacija tamo (u Kampučiji), tamo rat traje, tamo situacija nije jasna i ne znamo šta će još biti. Prema tome, moramo tek pažljivo da proučimo i da donesmo takvu odliku koja neće biti na štetu jedinstva nesvrstanih zemalja nego koja će biti u korist nesvrstanih zemalja. Svaka zemlja može lako doći u situaciju da se brani od spoljnog pokušaja da se mijenja sistem u njoj. Naše zemlje moraju takođe, svaka za sebe, da razmisle o takvoj opasnosti. Riječ je dakle o principu koji je zaštitni bedem za sve zemlje. Što se tiče konkretnog rješenja, mislim da je najbolja formula koju smo primili u Kolombu. Mi

ne treba da donosimo odluke, a pogotovo nije prihvatljivo da se odluka jednostrano prejudicira ili da se izmanipuliše formula iz Maputoa i Kolomba, jer je u interesu čitavog pokreta i njegovog jedinstva. To je, po našem mišljenju i uvjerenju, u jednakom interesu i Jugoslavije i Kube i svih drugih nesvrstanih zemalja. Što se tiče međunarodne situacije u cjelini, smatramo da je nagomilano mnogo krupnih problema, mada ima i napretka. Detant je takođe u izvjesnom zastoju. Što se tiče detanta, mi smatramo da je detant veoma krupno strateško pitanje, da borba za njegovo stalno jačanje i produbljivanje treba da bude jedna od vodećih preokupacija nesvrstanih zemalja u borbi za stabilnost i što širu međunarodnu saradnju. Mi smo pozdravili detant između Sovjetskog Saveza i Amerike, ali smo insistirali dalje da detant bude univerzalnog karaktera, što do sada nije slučaj. Posebno nas zabrinjava sve složenija situacija u oblasti međunarodnih ekonomskih odnosa. To pogađa ogroman broj nesvrstanih zemalja, tj. zemalja u razvoju. Istovremeno takva situacija nosi opasnosti sa teškim posljedicama. Mi moramo posvetiti tome pitanju i na Samitu maksimalnu pažnju i postići da jedinstveno konkretno djelujemo, kako bi se postigao elan i napredak u stvaranju boljih ekonomskih odnosa u svijetu.

Uzevši u cjelini, imamo razloga da budemo optimisti. Pokret nesvrstavanja je, za manje od 20 godina, bez obzira na razne slabosti koje je pokazao, u tom periodu ipak postigao ogromne uspjehe. Broj je ogromno porastao, sada u pokretu ima blizu 100 zemalja, i htjeli mi to ili ne, on je ipak odigrao ogromnu ulogu. Bilo je, takoreći, dosta mrlja sa tim lokalnim ratovima između samih nesvrstanih zemalja, na primjer Etiopije i Somalije, Tanzanije i Ugande itd. To je nanijelo nama priličnu štetu, pošto su to bile nesvrstane zemlje. Razumije se, o tome ćemo morati razgovarati na Samitu, da se takve stvari više ne događaju, tj. da se, ukoliko ima spornih pitanja, sjedne za sto i da se ta pitanja između država rješavaju na miran način.

Da nije bilo djelovanja pokreta kao nezavisnog faktora, ko zna kako bi danas svijet izgledao. Sigurno ne bi bio takav kakav jeste, moglo je svašta da bude. To nas i obavezuje i ohrabruje da nastavimo ovim putem, da demokratski usklađujemo stavove i budemo dosljedni poštovanju principa koji smo zacrtali u Beogradu. Tako ćemo biti sve jači, sigurniji za svoju budućnost. Što se tiče saradnje između Jugoslavije i Kube, smatramo da bi bilo obostrano korisno da ojačamo naše kontakte po državnoj i partijskoj liniji, da što više unapredimo našu ekonomski i drugu saradnju, da omogućimo više kontakata vaših i naših ljudi, jer sve to jača naše prijateljstvo, a to i jeste naš cilj. Moja je duboka želja a i vjerujemo da ćemo Samit završiti sa našom pobjedom i na taj način razočarati sve one koji priželjkuju da se nesvrstani razbiju.

Ja bih time završio.

Fidel Kastro: Želeo bih da kažem sledeće: pre svega, bez ikakve sumnje, postoje određene tačke po kojima su stavovi Jugoslavije i Kube različiti. Naprimera, baš po pitanju Kampučije su naša gledišta različita. Mi sagledavamo i gledamo na pitanje Kampučije različito od Jugoslavije. Slažem se sa Vama, družite Tito, što se tiče Vaše zabrinutosti u vezi poštovanja principa nemešanja u unutrašnje stvari drugih zemalja. Između ostalog, i naša zemlja je dugo morala da trpi mešanje u njene unutrašnje

poslove. Morali smo da se branimo od SAD tokom 20 godina, a dugo već trpimo i njenu ekonomsku blokadu.

Međutim, što se tiče Vijetnama i njegovog prisustva u Kampučiji, ja to ne smatram mešanjem ili intervencijom. Ovde ne smemo da zaboravimo na analizu istorijskih razloga i specifičnu situaciju u kojoj se nalazi Vijetnam. Vijetnam je morao da se brani. Vijetnam je morao da uloži ogromne napore da bi mogao preživeti. To ne smemo da zaboravimo. Ne sme se zaboraviti ono što su Pol Pot i njegova grupa činili protiv Vijetnamaca. Desetine hiljada Vijetnamaca je ubijeno. Mogu reći da sam gledao dokumentarni film o tome. Istovremeno, i Kina je vršila pretnje, Vijetnam ne samo da je bio pod pretnjama Kine nego je doživeo i agresiju od Kine. Sve zemlje u Jugoistočnoj Aziji su se zajedno borile protiv američkog imperijalizma. Vijetnamci su mnogo pomogli borcima u Laosu u njihovoj borbi, Vijetnamci su pomogli i Kampučiji da se Kampučijci bore protiv intervencija imperijalizma. Na taj način se može reći da su svi oni bili veoma povezani u toku proteklih 30 godina. Zatim, veliki broj vijetnamskih vojnika, boraca, se za vreme rata protiv SAD nalazio u Kampučiji, tamo je živio veliki broj vijetnamskih porodica. Moj koncept jeste, moje je mišljenje da je Vijetnam morao da se umeša i da se tu radilo o legitimnoj odbrani Vijetnama. Istovremeno mogu reći da je to za Vijetnam predstavljalo veliki rizik, mislim na pretnje Vijetnamu od strane Kine. Ovde se radi o problemu gde postoje različita gledišta Jugoslavije i nas Kubanaca. Ja se slažem da treba da analiziramo, da diskutujemo o tom pitanju i da vidimo kakvu formulu možemo iznaći. Mislim na to, koju ćemo formulu sada izabrati da bi rešili problem Kampučije. Spremni smo da to analiziramo. Sa druge strane mogu reći da smatramo da postoji mnogo zajedničkih gledišta u pozicijama Jugoslavije i Kube. Mislim da imamo mnoge zajedničke ciljeve i zajedničke namere. Želim da kažem nešto oko pitanja podele među nesvrstanim zemljama. Hoću da kažem da smo veoma zainteresovani da izbegnemo bilo kakvu podelu među nesvrstanim zemljama. To sa druge strane znači da je potrebno raditi u korist jedinstva. Delim Vaše preokupacije i zabrinutost, družu Tito, koju ste izneli u svom izlaganju. Mislim na pitanja koja se odnose na međunarodnu politiku. To isto mislim i u vezi sa borbom koja je potrebna da se razvije u korist mira, isto tako da treba dati podsticaj procesu popuštanja zategnutosti u svetu. To važi i za ekonomske probleme koji pogađaju veliki broj zemalja. Smatram da će baš ova pitanja sve više privlačiti pažnju nesvrstanih zemalja.

Mislim da se ne može osporiti koliki su bili veliki napori koje smo mi, Kuba, ulagali u pripreme za ovaj Samit. Ovde mislim na razmenu mišljenja sa jugoslovenskim drugovima o različitim problemima, kada se nastojalo da se nađu dogovori za postojeće probleme i razlike. Međutim, kako se Konferencija u Havani sve više približavala, Kuba je prosto postala meta velike kampanje. Prva kampanja je bila da Samit treba da se odloži, kao što ste vi rekli, zatim da se menja sedište održavanja konferencije, da se ona održi na nekom drugom mestu. SAD nisu bile van ove kampanje, i one su joj doprinele. Mi znamo da su SAD činile mnoge stvari oko VI samita. Naime, SAD su pokušale da vrše što je moguće veći uticaj. SAD su obavile maksimalan broj kontakata sa drugim zemljama. Cilj svih tih radnji SAD je bio da što više utiču protiv VI samita u Havani. Čak mogu reći da su SAD i sada veoma

aktivne i u tom smislu veoma mnogo deluju. Drugim rečima, moglo bi se reći da SAD učestvuju na ovoj konferenciji skoro isto toliko koliko i mi, jedino što nemaju svoje predstavnike na njoj. Ja za to što govorim, imam dokaza. Nažalost, postoje i takve zemlje koje rade za račun SAD, mislim na zemlje koje su u našem pokretu, a žrtve takve politike smo baš mi. Međutim, mi smo bili vrlo strpljivi u čitavoj toj situaciji. Sa velikom pažnjom smo se borili protiv svih ovih problema da bi zadržali održavanje Samita u Havani.

Namerno sam ostavio dve tačke, o kojima bih rekao nešto na kraju. Radi se o problemu nezavisnosti pokreta. Mislim da ćemo na konferenciji razjasniti to pitanje – sve to što se predbacivalo Kubi da želi da žrtvuje nezavisnost pokreta, da stavi pokret nesvrstanih zemalja u službu Sovjetskog Saveza. Mi imamo vrlo dobre odnose sa Sovjetskim Savezom. Logično je da svako može da shvati da bez saradnje sa Sovjetskim Savezom i pomoći Sovjetskog Saveza, Kuba ne bi mogla da živi, da izdrži blokadu, a moguće da ni naša revolucija ne bi postojala. Možda bi bila izvršena invazija na Kubu, možda bi ovde stotine hiljada Kubanaca poginulo. Međutim jedna stvar su naši odnosi sa Sovjetskim Savezom, naši bilateralni odnosi sa Sovjetskim Savezom, a drugo pitanje su naše dužnosti koje imamo prema pokretu nesvrstavanja, kako ih mi gledamo. Ali, mogu reći da sa Sovjetskim Savezom nikada nismo razgovarali o problemima pokreta nesvrstavanja, i Sovjeti nisu pokušali ni na najmanji način da utiču na nas u vezi ovih problema nesvrstanih zemalja.

U stvari, ono što se uistinu događalo jeste da su SAD bile veoma aktivne i želele su da, što je moguće više, vrše uticaj na pokret nesvrstavanja, a Sovjeti nikakvu vrstu aktivnosti, nikakvo delovanje u vezi sa pokretom nesvrstavanja do sada nisu ostvarivali. Mi smatramo da je naša i politička, moralna i revolucionarna dužnost naša odgovornost prema pokretu nesvrstavanja. Smatramo da je pokret danas prerastao u izvanredno jaku snagu. Istovremeno mislimo da su se, proteklih 20 godina, proširivali ciljevi pokreta. Oni osnovni ciljevi pokreta su postali preuski za mnoge probleme koji su se pojavljivali, kao što je naprimer upravo problem ekonomska situacija sa kojom se suočava današnji svet. To je situacija koja nije postojala 1961. godine kada je pokret osnovan. Naime, problemi su postojali i onda ali nisu bili tako akutni kao što su danas. Bez sumnje da je za mnoge zemlje – članice pokreta, snaga koju je danas stekao pokret, od velikog značaja.

Zbog toga želim da kažem da ćemo mi čvrsto da branimo principe nezavisnosti pokreta. Mislim da u tome neće biti razlika ni sa Vama, druže Tito, ni sa drugima. Međutim, na međunarodnom planu se mnogo pisalo u vezi s tim. Vođene su mnoge kampanje protiv Kube, u vezi sa tim. Međutim, reći ću Vam svoje mišljenje. U vezi sa principima pokreta mogu Vam reći da smo zainteresovani više nego iko da branimo principe. Mogu Vam reći da smo najzainteresovaniji da branimo nezavisnost pokreta, stare ciljeve pokreta, ali i nove.

Isto tako, mi dobro razumemo kakvu je ulogu igrala Jugoslavija u pokretu. Zbog toga smatramo da je od velikog značaja da postoji što je moguće viši stepen razumevanja između naše dve zemlje. Želim da Vam izjavim ovde, druže Tito, da smo mi spremni da u tom pravcu saradujemo. Želim da Vam izrazim našu želju da održavamo i da proširujemo naše kontakte, i u vezi sa pokretom nesvrstanih zemalja, neza-

visnosti i radi naših bilateralnih odnosa. Naša je želja, u stvari, da uništimo kampanju i spekulacije do kojih je došlo u svetu. Tačno je da su postojale spekulacije u svetu da ispadne kao da se bore Jugoslavija i Kuba, da je Konferencija ta stvar oko koje se tuku Jugoslavija i Kuba. To treba demantovati. Moramo pokazati koliko su lažne sve te spekulacije, nezavisno od toga da postoje neke tačke u kojima imamo različita gledišta. Ali, jednostavno treba reći da se slažemo, da imamo podudarne stavove oko osnovnih pitanja.

Hoću da Vam kažem da smo za to isto toliko zainteresovani kao što ste zainteresovani i Vi, družo Tito, kako ste rekli. Mi nismo učinili ništa u korist kampanje, uopšte nismo ni u čemu odgovorni za takvu kampanju. Mi smo bili veoma obazrivi u našim izlaganjima, veoma smo bili obazrivi u tome šta ćemo da publikujemo u našoj štampi. Međutim, jasno je da novinari mogu praviti i greške. Ali, politika vlade je bila da budemo što više obazrivi u našim komunikacijama.

Prema tome, nama se ne može prebaciti da smo odgovorni, ni najmanje, za kampanju koja je stvorena, mislim na kampanju koja je dovela do toga da ispada da postoji nekakav konflikt, spor, među nama, da je prisutan neki antagonizam itd. Međutim, jasno je da je bilo drugih ljudi u čijem je interesu da stvore takvu situaciju. Ne samo SAD, mislim da su i Kinezi vodili veliku kampanju, a oni to rade svaki dan. Svaki dan čitam telegrame agencije „Hsinhua“ koja već dugo vremena deluje u tom pravcu. Bili smo prinuđeni da se branimo od kampanje koju su vodile SAD javno i privatno, morali smo da se branimo od najgore štampe Zapadne Evrope, morali smo da se branimo od kineske štampe, kineske diplomatije. Morali smo stvarno da vodimo žestoku borbu da branimo Konferenciju, kao i da se mi branimo od kampanje.

Mi smo zainteresovani da pokret postane još jedinstveniji, zainteresovani smo da se i ova druga pitanja na pravilan način razjasne, mislim na kampanje koje su do sada vođene, mi ne činimo ništa u tom pravcu – pa eto, neka se održi Konferencija, neka ostane konfuzija u vezi svih tih pitanja koja su bila prisutna. Znam dobro šta sve Vas brine, družo Tito, u vezi sa pitanjem nesvrstanih zemalja, znam da skoro 20 godina radite na tome, znam da ste uvek tome pridavali veliku pažnju. Želim da Vam sada izjavim da delim tu Vašu zabrinutost, ali i vaš interes i Vašu ljubav prema pokretu.

Stvarno sam mnogo zahvalan, družo Tito, što ste izjavili da ste spremni da prisustvujete VI samitu, isto tako što ste bili protiv toga da se Samit održi u nekoj drugoj zemlji.

Tito: Mi smo svugdje gdje god smo razgovarali, i sa onim šefovima država koji su došli u Jugoslaviju, a i neki naši koji su išli vani, govorili da smatramo čvrsto da se Samit mora održati na Kubi.

Kastro: I mi se slažemo sa tim da se ojačaju bilateralni odnosi između Jugoslavije i Kube. Mi smo u tom pravcu i delovali, to je bio i cilj moje posete Jugoslaviji i mojih izjava koje sam dao tom prilikom, a isto tako i svih kontakata koje smo da sada ostvarili. Ne smemo dopustiti da upadnemo u zamku koju nam je postavio neprijatelj. To ni na koji način ne smemo dozvoliti. Budite uvereni, družo Tito, da Vam ovo kažem potpuno iskreno, sa punom odgovornošću.

Na kraju Konferencije mi ćemo ispasti najveći prijatelji baš sa Jugoslavijom, a izgledalo je kao da je sa Jugoslavijom najteže. Ali, mislim da će nas štampa i dalje ometati.

Tito: Da, ona će raditi dalje.

Kastro: Radiće to još nekoliko dana dok traje Konferencija, pokušaće da traže razlike. Uostalom to pratimo kada čitamo novinske izveštaje. Na Kubi se sada nalazi 100 novinara, a mislim da će ih doći 1.200. Većina tih novinara će biti sa Zapada i neprijateljski su raspoloženi. Najveća briga koju danas imam jeste ciklon koji preti. To je jedini problem koji ne možemo da rešimo, a sve druge probleme možemo.

Tito: Moram da kažem da sam u poslednje vreme dobio poruke koje su me strašno iznenadile. Prosto, to je miješanje u unutrašnje stvari nesvrstanih zemalja, u kojima se traži da se ovako ili onako postupi.

Miloš Minić: To su činili i pred Konferenciju u Kolombu, isto tako su poručivali, a mi smo išli svojim putem.

Josip Vrhovec: Rekao bih nekoliko riječi. Sa drugom Rodrigezom sam neki dan imao razgovor. U toku razgovora smo konstatovali da je dijalog koji vodimo vrlo važan i koristan i da treba da ga nastavimo zbog toga da bi raščistili stvari, da bi vidjeli gdje možemo da se složimo i da tako zajednički doprinesemo uspjehu Konferencije i daljem jačanju politike nesvrstavanja. Tako smo, naprimer, konstatovali da su naši pristupi veoma slični u pitanju energije, koja je važno pitanje, po pitanju Bliskog istoka takođe. Rekli smo da očekujemo drugi nacrt završnog dokumenta, da vidimo šta u njemu ima i kako dalje da zajednički radimo da on bude onakav kakav treba da bude prihvaćen konsenzusom na Konferenciji.

Što se nas tiče, u pitanju je nekoliko važnih principa o kojima je govorio drug Tito, pa ne bih ponavljao. Ostaje Kampučija, gdje smo konstatovali da se ne slažemo. Ja ne bih ponovo ulazio u taj problem, jer je već drug Tito izneo sve naše principe. Ja bih morao da dodam samo dve-tri stvari, da bi se bolje objasnilo to što je drug Tito govorio.

Ja sam šezdesetih godina bio sa drugim Titom u Kampučiji, u vrijeme kada je Sihanuk dozvolio da cijela Kampučija bude teritorija preko koje se slala sva pomoć Vijetnamu, i kada je bilo jasno da bez toga, borba na jugu ne bi mogla biti uspješna. Mi smo čak i tada znali da između Kambodže i Severnog Vijetnama postoje veliki problemi. Ali, i tada smo mislili, kao što mislimo i sada, da je taj problem trebalo rješavati na miroljubivi način. Takođe smo vidjeli da i Vijetnam ima ozbiljnih problema sa Kinom, i razumijemo taj problem. Međutim, smatrali smo da i njih treba rješavati na principima politike nesvrstavanja i Povelje Ujedinjenih nacija...

Minić: ... a ne ratom

Vrhovec: Drug Tito je, kada su Kinezi sa njihovom invazijom armijom prešli na teritoriju Vijetnama, Hua Guofengu uputio pismo i tražio da se odmah povuku, da je nedozvoljivo da se tako rješavaju međunarodni problemi. Mi nismo rekli Kinezima

da treba najpre Vijetnam da se povuče iz Kambodže a onda Kinezi iz Vijetnama nego je drug Tito rekao da moraju odmah da se povuku. Rekli smo im da je vrlo opasna formula kažnjavanja jer to ne sme da se dozvoljava u međunarodnim odnosima. Ali, mi smo istovremeno rekli da ne prihvatamo, da osuđujemo i vijetnamsku intervenciju u Kampučiji, ne samo zato što je to nepravedno i neprihvatljivo zbog stvari o kojima je govorio drug Tito, nego i zato što smo stvarno duboko uvjereni da to nije u interesu vijetnamskog naroda.

Tito: Dodao bih da je već za par dana Hua Guofeng odgovorio da će se povući, i povukli su se.

Minić: Počeli su sa povlačenjem posle tri dana.

Vrhovec: Znači, osim tih principa i presedana, o kojima je drug Tito govorio da su opasni za sve nas...

Kastro: Dobro, iz ovoga se može onda videti da drug Tito sada u Kini ima veliki uticaj.

Vrhovec: Možda i ima, ali da li je veliki, to ćemo vidjeti.

Kastro: Ako bih ja napisao pismo, ne bi mi ni odgovorili.

Minić: Verovatno zato što imate loše odnose, a mi imamo dobre odnose.

Kastro: Ali, nemojte zaboraviti da ste i vi Jugosloveni tokom zadnjih godina bili predmet žestokih napada Kine.

Vidoje Žarković: I ne samo Kine.

Kastro: Kampanja koja se vodila protiv Jugoslavije, to je kampanja koja se danas svakodnevno vodi protiv nas.

Minić: Razumemo mi to.

Kastro: Kinezi za nas kažu da smo sovjetska baza u Karibima. Kinezi, na primer, brane i opravdavaju ekonomsku blokadu koju su nam nametnule SAD, opravdavaju što SAD imaju svoju vojnu bazu u Gvantanamu.

Vrhovec: Kinezi imaju puno loših stvari u svojoj politici, i mi to kritikujemo. Ali, mislim da Vijetnam ovakvim načinom ne može osigurati svoju sigurnost. To je suština stvari. Znači, moramo naći rešenje.

Tito: Kada sam ja bio u Kini, otvoreno sam govorio šta im ne valja. Rekao sam, to je besprincipijelna politika – ako Sovjetski Savez u nekoj zemlji ima ugled i uživa sim-

patija da onda Kina obavezno bude u drugoj zemlji, koja može biti čak i reakcionarna, da onda daje prednost onoj zemlji koja je najreakcionarnija, imperijalistička itd.

Minić: Rekli ste im (obraća se Predsedniku Titu) da moraju poboljšati odnose sa Sovjetskim Savezom, da ne mogu ostati večito u lošim vezama sa Sovjetskim Savezom.

Tito: Ja sam kritikovao to kada su mi rekli da je rat neizbežan. To je prosto, kao, rat treba da bude. Onda su se malo promjenili.

Kastro: Njihova koncepcija da je rat neizbežan, u stvari, i vodi u rat.

Tito: Jeste.

Minić: Mi razumjemo ozbiljnost položaja Vijetnama, mi to stvarno razumjemo. Ali, da Vas podsetim na jedan jugoslovenski slučaj, kada je Staljin ugrožavao Jugoslaviju na stotine kilometara dugoj granici, i ubijao naše ljude. Mi smo iza leđa imali Albaniju, koja je takođe ubijala naše ljude, nikada nismo pali u iskušenje da silom menjamo režim u Albaniji, i sve smo to izdržali. Danas se pokazalo koliko je to bilo ispravno. Enver Hodža nas i danas napada svaki dan, ali normalizacija odnosa ipak polako ide. I nama je važno da Albanija ostane nezavisna. To je jedno. Drugo, oko kampanje, samo jednu napomenu. Potpuno se slažem sa tim što ste vi, družo Kastro, govorili. Oni koji vode tu kampanju, ne žele dobro nesvrstanom pokretu. Međutim, nažalost, da bi slika bila kompletna, moram reći o još jednoj kampanji koja dolazi iz Istočne Evrope. Posle sastanka sekretara partija u Berlinu, počela je velika kampanja na temu nesvrstavanja, gde se nameće prirodno savezništvo, gde se nameće zapravo blokovski koncept nesvrstavanja i napadaju svi koji su protiv toga. Kao što se zna, i mi smo protiv blokovskog koncepta nesvrstavanja, i u toj ogromnoj kampanji, Jugoslavija je na dnevnom redu, čak i poimenično. Naprimera, Prag koji je uvek najdosledniji u takvim kampanjama, on napada „lakeje“ SAD i Kineza u poretku nesvrstavanja, a onda i Jugoslavija pomaže te lakeje, Kineze i SAD. Kad se posmatraju te dve ili tri kampanje koje se vode preko leđa nesvrstanih, onda naravno ispada da su se blokovi i velike sile počeli boriti za interesne sfere u samom početku nesvrstavanja. Mi teško možemo sprečiti ili dokazati da je drugačije, dok te kampanje traju. Ono što mi želimo sa socijalističkim zemljama jeste da ih uverimo u konstruktivnom dijalogu, da to nije dobro, da to ne služi socijalizmu u svijetu, a mi želimo da služimo socijalizmu, kao što je drug Tito rekao.

Kastro: Vidite, ja sam u Alžiru pomenuo jednu rečenicu o tom prirodnom savezništvu, a onda je ta rečenica mnogo korišćena, i to baš protiv nas, Kubanaca. Mogu Vam reći da sam onda u Alžiru bio prosto zapanjen brojem kampanja koje su se vodile. Ali, bilo je toliko govornika koji su sa loših pozicija nastupali i govorili protiv socijalizma, što je mene privuklo da izađem i da im odgovorim, da kažem na primer, o pomoći socijalističkih zemalja oslobodilačkim pokretima, i upotrebio sam frazu o prirodnom savezništvu, to je kasnije veoma mnogo korišćeno.

Tito: Nemam ništa protiv kada se radi o bilateralni.

Vrhovec: Čak više niko ne brani socijalističkim zemljama da brane ciljeve za koje se mi borimo u pokretu nesvrstavanja, kamo sreće da ih što više podrže.

Minić: Drug Tito je govorio o kampanji, vrlo oštroj, koja sada teče na Zapadu, kojom se želi prikazati da je sukob između Jugoslavije i Kube, u ovom momentu, dominantan. Druže Kastro, vi ste to čak potvrdili. I drug Tito i vi druže Kastro ste rekli da su ciljevi te kampanje upereni protiv Jugoslavije i Kube, protiv pokreta nesvrstavanja. Drug Vrhovec je rekao da, nažalost, i socijalističke zemlje Istočne Evrope vode jednu kampanju koja pomaže da se to raspiruje, pomaže da se u svetu širi uverenje da se radi o sukobu Jugoslavije i Kube, a razumeo sam druga Tita i druga Kastru da je naš zajednički cilj da na Samitu tako nastupimo da Samit donese takve rezultate koji će likvidirati te kampanje. Duboko se s time i slažem. Druže Kastro, Vi ste rekli da u fundamentalnim pitanjima nema razlika oko glavnih pitanja koja će biti na Konferenciji, između nas i Kube. I drug Tito i vi ste markirali pitanje gde stoje razlike, koje ne možemo likvidirati sada u diskusiji, niti ćemo jedni druge ubediti. Razumeo sam da treba učiniti napor da se nađe neka formula i za te razlike. Razumeo sam da je najvažnija stvar da obezbedimo da zaista pokret kao nesvrstana, vanblokova snaga dâ takve rezultate na ovom Samitu da uđemo u novu etapu pojačane uloge pokreta nesvrstavanja. Smatram da je ovaj razgovor između predsednika Tita i Vas, druže Kastro, veliki doprinos da to ostvarimo. Bili su vrlo važni razgovori druga Rodrigeza u Beogradu sa A. Grličkovim i J. Vrhovcem, ali ovaj razgovor bi trebalo da bude najznačajniji da obezbedimo puni uspeh u Havani, što se tiče naše odgovornosti, Kube i Jugoslavije, a naravno tome moraju doprineti i drugi.

Rodriguez: Potpisujem doslovce to što je rekao drug Minić sada. U razgovorima koje sam ja vodio sa A. Grličkovim, M. Minićem i J. Vrhovcem uvek smo govorili da je potrebno da dođe do ovakvog susreta pred samit u Havani, između druga Tita i druga Kastru. Uvek sam izražavao svoje uverenje da će ovakav sastanak između njih dvojice doprineti suštinskom poboljšanju odnosa, bez da izuzimamo u obzir razlike koje i dalje mogu postojati između nas. Mislim da je život potvrdio ovakva razmišljanja. Kampanje su postojale i bile su vrlo štetne, i one su inspirisane u inostranstvu. Ali što se tiče toga što je rekao drug Vrhovec, o nekim izjavama nakon sastanka sekretara partija u Berlinu, želim da kažem da nemamo nikakve veze sa tim, da u to nismo umešani. Međutim, u toku svih naših razgovora sa Jugoslovenima, mi smo iznosili našu zabrinutost zbog pisanja određenih delova jugoslovenske štampe, koji su sistematski pisali o našoj zemlji. U razgovorima sa jugoslovenskim drugovima smo čuli da je i naša štampa, sa svoje strane, imala ispade. Ali, kao što je rekao drug Kastro, mi insistiramo da se naša štampa ne meša u ovo, da nastavi mirno u pisanju. Mislim da bi trebalo iskoristiti sastanak druga Tita i Kastru da sa ovog sastanka doprinesemo, kažemo nešto štampi što bi pomoglo da se ta kampanja prekine. Činjenica je da, u vezi sa Konferencijom, postoje još neke neuralgične tačke koje mogu da postanu kritične, ali treba u zajednici sa drugim delegacijama da se

borimo da se to izbegne. Sa J. Vrhovcem smo mnogo razgovarali o dokumentu Konferencije, o našim stavovima. Drago mi je da ste vi, družo Tito, izjavili da je drugi nacrt dokumenta protumačen kao približavanje pozicija stavova između naših zemalja. Mislim da ne vredi da sada diskutujemo o našim stavovima u vezi sa Kampučijom, jer, kao što je rekao drug Minić, to nije mesto na kome se možemo ponovo približiti, mislim na pitanja koja su vezana za istorijski tok događaja u Kampučiji. Govoreći o pitanju u vezi Kampučije, koje je spomenuo i J. Vrhovec, mogu reći da baš o Kampučiji mogu postojati različita gledišta između Sovjetskog Saveza i Kube u vezi sa određenom situacijom. Mi smo bili prva zemlja koja je uspostavila odnose sa Kambodžom – Sihanukom, dok je Sovjetski Savez bio zemlja koja je i dalje održavala odnose sa Lon Nolom. Kad je Pol Pot sa Jeng Sarihjem došao na vlast, uložili smo veliki napor da naša ambasada, zajedno s vašom ambasadom, praktično budu jedine koje su postojale u Pnom Penu. Pokušavali smo da održimo ambasadu i pored vrlo grubih napada na našu ambasadu. Pa čak i, kada je bio skup u Beogradu, ulagali smo napore da ne dođe do konfrontacija dve delegacije, čak da ne dođe do sukoba Predsednika Tita i predstavnika Pol Pota. Prema tome, naš stav o svemu tome je pod uticajem čitavog tog procesa koji se odvijao. Ali, ponavljam da ne treba sada o tome da razgovaramo već treba pustiti da još mnogo događaja protekne pa da vidimo. Možemo da je sagledamo sa tačke gledišta njenog direktnog uticaja na Konferenciju nesvrstanih zemalja i kako rešiti to pitanje u vezi sa Konferencijom. Mislim da naše delegacije treba zajednički da rade u vezi ovog pitanja, jasno u zajednici sa drugim delegacijama koje su prisutne na skupu. Smatram da bi bilo dobro da se u tekstu za štampu koji će proizaći kaže nešto što bi stvarno odrazilo to što je proizišlo iz razgovora druga Titra i F. Kastru. Evo, ja sam juče zaustavio štampu da izađe, kako bismo mogli ubaciti tekst o našoj zajedničkoj večeri. Lično sam izdiktirao tekst, a to je bilo u dva sata ujutro.

Kastro: Vidite, to što držim pred sobom, to primam svaki dan – 200 stranica različitih vesti o međunarodnim problemima i mnogo telegrama o VI samitu, a evo, tu sam naišao i na vest „Tanjuga“. Jugoslovenske novine kritikuju stav Kube prema Demokratskoj Kampučiji „Politika“, zatim neke zagrebačke novine, novine iz Sarajeva itd.

Minić: Ima tu izveštaja sa sastanaka Koordinacionog biroa nesvrstanih zemalja.

Vrhovec: Vidite, družo Kastro, kada želimo nešto da učinimo, to ne ulazi u novine. Kada sam došao na Kubu sada, Kubanci su mi tražili intervju. Rekao sam da sam došao da saradujemo, da zajednički doprinesemo uspjehu konferencije nesvrstanih zemalja, međutim, u štampi nije bilo nijedne riječi o tome, a novinari su mi tražili da dam izjavu.

Minić: Reklamacije bi imali dosta i vi i mi, izgleda.

Kastro: Šta bi rekla jugoslovenska delegacija ovde, ako bi jedno jutro sve kubanske novine kritikovale nastup jugoslovenske delegacije? Jer, šta se dešava sa takvim vestima? One stvaraju određeni ambijent. Na te stvari su ljudi veoma osjetljivi i

onda se to iskazuje u malim detaljima, i što se ide dalje, to sve više. Stalno stižu neki izveštaji o malim incidentima sa jugoslovenskim novinarima. Kažu da su hteli da uđu u salon, da su diskriminirani itd., ali to nije tačno.

Vrhovec: Bio je nesporazum sa vašom službom sigurnosti, koja ih nije pustila da snime dolazak druga Tita u Havanu. Zamislite kako to djeluje u Jugoslaviji?

Minić: Imali su dosta reklamacija i za salu gde se održava sastanak Koordinacionog biroa.

Rodriguez: Nije bilo tačno onako kao što kažete. Želeo bih da to razjasnim. Vaša štampa je kasnila 5 minuta i ona je dodatno dobila dozvolu da snima u sali. Ja sam član pripremnog komiteta. Mogu reći da se od prvog dana pojavljuje bezbroj reklamacija od strane vaših novinara. Žalili su se na sve i svašta, pa je ispalo da su Jugoslavija i Kuba u konfrontaciji, a to nije tačno. Jer, da je tako, rekli bismo, dajte da sednemo sa jugoslovenskom delegacijom da razgovaramo.

Minić: Sada je u redu, sada je sve normalno. To su sitni incidenti.

Kastro: Da postavim jedno logično pitanje: kako može neko da shvati da mi želimo, makar i najmanje, da remetimo ili da smetamo Jugoslovenima? Osim toga moram reći da mi, ne samo prema Jugoslaviji nego i prema neprijateljima, kao što je naprimer Somalija, nastupamo dobro. Mi želimo da svi osete naše gostoprimstvo na Kubi. Kako bismo onda pravili te gluposti da bilo kako smetamo Jugoslovenima? Mogu mali incidenti da se dese, to je neizbežno ali nije namerno, niti su to naše želje.

Rodriguez: Strane delegacije kontinuirano dolaze. O čemu se radi? Radi se o meraima bezbednosti, jer dolaze šefovi država.

Kastro: Da ispričam anegdotu: malo pre dolaska odnosno spuštanja Vašeg aviona, družje Tito, padala je jeziva kiša. Protokol je, s obzirom na takvu kišu, odlučio da neće biti vojnog ceremonijala dočeka. Ja sam onda pozvao šefa protokola i šefa vojne trupe i rekao im – bez obzira kako god padala kiša, imate da stojite tamo. Vaše nove, lepe čiste uniforme ćete pokvasiti, makar posle ostali i bez odela. Rekao sam, ako neko bude suspendovao ceremoniju, neka to bude drug Tito, nećemo mi Kubanci biti ti koji ćemo to suspendovati. Zamislite šta bi se desilo da radi pljuska nije održana vojna ceremonija dočeka. Šta bi novinari rekli – nije održan ceremonijal, nije organizovan doček itd. Zbog toga sam rekao vojnicima da stoje, makar se i udavili u kiši. To što je protokol predlagao, to je logično, jer nisu želeli da svi poki-snu. Setio sam se isto tako da je, kada sam ja bio na Brionima, padao čak i sneg, ali su vaši vojnici svi bili postrojeni.

Žarković: Biću veoma kratak. Mislim da je veoma značajno to što su konstatovali M. Minić i drug Rodriguez – da Predsjednik Tito i F. Kastro imaju identične stavove

o suštinskim pitanjima politike nesvrstavanja, o tome da pokret nesvrstavanja mora da ostane samostalan, nezavisan međunarodni forum, jer samo na tim osnovama može da se obezbjedi jedinstvo i da efikasno utiče na rješavanje aktuelnih međunarodnih problema. Ovo je od izuzetnog značaja i za uspeh Konferencije. Jer, onoga momenta kada pokret nesvrstavanja prestane da bude samostalan, nezavisan međunarodni faktor, kad bi postao produžena ruka jednog ili drugog bloka, to bi bio kraj. U vezi sa tim celim da podsjetim na riječi druga Tita, da Jugoslavija nikada nije izjednačavala blokove niti ih izjednačava. To ne znači da mi držimo ekvidistancu. Mi se borimo protiv vođenja politike sa stanovišta blokova, borbe blokova za interesne sfere, a što se tiče odnosa prema blokovima, zavisno kakvu politiku vode prema pojedinim pitanjima. Recimo, u rešavanju problema Južne Afrike, mi smo imali identičan stav sa istočnim blokom, jer je on vodio ispravnu politiku u odnosu na taj problem. Isto tako, mi se potpuno slažemo sa politikom Kube, koja podržava istočni blok oko nezavisnosti Kube i protiv blokade koju su joj nametnule SAD. Znači, naš konkretan stav prema politici blokova zavisi od politike koju vodi blok, i jedan i drugi. Ako je ta politika loša, mi ćemo je napadnuti, i obrnuto.

Kastro: Želim da kažem jednu stvar. Ni jednog trenutka nismo pomislili da mešamo naše bilateralne odnose sa socijalističkim zemljama sa našom odgovornošću koju imamo u pokretu nesvrstavanja. Pa, ko može u ovom trenutku biti više zainteresovan za za ulogu, za značaj pokreta nego što je Kuba? To je vitalno za našu zemlju, to je vitalno za Latinsku Ameriku, posebno za Latinsku Ameriku. Ali, šta se dešava? Mi se 20 godina žestoko borimo protiv SAD, jer 20 godina mi stvarno krvaramo zbog njih. Prema tome, sve naše izjave, svi naši govori, uvek su radi toga antiamerički. Ta borba traje već dugo godina. Zbog toga je nama potrebna podrška pokreta, nama je potreban nezavisan pokret. Osim toga SAD dobro znaju sa koliko nezavisnosti Kuba nastupa u svom međunarodnom delovanju, u svojoj međunarodnoj politici. To znaju bolje nego iko drugi. Jer, u stvari, suprotno, SAD bi veoma volele da mi budemo disciplinovani članovi socijalističke zajednice Evrope. Uvek su hteli da diskutuju sa Sovjetima a ne sa nama. Čak bi SAD bile presrećne kad bismo mi postali sovjetski satelit. Jer, onda bi mislili – ako razgovaramo sa Sovjetima, onda rešavamo i politiku prema Kubi. Kakve je veze imao Sovjetski Savez sa našom politikom prema Nikaragvi, prema Granadi, sa našom odlukom da idemo u Angolu da pomognemo? Mi već 20 godina imamo teške odnose sa SAD i sa njima vodimo borbu. Predsednik Karter je nakon povratka iz Beča, gde se sreo sa Brežnjevom, izvršio težak pritisak na nas. Znate šta je rekao? Da naša aktivnost, naše ponašanje u Centralnoj Americi i u Karibima, stavlja pod znak pitanja i unosi opasnost za njihove odnose sa SAD. Sad ispada da se odnosi sa Sovjetskim Savezom i SAD nalaze u opasnosti zbog Kube. Isto tako su SAD nedavno izjavile – kako su zainteresovan za odnose Kine i Sovjetskog Saveza, isto tako i za odnose Sovjetskog Saveza i Kube. Do te mere su SAD uverene da je politika koju vodimo baš naša, sopstvena politika i žele da vrše pritisak na Sovjetski Savez. Naime, htele bi da Sovjeti na nas vrše pritisak, da utiču na nas, želeli bi da Sovjeti imaju uticaja da menjaju našu politiku.

Tokom 20 godina dobre politike sa Sovjetskim Savezom, moglo je ponekada doći do sukoba naših stavova, interesa i pozicija i stavova, interesa i pozicija Sovjetskog Saveza, jer, na primer, ponekada su odnosi Sovjetskog Saveza sa SAD bolji i zbližavaju se, a to kvari naše odnose sa Sovjetskim Savezom. Treba imati u vidu u činjenicu da mi pripadamo trećem svetu, da taj svet ima ozbiljnih problema, da ima svoje osobne probleme, da mi vodimo posebnu borbu protiv imperijalizma. To je situacija koja odgovara uslovima u kojima živi naš narod. Koncept mira, što ste vi izneli duže Tito, mi smatramo da mir treba da bude u službi svih zemalja, da mir treba da važi i za moćne i za male zemlje. Postoji mnogo razloga, zbog revolucionarnog duha i samog položaja u kome se nalazi Kuba, zašto ova zemlja ima mnogo sličnosti sa revolucijama ovog dela sveta. Za Latinsku Ameriku pokret nesvrstavanja je od vitalnog značaja baš zato da bi se oslobodile vlasti SAD. Mi imamo u Latinskoj Americi zemlje koje su veoma zainteresovane za to – Jamajka, Gvajana, Ekvador, Peru, Panama, Argentina. Između nas i Argentine postoje ogromne razlike u politici, tamo je 5.000 nestalih ljudi. Međutim, ja sam argentinskom predsedniku poslao svog emisara sa pozivom da prisustvuje samitu, poziv sam poslao i u Egipat i u Somaliju. Jednostavno, zaboravili smo na sve probleme koje imamo sa tim zemljama, sa kojima se inače ne slažemo. Sa druge strane, latinoameričke zemlje koje sam pomenuo nisu socijalističke, a ipak razvijamo odnose sa njima. Razvijanjem odnosa sa njima, sve više smanjujemo uticaj SAD u Latinskoj Americi. Pokret nesvrstavanja dođe praktično kao ventil kroz koji se oslobađaju latinoameričke zemlje od imperijalizma. Prema tome, ima mnogo razloga za uspeh Konferencije, i drugo, u pitanju je prestiž, čast naše zemlje je vezana za to.

Žarković: Vratio bih se na pitanje Kampučije. Drug Tito je rekao da je to za nas duboko principijelno pitanje, da se ne radi o pitanju koje se tiče samo Kampučije, samo Vijetnama, jer se radi o principu koji se može ticati svake druge suverene zemlje. Mislim da je nesporna činjenica da se veliki broj divizija, brojno jačeg i snažnijeg Vijetnama, nalazi na tlu Kampučije i da su te divizija svrgle legalnu vladu Kampučije.

Razgovori završeni u 12,30 časova

ZABELEŠKA O RAZGOVORU U ČETIRI OKA IZMEĐU
PREDSEDNIKA TITA I FIDELA KASTRA, 31. avgusta 1979, u Havani

Predsednik Tito je prvi govorio. On je rekao da se u životu stiču mnoga iskustva, i podsetio je na neke događaje iz svoje mladosti, učešće u I svetskom ratu, periodu koji je proveo u zatvorima između 1928. i 1934, radu u Kominterni, NOB i drugo. Naglasio je da i danas često voli da u svojoj radionici na Brionima razvija fotografije ili radi na strugu. F. Kastro je rekao da se seća još kada je bio učenik gimnazije da su novine pisale „o hrabrom jugoslovenskom Maršalu“ kojega su Nemci teško ranili 1944, kojom prilikom mu je bomba raznela ruku. Tada se mislilo da je vođa jugoslovenskih boraca izgubio ruku. Predsednik Tito je upitao F. Kastru o detaljima vezanim za ovaj događaj i taj deo borbe, kojom prilikom je ranjen. F. Kastro je zatim izneo da je vrlo impresioniran sa koliko ljubavi je Predsednik Tito govorio o životinjama, a za vreme jučerašnje večere. Posebno je istakao da je impresioniran memorijom, i sa koliko se pojedinosti Predsednik Tito seća nekih događaja koji su se davno odigrali. Predsednik Tito je posle rekao da je vrlo dobro što je razgovarao sa F. Kastrom i što su iscrpno razmatrana brojna važna pitanja vezana za pokret nesvrstavanja, Samit i bilateralnu saradnju između SFRJ i Kube. F. Kastro se u potpunosti složio. Ocenio je da su razgovori vrlo značajni i da će doprineti da se održi uspešno Samit, čime će i pokret nesvrstanih zemalja biti ojačan. U tom smislu je istakao da Predsednik Tito može biti spokojan i da ne treba da brine o toku Samita, jer će sve proteći u najboljem redu i u korist jedinstva pokreta nesvrstanih zemalja. Za takav tok Samita i Kuba je veoma zainteresovana. Odnose sa SFRJ želimo da unapredimo, rekao je dalje. Smatramo potrebnim da više saradjemo da bi se bolje razumeli.

Drug Tito je zatim govorio o poziciji Jugoslavije u svetu. On je rekao da se Jugoslavija nalazi na vetrometini između Istoka i Zapada. Jugoslavija se graniči sa zemljama koje su u blokovima. U inostranstvu, na Zapadu, se o Jugoslaviji pišu mnoge stvari koje su neistinite. Tvrdi se da Jugoslavija pokušava da se odvoji i udalji od Sovjetskog Saveza i socijalističkih zemalja. To nije tačno. Mesto Jugoslavije i jeste uz socijalističke zemlje. Mi smo uvek razvijali dobre odnose sa tim zemljama. To smo činili sa pozicije naše nesvrstaniosti koju sprovodimo od 1961. godine. Danas imamo dobre odnose sa Sovjetskim Savezom, čak veoma razvijenu ekonomsku saradnju. U tom pravcu ćemo i dalje raditi. Bio sam nedavno u Moskvi i razgovarao o našim odnosima s Brežnjevim. Objasnio sam mu naše stavove i našu politiku. Mislim da su rezultati razgovora vrlo pozitivni. Sovjetski drugovi su me slušali sa velikom pažnjom. Mogu vam reći da su naši odnosi sada sa njima veoma dobri. Za to smo zainteresovani. Dok sam ja tu, Jugoslavija će biti u socijalističkim zemljama, jer joj je tu i mesto. Međutim, evo, sada je kod nas izašla knjiga nekog profesora, u kojoj se govori i o Sovjetskom Savezu na takav način da su se oni naljutili. Da sam znao za tu knjigu ranije, ja bih je zabranio. Ljutio se na štampu što se poneka zaleće. Rusi su oko tih stvari mnogo osetljivi. Nakon izlaska te knjige, mi smo razgovarali sa Rusima i rekli da je stav naše vlade potpuno drugačiji od onoga što se iznosi

u knjizi. Naša saradnja na ekonomskom planu sa Sovjetskim Savezom i socijalističkim zemljama je velika. Sa druge strane, Evropska ekonomska zajednica je zatvorena i ne dopušta nam da izvozimo na njena tržišta.

Mi smo nedavno kupili oružje i licence za proizvodnju oružja od Sovjetskog Saveza. Kupili smo licence za tenk T-72 za koji smo morali da platimo vrlo visoku cenu od 399 miliona dolara. Treba nam oružje, jer se nalazimo na takvom položaju. Ja ponavljam, mi želimo dobre odnose sa Sovjetskim Savezom. Sovjetski Savez je prva zemlja socijalizma, zemlja Oktobarske revolucije. Ja sam se nekada tamo borio i radio u Kominterni kao referent za Jugoslaviju, ali eto, ponekada male stvari stvaraju probleme u našim odnosima. Drago mi je što mogu otvoreno da razgovaram sa vama i što imamo priliku da razmenimo mišljenja o mnogim pitanjima.

F. Kastro je na ovo odgovorio da se Kuba nalazi u zapadnoj hemisferi gdje predominantni uticaj imaju SAD. Kuba je veoma vezana za Latinsku Ameriku i želi što bolju saradnju sa zemljama ovog područja. U tom smislu sa simpatijama gleda na sve veću zainteresovanost latinoameričkih zemalja za učešće u pokretu nesvrstavanja. Drug Tito je rekao da smatra vrlo važnim što se sve više zemalja Latinske Amerike uključuje u pokret nesvrstavanja i da će to doprineti daljoj borbi za slobodu i nezavisnost tih zemalja.

F. Kastro je izrazio uverenje da će u bliskoj budućnosti većina zemalja Latinske Amerike pristupiti pokretu nesvrstanih zemalja.

Predsednik Tito je rekao da nesvrstani danas pobuđuju veliko interesovanje u svetu. Tu imamo primer Španije i Portugala, Finske, Norveške, Švajcarske. Uopšte, veliki broj zemalja i svi žele nesvrstanost. U tom smislu, VI samit je neviđeni skup u istoriji pokreta. Imperijalizam se boji jačanja pokreta nesvrstanih, jer ovaj pokret sve više osvaja svet. Sa druge strane, i sve više naroda iz zapadnog bloka podržava pokret nesvrstavanja. Pre dva meseca, rekao je predsednik Tito, Vili Brant je boravio u Jugoslaviji. Ja i on smo razgovarali o ovim pitanjima. Mislim da on vrlo realno gleda na ove snage i na probleme uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka. To je značajno, jer je on važan faktor u ekonomskoj politici Zapada, a ima konkretne stavove o ovim pitanjima. Mi imamo vrlo dobre odnose sa komunističkim partijama Francuske, Italije i Španije. Ove partije su sve više zainteresovane za politiku nesvrstavanja i odobravaju akcije pokreta. Mislim da bi bilo dobro da ove vrlo značajne partije prate rad Samita kao posmatrači. Nedavno sam o ovim pitanjima razgovarao sa Marseom i Kariljom, i oni se slažu. F. Kastro je rekao da Kuba takođe razvija dobre odnose sa komunistima Francuske i Španije i da je imao priliku da se sretne sa sekretarom KP Francuske Ž. Marseom, kada je španski premijer Suarez boravio na Kubi, i razgovarali smo o tome da Španija ima vrlo dobre odnose sa „trećim svetom“ i da bi bilo korisno da bude uz pokret. Predsednik Tito je rekao da se sa tim slaže i da se treba boriti da Španija ne uđe u NATO pakt.

F. Kastro je rekao da su informisani da komunistička i socijalistička partija Španije ne podržavaju ulazak ove zemlje u NATO pakt, i da i tom smislu pružaju podršku Suarezu. To je jedan od razloga zašto su Kubanci uložili napore da Španija prisustvuje ovom Samitu. Predsednik Tito je rekao da tu postoji primer Portugalije i

njenog predsednika Janmesa koji se slaže sa pokretom nesvrstanih, ali obzirom da se nalazi u paktu, odnosno bloku, vezane su mu ruke. F. Kastro je na ovo reagovao da bi bilo veoma značajno ako bi Španija pristupila pokretu nesvrstavanja i rekao, koliko bi značajno bilo da je ova zemlja već među nama.

Drug Tito je rekao da je potrebno da uložimo zajedničke napore i da učinimo da VI samit što više uspe. Hteo bih, rekao je, nešto da kažem o Kampučiji. Šta je sa tim pitanjem na Samitu? Odluku, mislim, ne treba sada donositi, ovo treba staviti kao prevaziđeno pitanje i videti kasnije kako se razvija situacija. Ako sada ostane prazna stolica, to može da se drugačije protumači i da nam stvori probleme u budućnosti. F. Kastro je rekao da je to težak problem, za Kubu vrlo važan, ali da će ona prihvatiti odluke koje donese pokret. Drug Tito je rekao da će se Jugoslavija složiti sa većinom. Međutim, naglasio je, ne treba da dopustimo da ovo pitanje bude motiv ili razlog za nejedinstvo pokreta. F. Kastro je zatim pitao Tita da li lično poznaje Pol Pota. Drug Tito je rekao da nije imao priliku da ga sretne, ali da se seća Sampana koji je jednom prilikom bio u pratnji Sihanuka kod njega i tada je na mene ostavio dobar utisak. F. Kastro je dalje rekao da su Pol Pot i Sampan izvršili nevidene zločine u Kampučiji, da su ubili milione ljudi i da je imao priliku da to gleda u dokumentarnim filmovima. Drug Tito je rekao da ta cifra od tri miliona verovatno obuhvata i žrtve Lon-Nolovog režima i sveukupne žrtve rata u toj zemlji. On je zatim rekao da je svinjarija što su ljudi iz gradova terani na selo, ljudi koji nisu bili spremni, niti naučeni da žive i teškim uslovima, usled čega su mnogi umirali. Razbili su i Sihanuku porodicu i rasterali je po čitavoj Kampučiji. Pnom Pen su opustošili i većinu stanovništva gradova oterali u unutrašnjost.

F. Kastro je rekao da mu je poznato da je do nedavno u Pnom Pen u živelo samo 20.000 ljudi i da je veoma mali broj izbegao da bude prebačen u unutrašnjost zemlje. Režim u Kampučiji je bio brutalan. Ali, rekao je dalje, vojnici Demokratske Kampučije su ubili i mnoge Vijetnamce posebno one Vijetnamce koji su živeli u Kampučiji. Jednom rečju, u toj zemlji počinjeni su veliki i brojni zločini nad stanovništvom. F. Kastro je pitao Predsednika da li je ikada bio u Vijetnamu. Predsednik Tito je odgovorio da nije imao priliku da boravi u toj zemlji, ali da su Ho Ši Min i Fam Van Dong boravili na Brionima. F. Kastro je zatim pitao Predsednika Tita kako gleda na situaciju u Iranu. Predsednik Tito je rekao da je situacija u ovoj zemlji veoma teška i krvava i da stradaju mnogi Kurdi. Rekao je da smatra da će situacija biti još teža, jer pored nerešenih problema u odnosima između krupnih nacionalnosti, postoje nerešeni religiozni problemi, osim toga, dodao je, Homeini je nefleksibilan. Drug Tito je zatim pitao da li će Homeini doći u Havanu. F. Kastro je odgovorio da mu nije poznato, ali da je ministar inostranih poslova Irana već stigao i da smatra značajnim pošto Iran treba da pristupi pokretu nesvrstanih zemalja. F. Kastro je zatim pitao predsednika Tita kako gleda na situaciju na Bliskom istoku. Drug Tito je odgovorio da je situacija u ovom regionu upala u ćorsokak i da Izrael neprestano bombarduje palestinske logore. Ja sam imao priliku, rekao je dalje predsednik Tito, da razgovaram sa J. Arafatom, i savetovao mu da se barem PLO povuče na sever ili izdvoji od civilnog palestinskog stanovništva. Jer, prilikom izraelskih napada na palestinske vojne logore, uvek strada i nedužno stanovništvo.

F. Kastro je rekao da Južna Afrika sprovodi slične akcije i nasilja u Zimbabveu i Mozambiku. Nedavno, rekao je, na jedan logor u Angoli, u kome je bilo 1000 ljudi, izvršen je napad iz vazduha od strane snaga Južne Afrike, kojom prilikom su iz aviona izbačeni kontejneri od kojih je u svakome bilo po 100 malih bombi koje se rasprsnu, oslobađaju klikere od gume, koji kao da su od čelika. Ove bombe deluju kao taktička A bomba, i posledice toga napada su bile katastrofalne. Od siline udarca mnogi su vojnici poginuli, a veliki broj je ranjenih.

Predsednik Tito je rekao da smo i mi osetili to od Nemaca, ali da tada nisu bili meci od gume. Sećam se, rekao je, jednom prilikom sam ležao, ispred mene je nešto puklo, dobio sam udarac i metak je prošao kroz ruku, ali su mi osam godina kasnije izvadili još jedan šrapnel. Da nije bilo moga psa vučjaka, koji se bacio preko mene, moje glave, ja ne bi bio danas živ.

Fidel Kastro je rekao da je gledao više filmova o NOB-u u Jugoslaviji, da mu se posebno dopao film „Sutjeska“, ali da je i u filmovima Sovjetskog Saveza primetio i zapamtio da Sovjeti uvek sa mnogo poštovanja govore o predsedniku Titu i njegovoj ulozi u oslobodilačkom ratu. Mislim, rekao je F. Kastro, da vas sovjetski drugovi veoma poštuju. Predsednik Tito je rekao da je primio više priznanja i odlikovanja od Rusa i da je sa njima često bio u kontaktu. Sećam se, rekao je, 1944. godine susreo sam se sa Staljinom i razgovarao o učešću sovjetskih trupa u oslobađanju Beograda i jednog dela naše zemlje. Tražio sam to od Staljina, jer nemačke trupe koje su se povlačile iz Grčke, a bile su brojne, upravo su prolazile kroz taj deo naše zemlje. Naše snage su nam bile dovoljne da se borimo protiv Nemaca koji su bili u Jugoslaviji ali eto, u ovoj prilici te snage su dobile podršku od nemačke vojske koja se povlačila iz Grčke. Ja sam od Staljina tražio jednu tenkovsku brigadu. Sećam se da je Staljin odmah telefonom nazvao Tolbuhina i rekao dajte Titu jedan korpus, a ne brigadu. F. Kastro je pitao da li je Tolbuhin u to vreme bio u Beogradu. Jeste, rekao je predsednik Tito, ali je imao striktno uputstvo od Staljina da Sovjeti pomognu u oslobodenju Beograda, zatim Srema i da onda idu odakle su zatim otišli u Mađarsku, a onda smo mi sa pet divizija i dve armije zarobili više od 280.000 Nemaca. F. Kastro je pitao da li je Predsednik Tito do sada nešto objavio o NOB i da li se seća svih pojedinosti iz tog vremena. Predsednik Tito je odgovorio da se seća svih pojedinosti i da vidi taj period kao sliku pred očima, o čemu će uskoro izdati 12 knjiga. Jednom prilikom, rekao je, jedna američka agencija nudila mi je dva miliona dolara da bih objavio moje memoare u SAD, što sam, jasno, odbio. Ako ikada budem objavio svoje memoare, to ću učiniti u Jugoslaviji gde im je mesto. F. Kastro je pitao da li je ostalo dosta dokumenata iz NOB. Predsednik Tito je odgovorio da ima mnogo dokumenata, ali da ima i dosta izgubljenih svedočanstava. Nakon razgovora, Predsednik Tito je pozvao F. Kastroa na intimni ručak, što je F. Kastro sa zadovoljstvom prihvatio. U toku ručka dva predsednika razgovarali su o sledećim temama: F. Kastro je govorio o značaju potpisivanju ugovora Torihos – Karter o Panamskom kanalu, o nameri SAD da grade novi kanal kroz Nikaragvu preko jednog velikog jezera, o demokratskom frontu koji se nedavno formirao i jača u Centralnoj Americi i Karibima, o pomoći koju je Kuba uputila Nikaragvi preko Paname i Kostarike, o isporuci oružja (400 kom) koje je Kuba izvršila novom režimu u Grenadi

nakon što su sa sopstvenim oružjem, nabavljenim u SAD, osvojili vlast, o SAD bazi Gvantanamo na krajnjem istoku Kube, o vremenskim prilikama na Karibima u vezi sa ciklonom „David“ i druga pitanja vezana za život na Kubi. U toku ručka F. Kastro se detaljno raspitivao o karakteristikama tenka T-72.

Teme razgovora Predsednika Tita i F. Kastro na zvaničnoj večeri koju su kubanska vlada i partija priredile u čast Predsednika SSRNJ i SKJ i jugoslovenske delegacije 30. avgusta 1979. Većim delom u toku razgovora bilo je reči o nepolitičkim temama: o lovu na Kubi i Jugoslaviji, flori i fauni dve zemlje, načinu ishrane u Jugoslaviji i Kubi, zatim o istoriji Kube, poljoprivrednoj proizvodnji Kube i Jugoslavije, industrijskim kapacitetima i energetske izvorima dve zemlje i nekim pitanjima vezanim za problem energije u svetu. Napomena: U toku razgovora, Predsednik Tito je ponudio F. Kastru da mu pošalje mužjaka i ženku muflona, što je F. Kastro sa zadovoljstvom prihvatio.

Izvor: Arhiv Jugoslavije, KPR 837, I-4-a, k. 215

II

Memorandum o razgovoru sa drugim sekretarom CK KP Kube, zamenikom predsednika Državnog saveta i Saveta ministara, ministrom revolucionarnih oružanih snaga Raulom Kastrom

Strogo poverljivo, 13. septembar 1979.

Raul Kastro je posetio ambasadu 1. septembra. Užurbano je opisao ekstenzivnu zapadnu antikubansku medijsku kampanju, pre svega američku, tempiranu da koincidira sa Šestom konferencijom šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja. Tema povećanog sovjetskog vojnog prisustva i stacioniranja kopnenih trupa na Kubi je posebno preuveličana... U vezi sa ovim američkim aktivnostima i imajući u vidu da se i ovo pitanje moglo povući u svako vreme tokom konferencije nesvrstanih, Fidel Kastro je opunomoćio Raula Kastru da usaglasi potencijalni odgovor sa sovjetskom stranom. Dalje je nastavio da opisuje tok sastanka sa ministrima inostranih poslova nesvrstanih zemalja. 1. septembra je do kraja sesije praktično usvojena agenda Konferencije šefova država i vlada. Bilo je ozbiljnih diskusija samo o stavljanju na dnevni red problema Zapadne Sahare. Predstavnici Maroka su govorili protiv uključivanja ove teme pošto su smatrali da je ovo kolonijalno pitanje, o kojem je rešeno u UN pre mnogo vremena, i o čemu je potpisan sporazum sa Španijom. Neke zemlje su ga podržale, ali su bile u manjini. Od 31 delegacije koja je govorila o ovoj temi, samo četiri je smatralo da Zapadna Sahara ne treba da bude uključena u agendu samita.

Raul Kastro smatra večeru koju je Fidel Kastro priredio u čast J. B. Tita 30. avgusta striktnom formalnošću. Pregovori koji su održani između F. Kastru i J. B. Tita sledećeg dana, bili su, međutim, po njegovom sudu korisni. Pokret nesvrstanih nije mogao da se sporazume o mnogim stvarima, i po pitanju Kambodže oba su lidera samo izrazila svoje gledište. U isto vreme, napor J. B. Tita da izbegne otvoreno sučeljavanje sa Kubom i drugim socijalističkim zemljama bio je primetan i opšti je ton čitave diskusije bio prilično smiren. U prijatnom razgovoru sa F. Kastrom, jugoslovenski vođa je nastojao da ga ubedi da jugoslovenska politika ne može biti nikako smatrana antisovjetskom, i posebno je naglasio da ne bi dozvolio da se antisovjetske knjige štampaju u Jugoslaviji, da je unapred znao njihov sadržaj. R. Kastro je takođe rekao da je Titova pratnja, a posebno Minić, bila daleko „kočopernija“ u pristupu Kubi i SSSR-u nego sam Tito. Tokom pregovora Minić je nastojao da nadmaši Tita i trudio se da tumači njegove reči i daje sopstvene odgovore. Tako se, na primer, Tito složio da se objavi zajednički jugoslovensko-kubanski kominike štampi, a onda je Minić rekao da bi bilo teško to postići, pa kominike nije ni sročeno. Tito se takođe sreo sa etiopskim vođom H. Mengistuom. Ovaj je posle otvoreno postavio čitavu seriju pitanja o jugoslovenskoj politici nesvrstavanja. Tito je, međutim, izbegao direktne odgovore i kamuflirao ih načelnim argumentima i apelima da se održi jedinstvo pokreta.

Nije još jasno da li će Tito govoriti na ceremoniji otvaranja Konferencije šefova država i vlada ili tokom radne sesije. Jugoslavija tvrdi da bi, pošto je on jedini osnivač pokreta koji je još uvek živ, trebalo da govori na otvaranju konferencije.

Međutim, kako god da se odluči, Tito će u svakom slučaju najverovatnije govoriti nakon F. Kastru.

Zahvalio sam R. Kastru na informaciji koju mi je preneo.

Sovjetski ambasador na Kubi, V. Vorotnikov

Izvor: TsKhSD, f. 5, op. 77, d. 833, ll. 63–67.

Telegram generalnog sekretara CK KPSS, predsedavajućeg Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR L. I. Brežnjeva predsedavajućem Šeste konferencije šefova država i vlada pokreta nesvrstanih Fidelu Kastru, 2. septembar 1979.

Uvaženi predsedavajući Konferencije,

Povodom otvaranja Šeste konferencije šefova država i zemalja nezavisnih država, srdačno pozdravljam učesnike ovog autoritativnog međunarodnog foruma u ime Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a, sovjetske vlade i čitavog sovjetskog naroda. Ovaj sastanak na najvišem nivou nesvrstanih zemalja održava se prvi put u Latinskoj Americi, u slobodoljubivoj Kubi, jednoj od zemalja-osnivača pokreta nesvrstanih. U proteklih 18 godina od vremena svog osnivanja, pokret je objedinio veliku grupu zemalja sa različitih kontinenata i postao je uticajan faktor u međunarodnoj politici. Od jednog do drugog foruma nesvrstanih zemalja pomaže jačanju mira i međunarodne bezbednosti, kao i borbi protiv imperijalizma, kolonijalizma i neokolonijalizma, rasizma i aparthejda. Za priznavanje prava naroda da sami raspolazu svojom sudbinom, za jačanje političke i ekonomske samostalnosti neoslobođenih zemalja. Havanska konferencija se okuplja u vreme kada preovlađuju tendencije u razvoju međunarodnih odnosa u kojima se javlja smanjenje tenzija. Nove uspehe su napravili pokreti za nacionalno oslobođenje. Nепrekidno raste broj zemalja koje se kreću ka slobodi i nezavisnom razvoju. Život je potvrdio da je socijalno-ekonomski i kulturni progres zemalja u razvoju Azije, Afrike i Latinske Amerike usko vezan sa borbom za smanjenje tenzija i jačanje sveopšteg mira. U isto vreme ne može se ne videti da su sile koje prete miru, slobodi i nezavisnosti naroda uporne u svojim namerama da zaustave pozitivne promene u međunarodnom životu.

Objekt nēprestane provokacije i pretnje su nacije Vijetnama, Laosa i Kampučije, koje su se muški borile za svoju slobodu i nezavisnost. Imperijalizam i reakcija teže da podriju sile društvenog razvoja u Avganistanu. Neregulisana i moguće eksplozivna ostaje situacija na Bliskom istoku. Nastavljaju se manevri imperijalizma sa ciljem da se učvrsti kolonijalni i rasistički režim na jugu Afrike. Sovjetska država, verna zavetu svog osnivača, velikog Lenjina, uvek je smatrala i smatraće svojim svetim dugom borbu za sveopšti mir i sigurnost, za ravnopravnost među

radništvom protiv imperijalizma i kolonijalizma, protiv svih formi nejednakosti i ugnjetavanja naroda. Shodno tome, Sovjetski Savez teži širenju procesa međunarodnog popuštanja zategnutosti, širenju popuštanja na sve regione i sve sfere i prelazu na istinske mere razoružavanja. Sovjetski Savez je protiv podele sveta na dva suprotstavljena vojna bloka i zajedno sa drugim zemljama, članicama Varšavskog ugovora, kao što je poznato, više puta je pokazao spremnost da raspusti sebe istovremeno sa raspuštanjem NATO, i kao prvi korak ka likvidaciji vojnih organizacija, počevši sa minimiziranjem vojne aktivnosti. Sa naše strane podržavamo svaku borbu zemalja u razvoju za promenu međunarodnih ekonomskih odnosa na osnovu jednakosti koja isključuje svaku diskriminaciju. Sovjetski Savez odlučno glasa za pravo naroda da raspoložu svojim bogatstvima i da ostvare socijalno-ekonomski preobražaj, koji zahteva interes održavanja suvereniteta i nezavisnost mladih nezavisnih država. Molim vas da mi dozvolite da učesnicima Šeste konferencije šefova država i vlada nesvrstanih zemalja poželim uspešan rad, dalje jedinstvo pokreta u borbi za mir, slobodu, nezavisnost i progres naroda, i za bolju budućnost čovečanstva.

S poštovanjem, L. Brežnjev

Izvor: L. I. Brežnjev, *Lenjinskim kursem*, Moskva 1979, 117–119.
Россија – Куба 1902–2002. Документи и материали, Москва 2004, 331–332.

III

ZABELEŠKA O RAZGOVORU PREDSEDNIKA TITA I FIDELA
KASTRA ZA VREME VOŽNJE KOLIMA OD VILE DO AERODROMA
U HAVANI, PRILIKOM ISPRAĆAJA DRUGA PRETSEDNIKA

Predsednik Kastro je izneo da želi da iskoristi ovu priliku da još jednom iznese neka zapažanja o ponašanju jugoslovenske štampe. Mi smo o ovome već razgovarali, rekao je, i dogovorili smo se da učinimo sve što je moguće da se prekine aktivnost jugoslovenske, a i kubanske štampe koja ne koristi dobrom razvoju odnosa između naših zemalja. Mi smo zaista zainteresovani i želimo što je moguće bolje odnose sa Jugoslavijom. Ovde u Havani vodili smo korisne i dobre razgovore. Vi i ja smo se razumeli, ali naši saradnici ponekada greše. Evo vidite, sada se u stranoj štampi pojavila vest u kojoj se između ostalog kaže, pozivajući se na nekog jugoslovenskog funkcionera koji je sada bio u Havani, da ste Vi tvrdo razgovarali sa mnom prilikom našeg susreta u pratnji naših saradnika. To ne odražava pravo stanje razgovora, jer tako nije bilo. Ja ne znam da li jugoslovenska štampa ne može da se kontroliše, ali bih Vas još jednom zamolio da učinite sve da se nedobronamerna aktivnost štampe prekine. Druže Tito, ja Vas poštujem i nije mi lako da sa Vama razgovaram obzirom na Vaše veliko iskustvo, ali ponavljam da ovakve vesti i takva aktivnost štampe ne doprinose dobrom razvoju odnosa između naših zemalja i to baš sada kada Kuba i Jugoslavija treba mnogo da sarađuju i da zajednički rade u pokretu nesvrstanih zemalja, molim Vas još jednom da učinite sve što je moguće da se sa ovim prekine.

Predsednik Tito je odgovorio da su to izmišljotine i špekulacije izvana. Na njih ne treba obraćati pažnju i oko toga se ne treba brinuti. Što se tiče štampe tačno je, rekao je, da se ponekad onakva kakva je u našoj zemlji i ne može u potpunosti kontrolisati, ali ću videti šta mogu da učinim da se to više ne dešava. Slažem se sa Vama da su naši razgovori bili korisni i da će doprineti još boljoj saradnji između Jugoslavije i Kube. Važno je da sada dobro sarađujemo i u pokretu nesvrstanih zemalja.

Havana, 9. septembar 1979.

Izvor: Arhiv Jugoslavije, KPR 837, I-4-a k. 215.